STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 01250

YUDISHE GESHIKHTE

Permanent preservation of this book was made possible
by Drs. Miriam & Felix Glaubach
in memory of
Celia & Baruch Glaubach

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation

AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די יודישע געשיכטע.

נײ בעארבײט

נאך פראפעסאר **גרעץ**

און אנדערע קוועלן.

מיט א פארערדע פון הלל צייטלין.

צווייטער באנד.

פערלאג
ב. שימין, ווארשא.

פערקויף:
געזעלש. „צענטראל", ווארשא.

ווארשא.

פיערטעס קאפיטעל.

ארץ־ישראל אונטער דער הערשאפט פון די מוקדונ'ער.

.(175–332)

אלכסנדר דער גרויסער, דער מלך פון מוקדוניא, וועלכען א יודישער נביא האט פערגליכען מיט א לעמפערט, וואס איז בעגאבט מיט אדלער-פליגלען, צוליעב זיינע וואונדערליך-געשווינדע נצחונות, האט געגעבען א טוידט-קלאפ דער פרסישער מאנארכיע. קליין-אזיען, סוריא, פיניציע זענען געלעגען פאר זיינע פיס, פיעל מלוכות און לענדער האבען איהם מיט'ן גוטען ווילען זיך אונטערגעגעבען. צור, נאך א זיבען-חדשים'דיגער, און עזה, נאך א צוויי-חדשים'דיגער בעלאגערונג, זענען איינגענומען געווארען און פאר זייער שטאלץ האט זיי בעגעגענט א ביטערע שיקזאל. וואס איז געשעהן מיט דער קליינער שוואכער יהודה פאר דער צייט פון דעם גרויסען קעמפפער, פאר וועלכען עס האט געמוזט דעם קאפ בויגען זאגאר דאס לאנד פון די פרעה'ס? די היסטארישע אנדענקונגען רעדען וועגען דעם אין דער פארם פון לעגענדעס און גיבען אלזא נישט קיין דייטליכען בעגריעף פון די געשעהענישען אין יענעם אלמענשליך-וויכטיגען מאמענט. עס איז שווערליך צו גלויבען, אז די יודען זאלען זיך האבען ענטזאגט צו אנערקענען מיט'ן גוטען ווילען די הערשאפט פון אלכסנדר צוליעב דעם, ווייל זיי זענען געווען פערבונדען מיט א שבועה געטריי צו זיין פרס. ערשטענס, איז אין ערגיץ נישט דערמאהנט, אז די יודען זאלען ווען ס'איז האבען געגעבען אזא שבועה. צווייטענס, האבען די שלעכטע בעציהונגען פון די פרס'ער צו זיי אין די לעצטע יאהרען נישט געדארפט זיי לאזען לאנג צווייפלען. עס געפינט זיך א מסורה, אז אלכסנדר איז שוין געווען אנגעקומען נאהענט צו יהודה, און די צערעמאניע פון די גייסטליכע, וואס ער האט בעגעגענט,

האט איהם געבראכט דערצו, אז ער זאל זיך מיט חסד בעגעהן מיט'ן יודישען פאלק. דער כהן־גדול אין זיין הייליגער קליידונג, דערצעהלט די לעגענדע, מיט א גרויסער מיינגע כהנים און לויים איז איהם ארויס אנטקעגען; די דאזיגע פייערליכע פראצעסיע האט אויף דעם יונגען מלך געמאכט אזא געוואלדיגען איינדרוק, אז ער האט היים בעגריסט די מיינגע, זיין צארן איז פערוואנדעלט געווארען אין געגאד און זיין סוויטע האט ער ערקלערט, אז נאך אין מאקעדאניע, אין חלום, האט ער געזעהן דאס געשטאלט פון דעם דאזיגען הייליגען מאן, פון דעם כהן־גדול, אין דער בעגלייטונג פון דער זעלביגער מענגע כהנים און לויים, און דער כהן־גדול האט איהם אין חלום פאראויסגעזאגט, אז ער וועט אומעדים אבהאלטען גרויסע נצחונות. דער ערשטער צוזאמענשטויס פון די ביידע וועלטען, פון דעם יודאאיזם מיט דעם העלעניזם, איז אויף אזא אופן פארגעקומען אויפ'ן פריעדליכען שטייגער. יהודה איז פעררעכענט געווארען אלס א טייל פון דער געגענד, וועלכע האט זיך איינגעפונען צווישען די בערג תבור און לבנון, פון צפון־זייט, און מצרים — פון דרום זייט, און האט בעקומען דעם נאמען צעלאסוריא. דער מוקדונ'שער פערטרעטער פון דער דאזיגער ריעזיגער פראווינץ, וואס האט זיך מיט א געווי'סער צייט פריהער געטיילט אויף צוויי פיעל גרויסע און מעכטיגע מלוכות, האט זיך בעזעצט אין שומרון, וועלכע איז געווען, ווי ס'שיינט א זעהר פערפעסטיגטע שטאדט. אויסער דעם האט זי פערנומען דעם צענטרום אין דער פראווינץ און איז געווען ארומגערינגעלט מיט זעהר גוטע פעלדער. דער ערשטער פערטרעטער איז דא געווען אנדרומכוס.

ס'איז שווער צוזאגען, פארוואס זענען די שומרונ'ער נישט געווען צופריעדען מיט דעם דאזיגען כבוד? האט זיי אפשר פערדראסען דאס, וואס אלכסנדר האט די יודען, זייערע פיינדליכע שכנים און פערוואנדטע, ארויסגעוויזען מעהר אכטונג ווי זיי? א פאקט אבער איז, אז זייער אויפרעגונג איז דערגאנגען ביז אזוי ווייט, אז זיי האבען, גארנישט טראכטעדיג וועגען די פאלגען, געהאפט אנדרומכוס'ען און פערברענט אין פייער (331). ווען אלכסנדר האט זיך דערוואוסט פון דער דאזיגער אונזיניגער רציחה, האט זיין ווילדער צארן פאר זיך גאר קיין גרענעץ נישט געהאט. גאנץ מצרים ליעגט געווארפען אונטער זיינע פיס, און אזא קליין פאלקעל וועט וואגען איהם צו טהון הערווידער?! פון מצרים, וואו ער האט דאן פערענדיגט זיין זיעג, איז ער גיך אנגעקומען קיין שומרון, זיך נוקם צו זיין אן די מערדער. ער האט זיי שרעקליך געפייניגט, נאכהער האט ער

בעשטימט א נייעם פערטרעטער מיט'ן נאמען מעמנאן; אויסער דעם האט ער אין שומרון בעזעצט א בעדייטענדע צאהל מוקדוני'ער. נאר דאן האבען זיך די שומרוני'ער בערוהיגט. און אזוי ווי אלכסנדר האט געוואוסט, ווי שטארק ס'איז די שנאה פון די שומרוני'ער צו די יודען, האט ער נאכמעהר הסדים געטהון מיט די לעצטע, כדי צו ווייזען אויף אזא אופן זיין אונצופריעדענהייט מיט די ערשטע. איינינע גרענעץ-שטעדט צווישען שומרון און יהודה, וועלכע האבען שטענדיג ארויסגערופען מחלוקת צווישען די די ביידע שכנ'ישע לענדער, האט אלכסנדר להלוטין אבגעגעבען יהודה; אויסער דעם האט ער דאס גאנצע לאנד בעפרייט פון מס (צינשען) פאר יעדען שמיטה-יאהר. די דאזיגע גנעדיגע בעציהונגען פון הערשער צו זייערע שונאים האט אויפגעבראכט די שומרוני'ער. יעדעם פרישע ווינטעל האט מיט זיך געבראכט נייען ברען-מאטעריאל.

דערווייל אבער, כל זמן אלכסנדר האט געלעבט, זענען די שומרוני'ער געוועזן געצוואונגען צו בעהאלטען זייערע געפיהלען. דער מלך פון מוקדון האט נישט געליטען, אז ווער ס'איז פון זיינע אונטערטעניגע פעלקער זאל זיך ערלויבען צו טהון אהן זיין וויסען. זיינע ראשיגע און גליקליכע נצחונות, וועלכע האבען איהם צוגעבראכט אזש ביז קאווקאז, האבען געהאלטען אלע פעלקער, ווי אין קייטען, און האבען איינגעשמידט יעדע זעלבסטשטענדיגע בעוועגונג. פון גריכענלאנד ביז הודו און פון כוש (אבעס'ניען) ביז'ן קאספישען ים, אין די אלע לענדער, וועלכע ער האט איינגענומען און וועלכע האבען איהם געטריי געדיענט, האט געהערשט פאלשטענדיגער פריעדען. אלכסנדר איז געווען דער ערשטער הערשער, וועלכער האט געקוקט אויף דער געדולדיגקייט אין בעציהונג צו דער אריגינאליטעט פון פרעמדע פעלקער, ווי אויף אן'אונבעדינגטען פרינציפ אין דער פאליטיק. ער האט אויך געאכטעט די פערשיעדענהייטען פון די פרעמדע רעליגיעס און פון די קולטוס-פארמען. אין מצרים האט ער ארויסגעוויזען זיין פערגעטערונג צו אפיס'ען און אמאנ'ען (דער גאט פון דער זון), אין בבל האט ער ארויסגעוויזען זיינע עהרע-געפיהלען פאר בל און נבו. אין מיטען, איידער ער האט נאך בעוויזען צו ענדיגען זיינע גראנדיעזע פלענער וועגען איין גרויסער וועלט-מלוכה, וועלכע זאל אלע פעלקער פעראייניגען און פערוואנדלען אין ברידער פון איין אלעוועלטליכער מאנארכיע, איז דער גרויסער קריעגס-געניע געשטארבען, נישט איבערלאזענדיג נאך זיך קיין יורש; אין מאקעדאניא האט זיך קיין צווייטער נישט געפונען, וועלכער זאל קאנען פערבייטען דעם גרויסען אלכסנדר און פארזעצען זיינע ריזיגע

פלענער. א ווילדע הילפלאזיגקייט און צוטומלעניש האט זיך אנגעפאנגען צווישען די פעלקער פון אלע לענדער אין דער וועלט, ווי אויך צווישען דער מיליאניגער אלכסנדר'ס ארמעע, פונקט ווי ווען אין די נאטור-געזעצען וואלט פארגעקומען א איבערקעהרעניש, וואס צווינגט צו צווייפלען אין דעם ווייטערדיגען רעגעלמעסיגען גאנג פון טאג און נאכט. אלכסנדר האט איבערגעלאזען א גרויסע צאהל קריעגס-אנפיהרער, וואס זייער קריעגס-קונסט און זייערע קריעגס-פעהיגקייטען זענען שוין געווען גענוג אויסגעפרובט אויף פיעל שלאכטפעלדער אזוי, אז זיי זענען געווען אימשטאנד אונטערצוהאלטען דער ווייטערדיגער עקזיסטענץ פון דער מוקדוניא-מלוכה, ווען צווישען זיי וואלט געהערשט אחדות. זיי האבען אבער פון די גריכען גע-ירש'ענט — הגם אין זייערע אדערען האט געפליעסט אויך בלוט פון אנדערע פעלקער — דעם גייסט פון אונאבהענגיגקייט און זעלבסטשטענדיגקייט, די שטרעבונג צו שטעלען די אייגענע פערזענליכקייט העכער פאר דעם גליק פון דער מלוכה; זיי האבען אויך, ווי די גריכען, געקוקט אויף דער מאכט, ווי אויף א מיטעל, צו בעקומען וואס מעהר תענוגים און רייכקייט, מיט איין ווארט, זיי האבען זיך אבגעלעהרענט פון די העלענער אלץ, וואס אין יענע איז געווען שלעכטעס און אונמאראלישעס. עס האבען זיך אנגעפאנגען אויף דער גאנצער ברייט פון דער מוקדוני'שער מאנארכיע בלוטיגע מלחמות, וועלכע האבען צוזאמען פארגעשטעלט מיט זיך איין אונגעהויערען ריעזען-קאמפף. די זאך איז דערגאנגען אזוי ווייט, ביז ס'איז פונאנדערגעפאלען די מלוכה פון מוקדוניא און די פערטרעטער פון איהרע פערשיעדענע פראווינציען האבען איהר צווישען זיך פונאנדערגעטיילט. תלמי דער ערשטער (פטאלאמעאוס I), וועלכער האט בעקומען מצרים אויף זיין חלק, האט דורכ'ן שווערד בעקומען אויך צעלאסוריא און יהודה. ווען אויף זיין פאדערונג זיך אונטערצוגעבען, האבען די איינוואהנער פון ירושלים זיך ענטזאגט איהם צו פאלגען, איז ער פלוצלונג אנגעפאלען אויף דער הויפטשטאדט, אום שבת, ווען די יודען האבען נישט געוואגט זיך נעהמען פאר'ן געוועהר צוליעב דער הייליגקייט פון טאג. ער האט זיך מיט זיין חיל אריינגעריסען אין שטאדט און האט פיעל פון דער בעפעלקערונג פערטריעבען אין געפענגעניש קיין מצרים. שומרון, וועלכע האט אויך אין אנפאנג ארויסגעוויזען א ווידערשטאנד געגען דעם בעזיגער, האט בעגעגענט דער זעלביגער שיקזאל.

יהודה און די שומרונער האבען אין דער ווירקליכקייט געקאנט לעבען גאנץ גליקליך, ווען זיי וואלטען אויף לאנג געבליעבען אונטער דער הער-

שאפט פון תלמי. ער איז געוועזן בכלל זעהר א הומאנישער קריעגס־העלד און האט געהאסט צו שוינען פרעמדע מעלות; ער האט קיינמאל נישט פערשאפט זיינע פיינד מעהר שאדען, ווי דאס איז נויטיג געוועזן צו זיין נצחון. איהם האט נאך אבער געפעהלט דאס פאלקאמע רעכט אויף צעל־אסוריע און ארץ־ישראל. דער מוקדונישער פעלדהער אנטיגאנעס מיט זיין זוהן דימיטריאס האבען מלחמה געהאלטען מיט תלמי'ן און געליטען א גרויסע מפלה (312). אין דער מלחמה האט זיך בעזונדער אויסגעצייכענט דער פעלד־מארשאל סילייקוס, דער גרינדער פון דער סיריש־גריכישער סעלייקידישער דינאסטיע, און פון דעם נצחון האט זיך אנגעהויבען א נייע ערא אין דער געשיכטע (די דאזיגע ערא איז אין משך פון פיעל הונדערטער יאהרען געוועזן אנגענומען אויך ביי יודען, בעזונדער אין אפיציעלע דאקומענטען, פארוואס עס האט געהייסען „מנין שטרות").

פאר תלמי II האט זיך די מלחמה בענייט. איצט איז תלמי אבגעטרעטען פון סוריא און פערוויסט די פעסטונגען: עכו, יפו, עזה, שומרון, ירושלים, כדי דער שונא זאל זיך אין זיי נישט בעפעסטיגען. לסוף אבער האט ער אבגעהאלטען א פאלשטענדיגען נצחון איבער'ן פיינד, מיט דער הילף פון נאך דריי בערימטע מוקדונ'ישע קריעגס־אנפיהרער: סילייקוס, קאסאנדי און ליזימאך. (301). די דאזיגע פיער העלדען האבען פון דאסניי צוטיילט צווישען זיך די מוקדונ'ישע מאנארכיע. תלמי האט בעקומען גאנץ מצרים און אלע איהרע אומגעגענדען צוזאמען מיט יהודה, און ביי סעלעווקוס'ן איז געבליבען כמעט גאנץ אזיע, סוריא, צוזאמען מיט פרס, ביז'ן טייך הודו (אינד). אויף אזא אופן זענען די יודען פון יהודה אבהענגיג געווארען אן תלמי'ן און ... יורשים, און די יודען פון פרס און בבל — אן סיליוקוס'ן און זיינע יורשים.

איבריגענס האט זיך די לאגע פון די יודען אין יהודה פון דער דאזיגער פאליטישער איבערקעהרעניש אויסערליך נישט קיין סך געענדערט. די זעלביגע צינשען, וועלכע פלעגען אין לאנד געזאמעלט ווערען און פריהער אבגעשיקט ווערען קיין פרס, פלעגען נאר איצט אבגעשיקט ווערען קיין מצרים. די פרייהייט און די זעלבסטשטענדיגקייט איז ווי פריהער נישט בעגרענעצט געווארען. אין דער הינזיכט זענען, פערקעהרט, נאך געגעבען געווארען געוויסע פריווילעגיעס. דער כהן־גדול, וועלכער איז נאך פון פריהער פערלאנטווארטליך געוועזן פאר די צינשען, איז דורך דער מצרים־מוקדונ'ישער

רעגירונג אנערקענט געווארען פאר דעם פאליטישען הויפטמאן אין לאנד. תלמי, ווי געזאגט, איז געוועזן א מענש א גוטער פון דער נאטור און יעדער שריט זעהר איז געוועזן אויסגערעכענט בלויז לויט די נוצען, וואס ער קאן איהם ברינגען. צו דריקען דעם יודישען פאלק האט ער נישט געהאט קיין אורזאך. די נייע שטאדט אלכסנדריא, וואס אלכסנדר האט ביים ים אין מצרים אויסגעבויעט, און וואס דער ערשטער מצרים=מוקדונישער הערשער תלמי האט פאר זיין רעזידענץ געמאכט, האט זיך געגויטיגט אין א גרויסער בעפעלקערונג, כדי זי זאל קאנען בעקומען די עקאנאמיש=פאליטישע און קולטורעלע בעדייטונג, אלס א פונקט, וועלכער פערבינדט אלע דריי וועלטטיילען: אזיע, אפריקע און אייראפע; תלמי'ן האט נאר געקאנט פרעהען דאס, וואס די יודען האבען זיך דארטען מאסענווייז בעזעצט פון די שכנישע לענדער. אין דער אונרוהיגער צייט פון דער מלחמה מיט דימיטריוס האבען קיין אלכסנדריא עמיגרירט פיעל יודען, וועלכע תלמי האט גלייך געמאכט אין זייערע בירגערליכע רעכטע מיט אלע זיינע אונטערטאנער. אויף אזא אופן איז געגרינדעט געווארען די יודיש=אלכסנדרישע געמיינדע, וועלכע פערנעהמט נאכהער אין דער געשיכטע א וויכטיגען פלאץ. יודישע קאלאניעס האבען זיך צו דער זעלבער צייט געגרינדעט אויך אין אנדערע ערטער אין מצרים. תלמי האט אליין בעזעצט פיעל יודען אין די פעסטונגסשטעדט, זעענדיג איבערצייגט אין זייער טריידהייט. סיליקוס, דער נייער הערשער פון פרס (אזיען), האט אויך זיך בענוצט מיט יודישע עלעמענטען ביים בעפעלקערען נייע געגענדען. אין יאהר (300) האט ער געגרינדעט א נייע שטאדט אנטיכיא, אין וועלכער ער האט זיך בעזעצט מיט זיין הויף. די שטאדט, וויפיעל אנדערע נייע שטעדט, האבען זיך אויך געגויטיגט אין איינוואהנער. סיליקוס האט דארטען אריבערגעפיהרט פיעל יודען פון פרס און בבל. אויך דער דאזיגער הערשער האט געשאנקען די יודען פאלשטענדיגע גלייכ=בערעכטיגונג.

פונקט אזוי, ווי די יודישע קאלאניעס האבען זיך פערשפרייט אין די גריכיש=מוקדונישע געגענדען, אזוי אויך האבען זיך אנגעפאנגען צו ענטוויקלען גריכישע קאלאניעס אויף דעם יודישען באדען. אין דער לענג פון דעם ברעג פון דעם מיטעללענדישען ים אין פאלעסטינא זענען אויסגעבויעט געווארען נייע פארט=שטעדט; איינינע פון די אלטע זענען בענייט, פערברייטערט און פערפוצט געווארען לויט דעם גריכישען געשמאק און האבען בעקומען גריכישע נעמען. די נאכפאלגער פון דעם גרויסען אלכסנדר, האבען אויך געשטרעבט צו רעאליזירען דעם גראנדיעזען פלאן פון צוני־

שמעלצען דעם מערב מיט'ן מזרח, און צו דעם צוועק האבען זיי קיין בעסערן צונויפגיעסונגס-מאטעריאל, ווי די יודישע מאסען, נישט געקענט געפינען. אין אלעקסאנדריע האבען יודען געלעבט גאנץ אבגעזונדערט פון דער ארטיגער קאפטישער בעפעלקערונג; דאגעגען אבער האבען זיי זיך זעהר גערן דערנעהנטערט צו די געבילדעטע גריכען, און די ווירקונג פון דער גריכישער קולטור האט זיך באלד ארויסגעוויזען אין אלע זייטען פון דעם יודישען לעבען אויך אויסער די גרענעצען פון אלעקסאנדריע. גאנץ יהודה איז פון אלע זייטען געווען ארומגערינגעלט מיט א גריכיש-רעדענדער בעפעלקערונג, און וואס ווייטער האט די גריכישע שפראך אלץ מעהר ארויסגעשטופט דעם אראמע'אישען דיאלעקט, מיט וועלכען עס האבען זיך ביז דאן בענוצט אלע יודען פון דער פאדערשטער אזיען. צוזאמען מיט דער גריכישער שפראך האבען זיך, נאטירליך, אריינגעריסען אין דעם יודישען לעבען אויך די גריכישע גוטע און שלעכטע זייטען, און נאר די שטעדט טיעפער אין לאנד האבען פארגעשטעלט מיט זיך אנ'אויסנאהם אין דער הינזיכט. דא האבען געוואוינט די ארימערע קלאסען פון דער יהודה'שער בעפעלקערונג, און זייער רעליגיעז-בעטריבטע ערנסטקייט האט זיך גאנץ ווייניג געלאזען בעאיינפלוסען פון דער גריכיש-אפיקור'סישער לייכטזיניגער קולטור; אויך דא אבער האבען זיך דערטראגען מאסען גריכישע ווערטער פון די שכנ'ישע בעפעלקערונגען, און זיי זענען ביסליכווייז אריינגענומען געווארען אין דער אומגאנגס-שפראך.

ווי געזאגט, איז די רעכטליכע לאגע פון יהודה אונטער דער הערשאפט פון די תלמי-מלכים געווען גאנץ בעפריעדיגענד. די גאנצע הנהגה פון פאלק איז געווען קאנצענטרירט אין די הענד פונ'ם כהן-גדול, וועלכער איז געווען כמעט דער פאקטישער הערשער פון לאנד און האט געקענט ענטוויקלען און ווייטער ציהען די יודישע איינענטימליכקייט און דעם יודישען געדאנקענגאנג; אינערליך, גייסטיג איז אבער דאס פאלק אין יהודה שרעקליך ארעם געווען, און פון נחמיה'ן אן האט עס קיין איין פערזענליכקייט נישט ארויסגעגעבען, וואס זאל געבען א געוויסע ריכטונג זיין גייסטיגער ענטוויקלונג און איהם העלפען אויסבילדען זיין וועזען און זיין אריגינעלע אנשויאונג. דער צענטר פון דעם יודישען גייסטיגען לעבען, פון וועלכען די יודען אין יהודה האבען ביז אהער זייער יניקה געצויגען, איז געווען בבל און פרס, און איצט, נאך דער פאליטישער איבערקעהרעניש, וואס האט איבערגעגעבען די דאזיגע ביידע

לענדער אין די הענד פון אנ׳אנדער דינאסטיע, — איז יהודה פון דעם צענטער אינגאנצען אבגעריסען געווארען. די יודען פון יהודה האבען שוין נישט געקענט איצט אזוי לייכט און פריי פערקעהרען מיט זייערע ברידער ארום די טייכען פרת און חדקל, ווייל די רעגירענדע דינאסטיען פון די ביידע מלוכות, די תלמי׳אידען און סעלייקי׳דען, האבען געקוקט מיט חשד איינע אויף דער אנדערער, און די אפטע בעזוכען פון די סעלייקי׳דישע אונטערטאנען אין ירושלים, וואלט דעם חשד נאך מעהר פערשטארקט. קוים וואלט דאס פאלק אין יהודה נישט געקענט איצט אויסקומען אהן דער הילף פון זיינע אויסווענינגסטע גייסטיגע פיהרער, וואלט עס, אלזא, בעשטימט אונטערגעהן, אזוי ווי עס זענען אונטערגעגאנגען יענע אלע פעלקער, וואס האבען זיך אליין נישט געקענט דערהאלטען און גענוזט ציהען זייער גייסטיגע השפעה פון אויסווענינ, פון אנ׳אנדער לאנד; דאס איז אבער נישט געווען דער פאל מיט דעם יודישען פאלק, און אויף דער ארענע פון דעם יודישען לעבען האט זיך צו דער רעכטער צייט בעוויזען א גרויסע, ליכטיגע געשטאלט, וואס לייכט ארויס, ווי א בעוואקסענער, פערצווייגטער בוים פון א וויסטען מדבר. דאס איז געווען שמעון הצדיק, דער זוהן פון חוניו I (פון 300 ביז 270). די געשיכטע פון דער יודישער טעאקראטיע (כהנים־הערשאפט) האט צו פערצייכנען עטליכע נעמען פון גוטע און שלעכטע כהנים גדולים, וואס האבען פערטרעטען דעם דאזיגען פאסטען ביז שמעון הצדיק; די יודישע לעגענדע אבער האט איבערגעלאזען פאר די קומענדיגע דורות דעם אנדענקען בלויז פון דעם איינציגען כהן גדול, וואס האט ווירקליך עטוואס געטהון פאר זיין פאלק און געלאזען נאך זיך בעדייטענדע שפורען אין דער געשיכטע פון יענער צייט. „ער האט געזארגט פאר זיין פאלק, עס זאל נישט צופאלען ווערן״, און געזוכט צו בעפעסטיגען זיין לאגע אין אלע הינזיכטען: ער האט אויסגע׳פועל׳ט ביים קעניג אנ׳ערלויבניש, וויעדער אויפצובויען יענע מויערן פון שטאדט, וועלכע תלמי דער ערשטער האט געהאט צושטערט; דעם בית המקדש, וועלכער איז זעהר אבגעלאזען געווארען פאר די צוויי־הונדערט יאהר, וואס ער איז געשטאנען, האט ער געלאזען אבפרישען און בעניי׳ען; אויסער דעם האט ער נאך געלאזען ציהען אנ׳אונטערערדישען קאנאל ביז צום טייך איתם (עטליכע שעה וויים פון ירושלים) און אויף אזא אופן פערזארגט מיט פרישען וואסער נישט בלויז דעם בית המקדש (וואס האט זיך גענויטיגט אין א סך וואסער צוליעב די אפטע וואשונגען פון די לויים און כהנים),

באַר אויך דער גאַנצער שטאָדט.

די פּערזאָן פון שמעון הצדיק אלס כהן גדול, ביי דעם צערעמאָני־אַל פון גאָטעס־דינסט, וואָס האָט זיך אויסגעצייכענט אין זיין צייט מיט אַן׳אונגעוועהנליכער פּראַכט, איז מיט בעגייסטערטע ווערטער געשילדערט געוואָרען פון דעם דיכטער, וואָס האָט געלעבט אין אַ צייט אַרום, ישוע בן־סירא:

ווי הערליך איז ער געווען, ווען ער האָט דעם היכל פערלאָזען,
ווען ער איז אַרויסגעגאַנגען פון הינטערן פּרוכת!
ווי דער מאָרגענשטערן, וואָס שיינט אַרויס פון צווישען די וואָלקען,
ווי די פולע לבנה אין די טעג פונ׳ם פריהלינגס־יום־טוב (פסח).

— — — — — — — — — — — —

אַז טוט ער אָן זיינע עהרענקליידער,
און הילט זיך איין אין די פּרעכטיגע געוואַנדען.

— — — — — — — — — — — —

און ער שטעהט איבער דעם אויפגעלעגטען שייטער־הויפען (פון מזבח),
אַרומגענומען, ווי מיט אַ קראַנץ, פון זיינע ברידער. —
די יונגע צעדערן פון לבנון.

— — — — — — — — — — — —

אַז האָט ער געענדיגט די עבודה ביים מזבח,
און אהרנ׳ס זיהן, די כהנים, בלאָזען אין די שופרות,
און רופען אויס אין דער הויך, דערמאָהנענדיג גאָט׳ס נאָמען.
אַלע שטערבליכע פאַלען גלייך מיט׳ן פנים צו דר׳ערד,
זיך בוקענדיג פאַר דעם אַלערהעכסטען, פאַר דעם הייליגסטען פון ישראל.
עס האָבען זיך דערהערט די שטימען פון די זינגער׳ס
און אָנגעצונדען האָט זיך דאָס האַרץ פון פאָלק,
און געפרעהט האָבען זיך אַלע מענשען פון דר׳ערד!...

דער דאָזיגער כהן גדול איז געשטאַנען נישט בלויז אָן דער שפּיץ פון בית המקדש און פון דער יודישער געמיינדע; ער איז געזעסען בראש אויך פון דער כנסת הגדולה און פערנומען דעם גרעסטען פּלאַץ צווישען די לעהרער פון דער ישיבה, וואָס האָט אויסגעטייטשט און געלעהרנט דעם פאָלק גאָט׳ס וואָרט. ער האָט איבערגעלאָזען זיינע תלמידים דעם

פאָלגענדען אַפאָריזם: „אויף דריי זאַכען שטעהט די וועלט (די יודישע קהלה), אויף לעהרנען (תורה), אויף גאָט בעטען (עבודה) און אויף וואוילטעטיגקייט (גמלות חסדים)״. און אַלס וועג־ווייזער און לעהרער קען מען איהם צושרייבען אַ געוויסען חלק אויך אין דעם אַפאָריזם, וואָס עס האָט געלאָזען נאָך זיך איינער פון זיינע בעדייטענדסטע תלמידים, אַנטיגנוס פון סוכו (אַנטיגנוס איש סוכו): „איהר זאָלט נישט זיין, ווי די שקלאַווען, אָס דינען זייער האַר, אום צו בעקומען זייער בעלויהנונג, נאָר ווי יענע דינער, וואָס דינען טריי זייער האַר, נישט ערוואַרטענדיג קיין שום שכר״.

די דאָזיגע רוהיגע צייט האָט זיך אָבער לאַנג נישט געצויגען, און נאָך דעם טוידט פון שמעון הצדיק ברעכען אויס אין לאַנד אינערליכע סכסוכים און קריגערייען, וואָס רואינירען אויף אַ לאַנגע צייט דאָס נאָרמאַלע לעבען פון פאָלק און קאָסטען איהם אַ סך ביטערע קרבנות. שולדיג אין די סכסוכים זענען געווען די קינדער פון דעם זעלביגען שמעון הצדיק — זיין איידים, וואָס האָט אויך געשטאַמט פון אַ מיוחס׳דיגער כהנים־פאַמיליע, טוביה, און זיין זוהן חוניו, וואָס האָט איבערגענומען פון פאָטער דעם כהן־גדול־שטוהל און געשפּיעלט אַ בעדייטענדע ראָליע אין דער געשיכטע פון דעם יהודה׳שען פאָלק, אַ דאַנק די מלחמה־שפּיעלען פון די סעלייקי׳דען (דער צווייטער, דריטער און פיערטער) מיט די תלמי׳אידען (דער צווייטער און דריטער) איבער צעלאָסוריע, וואָס האָבען זיך געצויגען צעהנדליגער יאָהרען און געווירקט אויך אויף דעם גורל פון יהודה.

יהודה, צוזאַמען מיט צעלאָסוריע, האָבען געלעבט גאַנץ רוהיג אונטער דער איבער־העררשאַפט פון מצרים, און ווי די ערשטע צוויי מלכים פון דער תלמי־דינאַסטיע, האָט אויך דער דריטער, עווערגעטוס, זיך גאַנץ פריינדליך בעצויגען צו זיי און זיי אַלע פרייהייטען געגעבען; האָט אָבער דער צווייטער פון די סעלייקי׳דען, קאַליניקאָס, דורכאויס געוואָלט אָבנעמען די דאָזיגע פראָווינצען פון עגיפּטען און, ווי ס׳ווייזט אויס, האָט זיך איהם איינגעגעבען איבערצוציהען אויף זיין זייט אויך די העכערע ספערען פון דער יודישער בעפעלקערונג אין ירושלים מיט דעם כהן גדול חוניו II אין דער שפּיץ; דער לעצטער האָט אויף דעם סמך זיך אָבגעזאָגט אַריינצוטראָגען אין דער צענטראַלער עגיפּטישער רעגירונגס־קאַסע דעם בעשטימטען יעהרליכען מס פון 20 טאַלאַנטען און דאָס האָט נאַטירליך אַרויסגערופען אַ שטאַרקען כעס אין דעם עגיפּ-

טישען הויף, וואו מ'האָט געקוקט אויף דעם דאָזיגען קליינעם אָבצאָהל, ווי אויף דעם איינציגען צייכען פון אונטערטעניגקייט. תלמי III האָט דאַן געשיקט קיין ירושלים זיינעם א שליח, אַנטהעניאָנ'ען, מיט דער פאָדערונג, גלייך אַריינצוטראָגען די דערמאָהנטע סומע, דראָהענדיג דער בעפעלקערונג, אַז אי'ם פערקעהרטען פאַל, וועט ער די גאַנצע ערד פון יהודה פונאַנדערטיילען צווישען די גריכישע קאָלאָניסטען, חוניו האָט זיך אָבער איינגע'עקשנ'ט און נישט געוואָלט נאָכגעבען. דאָס האָט אויפגעבראַכט געגען איהם די ברייטערע שיכטען פון פאָלק, וועלכע זענען גאַנץ צופריעדען געוועזען מיט דער אויבער-הערשאַפט פון די תלמי'אידען, און עס האָט שוין געהאַלטען ביי א בלוטיגען אויפשטאַנד געגען דער גאַנצער רעוואָלוציאָנערער פאַרטייַ, וואָס האָט אַוועקגעשטעלט דאָס פאָטערלאַנד אין אַזאַ ביטערער לאַגע. דאַן האָט זיך אַנ'ענערגישער, ענטשלאָסענער מענש בעוויזען אויפ'ן האָריזאָנט פון דעם יודישען פאָליטישען לעבען, און איהם איז געלונגען די זאַך אין אָרדנונג צו ברענגען.

געררופען האָט מען דעם מענשען, וואָס האָט אַ נייע ריכטונג געגעבען דעם גאַנג פון די געשעהענישען אין לאַנד, יוסף בן טוביה — ער איז געוועזען אַ זוהן פון שמעון הצדיק'ס איידים, טוביה, ד. ה. אַלזאָ אַ שוועסטער-זוהן פונ'ם כהן גדול. ענערגיש, ערפינדעריש, ענטשלאָסען און אַנציהענד, איז אָט דער אייניקעל פון דעם אַלטען שמעון הצדיק, ווי געבוירען געוואָרען צום הערשען, איהם איז אָבער אין וועג געשטאַנען זיין אַלטער פעטער, דער כהן גדול, וועלכער איז אויך געוועזען דער פאָליטישער פיהרער פון פאָלק, און דער איצטיגער צוזאַמענשטויס מיט דער עגיפטישער מאַכט האָט איהם געדיענט אַלס גינסטיגע געלעגענהייט, אַריינצונעהמען די הנהגה אין זיינע הענד. בעקומענדיג די ידיעה וועגען תלמי'ס שליח, וואָס איז געקומען מיט אַזאַ שטרענגער פאָדערונג קיין ירושלים, און וועגען דער אונצופריעדענהייט מיט'ן כהן גדול, וואָס וואַקסט אין פאָלק און נעהמט אָן אַ שטורמדיגען כאַראַקטער, האָט ער גלייך פערלאָזען זיין געבורטסאָרט און איז געקומען צום פעטער מיט דעם ביטערסטען פאָרוואורף פאַר זיין עקשנות, וואָס שטעלט אין געפאַהר די עקזיסטענץ פון גאַנצען פאָלק, און מיט דער עצה, — ער, דער פעטער, זאָל פאָהרען צו תלמי'ן און בעטען ביי איהם מחילה. אויף דעם האָט דער שטאָלצער חוניו געענטפערט, אַז ער וועט ניכער זיך אָבזאָגען אינגאַנצען פון זיין טיטול, איידער זיך אַזוי צו ערניעדריגען. דאַן האָט יוסף ביי איהם די ערלויבניש געבעטען, אַליין קיין אַלעק-

סאנדריע צו פאהרען און אונטערהאנדלונגען צו פיהרען וועגען דעם קאנפליקט, און גלייך נאכדעם, ווי ער האט די דאזיגע בעפאלמעכטיגונג בעקומען, האט ער צונויפגערופען א גרויסע פאלקס־פערזאמלונג אין בית־המקדש, וואו ער האט בערוהיגט דער בעפעלקערונג און צוגעזאגט דעם גאנצען סכסוך בשלום אויסצוגלייכען, — אויב דאס פאלק וועט איהם נאר זיין צוטרוי שענקען, און דאס פאלק האט איהם זיין צוטרוי געשענקט — עס האט איהם דעם טיעפסטען דאנק אויסגעדרוקט און מיט דעם טיטול פאלקס־פיהרער בעקרוינט (230).

מעהר האט יוסף נישט געדארפט: פון דער מינוט אן טרעט ער ארויס מיט דער פעסטער ענטשלאסענקייט פון א מאכט־בעזיצענדער פערזאן און שטעלט זיך פאר קיין זאך נישט אב, ווען עס האנדעלט זיך אום דעם — זיין ציעל צו ערדייכען. ער קען גוט די שוואכע זייטען פון דער גריכישער נאטור און בעשיט דעם שליח פון אלעקסאנדריע מיט חניפות, מתנות און גלענצענדע מאהלצייטען. אנטהעניאן איז ענטציקט פון דעם ליעבענסווירדיגען, עלעגאנטען און אינטעליגענטען יודישען אריסטאקראט, און פאהרט צוריק קיין אלעקסאנדריע א געטרייסטער, א צופריעדענער. אין דער זעלביגער צייט פיהרט יוסף אונטערהאנדלונגען מיט זיינע גוטע פריינד אין שומרון וועגען א גרויסער געלד־הלואה, — אום אויפגענומען צו ווערן בכבוד אינ׳ם עגיפטישען הויף, מוז ער פרעכטיגע קליידער טראגען, רייכע געשפאנען בעזיצען און א סך געלד ביי זיך האבען, און זיין פערמעגען איז קליין און אין גאנץ יהודה וועט ער אזוי פיעל געלד נישט קריגען: די בעפעלקערונג לעבט פון לאנדווירטשאפט און האט קיין עשירות זיך נאך נישט אנגעזאמעלט; שומרון אבער לעבט פון האנדעל און האט א סך געלד־מאגנאטען.

יוסף האט דאס געלד בעקומען און זיך געלאזען אין וועג אריין קיין אלעקסאנדריע, און דארט איז שוין אנטהעניאן געווען, און מיט בעגייסטערטער ענטציקונג גערעדט פון דעם יודישען פערטרעטער, וואס דארף אנקומען. דער קעניג אליין ווארט אויף יוסף׳ן און וויל איהם שוין זעהען וואס שנעלער, און נאך דער ערשטער אויפנאהמע, איז ער אויך בעצויבערט פון איהם און לאדעט איהם איין אויף דעם באל, וואס דארף פארקומען אין הויף. די געזאנדטע פון די פאלעסטינישע און פעניציאשע שטעדט זעהען, ווי דער פערהעלטנישמעסיג נישט זעהר־רייך אויפגעפוצטער יודישער פערטרעטער ווערט אריינגענומען אינ׳ם ענגסטען קרייז פון קעניגליכען הויף, און זענען איהם מקנא; ער גיט זיי אבער באלד די

געלעגענהייט איהם מעהר, ווי מקנא צו זיין.

יוסף בעגעגענט זיך אין אלעקסאנדריע מיט די אבצאהלונגס-חוכרים (ארענדאטארען) פון אלע עגיפטישע פראווינצען, וועלכע זענען זיך צוזאמענגעקומען אין דער רעזידענץ, אום אין דער געגענווארט פון קעניג און הויף אנצובאטען זייערע פרייזען און די ארענדע צו בעקומען פון די קעניגליכע אבצאהלונגען — יעדערער אין זיין שטאדט אדער פראווינץ. זענענדיג אלע גלייך פעראינטערעסירט אין דער זאך, שליסען זיי צווישען זיך יד-אחת און באטען דעם קעניג, נאטירליך, וואס וועניגער. דאן רופט זיך יוסף ארויס צו צאהלען דעם קעניג נאכאמאל אזוי פיעל פון דער אנגעבאטענער סוממע. איבערראשט און ערשטוינט האבען די אנוועזענדע חוכרים אנגעקוקט דעם חוצפה'דיגען יוד, וואס האט אויסגעזעהען, ווי א בעטלער געגען זיי; די סימפאטיע פון קעניג איז שוין אבער לאנג געוועזען אויף זיין זייט און דערצו איז זיין סוממע צוויי מאל אזוי פיעל געוועזען פון זייערער. יוסף האט פערזיכערט דעם קעניג, אז זיין סוממע וועט נאך אויך געבען א שענעם ריוח, און ווען דער לעצטער האט פערלאנגט פון איהם, ער זאל דער קרוין גאראנטירען די סוממע, וואס ער פערפליכטעט זיך צו צאהלען, האט דער יודישער שתדלן שארפזיניג געענטפערט, אז ער גיט די בעסטע גאראנטיע, וואס איז נאר מעגליך — דעם קעניג מיט דער קעניגין. דער דרייסטער און אין דער זעלביגער צייט חנופה'דיגער ענטפער, איז עווערגעטוס'ן שטארק געפעלן געווארען און יוסף איז געווארען דער הויפט-אבצאהלונגס-ארענדאטאר פון אלע צעלאסורישע און פיניציעאישע פראווינצען. בעקומענדיג נאך דערצו א מחנה פון צוויי טויזענד סאלדאטען, וואס זאלען איהם בעהילפיג זיין ביים איינמאהנען די שטייערן.

און דער קעניג האט זיך מיט איהם ווירקליך נישט גענארט. בעזיצענדיג אזא קראפט, האט יוסף מיט דער אויסערגעוועהנליכסטער שטרענגקייט אויפגעמאהנט די שטייערן, און אין יענע שטעדט, (עזה און בית-שאן), וואו די גריכישע בעפעלקערונג האט געפרובט אויסלאכען דעם אידען-ארענדאטאר און זיך אבזאגען פון צאהלען, — האט ער די פארנעהמסטע און רייכסטע בירגער געלאזען טויטען און זייער פערמעגען קאנפיסקירט. די דאזיגע אכזריות'דיגע שטרענגקייט האט געווירקט אויף די ארומיגע שטעדט, און דער נייער ארענדאטאר האט פערדאפעלט די הכנסות פון דער מלוכה, און אויסער דעם נאך פיעל טייערע מתנות געשיקט אין הויף, אום צו בעפעסטיגען זיין לאגע. יוסף איז אויף אזא

אופן געוואָרען דער פאַקטישער הערשער איבער גאַנץ פאַלעסטינא, פאַרשטעלענדיג מיט זיך די איינציגע פערזאָן, וואָס איז געשטאַנען צווישען פאָלק און דעם אַלעקסאַנדרישען הויף.

צוויי־און־צוואַנציג יאָהר האָט יוסף געהאַלטען אין זיינע הענד די הויפּט־שטייערונגס־פערוואַלטונג פון גאַנץ צעלאָסיריען און פעניציע און, ערוועדבענדיג זיך אין דעם פערלויף פון דער צייט אונגעהויערע רייכטימער, האָט ער געשפּיעלט אַ בעדייטענדע ראָליע אויך אין דעם פּאָליטישען לעבען פון די דאָזיגע ביידע פּראָווינצען. פאַר דער צייט האָט זיך ענטוויקעלט אין לאַנד דער קאַפּיטאַליזם, עס האָט זיך פערברייטערט דער אינטערנאַציאָנאַלער עקאָנאָמישער פערקעהר און צוזאַמען דערמיט איז אַלץ טיעפער אריינגעדרונגען אין אַלע ספערען פון פאָלק אויך די גריכישע קולטור; יוסף האָט אָבער די דאָזיגע רייכע רעפּובליקען נישט געשוינט, און אונטער דער הערשאַפט פון דעם IV־טען תלמי, פּילאָפּאַטאָר (222 ביז 206), האָט ער אויך מיט אַזאַ אכזריות געדריקט דער בעפעלקערונג ביים אויפמאָהנען די שטייערן, אַז דאָס פאָלקס־ווערטעל האָט זיך געקלאָגט אויף איהם: „יוסף האָט פון גאַנץ סוריא דאָס פלייש אָבגעשונדען און נאָר די ביינער איבערגעלאָזען“.

דאַן האָט זיך פאַר איהם אויך אַן אונרוהיגע צייט אָנגעהויבען. אין'ם בלוט פון דער תלמי'אידישער דינאַסטיע האָבען זיך שוין געהאַט דאַן טיעף איינגעזויגען די אַלע שוואַכע זייטען פונ'ם העלעניזם: די לייַדענשאַפטליכע נייגונגען צו פערשווענדערייען, אונזיטליכקייטען און דעספּאָטיזם, — וואָס ס'האָט, נאַטירליך, זיך שלעכט אָבגערופען אויך אויף דער אַרמעע און אויף דער פערטיידיגונג פון די אַלגעמיינע מלוכה־אינטערעסען. אין דער צייט איז אָבער די סעלייקי'דישע דינאַסטיע געווען געזונד און קרעפטיג, און אַנטיאָכוס III „דער גרויסער“ האָט זיך אַרומגעטראָגען מיט געוואַלדיגע קריגס־פּלענער, שטרעבענדיג צו פערוואַנדלען זיינע פערשיעדענע פּראָווינצען אין איין גרויסער וועלט־מלוכה. איצט ביי דעם דעמאָראַליזירטען צושטאַנד פון דער עגיפּטישער אַרמעע, האָט ער געגלויבט פאַר זיך אַ גוטע געלעגענהייט צו האָבען און אויסנוצענדיג דעם פערראַט פון איינעם פון די עגיפּטישע פעלדמאַרשאַלען, האָט ער אַריינגעפיהרט זיין מיליטער אין צעלאָסוריא און פעניציע און פערנומען דאָרט עטליכע שטעדט צוזאַמען מיט שומרון. דאָס איז אָבער געווען אַ נצחון בלויז אויף אַ קורצע צייט, וואָרום באַלד נאָכדעם האָט זיך פּילאָפּאַטער אויסגעניכטערט פון זיינע פער'שכור'טע

אויסגעלאסענקייטען, און צוטרעטענדיג מיט זיין ארמעע ביז נאפיא, האט ער געצוואונגען דעם שונא צו אנטלויפען און אינגאנצען אויפצוגעבען דעם פלאן וועגען איינעהמען צעלאסוריא. דאס האט יוספ'ן ווידער אויף די פיס געשטעלט, און דערצו נאך האט איהם פילאפאטאר נישט פערגעסען אויך דאס, וואס יהודה מיט ירושלים אין דער שפיץ, — וואו יוסף'ס ממשלה איז בעזונדער שטארק געוועז — איז פון אנהויב אן טריי געבליבען דעם עגיפטישען טראהן אוז האט זיך אנטיוכס'ן נישט אונטערגעגעבען.

און דער וואוילשטאנד פון פאלק איז דערווייל געוואקסען. די גרויסע רייכטימער, וואס יוסף האט זיך ערווארבען, האבען ארייינגעבראכט אין לאנד (בעזונדער אין די גרעסערע שטעדט) אונגעהויערע קאפיטאלען, און צו איהם זענען צוגעקומען נאך הונדערטער יודישע בעאמטע, מיט וועלכע ער האט זיך בענוצט ביים אויפמאהנען די שטייערן אין די אלע פראווינצען, וואס האבען זיך געפונען אונטער זיין רשות, און וועלכע זענען אויך רייך און גרויס געווארען. די דאזיגע רייכטימער, צוזאמען מיט יוסף'ס חשיבות אין קעניגליכען הויף און זיינע סאלדאטען-אבטיילונגען, מיט וועלכע ער האט אין דער מורא געהאלטען די פלשתים, פיניקיער, אדום'ער און זאגאר אויך די גריכיש-מאקעדאנישע קאלאניעס, — האבען אויפגעהויבען דעם פרעסטיזש נישט בלויז פון איהם אליין מיט זיין קרייז, נאר אויך פון דער אלגעמיינער יודישער בעפעלקערונג; דערביי זענען די יודען פון יהודה אלץ מעהר און מעהר ארונטערגעפאלען אונטער דעם איינפלוס פון העלעניזם, און אלע זייערע אויסערע לעבענספארמען האבען שוין געטראגען אויף זיך דעם שטעמפעל פון דעם פיינעם גריכישען געשמאק. אזוי האבען די יודישע וואוינונגען, למשל, אנגעהויבען שענער געבויט צו ווערן און אויך די מאלעריי האט אנגעהויבען בענוצט צו ווערן אין דער יודישער נאם. די יודען פון אלעקסאנדריע, וואס האבען איבער הונדערט יאהר זיך געפונען אין א גריכישער אומגעבונג און זענען שוין אינגאנצען העלעניזירט געוועזן, האבען אויך געווירקט אין דער ריכטונג אויף די איבריגע צענטערן פון יהודה, דורך דער פערמיטלונג פון די יודען, מיט וועלכע זיי זענען געקומען אין פערבינדונג א דאנק יוסף'ס געשעפטען, און דאס יודישע פאלק האט זיך אזויערנאך ביסליכווייז אינגאנצען בעפרייט פון יענע אונגעשליפענע אזיאטישע מנהגים, וועלכע האבען א סך הונדערטער יאהרען געהערשט אין דעם יודישען לעבען.

די דאזיגע אויסערליכע פיינקייט און די אלע איבריגע גוטע זייטען פון דער גריכישער קולטור האבען אבער מיטגעבראכט מיט זיך אין דער יודישער גאס אויך די שלעכטע זייטען איהרע, און אנשטאט דעם נאטירליכען פראצעס פון צופאסען זיך צו א פרעמדען פאלק און איבערנעהמען זיינע בעסערע זיטען און מנהגים, היטענדיג דערביי דעם איינענעם פאלקס-וועזען און די גוטע נאציאנאלע אייגענטימליכקייטען — איז דא די זאך גאנץ אנדערש צוגעגאנגען: די יודישע אריסטאקראטען האבען אנגעהויבען צו פערגעטערן די גריכישע קולטור און נאכצואהמען, ווי אפען, דאס גאנצע גריכישע לעבען מיט אלע זיינע ווילדע מנהגים און אויסגעלאסענקייטען, פערלאכטענדיג אינגאנצען די טראדיציאנעלע תמימות פון פאלק און זיין היסטארישע זיטען-ריינהייט. די גריכען האבען ליעב געהאט געזעלשאפט, אלגעמיינע מאלצייטען און אויסגעלאסענע פערוויילונגען, און די יודישע אריסטאקראטיע האט עס כלומר'שט נאכגעמאכט אין אנ'אונשולדיגער פארם: זי האט אויך אנגעהויבען אזעלכע געמיינשאפטליכע מאלצייטען איינצוארדנען, ביי וועלכע די פערזאמעלטע זענען געלעגען צו-דריי אויף א רוהע-בעט, און דערביי האט זי איינגעפיהרט וויין, מוזיק און ליעדער. דערמיט אליין האט זיך אבער די רעפארם נישט געענדיגט — באלד האט זיך ארויסגעוויזען, אז די דערמאהנטע מיטלען זענען נאך ווייניג אויף ארויסצורופען א פאלשטענדיגע הייטערע שטימונג, און די אויסגעלאסענקייט האט איהרע קרבנות אלץ טיעפער און טיעפער אראבגעצויגען אינ'ם תהום פון אונזיטליכקייט און פערברעכען. יוסף האט אפט פערבראכט אין פילאפאטאר'ס הויף, וואו די ווילדע פרעהליכקייט האט איהר טריאומף געפייערט און פון קיין גרענעץ נישט געוואוסט. דא איז די אונצוכט אפען ארומגעגאנגען און האט פערפיהרט דאס פאלק און די ארמעע; פילאפאטאר האט זיך איינגערעדט, אז זיינע אורעלטערן זענען ארויסגעקומען פון דעם ווייננאט דיאניזאס (באקחוס); ער האט זיך דעריבער געפיהלט פערפליכטעט צו דיענען דעם דאזיגען גאט מיט וואס-מעהר פער'שיכור'טע ווילדקייטען און אויסגעלאסענקייטען, און ווער עס האט געוואלט געווינען דעם חסד פון קעניג אדער פון זיינע מקורבים, האט געמוזט אנ'אנטהייל נעהמען אין די דיאניזישע ארגיען און דערביי וואס-מעהר ווילדקייט ארויסווייזען. פון דער דאזיגער קעניגליכער עהרע האט אויך יוסף גענאסען, און ביי איינעם פון די הויף-מאלצייטען, האט זיך אין שמעון הצדיק'ס אייניקעל אזוי צוגעלאקערט די ליעבע צו איינער פון די דארטיגע טענצעריני'ס, אז ער האט

זײַן ברודער סאָלימיאַס דרינגענד געבעטען, ער זאָל איהם זי בעזאָרגען אין דערהײם שטילערהייד, ווײַל דאָס יודישע געזעץ האָט איהם פערבאָטען זיך צו דערנעהנטערן צו אַ פרוי פון אַ פרעמדען פאָלק. און ער איז שוין דאַמאָלס אַ פאָטער געוועזען פון זיבען קינדער!

דערבײַ אַליין האָט זיך יוסף נאָך נישט אָבגעשטעלט. פאַר איהם איז וועניג געוועזען דאָס, וואָס ער אַליין האָט זיך אַזוי ענג צוזאַמענגעלעבט מיט די פערדאָרבענע זיטען פון דער גריכישער אַריסטאָקראַטיע — דעם כהן־גדול׳ס אײניקעל האָט זיך געוואָלט דעם גאַנצען קולט פון ווײַן און ווײַב אײַנפלאַנצען אויך אויף דעם יודישען באָדען, און צו דעם צוועק האָט ער אין ירושלים אײַנגעפיהרט אײנעם פון די דיאָניזישע יום־טובים, וועלכע זײַן בעשיצער, דער קעניג, האָט אַזוי ליעב געהאַט. אין דער איבערגאַנגס־צײַט פון ווינטער צום פריהלינג, ווען דער ווײַנשטאָק האַלט אין רעכטען בליהען און דער ווײַן געהט צום צווײטען מאָל אויף אין די פעסער, פלעגען די גריכען פײַערן אײנעם פון זײערע גרעסטע דיאָניזיען־יום־טובים; צוויי טעג פלעגט דער דאָזיגער „ווײַן־יום־טוב" געדויערן, און בײדע טעג זענען געווידמעט געוועזען דער אַרבײט פון שכור׳ן און אונצוכט טרײַבען. גוטע פרײַנד פלעגען זיך אײנע די אַנדערע שענקען אין דער צײַט אָנגעפילטע קריגלעך מיט ווײַן, און דער, וואָס האָט אַממעהרסטען געטרונקען, איז אַלס זיעגער געפײַערט געוואָרען. אָט דעם שכורים־יום־טוב האָט יוסף־בן־טוביה אויך אין יהודה אײַנגעפיהרט — צוויי טעג אין יאָהר האָבען יודען דעם ווײַנגאָט געדיענט, און אום דעם דאָזיגען פרעמדען יום־טוב כלומר׳שט אַ יודישען כאַראַקטער צו געבען, איז אײַנגעפיהרט געוואָרען, אַז די רײַכערע זאָלען אין די טעג שענקען מתנות פאַר אָרעמע!

און וואו עס האַנדעלט זיך וועגען אַ באַקחוס־יום־טוב, דאָרט בלײַבט עס שוין נישט בײַם ווײַן אַליין: דער יודישער אַדעל האָט די געזעצען פון זײַן פאָלק פערלאָזען און די צניעות פון זײַנע עלטערן אויסגעלאַכט, און זינגערינס, טענצערינס און אויסגעלאַסענע פרויען האָבען די רײַנע לופט פון יהודה מיט שענדליכקײטען און שמוציגע מעשים פערפּעסטעט.

נאַטירליך, האָבען זיך אין פאָלק געפונען נישט וועניג אַזעלכע, וואָס דאָס האַרץ האָט זײ געבלוטעט, צוזעהענדיג די שרעקליכע הנהגה פון זײַנע פיהרער, און בײַ אײנעם פון די דאָזיגע טרײַ־געבליבענע יודען האָט זיך פון האַרצען אַ וואָרנונג אַרויסגעריסען:

קום נישט קיין אויסגעלאסענער פרוי אנטקעגען,
אום דו זאלסט אין איהר אבגרונד נישט אריינפאלען.
פערברענג נישט ביי קיין טענצערין,
אום דו זאלסט אין איהרע (צויבער־) קינסטלעריען נישט געפאנגען ווערן.

די שטימע פון אזעלכע איינצעלנע יודען איז אבער, פערזונקען געווארען אין דעם ברויזענדען שטראם פון די העלעניסטישע אידעען, וואס האבען זיך אריינגעריסען אין דער יודישער גאס און ארויסגערופען אנ'אמת'ע איבערקעהרעניש אין דער גאנצער יודישער וועלט־אנשויאונג. דער גריכישער אידעען־גאנג האט זיך אונטערגעגראבען אונטער די יסודות פון דער יודישער אמונה און א גרויסער טהייל פון פאלק האט אנגעהויבען ערנסט צו צווייפלען אין דעם, צי איז ווירקליך אמת דאס אלץ, וואס די יודישע תורה לעהרנט; צי פערלאנגט טאקי די געטליכקייט פונ'ם מענשען, ער זאל זיך אבזאגען פון אלע וועלטליכע פערגעניגענס און צי בעשעפטיגט זיך די גאטהייט איבערהויפט מיט אונזער וועלט און מיט דעם מענשען. דאס זענען אבקלאנגען געווען פון עפיקור'ס לעהרע, וועלכע האט צו יענער צייט געהערשט אין דער גריכיש־מאקעדאנישער וועלט און, ווי ס'איז זיך לייכט פארצושטעלען, האט דער שטארקער צוזאמענשטויס צווישען די ביידע היסטארישע קולטורען געמוזט ארויסרופען אנ'אנגעשטרענגטע גייסטיגע טעטיגקייט ביי די יודישע שריפטשטעלער און דענקער, פאר וועלכע עס זענען איצט ענטדעקט געווארען נייע האריזאנטען, נייע שאפונגס־פארמען און נייע געביטען פון דעם מענשליכען גייסט און פערשטאנד.

עס עקזיסטירט דעריבער א השערה, אז אין יענער עפאכע זענען געשאפען געווארען די ביידע ווערק, וועלכע די טראדיציע האט צוגעשריבען דעם קלוגען שלמה: „שיר השירים“ און „קהלת“. דאס ערשטע פון די דאזיגע ביידע ווערק, וועלכע זענען אריינגענומען געווארען אין דעם לעצטען טהייל פון דער ביבעל, שטעלט פאר מיט זיך א דראמאטישע פאעמא, וואס בעזינגט די ליעבע פון א וואונדער־שענער פאסטוך־מעדעל צו איהר פריינד, „וועלכער פיטערט (זיינע שאף) אין די רויזען־פעלדער“. דאס איז א העריליך־שענעס קונסטווערק, געשאפען אונטער דעם איינפלוס פון דעם איבערגעטראגענעם העלעניזם, אין וועלכען עס שפיעגעלט זיך אב דער ראזיגער גלאנץ פון דער דאמאלדיגער גליקליכער, ליכטיגער יודישער געגענווארט; אין וועלכען עס פיהלט זיך די

לעבענספרעהליכע זאָרגלאָזיגקייט פון הייטערע הימלען, גרינע פעלדער און בערוישענדע בלומען. עס איז דאָס ליעד איבער אלע ליעדער און דאָס איינציגע ווערק אין דער גאַנצער אלט-העבּרעאישער ליטעראַטור, וואָס איז אונגעוועהנליך רייך אין וויכקייט, אין טיעפע עמפּפינדונגען און אין מאַלערישע נאַטור-שילדערונגען, און בעזינגט אויף דעם נאַטירליכסטען אופן, אָהן אַ שום רעליגיעזער שאַטירונג, דעם בערוישענדען צויבער פון דער ליעבע.

דער געפיהלפולער דיכטער האָט טיעף איינגעזויגען אין זיך דעם גלאַנץ און די שענע שאַפונגס-פאָרמען פון דער גריכישער קונסט-וועלט, אין זיינע פערזען הערען זיך די שענע קלאַנגען פון טעאָקריט און אנאַ-קרעאָן, — דאָס אַלץ אָבער האָט זיך ביי איהם אָרגאַניש צונויפגע-שמאָלצען מיט די האַרציגע טענער פון דער יודישער ליריק, און דער גאַנצער אינערליכער גייסט, מיט וועלכען עס איז דורכגעדרונגען זיין „שיר השירים", טראָגט אויף זיך אַן אָריגינעל-יודישען שטעמפּעל. אין'ם גע-ענזאַץ צו דער נישט-זויבערער און אויסגעלאַסענער ליעבע פון די גריכישע ווענוס-טעכטער און באַקחוס-פרויען, האָט ער אַן'אידעאַל-ביּלד געשאַפען אין דער געשטאַלט פון עמינדב'ס שענער פאַסטוך-טאָכטער שולמית, די פלאַמענדע ליעבע פון וועלכער עס איז דורכגענומען מיט אַ בעצויבערנדער נאַאיוויטעט און מיט אַ ריהרענדער צניעות'דיגער איינפאַכקייט. שולמית פערקערפּערט מיט זיך די פאָלקאָמענע שענהייט: איהר שטימע איז זיס, איהר געזאַנג — פער'שכור'נד, איהר טאַנצען — געטליך-רייצענד; זי אַנטלויפט אָבער פון שטאָדט, פיהלט זיך געפייניגט אין'ם קעניגליכען שלאָס און בענקט נאָך די „ווייַנשטאָקבוימער פון עין-גדי" און נאָך די איינזאַמע „ליליען-פעלדער", וואו איהר פריינד פּיטערט זיינע שאָף. אָט דעם „פריינד" ליעבט זי מיט דעם גאַנצען גלוט פון איהר יונגען האַרצען, און ריין בלייבט די דאָזיגע גליהענדע ליעבע, — ריין פון יעדען נישט-אַנשטענדיגען וואָרט, פון יעדער נישט-זויבערער האַנדלונג, פון יעדען אונרייַנעם געדאַנק.

איהר געליעבטער זינגט צו איהר:

שטעה אויף, געליעבטע מיינע, שענהייט מיינע,
און געה-דיר!
דען דער הערבסט איז שוין אריבער
און די רעגענס זענען שוין פערביי,
די בליטען האָבען זיך געוויזען אויף דר'ערד;

די צייט פון נאכטיגאל איז אנגעקומען,
און די שטימע פון דער טירקעל-טויב הערט זיך אין אונזער לאנד.
עס זענען צייטיג געווארען די שפראצען פונ'ם פייגענבוים,
און די בליטען פון די ווײנשטאק-בוימער האבען אנגעהויבען שמעקען.
שטעה אויף, געליעבטע מיינע, שענהייט מיינע,
און געה דיר!

— — — — — — — — — — — — —

ביז עס וועט א בלאז טהון דער טאג
און די שאטענס וועלן אנטלויפען,
וועל איך געהן צו דעם בארג פון די מירטען
און צו די הינגלען פונ'ם ווייהרויך
מיט מיר פון לבנון, כלה!
מיט מיר פון לבנון וועסטו געהן.
דו וועסט אראבקוקען פונ'ם שפיץ-בארג אמנה,
פון די שפיץ-בערג שניר און חרמון,
פון די לייבען-הויהלען
פון די לעמפערט-בערגער.
און שולמית ענטפערט:
קום, מיין טייערער!
מיר וועלן ארויסגעהן אין פעלד,
מיר וועלן נעכטיגען אין די דערפער.
מיר וועלן זיך פעדערן צו די וויין-גערטנער,
מיר וועלן זעהען, צי עס האט געבליהט דער וויינשטאק,
צי עס האבען זיך געעפענט די בליטען,
צי עס האבען זיך פונאנדערגעלאזען די מילגראמען —
דארט וועל איך געבען מיין ליעבע דיר!

און אזוי ווערט כסדר געשילדערט די שטימונג פון דער העלדין. אלס טאכטער פון דער נאטור, אי'ם געגענזאץ צו דער שטימונג פון די וועלטליכע „ירושלים'ס טעכטער", און איהר צניעות'דיגע, אונשולדיגע ליעבע געגען דער ליידענשאפטליכער אונציכטיגקייט פון די עפענטליכע טענצערינס און זינגערינס, וואס האבען אנגעפילט דאס ווילד-אויסגעלאסענע לעבען פון די שטאדט-איינוואוינער.

ענדיגען ענדיגט זיך די פּאָעמאַ מיט דעם אַפּאָטעאָז: „שטאַרק ווי דער טוידט איז די ליעבע... איהרע פייערדיגע פונקען זענען — אַ פלאַם פון גאָט. אַ סך וואַסערן קענען נישט אויסלעשען די ליעבע און טייכען — וועלן זי נישט פערפלייצען“; און אויב דער דאָזיגער ליעבעס-הימן איז, ווי מיר האָבען שוין דערמאָהנט, אַריינגענומען געוואָרען שפּעטער אין די „היילינע שריפטען“, איז עס געשעהען בלויז דעריבער, וואָס יודען האָבען דאַן — זענענדיג שוין דערוויייטערט פון אַזאַ זונענגלאַנץ און פון אַזעלכע ליכטיגע לעבענסבילדער — אָנגעהויבען בעטראַכטען דאָס ווערק, ווי אַ מין אַלעגאָריע, אין וועלכער די כנסת ישראל (שולמית) טענה׳ט זיך אויס מיט איהר געליעבטען (גאָט) און גיעסט אויס פאַר איהם איהרע צערטליכסטע, היילינסטע געפיהלען.

אַ גאַנץ אַנדער כאַראַקטער, דאַגעגען, טראָגט אויף זיך דאָס צווייטע ווערק פון יענער עפּאָכע, „קהלת“. די יודישע אגדה האָט כאַראַקטעריזירט די דאָזיגע ביידע ווערק, וועלכע די טראַדיציע האָט, צוזאַמען מיט׳ן ספר „משלי“, צוגעשריבען שלמה המלך׳ן, אין דעם פאָלגענדען אַפאָריזם: „ווען דער מענש איז יונג, זינגט ער ליעדער (שיר השירים); ווען ער ווערט עלטער, זאָגט ער משלים (משלי); און ווען ער ווערט גאָר אַלט, זאָגט ער הבל הבלים (קהלת)“. און ס׳איז ווירקליך אַזוי: „שיר השירים“ איז דאָס ליעד פון דער לעבענספרעהליכער יוגענד, פונ׳ם בליהענדען פריהלינג, און דאַגעגען איז „קהלת“ די פערצווייפלונג פון דער עלטער, די בעטריבטע שטימונג פון אַ מענשען, וואָס איז אי פיזיש, אי גייסטיג איבערזעטיגט, און געפינט נישט מעהר אין לעבען נישט קיין מאַטעריעלען גליק און נישט קיין מאָראַלישע בערוהיגונג *). דאָס גאַנצע ווערק איז דורכגעדרונגען מיט אַ פינסטערן, פערצאָרנטען פעסימיזם, וואָס טרעט מיט די פיס אַלע בלומען פון לעבען און זעהט אין דעם גאַנצען סיסטעם פון דער וועלט, — אַ נאַרעשע שפּיעל. אויך דאָ, ווי אין „איוב“, רעדט זיך וועגען גאָטספאָרכטיגקייט און פרומקייט; קהלת לאָזט אָבער די דאָזיגע טענער פערזינקען אין דער מעלאַנכאָלישער שטימונג, וואָס עס רופט אַרויס די אַלגעמיינע נישטיגקייט, די אַלגעמיינע פוסטקייט פון לעבען. די סקעפּטישע געדאַנקען פערגיפטען יעדען גאָטספאָרכטיגען געפיהל אַלץ איינס, ווי יעדען פערגניגען, ווי יעדען

*) דובנאָוו

לעבּענס-גענוס, און אַ בּיטערער פערצווייפלונגס-אויסרוף רייסט זיך פון האַרצען אַרויס: „גאָרנישט מיט גאָרנישט, אַלץ איז גאָרנישט!“

נאַרעס און מאָנאָטאָן איז דער גאַנג פון די מעשים אין דער נאַטור, וואָרום „אַ דור געהט אַוועק און אַ דור קומט און די ערד בּלייבּט אייבּיג שטעהן; וואָס עס איז געוועזען, דאָס וועט זיין, און וואָס ס'איז איינמאָל געשעהען, וועט געשעהען נאָכאַמאָל — און ס'איז קיין נייעס נישט פאַרהאַן אונטער דער זון“. לעבּען און שטרעבּען, זוכען און פערלאַנגען, פאָרשען און דערגעהן — „דאָס איז אויך אַ פערבּלענדעניש פון גייסט, וואָרום וואָס מעהר חכמה, אַלץ מעהר פערדרוס, און וואָס מעהר וויסען — אַלץ מעהר וועהטאָג“. געניסען פון די ערדישע פערגניגענס קען אויך נישט גערעכענט ווערן פאַר קיין בּעפרידיגונג: „דאָס איז אויך גאָרנישט“. עס קומט אַלזאָ ממילא אויס, אַז דער נאַר און דער חכם, דער רשע און דער צדיק — אַלעמענס גורל איז גלייך, און דאָס בּעסטע פאַר'ן מענשען איז, „ער זאָל עסען און טרינקען און זיך לאָזען וואויל געהן אין זיין מאַטערניש“, ווייל דאָס איז אויך פון גאָט געגעבּען.

אים געגענזאַץ צו דעם גייסט פון נסים און איבּערנאַטירליכע וואונדער, וועלכער הערשט אין די פריהערדיגע פּראָזאַאישע און פּאָעטישע ווערק פון דער בּיבּעל, בּעמיהט זיך קהלת פעסטצושטעלען די צוועקמעסיגקייט פון דער נאַטור און דעם אייבּיגען זיכערן גאַנג פון די געשעהענישען אינ'ם וועלטאַל; גראָד דער געדאַנק פעראורזאַכט איהם אָבּער אויך טיעפע ליידען, ווייל ער קען נישט צוזעהן דעם סיסטעמאַטישען נצחון פון דאָס שלעכטע איבּער דאָס גוטע, פון דער אַכזריות איבּער דער גערעכטיגקייט: „און איך האָבּ צוגעזעהען די אַלע רויבּערייען, וואָס טוען זיך אָבּ אונטער דער זון, און אָט איז די טרער פון די בּערויבּטע, וואָס האָבּען קיין טרייסטער נישט“ — — —; „און איך לויבּ די טוידטע, וועלכע זענען שוין געשטאָרבּען, בּעסער פון די לעבּעדיגע, וואָס לעבּען נאָך; און בּעסער פון די בּיידע — דעם, וואָס איז נאָך גאָרנישט געוועזען, וואָס האָט נישט געזעהען די שלעכטע מעשים, וואָס טוען זיך אָבּ אונטער דער זון“.

און פון דעם דאָזיגען פינסטערן, סקעפּטישען פּעסימיזם, קעהרט ער זיך אָפּט צוריק אום צו די טרייסטענדע טענער פונ'ם עפּיקורעאיזם: „פרעה דיך, בּחור, אין דיין קינדהייט און לאָז דיר דיין האַרץ וואויל געהן אין די טעג פון דיין בּחור'שאַפט און געה אין די וועגען פון דיין

הארץ און (פאָלג) די זעהונגען פון דיינע אויגען, און טו אָב דעם כעס פון דיין הארצען און דערווייטער דאָס שלעכטע פון דיין לייב, דען די קינדהייט מיט דער יוגענד זענען — גאָרנישט".

דאָס איז אָבער נישט די אייגענטליכע פילאָזאָפישע לעזונג פון דעם אונענדליכען לעבענס-פּלאָנטער. קהלת ראָט דעם מענשען צו לעבען, צו געניעסען פון לעבען, צו עקספּלאָאַטירען דאָס אַלץ, וואָס דאָס לעבען איז אימשטאַנד צו געבען, — נישט ווייל דאָס איז דער זין פון לעבען, נישט ווייל ער זעהט אין דעם די אינערליכע אידעע פון דער וועלט-הנהגה, נאָר ווייל דאָס איז אַ מיטעל אויף צו פערטויבען דעם שרעקליכען „יתוש", וואָס הערט נישט אויף צו לעכערן דעם מענשליכען מוח מיט זיינע אייביגע שאלות און ספקות.

ענדיגען ענדיגט זיך דאָס ווערק מיט דעם צוגעגעבענעם גאָטס-פאָרכטיגען פסוק: „דאָס לעצטע וואָרט: אַלץ איז געהערט געוואָרען; האָב מורא פאַר גאָט און היט אָב זיינע מצוות, דען דאָס איז דער גאַנצער מענש" (דער גאַנצער זין פון לעבען), און אַ דאַנק דעם, ווי אויך אַ דאַנק דער טראַדיציע, וואָס האָט צוגעשריבען דאָס ווערק דעם קעניגליכען מחבר פון „שיר השירים" און „משלי", — איז „קהלת" אריינגענומען געוואָרען אין דער רייהע פון די ביבעל-ווערק.

דאָס איז געוועזען די פרוכט פון דער יודישער געדאַנקען-טעטיגקייט אין יענער עפּאָכע פון וואוילשטאַנד און פאָלקס-גליק; באַלד אָבער האָבען זיך אָנגעהויבען וואָלקענס צו ווייזען אויף דעם הימעל פון יהודה און פון דער יהודה'שער בעפעלקערונג. אין דער פאַמיליע פון דעם קעניגליכען אַרענדאַטאָר יוסף בן טוביה האָבען זיך אָנגעהויבען גרויסע מחלוקת, און דאָס האָט זיך שלעכט אָבגערופען אויך אויף דער פּאָליטישער לאַגע פון לאַנד; אָנגעהויבען האָט זיך די מחלוקת צווישען יוסף'ס זיבען זיהן פון זיין ערשטער פרוי און דעם יונגסטען זוהן, הורקנוס, די פרוכט פון יוסף'ס נישט גאַנץ-כשר'ן פערקעהר מיט זיין ברודער'ס טאָכטער סאָלימיע. אַ דאַנק זיינע בעסערע פעהיגקייטען און זיין געשיקטקייט, איז הורקנוס געוואָרען דער ליעבלינג פונ'ם אַלטען אַרענדאַטאָר, און ווען ביים קעניג פילאָפּאַטאָר איז אונערוואַרטעט אַ זוהן געבוירען געוואָרען (210) און אַלע פערטרעטער פון צעלאָסיריען האָבען זיך געקליבען קיין אַלעקסאַנדריע צו בעגריסען די בעגליקטע קעניגליכע עלטערן און זיי מתנות צו ברענגען, האָט יוסף, נישט קענענדיג אַליין פאָהרען, אויסגעקליבען זיין יונגסטען זוהן, אַלס דעם פּאַסענדסטען קאַנדידאַט

אויף צו פערטרעטען זיין פלאץ ביי דער דאזיגער פייערליכער מיסיע. די עלטערע ברידער האט עס, נאטירליך, שטארק געקרענקט און זיי האבען געגעבען א וואונק אין אלעקסאנדריע, מ'זאל איהם אברוימען פון וועג; דאס האט זיך זיי אבער נישט איינגעגעבען: דער געשיקטער הורקנוס האט זיך גלייך ערווארבען די סימפאטיע פון גאנצען הויף און מיט זיינע פערשווענדערישע מתנות — הונדערט שענע שקלאפען פאר'ן קעניג און אזוי פיעל שענע שקלאפינס פאר דער קעניגין, וועלכע האבען אלע געהאלטען אין די הענד צו איין טאלאנט אויף איבערצוגעבען עס זייערע נייע געביטער — האט ער אין שאטען געשטעלט אלע איבריגע פערטרעטער פון לאנד. און דערמיט אליין האט זיך נאך זיין ערפאלג נישט געענדיגט; ער האט מיט זיין אינטעליגענץ און שארפזיניגען וויץ פילאפאטאר'ן אליין בעצויבערט, און איז זיין נעהנטסטער ליעבלינג געווארען. שטאלץ און טריאומפירענדיג האט זיך דאן הורקנוס צוריקגעקעהרט קיין ירושלים; און ווידער האבען זיינע ברידער געלויערט אויף איהם אין מיטען וועג מיט זייערע מענשען, אום איהם צו דער'הרג'נען. דאס גליק האט איהם אבער אויך דאס מאל נישט פערלאזען, און ארויסטרעטענדיג צוזאמען מיט זיינע בעגלייטער געגען די אנפאלער, האט ער צוויי פון זיינע ברודער געטויט.

הורקנוס איז בשלום אהיים געקומען. דא האט אבער דער צארענדיגער פאטער אנגעהויבען צו איהם טענות צו האבען פאר אלע זיינע לעצטע מעשים און בעזונדער פאר די אונגעהויערע סומען געלד, וואס ער האט פערשווענדעט; דאס האט געבראכט דערצו, אז הורקנוס האט נישט געקענט לענגער בלייבען אין ירושלים און איז אוועק צוריק קיין אלעקסאנדריע.

אין א קורצע צייט ארום איז יוסף געשטארבען (208), און דאן האט זיך די מחלוקת צווישען די קינדער נאך שטארקער צופלאקערט. די שטייער-ארענדע צוזאמען מיט די אלע דערמיט פערבונדענע הכנסות און כבודים איז, וואהרשיינליך, איבערגעגאנגען צו פילאפאטאר'ס ליעבלינג, ד. ה. צו דעם יונגסטען פון יוסף'ס זיהן. דער האס פון זיינע ברידער צו איהם איז געוואקסען, און ווען ער איז קיין ירושלים געקומען, אום איבערצונעהמען די שטייער-פערוואלטונג, זענען זיי אפען ארויסגעטרעטען געגען איהם און אנהענגער געזאמעלט, אום מיט געוועהר אין די הענד איהם פון שטאדט צו פערטרייבען. נאטירליך האט הורקנוס אויך נישט געשוויגען, און ארגאניזירט א גאנצע פארטיי פון זיינע אנ-

העגגער, וועלכע זענען גרייט געווען אַרויסצושטרעטען אין אַן'אָפענער
בלוטיגער בירגער-מלחמה. און געקומען איז דער קאַמפּף ביז אַזוי וויים,
אַז די עלטערע ברידער, אָדער ווי מ'האָט זיי גערופען די טוביה'אי-
דען, האָבען זיך, אין צוזאַמענהאַנג מיט די פּאָליטישע געשעהענישען
פון יענער צייט, גלייך ערקלערט פאַר אָפענע אָנהענגער פון דער סע-
לייקידישער דינאַסטיע, און צו זייער צד איז צוגעשטאַנען אויך דער כהן
גדול שמעון II, דער זוהן פון יענעם חוניו II, וועלכער האָט געפיהרט
אַן'אַגיטאַציע געגען די תלמי'אידען נאָך פאַר פּטאָלאָמעאוס עוערגעט III.
הורקנוס איז דאַן אַנטלאָפען קיין אַלעקסאַנדריע, אום זיך צו בעקלאָגען
געגען די ברידער; דאָרט האָט זיך אָבער דערווייל די לאַגע אינגאַנצען
געענדערט און קיינער האָט זיך אויף איהם נישט אומגעקוקט. זיין בעשי-
צער, דער קעניג פילאָפּאַטאָר, איז געשטאָרבען, איבערלאָזענדיג נאָך
זיך אַלס טראָנפאָלגער דעם מינדערעהריגען פּטאָלאָמעאוס V עפּיפאַ-
נוס; דאָס האָט אַרויסגערופען אין די עגיפּטישע רעגירונגס-קרייזען אַ
גאַנצע איבערקעהרעניש, און מיט דער שוואַכקייט פון דעם תלמי'אידי-
שען הויף האָבען זיך דערווייל געוואָלט בענוצען די ביידע שכני'שע שטאַר-
קע מלכים, אַנטיוכס דער גרויסער פון סיריען און פיליפּ פון
מאַקעדאָניען, אום צו פערחאַפּען גאַנץ עגיפּטען מיט אַלע פּראָווינצען.

ווי געזאָגט, האָט זיך אין ירושלים שוין געהאַט אויסגעבילדעט אַ
שטאַרקע פּאַרטיי מיט'ן כהן גדול אָן דער שפּיץ, וואָס האָט זיך גע-
שטעלט אויף דער זייט פון דעם סעלייקיד אַנטיוכס; דאָס האָט דעם
לעצטען געגעבען די מעגליכקייט מיט גאַנץ לייכטע קרעפטען איינצונעה-
מען יהודה. די טוביה'אידען האָבען פאַר'ן קעניג פון סיריען די טויערן
פון ירושלים געעפענט און איהם בעגריסט; די אָנהענגער פון דעם
עגיפּטישען הויף, האָבען זיך אויך געמוזט אונטערגעבען דער שטאַרקע-
רער מאַכט. אַזוי איז יהודה נאָך הונדערט יאָהר עקזיסטירען אַלס אַ טייל
פון צעלאָסיריען אונטער דער אויבערהערשאַפט פון די פּטאָלאָמעער,
איבערגעגאַנגען אין דעם רשות פון די סעלייקידען (202).

די אַלעקסאַנדרישע רעגירונג האָט זיך אָבער אַזוי לייכט נישט
אונטערגעגעבען, און אָנשטרענגענדיג די לעצטע כחות, האָט זי אַרויס-
געשיקט דעם אַטאָלישען קריגספיהרער סקאָפּאַס מיט אַן'אַרמעע פון גע-
דונגענע סאָלדאַטען, אום דעם קאַמפּף געגען די סירישער אונטערצונעה-
מען און זיי אַרויסצושטופען פון די פערחאַפּטע פּראָווינצען אַרום ירדן.
אומזיסט האָבען זיך דאַן די טוביה'אידען מיט זייערע אָנהענגער אָנגע-

שטרענגט, אויסצוהאלטען דעם אנגריף פון דער דאזיגער ארמעע און נישט ארונטערצופאלען ווידער אונטער דער געוואלט פון די פטאלאמעער — סקאפאס מיט זיין ווילדער מחנה האט ירושלים מיט׳ן שטורם איינגענומען און אין שטאדט א חורבן אנגעמאכט. מיט א וואוטיגען צארן האט ער זיך אויפ׳ן בית־המקדש ארויפגעווארפען און אלע מיטגליעדער פון דער סעלייקידישער פארטיי זענען דורך איהם גע׳הרג׳ט אדער אכזריות׳דיג געפייניגט געווארען. א סך איינוואוינער פון ירושלים זענען דאן אנטלאפען פון שטאדט און, אום די איבערגעבליבענע פון דער בעפעלקערונג אין דער מורא צו האלטען, האט ער זיך א וויכטיגען פונקט גלאזען און בעזעצט מיט סאלדאטען די פעסטונג באריס אדער עקרא, אין צפון־מערב זייט פון בית־המקדש.

נאך דעם אלעמען אבער איז סקאפאס׳ן דאך נישט געלונגען, פאקטיש אבצונעהמען צוריק פאר דער עגיפטישער קרוין די צעלאסירישע פראווינצען. אין דעם שענעם טאל צו־פוסענס פון בארג חרמון, ביי די שטראמען פון ירדן, האט זיך א בלוטיגע שלאכט צופלאקערט, אין וועלכער סקאפאס מיט זיין מחנה איז אינגאנצען צושלאגען געווארען. ווידער איז אנטיוכס געווארען דער הערשער פון דעם גאנצען ראיאן, אין וועלכען ס׳איז אריינגעגאנגען אויך יהודה, און ווידער האט זיך אין ירושלים די ביטערע מחלוקת אנגעהויבען. יהודה איז געגליכען געווען אין יענער צייט צו א שיף אין מיטען א שטורמדיגען ים, וואס ווערט געשליידערט פון איין זייט אין דער אנדערער. ביידע קריעג־פיהרענדע פארטייען האבען דעם לאנד שווערע וואונדען געלאזען און פיעל פון די איינוואוינער זענען אין געפאנגענשאפט אוועקגעפיהרט געווארען.

געזיעגט האט אבער דאך די סעלייקידישע פארטיי, און ווען אנטיוכס איז צוגעקומען מיט זיין ארמעע — נאכדעם, ווי ער האט שוין געהאט איינגענומען די פראווינצען אבילא און שומרון פון ביידע זייטען ירדן — צו די טויערן פון דער הייליגער שטאדט, זענען די אנגעזעהענסטע מיטגליעדער פון דער קהלה צוזאמען מיט די כהנים איהם ארויסגעגאנגען אנטקעגען, האבען איהם מיט פאראד אריינגעפיהרט אין שטאדט און לעבענסמיטעל געגעבען פאר דער ארמעע און די עלעפאנטען. די עקרא־פעסטונג איז אבער נאך בעזעצט געווען מיט אטאלישע סאלדאטען און אין דעם קאמפף, וואס אנטיוכס האט אונטערגענומען, אום צו פערניכטען דעם דאזיגען שפור פונ׳ם עגיפטישען גארניזאן, האבען איהם די איינוואוינער פון ירושלים פיעל געהאלפען.

אנטיוכס, וואהרשיינליך, האט זעהר אבגעשאצט די דאזיגע הילף און דעם יודישען מיטגעפיהל, און דערום האט ער אנגעזאגט זיין שר תלמי, אז ער זאל זיך בעגעהן מיט חסד. ער האט ארויסגעגעבען א בעפעהל, צו רעמאנטירען דעם בית-המקדש און אבצובויען די חורבות פון שטאדט. אנטיוכס האט דעם יודישען פאלק געשאנקען פיעל זכיות און איהם ערלויבט צו האבען אנ'אינערליכע, אייגענע פערוואלטונג לויט די אייגענע געזעצען. אויסער דעם האט ער פערוועהרט אלעמען, וועלכע געהערען נישט אן צו דעם יודישען פאלק, מיט געוואלד אריינצורייסען זיך אין בית-המקדש און אריינצוברענגען אין ירושלים נבלות און פגרים, כדי נישט מטמא צו זיין די הייליגע שטאדט.

אנטיוכס איז אויף אזא אופן געבליבען דער הערשער פון סוריא צוזאמען מיט יהודה. ער האט זיך אבער מיט דעם אליין נישט בעגנוגענט. איהם האט געצויגען צו מצרים און איהרע אומגעגענדען, וועלכע וועלען, ווי עס האט זיך איהם אויסגעוויזען, זיין גרינג צו בעקעמפפען, דערפאר וואס זיי האבען זיך געפונען אונטער דער מאכט פון א נישטווירדיגען הערשער. און ווען די רוימער, זוכענדיג נייע מלחמות, נאכדעם ווי זיי האבען איינגענומען קרתגא און מנצח געווען דעם בעריהמטען האניבאל'ען, האבען איהם צוגעזאגט זייער הילף, האט ער, אנטיוכס, שוין דאן פערקלעהרט א פלאן, ווי אזוי צו בעזיעגען די רוימער גופא און צו פערכאפפען גאנץ קליין-אזיען צוזאמען מיט דעם אלטען גריכענלאנד. אין די קליינע מדינה'לעך פון קליין-אזיען, וועלכע זענען שוין געווען איהם אונטערגעווארפען, האט ער בעזעצט פיעל פאמיליעס פון יודען, האבענדיג צו זיי א בעזונדער צוטרוי און גלויבענדיג, אז צווישען די פיינדליכע בעזיעגטע עלעמענטען, וועלכע זענען איבערהויפט בעשטאנען פון גריכען, וועלען די איהם איבערגעגעבענע יודען דיענען אלס א זיכערע שטיצע. אנטיוכס האט די דאזיגע קאלאניסטען-עמיגראנטען געשאנקען אויך אלע בירגערליכע רעכט און נאך צוגעגעבען פיעל גרויסע הנחות. די דאזיגע פאמיליעס האבען געלעגט דעם ערשטען פונדאמענט פאר די יודישע קהלות אין די קליין-אזיאטישע שטעדט — אין עפעס, פארדעס און פערגאם. אין זייער נייעם פאטערלאנד האבען זיי איינגעהיט זייער צוגעבונדענקייט צו יהודה, צו ירושלים, צום בית-המקדש אין א משך פון הונדערטער יאהרען.

די וואקסענדע מאכט פון זיין הערשאפט האט אבער אנטיוכס אליין מיט זיינע אייגענע הענד פערניכטעט, האבענדיג א צו הויכע פאר-

שטעלונג וועגען זיין אונבעגרענעצטער גרויסקייט. ער האט זיך נישט געוואלט רעכענען מיט דעם וואוקס פון דער רוימישער מלוכה. אנטיוכס האט זיין פאליטיק געפיהרט מיט א זינלאזער דרייסטקייט; די רוימער, וועלכע ער האט געגלויבט ארויסצוטרייבען פון גריכענלאנד מיט דער הילף פון בלויזע אנשרעקונגען, האבען איהם (190) אזוי צוקלאפט (ביי מאגנאזיע), אז ער האט געמוזט זיי אבגעבען אלע זיינע שטעדט אין גריכענלאנד און קליין-אזיען, זיין גאנצען פלאט און דערצו נאך זיך מתחיב זיין אין א משך פון צוועלף יאהר צו צאהלען קאנטריבוציע, פונפצעהן טויזענד טאלאנטען יעהרליך. צו פערזיכערען דעם אבמאך און די קאנטריבוציע, האט ער געמוזט שיקען קיין רוים אלס משכון זיין צווייטען זוהן אנטיוכס עפיפנוס, אויף וועלכען ס'איז שפעטער אויסגעפאלען דער גורל אריינצושרייבען א בלוטיגען בלאט אין דער געשיכטע פונ'ם יודישען פאלק. זעהר שלעכט האט זיך אבגעשפיעגעלט אויף דער סליקוס-מלוכה דער בלוטיגער טעות פון אנטיוכס בנוגע צו זיינע אייגענע קרעפטען; אום אומשטאנד צו זיין איינצוצאהלען יעהרליך אין רוים אזא גרויסע סומע פאר די מלחמה-הוצאות, האט ער, דער מלך פון סוריא, געמוזט ראבירען די היילינגטומען פון די אונטערטעניגסטע פעלקער; דאס האט, געוועהנליך, ארויסגערופען געגען איהם א ביטערע שנאה און זאגאר די רוהיג-געשטימטע פעלקער האט עס גערופען צום ווידערשטאנד. אנטיוכס, וועלכער האט זיך גערופען דער גרויסער, איז ווירקליך דער'הרג'עט געווארען ביי אזא אנפאל. זיין זוהן האט אבער נישט אויפגעהערט צו בערויבען די אונטערדריקטע פעלקער, און געבראכט ענדליך דערצו, עס זאל אבגעשוואכט ווערען די מלוכה פון די סיליוקידען און אין דער יודישער מלוכה זאל אנ'אויפשטאנד אויסברעכען.

דערווייל האט זיך נאך אבער אין יהודה אלץ געפיהרט אויפ'ן אלטען שטייגער. דער העלעניסטישער גייסט, וועלכען דער מוכס יוסף האט אריינגעבלאזען אין ירושלים, האט זיך אלץ טיעפער איינגעווארצעלט אין לאנד. די יודישע גריכען, די העלעניסטען, האבען געבילדעט א שטארקע פארטיי אין פאלק, וואס איז הויפטזעכליך בעשטאנען, נאטירליך, פון די רייכע אריסטאקראטישע פאמיליעס, וועלכע זענען פערבלענדעט געווארען פון דעם גלאנץ פון דער גריכישער קולטור. צו דער דאזיגער פארטיי האט אויך אנגעהערט דער כהן גדול ישוע, וועלכער האט אין זיין נויגונג צום העלעניזם זאגאר זיין נאמען איבערגעענדערט אויף יזון, כדי עס זאל קלינגען מעהר גריכיש. די מעשים פון כהן גדול

האָבען שוין ממילא נאָכגעטהון פיעל אַנדערע פון די בני אהרן, און דאָס האָט בעזונדער שטאַרק געווירקט אויף די ברייטערע פאָלקס-מאַסען. אָן דער שפּיץ פון דער העלעניסטישער פּאַרטיי זענען געשטאַנען יוסף דעם מוכס'ניקס זיהן און אייניקלעך, וועלכע האָבען געבילדעט אינאיינעם אַ פערדאָרבענע באַנדע פון געלדגייציגע לייט. דער הויפּט ציעל פון די אָנפיהרער פון דער דאָזיגער פּאַרטיי איז געוועזן, צו געפעלען אַנטיוכס'ן, וועלכער איז געוועזן אַליין אַ גריך און האָט זעהר געשעצט דעם גריכישען פאָלק און די גריכישע קולטור, כאָטש ער האָט זיך נישט געמישט אין די אינערליכע רעליגיעזע אַנגעלעגענהייטען פון יהודה.

אינ'ם היסטאָרישען לעבען פון יעדען פאָלק, וועלכעס איז נאָך גענוג לעבענספעהיג, פּאַסירט עס אָפט, אַז איין עקסטרעם, איין צו-שטאַרקע נייגונג צו איין זייט, רופט אַרויס אַ צווייטען עקסטרעם, אַ צו-שטאַרקע נייגונג אין דער צווייטער זייט. די, וואָס האָבען מיט טיעפען בעדויער און צאָר'ן זיך צוגעקוקט צו די שטרעבונגען פון די העלעניס-טען, האָבען זיך פעראייניגט אין איין געזעלשאַפט, וועלכע האָט זיך געשטעלט אַלס ציעל, פעסט צו האַלטען ביי דער אייגענער אמונה און ביי די אייגענע פאָלקס-מנהגים און היטען די תורה, ווי דעם שוואַרצ-אַפּעל פון אויג. זיי האָבען זייער געזעלשאַפט אַ נאָמען געגעבען „כת חסידים“. די דאָזיגע חסידים, אין געגענזאַץ צו די מופקרים'דיגע העלעניסטען, האָבען גערעכענט יעדע קלענסטע אָבנייגונג פון דעם יודישען געזעץ פאַר אַ פערברעך געגען גאָט און געגען פאָלק. קיין שאַרפערע הפכים פון די צוויי פּאַרטייען קאָן מען זיך גאָרנישט פאָרשטעלען; זיי האָבען געקוקט איינע אויף די צווייטע, אַזוי ווי ווען זייערע מיטגליעדער וואָלטען גאָרנישט געוועזן קיין קינדער פון איין פאָלק און קיין ברידער פון איין פאַמיליע. דאָס, וואָס ביי די העלעניסטען איז פעררעכענט געוועזן פאַר אַ אידעאַל, פאַר אַ ציעל, האָבען די חסידים גערעכענט פאַר אַ פערברעך, פאַר אַ פערדאָרבענעם זינד, פאַר אַ פערראַט. זייערע געגנער האָבען זיי אָנגערופען „רשעים“ און „בוגדים“. די העלעניסטען, האָבען גע-קוקט ווידער, אויף אַלץ, וואָס איז געוועזן טייער און הייליג ביי די חסידים, ווי אויף ווילדקייטען און נאַרעשקייטען, און האָבען אין דעם געזעהען אַ הינדערניש פאַר'ן גליק פון דער יודישער געמיינדע. צו די חסידים, וועלכע האָבען זיך ווירקליך אויסגעצייכענט מיט זייער שטרענגער ערהרליכקייט און מיט זייער אונצווייפעלהאַפטער פרומקייט האָבען געהערט די בע-ריהמטע חכמים יוסי בן יועזר איש צרידה און יוסי בן

יוחנן איש ירושלים. דאָס זענען שעפּפער פון צוויי ריכטונגען
אין יודישען רעליגיעזען לעבען. דער ערשטער האָט איבערהויפּט צו=
געגעבען אַ גרויסע בעדייטונג דעם ענין פון לעהרנען די תורה
(למוד), דער צווייטער ווידער האָט בעזונדער שטאַרק געהאַלטען פון
מקיים זיין די תורה (מעשה). יוסי בן יועזר פלעגט זאָגען: זאָל דיין
שטוב זיין אַ פערזאַמלונגס=הויז פאַר תלמידי חכמים, וואַלגער דיך אין
דעם שטויב פון זייערע פיס און טרינק מיט דורשט זייערע רייד;
זיין חבר יוסי בן=יוחנן פלעגט אָבער לעהרנען: זאָל דיין שטוב זיין
ברייט פאַנאַנדערגעעפענט, זאָלען די אָרימע זיין דיינע הויז=לייט און
מייד אוים דאָס איבעריגע שמועסען מיט דער פרוי. די מעהרהייט פון
פאָלק, ווי דאָס פּאַסירט שטענדיג, איז ניט צוגעשטאַנען ניט צו
דער, ניט צו יענער פון די עקסטרעמע פּאַרטייען — דעם המון
איז פון איין זייט געפעלען געוואָרען דאָס אויסערליך גלאַנציגע און
פרעהליכע לעבען פון די גריכען און ער האָט ניט געקענט מיט=שטיי=
מען מיט דער גרויזאַמער שטרענגקייט פון די חסידים; ער האָט
אָבער אויך ניט געשעצט די גרויסע התפעלות פון די העלעניסטען
פאַר דער גריכישער קולטור. די מאַסע האָט ניט געקאָנט זיך שיי=
דען מיט איהר פערגאַנגענהייט און נאָך מעהר האָט זי ניט געקאָנט
דערלאָזען איינגאַנצען עס צו פערניכטען דורך די נייע איינפיהרונגען
און גריכישע נאָכאַהמונגען. אין דעם לייַדענשאַפטליכען קאַמפּף צווי=
שען די חסידים און די העלעניסטען, האָבען ענדליך, געמוזט זיך
אַריינמישען די פאָלקס=מאַסען.

די פרומע נאַציאָנאַליסטען האָבען נאָך פעסט געהאַלטען אין זיי=
ערע הענד די הנהגה אין ירושלים. אַן דער שפּיץ פון די דאָזיגע
איז געשטאַנען דער כהן גדול חוניו III, שמעון דעם צווייטענס אַ
זוהן, וועלכער איז אין דער זעלבע צייט געוועזען אויך זייער פּאָליטישער
אָנפיהרער. דאָס איז געוועזען אַן אויסגעצייכענטער מענש און חאָטש ער
איז פון דער נאַטור געוועזען ווייך און נאָכגיעביג, איז ער דאָך געוועזען
העכסט אייפעריג אין דער בעציהונג צו דער תורה; אַ פיינד פון די
רשעים און אַ שיצער פון די חסידים, האָט ער מיט דער גרעסטער
שטרענגקייט איינגעצוימט די שטרעבונגען פון די העלעניסטען און דע=
רום האָבען זיי איהם שרעקליך פיינד געהאַט. זיינע הויפּט=געגנער
זענען געוועזען דריי בירגער פון אַ בעריהמטע פאַמיליע פון שבט בנימין,
וועלכע האָבען זיך כמעט אַלע גלייך אויסגעצייכענט מיט זייער נאַרע=

שער דרייסטקייט. דאס זענען געווען: שמעון, חוניו (דער זעלבער האט זיך אויך גערופען מיט'ן גריכישען נאמען מענעלאס) און ליזימך. צו זיי דארף מען צורעכענען אויך די טוביה'אידען. די לעצטע האבען זיך פיינדליך בעצויגען צום כהן גדול נישט בלויז דערפאר, וואס ער איז געווען געגען זייערע נייע גריכישע איינפיהרונגען, נאר אויך צוליעב דעם, וואס ער איז געשטאנען אין פערבינדונגען מיט הורקנוס'ען, וועלכען זיי האבען געהאסט נאך פון די אלטע צייטען. אט דער הורקנוס, האט זיך, ווי ס'ווייזט אויס, ענדליך ערווארבען די סימפאטיע פון דעם יונגען אלכסנדרישען מלך, תלמי דעם פינפטען, און ער האט א דאנק דעם בעקומען די חכירה (ארענדע) פון די אבצאהלונגען אין די געגענדען פון יענער זייט ירדן. דארטען אין די געגענדען פון חשבון און מי-דיבו, האט ער אויסגעאיבט זיינע פליכטען מיט דער זעלביגער אונבארמהערציגקייט, מיט וועלכער ס'איז זיך בעגאנגען אויך זיין פאטער, יוסף, אין צעלאסוריא. ער האט צונויפגעזאמעלט גרויסע רייכטימער און נישט וויט פון חשבון האט ער זיך א פאלאץ אויפגעשטעלט אויף א בארג, וועלכען ער האט ארומגעצוימט מיט א גרויסער פעסטונג, וואס האט בעקומען דעם נאמען צור.

מורא האבענדיג צו האלטען ביי זיך איבעריגע אוצרות, פלעגט הורקנוס פון צייט צו צייט זיינע גאלד און זילבער אריבערשיקען קיין ירושלים, כדי צו בעהאלטען עס אין בית-המקדש, וועלכען די נעצענדיגער זאגאר האבען געהאלטען פאר אונבעריהרליך. הורקנוס איז געשטאנען אין פריינדליכע בעציהונגען מיט'ן כהן גדול און האט איהם דערום אנגעטרויט זיין גאלד; צוליעב דעם און צוליעב זיין שנאה צו דער גריכישער קולטור, וועלכע די העלעניסטען האבען געוואלט איינפלאנצען אין יהודה, האט שמעון, דער אנפיהרער פון דער העלעניסטישער פארטיי, צוזאמען מיט די טוביה'אידען, אזוי שרעקליך פיינד בעקומען דעם פרומען כהן-גדול חוניו, אז אין ירושלים האט געמוזט שנעל אויסברעכען א ביטערליכער ברידער-קאמפף. שמעון האט אויך געהאט א שטעלע אין בית-המקדש און ער האט, ווי ס'שיינט, אומעטום זיך געמיהט צו בילדען אנ'אפאזיציע געגען דעם כהן-גדול. אום אנ'ענדע צו מאכען צו דער לאגע, האט חוניו ארויסגעטריבען פון בית-המקדש שמעונ'ען און צוזאמען מיט איהם אויך טוביה'ס פאמיליאנטען. דערמיט אבער האט ער נאך פונאנדערגעבלאזען דעם פייער פון מחלוקת.

שמעון — צי ער אליין, צי מיט דער הילף פון זיינע פארטייט — האט אויסגעארבייט א ניעדערטרעכטיגען פלאן, ווי אזוי נקמה נעהמען פון זיין הויפט-פיינד. ער האט זיך געווענדעט צום אנפיהרער פון חיל אין צעלאסוריא און פיניצעא, צו אפאלאניוס, און אנגעוויזען אויף דעם, אז אין בית-המקדש פון ירושלים געפינען זיך איין אוצרות, וועלכע געהערען נישט צום גאטעסדיענסט און האבען בכלל קיין בעל-הבית נישט, און דערום מוזען זיי לויט דעם געזעץ אבגענומען ווערען פאר דער רעגירונג. אפאלאניוס האט, פערשטעהט זיך, אומגעזאמט צו-וויסען געגעבען דערפון דעם מלך פון סוריא, סיליוקוס IV (187 — 186); דער לעצטער האט זיך דאן זעהר גענויטיגט אין געלד, אום איינצוצאהלען די יעהרליכע קאנטריבוציע אין רוים און אנחאפענדיג זיך אן דעם דאזיגען בלבול, האט ער געגעבען א בעפעהל זיין שאץ-מייסטער אליודור, ער זאל קומען אין ירושלים און פערנעהמען די אוצרות פון בית-המקדש. ווי מען האט געקאנט פאראויסזעהן, האט חוניו נישט געוואלט מיט'ן גוטען ווילען פאלגען דעם אונגעזעצליכען בעפעהל. אליודור האט אבער דורכאוים געפאדערט מקיים צו זיין דעם פערזאג פון מלך; גרויס איז געווען די אויפרעגונג פון דער בעפעלקערונג אין ירושלים, ווען זיי האבען געזעהן, ווי דער געצענדיענער האט זיך אריינגעריסען אין בית-המקדש, כדי איהם צו-ראבירען. דא האט אבער, פאסירט עטוואס אזוינס, וואס האט אליודור'ן געשטערט אויסצופיהרען זיין פלאן. וואס אייגענטליך עס האט דא געטראפען, איז אונבעוואוסט; די מסורה דערצעהלט פון א נס, וואס איז געשעהן: ווען אליודור איז אריין אין בית-המקדש, אין קודש הקדשים, וואו א יוד זאגאר האט נישט געטארט אריינטרעטען, האט זיך איהם בעוויזען א מלאך אויף א ווייסען פערד און האט איהם צו דר'ערד געווארפען.

שמעון האט זיך אבער נאך אלץ נישט בערוהיגט און ער האט בסדר געזוכט מיטלען, ווי נקמה צו נעהמען פון זיין פיינד דעם כהן-גדול. ער האט זאגאר צוגעשיקט צו חוניו מערדער, אין דער שטיל זיין לעבען אבצונעהמען. חוניו האט זיך דעריבער ארומגעזעהן, אז די רוהיגקייט און דער שלום וועט נאך דאן אין ירושלים צוריק פעסט געשטעלט ווערען, ווען דער מלך וועט וויסען דיווירקליכע לאגע פון די פארטייען אין ירושלים; ווען ער, חוניו, וועט סיליקוס'ן דערצעהלען וועגען די אונרעכטען, וואס זיינע געגנער בעגעהן אנטקע-

גען איהם און די חסידים און וועט בעטען ביים מלך שטיצע. ער האָט דערום זיך בעשלאָסען צו פאָהרען קיין אַנטיוכאַ און זיין ברודער ישוע (יזון) האָט ער דערוויַיל געלאָזען אויף צו פערטרעטען זיין שטעלע אין בית־המקדש. די דאָזיגע צייט פון זיין אָבוועזענהייט האָבען די העלעניסטען אויסגענוצט און האָבען זיך גענומען שטאַרקער צו זייערע מעשים. זיי העבען געוואָלט דורכאויס אָבנעהמען פון איהם דעם טיטול כהן־גדול און אויסקלויבען אַנשטאָט איהם וועמען עס איז פון זייערע. אַ כהן־גדול פון זייערע וואָלט געווען ניט נאָר דער בעל־הבית פון די אוצרות פון בית־המקדש, נאָר אויך דער פיהרער פון פאָלק. ער וואָלט געקאָנט גיכער דורכפיהרען די רעפאָרמען אין העלעניסטישען גייסט, צו וועלכע זיי האָבען געשטרעבט, און עס בעהיילינען מיט׳ן גייסטליכען אמט; ניט קוקענדיג אָבער אויף דעם, וואָס זיי האָבען געהאַלטען זייערע מעשים בסוד, איז זייער שטרעבונג דאָך ענטדעקט געוואָרען, און דאָס האָט שרעקליך אויפגערעגט יענע, וועלכע האָבען נישט געקאָנט קוקען גלייכגילטיג אויף דעם פאַקט פון אַרונטערוואַרפען די אַלטע אָרדנונג און פערשוועכען די הייליגסטע זכרונות פון דער פערגאַנגענהייט.

אין יענער צייט האָט געלעבט דער דיכטער און דענקער בן־סירא, אליעזר׳ס זוהן פון ירושלים. איהם האָבען שטאַרק געקרענקט די דאָזיגע אַלע געשעהעניש׳ען, און ער האָט זיך געסטאַרעט צו פערהיטען פון אונטערגאַנג יענע, וועלכע זענען געגאַנגען אויפ׳ן פאַלשען וועג. די אונאָרדנונגען, וועלכע ער האָט אַליין איבערגעלעבט אין זיין אייגענער שטאָדט, האָבען איהם פערשאַפט זעהר פיעל פערדרוס און צער און ער האָט בעשלאָסען אַרויסצוגעבען אַ ספר פון משלים, כדי אויפצווייזען דעם פאָלק זיינע פעהלערען און איהם אַרויפצופיהרען אויפ׳ן דרך הישר. פון יוגענד אָן האָט ער זיך איבערגעגעבען דער תורה, די נביאים און אַנדערע הייליגע שריפטען. איבערהויפט האָט ער טיעף און גרינדליך ערלערענט די משלי־שלמה און פון דאָרט האָט ער גענומען די פאָרם פאַר זיינע משלים.

בן־סירא האָט ניט אָנגעהערט צו יענע חסידים, וועלכע האָבען זיך אַליין אָבגעזאָגט פון ערלויבטע פערגעניגענס און אַנדערע אויך פערבאָטען צו געניסען פון לעבען. ער האָט זעהר פיעל געהאַלטען פון געמיינזאַמע מאָלצייטען מיט וויין און מוזיק, און וועגען יענע ציקעטען, וועלכע האָבען געזוכט אויסצומיידען יעדע לעבעדיגע און

פרעהליכע פערוויילונג, האט ער איראניש געזאגט:

„חקירה־זיך מיט טיעפער געלעהרזאמקייט,
„ווי עס פאסט פאר דיר; נאר ניט שטער דאס געזאנג.
„דארט, וואו מ'טרינקט וויין, ניט קום מיט דיינע חקירות.
„מיהע דיך ניט צו זיין א חכם דארט, וואו דאס איז איבריג.
„ווי א בריליאנטענער פינגערל אין א גאלדענער פאסונג,
„אזוי איז דאס ליעד ביים זיסען וויין.

בן־סירא האט פערטיידיגט די מעדיצין געגען די אנפאלען פון יענע, וועלכע האבען עס געהאלטען פאר א גרויסע זינד, ווייל נאך זייער מיינונג שיקט גאט א רפואה צו יעדער קראנקהייט, ווען מ'איז מתפלל צו איהם. בן־סירא האט אויסגעוויזען די נויטיגקייט פון רופאים און רפואות, וועלכע גאט אליין האט בעשאפען פאר'ן מענשען. ניט מיט וועניגער היץ האט ער געארבייט אויפצוהויבען דעם זיטליכען און רעליגיעזען שטאנד פונ'ם פאלק. מיט שטעך־ווערטער האט ער געטאדעלט די גאוה און די פאלשקייט פון די רייכע, וועלכע האבען געבילדעט מיט זיך די מעהרהייט פון דער העלעניסטישער פארטיי, — יענע, וועלכע האבען זיך געבוקט צום ממון (דעם גאט פון געלד), געיאגט נאך טענצערינס און זינגערינס און בכלל אריינגעבראכט אין דער יודישער גאס די אלע פעהלערן און אויסגעלאסענקייטען פון דעם גריכישען לעבען. דערביי ווערען ביי איהם די יודישע טעכטער אויך געמאלט נישט מיט קיין אנציהענדע פארבען.

בן־סירא האט געגלויבט, אז די הויפט אורזאך פון דער זיטליכער פערדארבענהייט איז די אויבערפלעכליכע בעציהונג צו דער יודישער אמונה. און ער האט זיך גענומען שטרייטען געגען דער דאזיגער ערשיינונג. בן־סירא האט אויך בעריהרט די שווערע פראגע, מיט וועלכער עס האבען זיך פערנומען די העכערע קרייזען אין ירושלים: די חוצפה'דיגע מעשים פון די העלעניסטען און זייער שטרעבונג אבצונעהמען פון כהן־גדול זיין טיטול און אויסקלויבען אנשטאט איהם איינעם פון זייערע. זיי האבען געשטעלט א פראגע; צי דען מוז דער טיטול כהן־גדול אריבערגעהן בירושה און בלייבען נאר אין די גרענעצען פון איין פאמיליע? געגען דעם דאזיגען עהרגייץ און געגען דער שטרעבונג איבערצוקעהרען די אלטע ארדנונג האט בן־סירא גע־

קעמפפט אין זיינע ספרים; אָפען רעדען האָט ער אָבער ניט געקאָנט און ער האָט זיך געמוזט בעגוגענען מיט רמזים:

וואָרום אונטערשיידעט זיך איין טאָג פונ'ם אַנדערן,
און פון דעסטוועגען שיינט די זון אין יעדערן פון זיי?
דורך דער חכמה פון גאָט אונטערשיידען זיי זיך איינער
פונ'ם אַנדערן.
גאָט האָט בעשטימט ימים טובים און אַנדערע טעג.
איינינע פון זיי האָט ער ערהויבען און בעהייליגט,
די איבעריגע האָט ער בעשטימט פאַר אַרבייט.
אַלע מענשען זענען אַרויסגעקומען פון ערד:
אָדם איז בעשאַפען געוואָר'ען געוואָרען פון ערד,
און פונדעסטוועגען האָט גאָט מיט זיין חכמה זיי
פונאַנדערגעטיילט.

. . . .

איינינע פון זיי האָט ער געבענשט און ערהויבען,
איינינע האָט ער בעהייליגט און ערנעהנטערט צו זיך.

דער פּאָעט מיינט דערמיט צו זאָגען, דאָס אַזוי ווי די יום-טובים ציילענען זיך אויס צווישען אַלע טעג, אַזוי ציילענט זיך אויך אויס אַ וועלכע עס איז פאַמיליע מיט דעם זכות צו דינען גאָט אין בית-המקדש. אָט די אָרדנונג טאָר דער מענש נישט צושטערען. ער האָט זיך געמיהט צו דערווייזען מיט משלים פון דער יודישער פערגאַנגענהייט, מיט וועלכע גליקליכע רעזולטאַטען עס איז געווען פערבונדען די איבערגעבענהייט צו דער אמונה און צו די אַלטע טראַדיציעס און וועלכע אונגליקען עס האָבען געבראַכט די פּראָבעס, אַרונטערצוואַרפען די אַלטע אָרדנונג. צו דעם צוועק רעכענט ער אויס אַ לאַנגע רייהע פון היסטאָרישע פּערזענליכקייטען און שילדערט קורץ זייערע גוטע און שלעכטע מעשים. מיט אַנ'אָפּענער כונה שטעלט זיך בן-סירא אָב אויף דעם אויפשטאַנד פון אַ באַנדע חצופים, וועלכע האָבען ווילד און שרעקליך מקנא געווען אהרן'ען. נאָר „זיי זענען אומגעקומען דורך אַ פלאַם-פייער, און אַהרנ'ס שיין איז נאָך קלערער און ליכטיגער געוואָרען". דאָס איז געווען אַ רמז, אַז מיט די וועלכע שטעלען זיך געגען כהן-גדול, קאָן אויך טרעפען דאָס, וואָס עס האָט

געטראָפען מיט יענער באַנדע. ער רעדט זעהר פיעל אויך וועגען פנחס'ן, אהרן'ס זוהן; אין קורצען שילדערט ער די אונגליקליכע עפּאָכע פון צושפּאַלטונג און זינדיגקייט אין דער יודישער געשיכטע, און שטעלט זיך בעזונדער אָב אויף דער טהעטיגקייט פון די נביאים. פון דער עפּאָכע, וואָס נאָכ'ן גלות=בבל, דערמאָהנט ער נאָר זרובבל'ן, דעם כהן גדול יהושוע און נחמיה'ן. צום סוף שילדערט בן=סירא מיט מעהר סימפּאַטישע שטריכען דעם דערמאָהנטען שמעון הצדיק פון דער נאָהנטער פערגאַנגענהייט, זיינע מעשים און זיין גייסטיגע גרויסקייט. אַזוי ווי די פאַמיליע פון די דעמאָלדיגע כהנים גדולים, אויך די טוביה'=אידען, האָבען געשטאַמט פון שמעון הצדיק, האָט בן=סירא'ס ביישפּיעל געדאַרפט ווירקען אויף זיי, אַלס אַ מוסר און התראה און אָבווענדען די עהרגייציגע פון זייערע פלענער.

אָנשטאָט דער געווינשטער אחדות האָט זיך אָבער פערשטאַרקט נאָר די קנאה און די שנאה און דאָס יודישע פאָלק איז אַ דאַנק דער טהעטיגקייט פון די זעלביגע העלעניסטען, צוגעקומען צום ברעג פונ'ם תהום.

פינפטעס קאפיטעל.

די שרעקליכע גזירות געגען דער יודישער אמונה אין דער צייט פון אנטיוכס עפיפאנוס.

אויף דער היסטארישער ארענע האט זיך בעוויזען א מענש, וועלכער האט נאך מעהר פערגרעסערט די איבינע אונארדנונגען אין דעם יודישען לעבען און געבראכט אויף דעם יודישען פאלק אזעלכע אונגליקען און צרות, פון וועלכע עס האט נאך קיינמאל ניט געוואוסט. דאס איז געוועזען אנטיוכס עפיפאנוס, — א מענש מיט א משוגה'דיגען קאמפליצירטען כאראקטער: גוט און שלעכט, פאלש, אויסגערעכענט און אין דער זעלבער צייט פול מיט אלערליי קאפריזען, קליין אין גרויסע זאכען און גרויס אין קלייניגקייטען. די מענשען פון זיין צייט האבען זיך ניט געקאנט פונאנדערקלייבען אין זיין נאטור און ניט געקאנט פערשטעהן די אורזאך פון זיינע פערשידענע משוגעת'ן (עפילאנעס). צי האט ער באמת געהאט א גייסטיגען פעהלער, אדער ער האט נאר געטראגען א מאסקע?

די שול, וועלכע ער איז דורכגעגאנגען אין די יוגענד, האט פיעל געווירקט אויף דעם, אז ער זאל אראבגעהן פון גלייכען וועג. זיין פאטער האט איהם געשיקט אין רוים אלס אנ'ערבות פאר די מלחמה־הוצאות, וועלכע ער האט זיך אנגענומען צו בעצאהלען. אנטיוכס האט דארטען פערבראכט צוועלף יאהר. רוים איז דאן געווארען, א דאנק די נצחונות איבער קארטאגא, מאצעדאניען און סיריען — אנ'אלוועלטליכע רעזידענץ. עס האט זיך שוין אנגעהויבען

מערקען דער איבערגאנג פון קאנטאן'ס שטרענגער זיטליכקייט צו דער צולאזענקייט פון די קלוידיוס'ן, וועלכע האט שוין אינגאנצען גע־טראגען אויף זיך דעם שטעמפעל פון דער גריכישער אויסגעלאסענ־קייט. בעזונדער אבער האט זיך אנטיוכס אויסגעלערנט אין רוים פער־אכטען מענשען, נאציאנאלע אנשטאלטען און מנהגים; ער האט זיך דארט ערווארבען די גרויזאמקייט, וועלכע ווייס ניט פון קיין רחמנות, און האט ליעב זיך אנצושפיעלען מיט'ן קרבן, איידער זי מאכט פון איהם א סוף.

אנטיוכס האט גע'פועל'ט, אז אנשטאט איהם זאל מען שיקען אלס אנ'ערבות קיין רוים זיין שוועסטער־קינד דימיטריוס, דעם זוהן פון מלך סיליוקוס פילאפאטער. אנטיוכס אליין האט זיך אומגעקעהרט פון רוים קיין סוריא איבערצונעהמען דעם טראן פון זיין ברודער. איהם האט אבער אנ'אנדערער מקדים געווען: איינער פון די הויף־שרים האט דער'הרג'עט סיליוקוס'ן און פערכאפט דעם טראן (175). עס איז ניט בעוואוסט, צי אנטיוכס האט עפעס געהאט א שיכות צו דער רציחה. ער איז דאן געווען אויפ'ן וועג קיין אתונא. עמיימענעאוס, דער מלך פון פערגאם, און זיין ברודער אטאלוס, האבען געהאלפען אנטיוכס'ן ארויסטרייבען דעם מערדער עליאדארוס און ווערען מלך פון סיריען און אזיען. אנטיוכס איז אלזא ארויף אויפ'ן טראן מיט דער הילף פון בעטרוג און אונרעכט, וויל דער כסא־המלוכה האט אייגענט־ליך גאר געהערט צו דעם זעלביגען דימיטריוס'ען, וועלכער איז גע־שיקט געווארען אנשטאט איהם קיין רוים אלס אנ'ערבות.

די רוימער האבען בעשאטען אנטיוכס'ן מיט זייערע חסדים, האפענדיג אז דורכדעם, וואס זיי וועלען זעהען אונארדנונגען און קריעג אין דער קעניגליכער פאמיליע, וועט זיך זיי לייכטער איינגעבען אב־צושוואכען די מלוכה, וועלכע זיי האבען נאך נישט אינגאנצען געהאט אין זייערע הענד; אנטיוכס האט אבער געוואלט נאך איבערשטייגען די רוימער. ער האט איינגעפיהרט אין אנטיוכיא די רוימישע גלאדיא־טאר־שפיעלען, און די קריעגס־געפאנגענע אדער קנעכט האבען זיך בעמוזט אזוי לאנג ראנגלען צווישען זיך, ביז איינער פון זיי איז ניט געפאלען פערוואונדעט אדער גע'הרג'עט. אנטיוכס האט בכלל ניט געהאלטען פון קיין רעליגיע. „ער האט ניט געשעצט די געטער פון זיינע עלטערן, און האט אין אלגעמיין ניט אנערקענט קיין גאט, וויל ער האט זיך געהאלטען העכער פון אלע".

און אט אונטער דער הערשאפט פון אזא מין בעשעפעניש, וואס האט נישט געהאט אין הארצען קיין פונק אכטונג צו וועלכע ס'איז מענשען, געזעצען און רעליגיאנען — האבען זיך די יודען געפונען.

ווען צווישען די לעצטע וואלט געווען אחדות וואלט אפשר אנטיוכס זיך אזוי פיעל ניט אינטערעסירט מיט פאלעסטינע; די געוואלדיגע סכסוכים אבער, וואס די העלעניסטען האבען ארויסגערופען אין לאנד, האבען ממילא געמוזט פיהרען דערצו, אז ער זאל זיך אנהויבען אריינמישען אין די אינערליכע יודישע ענינים. ערשטענס האבען די העלעניסטען איהם אויפמערקזאם געמאכט אויף הורקנוס'ן, וועלכער האט געקליבען צינזש אין נאמען פונם מצרים'שען מלך, און הורקנוס, וועלענדיג אויסמיידען די שענדליכע שטראף, האט זיך אליין דאס לעבען גענומען. דאן האבען זיך די העלעניסטען גענומען פערווירקליכען זייער אלטען פלאן: צו אבנעהמען פון חוניון דעם טיטול כהן גדול. חוניו'ס אייגענער ברודער, יזון, האט צוגעזאגט אנטיוכס'ן א גרויסע סומע געלד, אויב ער וועט איהם איבערגעבען דעם טיטול כהן גדול און אזוי ווי אנטיוכס, — וועלכער האט אגב חושד געווען חוניו'ן, אז ער איז אנ'אנהענגער פון די תלמי'ס, האט זיך דאן זעהר גענויטיגט אין געלד, האט ער, נישט פיעל קלערענדיג, ערפילט זיין בקשה (174). נאכדעם האבען די העלעניסטען, אדער דער כהן גדול יהושע-יזון, געבעטען אנטיוכס'ן, אז יענע יודען, וועלכע וועלען זיך גוט אויסלערנען די גריכישע שפיעלען, זאלען אנערקענט ווערען אלס מוקדונער אדער אנטיוכ'ער, אדער זיי זאלען בעקומען פולע בירגער-רעכט און מעגען אנ'אנטייל נעהמען אין אלע עפענטליכע פערוויילונגען פון די גריכען. די גריכען האבען שטענדיג ערנסט געקוקט אויף די פערוויילונגען און האבען זיי געהאלטען פאר א לעבענס-ציעל; די פאלעסטינישע און פיניצעאישע גריכען האבען אונטערגעהאלטען זייער נאציאנאלען פערבאנד דורך דעם, וואס זיי האבען אריבערגעטראגען אין פרעמדע לענדער די טראדיציאנעלע אלימפישע פערוויילונג. דער, וועמען די גריכען האבען צוגעלאזען צו זייער פערוויילונג, האט עס געהאלטען פאר א גרויסען כבוד פאר זיך, ווייל דאס האט געהייסען במעט דאס זעלבע, ווי מען וואלט איהם צוגעשריבען צו דער גריכישער אריסטאקראטיע. יזון און די העלעניסטען האבען גערעכענט צו גרינדען אין ירושלים אויסער די גימנאסטישען פערוויילונגען, אויך א גימנאזיע, וואו יודען וואלטען ערלערנט גרינדליך די גריכישע גע-

זעצנעבונג. דערמיט האָבען זיי געהאָפט אָבצושוואַכען די שנאה, מיט וועלכער די גריכען האָבען פערפאָלגט די יודען און ווי נאָר יזון האָט בעקומען אויף דעם אַנ׳ערלויבניש פון אנטיוכס׳ן, האָט ער אונגעזאַמט אָנגעהויבען איינפיהרען די גימנאַסטישע איבונגען, אָהן וועלכע מען האָט ניט געקענט קיין אַנטהייל נעהמען אין די אָלימפּישע שפּיעלערייען. צו דעם צוועק האָט דער כהן גדול אָבגעצוימט אַנ׳אָרט פאַר די איבונגען, פאַר דער גימנאַזיע און פאַר דער נידעריגער שול אין אקרא, צו צפון-מערב זייט פון בית-המקדש. וואהרשיינליך, האָט מען געדונגען גריכישע לעהרער צו לערנען יודישע יונגע לייט די מלחמה-שפּיעל, וועלכע איז בעשטאַנען אין לויף-קאָנקורסען, אין שפּרינגען, אין ראַנגלען זיך, און אין האַנדגעשלעג.

אין גיכען אָבער האָבען זיך די יודען אויף די דאָזיגע פערוויילונגען בעגעגענט מיט פיעל אונבעקוועמליכקייטען. בעשעפטיגענדיג זיך מיט דער מלחמה-שפּיעל, האָט מען געדאַרפט זיך אויסטאָן נאַקעט, — אַזוי האָט געפאָדערט דער גריכישער מנהג. די יודישע יונגע לייט האָבען געמוזט דעריבער אַראָבוואַרפען פון זיך די גאַנצע בושה, שטעהענדיג נאַקעטערהייד נעבען בית-המקדש, און דערצו פלעגט זיך דערביי, געוועהנליך, אַרויסווייזען דער יודיש-נאַציאָנאַלער לייב-צייכען, וועלכער האָט אַרויסגערופען ביי די גריכען געלעכטער און שפּאָט. האָבען שוין יודען נאָכדעם געקאָנט אַנ׳אַנטהייל נעהמען אין די אָלימפּישע פערוויילונגען? מ׳האָט אָבער דערצו אויך אַ מיטעל געפונען. מען האָט איבער זיך געלאָזט מאַכען פערשידענע ספּעציעלע אָפּעראַציעס, כדי אויסערליך ניט זיין ענהליך צו קיין יודען. די גימנאַזיע איז געוואָרען גאַנץ גיך איבערפולט מיט שילער, יונגע כהנים פלעגען אַוועקוואַרפען די עבודה אין בית-המקדש, כדי זיך צו בעטהייליגען אין די מלחמה-איבונגען. פרומע יודען האָבען מיט שרעק געקוקט אויף דעם, זיי האָבען אָבער געמוזט שווייגען. אפילו יזון׳ס אָנהענגער אליין זענען שוין אויך אונצופריעדען געווען מיט זיינע מעשים, וועלכע האָבען געפיהרט דאָס יודענטום אויף דעם וועג פון פערניכטונג, אין אויף דעם באָדען האָט זיך אָבגעשפּיעלט אַ כאַראַקטעריסטישע סצענע: ווען ס׳האָבען נעדאַרפט פאָרקומען אין צור די אָלימפּישע פערוויילונגען, אויף וועלכע מען פלעגט ברענגען קרבנות דעם גריכישען גאָט צעאוס, וועמען׳ס נאָמען ס׳זענען געווידמעט גע-

ווען די פּערוויילונגען, האָט יזון אוועקגעשיטט אהין פאָרשטעהער פון יודען, וועלכע האָבען גוט געוואוסט די מלחמה־שפּיעל און אויף אזא אופן האָבען זיי זיך געקענט בעטייליגען אין דעם גריכישען יום־טוב. די קרבנות (פאַר דעם גאָט צ ע א ו ם) האָבען געפאָדערט א געוויסע סומע געלד, און דאָס האָט דער כהן גדול יזון מיטגעגעבען די יודישע דעלעגאַטען, וועלכע זענען, געוועהנליך, געוועזען ערצויגען אין דעם גריכישען גייסט. יודען אָבער זענען די דאָזיגע דעלעגאַטען דאָך געוועזען און אום צו ברענגען א קרבן פאַר דעם גריכישען גאָט, האָבען זיי געמוזט שטאַרק קעמפּפען פריהער מיט זייער געוויסען; זיי האָבען דעריבער אויסגענומען א תנאי, אז זיי מעגען דאָס געלד פערנוצען אויף אַנאַנדער זאַך, אויב דאָס וועט נויטיג זיין. אזוי טיעף איז געוועזען איינגעוואָרצעלט דער יודישער בעגריף וועגען געטליכקייט אפילו ביי די, וועלכע האָבען געהערט צו די העלעניסטישע פאַרטייען!

אין ירושלים האָט זיך דערוויילע די מחלוקת צופלאַקערט ביז דער העכסטער שטופע. יזון האָט אין גיכען אנגעוואָרען דעם חן ביי די העלעניסטען, אָדער צוליעב זיין עהרגייציגקייט, אָדער ווייל ס'האָבען זיך געפונען אַזעלכע, וואָס ס'האָט זיך זיי געדאַכט, אז ער אַרבייט נאָך אַלץ וועניג ענערגיש אָבצושאַפען די אַלטע אָרדנונג. דורך איינעם פון די אונצופריעדענע העלעניסטען, חוניו־מענעלאַס, פלעגט יזון שיקען דעם מלך צינוש. מענעלאַס האָט צוגעזאָגט דעם מלך צאָהלען יעהרליך מיט 300 טאַלענטען (מטבעות) מעהר, אויב ער וועט איהם מאַכען פאַר א כהן גדול. ער האָט איהם פערזיכערט, אז א דאַנק זיין ווירקונג און איינפלוס, וועט ער האָבען די מעגליכקייט צו אַרבייטען פאַר דעם מלך'ס אינטערעסען ענערגישער פון יזון'ן. אַנטיוכס איז, זעלבסטפערשטענדליך, מרוצה געוואָרען, אָבצונעהמען דעם טיטול כהן־גדול דעם, וועמען ער האָט גענעבען פאַר איהם מעהר (172 — 171). ער האָט באַלד געשיקט אין ירושלים זיין בעאַמטען סאָקראַטעס מיט חיל, צו דערשטיקען יעדען ווידערשטאַנד, וועלכער קאָן אויסברעכען געגען אָט דער פערארדנונג. סאָקראַטעס האָט זיך אוועקגעשטעלט מיט'ן חיל אין אקרא און געמעלדעט די איינוואוינער פון ירושלים, אז יזון איז אָבגעזאָגט פון זיין שטעל אַלס כהן גדול. דער לעצטער האָט געמוזט אַנטלויפען פון ירושלים.

דער דאָזיגער פאַקט האָט דעם טומעל אין ירושלים נאָך פערגרעסערט. דער גרעסטער טייל פון פאָלק איז געוועזען זעהר אויפגע־

רעגט דערפון, וואס אויף אהרנ'ס שטוהל זעצט זיך איינער, וועלכע שטאמט גארנישט פון דער כהנים-דינאסטיע און איז בעוואוסט אלס א געגנער פון דער יודישער אמונה.

מיט מענעלאס'ען זענען נישט געווען צופריעדען אויך יענע, וועלכע האבען געשטרעבט צו רעפארמען און נייע איינפיהרונגען, צו אזעלכע האבע געהערט טיילוויז יזונ'ס אנהעגנער און טיילוויז יענע, וועלכע האבען זי נאך נישט אינגאנצען אבגעריסען פון יודענטהום. זיי האבען אבער אלע געמוזט שווייגען, מורא האבענדיג פאר דעם סורי'שען בעאמטען מיט זיין היל. און ערשט אין א קורצע צייט ארום האט זיך די שטארקע אונצופריעדענהייט געלאזען פיהלען. שולדיג אין דעם איז געווען מענעלאס אליין; ער האט צוגעזאגט אנטיוכס'ן צו צאהלען צינזש מעהר, ווי פיעל ער האט געקאנט. מענעלאס האט זיין הבטחה נישט געקאנט מקים זיין און אנטיוכס איז געווארען אויפגערעגט און איהם ארויסגעפאדערט צו זיך; דער לעצטער האט געמוזט אבפאהרען אין אנטיוכיא. אויף זיין ארט האט ער איבערגעלאזען זיין ברודער ליזימאכעס, ארויסגנב'ענענדיג פון בית-המקדש פיעל אוצרות, מיט וועלכע ער האט געהאפט צופריעדענצושטעלען אנטיוכס'ן. מענעלאס פערברעך האט זעהר אויפגערעגט חוניו'ן, דעם געוועזענעם כהן גדול, וועלכער האט זיך דאן געפונען אין אנטיוכיא. ער האט איהם בעשולדיגט אין בעראויבען דעם בית-המקדש, אויף וואס די גריכען האבען אויך געקוקט ווי אויף א גרויסען פערברעך. צום בעדויערען, האט זיך די בעשולדיגונג ארויסגעלאזען ביטער פאר חוניו'ן. מענעלאס האט אונטערגעקויפט איינעם פון די שרים אנדראניקאס'ן, וועלכער האט גענומען אויף זיך צו טויטען חוניו'ן, נאך איידער דער מלך וועט זיך דערוויסען פון דעם פערברעך אין בית המקדש. חוניו, מורא האבענדיג פאר שונאים, איז דאן געווען אין אפאלאנ'ס טעמפעל אין דאפנע, ביי אנטיוכיא. אנדראניקאסן איז אבער געלונגען איהם ארויסצונארען פון דארטען מיט אלערליי שבועות און פערזיכערונגען, און האט איהם געטויטעט אויפ'ן שוועל פון טעמפעל (171). דער פאקט פון הרג'ענען א פרומען כהן גדול איז נישט געפעלען געווארען אפילו די סורישען גריכען, און אנטיוכס האט געמוזט בעשטראפען דעם מערדער אנדראניקאס. מענעלאס ווידער האט געדארפט יעצט געפינען מיטלען, ווי מפצה צו זיין דעם מלך און נ'שא חן צו זיין ביי איהם אויף ווייטער. צו דעם צוועק האט ער בעהייסען זיין ברודער ליזימאכעס ארויסנעהמען פון בית-המקדש נאך אוצרות און איהם צושיקען. דאס האט אבער נישט געקאנט אראבגעהן גלאט. ווען מען האט אנגעהויבען ווע־גען דעם צו רעדען און אנווייזען אויף ליזימאכעס'ן,

אַז ער האָט בערויבט דעם בית־המקדש, איז דאָס פאָלק שרעקליך אויפגערעגט געוואָרען, און די אויפרעגונג האָט אָנגענומען אַ ערנסטען כאַראַקטער. די, וואָס האָבען געוואוינט אַרום ירושלים, דערהערענדיג וועגען די מעשים פון די ביידע ברידער, האָבען זיך אַלאָז געטהון קיין ירושלים און האָבען געוואָלט טויטען די פערברעכער. ליזימאַכוס האָט בעוואָפענט זיינע אַנהענגער אונטער דער אָנפיהרונג פון אַוראַנעס — אַן אַיינגעוואָרצעלטער בעל־עבירה. דאָס אונבעוואָפענטע פאָלק האָט זיך אָבער נישט אָבגעשראָקען און איז זיי בעפאַלען מיט שטיינער און שטעקענס. פיעל זענען געטוידט געוואָרען, אַנדערע זענען פערוואונדעט געוואָרען פון די קלעפּ אָדער זענען זיך צולאָפען. ליזימאַכוס אַליין איז דערהרג'עט געוואָרען נעבען בית־המקדש. מענעלאָוס האָט זעלבסטפערשטענדליך, דערלאַנגט אַן אַנקלאַגע אויף די מורדים אין ירושלים, און דער מלך האָט אין צור פעראָרדענט אַ געריכטס־זיצונג אויסצופאָרשען די געשיכטע. דריי מיטגליעדער פון סנהדרין, וועלכע דאָס פאָלק האָט אויסגעקליבען צו דעם צוועק, האָבען אַזוי קלאָר דערוויזען די שולד פון ליזימאַכוס'ן און זיין ברודער אינ'ם בערויבען דעם בית־המקדש און אין די בלוטיגע געשעהענישען אין ירושלים, אַז מענעלאָס האָט בעדאַרפט בעקומען אַ האַרבען שטראָף. דעם לעצטען אָבער האָט זיך איינגעגעבען איבערצוציהען אויף זיין זייט אַזאַ מערדער, ווי ער אַליין, וועלכענ'ס מיינונג ס'האָט פיעל געווירקט אויפ'ן מלך. אנטיוכס האָט די שולדיגע פריי געשפראָכען. ער האָט פריי געמאַכט מענעלאוס'ן און פער'משפט צום טויט די דריי פון די סנהדרין. די צורער, וועלכע זענען געוועזען עדות פון אַזאַ געוואַלד־טהאַט, האָבען אויסגעדריקט זייער אונצופריעדענהייט דערמיט, וואָס זיי האָבען אַרויסגעוויזען מיטגעפיהל די דריי אונשולדיגע קרבנות אויף זייער לויה. מענעלאָס האָט געקליבען נחת; ער איז פערבליעבען כהן גדול איבער דעם פאָלק, וועלכעס האָט איהם שרעקליך געהאַסט, און כדי צו דערשטיקען אָט די שנאה, האָט ער גענומען בעקלערען נייע רציחות.

ער האָט אָנגעהויבען מסר'ן פאַר אַנטיוכס'ן אויף זיינע שונאים, ד. ה. אויף דעם גאַנצען פאָלק. ערשטענס האָט ער בעשולדיגט זיינע שונאים אין דעם, אַז זיי זענען אָנהענגער פון מצרים'שען הויף און זיי פערפאָלגען איהם, מענעלאָס'ן, דערפאַר, ווייל ער שטערט זיי אויסצופיהרען זייערע פלענער; צווייטענס, האָט ער אָנגערעדט רכילות אויף דאָס גאַנצע יודענ־טהום; ער האָט ערקלערט, אַז משה'ס געזעצען זענען פול מיט מענשען־האַס, אַז די תורה פערווערט אַ יודען איינצולאַדען צום טיש אַ ניט־

ייִדישן און אין אַלגעמיין זיך גום צו בעציהען צו אידם. אַנטיוכוס האָט זיך געקליבן איינצונעמען מצרים. מען לאָס׳עס מסירות האָבען די ריבעס געמיינט פיעל ניט איז זיינער, און אנטיוכוס האָט אָנגעהויבען מיט השר צו קוקען אויף זיינע אונטערטהעניגע יורען. עס איז אידם וואָרן ניט בעקוועם געוועזען צו האָבען די מצמעה זיך א שונא אין א צייט פון אַגעפעהרליכען מלחמה.

אַנ׳אויסרייד צו אַ מלחמה האָט אַנטיוכוס גיך געפונען. זיין שוועסטער קלעאָפּאַטרע, תלמי דעם פינפטענ׳ס פרוי, איז געשטאָרבען און האָט איבערגעלאָזען צוויי אונמינדעריגע זיהן: פילאָמעטאָר און פיסקאָנעס. דער עלטערער האָט זיך גערעכענט פאַר א מלך, נאָר אנשטאָט אידם האָבען רעגירט צוויי אַפּוטרופּסים, אייליעאוס און לענעאוס. אַנטיוכוס האָט אָנגעהויבען האַנדלען מיליטער, כדי צו בעפאַלען מצרים אונטער דעם אויסרייד, אַז ער וויל בעשיצען זיינע צוויי פּלימעניקעס פון זייערע אַפּוטרופּסים. מורא האָבענדיג פאַר די רוימער, האָט אַנטיוכוס לאַנג אָפּגעצויגען די הכנות. נאָר ווען די רוימער האָבען אָנגעהויבען פיהרען א מלחמה מיט פּערסעאוס, דעם מקדוניישען מלך, האָט ער ענדליך בעשלאָסען זיך אריינצורייסען אין מצרים. ביידע אַפּוטרופּסים מיט׳ן יונגען מלך פילאָמעטאָר זענען ענטלאָפען. אַנטיוכוס האָט פערנומען גאַנץ צפון־מצרים און האָט בעלעגערט אלכסנדריא. דערווייל האָבען די אינוואוינער אויסגעקליבען פאַר א מלך תלמי׳ס יונגערען זוהן, פיסקאָנעס׳ן, און האָבען אָנגעהויבען בעשיצען די שטאָדט אַזוי ענערגיש, דאָס אַנטיוכוס האָט זיך מיאש געווען איהר איינצונעהמען. ער האָט דעריבער אַרויסגערופען אין מצרים דעם עלטערען ברודער, האָט געשלאָסען מיט אידם אַנ׳אָפּמאַך און אידם צוגעזאָגט מלחמה צו האַלטען, נאָר פאַר זיינע אינטערעסען.

אין יהודה האָט מען אויפמערקזאַם געקוקט און אונגעדולדיג געוואַרט אויף דעם אויסגאַנג פון דער מלחמה. אין פאַל ווען מצרים וואָלט מנצח געווען, וואָלט מען געקאָנט האָפען אויף א סוף צו די אַלע קריגערייען און אונגליקען, וועלכע עס האָט אַרויסגערופען דער פערהאַסטער כהן גדול. דער מצרים׳שער הויף האָט מיטגעפיהלט דער נאַציאָנאַל־יודישער פּאַרטיי און פלעגט אויפנעהמען די יודישע פּאַטריאָטען, וועלכע זענען אַהינצו אַנטלאָפען, זיך צו שיצען פון אַנטיוכוס׳עס און מענעלאוס׳עס געוואַלד־טהאַטען.

דערווייל איז געקומען דער פריהערדיגער כהן־גדול יזון־יהושע פון די בני עמון, וואו ער האָט זיך בעהאַלטען, און האָט געבראַכט מיט זיך מיליטער צו פערנעהמען ירושלים. מענעלאוס האָט געהייסען פערשליסען

די טויערען און אָבשטויסען איהם פון שטאָדט. דאַן האָט אויסגעבראָכען אַנ׳אמת׳ע בירגער־קריעג צוליעב דער עהרגייציגקייט פון די צוויי מענשען, פון וועלכע יעדערער האָט געוואָלט זיין כהן־גדול, און אויף אַזאַ אופן בעקומען די מאַכט. [אזוי אָבער ווי נאָר איינינע פון די שטאָדט־איינוואוינער האָבען זיך אָנגענומען פאַר דעם פערהאַסטען מענעלאַוס, איז יאזאָנען מיט זיין אָבטיילונג מיליטער געלונגען צו פערנעהמען די שטאָדט. מענעלאָס האָט געמוזט אַנטלויפען און זיך בעהאַלטען אין אקרא.

אַנטיוכס איז דאַן געגאַנגען פון מצרים מיט פיעל רויב. ער האָט זיך, ווי עס ווייזט אויס, געקליבען אויפצואַמלען נאָך מיליטער. ווען ער האָט דער־הערט וועגען די געשעהעניששען אין ירושלים. האָט זיך אין איהם אָנגעצונדען אַ שרעקליכער צאָרן אויף דעם גאַנצען יודישען פאָלק. ער איז פלוצלונג בעפאַלען ירושלים און האָט דאָרט אָנגעמאַכט אַ שרעקליך־בלוטיגען חורבן; אין זיין גרויזאַמער אונמענשליכקייט האָט ער נישט רחמנות געהאַט נישט אויף קיין אַלטע, נישט אויף קיין קינדער, נישט אויף קיין פרויען. און קיין חלוק נישט געמאַכט צווישען פריינד און פיינד. ער האָט זיך אַריינגעריסען אין בית־המקדש און אין קדשי־קדשים, האָט צוגענומען אַלע אוצרות, דעם גאָלדענעם מזבח, די מנורות, דעם שלחן, אַלע גאָלדענע כלים און אַלע קאָסטבאַרקייטען, וואָס זענען דאָרטען געווען. אינים בערויבען דעם בית המקדש האָט איהם געהאָלפען מענעלאָס. כדי זיך צו פערענטפערן און כדי כתעשר צו ווערען פון די אַלע פערברעכען, האָט אנטיוכס פערשפּרייט אַ העסליכען רכילות, צו וועלכען עס האָט איהם טיילוויי צוגערעדט דער כהן גדול און וועלכע האָט אויסגעוואָרפען אַ שאַנד־פלעק אויף דעם גאַנצען יודישען פאָלק. ער האָט געזאָגט, אַז ער האָט געפונען אין קדשי־קדשים אַ שטיינערנעם בילד פון אַ מאַן מיט אַ לאַנגער באָרד, וועלכער איז געזעסען אויף אַנ׳אייזעל מיט אַ ספר אין האַנד. אַנטיוכס האָט געזאָגט, אַז אָט די סטאַטוע שטעלט פאָר מיט זיך דעם יודישען געזעץ־געבער משה, וועל־ האָט געגעבען די יודען מענשען־פיינדליכע, העסליכע געזעצען, לויט וועל־כע מען דאַרף זיך האַלטען אָבגעזונדערט פון אַלע פעלקער און נים טהון זיי קיין שום טובה. פון דעמאָלט האָבען די גריכען און רוימער גענומען מיינען, דאָס די יודישע אמונה איז אינגאַנצען געבויט אויף דער פערגע־טערונג פון אַנ׳אייזעל. דער זעלבער אַנטיוכס האָט פערשפּרייט נאָך אַ העסליכען ליגען. ער האָט געזאָגט, אַז ער האָט געפונען אין קדשי־קדשים אַ גריעק, וועלכער איז געלעגען דאָרט געבונדען און האָט איהם, אַנטיוכסן, געבעטען, ער זאָל איהם בעפרייען פון דער יודישער אַכזריות. דער גריעק

האט איהם געזאגט, דאס יעדער יאהר טוידטען די יודען א גרעק כדי איפצועסען זיינע גדערין, און דערביי שווערען זיי, צו האסען און צו פערניכטען די גריכען. עס איז ניט בעוואוסט, צי האט אנטיוכס אליין אויסגעקלערט אט דעם ליגען, צי אנדערע רכילות'ניקעס, האבען איהם דאס אין מויל אריינגעלעגט, נאר ווי ס'זאל נישט זיין, האט אנטיוכס דעה ערשטער פערשפרייט די מיינונג, אז דאס יודענטהום לערנט זיינע נאכפאלגער צו האסען און צו פערניכטען אנדערע פעלקער.

אין טרויער האט זיך אנגעטהון ירושלים, און יעקב'ס הויז איז בעדעקט געווארען, מיט שאנדע. דערימט אליין האט זיך עס נאך נישט געענדיגט. דעם לאנד יהודה איז בעשערט געווען אויסצושטעהן נאך שרעקליכערע טעג. אנטיוכס האט ווידער ערקלערט א מלחמה מצרים, און די יודען האבען געמוזט אריבערטראגען אלע זיינע אכזריות'ען. ביידע קעניגליכע ברידער אין מצרים האבען צווישען זיך שלום געשלאסען, א דאנק דער אריינמישונג פון זייער שוועסטער און די רוימער, און דער עלטערער פילאמעט, איז געווארען מלך אין אלכסנדריא. ווען אנטיוכס האט דאס דערהערט, איז ער געווארען שטארק אויפגעבראכט, און אזוי ווי די רוימער זענען נאך געווען פערנומען אין מאקעדאניען, האט ער זיך בעשלאסען ווידער אנצופאלען אויף מצרים (1168). ער האט נישט בעגעגענט קיין שום ווידערשטאנד און איז אויף אזא אופן דערגאנגען ביז אלכסנדריא. די מצרים'שע מלכים האבען אוועקגעשיקט שלוחים קיין רוים, צו בעטען שטיצע, און דער רוימישער סענאט האט זיי ניט אבגעזאגט און געשיקט קיין מצרים דריי היל-אבטיילונגען, אבצושטעלען אנטיוכוס'ן. נאך דעם גליקליכען געשלעג ביי פידנע, ווען דאס מאקעדאנישע מיליטער האט געהאט א גרויסע מפלה און דער מלך פערסעאוס אליין איז אנטלאפען, זענען די דריי רוימישע שרים געקומען צו אנטיוכס'ן אין לאגער (22 יוני 168) און האבען איהם איבערגעגעבען דעם בעפעהל פון סענאט — אין דער מינוט אבצוטרעטען פון מצרים; און ווען דער סורישער מלך האט געבעטען וויפיעל עס איז צייט, אויף א ישוב-הדעת, האט פאמפיליוס לענאס געמאכט א צירקעל מיט זיין שטעקען און געזאגט, אז איידער ער וועט דורכגעהן דורכ'ן צירקעל, דארף אנטיוכס בעשליסען און אויסקלייבען אײנס פון די ביידע: שלום מיט רוים, אדער מלחמה. אנטיוכוס האט גאנץ גוט געקאנט די עקשנות פון די רוימער און בעשלאסען גלייך אבצוטרעטען. אויסער זיך פון כעס און ערגערניש האט זיך אנטיוכוס אומגעקעהרט אין זיין רעזידענץ-שטאדט, און איבערהויפט האט איהם געקרענקט דאס, וואס

ער האָט בעוואוסט פאַר די רוימער, זיינע ביטערסטע שונאים, שפּיעלען די ראָליע פון א גוטען פריינד.

כל זמן האָט אנטיוכוס דאָן אויסגעגאָסען אויף די יודישע קעפּ. צי האָבען זיך די יודען אָפען געפרעהט אויף זיין מפּלה, אָדער זיי האָבען צו הויך גערעדט וועגען דעם, אַז גאָט, וועלכער ערנידעריגט בעלי־גאוה׳ים האָט איהם בעשטראָפט? ווער קען עס זיכער בעשטימען. בעשטראָפט זענען זיי אָבער געוואָרען אויף א שרעקליכען אופן. איינער פון אנטיוכוס׳עס שרים, אַפּאָלאָניוס, איז מיט א גאַנצער רויבער־באַנדע געקומען אין ירושלים, כלומר׳שט מיט פריינדליכע רייד און א פאַלשער מינע פון שלום. נאָר אין א שבת־טאָג, ווען די בעפעלקערונג האָט ניט געקאָנט זיך ווידערשטעלען מיט געוועהר, איז דאָס מאַקעדאָנישע חיל בעפאַלען די איינוואוינער, האָט געטוידט פיעל דערוואַקסענע מענער, געפאַנגען פרויען און קינדער און זיי אוועקגעפיהרט אין פרעמדע לענדער, צום פערקויפען אלס שקלאַפען. ווער עס האָט געקאָנט, איז אַנטלאָפען פון שטאָדט. פיעל בנינים זענען פערבראַנדעלט געוואָרען אין חורבות, די טויערען פון ירושלים זענען צובראָכען געוואָרען, דעם בית־המקדש אָבער האָט דער מערדער אַפּאָלאָניוס און זיין באַנדע געלאָזען צורוה, וויל, — אנטיוכוס האָט איהם צוליעב אַנבעוואוסטע טעמים — נישט געוואָלט בעריהרען. דערפאַר אָבער האָבען זיי ניט גע־שוינט די אויסערליכע בנינים, האָבען פערברענט די הילצערנע טויערען און האָבען צישטערט די גאַלערעען מיט העק און האַמערס. אין בית המקדש איז ניט געווען וואָס צו ראַבירען. אויף די ליידיגע גאַסען פלעגט מען קאָנען טרעפען נאָר העלעניסטען, סירישע סאָלדאַטען און אויסלענדער. „ירושלים איז געוואָרען א פרעמדע שטאָדט פאַר איהרע אייגענע קינדער״. דער בית־המקדש איז געוואָרען ליידיג. דער מאַרק פון אקרא האָט געבילדעט אין ירושלים נאָך א שטאָדט. דאָרט האָבען זיך בעזעצט די סירישע סאָלדאַטען, דאָרטען האָבען אויך געוואוינט די העלעניסטען. כדי צו בעשיצען אקרא פון אַנפאַל, האָט מען איהר אַרומגערינגעלט מיט פעסטע וואַנד און הויכע טורעמס, העכערע ווי די וואַנד פונ׳ם דערבייאיגען בית־המקדש, און זיך פערזיכערט מיט געוועהר און עסענוואַרג.

מענעלאוס, וועלכער האָט געבראַכט צו די אַלע שוידערהאַפטע חורבנות, איז אָבער אויך ניט געווען צופריעדען מיט דער פרוכט פון זיין אַרבייט. וואָרום פאַר וועמען האָט ער איצט געזאָלט שפּיעלען די ראָליע פון א כהן גדול, — איצט ווען קיינער האָט דעם בית־המקדש נישט בעזוכט, ווען

דאָס גאַנצע פאָלק האָט זיך אָבגעקעהרט פון איהם? ער איז געבליבען אַליין: ער האָט אין בית־המקדש געהערט נאָר דאָס עכאָ פון זיין אייגענעם קול, און דאָס האָט ביי איהם אַרויסגערופען אַ נייעם פּלאַן. דאָס יודענטום, דאָס געזעץ, די תורה אַלץ דאַרף פערניכטעט ווערען און די יודען דאַרפען אָננעהמען דעם גריכישען קולטוס. זענענדיג שטאַרק אויפגעבראַכט אויף די יודען און זייער רעליגיאָן, האָט ער אַקצעפּטירט דעם פּלאַן און מיט גרויס אכזריות זיך גענומען איהם פערווירקליכען. דאָס יודישע פאָלק מוז אינגאַנצען העלעניזירט ווערען און טריי דיענען אַנטיוכוס'ן — דאָס איז געווען די אידעע פון דעם נייעם בעפעהל, וועלכער האָט געדראָהעט מיט טויט־שטראָף יעדען, וואָס וועט וואַגען איהם עובר צו זיין.

דערמיט האָט אַנטיוכס געוואָלט דערווייזען די אונמאַכט פון גאָט, וועמען דאָס יודישע פאָלק איז געווען אַזוי שטאַרק איבערגעגעבען און געטריי. אַנטיוכס, פערהאַלטענדיג זיך גלייכגילטיג צו זיינע אייגענע געטער, האָט זיך געפונען פערזענליך בעליידיגט דערפון, וואָס די יודען, נישט קוקענדיג אויף די בלוטיגע פערפאָלגונגען און רדיפות, וואָס זיי זענען אויסגעשטאַנען און שטעהען אויס ביז יעצט, גלויבען פון רעסטוועגען אין זייער גאָט און הערען נישט אויף צו האָפען, אַז ער וועט פערניכטען אַלע זייערע פייניגער און רשעים. אָט דעם יודישען גאָט האָט ער געוואָלט מנצח זיין, און צו דעם צוועק האָט ער אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל, וועלכער איז פּובליקירט געוואָרען דורך ספּעציעלע בעאַמטע אין אַלע שטעדט פון יהודה, אַז מען זאָל אויפהערען מקים זיין די מצות פון דער תורה און מען זאָל מקריב זיין קרבנות נאָר פאַר די גריכישע געטער. דערצו האָט מען אומעטום געדאַרפט אַוועקשטעלען מזבחות און סטאַטועץ. אַנטיוכס האָט געוואָלט טרעפען מיט זיין קייל אין מיטען האַרצען פון יודענטום און האָט דעריבער געהייסען, מען זאָל נויטען יודען, מקריב צו זיין אויף די מזבחות אומריינע בהמות און איבערהויפּט חזירים.

די הייליגסטע דריי געזעצען, מיט וועלכע יודען האָבען זיך אונטערשיידט פון די געצענדיענער: מילה, אָבהיטען שבת און ניט עסען קיין טרפ'ע שפּייז, — זענען איצט שטרענג פערבאָטען געוואָרען און דעם מלך'ס בעאַמטע האָבען אָהן רחמנות געטויט יעדען, ווער עס פלעגט האַנדלען נעגען דעם מלך'ס ווילען.

אָנגעהויבען האָט מען מיט'ן בית־המקדש. אַנטיוכס האָט צוגעשיקט אין ירושלים איינעם פון זיינע שרים, ער זאָל פון בית־המקדש מאַכען אַ טעמפּעל פאַר'ן גריכישען גאָט צעאוס, אויפ'ן מזבח פון דער פאָדער־

שטוב (עזרה) האָט מען מקריב געווען אַ חזיר, מיט זיין בלוט האָט מען פערשפריצט דעם קדשי-קדשים, דאָס פלייש האָט מען אויסגעקאָכט און מיט דעם פעטס האָט מען פערגאָסען די היילינגע תורה. נאָכדעם האָבען דער כהן גדול און די איבעריגע יודישע העלעניסטען געמוזט אויפעסען דעם געבראַטענעם קרבן. די תורה, וועלכע מען האָט געפונען אין בית-המקדש, האָט מען געשענדעט און פערברענט, וויל לויט אַנטיוכס'עס מיינונג, האָט זי געפלאַנצט אין די הערצער ניט ריינע מדות און מענשען-ליעבע, נאָר שנאה און האַס. נאָכהער האָט מען אַוועקגעשטעלט אויפ'ן מזבח די אָבגעבילדונג פון צעאוס, און פאַר איהם האָט מען געדאַרפט מקריב זיין קרבנות (אַרום 17 תמוז — יולי 168).

אַזוי איז דער גאָט פון ישראל פערטריעבען געוואָרען דורך צעאוס'ן און וויעדער איז געשענדעט און פערשמוצט געוואָרען דאָס איינציגע אָרט אויף דער וועלט, וואָס איז געווען גלייך היילינג פאַר יעדען יודען!

די טיעפע ליידען און שמערצען, וואָס ס'האָבען געפיהלט די יודישע הערצער, זעהענדיג דעם חלול-הקדש און די נאַציאָנאַלע אונגליקען, האָבען געפונען אַנ'אויסדריק אין צוויי קאַפּיטלען פון תהלים, וועלכע אונבעקאַנטע משוררים-לוים האָבען פערפאַסט. אין איינעם פון זיי ווערט געזאָגט:

א פייער האָבען זיי אָנגעצונדען אין בית-המקדש,
פערשוועכט האָבען זיי דעם משכן פון דיין נאָמען....
נישטאָ ביי אונז נישט קיין מופת, נישט קיין נביא....
און קיינער פון אונז ווייס ניט, ביז ווי לאַנג,
ביז ווי לאַנג, אָ גאָט, וועט דער בעליידיגער דיין
היילינקייט פערשוועכען,
דער שונא דיין נאָמען לעסטערן?...

און דאָס פאָלק? ווי האָבען זיך די ברייטערע פאָלקס-שיכטען פאַקטיש פערהאַלטען צו די דאָזיגע שענדליכע בעפעהלען פון דעם קעניגליכען טיראַן, וועלכע האָבען געהאַט פאַר זיך דעם איינציגען צוועק, — אָבצוררייסען יודען פון זייער גאָט און אויסצולעשען אין זיי דעם לעצטען פונק פון זייער נאַציאָנאַלען געפיהל?

אַ שרעקליכען נסיון האָבען יודען געהאַט דאָס מאָל אויסצושטעהן. די תליה האָט ערוואַרטעט יעדען, וואָס האָט געוואָגט עפענטליך צו הי-

טען די געזעצען פון דער תורה; זאגאר מיט דעם נאמען יהוד'ער (יוד) איז פערבאטען געווארען זיך אנצורופען/, און דאס אלץ האט פון דעסטוועגען ניש׳ט געהאלפען, אויסצומעקען דעם יודישען נאמען און גאט'ס ווארט צו פערניכטען! שטראמען פון מערטירער-בלוט האבען די ערד פון יהודה פערפלייצט, די בעסטע קינדער פון פאלק זענען געהאנגען און אכזריות'-געפייניגט געווארען, און — יודען האבען זייער גאט נישט פערלאזען און זיינע געזעצען נישט פערשוועכט.

די יודען פון די סירישע און פעניקישע שטעדט, וועלכע האבען געלעבט צווישען די גריכען און צוזאמען מיט זיי, האבען, אמת נישט אויסגעהאלטען די שרעקליכע צוואנגסמיטלען פון אנטיוכס'עם בעאמטע און געבויגען זייערע קעפ פאר די גריכישע אבגעטער, פערלייקנענדיג, אדער טראגענדיג בעהאלטען טיעף אין הארצען, זייער גלויבען און זייער צוגעבונדענקייט צו דעם יודישען פאלק; אויך דא אבער האבען זיך געפונען אזעלכע, וועלכע האבען די ערשטע געגעבען דעם ביישפיעל פון העלדישען מערטירערטום, אפפערנדיג אלע ערדישע פערגניגענם, אויסשטעהענדיג די שרעקליכסטע ענויים און אוועקגעבענדיג זאגאר דאס גאנצע לעבען — פאר דעם אידעאל, פאר דאס הייליגע און אמת'ע, פאר דעם זין פון לעבען. אין אנטיוכיא גופא איז אנ'אלטער געלעהרטער, מיט'ן נאמען א ל י ע ז ר, אויסגעשטאנען די שרעקליכסטע יסורים און ענדליך אויך דאס לעבען מקריב געווען דערפאר, וואס ער האט נישט געוואלט עפענטליך אויפעסען דאס שטיקעל כשר פלייש, וואס אנטיוכס'עס משרתים האבען איהם דערלאנגט מיט דעם צוועק, דאס פאלק זאל מיינען, אז ער עסט חזיר. די פאלקס-לעגענדע ווייסט אויסער דעם צו דערצעהלען אויך פון א מוטער מיט איהרע זיבען זיהן, וועלכע האבען זיך איינער נאכ'ן אנדערן אבגעזאגט צו ערפילען אנטיוכס'עס פערלאנג, און זענען דעריבער אכזריות'דיג געפייניגט געווארען דער מוטער אין די אויגען. לעבעדיגערהייד האט מען זיי אויפ'ן פייער געבראטען, די הויט האט מען פון זיי אראבגעשונדען און איינצעלנע גליעדער אבגעשניטען, — און די יודישע מוטער איז געשטאנען און האט געקוקט און האט נישט אויפגעהערט אויפצומונטערן די קינדער, זיי זאלען די שרעקליכסטע יסורים אריבערטראגען, אבי גאט'ס נאמען נישט שענדען, אבי פאר די אבגעטער דעם קאפ נישט בויגען!

אין יהודא גופא איז די צאהל פון די מערטירער נאך גרעסער געווען; וואו נאר אנטיוכעס'עס בעאמטע זענען געקומען, האבען זיי גלייך

מזבחות אויפגעשטעלט און געפאָדערט פון דער בעפעלקערונג אינ'ם נאָמען פון קעניג, זי זאָל מקריב זיין חזירים פאַר דעם גאָט צ ע א ו ס און דאָס פלייש עסען, זי זאָל עפענטליך אַרבייטען אום שבת, און אין די דיאָני־זישע וויין־יום־טובים איז נאָך דערצו צוגעקומען אויך די גזירה, אַז יודען זאָלען פייערליכע פראָצעסיעס איינאָרדענען לכבוד דעם גריכישען חיין־גאָט און איהם מיט אַלערליי אויסגעלאַסענקייטען און שכור'ע שמחות. קיין ערפאָלג האָבען אָבער די דאָזיגע בעאַמטע נישט געהאַט: זייערע אויפרופען האָבען גאַנץ וועניג יודען צונויפגעבראַכט חייל די מעהר־הייט פון זיי איז שוין פון פריהער געהאַט אַנטלאָפען פון שטאָדט און זיך בעהאַלטען אין די הויהלען און טאָלען פון די יהודה'אישע בערג נידער אין די מדבריות'ען אַרום דעם ים־המלח. דער דאָזיגער פערעקשנ'טער ווי־דערשטאַנד האָט אַנטיוכס'ען נאָך מעהר אויפגערייצט, און ער האָט געשיקט איין בעפעהל נאָכ'ן אַנדערן צו בעשטראָפען די „איינגעשפאַרטע” יודען מיט דער גרויזאַמסטער אַכזריות. די בעאַמטע האָבען די דאָזיגע בעפעהלען, גאַטירליך, דורכגעפיהרט: געפונענע מגילות פון דער תורה זענען דורך זיי צוריסען און פערברענט געוואָרען; די יודען, וועלכע האָבען אין די דאָזיגע הייליגע מגילות אַ טרייסט געזוכט, אויף צו שטילען דעם וועהטאָג פון זייערע בלוטיגע פערפאָלגונגען, זענען אויף דעם גרויזאַמסטען אופן געטויט און געשענדעט געוואָרען, אַלע שוהלען און ישיבות אינ'ם לאַנד האָבען זיי צושטערט און פערוויסט, און הונדערטער שוואַכע פרויען, וועלכע האָבען אין דער אָבוועזענהייט פון זייערע מענער אַריינגעבראַכט די קינדער אינ'ם בונד פונ'ם יודישען פאָלק (מילה), זענען דורך די אונמענשליכע טיראַנען אויפגעהאָנגען געוואָרען אויף דער מויער פון שטאָדט מיט זייערע צאַרטע קינדער אויפ'ן האַלז. —

די ווירקונג פון די דאָזיגע אונמענשליכקייטען און גרויזאַמקייטען איז אָבער געווען פונקט דער היפך דערפון, וואָס אַנטיוכס האָט פון זיי ערוואַרטעט: אָנשטאָט אָבצושרעקען דעם פאָלק, האָבען זיי איהם נאָך מעהר פערביטערט און נאָך מעהר פערעקשנ'ט; דער טוידט האָט זיין שרעקליכקייט פערלוירען, און צוזאַמען מיט די פערפאָלגונגען איז געוואַקסען אויך די אינערליכע גרויסקייט, די שטאַנדהאַפטיגקייט, דער רעליגיעזער עקסטאַז. די דאָזיגע בעגייסטערונג איז אונטערגעהאַלטען און נאָך שטאַרקער צופלאַקערט געוואָרען אַ דאַנק דער פייערדיגער אַגיטאַציע פון די חסידים. דורך בעהאַלטענע וועגען פלעגען זיי זיך פון זייערע מערות אַרויסגנב'נען און אַרומגעהן פון שטאָדט צו שטאָדט

און פון דארף צו דארף, צונויפרופענדיג אומעטום די איינוואוינער און בעשווערענדיג זיי מיט פייער און גלות, זיך נישט אונטערצוגעבען, נישט צו פערשוועכען גאט'ס תורה און זיך מוסר־נפש צו זיין פאר גאט'ס נאמען.

די סורישע בעאמטע אין ירושלים זענען אבער באלד געוואהר געווארען, פון וואנען עס שטאמט די העלדישע עקשנות, און דער פיהרער פונ'ם גארניזאן, פיליפוס, האט זיך אוועקגעלאזען אין די בערג, אום אויפצוזוכען די אלע פערנומענע מערות און בע־העלטעניש. ווי די לעגענדע דערצעהלט, האט ער אין א געוויסען שבת'דיגען טאג געלאזען זיינע סאלדאטען ארומרינגלען איינע פון די דאזיגע מערות, אין וועלכער עס האבען זיך געפונען טויזענדער מע־נער, פרויען און קינדער, און זיי אויפגעפאדערט, ארויסצוגעהן און זיך אונטערצוגעבען אנטיוכס'עס בעפעהל. די בעלאגערטע האבען איינ־שטימיג געענטפערט: „ניין, מיר וועלן זיך אנטיוכס'עס בעפעהל נישט אונטערגעבען, און די הייליגקייט פון שבת וועלן מיר נישט פערשווע־כען". פיליפאס האט דאן בעפעהלען זיינע סאלדאטען זיך ארייננצורייסע־אין דער מערה, און די חסידים האבען, נישט וועלענדיג מחלל שבת זיין, קיין שטיין פון דר'ערד נישט געריהרט, אום דעם ארייננגאנג צו שטערן, און בלויז הימעל און ערד פאר עדות גענומען, אז זיי ווערן אהן א שום זינד געטויט. אלע בעלאגערטע זענען דאן דער'הרג'עט, דער־שטיקט און פערברענט געווארען דורך דער דאזיגער מערדער־באנדע, וועלכע האט אין אלע עפנונגען פון דער מערה פייער־קנויטען אריינ־געשליידערט, אום עס זאל זיך קיינער נישט קענען ראטעווען.

טיעף איז געוועזען דער שמערץ פון די טריי געבליבענע יודען, הערענדיג וועגען די דאזיגע שרעקליכע קרבנות, און אויך די מוטיג־סטע פון זיי האבען אנגעהויבען ארובצופאלען ביי זיך. מיט וואס וועלען זיך די אונערטרעגליכע צרות ענדיגען? און פון הימעל זעהט זיך קיין צייכען נישט, וואס זאל טרייסטען און האפנונג איינפלאנצען; און קיין נביא שטעהט נישט אויף, וואס זאל פיהרען און דעם וועג ווייזען, וואס זאל גאט'ס ווארט מיט זיך ברענגען און אנזאגען, ווי לאנג די בלוטיגע פערפאלגונגען וועלען דויערן.

דאס איז איינע פון די שרעקליכסטע צייטען געוועזען אין דער געשיכטע פון דער יודישער מארטיראלאגיע.

זעקסטעס קאַפּיטעל.

דער מכּבּי'שער אויפשטאַנד.

(106—107)

וועָן די בּלוטיגע רדיפות האָבּען שוין דערגרייכט זייער העכסטע מדרגה, צובּרענגענדיג דעם אידישען פאָרק בּיז דעם תהום פון אונטערגאַנג און פערניכטונג, האָט אין יהודה אויסגעבּראָכען אַנ'אויפשטאַנד. די אָנפיהרער פונ'ם אויפשטאַנד זענען געווען פון דער פאַמיליע חשמונאים אָדער מכּבּ'ער, וועלכע האָבּען זיך, אויסער זייער איבּערגעגעבּענהייט צו דער אמונה, אויסגעצייכענט אויך מיט זעלטענער קלוגהייט, אונגעוועהנליכער גבורה, און געלאַסענער פאָרזיכטיגקייט. איין גרייז־גראָהער פאָטער מיט זיינע פינף זיהן האָבּען אויפגעהויבּען די פאָהן פונ'ם אויפשטאַנד, וועלכער האָט אַריינגעבּלאָזען אַ גייסט פון שטאַרקייט און מוט אין די אידישע הערצער אויף לאַנגע לאַנגע יאָהרען; דער פאָטער האָט געהייסען מתתיהו, יוחנן'ס זוהן און דער אייניקעל פון שמעון חשמונאי, וועלכער האָט געשטאַמט פון אהרן הכּהן. ער האָט פריהער געוואוינט אין ירושלים, נאָר צוליעבּ די רדיפות האָט ער זיך געמוזט איבּערקלייבּען אין דעם קליינעם שטעדטיל מודעית (12 קילאָמעטער צו צפון פון ירושלים). פון זיינע פינף זיהן האָט יעדער געהאַט אַנ'אַרמ'יש צונאָמען: יוחנן הגדי, שמעון התרסי, יהודה המכּבּי, אלעזר אברן און יונתן אפּוס.

דאָזיגע חשמונאים האָבּען זיך מיט אַ טיפען צער צוגעקוקט צו דער שרעקליכער לאַגע פונ'ם פאָטערלאַנד. „אַלע בּתי־מדרשים זענען צושטערט, יהודה איז אַ שקלאַפין געוואָרען, טאָ וואָס טויג אונז נאָך אונזער לעבּען?“ אַזוי האָט דער אַלטער מתתיהו געזאָגט צו זיינע זיהן און ענדליך בּעשלאָסען, זיך נישט צו בּעהאַלטען מעהר אין פערבּאָרגענע ווינקעלעך און הוהלען, נאָר אַרויסצוטרעטען מוטיג און רעטען דאָס פאָלק פון פערטיליגונג, אָדער — שטאַרבּען פאַר דעם

הייליגען אידעאל! ווען איינער פון די סורישע בעאמטע, אפולאס, איז געקומען אין מודעית, נויטען די איינוואוינער, זיי זאלען דיענען די גריכישע געצען און האט אנגעהויבען פאדערען פון מתתיהו, אז ער, אלס דער אנגעזעהענסטער מענש און פארשטעהער, זאל דער ערשטער ווייזען א ביישפיעל פון געהארכזאמקייט און אונטערטעניגקייט, האט דער לעצטער געענטפערט: ווען אפילו אלע פעלקער פון דער סורי'שער מלוכה וועלען זיך ענטזאגען פון זייער רעליגיאן, איך אבער, מיינע זיהן און מיינע ברידער וועלען פערבלייבען טריי דער אמונה. עס האט זיך געפונען דארט איין איד, וועלכער האט געוואלט געפעלען ווערען דעם סורי'שען בעאמטען און איז צוגעגאנגען צום מזבח מקריב צו זיין א קרבן פאר צעאוס'ן. דא האט ענדליך געפלאצט מתתיהו'ס געדולד; עס האט זיך אין איהם אנגעצונדען דאס פאטריאטישע און רעליגיעזע פייער און ער איז בעפאלען דעם בוגד און איהם געטויט נעבען דעם אלטאר; זיינע זיהן, בעוואפענט מיט מעסערס, זענען בעפאלען אפולעס'ן און זיין חיל, האבען זיי דערהרג'ט און דעם אלטאר האבען זיי צובראכען. די דאזיגע פאסירונג איז געווען פאר אלע טרייע נאציאנאליסטען א סיגנאל ארויסצוטרעטען געגען שונא אין א ענטשלאסענעם קאמפף אויף לעבען און טויט און ניט צו פאלען, אזוי ווי שלאכט=קרבנות.

מתתיהו האט גלייך נאך דער דאזיגער געשיכטע ארויסגעלאזען אנ'אויפרוף: „ווער עס וויל נקמה נעהמען פאר דער תורה און אמונה, זאל געהן נאך מיר!“ באלד זענען צו איהם צוגעשטאנען די איינוואוינער פון מודעית און פון דער אומגעגענד, און מתתיהו האט געזוכט פאר זיי א געשיצטען ארט אין די בערג פון אפרים. דא איז צו איהם צוגעשטאנען אויך דאס ביסעל חסידים, וועלכע האבען זיך געראטעוועט פון טויט און די אלע, וועלכע זענען געקומען צולויפען אהער פון די שרעקען און רדיפות, און אזוי איז אלץ מעהר און מעהר געוואקסען די צאהל פון די פערטיידיגער פונ'ם פאטערלאנד און פון דער אמונה. מתתיהו האט זיי פריהער געזאגט אז זיי וועט אויסקומען צו פיהרען א שווערען און בלוטיגען קאמפף און האט זיי צוגעגרייט, מפקיר צו זיין דאס לעבען פאר דער הייליגער זאך. מ'האט בעשלאסען זיך צו בעשיצען מיט געוועהר פון א'אנפאל אפילו אום שבת, נישט ווי די חסידים, וועלכע האבען נישט געוואגט אויפצוהייבען א שטיין אין דעם הייליגען טאג. עס האט זיך אנגעהויבען א

הײַסע בעוואָפונגס-אַרבײַט און אפילו יענע חסידים, וועלכע האָבען געוואוסט בלויז זיך צו פערטיעפען אין הײליגע ספרים, האָבען מאַסען-ווייז געקומען צושטעהן צו מתתיהו'ס מחנה און זיך פערזאָרגען מיט כלי-זיין. די לאַגע אין לאַנד איז געווען אַזוי ווי אין דער צײַט פון נאָך די שופטים; די אײַנוואוינער זענען צוזײַהט און צושפּרײַט געווען אין הײַהלען איבער די בערג, אַ טײַל האָט געהאַלטען פאַר'ן שונא, און נאָר אַ קלײנער הײַפעל איז געווען גרײַט אויסצולײזען דעם פאָטערלאַנד מיט'ן אײגענעם בלוט; האָט אָבער דער הײַפעל ווייניג געוועהר געהאַט און איז בכלל גאַנץ ווייניג אײנגעאיבט געווען אין דער קונסט פון מלחמה. אַ נצחון איז איצט, אַלזאָ, נאָך מעהר אונמעגליך געווען, ווי אין אָנהויב פון שאול'ס מלוכה.

מתתיהו האָט אויסגעמיטען אַנ'אָפענעם געשלעג מיט די סורי'ער, וויסענדיג, אַז די צאָהל פון זײַן חיל איז זעהר קלײן. נור זענענדיג בעקאַנט מיט יעדען ווינקעל פון דעם לאַנד, איז ער מיט זײַנע זיהן און חיל פלינק איבערגעגאַנגען פון אײן שטאָדט אין דער אַנדערער, האָט צעשטערט די אַלטאַרען פון די גריכישע געטער, בעשטראָפט די אײַנוואוינער, וואָס האָבען געהאַלטען פאַר'ן שונא, און פערפאָלגט די גריכען, וועלכע האָבען זיך איהם געטראָפען אויפ'ן וועג. עס איז איהם אײניגע מאָל געלונגען אויך צו צושלאָגען אַ שוואַכען סורי'שען חיל, אָן וועלכען ער האָט זיך אָנגעשטויסען. ווען דער סורי'שער בעאַמטער פלעגט אַרויסשיקען פון ירושלים געגען די מורדים אַ גרעסערן חיל, פלעגען זײ מיט אַ מאָל נעלם ווערען און מ'האָט זײ ניט געקענט געפינען. קורץ, מתתיהו האָט געפיהרט געגען דעם שונא אַ מלחמה, וועלכע איז מעגליך נאָר אין געבירגיגע געגענדען און קען פערמאַטערן זאָגאַר דעם שטאַרקסטען געגנער.

ווען דער אַלטער מתתיהו האָט געהאַלטען בײַ'ם שטאַרבען, האָט ער פאַר אַ ראַט-געבער בעשטימט זײַן עלטערן זוהן שמעון און אַלס אָנפיהרער פונ'ם אויפשטאַנד דעם יונגער'ן, יהודה. ער האָט זײ אָנגעזאָגט, אַז זײ זאָלען נישט קוקען אויף לעבען און טויט און שטרײַטען ביז'ן לעצטען טראָפען בלוט פאַר זײער גאָט און פאָטערלאַנד. באַלד ווי יהודה המכבי איז געוואָרען אָנפיהרער האָט דער ווידערשטאַנד אָנגענומען נאָך אַ שאַרפערען כאַראַקטער. ער איז געווען אַ העלד, וועמעס גלײַכען די אידען האָבען נישט אָנגעזעהן פון דוד'ס און יואב'ס צײַטען אָן. פון זײַן העלדען-נשמה האָט געשטראָמט אַזאַ

אונזיכטבארע קראפט, וואס האט די אלע, וועלכע האבען זיך געפו=
נען אונטער זיין אנפיהרונג, מיט טוידט=מוט אנגעפילט. דערצו איז ער
געוועזען בעגאבט מיט א שארפזיכטיגען אנפיהרער=בליק, אנצוהויבען א
קאמפף צו דער צייט, אויסצונוצען די שוואכע זייטען פון שונא און
אבנארען איהם דורך א כלומר'שטער אטאקע. פון איין זייט „איז ער
געוועזען גלייך ווי א לייב אין זיין צארן" און פון דער אנדערער זייט
„ווי א טויב, מיט זיין ווייכקייט און צערטליכקייט". ער איז געוועזען
טריי דער אמונה, ווי די בעסטע פערזענליכקייטען אין דער אידישער
פערגאנגענהייט. ער פלעגט זיך ניט פערלאזען אויף זיין אייגענער
קראפט, נאר אויף גאט'ס הילף, צו וועלכער ער פלעגט זיך ווענדען
פאר יעדען ארויסטריט. יהודה המכבי איז געוועזען אן'אמת'ער אידי=
שער העלד, וועלכער פלעגט זיך ערלויבען בלוט פערגיסען נאר אין
נויט, אום צו בעפרייען און ערהויבען דאס אונטערדריקטע און גע=
פאלענע פאלק, און די גאנצע עפאכע פון דעם דאזיגען אויפשטאנד
טראגט אויך זיך זיין נאמען, זיין שטעמפעל און זיין כאראקטער.

אין אנהויב האט ער נאכגעטאן זיין פאטער און פלעגט זיך בע=
נוגענען מיט'ן בעשטראפען די בוגדים, מיט'ן צוציהען צו זיך די,
וועלכע האבען זיך נאך ניט אבגעריסען פון יודענטום און אנטהון שא=
דען קליינע אבטהיילונגען פונ'ם סורי'שען חיל; ווען די צאהל פון זיי=
נע אנהענגער איז אבער פערגרעסערט געווארען דורך די, וועלכע
האבען שוין נישט געקענט מעהר רוהיג בלייבען אונטער דעם פרעמ=
דען יאך, האט יהודה בעשלאסען ארויסצוגעהן אפען געגען דעם גרי=
כישען חיל, וועלכער האט זיך געפונען אונטער דער אנפיהרונג פון
אפאלאניוס.

דער ערשטער אפענער געשלעג, וועלכען יהודה האט דורכגע=
מאכט, האט זיך אויסגעלאזען זעהר גליקליך: (166) אפאלאניוס איז
געפאלען טויט אויפ'ן שלאכט=פעלד און זיינע סאלדאטען זענען אדער
פערוואונדעט געווארען אדער זיך צולאפען. דער בעזיעגטער סורי'שער
חיל איז אפילו געוועזען ניט פיעל אין צאהל, פונדעסטוועגען האט
דער דאזיגער נצחון צוגעגעבען מוט די יודישע קעמפפער. דעם ער=
שטען מאל האבען זיי דעם שונא גלייך אין די אויגען געקוקט און
עס האט זיי אבגעגאלטען! זיי האבען דערין געזעהן א צייכען, אז
גאט האט נישט פערלאזען זיין פאלק, נאר ער בעשיצט עס מיט
זיין אונזיכטבארער האנד. יהודה האט אבגענומען ביי דעם דער'הרג=

טען אַפּאָלאָניוס'ן זײַן שווערד און האָט מיט איהם געקעמפּפט ביז'ן
לעצטען אָטעם=צוג .

דאַן איז געגען יהודה'ן אַרויס דער סורי'שער קריעגס=פיהרער
הערָאָן מיט אַ גרויסען חיל ; מיט איהם זענען מיטגעגאַנגען בונדים=
העלעניסטען , אום צו ווײַזען איהם בעקוועמע וועגען איבער די בערג ,
וואו יהודה האָט זיך געפונען . ווען די יודישע קעמפּפער האָבען צו=
ערשט דערזעהן די גרויסע מחנה פונ'ם פײַנד נעבען בית חורון האָ=
בען זיי אויסגעשריען : „ווי וועלען מיר עס וואַגען צו שטרײַטען גע=
גען אַזאַ גרויסען חיל ?“ נאָר יהודה האָט זיי בערוהיגט און אויפגע=
מונטערט און זיי דערמאָהנט אַלץ , וואָס זיי האָבען דאָ צו פערטײַ=
דיגען — זײַער לעבען , זײַערע קינדער און זײַער תורה . נאָכדעם
איז ער שטורמיש בעפאַלען די סוריער און האָט זיי איינגאַנצען צו=
שלאָגען . אַכט הונדערט מאַן פון העראָנ'ס חיל זענען געבליבען
אויפ'ן שלאַכט=פעלד און די איבריגע זענען אַנטלאָפען צו מערב=זײַט
אין לאַנד פון די פּלשתים . יהודה'ס ערשטער פאָלשטענדיגער נצחון
איבער'ן שטאַרקען שונא בײַ בית חורון האָט פונאַנדערגעפּלאַקערט
אין די יודישע הערצער די האָפנונג , אַז דער אויפשטאַנד וועט זיך
גליקליך ענדיגען , און אַלע שכנ'ישע פעלקער האָבען אָנגעהויבען
מורא האָבען פאַר דער העלדענקראַפט פון די מכב'ער .

אַנטיוכס'ן האָט אין אָנהויב ווייניג וואָס געקימערט דער אויפ=
שטאַנד אין יהודה , ווײַל ער איז זיכער געוועזען , אַז זײַן חיל איז
גאָך גענוג שטאַרק , אום צו אונטערדריקען דעם אויפשטאַנד אין
רעכטען אָנהויב ; ווען אָבער ער האָט אָנגעהויבען בעקומען אָפטע
ידיעות וועגען די מפּלות פון זײַנע חיל=אָבטײַלונגען אין יהודה , און
דערהערט וועגען דעם יודישען העלד יהודה המכבי , האָט ער פער=
שטאַנען , אַז זײַן רעכנונג בנוגע צו דער יודישער קראַפט איז געוועזען
איינגאַנצען פאַלש . שטורמיש=צוקאָכט און אויפגעבראַוזט האָט ער בע=
שלאָסען צו מאַכען איין מאָל פאַר אַלע מאָל אַ סוף פון יודען איינגאַנ=
צען ; ער האָט אָבער דעם דאָזיגען פּלאַן ניט געקענט באַלד אויספיה=
רען , ווײַל האָבענדיג אַ קליינעם גאַרניזאָן חיל , האָט ער געמוזט
דינגען סאָלדאַטען . צו דעם צוועק האָט ער געדאַרפט האָבען געלד ,
און דאָס האָט איהם גראָד געפעהלט , ווײַל זײַנע ווילדע פערשווענדונ=
גען און הוצאות האָבען ווײַט איבערגעשטיגען די הכנסות ; ערוואַרטען
די אָבצאָהלונגען און מסים פון יהודה האָט ער שוין געוויס ניט גע=

קענט. דערצו זענען נאך צוגעקומען אנדערע פערלעגענהייטען אויך: „שרעק־נאכריכטען זענען איהם אנגעקומען פון מזרח און צפון". ארזאצעס, זיין סאטראפ פון ארום, האט זיך אבגעריסען פונ'ם סוריש־בבלישען מלך און בעפרייט דאס פאלק פון זיין יאך; ארטאקסיאס, דער מלך פון ארמעניען, האט זעהר ווייניג אונטערטהעניגקייט ארויסגעוויזען צו אנטיוכס'ן און האט זיך געפיהרט ווי א אונאבהענגיגער פירשט. די איינוואוינער פון אראדוס אין אנדערע פיניציאישע שטעדט זענען איהם אויך ווייניג וואס געהארכזאם געווען. דאס אלץ האט שטארק געווירקט אויף צו פערקלענער'ן זיינע הכנסות. כדי ווידער פול צו מאכען זיין קאסע, האט ער געמוזט פיהרען מלחמות מיט די דאזיגע פעלקער, און אום די דאזיגע מלחמות צו פיהרען, האט ער ווידער געמוזט געלד האבען. אין אזא פערצווייפעלטער לאגע האט זיך אנטיוכס געפונען.

איהם האט פונדעסטוועגען פארט זיך איינגעגעבען אבצושפארען וויפיעל עס איז געלד און דינגען חיל אויף איין יאהר. מיט א העלפט פון דעם דאזיגען חיל האט ער גערעכענט אליין ארויסצוטרעטען געגען די פעלקער אויף יענער זייט פרת, וועלכע האבען זיך פון איהם אבגעריסען, און די אנדערע העלפט האט ער איבערגעלאזען אונטער דער אנפיהרונג פון איינעם פון דער קעניגליכער פאמיליע, ליזיאס, וועלכען ער האט איבערגעגעבען זיין יונגען זוהן צו ערציהען. בנוגע ווידער צו דעם יודישען פאלק האט ער זיין פלאן אינגאנצען געענדערט. ניט צו העלעניזירען די אידישע מאסע האט ער איצט געשטרעבט — דאס האט שוין פאר איהם קיין רייץ נישט געהאט. ער האט דאן פעסט בעשלאסען, אינגאנצען צו פערניכטען און צו פערטיליגען דאס איבערגעליבענע פון דער אידישער בעפעלקערונג. צו דעם צוועק האט ער ליזיאס'ן בעפויהלען, ארויסצוטרעטען מיט'ן חיל געגען יהודה'ן, און צו פערניכטען יעדען שפור פון אידען, אויסצומעקען יעדער זכר פון דעם אידישען נאמען און צו בעזעצען אינ'ם לאנד אנדערע פעלקער, דערביי איז כאראקטעריסטיש דאס, וואס אינ'ם כלל פון דעם דאזיגען פערניכטונגס־פלאן זענען אריינגעגאנגען אויך די יודישע העלעניסטען.

באלד ווי עס איז בעוואוסט געווארען דער דאזיגער פלאן, איז ארויפגעפאלען אנ'אימה אין א שרעק אויף אלע יודען און איבערהויפט אויף די, וועלכע האבען געוואוינט צווישען פרעמדע פעלקער. קיינער האט ניט געקענט גלויבען, אז יהודא'ס קליינער חיל וועט קענען זיך

ווידער-שטעלען נעגען אזא מחנה קריגסגעלערנטען מיליטער, אונטער דער אנפיהרונג פון אזא בעוואוסטען פעלד-מארשאל, ווי ליזיאס. אין יעדען לאנד און שטאדט, וואו עס איז אנגעקומען דעם מלך'ס בעפעהל, איז ביי די יודען א גרויסער טרויער אויסגערופען געווארען; מ'האט געפאסט, געוויינט און געקלאגט, מ'האט זיך אנגעטאן אין צוריסענע בגדים און זיך געוואלגערט אין אש. דערפאר אבער האט דער דאזיגער אונגעהערטער פלאן, צו פערניכטען דאס גאנצע פאלק, מענער פרויען און קינדער, — שטארק פערגרעסערט די צאהל פון די פאטריאטישע העלדען און קעמפפער פאר'ן פאטערלאנד. צו די מכבי'ער זענען יעצט צוגעשטאנען אפילו יענע, וועלכע האבען זיך נישט אזוי שטארק איבערגענומען מיט'ן יודענטום, ווייל זיי האבען שוין קיין אנדער ברירה נישט געהאט. אום צו פערפעסטיגען און אונטערצוהאלטען צווישען די קעמפפער די הויכע שטימונג, איז פערפאסט געווארען א אייגענארטיגער ספר, וועלכער איז דערנאך פערשפרייט געווארען אינ'ם גאנצען לאנד; דאס איז דער ספר דניאל. פערפאסט איז דער ספר געווארען דורך די חסידים און איז געווען געווענדעט צו די, וועלכע זענען געווען איבערצייגט אין גאט'ס השגחה אויף דעם יודישען פאלק און געקענט גלויבען אין זיינע נסים.

די פרומסטע און טייערסטע פון פאלק האבען דאך אנגעהויבען צווייפלען אין די חסידים, וואס גאט טוט מיט יודען, דען עס האט זיך נים בעוויזען קיין נביא, וועלכער זאל פאראויס זאגען א סוף צו די אונגעהויערע צרות און אונגליקען. דער ספר דניאל האט דעריבער געדארפט בערוהיגען די דאזיגע גלויביגע און בעפרייען זיי פונ'ם שעדליכען סקעפטיציזם, איבערצייגענדיג זיי, אז די נביאי'שע קראפט איז נאך ביי יודען נישט אויסגעגאנגען.

צו ערשט ווערען אין דניאל געבראכט ביישפיעלען פון רעליגיעזער שטייפקייט און זעלטענער מסירת-נפש בנוגע צו דער אמונה, און דערביי קומען, די ביישפיעלען פון אזעלכע מענשען וועלכע זענען לויט זייער ערציהונג צוגעוואוינט געווען צו פרעמדע זיטען. אזוי הערט דארט גערעדט וועגען דניאל'ן, חנניה'ן, מישאיל'ן און עזריה'ן, וועלכע זענען ערצויגען געווארען אין כאלדעאישען (כשדים'שען) און פרסישען הויף.

זייענדיג פעסט איבערצייגט, אז די מלוכה, וועלכע שטיצט זיך אויף געצענדינערי און געוואלדטאט קאן קיין קיום נישט האבען, זאגט

דער מחבר פון דניאל נביאות װעגען דער גאָרנטער מפּלה פון דער סורי'שער מלוכה. די נביאות װערט, אמת, אַרױסגעזאָגט האַלב פערװיקעלט, האַלב פערדונקעלט, דאָך איז עס געװען גענוג פערשטענדליך צו יענער צײַט. די פיערטע מלוכה אויף דער ערד — בבל, פּרס, און אלכסנדר מוקדן, װעלכע האָבען געהערשט איבער ארץ־ישראל, װענען די ערשטע דרײַ — װעט גאָט לעסטערן און שטרעבען זײַנע הײליגע לײַט צו פערניכטען און זײַן פאָלק פון זײַנע געזעצען אָבצורײַסען. די הײליגע לײַט װעלען זאָגאר מוזען איהם זיך אונטערגעבען אײַן צײַט און צװײַ צײַטען און אַ האַלבע צײַט (אַ יאָהר און צװײַ יאָהר און אַ האַלבען יאָהר). דאַן װעט די הערשאַפט איבערגעהן צום הײליגען פאָלק אויף אײביג און אַלע מלכים װעלען איהם לױבען. אין אַ'נאַנדער פאָרם װערט דאָס זעלבע אויסגעדריקט אזוי: די חוצפה'דיגע סורי'שע מלוכה, דער קלײנער האָרן פון דער פריהערדיגער גרױסער פּרסי'שער און מוקדוני'שער אימפּעריע, װעט זיך פונאַנדערװאַקסען װײַט און ברײַט קײן מזרח, מערב און צפון, װעט זיך ביז'ן הימעל ערהױבען, װעט די שטערען אראָבשלײַדערן און מיט די פיס צוטרעטען; װעט זיך אויפהױבען איבער דעם בעשעפער פון די שטערען, װעט די טעגליכע קרבנות שטערען און אין בית־המקדש אַ געץ אויפשטעלען. אויף דער פראַגע, װי לאַנג װעט דאָס געדױערען, װי לאַנג װעט דער קרבן־תמיד בטל זײַן, װי לאַנג װעט דער געץ אין בית־המקדש געװעלטיגען, װי לאַנג װעט דאָס הײליגטום געטראָטען װערען? — ענטפערט די שטים פון דער נבואה: ביז אָװענד און פריהמאָרגען צװײַ טויזענד דרײַ הונדערט דאַן װעט ענדליך דער בית־המקדש אויסגעלעזט װערען.

דער רעטעניש־פולער ספר דניאל מיט זײַן טיעף־דורכגעדרונגענעם נבואה־טאָן, מיט זײַנע טיעף־ריהרענדע בילדער־פאַרבען איז זעהר פיעל געלעזען געװאָרען צװישען די חסידישע קרײַזען. די מלאכים, װאָס פיגורירען אין ספר, די נסים, װאָס װערען דאָרט דערצעהלט, דערצו די אַפּאָקאַליפּטישע פאָרם, אין װעלכער יעדער שטריך האָט זיך זײַן כונה און דערצו אויך די בעדײַטונג, װעלכע שפּיעגעלט אָב די לאַגע פון דער געגענװאַרט, מאַכט נאָך דאָס הײליגע װערק פיעל שפּאַנענדער. די געהײמניספולע שפּראַך, האַלב העברעאיש און האַלב אַראַמיש (כאַלדעאיש), מאַכט נאָך גרעסער די װירקונג. אין דער צײַט, װען די נביאים זענען שוין פערשװאונדען געװאָרען, האָט דאָס פערפאָלגטע פאָלק אין דעם דאָזיגען ספר אַ נײַע געטליכע ערשײַנונג געזעהען און געזוכט אין דעם צו געפינען אַ רמז אויף זײַן ערלעזונג!...

דערווייל רוקט זיך אַלץ נעהענטער אָן די געפאַהר איבער דעם אידישען לאַנד. ווען אנטיוכוס איז מיט אַ טייל חיל צום מזרח אַוועק, האָט זיין שטעלפערטרעטער ליזיאַס בעשטימט אַלס שר-צבא תּלמי'ן און אַלס געהילפען ניקנור און גורגיאַש. דעם לעצטען איז אָבגעגעבען געוואָרען אַ בעפעהל אָנצוהויבען די מלחמה געגען יהודה; ער האָט געפיהרט זיין חיל — לויט דער מסורה אַ מאַן 40,000 אויסער רייטער — ביי'ם ברעג פון ים גלייך צום צענטער פון דעם היילינגען לאַנד. די שומרונ'ער און די פלשתי'מער, די אייביגע שונאים פון יהודה — זענען איהם צו הילף געקומען. ער איז אַזוי זיכער געוועזען אין זיין נצחון, אַז ער האָט שוין פעררופען פאָרויס אין זיין לאַגער די שקלאַפען-הענדלער מיט געלד און קייטען צו קויפען און צו בינדען די געפאַנגענע יודען. אין דער צייט, ווען דער פיינד פערקויפט שוין פאָראויס זייערע לייבער, קלייבען זיך די יודישע חילות צונויף אונטער דער פאָהן פון יהודה המכבי, זייער צאָהל גרייכט קוים זעקס טויזענד. איידער זיי אויף'ן שלאַכט-פעלד צופיהרען, האָט זייער גרויסער אָנפיהרער געוואָלט זיי מיט העלדעמוטיגער בעגייסטערונג אָנפילען; ער האָט דערום בעשטימט אַ פייערליכע פערזאַמלונג אין דער היסטאָרישער בערגשטאָדט מצפה.

אַ מערקווירדיגע איבערחזר'ונג! מיט ניין דורות צוריק האָט דער נביא שמואל אַ'עהנליכע פאָלק'ס-פערזאַמלונג צונויפגערופען אין דער זעלביגער שטאָדט, ווען דעם פאָלק איז אַ'עהנליכע געפאַהר פאָרגעשטאַנען ווען איבער'ן לאַנד איז געהאָנגען די שווערד פון פערניכטונג. יהודה האָט מצפה אויסגעוואוילט אויף דרום, ווייל דאָס אָרט איז נאָך אַמאָל פערהייליגט געוועזען ביים פאָלק און ווען דער בית-המקדש איז חרוב געוואָרען, פאַר גדליה'ס צייטען, האָט די דאָזיגע שטאָדט פאַר אַ צענטרום געדיענט פאַר די איבערגעבליבענע פון חורבן אין פערטרייבונג, און דאָרטען איז אויך אַ הייליגטום צום בעטען אויפגעשטעלט געוואָרען. יהודה המכבי האָט אין מצפה גערופען זיין חיל צו בעטען פאַר גאָט. אַ גרויסע פאָלקס-מענגע פון די אַרומיגע שטעדט האָבען זיך דאָרט פערזאַמעלט, כדי אַ'אַנטייל צונעהמען אין דער פייערליכער תפלה פאַר דער ישועה פון לאַנד. זיי זיצען אַ גאַנצען טאָג אין אַ שטרענגען תענית, טוען זיך אָן אין טרויער-קליידער און פערגיסען ביטערע טרערען פאַר גאָט, ער זאָל זיך פון זיינע הויכע הימלען איבער זיין אונגליקליכען פאָלק דערבאַרימען און זיין אונגליקליכען לאַנד אַ הילף שיקען. אַ ספר-תורה, וואָס איז פון בית-המקדש אַרויסגעראַטעוועט געוואָרען פון אנטיוכוס'ס הענד

און וועלכע דער חיל האט מיט זיך גענומען אלס פאהן פון קאמפף, ווערט פונאנדערגעשפרייט און געלייענט, און די פערזאמעלטע ווינען זיך דערמאהנענדיג, אז דער שונא וויל דאס דאזיגע הייליגטום פון זייער הארצען ארויס רייסען, כדי זיי פאר געצען-דינער צו מאכען. ווען די דאזיגע בעגייסטערענדע פארבערייטונגען זענען געענדיגט געווארען, האט יהודה זיך פערנומען מיט דער סטראטעגישער איינארדנונג פון זיין חיל. ער צוטיילט עס אויף פיער טיילען און איבער יעדען טייל בעשטימט ער אלס אנפיהרער איינעם פון זיינע דריי איבעריגע ברידער. לויט דעם געזעץ פון דער תורה הייסט יהודה אויסרופען צווישען חיל: ווער עס האט נאר וואס געהייראטעט און מיט זיין פרוי זיך נאך נישט אנגע-פרעהט, אדער ווער עס האט נאר וואס א הויז געבויעט און נאך איהם נישט בעוואוינט, אדער ווער עס האט א ווייןגארטען געפלאנצט און נאך נישט בענייט, אדער ווען דאס הארץ שרעקט פאר דער מלחמה, יענער זאל די מחנה פערלאזען און א היים זיך קעהרען! נאכדעם טרעט ער מיט זיין חיל ארויס נעגען דעם שונא אין עמאום, איניגע שטונ-דען וועג פון מצפה. גיאורגיאש האט זיין לאגער פון א מאן פינף-טויזענד פוסגעהער און א מאן טויזענד רייטער אויף דעם זעלביגען פלאץ אויפגעשטעלט, וויל דורכדעם פונקט איז איהם לייכטער געוועזען אריינצודרינגען אין יהודה און אויך אנצופאלען אויף דעם חיל פונ'ם מכבי. דער סוריש'ער ארמעע-אנפיהרער האט געמיינט צובעפאלען פלוצלונג בייטאג די אידישע מחנה. יהודה המכבי האט אבער זיך נישט געלאזט פערנארען. ווי נאר עס איז טונקעל געווארען און די נאכט איז צוגעפאלען האט יהודה זיין חיל איבער בעקאנטע וועגען שטי-לערהייד אריבערגעפיהרט און האט זיך דעם פיינד הינטען געשטעלט. ווען גיאורגיאש איז געקומען אויף דעם ארט, וואו דער אידישער חיל איז פריהער געשטאנען און האט איהם ליידיג געפונען, האט ער גע-רעכענט, אז יהודה'ס מחנה האט זיך פאר'ן פיינד דערשראקען און איז אבגעטראטען צוריק אין די בערג. דאן טראכט ער נישט לאנג און יאגט איהם כלומר'שט נאך. דערוויף איז אבער געוועזען אויסגערע-כענט יהודה'ס פלאן. ער איז אנגעלאפען די סוריא'ער פון רוקען, איז אנגעקומען ביז זייער לאגער, האט איהם אונטערגעצונדען און איז זיי ווייטער נאכגעלאפען. נאר ווען עס האט אנגעהויבען טאגען, האט ערשט דאן גיאורגיאש בעמערקט, אז דעם פיינד, וועלכען ער האט געדענקט צו זוכען אין די בערג, שטעהט ביי איהם פון הינטען און איז גאנץ מונטער און דרייסט צו מלחמה גערייט. א גרויסער טייל

פון זיין מחנה איז שוין אָבער געוועזן ווייט אַוועק, און ווייענדיג געצוואונגען שוין אַרויסצוטרעטען אין קאַמפף, האָט ער נאָר געקאָנט אַ קליינע אָבטיילונג בעפעהלען, זיך אָבצושטעלען. דערווייל האָט יהודה אויך זיין חיל אין אָרדנונג געבראַכט און איהם בעגייסטערט מיט הייסע ווערטער, צו קעמפפען פאַר'ן פאָלק, פאַר'ן לאַנד, פאַר גאָט און פאַר'ן גלויבען. זיין יונגערער ברודער, שמעון, לייענט אויף נאָך פאַר איינינע בעגייסטערענדע שטעלען פון דער תורה און גיעט די סאָלדאַטען אַ פּאַראָל, אויף צו דערקענען איינער דעם צווייטען — תשועת ד׳ (גאָט׳ס הילף). די צאָהל פון דעם אידישען חיל האָט אַריבערגעשטיגען די קליינע אָבטיילונג פון די סוריא׳ער סיי אין צאָהל און סיי אין דער בעגייסטערונג, אַזוי אַז ער האָט איבער'ן פיינד אַ גיכען און גרינגען נצחון אָבגעהאַלטען און גיאורגיאַש מיט זיין מחנה האָט געמוזט אָבטרעטען. יהודה האָט אָבער געוואָרענט זיין חיל נישט צו פערנעהמען זיך דערווייל מיט'ן רויב פון דעם בעזיגטען שונא, ווייל דער גרעסטער טייל פון די סוריא׳ער, וועלכע זענען אַוועק פאַרויס, זענען נאָך נישט בעזיגט און זיי קאָנען יעדער ווייַלע זיך אומקעהרען און דעם קאַמפף בעגיינען. און ווירקליך, ווען די פאָראויסגעהענדע סוריא׳שע מחנה האָט זיך אַרומגעזעהען, אַז זייער קריגס-האַר מיט זיין אָבטיילונג איז נישטאָ, האָבען זיי זיך אומגעקעהרט איהם זוכען. יהודה האָט באַלד פאַרבערייטעט זיין חיל דעם פיינד צו בעגעגענען, נאָר צו אַ צווייטען צוזאַמענשטויס איז דאָס מאָל נישט געקומען. ווי נאָר די סוריא׳שע מחנה האָט צוריק-וועג׳ס פון דער ווייטענס דערזעהן דעם רויך, וואָס איז אויפגעשטיגען פון זייער געוועזענעם לאַגער-פּלאַץ, האָט זי עס נישט געקאָנט בעגרייפען. אַן אונגעהויערע שרעק איז אויף זיי אָנגעפאַלען און זייענדיג אָבגעשוואַכט פון זייער אָנפיהרער זענען זיי זיך צולאָפען אין אַלע עקען. „אַ גרויסע ישועה איז געשעהן אין יענעם טאָג," אין דער ווירקליכקייט האָט דאָס געשלעג ביי עמאות געהאַט אַ גרויסע מאָראַלישע בעדייטונג. ווי דער נצחון זאָל נישט זיין קליין, האָט ער דאָך אַריינגעגעבען דעם יודישען חיל מוט און געוועקט אין זיין האַרץ דאָס געפיהל פון צוטרוי צו די איינענע קרעפטען. ס'איז אויפגעהויבען געוואָרען די שווערד איבער'ן קאָפּ פון פיינד, וועלכער האָט דורות-לאַנג פערשקלאַפּט דאָס פאָלק און בעהערשט דאָס לאַנד און וועלכער האָט זיך גערעכענט פאַר אַ אונבעזיעגבאַרען ריעז אין דער בעציהונג צו דער קליינער, געדריקטער און געפּלאָגטער יהודה!

און אויב די האנד וועלכע האט צוערשט די שווערד איבער דעם אונבעזיגבארען שונא אויפגעהויבען, האט אין אנהויב געציטערט, האט זי דאך געמוזט וואס ווייטער אלץ זיכערער ווערען שוין דורכדעם אליין, וואס אינ'ם בעוואוסטזיין איז זי שוין בעפרייט געווארען פון איהר בעדריקער. מיט לויב און געזאנג קעהרען זיך די גליקליכע בעזיגער צוריק פון שלאכט=פעלד צו זייער זאמעלפונקט קיין מודעים און די הויכע בערג פון יהודה זענען, נאך א פיעל=יאהריגען טרויעריגען שטום זיין, פערהילכט געווארען פון א פריידיגען דונער=אויסברוך:

„הודו לד' כי טוב, כי לעולם חסדו!"

די בעזיגער האבען נאך אבער זייער כלי=זין פון האנד נישט געקאנט ארויסלאזען. זיי זענען געוועזען גאנץ איבערצייגט, אז ליזיאש, וועלכער האט פון זיין מלך דעם בעפעהל בעקומען, גאנץ יהודה צו פערטיליגען, וועט זיך צוליעב דער מפלה פון איינעם פון זיינע שרים נישט אבזאגען פון זיינע פלענער; פערקעהרט, מען האט געקאנט ערווארטען, אז דער דאזיגער פערביסענער יודען=פיינד וועט די סורי'שע מחנה אין יהודה נאך פערגרעסערן. זיי זענען דערום געבליבען בעוואפענט און קריעגס=פערטיג, צו יעדע צייט דעם שונא אין לאנד צו בעגעגנען. זיי האבען געהאט דאס גליק צו זעהען, ווי זייערע רייהען וואקסען אהן אויפהער און דערגרייכען שוין די צאהל פון א מאן צעהן טויזענד, און אויב די געשיכטע ווייסט צו דערצעהלען פון „הייליגע מלחמות", האט די דאזיגע מכב'ער=מלחמה געוויס דעם דאזיגען נאמען פערדיענט. אין א יאהר ארום, ווען ליזיאש איז מיט א געוואלדיג גרויסען חיל אנגעקומען קיין יהודה און פון דאס נייע אנגעהויבען די מלחמה, האט ער שוין דארט געטראפען א שטארקע פערטיידיגונג, נאך א פיעל שטאנדהאפטיגערע און מוטיגערע, ווי פריהער. ער פערפעסטיגט זיין לאגער אין בית=צור, א שעה פינף גאנג פון ירושלים. יהודה המכבי געהט איהם אבער אנטקעגען מיט זיין צעהנ=טויזענדיגער מחנה; עס צופלאקערט זיך א ביטערע מלחמה, און די העלדיש=שטורמדיגע ענטשלאסענקייט פון די יודישע קעמפפער האט דורכאויס גובר געווען די קריעגס=קונסט פון די סורי'ער. אהן מוט ציהט ליזיאש אב פון יהודה, זיך איבערצייגענדיג, אז די יודען זענען געוועזען צוגעגרייט נישט נאר צום קאמפף, נאר אויך צום אמת'ען טוידט; געגען אזא בעגייסטערונג האט ער זיך איינגאנצען מאכטלאז געפיהלט; ער האט אבער געהאפט, אז אין גיכען וועט

זיך איהם ענדליך דאָך איינגעגעבען אַנ,ענדערע צו מאַכען מיט'ן יודישען
פאָלק, ווען ער וועט זיין ארמעע פעסטער און גרעסער מאַכען.
דערוויל איז אָבער יהודה צייטווייליג בעפרייט געוואָרען פון דעם
סורי'שען יאָך און איינפלוס; נאָר אין עקרא האָבען נאָך די העלע=
ניסטען מיט מענעלאַס'ן אין דער שפּיץ זיך געהאַט פערפעסטיגט,
וואַהרשיינליך מיט דער הילף פון איניגע סורי'שע אָבטהיילונגען.

אַ דאַנק די צוויי ענטשלאָסענע נצחונות ביי עמאות און בית=
צור האָט זיך די לאַגע אין לאַנד פאָלשטענדיג געענדערט. די בע=
דראָהענדע געפאַהר איז פאַרביי, און מערקווירדיג: צייט די רדיפות
אויף דער יודישער אמונה האָבען זיך אָנגעהויבען און צייט דער בית=המקדש
איז דורך די סוריא'ער פעראונרייניגט געוואָרען, זענען פאַרביי געגאַנגען
אַרום דריי און אַ האַלב יאָהר, פונקט ווי עס האָט פאָראויסגעזאָגט
דער ספר דניאל. איצט האָט דאָס לאַנד אָנגעפאַנגען זיך צו בערוהי=
גען. דעם דאָזיגען גינסטיגען מאָמענט האָט דער מכבי און זיינע
אָנהענגער אויסגענוצט זיך אַריבערצוציהען קיין ירושלים, כדי די היי=
ליגע שטאָדט צו בעניי'ען. דאָס אויסערליכע אויסזעהן פון דער הויפּט=
שטאָדט האָט געמאַכט אַנ'האַרצרייסענדען איינדרוק אויף איהרע זיהן,
וועלכע האָבען נאָר וואָס זייער בלוט פערגאָסען פאַר איהר הילף און
רעטונג. זי איז ענהליך געווען צו אַ מדבר, אין וועלכען ווילדע
חיות האָבען נאָר וואָס זייער ווילדען רויב=שפּיעל געענדיגט. בעזונ=
דערס פערוויסט איז דער בית=המקדש געווען. דער אולם איז געווען
פערברענט, די עזרות — צושטערט, אומעטום — געצען=אַלטאַרען
און ביי יעדען אַלטאַר — דאָס בילד פון גריכישען אָבגאָט צעאוס
און די געשטאַלט פון דעם פרעכען אַנטיוכוס. די העלדישע פאָלקס=
קעמפּפער האָבען זיך אָבער נישט געוואָלט איבערגעבען די טרויער=
געפיהלען און די האַרץ=שמערצען; זיי האָבען געמוזט וואָס שנעלער
זיך נעהמען צו דער בעוואָפנונג'ס=אַרבייט, כדי זיי זאָלען נישט גע=
שטערט ווערען פלוצלונג דורך די אינערליכע און אויסערליכע פיינד.
ערשטענס האָבען זיי צושמעטערט די צעאוס=בילדער, צובראָכען די
אַלטאַרען און דאָס אַלץ, ווי אויך אַלע איבעריגע אונרייניגקייטען,
אַרויסגעשליידערט פון דעם בית=המקדש=הויף. צוזאַמען דערמיט האָ=
בען זיי אָבער אויך דעם מזבח צושטערט, געפינענדיג, אַז נאָך די
אַלע אומווירדיגקייטען, וואָס זענען אויף איהם דורך די סוריא'ער און
העלעניסטען אויסגעאיבט געוואָרען, איז ער שוין מעהר נישט ראוי

צו קײנע הײליגע עבודות. עס ווערט א נײער מזבח אויפגעשטעלט,
א נײער אולם אויפגעבויט און אינגאנצען ווערן נײע בית=המקדש=כלים
אריינגעבראכט. אין א משך פון דרײ וואכען ווערט די דאזיגע ארבײט
פארטיג און אין פריהמארגען פון דעם פינף=און=צוואנציגסטען כסליו
(166) ווערט געפײערט די בענײאונג (חנוכה) פון בית=המקדש מיט
קרבנות און תפלות. אזוי התפעלות'דיג און אזוי טיעף איניג זענען די
פאריגע בית=המקדש=בענײאונגען נישט געווען. די אנוועזענדע זענען
בעגײסטערט געווען פון די רײנסטע, דערהויבענסטע געפיהלען; דער
טיעפער טרויער און די ביטערע לײדען, וואס האבען געפרעסט דאס
הארץ פון פאלק די לעצטע יאהרען זענען פערשוואונדען געווארען; עס
האט אויפגעלעבט די האפנונג אויף א גליקליכער צוקונפט. דער
„חנוכת=הבית“ פון בית=המקדש איז דורכ'ן פאלק בעטראכט געווארען
אלס א נצחון פון יודענטום איבער'ן העלעניזמוס, אלס א נצחון פון
דעם יודישען גאט איבער די גריכישע אבגעטער. די בענײאונג האט
געדויערט גאנצע אכט טעג, די לוים האבען כארען=ווײז דאנק און
לויב=געזאנגען און תהלים=קאפיטלען געזונגען. די לעצטע ישועה האט
זײ שטאף געגעבען צו פאעטישע שעפפונגען. דאס גאנצע פאלק פון
אלע שטעדט אין יהודה האבען זיך אין דער דאזיגער פײערונג בע=
טײליגט און, ווי ס'שײנט, האבען די אײנוואוינער פון ירושלים אין
די טעג אנגעצונדען פײער'ן פאר דער טהיר פון הויז אלס סימבאלי=
שען צײכען פון דער אויפלעבונג פון דער הײליגער תורה, וועלכע
איז צו ליכט געגליכען. די חשמונאים מיט די איבערגעבליבענע
מיטגליעדער פון דער כנסת=הגדולה האבען עס דאן בעשטימט אלס
א געזעץ פאר זײערע ברידער אויף אײביג: די אכט טעג פון
25=טען כסליו אן מוזען יאהר=יעהרליך אלס א יום=טוב אבגעהיט ווע=
רען; יעדערער איז מחויב אין יענע טעג לויב=געזאנגען פאר גאט צו
זינגען צום אנדענקען פון דער בענײאונג, און די אבענדען מיט ליכט
אילומינירען. שוין העכער צווײ טויזענד יאהר ווערט דער מנהג בײ
יודען אבגעהיט און יעדעס מאל וועקט ער אין הארצען בײ יעדען
מיטגליעד פון פאלק אלטע ערײנערונגען און נײע האפנונגען!...

פערשטעהט זיך, אז די אלטע ארדנונג אין בית=המקדש איז פון
דאסנײ אויפגעשטעלט געווארען, די כהנים און די לוים האבען פון
דאסנײ זײערע שטעלען פערטרעטען. נאר יענע בני=אהרן, וועלכע האב=
בען זיך, אונטער דעם אײנפלוס פון העלעניזמוס בעטײליגט אינ'ם גע=

צענדיעסט, זענען בעזייטיגט געוואָרען פון׳ם בית-המקדש און פון אַלץ, וואָס איז מיט איהם פערבונדען. אין דער צייט, ווען די רייניגונג פון בית-המקדש איז פאָרגעקומען, האָט יהודה המכבי, נישט פונאַנדערלאָזענדיג זיין חיל, אַרויפגעלעגט אויף איהם די אַרבייט פון בעוואַכען די שטאָדט אום צו פערהיטען איהר פון איין אָנפאַל, און ווי נאָר די בענייאונג האָט זיך געענדיגט, האָט ער אַרומגעמויערט דעם בית-המקדש-באַרג מיט אַ הויכען מויער און איהם אַרומגעצוימט מיט פיעל טורעמס. פאָראויסזעהענדיג, אַז דאָס פאָלק וועט נאָך מוזען פיעל מלחמות אויסשטעהן, ביז וואַנען עס וועט זיך די ווירקליכע פרייהייט ערווערבען, זאָרגט ער אָהן אויפהער פאַר דער בעשיצונג פונ׳ם לאַנד, בויט פעסטונגען, פערשטאַרקט די וואַך און א. וו. די שטאָדט בית-צור, וואו ליזיאַש האָט געמיינט דעם לעצטען מאָל זיך איינצוואָרדע-נען מיט זיין לאַגער, האָט יהודה אויך געלאָזען בעפעסטיגען, און ענדליך איז דער פלאַץ געוואָרען אַ וויכטיגער פערטיידיגונג׳ס-פונקט געגען די אדום׳ער.

דער נצחון פון די יודישע פרייהייט׳ס-קעמפפער געגען די גוט בעוואָפענטע און איינגעריכטעטע סוריא׳ער האָט אַרויסגערופען אַ שטאַרקע קנאה ביי די אַרומיגע פעלקער און פערשטאַרקט די פיינדשאַפט צו אידען. זיי הויבען אָן צו פערפאָלגען די אידישע איינוואוינער, וואָס האָבען זיך שוין פון לאַנג-אָן בעזעצט אין די פרעמדע לענדער פון דער אומגעגענד. די פלשתים׳ער אין דרום-מערב, די פיניציער אין צפון-מערב, די עמונ׳ער פון יענער-זייט ירדן, די סוריא׳ער און מקדוני׳ער אין דער גאַנצער שכונה — אַלע זענען געוואָרען גלייך דורכגעדרונגען מיט אַ פערביסענער שנאה צום אידישען פאָלק; מעהר פון אַלע האָבען אָבער זיך אין דער הינזיכט אויסגעצייכענט די אדום׳ער. די רוהע פון פאַלעסטינא האָט געפאָדערט איינצושטילען די דאָזיגע פיינדליכע שכנים. יהודה המכבי האָט אונטערגענומען אַ קריעגס-צוג געגען די בני-עשו, האָט אָבגעהאַלטען איבער זיי אַ גלענצענדען נצחון און פערנומען ביי זיי אַ שטיק לאַנד. גיך און ראַשיג בעפאַלט ער נאָכהער די עמונ׳ער פון איבערן ירדן, וועלכע האָבען געהאַט אַלס אָנפיה-רער דעם בעריהמטען תימטיאוס, אַן עקשנות׳דיגער און אונערמידליכער אידען-פיינד. מיט זיינע גלענצענד-געלונגענע קריעגס-צוגען האָט יהודה פערזיכערט די לאַגע פון די אידען, וואָס האָבען געוואָהנט אין די דאָזיגע געגענדען און אויף די אידישע שונאים האָט ער אַ שרעק אָנגעוואָרפען, צווינגענדיג זיי צו אַכטען די אידישע קראַפט אויב זיי האָבען ביז איצט נישט געוואוסט צו אַכטען דעם אידישען גייסט...

ווען דער אידישער חיל האט זיך אבער צוריקגעקעהרט קיין ירושלים, האט איהם דארט פון דאס ניי א טרויעריגע ידיעה בעגע־גענט, א ידיעה וועגען נייע אידישע פערפאלגונגען. פון גלעד און בשן האבען די אידען צו יהודה המכבי שלוחים געשיקט מיט יאמער־ליכע בקשות, זיי צו ראטעווען, ווייל די ארטיגע געצענדינער האבען זיך פערזאמעלט און בעשלאסען, זיי צו פערטיליגען. שוין טויזענד מאן האבען זיי אויסגעקוילעט און קינדער און פרויען אין קנעכטשאפט פער־קויפט. אומגעזאמט קומען אן אזעלכע בקשות אויך פון גליל — דארטען געפינען זיך אויך די יודען אין גרויס געפאהר, אומעטום איז נויטיג די גיכסטע הילף, אומעטום מוז רעטונג געשיקט ווערען. יהודה המכבי טיילט זיין חיל אויף איניגע טיילען: איין טייל גיט ער איבער זיין ברודער פון גליל; די איבעריגע צוויי טייל נעהמט ער צוזאמען מיט זיין ברודער יהונתן, מיט וועלכען ער קומט גיך אן קיין גלעד און בשן; אויף די איבריגע אבטיילונגען בעשטימט ער צוויי אנפיהרער, וועלכע מוזען אין לאנד בלייבען, צו בעוואכען די מערב־גרענעצען פון יהודה געגען די אנפאלען פון די פלשתים׳ער. שמעון ערפילט זיין שליחות שנעל און גליקליך. די פיינדליכע חילות, וועלכע בעגעגענען איהם פון פערשידענע זייטען, ווערען דורך איהם פאלשטענדיג צו־שלאגען, פערטריבען און ביז די האפען־שטעדט פערשטויסען. שמעון בעפרייט דעם גאנצען גליל־געגענד און די אידישע איינוואוינער פון דארטען רעדט ער צו, זיך איבערצוציהען אין צענטרום פון פאלעסטי־נא, כדי דאס לאנד זאל שטארקער, בעפעלקערטער און בעפעסטיג־טער ווערן. א פיעל שווערערען קאמפף איז זיין ברודער יהודה׳ן אויס־געקומען צו פיהרען; אין גלעד און אין בשן זענען געווען פעסטע, אויף בערג געבויטע און גוט געשיצטע פיינדליכע שלעסער און יהודה האט זיי געמוזט מיט׳ן שטורם נעהמען. אויפ׳ן וועג האבען איהם יע־דעס מאל בעגעגענט גרויסע פיינדליכע מחנות, וועלכע זענען אנגע־פיהרט געווארען פון דעם זעלביגען יודען־פיינד תימטאוס. יהודה׳ן האט זיך אבער דער קאמפף דאך איינגעגעבען: ער פערנעהמט דעם גרעסטען טייל פון דעם שונא׳ס פעסטונגען, צושטערט זיינע מויערען, מאכט די איינוואוינער אונשעדליך און בעפרייט פון דארטען די יודען, וועלכע ער פיהרט איבער׳ן ירדן קיין יהודה. ארום שבועות צייט קומט ער אן מיט זיין חיל און מיט די ארויסגעראטעוועטע יודען צוריק קיין ירושלים (164). פון אלע שטעדט אין יהודה קומט דאס פאלק בע־

ורייסען די דיענער און דיים יום=טוב צו פייערען מיט פרייד=און דאנק=געזאנגען. נייע לויב=הימנען פערהיללען דעם בעניימטען בית=המקדש!

אונטער דער צייט, וואס יהודה'ס שווערד האט געהאלטען אין איין וואונדער שאפען אויף רעכט'ס און אויף לינקס, האט זיך דער קעניגליכער הויף פון סוריא גארנישט געפרובט איהם וועלכע ס'איז שטערונגען צו מאכען. האט די סוריא'ער נעפעהלט חיל? האבען זיי געליטען פון מאנגעל אין געלד=מיטלען? און אפשר זענען אנדערע פאליטישע אורזאכען דערביי געווען? עס ווערט אנגעוויזען, אז אין הויף האט בעקומען א גרויסע ווירקונג איינער א מאן פון עהרליכען געוויסען מיט'ן נאמען תלמי מרקון, וועלכער זאל האבען געוועזען געגען די יודישע פערפאלגונגען און וועלכער האט נעשטיצט די פרייהייט פון דער יודישער רעליגיע. דערווייל איז אנטיוכ'ס שטערבליך=קראנק געווארען, לאזענדיג נאך זיך דעם אונמינדיגען טראן=פאלגער אופטער, און האט פאר א רעגענט בעשטימט זיין פערטרויטען פיליפוס; ליזיאש'ן וועלכער איז געווען דעם מלך'ס רעכטע האנד אין דער רעגירונג, האט די זאך פערדראסען און נאך אנטיוכס'עס טוידט — די לעצטע יאהרען פון זיין לעבען איז ער משוגע געווען — הויבען זיך אן אין הויף שטארקע אינטריגעם.

צוליעב די דאזיגע אינערליכע קריגערייען האט מען אין סוריא כמעט ווי אין גאנצען גענאט פערגעסען אן פאלעסטינא.

אויב אבער פאלעסטינא איז רוהיג געווען פון די אויסערע מלחמות, האט זיך נישט געענדערט די אינערליכע לאגע אין לאנד. אין ירושלים זענען געווען צוויי פערפעסטיגטע פלעצער, וואו די פיינדליכע פאר=טייען פלעגען זיך ארומרייסען. אין עקרא האבען נאך ווי פריהער געהערשט די העלעניסטען מיט זייער כהן=גדול מענעלאאוס, וועלכע האבען פארטגעזעצט זייערע פיינדליכע ארויסטרעטונגען געגען די נאציא=נאליסטען, געגען די חסידים און געגען דעם בעניימטען בית=המקדש. יהודה המכבי האט בעשלאסען אינגאנצען צו פערניכטען דעם אינערליכען שונא. ער טרעט דעריבער ארויס מיט זיין חיל געגען עקרא, בויט אויף וואלען, שטעלט אויף שלייַדער=מאשינען, און נעהמט זיך די העלעניס=טישע פעסטונג צו צושטורמען. ווען די העלעניסטען האבען זיך געפיהלט שוואך געגען יהודה'ס אנגריף, האבען זיי געשיקט שלוחים קיין סוריא צו בעטען ביי אופטער'ן הילף. זיי ערקלערען דעם קעניג אדער זיין רעגענט, אז אויב עקרא וועט איבערגעהן אין די הענד פון די חשמונאים, פער=

ליערט סוריא איננאַנצען איהר איינפלוס אין האָלעסטינא ; זיי האָבען זיך זאָ געפאָדערט, אַז דער מלך זאָל שיקען חיל קיין פּאַלעסטינאַ און מיט געוועהר אויפשטעלען די העלעניסטישע ווירקונג אין לאַנד. די פריעדליכע שטימע פון תּלמי מרקון, וועלכער האָט זיך געפּרובט פערטיידיגען די אינערליכע זעלבסטשטענדיגקייט פון דעם יודישען פאָלק, האָט מעהר קיין איינדרוק נישט געמאַכט, און ווידער האָט זיך פונאַנדערגעפלאַקערט אַ פייערדיג-בלוטיגע מלחמה. גראָד איז יענער מאָמענט געווען נישט קיין גינסטיגער פאַר'ן יודישען פאָלק. עס איז געווען דאַן דאָס שמיטה-יאָהר, ווען דאָס לאַנד איז נישט געאַקערט און נישט געזייהט געוואָרען. די בעפעלקערונג האָט זיך נאָר ערנעהרט מיט די פרוכט פון די בוימער און מיט די גרינסען פון די לאָנקעס, וואָס די ערד גיט פון זיך אַרויס. עס איז אַלזאָ אונמעגליך געווען צו מאַכען די געהעריגע זאַמלונגען פון תּבואה און נאַהרונגס-מיטלען פאַר'ן חיל און פאַר די פעסטונגען.

ליזיאַש איז אַרויסגעטראָטען (162) אין בעגלייטונג פון דעם טראָן-פאָלגער אופּטער מיט אַ גרויסען שטאַרקען חיל און אויך מיט עלפאַנטען געגען יהודה און האָט געשטרעבט צו געהן מיט דעם וועג קיין דרום, גלויבענדיג, אַז דורך יענער זייט וועט איהם לייכטער זיין אין לאַנד אַריינצודרינגען. דער מכבי האָט נאָר געקאָנט אַרויסשטעלען געגען איהם איינינגע טויזענד סאָלדאַטען אויפ'ן שלאַכטפעלד, ווייל ער האָט געמוזט אַ געוויסען טייל פון זיין חיל איבערלאָזען צו פערטיידיגען די הויפּשטאָדט, דעם בית-המקדש, די פעסטונגען און אויך בית-צור. די לעצטע האָבען פערשאַפט דעם פיינד פיעל שוועריגקייטען אין זיינע בעוועגונגען. דער גאַרניזאָן, וואָס האָט דעם דאָזיגען פונקט בעשיצט האָט געשטריטען מיט גרויסער מסירות-נפש, געמאַכט אָפטע אַרויסטרעטונגען און פערדאָרבען דעם פיינד'ס שטורם-מאַשינעס. דאָך האָט בית-צור לאַנג זיך נישט געקענט האַלטען געגען דעם שונא, ווייל אין שטאָדט גופא האָט פערפעהלט שפּייז און די געהיימע וועגען, דורך וועלכע עס פלעגט צוגעפיהרט ווערען פּראָוויאַנט פאַר'ן גאַרניזאָן, [זיינען דורך ליזיאַש'ן פערכאַפּט געוואָרען, נאָכדעם ווי איינער אַ פעררעטער פון דעם יודישען לאַגער האָט איהם דעם סוד ענטדעקט. דער גאַרניזאָן איז געצוואונגען געווען די פעסטונג צו פערלאָזען. ליזיאַש האָט זיך שוין געגרייט צו געהן גלייך אויף ירושלים. יהודה המכבי איז נאָר געבליבען מיט זיין טייל חיל דעם פיינד צו בעגעגענען. אין בית-זכריה, נישט

ווייט פון בית=צור, האָבען די יודען פון דאָסניי געהאט די געלעגענהייט זייער העלדענמוט ארויסצוווייזען. אלעזר, איינער פון דעם מכבי׳ס ברידער, זעהענדיג אויף א עלפאנט איינעם פון די אויסגעפוצטע סוריא׳שע שרים, האט געמיינט, אז דאס רייט דער מלך אליין, איז ער אונטער דעם עלפאנט ארונטערגעקראכען און איהם דערשטאכען, אלעזר אליין איז דערשטיקט געוואָרען אונטער דער שווערער משא פון דער געפאלענער חיה. דאך האט די גרויסע מענגע פון סוריא׳שען חיל גובר געווען דעם קליינעם הייפעל ערביטערטע פרייהייטס=קעמפפער. יהודה המכבי טרעט אב און ציהט זיך צוריק קיין ירושלים. ליזיאש יאגט איהם נאך. ער איז שוין אין דער הויפטשטאדט אריינגעדרונגען, יהודה פערטיידיגט מיט העלדענמוט דעם בית המקדש, וועלכען ליזיאש בעלאגערט, די בעלאגערונג געדויערט זעהר לאנג. אין בית=המקדש האט דערווייל אנגעהויבען צו פערפעהלען שפייז; דאס שמיטה=יאהר געדויערט נאך און דער חיל געהט אויס פון הונגער. איינציגווייז פערלאזען די קעמפפער, פערדארטע און פערשמאכטע, זייער פלאץ. נאר יהודה המכבי מיט זיינע ברידער און א קליינע צאהל איבערצייגטע אנהענגער, אנערקענען נישט ניט דעם פיינד און נישט דעם הונגער. זיי שטרייטען אהן אויפהער און בעקעמפפען דעם פיינד. דאך ווערט זייער לאגע פון מינוט אונערטרעגליכער. נישט קיין לעבעדיגע מענשען פון פלייש און בלוט, נאר שאטענס, בעגייסטערטע פון פרומקייט און פאלק׳ס=ליעבע, שטעהען ביים טורם פון בית=המקדש. וואלט עס דען געקאנט לאנג געדויערען? פלוצלינג איז אבער א וואונדער געשעהען.

יענער פיליפוס, וועלכען דער פערשטארבענער אנטיוכס האט אלס רעגענט בעשטימט און ביי וועלכען דער פאלשער ליזיאש האט די מאכט אבגענומען, האט אין פרס און מדי פערזאמעלט חיל און איז געגאנגען אויף אנטיוכיא, די הויפט=שטאדט פון סוריא, כדי ביי זיין געגנער די ממשלה פון די הענד ארויסצורייסען. ווי נור ליזיאש האט זיך דערפון דערוואוסט, איז ער געצוואונגען געווען זיין חיל פון ירושלים ארויסצופיהרען, כדי איהם געגען פיליפוס׳ן צו פיהרען. ער רעדט איין דעם יונגען מלך מיט די אידען שלום צו שליסען. יהודה איז אבער איינגעגאנגען מיט׳ן פיינד שלום צו מאכען נאר אונטער דער בעדינגונג, אז די אידישע גלויבענס=פרייהייט זאל בשום אופן מעהר נישט בעשרענקט ווערען. אזוי האט זיך די דאזיגע מלחמה געענדיגט צום גונסטען פון די אידישע פרייהייט׳ס=קעמפפער. זייער ערפאלג איז

א צווייפאכיגער געוועזן: ערשטענס, איז די אידישע רעליגיע בעפרייט געווארען פון דער פרעמדער בעדריקונג; צווייטענס, האט דער סוריא'שער הויף אבגעטון זיין שיצענדע האנד פון די העלעניסטען, און זיי האבען דאך געמוזט ענדליך זייער פעסטונג עקרא פערלאזען. מענעלאוס, וועלכער האט דעם אידישען פאלק אזוי פיעל ליידען פערשאפט, ווערט דורך ליזיאש'ן גופא אנערקענט פאר א פערדארבענעם מענשען, און נאכדעם ווי ער האט צעהן יאהר די כהונה־גדולה מיט זיינע מעשים פערשוועכט, האט ער דורך דעם סוריא'שען חיל־אנפיהרער זיין טוידט־שטראף בעקומען.

נאך דעם פרידענס־אבמאך צווישען דעם סוריא'שען הויף און דעם יודישען פאלק, נאכדעם ווי אין לאנד איז ווידער רוהיג און די ארדנונג פון דאס ניי אויפגעשטעלט געווארען, האט געמוזט ווידער געוועהלט ווערען א כהן־גדול, וועלכער זאל זיין דער פערטרעטער פון פאלק און בעפאלמעכטיגטער פון לאנד. און ווער איז געוועזן מעהר פאסענד פאר דעם הייליגען פאסטען און פאר דער ממשלה פון יהודה המכבי? ער בעטרעט ווירקליך די דאזיגע שטעל און נוצט איהר אויס פאר דעם גליק פון זיין געליבטען פאלק און צום גונסטען פון זיין הייליגען גלויבען.

אין דער דאזיגער רוהע־צייט האבען די קעמפפער געקאנט אוועקלעגען די שווערד פון האנד און זיך פערנעהמען מיט פריעדליכער ארבייט. דער לאנד־בעזיצער האט זיין פעלד בעארבייט, די געלעהרטע האבען תורה געלערנט, די טיעפע וואונדען פון דער נאהענטסטער פערגאנגענהייט האבען שוין אנגעהויבען זיך צו פערהיילען און מיט א פרישע הויט בעצויגען צו ווערן; די רוהיגקייט איז אבער נישט קיין דויערהאפטע געוועזן. צוליעב די פריהערדיגע פארטייסכסוכים זענען די גייסטער נאך צו אויפגערעגט געוועזן, אום די נאהענטע פערגאנגענהייט אזוי שנעל מיט א שלייער צו פערדעקען. אין ירושלים האבען זיך נאך איינגעפונען אפענע אדער געהיימע העלעניסטען, וועלכע האבען אין הארצען געטראגען א שנאה צו יהודה המכבי און צו זיינע אנהענגער. די זעלביגע האבען אויסגענוצט יעדע גינסטיגע פאליטישע געלעגענהייט, אום פון זייער געגנער נקמה צו נעהמען. גראד איז צו יענער צייט א גרויסע ענדערונג פארגעקומען אין סורי'שען הויף. דער פרינץ דימיטריוס, דער פרעטענדענט אויפ'ן טראן, האט די ממשלה פערכאפט און אופטער'ן, ווי אויך ליזיאש'ן,

בעזײַטיגט פון דער רעגירונג. די העלעניסטען האָבען יהודה-המכבי'ן מיט זײַנע אָנהענגער פער'מסר'ט פאַר'ן נײַעם מלך. אין דער שפּיץ פון די דאָזיגע מוסרים איז געשטאַנען דער כהן אליקום אָדער אַלקי-מאָס, פון וועלכען ס'איז בעוואוסט נאָר דאָס, אַז ער איז געווען דעם בעריהמטען יוסי בן יועזר'ס פּלעמעניק; אַלקימאָס איז געווען בעזונדערס אויפגעבראַכט אויף יהודה המכבי דערפאַר, וואָס יענער האָט איהם בעזײַטיגט פון בית-המקדש צוליעב זײַן געצענדיענערישער פערגאַנגענהײַט אין מענעלאַס'ס צײַט. מיט פערשידענע גאָלדענע מתנות האָט ער זיך אַ וועג צום מלך אויסגעטרעטען, און דאָס האָט ער אויסגענוצט, אויף צו פער'מסר'ן יהודה-המכבי מיט די חסידים איבערהויפּט איז די מסירה געווענדעט געווען געגען דעם ערשטען, און ער מיט זײַנע חברים האָבען אײַנגעשמועסט דעם קעניג, אַז כל זמן די חשמונאים לעבען וועט קײַן רוה אין לאַנד נישט זײַן. דימיט-ריוס איז פון דער מסירה געווען שטאַרק צופריעדען: דאָס האָט איהם געגעבען אַן'אויסרײַד פון דאָס נײַ אונטערצוואַרפען אונטער דער מאַכט פון די סורי'ער דאָס קלײַנע האַלב-בעפרײַטע מדינה'לע. ער האָט אָבער נישט געוואָלט אָנהויבען די אונטערדריקונג פון פּאַלעסטינאַ מיט די זעלביגע מיטלען, מיט וועלכע עס האָבען זיך בענוצט זײַנע פאָרגענגער, די פריהערדיגע הערשער פון אַנטיוכיאַ. ער האָט נישט געוואָלט אָפען בעשרענקען די יודישע רעליגיאָנ'ס-פרײַהײַט; לכתחלה האָט ער נאָר געוואָלט, אַז דאָס יודישע פאָלק זאָל אַנערקענען דעם כהן-גדול, וועלכען ער וועט בעשטימען און וועלכער דאַרף אין דער זעלבער צײַט זײַן אויך דער פערטרעטער פון לאַנד. דאָס האָט דעם פאָלק געדאַרפט שטענדיג דערמאָהנען אָן זײַן אָבהענגיקײַט. כדי צו פערהיטען וועלכען עס איז ווידערשטאַנד שיקט ער קײַן ירושלים זײַן ווילד-גראָבען קריעגס-העָר בכחידס מיט אַ גרויסען חיל. דער זעלבי-גער איז אין דער אידישער הויפּשטאָדט אָנגעקומען מיט פריעדען אויף די ליפּען, אָבער יהודה, מיט זײַנע ברידער און טרײַע אָנהענגער האָבען זיך נישט געלאָזען פערפיהרען. זיי זענען געווען איבערצײַגט, אַז בכחידס זוכט זײער טוידט און זיי האָבען זיך בעצײַטענס געראַטעוועט פערלאָזענדיג ירושלים. די חסידים, ווײַטער, נישט האָבענדיג אין הארצען קײַן שום חשד, האָבען זיך געלאָזען אײַנרעדען. זיי האָבען געגלויבט אַלקימאָס'ן, וועלכער שטאַמט פון אהרן הכהן. אַ גרויסער פערזאַמלונג פון אָנגעזעהענע סופרים. אפשר אויך דער גאַנצער קאָר-

פוס פון דער בענייטער כנסת=הגדולה גיעבען זיך אונטער אלקימאס'ן, און בכחידס'ן דריקען זיי אוים זייער צוטרוי און בעטען, צו זארגען פאר דער רוהיגקייט פונ'ם לאנד, און א'ענדע מאכען צו די געוואלדטאטען. דער נייער כהן=גדול פון זיין זייט פערזיכערט, אז דאס זעלבע איז אויך זיין ציעל און זיין שטרעבונג, דאס לאנד ענדליך צו בערוהיגען און די ארדנונג אויפצושטעלען. ער זוכט נאר דאס גליק פון זיין פאלק און זיין וואוילשטאנד, דערויף גיעט ער אויך א שבועה אין בית=המקדש. ווי נאר אבער ער האט בעקומען די הערשאפט איבער'ן בית=המקדש און איבער דער שטאדט ירושלים, האט ער באלד אין איין טאג געלאזען אויסקוילענען זעכציג חסידים פון דער כנסת=הגדולה, צווישען וועלכע עס האט זיך אויך איינגעפונען זיין פעטער יוסי בן=יועזר. דער דאזיגער שענדליכער טאט צוזאמען מיט דער שבועה=פעלשונג האט באלד אויפגעבראכט דאס גאנצע לאנד געגען דעם מערדערישען כהן=גדול. און דאס פאלק האט זיינע פערוויינטע אויגען ווידער צו די מכבי'ער אויפגעהויבען. א סך פון יענע, וועלכע זענען אין אלקימאס'ס פארטיי איבערגעגאנגען, פערלאזען איהם אויף דאס ניי און לויפען צו די חשמונאים קיין מודיעים.

ווען בכחידס האט נישט ווייט פון ירושלים ארומגערינגעלט א גרופע אלקימאס'ס געגנער און זיי געטוידט, האט זיך אין לאנד פונ'סניי פונאנדערגעפלאקערט די בירגער=קריעג. עלטערע לייט און יונגערע מענשען, וועלכע זענען דורכגעדרונגען געווען מיט ליעבע צום פאלק און לאנד, מיט טרייהייט צו דער אמונה און א שטרעבונג צו פרייהייט, האבען זיך ווי פריהער, צונויפגעקליעבען ארום די חשמונאים=ברידער. נאך אלקימאס'ן, ווייטער, זענען נאכגעגאנגען די אלע עהרגייציגע, אלע זינדיגע און פערדארבענע. אזוי שטעהען ווידער אמאל צוויי פיינדליכע פארטייען געגען אנ'אנדער. אין אנפאנג איז די העלעניסטישע פארטיי שטארקער געווען. האט זי דאך געהאט צו הילף דעם סוריא'שען חיל! מיט דעם זעלביגען האט אלקימאס דאס לאנד ארומגערייזט און געצוואונגען די איינוואוינער געהארכזאם צו זיין דימיטריוס'ן און איהם, אלקימאס'ן, צו אנערקענען אלס כהן גדול. אומעטום און אהנאויפהער וואקסט אבער דער אויטאריטעט פון יהודה המכבי; ער בענייט דעם קאמפף געגען די העלעניסטען, בעשטראפט די פערדעטער און ווארפט אן אויף זיינע געגנער אזא אימה, אז די אנהענגער

פון אַלקימאָס'ן קאָנען זיך עפּענטליך אין דער פּראָווינץ מעהר נישט ווייזען, זיי בלייבען בעגרענעצט נאָר אין ירושלים. אַלקימאָס האָט אויך אַזוי ווי זיין פאָרגענגנער מענעלאוס, געשטיצט זיין מאַכט נישט אויף דער ליעבע פון פאָלק, נאָר אויף דער סוריא'שער אַרמעע. ער קומט פון דאָסניי קיין אַנטיוכיא מיט נייע מסירות אויף יהודה המכבי און זיינע פּאַרטיי-לייט, און בעגעגענט שטענדיג די געהעריגע אויפמערקזאַמקייט.

מיט די יודישע מורדים האָט דימיטריוס געהאָפט גיך פאַרטיג צו ווערען; ער שיקט קיין פּאַלעסטינאַ איינעם פון זיינע פעלד-מאַרשאַלען מיט'ן נאָמען ניקנור, מיט דעם בעפעהל אַנצווענדען אַלע שטרענגקייטען געגען די אויפגעבונטעוועטע. דער סוריא'שער שר האָט אָבער נישט געקאָנט באַלד צו דער אַרבייט צוטרעטען. ער האָט געמוזט אָבוואַרטען נאָך אַ טייל חיל, וועלכער איז איהם בעשטימט געוואָרען. דערווייל האָט ער זיך אָנגעהערט פיעל ערצעהלונגען פון יהודה'ס גבורה און העלדענמוט; פיעל גרויסע מעשים האָט ער וואַהרשיינליך אַליין צוגעזעהן; ענדליך איז דער דאָזיגער סוריא'שער פעלדמאַרשאַל געוואָרען יהודה'ס פערעהרער און ער האָט זיך בעמיהט שלום צו מאַכען צווישען איהם און דעם מלך. ער האָט געשיקט צו דעם מכבי דריי בעפאָלמעכטיגטע מיט אַ פריעדענס-פּלאַן, ווי אַזוי די קריעג אויסצוגלייכען. די שלוחים זענען אויך באַלד יהודה'ס פריינד געוואָרען און זענען ווירקליך אויסען געווען אַנ'ענדע צו מאַכען צו דער בלוטיגער שלאַכט. אין דער זעלבער צייט האָבען זיי אויך ניקנור'ן און דעם מכבי צונויפגעפיהרט, אום זיי זאָלען זיך פערזענליך דורכרעדען. דער איינדרוק פון דעם יודישען העלד אויף דעם סורישען פעלדמאַרשאַל איז געווען אַ בעצויבערענדער. דער לעצטער האָט איהם געוואונשען, אַז די דורות וואָס וועלען פון איהם אַרויסקומען, זאָלען אין איהם געראָטען זיין. די דאָזיגע גוטע בעציהונגען צווישען ניקנור'ן און דעם מכבי האָט אַלקימס געזוכט צוצושטערן. ער האָט פאַר'ן מלך גע'מסר'ט, אַז ניקנור שפּיעלט דאָ אַלס פערמיטלער זעהר אַ פאַלשע ראָלע, אַז ער זוכט נאָר יהודה'ס טובה, אַז ער האָט איהם צוגעזאָגט צו בעשטימען פאַר אַ כהן-גדול. דאַן שיקט דימיטריוס זיין פעלדמאַרשאַל אַ שטרענגען בעפעהל, אַז ער זאָל זיך אָבהאַלטען פון אַלע אונטערהאַנדלונגען מיט'ן יודישען לאַגער, און אַז פריעדען וועט נאָר דאַן קאָנען געשלאָסען ווערע, ווען יהודה וועט אַ געשמידטער אין קייטען קיין אַנטיוכיא געבראַכט ווערען.

יהודה בעקומט אנ׳אנצוהערעניש, אז ער זאל די פריינדליכקייט פון די סוריא׳ער מעהר נישט אנטרויען און ער פערשליעסט זיך פון דאס ביי צווישען די בערג. ניקנור מיט זיין חיל יאגט איהם דארטען נאך צווישען ביידע לאגערען איז פארגעקומען א צוזאמענשטויס, אין וועלכען די סורי׳אער האבען געליטען א גרויסע מפלה; ניקנור האט געמוזט צוריק קיין עקרא אבטרעטען. זעהר פערביטערט פון דעם אונגעלונגענעם געשלעג זוכט ניקנור די מלחמה צו בעניייען מיט פערגרעסערטע קרעפטען. נאר דער עיקר האט ער געזוכט יהודה׳ן גופא אין געפענגעניש צו פערכאפען. ער איז ארויפגעשטיגען אויף דעם בית־המקדש־בארג (הר־הבית) און פון דארטען געלאזט דאס יודישע פאלק פערזאמלען. ווען די כהנים און די מיטגליעדער פון דער כנסת־הגדולה האבען אויסגעדריקט זייערע אונטערטעניגסטע געפיהלען דעם מלך פון אנטיוכיא אינ׳ם נאמען פון גאנצען לאנד, ענטפערט ער זיי זעהר גראב, הויבט אויף דראהענדיג זיין האנד געגען בית־המקדש און שווערט, אז ער וועט דאס דאזיגע הייליגטום אין פייער פערברענען, אויב יהודה המכבי וועט איהם נישט ארויסגעגעבען ווערען. און כדי נאך מעהר צו ווירקען אויפ׳ן פאלק, האט ניקנור געלאזען פאנגען דעם געעהרטסטען און בעליעבטסטען מאן פון ירושלים, מיט׳ן נאמען רגש, וועלכער איז צוליעב זיין גרויסער חשיבות אנגערופען געווארען „דער פאטער פון יודען“. ער האט איהם אין קייטען געשמידעט און פאר א משכון גענומען אנשטאדט יהודה המכבי; דער אלטער רגש האט אבער אליין זיך דאס לעבען גענומען, כדי זיין אויסלעזונג זאל נישט צווינגען דאס פאלק צו בעגעהן א שענדליך און שעדליכען טהאט. ניקנור האט נישט גערוהט און האט ענדליך אויפגעזוכט יהודה׳ן צווישען די בערג, וואו דעם יודישען העלד האט א גרויסע מענגע בעגלייט. די נייע שלאכט איז פארגעקומען אין בית־חורון. דארטען האט יהודה ארויסגעשטעלט געגען דעם צעהנטויזענדיגען סוריא׳שען חיל בלויז דריי טויזענד מאן; די דאזיגע פערהעלטניסמעסיג קליינע צאהל קעמפפער זענען אבער געווען בעגייסטערט מיט אהנדליכער ליעבע צו זייער פאלק און גרענעצלאזער פיינדשאפט צו זייער בעדריקער. דאס רעזולטאט פון דעם געפעכט איז געוועזען נאך גלענצענדער פון די פריהערדיגע: דער יודישער חיל בעזיעגט דעם שונא און ניקנור אליין לאזט זיין לעבען אויפ׳ן שלאכט־פעלד; די סוריא׳ער, פערליערענדיג זייער אנפיהרער, לויפען זיך פונאנדער אין דער גרעסטער אונארדנונג און ווערען פערשוואונדען צווישען די בערג.

די מלחמה ביי בית-חורון (אָדער ריכטיגער: אדרתא) איז פאָרגעקו-
מען אין 160-טען יאָהר, דעם 13-טען, און דער איינדרוק פון דעם וואונ-
דערבאַרען נצחון איז געווען אַזוי גרויס, אַז יאָהרען לאַנג איז דער דאָזי-
גער טאָג געפייערט געוואָרען צווישען יודען אונטער דעם נאָמען יום-
ניקנור. דער קאָפּ און דער אָרעם פון דעם גע'הרג'טען סוריא'שען מאַר-
שאַל איז געבראַכט געוואָרען קיין ירושלים און איז אויפגעהאנגען געוואָ-
רען ביי'ם טויער אַלס צייכען פון גרויסען זיעג.

יהודה און די חשמונאים-פּאַרטיי זענען ווידער געוואָרען די בעלי-
בתים פון ירושלים, פון וואַנען אַלקימאָס איז ענטלאָפען, נאָך דער
מפּלה פון סוריא'שען מיליטער. יהודה המכבי האָט אָבער פערשטאַנען,
אַז דער נצחון איז נאָך נישט קיין פאָלשטענדיגער. דימיטריוס איז נישט
ענהליך צו די פריהערדיגע מלכים פון אַנטיוכיא: ער איז מעהר עקשן
פון זיי און כל זמן ער האָט נאָך ביי זיך מיליטער, וועט ער פון מלחמה
זיך נישט ענטזאָגען. יהודה האָט דאַרום פערקניפּט בעציהונגען מיט רוים
און מצרים, וועלכע האָבען איהם צוגעזאָגט הילף; ווייטער פון צוזאָגען
זענען זיי אָבער נישט געגאַנגען.

דערווייל האָט דימיטריוס ווירקליך צוזאַמענגעשטעלט אַ פרישע אַר-
מעע, וועלכע ער האָט געשיקט קיין ירושלים אונטער דער אָנפיהרונג פון
דעם פריהערדיגען אַלוריות'דיגען באַקחידס'ן. דער זעלביגער האָט זיין
מאַרשרוט דורכגעמאַכט דורכ'ן גליל און האָט אויפ'ן וועג חרוב גע-
מאַכט פיעל שטעדט און אויסגע'הרג'עט פיעל יודען. יהודה האָט
דערווייל פערלאָזען די הויפּט-שטאָדט: איהר שיצען איז שוין
געווען אונמעגליך, ווייל ניקנור נאָך האָט איהר פעסטונג און מויער
צובראָכען. די בערג האָבען שוין אויך מעהר נישט געקענט דיענען
אַלס זיכערונג פאַר'ן יודישען חיל; דער פיינד האָט פאַר דער צייט
פון די לעצטע מלחמות שוין געוואוסט אַלע זייערע בעהעלטענישען.
דער מכבי פערפעסטיגט זיך אין דרום פון פאַלעסטינאַ און דערווייל
לאָזט ער אַרויס אַנ'אויפרוף צום פאָלק: יעדערער, ווער עס האָט
נאָך אין הארצען אַ פונק ליעבע צום פאָטערלאַנד, צו גאָט און צו
זיין תורה, זאָל צו איהם אין לאַגער קומען און פאַר דאָס געזעץ
זיך נעהמען. אויף דעם אויפרוף זענען אַ מאַן דריי טויזענד געקימען
צו יהודה קיין אלעשה; באַקחידס פערפאָלגט אָבער דעם יודישען
חיל מיט אַ אונגעהויערער אַרמעע, מיט פוסגעהער, רייטער און
עלפאַנטען. שוין אַליין ביים אָנקוקען פון דער דאָזיגער אויסערליכער

מענגע פאלט ביי די יודישע קעמפפער דער מוט. זיי בעשליסען ביי
זיך, די שלאכט דורכאוים נישט אנצוהויבען. זיי ווילען דערווייל זיך
צושפרייטען איבערן לאנד און אבווארטען ביז וואנען זייער מחנה וועט
פערגרעסערט ווערען, ווען פון דער פראווינץ וועלען נאך יונגע לייט
אנקומען. אומזיסט האט יהודה אנגעווענדעט זיין רעדע-קראפט, זיי צו
ערמונטערען, זיי זאלען ביי זיך פעסט זיין. דער גרעסטער טייל איז
זיך פונאנדערגעגאנגען, נאר א מאן אכטהונדערט זענען מיט יהודה'ן
געבליבען. מיט דעם קליינעם איבערגעבענעם הייפעל פאלט
יהו אן אויף באקחידס'ם רעכטען פליגעל און רופט דארט ארוים
א פאלשטענדיגען חורבן: די חיל-אבטיילונגען טרעטען אב, נאר יהודה
מיט א טייל קעמפפער פערפאלגט זיי ביז'ן סאמע גרענעץ פון בארג
בנימין. דערווייל האבען אבער די איבערגעבליבענע יודישע סאלדא-
טען געמוזט אריינטרעטען אין שטרייט מיט דעם רעכטען פליגעל,
וועלכען זיי האבען נישט געקאנט ביישטעהן. און ווען יהודה האט זיך
פון דער נאכיאגעניש אומגעקעהרט, האט ער שוין די שלאכט געפו-
נען אין רעכטען ברען; ער ווייזט פון דאס ניי שרעקליכע וואונדער
פון דרייסטקייט, גבורה און קלוגשאפט. פון ביידע זייטען פאלען
טוידטע און פערוואונדעטע; די שלאכט געדויערט פון מארגענס ביז
שפעט אין דער נאכט. דאך ביי דער קליינער צאהל פון די יודישע
העלדען, ווערט אלץ קענטיגער דער פערלוסט (אבידה) פון יעדען
איינציגען, וועלכען דאס בלוטדורשטיגע פעלד רויבט אוועק. דעם
פייגד געלינגט ענדליך דעם קליינעם העלדישען יודישען גארניזאן
ארומצוזינגלען; דאך הערען די ארומגעזינגעלטע נישט אויף צו
קעמפפען. ענדליך פאלט אבער דורך א פייל דער גרויסער, דער
מעכטיגער יהודה המכבי מיט'ן שווערד אין דער האנד. דאן צולויי-
פען זיך די עטליכע איבערגעבליבענע קעמפפער; די ברידער פון
יהודה דענקען שוין נישט וועגען נצחון, זיי שטרייטען נאר איבער
זייער ברודער'ס טוידטען קערפער און זיי געלינגט איהם פון פייגד
אבצונעהמען, כדי עס זאל קיין שענדליכער שפאט איבער דעם גע-
פאלענעם העלד נישט פאלען. די שלאכט ביי אלעשא (160) האט
געמאכט צו נישט די אלע גרויסע נצחונות, וואס די לייבען-העלדי-
שע יודישע קעמפפער האבען איבער דעם פייגד ביז אהער אבגע-
האלטען. דעם מכבי'ס חיל איז צוזייהט געווארען און אלקימאס בע-

קוּמט פון דאָס נײַ די מאַכט איבער דער הויפּטשטאַנד און איבער'ן בית־המקדש.

די יאָהרען־לאַנג־דויערענדע מכבים־מלחמות זענען אָבער דאָך נישט שפּורלאָז פערלוירען געגאַנגען. זיי האָבען דאָס פאָלק פון זײַן מוטלאָזיגקייט געוועקט; דער אַלט גרייזער ישראל איז יונגער, פרישער געוואָרען. מען זאָגט, אַז מאַרטירער־בלוט היילט וואונדען, און דער ווירקליכקייט זענען פיעל אַלטע וואונדען בײַ'ם פאָלק אויס־געהיילט געוואָרען מיט דעם בלוט, וואָס די יודישע קעמפּפער האָ־בען פערגאָסען אונטער יהודה־המכבי'ס פאָהן. די גריכען עפענען שוין מעהר נישט זייער מויל צום לאַכען, ווען זיי בעגעגנען אַ יודי־שע מחנה, און די יודען ברויכען שוין מעהר נישט מיטצומאַכען די קינדישע אָלימפּען־שפּיעלען, כדי זייער העלדישקייט צו ווייזען. נאָך די ערשטע אין מלחמה געפאַלענע קעמפּפער, האָט דאָס פאָלק זיך אַליין דערקענט און זײַן היסטאָרישע אויפגאַבע פערשטאַנען; עס האָט זיך אַרויסגעוויזען אלס אַ פאָלק, וואָס עקזיסטירט און מוז עקזיס־טירען, טראָגענדיג אין זיך זײַן אייגענע תורה און זײַן אייגענעם מאָראַל; און דערוויזען האָט עס, אַז עס האָט גענוג קראַפט די דאָ־זיגע הייליגע גיטער צו בעשיצען: דער העררליכסטער בעווייז און דער געטליכסטער צייכען איז דאָס פערגאָסענע בלוט פון די מכבים־העלדען!...

ערשטעס קאַפּיטעל.

(160—143)

אַ טיעפער טרויער נעהמט אַרום דעם גאַנצען יודישען פאָלק נאָך יהודה המכבי'ם טוידט. דאָס יודישע לאַנד איז ווירקליך פער'יתום'ט געוואָרען. גליעדער, גליעדער, איינצעלנע פונאַנדערגעטיילטע גליעדער, אָהן אַ קאָפּ, אָהן אַ האַרץ, אָהן אַ צענטראַלען פערבאַנד — אַזוי האָט אויסגעזעהען די יודישע אומה צו יענער צייט. ס'איז נישט געווען קיין איין גרויסע וויכטיגע פערזענליכקייט, וואָס זאָל קאָנען אָנפיהרען דאָס פאָלק און זאָרגען פאַר זיינע אינטערעסען. דער כהן־גדול אַלקימאָס האָט פערטרעטען דעם העכסטען פאָסטען אין לאַנד, ער איז אָבער נישט געווען צוגעפּאַסט צו זיין שטוהל: דאָס פאָלק האָט איהם נישט געליעבט, נישט געאַכטעט; קיין אַנדער אויטאָריטעט איז נישט אויס־געוואַקסען. און דערווייל האָבען די יודען רוהיג געטראָגען אויף זיך דעם פרעמדען יאָך, געבויגען דעם רוקען אונטער דער סוריא'שער קנעכטשאַפט. נאָך דער גרויסער בעגייסטערונג, וואָס יהודה המכבי'ס ערשטע נצחונות האָבען ארויסגערופען אין לאַנד, איז אָנגעקומען אַ שווערע מידקייט, אַנ'אַפּאַטיע. דאָס פאָלק האָט דורשטיג געלעכצט נאָך מנוחה. צו זיין אָבהענגיגקייט איז עס שוין געוואוינט געוואָרען; דעם אויפשטאַנד פאַר די מכבים האָט אייגענטליך אַרויסגערופען נישט די פּאָליטישער פערשקלאַפונג, נאָר דער רעליגיעזער דרוק. לויט ליזיאַס'עס אָבמאַך מיט יהודה'ן זענען אָבער די יודען פריי געוואָרען צו דיענען זייער גאָט לויט

זייער געזעץ; דימיטריוס האט דעם דאזיגען אבמאך נישט געוואלט אונטערברעכען. ווייטער, אויב אין דער שפיץ פונ'ם בית=המקדש איז לויט דעם מלך'ס פערלאנג געשטאנען נישט דער פאסענדער מענש, איז דאך אבער דער נייער העלעניסט אלקימאס אין א געוויסער הינזיכט נישט עהנליך געוועזען צו זיין פארגענגער מענעלאוס, דען ער איז דאך געוועזען אנ'אמת'ער כהן, האט געשטאמט פון דיווירקליכע בני=אהרן, און אויב ער האט צוליעב פארטיי=צוועקען געהאלטען פון דער גריכישער קולטור, האט ער דאך נישט ערלויבט זיך קיינע צו=להכעים'דיגע פערשוועכונגען און פערברעכען אין דעם זין פון דער תורה. אין בית=המקדש זענען רעגולער קרבנות געבראכט געווארען צו דעם איינציגען יודישען גאט, אין לאנד זענען די געטליכע געזעצען אונגעשטערט אבגעהיט געווארען. דאס אלץ איז געוועזען גענוג פאר דאס געפלאגטע און מידע פאלק, זיך צופרידען צו שטעלען מיט זיין לאגע. דאך איז אבער געוועזען צווישען פאלק א געוויסער טייל, וואס האט נישט געקאנט מיט א גרינגען הארצען צוזעהן, ווי די סוריא'ער בעל=הבית'עווען אין זייער היסטארישען לאנד; זיי האבען טיעף און קרענקליך געשטרעבט אויפצוהויבען דעם נאציאנאלען שטאלץ, און צו בעפרייען זיך פון דעם פאליטישען יאך. דאס זענען איבערהויפט געוועזען די אלטע איבערגעגעבענע אנהענגער פון דעם העלדישען מכבי, דאס זענען געוועזען אלטע קעמפפער אין דעם לייבען=לאגער, וועלכע האבען, בעגראבענדיג דעם טוידטען קערפער פון זייער פיהרער אין דר'ערד, דאך אין הארצען פערשלאסען זיין לעבעדיגען גייסט, וועלכער האט זיי גערופען צו טהאטען, צו העלדען=וואונדער פאר דער בעפרייאונג פון דעם פערשקלאפטען פאלק, וואט האט זיין קאפ פאר'ן בעדריקער געבויגען.

באקחידוס, וועלכער איז מיט זיין חיל פערבליבען אין ירושלים אויף צום שטיצען די סוריא'שע מאכט און דעם קעניגליכען איינפלוס, האט זיך מיט דער גרעסטער אכזריות פערהאלטען צו יעטוועדערען, וועלכען ער האט חושד געווען אין דער נויגונג צו א מרידה. די אלע, אין וועמענס הארצען עס האט נעגליהט דער מינדסטער פונק פון נאציאנאלער ליעבע, זענען פערדרעכענט געוועזען פאר פערברעכער און זענען אדער אין געפענגעניש אריינגעשליידערט געווארען, אדער זיי האט טוידטשטראף און פיין בעגעגענט. די העלעניסטען, בעקומענדיג די ממשלה, האבען אנגעטאן צרות זייערע איינענע ברידער און נקמה גענומען פאר די פאריגע מפלות. די פערשידענע פארטייען האבען זיך געקריגט

צװישען אַנאַנדער, אין לאַנד איז ברודערליך בלוט פערגאָסען געװאָרען און דער סופר פון יענער צײַט, שילדערענדיג די לאַגע אין ארץ-ישראל, שרײַבט, אַז אין לאַנד האָט געהערשט אַזאַ הימעלשרײַענדע אויפרעגונג, װאָס פון דער צײַט פון די נביאים אָן איז אַזוינס נישט געװען.

קלײן איז געװען די צאָהל פון די בעגײַסטערטע פּאַטריאָטען — דאָס פאָלק בכלל איז מיער געװען פון די אַלע מלחמות און אַרומרײַסענישען און האָט געבענקט נאָך מנוחה, נאָך שטילען פריעדען. די קלײנע גרופּע מורדים-העלדען האָט זיך אָבער דערמיט גאַנץ װעניג גערעכענט; זײ האָבען נאָר אײן בילד געזעהען פאַר זיך: די אונטערטעניגע לאַגע פון דעם יודישען פאָלק, און נאָר אײן ליכטיגע שטרעבונג אין האַרצען געטראָגען: — בעפרײַען דאָס פאָלק, איהם צוריקקעהרען זײַן אַמאָליגע זעלבסשטענדיגקײַט, זײַן אַמאָליגען רוהם און גלאַנץ. און זײ האָבען איהם בעפרײַט: אַ סך בלעטער אין אונזער געשיכטע זעגען אַ דאַנק זײער העלדענמוט מיט גאָלדענע אותיות פערשריבען.

געגרופּירט האָבען זיך די דאָזיגע ענטוזיאַסטישע רעװאָלוציאָנערען אַרום די געבליבענע ברידער פון דעם געפאַלענעם מכבי — יהונתן, שמעון און יוחנן, פון װעלכע דער ערשטער איז אויסגעװעהלט געװאָרען אַלס פיהרער און הויפּטמאַן. יהונתן האָט נישט געהאָט אין זיך די לײבען-שטאַרקײַט און דעם גלוטיגען קריעגס-ברען פון זײַן געפאַלענעם ברודער — ער איז געװען מעהר פּאָליטיקער, מעהר דיפּלאָמאַט, װי קריעגספיהרער; יעדען טריט זײַנעם האָט ער פריהער געדולדיג און פאָרזיכטיג גוט בעקלערט, און שטענדיג אויסגעװעהלט פאַר זײַנע אַרויסטרעטונגען — דעם פּאַסענדסטען מאָמענט. ער האָט דעריבער געפונען פאַר בעסער נישט אַרויסצוטרעטען מיט זײַנע קלײנע קרעפטען געגען באַקחיד'ן, נאָר זיך צו פערטײדיגען. און די גאַנצע גרופּע, מיט די חשמונאים-ברידער אָן דער שפּיץ, האָט זיך בעפעסטיגט אין דעם מדבר תקו, נישט װײַט פון'ם ים-המלח. דאָ האָבען זײ זיך אָבער אויך נישט געפיהלט אינגאַנצען זיכער און, אום זיך צו קענען פרײַער בעװעגען, האָבען זײ זײערע װײַבער און קינדער אַריבערגעשיקט אויף יענער זײַט ירדן, צו דעם פרײַנדליכען אַראַבישען שבט נבט. די פיהרונג פון דער מחנה איז איבערגעגעבען געװאָרען דעם חשמונאי יוחנן; אינמיטען װעג אָבער זענען אויף זײ אָנגעפאַלען אַ באַנדע רויבער פון דעם פײַנדליכען שבט בני עמרי, און האָבען דעם פיהרער גע'הרג'עט און די גאַנצע מחנה בערויבט. דאַן איז יהונתן מיט זײַן גרופּע אויך

אריבער דעם ירדן און האט זיך שרעקליך נוקם געווען אן די מערדער פאר זייערע אכזריות'דיגע מעשים.

אין דעם פערלויף פון דער גאנצער צייט האט באקחידוס נישט אויפגעהערט זיי צו זוכען און צו פערפאלגען, און צוזאמענשטויסענדיג זיך מיט דער קליינער חשמונאים-גרופע נאך דעם דערמאהנטען קאמפף מיט די מערדער, האט זי איהם נאר א קליינעם ווידערשטאנד געשטעלט און איז אנטלאפען צוריק איבער'ן ירדן. באקחידוס מיט זיין שווער-בע-וואפענטער ארמעע איז נישט אימשטאנד געווען זיי נאכצויאגען איבער'ן וואסער, און איז געבליעבען אויף דער אנדערער זייט, זוכענדיג מיטלען, ווי אזוי אבצושניידען די חשמונאים פונ'ם לאנד און זיי יעדען צוטריט צו פערשפארען. ער האט צו דעם צוועק צוריק אויפגעשטעלט די צושטער-טע פעסטונגען און זיי נאכמעהר פערשטארקט מיט וואפען און פראוויאנט. אויסער דעם האט ער נאך געפאנגען גענומען די קינדער פון די אנגע-זעהענסטע משפחות אין ירושלים און זיי פערזעצט אין דער שטאדט-פעסטונג עקרא, אלס גאראנטיע פאר דער רוהיגקייט און לאיאליטעט פון פאלק.

די דאזיגע ענערגישע טעטיגקייט פון דעם פערטרעטער פון דער מאכט האט אויף א קורצער צייט פאראליזירט דעם העלדענמוט פון די מכבי'ער, און וואלט עס דעם קעניג דימיטריאס געלעגען זיין, זיך מיט געוואלט אריינצורייסען אין די רעליגיעזע אנגעלעגענהייטען פון דעם יודישען פאלק, וואלט דער איצטיגער מאמענט זעהר גינסטיג געווען דערפאר; צופיעל אבער איז דער צווייטער יורש פון אנטיוכס עפיפאנוס געווען אריינגעטאן אין זיינע ווילדע פערשווענדערייען און אויסגעלאסענ-קייטען, אום זיך אבצוגעבען מיט אזעלכע זאכען. פאר איהם איז גענוג געווען די אפיציעלע אונטערטעניגקייט פונ'ם לאנד יהודה, און דער יעהרליכער מס, וואס פלעגט אריינקומען פון דארטען אינ'ם אוצר המלוכה.

אונטער דער צייט איז אלקימאס געשטארבען (159). אויף ווי-פיעל דער דאזיגער העלעניסטישער כהן גדול איז נישט געאכטעט גע-ווען פון פאלק, קען עדות זאגען דאס, וואס די פאלקס-לעגענדע בע-טראכט זיין פלוצלונגען טוידט, ווי א שטראף פון גאט דערפאר, וואס ער האט צושטערט די הילצערנע וואנד ארום דעם הויף פון בית-המקדש, וועלכע האט געדיענט אלס מחיצה פאר טמאים און געצענ-דיענער. דאס פאלק האט אנגעהויבען קלערען וועגען א נייעם כהן

גדול, און דער סורישער הויף האט זיך דאס מאל געהאלטען אינ־גאנצען פון דערווייטען בנוגע צו דער פראגע. באקחידוס מיט זיין מחנה האט זיך אויך דאן צוריקגעקעהרט קיין אנטיוכיא, און גאנצע צוויי יאהר (157—159) האבען די איינוואוינער פון יהודה גענאסען דעם טעם פון מנוחה און פרידען.

ניש ט גערוהט אין דער צייט האבען נאר די חשמונאים. אריינקומענדיג אין לאנד האט יהונתן נישט אויפגעהערט צו פערגרע־סערן זיין מחנה און צו פערשטארקען זיינע פאזיציעס. אין א אאזיס פונ׳ם מדבר יריחו, נישט ווייט פון ירדן, האבען זיי זיך איצט בע־פעסטיגט; דארט האט זיך א שאטענדיגער וואלד געפונען און געבען איהם — א טייכעל מיט קלארען, זיסען וואסער. דערביי האט זיי דער ירדן געדיענט אלס גוטע שוץ־וואנט פון הינטען און אלס זיכערער ווינקעל צום אנטלויפען אים פאל פון א מפלה. פיהלענדיג זיך פרייער און פעסטער, ווי פריהער, האט יהונתן איצט אנגעהויבען א אפענעם קאמפף צו פיהרען געגען די העלעניסטען און אנהענגער פונ׳ם סורי־שען הויף. דאן האבען זיך די העלעניסטען געווענדעט מיט א ביטע צו דער אנטיוכי׳שער רעגיערונג, זי זאל צושיקען מיליטער און בע־רוהיגען די פאטריאטישע חשמונאים.

ווידער איז באקחידוס מיט זיין ארמעע אין יהודה געקומען; דאס מאל אבער איז איהם די „בערוהיגונג״ נישט אזוי לייכט אנגעקו־מען. א לענגערע צייט האט ער בעלאגערט די פעסטונג פון די חשמונאים; זייער מחנה איז שוין איצט אבער בעדייטענד גרויס גע־ווען, און זיי האבען זי צוטיילט אויף צוויי אבטיילונגען, פון וועלכע איינע, אונטער יהונתן׳ס פיהרונג, האט זיך דערשלאגען ביז באקחיד׳ס לאגער, איז בעפאלען די העלעניסטען, וואס האבען זיך דארט גע־פונען און האט אבגעשניטען די גאנצע ארמעע פון לאנד, און די צווייטע, אונטער שמעון׳ס אנפיהרונג, האט פערברענט די בעלאגע־רונגס־מאשינען. אזוי צוגעדריקט פון ביידע זייטען, איז באקחיד גע־צוואונגען געווען אויפצוגעבען די בעלאגערונג, און זיין גאנצען כעס האט ער אויסגעלאזען צו די העלעניסטען, פון וועלכע ער האט א סך געטוידט.

די דאזיגע שטימונג פון דעם סורישען קריגס־פיהרער האט יהונתן געפונען פאר גינסטיג אויף צו אונטערהאנדלען מיט איהם וועגען א שלום, און באקחיד האט מיט צופריעדענהייט דעם פאר־

שלאָג אָנגעקומען. איהם איז שוין אויך איבערדריסיג געוואָרען דאָס אונענדליכע ארומיאָגען זיך מיט די נישט רעגולערע אַבטהײלונגען פון דער חשמונאים-גרופּע, וועלכע זענען גענוי בעקאַנט געווען מיט אַלע בעהאַלטענע ווינקעלעך פון לאַנד און האָבען נישט אויפגעהערט איהם צו בעאונרוהיגען מיט זייערע קליינע אָנפאַלען. אַזויערגאָך איז דאַן געשלאָסען געוואָרען אַ אָבמאַך צווישען די ביידע אָנפיהרער, לויט וועלכען די סירישע רעגירונג לאָזט איבער די פיהרונג פון אַלע אינערליכע אנגעלעגענהייטען אין יהודה — דעם פאָלק אַליין, און ערלויבט די חשמונאים צו וואוינען אונגעשטערט אין גאַנצען לאַנד, אויסער דער הויפט-שטאָדט. די קריגס-געפאַנגענע פון ביידע זייטען זענען בעפרייט געוואָרען, און באַקחיד מיט זיין ארמעע האָט פערלאָזען דאָס לאַנד.

די העלעניסטען, וועלכע זענען די גאַנצע צייט געשיצט געוואָרען פונ'ם סירישען הויף, זענען איצט, אַלזאָ, געבליבען „אין שטיך", און די פאַקטישע הנהגה פון אַלע פאָלקס-אַנגעלעגענהייטען איז איבערגעגאַנגען צו דער נאַציאָנאַליסטישער פאַרטיי. בראש פון דער פאַרטיי איז געשטאַנען יהונתן, און אַזוי ווי ער האָט זיך בעזעצט אין מחמת, איז דאָרטין געוואָרען דער צענטער פון דער יודישער זעלבסט-פערוואַלטונג.

לאַנג האָט זיך דער צושטאַנד נישט געצויגען (156 — 152); יהונתן האָט אָבער בעוויזען אין דער קורצער צייט אַ סך אויפצוטאָן. די נאַציאָנאַלע פאַרטיי איז וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער און פּאָפּולערער געוואָרען, די צאָהל פון איהרע אָנהענגער איז כסדר געוואַקסען, און צוזאַמען דערמיט זענען די ארומיגע פּאָליטישע בעדינגונגען אויך זעהר גינסטיג געוואָרען פאַר דער פערווירקליכונג פון דעם אַלטען אידעאַל. אַ אונערוואַרטעטע געשעהעניש אין דעם סירישען מלוכה-לעבען האָט אַ האַסטיגען שטויס געגעבען פאָראויס די שטרעבונג פון די חשמונאים צו פערברייטערן די יודישע זעלבסשטענדיגקייט און צו בעפעסטיגען די יודישע מלוכה-מאַכט.

דאָס איז געווען אין יענער צייט, ווען די סעלייקידישע דינאַסטיע האָט געהאַט אויסצושטעהן אַ סך צרות פון די פּרעטענדענטען אויפ'ן טראָן, וועלכע פלעגען געשטיצט ווערן פון איהרע פערביסענע שונאים — די מלכים פון עגיפּטען און קליין-אַזיען. דער לעצטער פון די דאָזיגע פּרעטענדענטען איז געווען אַ אונבעקאַנטער

יונגער מאן פון סמירנא, מיט'ן נאמען באלאס, וועלכער האט אויסגעזעהען זעהר ענהליך צו דעם פערשטארבענעם אנטיוכס עפיפא־נעס און האט זיך ארויסגעגעבען פאר זיינעם א זוהן. מיט דער הילף פון פערשיעדענע בעשיצער און שטיצער, האט זיך דעם דאזיגען אלעקסאנדער באלאס איינגעגעבען, צונויפצוזאמלען ארום זיך א גאנצע ארמעע, וועלכע האט איהם געזאלט העלפען אבנעהמען די קרוין ביי דעם קעניג דימיטריאס. דער לעצטער האט שנעל בעגריפען די גאנצע ערנסטקייט פון דער לאגע, און אנגעהויבען אונטערצוחנפ'הנען זיינע שכני'שע מלכים און וואסאלען (אונטערטעניגע פירשטען), אום זיכער צו זיין אין זייער הילף און שטיצע. צו דעם צוועק האט ער זיך פאר אלעמען געווענדעט מיט א פריינדליכען בריעף צו דעם חשמונאים־פיהרער, יהונתן, אין וועלכען ער האט איהם בעשטימט פאר א הויפטמאן פון אלע יהודה'אישע סאלדאטען, און בעפעהלען, מ'זאל איהם ארויסגעבען די געפאנגענע קינדער פון די אנגעזעהענסטע יודישע משפחות, וועלכע האבען זיך געפונען, אלס משכון, אין דער שטאדט־פעסטונג עקרא. יהונתן האט אויסגענוצט די דאזיגע גינסטיגע געלעגענהייט און איז גלייך איבערגעפאהרען וואוינען אין ירושלים, וואו זיין ערשטע ארבייט איז געווען — צו בעפעסטיגען דעם בארג ציון, די מויערן פון שטאדט א. א. וו.

מיט דימיטריאס'ם איינפאל האט זיך אבער בענוצט אויך זיין נעגער און — מיט מעהר ערפאלג. אלעקסאנדער באלאס האט געזוכט צוצוציהען דעם פיהרער פון יהודה אויף זיין זייט, און ער האט מעהר פון דימיטריאס'ן פערשטאנען, וועלכען פרייז איהם דערפאר פארצולעגען. ער האט בעשטימט דעם חשמונאי יהונתן פאר א כהן־גדול, האט איהם געשענקט א פורפור־מאנטעל מיט א גאלדענער קרוין און דערמיט איהם בעשטעטיגט פאר א אפיציעלען וואסאל (אונ־טערטעניגען פירשט) פון דער סירישער מלוכה און פאר א פערזענלי־כען פריינד פון קעניג. יהונתן האט מיט פרייד אנגענומען דער טי־טול, צו וועלכען ער האט, ווי ס'איז צו גלויבען, שוין לאנג גע־שטרעבט, און אום סוכות, אין יאהר 153, האט ער צום ערשטען מאל ערפילט די עבידה אין בית המקדש אלס כהן גדול. אזוי איז דאס טיעף ערניעדריגטע לאנד, וואס איז שוין געשטאנען ביי דער שוועל פון אונטערגאנג, צוריק דערהויבען געווארען, א דאנק דער העלדישער זעלבסט־אפפערונג פון דעם קליינעם הייפעל בעגייסטערטע

רעוואלוציאנערען, און ווידער איז ירושלים געווארען דער צענטר פון דער יודישער מאכט און דעם יודישען גייסט, אין דער געשטאלט פונ'ם בית־המקדש, וואו דער עלטסטער ברודער פון דעם גרויסען מכבי האט געטראגען אויף זיך די כהן־גדול־קליידער און ערפילט די היילינע עבודה.

און זיין בליק האט איהם נישט אבגענארט. יהונתן האט זיך אפען געשטעלט אויף דער זייט פון דעם פרעטענדענט באלאס, חאטש דימיטריאס, ווי איינער, וואס האט שוין גארנישט צו פערליערען, האט נישט אויפגעהערט זיך צו ווענדען צו דעם „פאלק פון יהודה“ און איהם צוצוזאגען די גלענצענדסטע הנחות און פרייהייטען. דאס פאלק האט זיך אבער פון דעם בעליעבטען חשמונאים־הויז נישט געוואלט אבקעהרען, און יהונתן האט גאנץ וועניג געגלויבט אין די דאזיגע „גאלדענע בערג“, וועלכע זענען צוגעזאגט געווארען אין א מינוט פון פערצווייפלונג. ער האט זיך פעסט געהאלטען אן אלעקסאנדער'ן און איהם אזוי לאנג געשטיצט, ביז יענער האט ענדליך בעזיעגט זיין געגנער און איז געווארען סירישער קעניג (150).

דער אויפגעקומענער אלעקסאנדער האט קיינמאל נישט פערגעסען די שטיצע, וואס יהונתן האט איהם ארויסגעוויזען, ווען ער האט זיך געפונען אין א קריטישער לאגע, און ער האט דעם געוועזענעם רעוואלוציאנערען־אנפיהרער בעעהרט מיט אלערליי קעניגליכע כבודים. צו דער פייערונג פון זיין חתונה מיט דער טאכטער פון דעם עגיפטישען קעניג, האט ער פערבעטען דעם יודישען פיהרער, און איהם בעהאנדעלט, ווי זיינעם א גלייכען: האנד ביי האנד מיט'ן סורישען קעניג איז יהונתן אין א פורפור־מאנטעל געזעסען, און מעהר כבוד איז איהם אבגעגעבען געווארען פון אנדערע שכני'שע קעניגען. יהונתן איז אפיציעל ערקלערט געווארען פון אלעקסאנדערן פאר דעם מיליטערישען און בירגערליכען פיהרער פון יהודה אזוי, אז פאקטיש איז שוין דאס לאנד כמעט אינגאנצען זעלבסטשטענדיג געווען און פאר זיין צייט האט עס זיך ווירקליך ערהאלט פון די פערשידענע וואונדען און קראנקהייטען, וואס עס האט איבערגעטראגען ביז דאן.

ארום זעקס יאהר (פון 132 ביז 146) איז אלעקסאנדער באלאס געזעסען אויף דעם סירישען טראן און, ווי דער גרעסטער טייל פון דער גריכיש־סורישער אריסטאקראטיע אין יענער צייט, האט ער אויך מעהר געקלערט וועגען זיינע אויסגעלאסענע תאוות און פערגניגענס,

ווי וועגען די אנגעלעגענהייטען פון דער מלוכה. דאס האט געגעבען די מעגליכקייט דימיטריאס דעם II-טען, מיט דעם ביינאמען ניקאטאר, דעם זוהן פון דימטריאס I, ארויסצורופען א אויפשטאנד אין לאנד און ארויסצוטרעטען אלס געזעצליכער יורש פון דעם סוריא'שען טראן. יהונתן האט אבער נישט אויפגעהערט צו שטיצען אלעקסאנדערן, חאטש עגיפטען און רוים האבען זיך פון איהם אבגעקעהרט, און ווען דער פערטרעטער פון צעלאסוריען, אפאלאניוס, איז איבערגעגאנגען אויף דימיטריאס זייט, איז יהונתן ארויסגעטרעטען געגען איהם מיט געוועהר. ער האט בעלאגערט די האפענשטאדט יאפא, וואו ס'האט זיך אויפגעהאלטען אפאלאניוס מיט זיין חיל, און זי איינגענומען. דערנאך האט ער צושטערט די שטאדט אשדוד און פערברענט דעם טעמפעל פון אבגאט דגון. אלס בעלויהנונג פאר דער ארויסטרעטונג האט יהודה פון אלעקסאנדער'ן בעקומען די אלטע פלשתים-שטאדט עקרון מיט איהר אומגעגענד (147).

נאך דעם אלעמען אבער איז אלעקסאנדערן דאך נישט געלונגען צו דערהאלטען פאר זיך דעם סוריא'שען טראן. צוזאמען מיט דער סוריא'שער בעפעלקערונג זענען צוגעשטאנען צו דימיטריאס'ן אויך גרויסע טיילען פון דער ארמעע, און שפעטער איז איבערגעגאנגען אויף זיין זייט אויך אלעקסאנדער'ס שווער, דער עגיפטישער קעניג, וועלכער האט אבגענומען זיין טאכטער פון אלעקסאנדער'ן און זי חתונה געמאכט פאר איהם, דימיטריאס'ן. דער איצטיגער איידים צוזאמען מיט'ן שווער זענען ארויסגעטרעטען אין א אפענעם קאמפף געגען אלעקסאנדער'ן, און נאכדעם ווי ער איז אנטלאפען קיין אראביען, איז דימיטריאס ארויף אויף דעם סוריא'שען טראן (145).

מיט דער דאזיגער איבערקעהרעניש אין סיריען האט זיך יהונתן געוואלט בענוצען, אום אויסצוקעמפפען פאר יהודה נאכמעהר זעלבסט-שטענדיגקייט, און ער האט בעלאגערט דעם וויכטיגסטען פונקט פון דער סירישער מאכט און דער העלעניסטישער פארטיי — די עקרא. די פערפאלגטע האבען זיך דאן געווענדעט צו דעם נייעם סירישען קעניג נאך הילף, און ער האט ארויסגעפאדערט דעם יודישען פיהרער צו זיך, קיין פטאלעמאיד; יהונתן האט זיך אבער פאר דעם דאזיגען ארויסרוף נישט דערשראקען. ער האט גוט פערשטאנען, אז ביי דער איצטיגער לאגע פון דעם סירישען הויף לויהנט נישט פאר איהם זיך איינצורייסען מיט יהודה, און איבערלאזענדיג די בעלאגערונג

אין איהר פולער קראפט, איז ער אוועק צום קעניג. דער לעצטער האט זיך ווירקליך גענויטיגט אין געלד און שטיצע, און האט זיך בעצויגען צו דעם פיהרער פון יהודה, ווי צו א בעדייטענדער מאכט, װאס קען פיעל נוצען ברענגען. דאן האט יהונתן איהם פארגעלעגט א געוויסע געלד-סומע (300 טאלאנטען) און געבעטען, ער זאל בעפרייען יהודה פון יעדען אבצאהל און עס פערגרעסערן מיט עטליכע ראיאנען פון שומרון (אפרים, לידדא און רמאתים). דימיטריאס האט איהם אין דעם אויך נישט אבגעזאגט — האטש ער האט באלד חרטה געהאט! — אבי נאר זיכער צו זיין אין דער אפיציעלער אונטערטעניגקייט פון יהודה און אין איהר שטיצע.

מיט רוהם און נצחון האט זיך יהונתן אומגעקעהרט אין דער היים. דערצו האבען זיך אין דעם סורישען מלוכה-לעבען באלד ווידער אנגעהויבען שטארקע אונרוהען, און יהונתנ'ס ארמעע האט אונערווארטעט איבערגעלעבט עטוואס אזוינס, וואס האט געקענט בעפריידיגען דעם יודישען דורשט, איינמאל פאר אלע מאל זיך נוקם זיין אן די סירי'ער פאר זייער אריינרייסען זיך צעהנדליגער מאל אין ירושלים און פאר זייער אריינמישען זיך אין די אינערליכע יודישע אנגעלעגענהייטען. מיט זיין נאכלעסיגקייט און שוואכקייט האט אויך דימיטריאס ארויסגערופען א גרויסע אונצופרידענהייט אין לאנד און אין דער ארמעע, און אזוי ווי אלעקסאנדער'ס קריעגספיהרער טריפאן, איז אין יענער צייט ארויסגעטרעטען אלס רעגענט אינ'ם נאמען פון אלעקסאנדער'ס מינדעריעהריגען זוהן, אנטיוכס VI, איז די גאנצע בעפעלקערונג אויפגעשטאנען געגען קעניג און די סאלדאטען האבען פשוט בעלאגערט זיין פאלאץ. ער האט זיך דאן געזעהן געצוואונגען, צו בעטען הילף ביי דעם יודישען פיהרער, און דער לעצטער האט איהם ווירקליך געהאלפען: דריי טויזענד יהודה'שע סאלדאטען האבען אוועקגעמארשירט אין דער הויפט-שטאדט פון סיריען, און בעהערשענדיג דעם גאנצען גארניזאן, האבען זיי געצוואונגען די סאלדאטען, אראבצונעהמען די בעלאגערונג פון דעם קעניגליכען פאלאץ און ביי איהם מחילה צו בעטען. אזוי האבען יהודה'שע סאלדאטען, אונטער דער פיהרונג פון א חשמונאי, געראטעוועט דעם טראן פון אנטיוכס עפיפאנוס'ס יורש!

דימיטריאס האט אבער די דאזיגע טובה באלד פערגעסען, און ווי נאר ער איז בעפרייט געווארען פון דער געפאהר, האט ער אנ-

געהויבען צוריקציהען די אַלע הבטחות, וואָס ער האָט פריהער געגעבען, און פײַנדליך זיך צו בעציהען צו דעם יודישען פיהרער. דאָס האָט אַרויסגערופען אין ירושלים אַ ביטערע שנאה צו דעם סירישען קעניג, און יהונתן האָט אָנגעהויבען פיהרען אונטערהאַנדלונגען מיט דעם דערמאָהנטען טריפאָן. דער לעצטער האָט מיט צופריעדענהייט אָנגענומען יהונתנ'ס פאָרשלאַג, און געשלאָסען מיט איהם אַ אָבמאַך, לויט וועלכען די סירישע רעגירונג אַנערקענט אַלע רעכטע און פרייהייטען פון דעם יודישען פיהרער און כהן גדול, וואָס פערפליכטעט זיך פון זיין זייט מיליטעריש צו שטיצען דעם קרוין-פּרעטענדענט אַנטיוכס VI. שמעון, יהונתנ'ס ברודער, איז בעשטימט געוואָרען פאַר אַ סירישען „סטראַטעג", ד. ה. פאַר אַ מיליטערישען קאָמאַנדיר איבער דער גאַנצער לענג פון מיטעללענדישען ים. מוטיג און העלדיש האבען דאַן די ביידע חשמונאים-ברידער געקעמפפט פאַר דעם קליינעם אַנטיוכס, מיט דעם נצחון פון וועלכען ס'איז געווען פערבונדען אויך די זעלבסטשטענדיגקייט פון יהודה.

אין דער מלחמה זענען פאָרגעקומען פערשיעדענע מאָמענטען; ענדליך אָבער האָבען די חשמונאים געזיעגט. יהונתן האָט איינגענומען די שטעדט אשקלון און עזה און איז צוריקגעקומען קיין ירושלים, וואו ער האָט זיך גענומען בעפעסטיגען די שטאָדט פון אַלע זייטען. די מויער-וואַנט אַרום שטאָדט האָט ער אויפגעהויבען העכער, און אינמיטען, צווישען דער עזרה און בית המקדש, האָט ער אויפגעשטעלט אַ הויכען וואַל, וואָס האָט געזאָלט אָבשניידען דעם הייליגען שטאָדט-טייל פון דעם סורישען עקרא-גאַרניזאָן. שמעון, וויעדער, איז געשטאַנען אָן דער שפּיץ פון אַ צווייטער מחנה, און האָט אויך אָבגעהאַלטען גלענצענדע נצחונות. ער האָט פערטריעבען דימיטרי'ס גאַרניזאָן פון דער דרום-פעסטונג בצרה און איהם פערביטען מיט אַ יהודה'שען; ער האָט אויך איינגענומען די נאָהנטסטע שטאָדט פון ירושלים, יאַפאַ (יפו), און בכלל געזוכט צו בעפעסטיגען די גרענעצען פון יהודה.

ביז פיערציג טויזענד אויסגעוועהלטע סאָלדאַטען האָט יהודה דאַן געהאַט אַרויסגעשטעלט אויפ'ן קריעגס-פּלאַץ, און עס לאָזט זיך גלויבען, אַז דער גרויסער פיהרער פון פאָלק האָט שוין אין יענער צייט שטאַרק געקלערט וועגען אָבררייסען זיך אינגאַנצען פון סוריען און פּראָקלאַמירען יהודה פאַר אַ פאָלקאָם זעלבסטשטענדיגע מלוכה; און פאָראויסזעהענדיג די קאָנפליקטען, וואָס וועלען דעריבער מוזען סוף כל

סוף אויסברעכען צווישען איהם און דעם סורישען הויף, האט ער זיך, ווי די היסטארישע קוועלען געבען איבער, געווענדעט צו דעם רוימי־שען סענאט מיט א פארשלאג, צו בענייען דעם אבמאך פון יהודה מיט דער רוימישער מלוכה, וועלכען עס האט געהאט אמאל געשלא־סען מיט איהר זיין ברודער — יהודה המכבי.

און ס'איז ווירקליך אזוי געוועז. דער סורישער מלוכה־פיהרער האט גלייך בעמערקט, אז יהודה שטרעבט נישט בלויז צו פאלשטענ־דיגער פאליטישער זעלבסטשטענדיגקייט, נאר אויך צו דער ווייטערדיגער פערברייטערונג פון איהרע גרענעצען אויף דעם רעכנונג פון די ערטער, וואס זענען נאר־וואס איינגענומען געווארען דורך די חשמונאים־ברידער פאר אנטיוכס'ן; ער האט דעריבער גלייך נאך דער מלחמה מיט די־מיטריאס'ן אנגעהויבען קלערען וועגען א קאמפף מיט דעם מעכטיגען יהודה'אישען כהן גדול. ארויסטרעטען אין א אפענער מלחמה געגען דעם עלטסטען חשמונאי איז אבער פאר איהם צו געפעהרליך געוועזען, און דער מערדערישער טריפאן האט זיך בענוצט מיט א געמיינעם שווינדעל, אום צו פערפיהרען דעם קליגסטען פון די חשמונאים און איהם פון וועג אבצורוימען. ער איז אריין מיט זיין מחנה אין פא־לעסטינא און האט זיך אבגעשטעלט ביי בית־שאן (סקיטאפאלים); דערוויסענדיג זיך דערפון, איז איהם יהונתן גלייך ארויס אנטקעגען מיט טויזענדער בעוואפענטע סאלדאטען. צו זיין איבערראשונג האט איהם אבער טריפאן זעהר פריינדליך בעגעגענט און נאך מיט טייערע מתנות. דער סירישער פיהרער האט איהם דערנאך ערקלערט, אז ער מיינט גארנישט זיך צו שלאגען מיט יהודה און איז בלויז געקו־מען, איהם, דעם כהן גדול, איינלאדען קיין עכו (פטאלאמעאים), וואו ס'דארפען געענדיגט ווערען די אונטערהאנדלונגען וועגען ארייג־רעכנען די שטאדט אין די גרענעצען פון יהודה. יהונתן האט גע־גלויבט דעם בעטריגער, און דעם גרעסטען טייל פון זיינע סאלדאטען צו־ריקגעשיקט, זיך לאזענדיג אליין מיט דעם סירישען „פריינד" קיין עכו. דארט אבער איז שוין אלץ צוגעגרייט געוועזען, און יהונתן איז גלייך נאך זיין אנקומען אהין געפאנגען געווארען פון טריפאנ'ס סאלדאטען. די יהודה'שע סאלדאטען, וועלכע האבען געזאלט בלייבען אין עמק יזרעאל און אין גליל, האבען זיך דערוואוסט פון דעם שווינדעל און געבראכט די ידיעה קיין ירושלים, וואו א שרעקליכער טרויער האט ארומגענומען דעם גאנצען פאלק.

דאָן איז דער לעצטער פון די חשמונאים־ברידער, שמעון, געקומען צו לויפען אין דער הויפט־שטאָדט. אין טיעפער עלטער, האָט דער דאָזיגער חשמונאי דאָך נאָך פיעל יוגענדליכע קראַפט אַרויסגעוויזען; ער האָט פערזאַמעלט דאָס פאָלק אין הויף פון בית המקדש, און די זעלביגע יהודים, וואָס זענען פריהער פערזונקען געווען אין טרויער און פערצווייפלונג, האָבען איצט צוריק זייער העלדישען מוט בעקומען, און בעגייסטערטע נקמה־ און פרייהייטס־געשרייען האָבען זיך פון זייערע הערצער אַרויסגעריסען.

„איך בין נישט בעסער פון מיינע ברידער, וועלכע זענען פאַר אונזערע הייליגקייטען און פאַר אונזער פרייהייט אומגעקומען!" — האָט שמעון אויסגערופען, און די גאַנצע פערזאַמלונג האָט איהם איינשטימיג אַנטקעגען־געשריען: „זיי אונזער קריעגספיהרער, ווי דיינע ברידער יהודה און יהונתן!"

דער לעצטער גליעד פון דעם העלדישען חשמונאים־שטאַם איז איצט אַוועקגעשטעלט געוואָרען אָן דער שפיץ פון פאָלק, און די אָנגעהויבענע בעוועגונג פאַר דער בעפרייאונג פון יהודה האָט ווייטער געמוזט געפיהרט ווערען נאָך מיט מעהר גלוט, נאָך מיט מעהר בעגייסטערונג. קודם כל האָט מען אָבער געמוזט זעהען בעפרייען דעם כהן גדול אָדער — זיך נוקם זיין פאַר איהם. טריפאָן האָט זיך מיט זיין אַרמעע אַלץ מעהר דערנעהנטערט צו די גרענעצען פון יהודה, פיהרענדיג מיט זיך דעם יודישען ליעבלינג אין קייטען געשמידט, אום אָבצושרעקען דער בעפעלקערונג פון יהודה און זי צו בעפאַלען נאָך איידער זי וועט צו זיך קומען. דאַן האָט שמעון צוזאַמענגענומען זיין אַרמעע ביי אַדידאָ און איז איהם אַרויס אַנטקעגען; דאָס האָט אויף דעם סירישען קריעגס־פיהרער ווידער אַ שרעק אָנגעוואָרפען און ווידער האָט ער זיך צום געמיינעם שווינדעל גענומען. ער האָט ערקלערט, אַז ער פאָדערט מעהר נישט, ווי הונדערט טאַלאַנטען און צוויי קינדער יהונתנ׳ס אַלס גאַראַנטיע פאַר יהודה׳ס אונטערטעניגקייט. שמעון האָט גאַנץ גוט פערשטאַנען דעם שווינדעל פון די דאָזיגע כלומר׳שטע פאָדערונגען; ער האָט זיי אָבער געמוזט ערפילען, נישט וועלענדיג אַרויפציהען אויף זיך דעם פערדאַכט, אַז ער האָט נישט געוואָלט העלפען בעפרייען זיין ברודער פון טוידט. טריפאָן האָט בעקומען די פערלאַנגטע סומע מיט די צוויי קינדער, און האָט די קריעג ווייטער געפיהרט; די יודישע אַרמעע האָט איהם

אבער געשטערט אריינצוקומען אין ירושלים מיט'ן גלייכען וועג. ער האט זיך דעריבער גענומען מיט דעם וועג צו דער דרום־גרענעץ, און דא האט דאס גליק דעם ראזיגען געמיינעם מערדער אין שטיך געלאזען. א אונגעהויערער שניי־פאל האט איהם געצוואונגען זיך אריבערצוּווארפען מיט זיין חיל אויף יענער זייט ירדן, אין גלעד, און דארט האט ער אויסגעלאזען זיין כעס צו דעם געפאנגענעם: — אויף זיין בעפעהל איז געטויט געווארען דער גרויסער יהונתן כהן גדול (243), די ביינער פון וועלכען עס זענען שפעטער דורך שמעון'ען איבערגעפיהרט געווארען קיין מודעין, וואו זיי זענען בעגראבען געווארען אין דער פאמיליען־מערה פון די חשמונאים. אזוי האט געענדיגט זיין לעבען דער פיערטער חשמונאי, וועלכער האט מעהר פאר זיינע פארגענגער אויפגעטאן פאר זיין פאלק; פון טיעפען אבגרונד האט ער דאס יהודה'שע מלוכה־וועזען ארויסגעצויגען און עס אויף א בעדייטענדער הויכקייט אוועקגעשטעלט. יהונתן האט אויסגעקעמפפט מאכט און איינפלוס פאר זיין פאלק, און פאר זיין דינאסטיע — דעם הויכען כהן־גדול־טיטול, וועלכער האט איצט צוריק בעקומען זיין אמאליגען רוהם און גלאנץ.

יהודה האט זיך איצט אינגאנצען אונטערגעווארפען דעם איינפלוס פון מתתיהו'ס לעצטען זוהן, שמעון, און אין זיין פערזאן האט עס ווירקליך בעקומען א העלדישען און בעגאבטען פיהרער. ער האט נישט בלויז פארטגעזעצט דעם בלוטיגען בעפרייאונגס־קאמפף, נאר איהם אויך געענדיגט, און מיט זיין נאמען איז פערבונדען די פאלשטענדיגע פאליטישע זעלבסטשטענדיגקייט פון יהודה; עס וואלט אבער דאך נישט ריכטיג זיין, צוצושרייבען דעם ראזיגען גלענצענדען ערפאלג בלויז זיין פערזענליכע גרויסקייט. שמעון איז דער לעצטער געוועזען פון אלע חשמונאים־ברידער, און איהם איז בעשערט געווען צו שניידען מיט געזאנג דאס, וואס זיי האבען פערזייעט מיט טרערען און בלוט! אין איין הינזיכט איז שמעון'ס איצטיגע לאגע עהנליך געווען צו דער, אין וועלכער יהונתן האט זיך געפונען נאך דעם טויט פון זיין עלטערן ברודער — דעם מכבי, ווי אנדערש אבער האט דאס פאלק איצט אויסגעזעהען און ווי אנדערש דאס לאנד! יהודה'ס נאכפאלגער האט אין אנהויב געהאט ארום זיך בלויז א קליינעם הייפעל רעוואלוציאנערען; איז אליין געוועזען א פיהרער אהן חעלכע ס'איז רעכט און אהן א שום טיטול; האט נישט געהאט נישט

קיין בעפעסטיגטע פלעצער, נישט קיין אנדערע הילפס-מיטלען און איז בכלל פון אויסהעניג און פון אינוועניג געווען ארומגערינגעלט מיט בלוטיגע שונאים. דאגעגען אבער האט יהונתנ׳ס נאכפאלגער איבערגענומען די מלוכה איבער א שטארקען פאלק. ער האט געפונען פאר זיך פעסטונגען, גוט אוועקגעשטעלטע קריגס-פונקטען, א גוט ארגאניזירטע, שטארקע ארמעע, און געהאט נאר איין-איינציגען פיינד געגען זיך. דערצו האט דער מערדערישער טויט פון דעם בעליבטען חשמונאים-כהן-גדול נאך מעהר אויפגעוועקט דעם פאלק און נאך שטארקער פונאנדערגעפלאמט אין איהם די שנאה צו דער סורישער ארמעע אזוי, אז שמעונ׳ען איז פארגעשטאנען הלויז צו פיהרען און גוט צו אפעריירען מיט דעם דאזיגען דאנקבארען מאטעריאל.

און דאס האט דער יונגסטער חשמונאי גלענצענד פערשטאנען. איהם האט דער אלטער מתתיהו נאך בעשטימט פאר א יועץ בנוגע צו די מלחמות געגען דער סירישער הערשאפט, און פון דאן אן האט ער נאך זיין יוגענד-פרישקייט און זיין פייערדיגען מוט נישט פערלוירען.

געהאלטען האט ער זיך ביי דער פאליטיק פון זיין ברודער, — אויסצונוצען דעם געגנער׳ס שוואכקייט, דאס לאנד צו בעפעסטיגען און זיינע גרענעצען ווייטער צו ציהען. און זיין ערשטער שריט איז גלייך געוועזען א אקט פון אונאבהענגיגקייט — ער האט נישט געווארט ביז די איבערשטע מאכט וועט איהם בעשטעטיגען אלס כהן-גדול. פאראויסזעהענדיג דעם קאמפף, וואס דער דאזיגער טריט וועט מוזען ארויסרופען, האט ער זיך גלייך גענומען פערשטארקען די פעסטונגען פון לאנד און זיי פערזארגען מיט אלעם נויטיגען; דערנאך האט ער זיך פערבונדען מיט דעם אראבגעזעצטען סירישען קעניג דימיטריאס II, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס דער זעלביגער איז זיך אזוי נישט אנשטענדיג בעגאנגען מיט זיין ברודער. ער האט איהם געשיקט א גאלדענע קרוין אלס צייכען פון אנערקענונג און צוגעזאגט מיליטערישע הילף געגען טריפאנען, וועלכער האט אונטער דער צייט געה׳רג׳עט זיין קעניגליכען שיצלינג, אנטיוכס VI, און אליין פערכאפט דעם טראן; דערביי האט ער אבער פערפליכטעט דימיטריאס׳ן צו אנערקענען די פאלשטענדיגע אונאבהענגיגקייט פון יהודה. דער לעצטער האט זיך דערפרעהט מיט דעם פארשלאג, און האט זיך פארמעל אבגעזאגט פון די אלע הערשאפטס-סימנים, וואס די סירישע קרוין האט ביז אהער ארויסגעוויזען בנוגע צו יהודה. פון דעם מאמענט אן האט יהודה אנגעהויבען פריי צו

אָטעמען און — ווי דער כראָניקער דריקט זיך אויס — „דער יאָך פון די געצענדיענער איז אראָבגענומען געוואָרען פון ישראל׳ס האלז״. דאָס פאָלק האָט גלייך אויפגעהערט זיך צו בענוצען מיט דער צייטרעכענונג לויט די רעגיערונגס־יאָהרען פון דער סעלעוקידישער דינאַסטיע, און אָנגעהויבען צו שרייבען אין אלע עפענטליכע דאָקומענטען (142): „אינ׳ם ערשטען רעגיערונגס־יאָהר פון כהן גדול, קריעגס־פיהרער און פאָלקס־הערשער שמעון״. די שמחה אין ירושלים איבער דער ערוואָרבענער פריי־הייט איז אזוי געוואלטיג געווען, אז די פיהרער פון פאָלק האָבען זיך געפיהלט פערפליכטעט, מיטצוטיילען די בשורה זייערע ברידער אין מצרים.

שמעון אָבער האָט זיך נאָך אלץ נישט אינגאנצען זיכער גע־פיהלט: — דער סירישער גארניזאָן האָט זיך נאָך געפונען אין דער שטאָדט־פעסטונג פון ירושלים. ער האָט דעריבער בעלאַגערט די עקרא מיט סאָלדאַטען און זי אזוי לאַנג געהאַלטען אָבגעשניטען פון דער ארומיגער וועלט, ביז זי האָט געמוזט זיך אונטערגעבען, און דעם 23־טען איר (מאי, 141) איז פאָרגעקומען די פייערליכע אריינטרעטונג פון די ירושלים־איינוואוינער אין די טויערן פון דער דאָזיגער מעכטיגער פעסטונגס־קייט, וואָס האָט געשטיקט דעם פאָלק אין א משך פון גענויע פיערציג יאָהר און א שרעק אויף איהם אָנגעוואָרפען.

אזוי האָט זיך געענדיגט דער פינפאונצוואנציג־יעהריגער קאַמפף פון יהודה פאַר איהר זעלבסטשטענדיגקייט. אָנגעפיהרט מיט דעם קאַמפף האָט די העלדישע חשמונאים־פאַמיליע, צו וועלכער ס׳איז פריי־הער איבערגעגאַנגען דער כהן־גדול־טיטול, און וועלכע איז איצט, צוזאַמען מיט דער ערוואָרבענער פּאָליטישער אונאָבהענגיגקייט, ממילא פערוואַנדעלט געוואָרען אין א נאַציאָנאַלער הערשער־דינאַסטיע, דאָס פאָלק, וואָס האָט איבערגעטראָגען אויף זיך דעם שווערען יאָך פון פיער מלוכות איינע נאָך דער אַנדערער — די בבלי׳שע, פּערסישע, עגיפטישע און גריכיש־סירישע — האָט זיך מיט אמאָל דערשפירט פריי פון יעדען יאָך, פון יעדען אויסערליכען דרוק, און עס האָט מיט הארציגער דאַנקבאַרקייט אלץ (די כהונה־גדולה מיט דער קרוין) אונטערגעטראָגען די בעפרייער, זיך גארנישט רעכנענדיג דערמיט, וואָס אין זייערע אָדערן פליעסט נישט דאָס בלוט, נישט פון דוד המלך און נישט פון דעם אלטען צדוק הכהן. געמיינט האָט דאָס פאָלק גוט: פון אייביג־אָן (פון זיין ערשטען געזעצגעבער ביז די לעצטע סופרים פון

דעם פעדסישען פעריאד) האבען זיך זיינע בעסטע זיהן בעמיהט, איינצופלאנצען אין איהם די שטרעבונג צו א טעאקראטישער רעגירונגספארם, צו מענשליכער מאכט, וואס זאל פערקערפערן מיט זיך דעם אייביגען אידעאל, דעם געטליכען ווילען, — און עס האט זיין הערשער אויך פאר א כהן גדול בעשטימט. געמיינט גוט האבען אויך די ערשטע חשמונאים; אים נאמען פון דעם יודישען גייסט, פון די פערשוועכטע יודישע הייליגקייטען, זענען זיי געגען דער פרעמדער מאכט ארויסגעטרעטען. די רעזולטאטען פון די דאזיגע גוטע כונות זענען אבער גאנץ אנדערע געוועזען. עס איז געוואקסען די יודישע מלוכה, דאס יודישע קעניגרייך, און וואס פעסטער ס'איז געווארען די מאכט אין די הענד פון דער נייער דינאסטיע, אלץ מעהר איז זי געווארען א ציעל פאר זיך; וואס שטארקער ס'איז געווארען דער קעניג, אלץ שוואכער האט זיך געשפירט אין איהם דער כהן גדול... דאס האט, נאטירליך, געמוזט ברענגען צו פערשיעדענע סכסוכים און קאנפליקטען, ווי צווישען דער דינאסטיע און דעם פאלק, אזוי אויך צווישען די מיטגליעדער פון דער דינאסטיע גופא, און ענדליך האבען אזעלכע סכסוכים ווירקליך מיטגעווירקט די ענדע פון דער פאליטישער חשמונאי'שער מאכט, ווי פון דער יודישער זעלבסטשטענדיגקייט בכלל — יודען זענען ביי זייער תורה געבליבען, ביי דער מאכט פון גייסט.

צווייטעס קאפיטעל.

די חשמונאים־פירשטען שמעון און יוחנן־הורקנוס.

(142)—106

מיט דער הערשאפט פון דעם ערשטען חשמונאים־פירשט, שמעון, הויבען זיך אן ליכטיגע, רוהיגע יאהרען פאר דער בעפעלקערונג פון יהודה. די איינגענומענע האפען־שטאדט יאפא (יאפע) האט רייכער געמאכט דעם לאנד נישט בלויז מיט א וויכטיגען פערטיידיגונגס־פונקט, נאר אויך מיט א אונגעהויערער קוועלע פון הכנסות. יהודה איז איצט פעראייניגט געווארען מיט׳ן מיטעללענדישען ים, און האט פערבונדען האנדעלס־בעציהונגען מיט דער גאנצער ציוויליזירטער וועלט; דאס בעפרייטע לאנד האט אויפגעלעבט און דאס פרייע פאלק האט זיך צוריקגעקעהרט צו זיין פריעדליכען ארבייטס־לעבען; האנדעלס־קאראוואנען האבען זיך געצויגען איבער די וועגען פון יהודה, און פאהנען פון האנדעלס־שיפען האבען געפלאטערט איבער די וועלען פון יהודה׳שע וואסער׳ן. רייך איז דאס פאלק געווארען און מעכטיג האט עס זיך געפיהלט: די איינגענומענע שטעדט (גזרה) און פעסטונגען (בצר) האבען געשיצט די גרענעצען פון לאנד און זיי בעווארענט פון יעדען אויסערליכען אנפאל.

„זיי (די יהודה׳ער) האבען זיך איצט אין פריעדען געקענט בעארבייטען זייער ערד; די ערד האט ארויסגעגעבען איהרע תבואות, און די בוימער — זייערע פרוכטען; די אלטע לייט זענען געזעסען אין די גאסען און געשמועסט וועגען דער גוטער לאגע פון לאנד, די יונגע לייט

האבען זיך אויסגעפוצט אין קריעגערישע קליידונגען. די שטעדט האט ער (שמעון) בעזאָרגט מיט שפייז און די פעסטונגען — מיט כלי־זין, און זיין נאָמען האט זיך געטראָגען איבער אלע עקען פון דר'ערד... יעדערער איז זיך געזעסען אונטער זיין ווייַנשטאָק און אונטער זיין פייגענבוים, פון קיינעם נישט געשטערט... שמעון האָט געהאָלפען אלע אונגליקליכע פון זיין פאָלק... ער האָט דעם בית המקדש בעפוצט און פערדאָפּעלט זיינע כלים..."

מיט אזעלכע אידילישע פארבען מאָלט „דאָס ערשטע בוך פון די מכבי'עער" דאָס לעבען אין יהודה פאַר שמעונ'ס צייטען. דער לעצטער האָט נישט אויפגעהערט צו בעפעסטיגען דאָס לאַנד און זיך איינצושטעלען פאַר דער מינדעסטער פּאָזיציע, און דאַגעגען איז דאָס פאָלק אַליין דורכגעדרונגען געוואָרען מיט זיין נאַטירליכער פרומקייט און פריעדליכקייט, און האָט אָפט נישט אנערקענט זאָגאר די נויטיגקייט פון אזא אונאויפהערליכען בעפעסטיגונגס־דראַנג. אזוי האָט דאָס פאָלק געוואָלט איינגאַנצען פערניכטען די מויערן פון דער ע ק ר א, ווייל איהרע הויכע טורעמס האָבען איבערגעשטיגען דעם באַרג פון בית־המקדש, וועהרענד שמעון האָט געזעהען אין זיי אַ גלענצענדען פערטיידיגונגס־פונקט אין פאַל פון אַ מלחמה, און האָט זיי נישט געוואָלט פערניכטען. ער האָט דעריבער אויסגעאַרבייט אַ פשרה־פּלאַן: די שפּיצען מיט די טורעמס זאָלען אראָבגעטראָגען ווערען, און די מויערן מיט די הויפען און פּלעצער זאָלען בלייבען. דאַן האָט מען אויך דעם פערהאַסטען נאָמען פון דער פעסטונג געענדערט, און איהם פערביטען מיט דעם נאָמען, וואָס נ ח מ י ה האָט נאָך געהאַט איינגעפיהרט, ב א ר ה (באַרים). אין דעם דאָזיגען איבערגעענדערטען פּלאַץ האָבען די יהודה'אישע סאָלדאַטען געהאַט זייער קוואַרטיר און זייער וואָפען־אַרסענאַל, און דאָ, אַרומגערינגעלט פון זיין איבערגעגעבענעם חיל, האָט שמעון אויך זיין וואוינונג איינגעריכטעט.

גינסטיג פאַר יהודה איז געווען אויך די לאַגע אין סוריען; דאָרט האָט מען זיך ווידער געשלאָגען פאַר דער קרוין, און יהודה האָט דערפון אין צווייען פערדיענט: ערשטענס, איז דערווייל די סורישע מלוכה אַלץ מעהר אָבגעשוואַכט געוואָרען; און צווייטענס, האָט זי יהודה צורוה געלאָזען. איינגאַנצען נייטראַל האָט אָבער שמעון דאָך נישט געקענט בלייבען; דער קאַמפּף אין סוריען האָט זיך איצט געפיהרט צווישען דימיטראָס דעם II־טענס ברודער, אַ נ ט י ו כ ס ס י ד ע ט, און דעם פריהערדיגען אוזורפּאַטאָר ט ר י פ א ן. שמעונ'ען איז, נאַטיר־

ליך, געגאנגען אין דעם, איינגאנצען צו דערשלאגען דעם מערדער פון זיין ברודער, און ווען אנטיוכס האט בעלאגערט טריפאנ׳ען אין דער פיניקישער פעסטונג דור, האט איהם שמעון געשטיצט מיט סאלדא-טען, מיט געלד און מיט שפייז-מיטלען. אנטיוכס האט דערפאר בע-שטעטיגט די אלע פרייהייטען, וואס זיין ברודער האט געשענקט יהודה (240), און האט נאך דערצו בעפעסטיגט דאס רעכט פון יהודה, אויסצוגיעסען איינענע מטבעות.

אין יענער צייט האט שמעון נאך איין שריט געמאכט, מיט דעם צוועק, צו פערזיכערן די אינטערנאציאנאלע לאגע פון יהודה. שווער איז צו זאגען, וואס עס וואלט סוף כל סוף ווערן פון דער פערהעלט-ניסמעסיג-קליינער יודישער מלוכה, ווען איהר ערשטער זעלבסטשטענ-דיגער פיהרער וואלט דעם דאזיגען שריט נישט מאכען; דאס אבער איז זיכער, אז אט דער געמאכטער שריט האט דירעקט געפיהרט צו דעם שפעטערדיגען אונטערגאנג פון יהודה. שמעון האט איינמאל פאר אלע מאל געוואלט איינגאנצען בעפרייען דאס לאנד פון די קליינע סו-רישע טיראנען און האט בעשלאסען, אנצוטרויען יהודה׳ס גורל יענעם פאלק, וואס איז געווען לויט זיין עצם נאטור און א דאנק זיין אונ-ערזעטליכער תאוה איינצונעהמען אנדערע און זיי איינצושלינגען אין זיין אונגעהויערען ארגאניזם, — געגען יעדער נאציאנאלער פרייהייט; פון די קליינע סורישע טיראנען האט ער דאס לאנד בעפרייט, און עס צונעטראגען יענעם מעכטיגען טיראן, רוים, וואס האט די איהם אי-בערגעגעבענע פעלקער קושענדיג און אומארמענדיג — דערשטיקט. ער האט געשיקט א דעפוטאציע קיין רוים, אום צו בעניישען דעם אמאליגען אבמאך, און דער רוימישער סענאט האט דעם פארשלאג אנגענומען: יהודה איז איינגעשלאסען געווארען אין דעם בונד פון די מלוכות, וואס די גרויסע רוימישע רעפובליק האט פעראייניגט ארום זיך, און דער סענאט האט איהר גאראנטירט די אונבעריהרליכקייט פון איהר טעריטאריום און איהר פאליטישע אונאבהענגיגקייט.

די ביטערע פרוכטען פון דעם אבמאך, האבען אנגעהויבען ארויס-וואקסען ערשט אין א לאנגער צייט ארום, און דערווייל האט זיך דאס פאלק געפרעהט מיט דעם כבוד און בעשלאסען, אויסצודריקען זיין דאנקבארקייט דעם גרויסען פיהרער אין א פייערליכען אקט. דעם אכטאונצוואנציגסטען טאג אין אלול (סעפטעמבער, 140) אויפן 3-טען יאהר פון שמעונ׳ס הערשען אין ירושלים אלס כהן-גדול, האט זיך דאס

גאנצע פאלק מיט די כהנים, עלטסטע און אלע פארשטעהער, פערזאמעלט ארום בית־המקדש און בעשלאסען, אנצוערקענען שמעון׳ען פאר דעם העכסטען פיהרער פון פאלק און איבערצולאזען איהם און זיינע קינדער ביז משיח וועט קומען דעם טיטול כהן גדול, קריעגס־פיהרער און פירשט; שמעון זאל, אלס אויסגעצייכענטער פון פאלק, טראגען א פורפור־מאנטעל מיט גאלדענע בעפוצונגען, אלע עפענטליכע דאקומענטען זאלען אין זיין נאמען אויסגעשטעלט ווערן; ער זאל דאס רעכט האבען, צו בעשליסען וועגען קריעג און פריעדען און וועגען בעאמטע אין לאנד, און זאל דער איינציגער האבען צו זאגען איבער די וואפען און פעסטונגען, ווי אויך איבער דעם בית־המקדש מיט זיינע הייליגקייטען. דער דאזיגער בעשלוס פון פאלק איז אויסגעקריצט געווארען לזכרון אויף קופערנע טאוולען, און זיי זענען בעהאלטען געווארען אין ארכיוו פון בית־המקדש. צו יענער צייט האט מען אנגעהויבען אויסגיסען אין יהודה אויך אייגענע מטבעות. יעדע מטבע האט געטראגען אויף איין זייט דעם אויפשריפט „שקל ישראל" מיט דער אנגעבונג פון איהר ווערט, און אויף דער צווייטער זייט נאך א אויפשריפט: „ירושלים הקדושה"; אויף יעדער מטבע האט זיך געפונען אויך די צאהל פון יאהר, רעכענענדיג דעם אנהויב פון שמעון׳ס הערשען אין לאנד, און א עמבלעם אין דער געשטאלט פון א בליהענדען צווייגעל מיט א אונבעשטימטער שעלכעל. די אותיות פון די דאזיגע אויפשריפטען זענען געוועזען אלט־העברעאישע אדער שומרוני׳שע, וועלכע זענען בעקאנט געוועזען צווישען די ארום־וואוינענדע פעלקער.

עטליכע יאהר כסדר האט אין יהודה געהערשט גליק און פריעדען דערנאך איז ווידער פארגעקומען עטוואס אזוינס, וואס האט אזוי ווי אויסגעפרובט די שטארקייט פון פאלק, צי זי איז נאך נישט איינגעשלאפען. אנטיוכס סידעט האט מיט שמעון׳ס הילף בעזיעגט טריפאנען און זיך געפיהלט פעסט אויף דעם סירישען טראן; דאן האט איהם אנגעהויבען אויפצופאלען אין די אויגען די גרויסקייט פון דער געוועזענער סירישער וואסאלין, און ער האט זיך גענומען מאהנען ביי יהודה אלטע חובות. ער האט געשיקט צו שמעון׳ען זיין קריעגספיהרער קענדעבאיאס פון הירקאניען מיט דער טענה, אז ער, שמעון, האט זיך צוגענומען אהן א שום רעכט די סירישע שטעדט יאפא און גזרה און די עקרא פון ירושלים, און דארף זיי צוריק אומקעהרען דער סירישער קרוין אדער בעצאהלען פאר זיי טויזענד טאלאנטען. שמעון האט אויף דעם

געענטפֿערט, אַז די דאָזיגע ערטער האָבען שוין אַמאָל אָנגעהערט צו יהודה און ער האָט זיי בלויז צוריק אָבגענומען, נאָר, אום אויסצומיידען ווייטערדיגע סכסוכים, איז ער גרייט צו געבען הונדערט טאַלאַנטען. דאַן האָט אַנטיוכס בעשלאָסען זיך צו נעהמען פֿאַר׳ן געוועהר, און האָט אַרייַנגעשיקט דעם זעלביגען קענדעבאַיאָס קיין יהודה מיט אַ גרויסער מחנה פֿוס-געהער און רייטער. שמעון, ווידער, פֿון זיין זייט, האָט זיך אויך צוגעגרייט צו אַ האַרטנעקיגען קאַמפֿף, און אַזוי ווי ער אַליין איז שוין זעהר אַלט געוועזען, האָט ער בעשטימט פֿאַר קריעגספֿיהרער זיינע ביידע זיהן יוחנן און יהודה. דער שונא האָט זיך שוין געהאַט אַרייַנגעריסען טיעפֿער אין לאַנד און געפּייניגט און געטוידט די איינגענומענע איינוואוינער; איהם איז אָבער נישט לאַנג בעשערט געווען אַזוי צו ווילדעווען: ביי דער שטאָדט עקרון האָבען איהם די יודישע קריעגספֿיהרער געטראָפֿען, און דאָרט האָבען זיי איהם מיט זיין מחנה אינגאַנצען צושלאָגען; די אַנטלאָפֿענע האָט יוחנן נאָכגעיאָגט ביז דער שטאָדט אַשדוד און האָט זיך מיט נצחון אומגעקעהרט קיין ירושלים. דאָס איז געווען דער לעצטער קריעגס-אַקט פֿאַר שמעונ׳ס לעבען, און די גלענצענדע פֿאַלגען זיינע האָבען דעם אַלטען פֿיהרער איבערצייגט, אַז ער מעג זיך פֿערלאָזען אויף זיינע זיהן: — זיי וועלען וויסען צו שיצען די מאַכט פֿון יהודה.

ווידער האָט דאָס פֿאָלק פֿריי אָבגעאָטעמט, און צוזאַמען מיט איהם האָט געהאָפֿט רוהיג צו פֿערברענגען דעם לעצטען טייל פֿון זיין קריעגערישען לעבען אויך דער אַלטער פֿיהרער; איהם איז אָבער בעשטימט געווען אויך צו שטאַרבען נישט נאַטירליך, ווי דאָס איז געוועהנ, דער פֿאַל מיט אַלע זיינע פֿיער ברידער. ער האָט געהאַט אַ איידים מיט׳ן נאָמען פּטאָלאָמעאוס בן האַבוב, וועלכען ער האָט בעשטימט פֿאַר אַ פֿיהרער פֿון דעם יריחו-ראַיאָן. דאָס איז אָבער דעם עהרגייציגען פּטאָלאָמעאוס וועניג געווען — איהם האָט זיך געוואָלט אָב׳ירשה׳נען די גאַנצע אויבערשטע ממשלה איבער יהודה, זיך שטיצענדיג אויף זיינע סאָלדאַטען און אויף דער הילף פֿון אַנטיוכס סידעט. צו דעם דאָזיגען פֿערברעכערישען צוועק האָט ער זיך בענוצט מיט דעם מערדערישענדליכען מיטעל, וואָס פֿלעגט זיך דאַן געוועהנליך פּראַקטיצירען אין די אַזיאַטישע הויפֿען; אַרומפֿאָהרענדיג בעזעהען דאָס לאַנד, אום זיך נעהנטער צו בעקענען מיט דעם לעבען און די בעדערפֿעניששען פֿון פֿאָלק, האָט זיך דער גרייז-גרויער שמעון אָבגעשטעלט אין דער פֿעסטונג דגון,

נישט ווײַט פון ירחו, וואו זײַן אײדים האָט זיך געפונען (שבט 135). בעגלײט האָבען איהם אין וועג זײַן פרוי און זײַנע צוויי יונגערע זיהן יהודה און מתתיהו, און ווען די הויכגעשטעלטע געסט האָבען זיך אונטערגעהאַלטען אויף דעם גרויסאַרטיגען מאָלצײַט, וואָס דער אײדים האָט לכבוד זײ אײַנגעאָרדענט, און זיך גאַנץ גוט געפיהלט אין דעם נאָהנטען פאַמיליען-קרײַז, זענען שמעון מיט זײַנע צוויי זיהן בעפאַלען און געטוידט געוואָרען פון פטאָלאָמעאוס'ן מיט זײַן רויבערישער משרתים-באַנדע. דער מערדער האָט גלײַך אַרויסגעשיקט שלוחים צו דעם סירי'שען קעניג, יענער זאָל איהם שטיצען מיט סאָלדאַטען; דאַן אויך שלוחים קײַן גזרה, וואו יוחנן האָט זיך אויפגעהאַלטען, אום אויך דאָס לעצטע צווײַגעל פון דעם פרעכטיגען חשמונאים-בוים אָבצוהאַקען; און ענדליך אויך קײַן ירושלים — אום אײַנצונעהמען פאַר זיך די שטאָדט מיט'ן בית המקדש. זײַן מערדערישער פלאַן האָט זיך איהם אָבער נישט אינגאַנצען אײַנגעגעבען: — אײנער פון פעסטונגס-סאָלדאַטען איז גלײַך געלאָפען קײַן גזרה, וואו ער האָט געבראַכט די בשורה פון דער שענדליכער רציחה, אַזוי, אַז די געדונגענע מערדער זענען גלײַך בײַ זײער אָנקומען אין שטאָדט געכאַפּט און בעשטראָפט געוואָרען; יוחנן האָט בעוויזען אָנצוקומען פריהער פון פטאָלאָמעאוס'עס שלוחים אויך קײַן ירושלים, וואו דאָס גאַנצע פאָלק האָט איהם מיט בעגײַסטערונג אויפגענומען, און ווען דער רוצח בן-האבוב איז צוגעקומען מיט מיליטער צו די טויערן פון שטאָדט, האָט מען איהם שוין פערשפּאַרט דעם וועג, און ער איז געצוואונגען געווען זיך אומצוקעהרען צוריק אין זײַן פעסטונג דגון, לאָזענדיג בײַ זיך אַלס געפאַנגענע זײַן שוויגער — יוחנן'ס מוטער.

דער לעצטער האָט איהם אָבער נישט געלאָזען אַזוי רוהיג זיצען, און זײַן ערשטע אַרבײַט, איבערנעהמענדיג די רעגירונג איבער'ן פאָלק, איז געווען צו פערפאָלגען דעם שענדליכען רוצח פון זײַן פאָטער און זײַנע ברידער. ער האָט זיך געשטעלט אָן דער שפּיץ פון אַ פעסטער אַרמעע, און איז אַוועק בעלאַגערן פטאָלאָמעאוס'ן מיט זײַן פעסטונג; דאָ אָבער האָט זיך אָבגעשפּיעלט די שרעקליכסטע טראַגעדיע, פון וועלכער די מענשליכע ווירקליכקײַט ווײסט צו דערצעהלען, און וועלכע האָט אינגאַנצען פאַראַליזירט זײַן בעלאַגערונגס-טעטיגקײַט: בײַ יעדען נעהנטערן צוטריט צו דער פעסטונג פון יוחנן'ס אַרמעע, האָט דער מערדער אַרויסגעפיהרט דער געפאַנגענער מוטער אויפ'ן שפּיץ טורעם און געדראָהעט, זי אַראָבצוואַרפען!

לאַנג איז דער געפּײַניגטער זוהן בײַ דער פעסטונג געשטאַנען און האָט נישט געוואַגט נעהנטער צוצוגעהן, האָטש די אַלטע חשמונאים-מוטער האָט, ווי די לעגענדע דערצעהלט, איהם אויפגעמונטערט און געשריען צו איהם, ער זאָל זיך נישט רעכנען מיט איהרע לײַדען, און בעכּ״ר דעם מערדער פון איהר מאַן און קינדער בעשטראָפען; און ענדליך האָט ער די בעלאַגערונג אויפגעגעבען. דאָס האָט אָבער נישט געשטערט פון דערסטוועגען דעם מערדער צו טויטען דער אַלטער מוטער, און אַליין איז ער אַנטלאָפען קיין פילאַדעלפיע, די אַמאָליגע הויפּט-שטאָדט פון עמון (רבת-עמון), וואו ער איז שפּורלאָז פערשוואונדען געוואָרען. די בײנער פון דעם אַלטען פיהרער זענען דאַן איבערגעפיהרט געוואָרען אין זײַן געבורטס-שטאָדט מודעין, וואו דאָס פאָלק האָט זיי בעגראָבען אין דער פאַמיליען-מערה פון די חשמונאים. איבער דער דאָזיגער מערה האָט שמעון נאָך פאַר זײַן לעבען געלאָזען אויפשטעלען אַ הויכען טורעם, פון ווײַסען, פאָלירטען מאַרמאָר-שטיין, וואָס האָט זיך געזעהען ווײַט איבער'ן וואַסער און געדיענט אַלס ליכט-זײַל פאַר די ים-רײַזענדע.

דער נײַער פיהרער און כּהן גדול, יוחנן הורקנוס, איז צוריקגעקומען קיין ירושלים, און דאָ האָט איהם ווידער ערוואַרטעט זעהר אַ שווערער צוזאַמענשטויס. נאָך דער מפּלה פון זײַן קריגס-פיהרער, האָט זיך אַנטיוכס אַליין געשטעלט בראש פון אַ גרויסער אַרמעע, מיט וועלכער ער האָט זיך געלאָזען מאַרשירען צו דער הויפּט-שטאָדט, איבערלאָזענדיג נאָך זיך אין יהודה אויף זײַן גאַנצען וועג — טויט און פערוויסטונג. יוחנן, וועלכער האָט זיך אונערוואַרטעט דערוואוסט פון דעם אָנפאַל בעת דער בעלאַגערונג פון דגון, האָט זיך געפיהלט צו שוואַך, אום אַרויסצוטרעטען אַנטיוכס'ן אַנטקעגען, און בעשלאָסען צו בלײַבען אין דער גוט-בעפעסטיגטער הויפּט-שטאָדט. דאַן האָט אַנטיוכס אַרומגענומען די שטאָדט פון אַלע זײַטען, און זי אָבגעשניטען פון דער גאַנצער וועלט. אָפט האָבען זיך קלײנע גרופּען פון די בעלאַגערטע אַרויסגעריסען פון שטאָדט און פערוראַכט בעדײַטענדע חורבונות אין דער בעלאַגערונגס-אַרמעע, וועלכע האָט, אויסער דעם, געליטען אויך פון וואַסער-מאַנגעל. די בעלאַגערטע, ווידער, האָבען אָנגעהויבען שפּירען מאַנגעל אין שפּײַז-מיטלען, און אַזוי ווי דער דאָזיגער צושטאַנד האָט צוגענומען אַ גאַנצען זומער, און די סורער האָבען נישט געזעהען פאַר זיך קיין מעגליכקײַט, אײַנצונעהמען די שטאָדט

סימ'ן שטורם, זענען בײדע זײטען געניינט געװען איבערצורײסען די קריעג, און א קורצע צײט פאר דעם יום־טוב סוכות האט הורקנוס געשיקט בעטען װעגען א װאפענשטילשטאנד איבער די טעג פון יום־טוב. אנטיוכס האט נישט בלויז ערפילט דעם דאזיגען פערלאנג, נאר אויך ארײנגעשיקט, צו אלעמענס איבערראשונג, פערשידענע רײכע מתנות פאר דעם יום־טוב'דיגער עבודה אין בית־המקדש. דאס האט געבראכט דערצו, עס זאלען אנגעהויבען געפירט װערן אונטערהאנדלונגען װעגען א שלום. אנטיוכס האט געפאדערט, אז די יהוד'ער זאלען איהם אבגעבען דאס געװעהר; צאהלען א געװיסען מס פאר די פעסטונגען יפו, גזרה און בצר און ענדליך, לאזען ארײנפיהרען א סורישען גארניזאן אין ירושלים. זעהענדיג זיך געצװאונגען, האט יוחנן די ערשטע פונקטען אנגענומען; פון דעם לעצטען אבער האט ער זיך ענטשלאסען אבגעזאגט, און ענדליך איז געבליבען, ער זאל אויסצאהלען אנטיוכס'ן דערפאר פינף הונדערט טאלאנטען און איהם געבען א געװיסע צאהל געפאנגענע; דערצו האט אנטיוכס צושטערט אויך די אויבערשטע טײלען פון די שטאדט־מויערן. אזוי זענען די פינסטערע װאלקענס, װאס האבען א שרעק אנגעװארפען אויף יהודה, אריבער אהן א בעדײטענדען שאדען פאר'ן לאנד.

די מפלה פון יהודה אין דעם קאמפף געגען אנטיוכס'ן האט בײ איהר פיהרער דעם מוט נישט אבגענומען. ער האט זיך גלײך גענומען צוריק בעפעסטיגען די אבגעשװאכטע קרעפטען, און צוזאמען דערמיט אויך אויסגעפרובט דעם טראדיציאנעלען מיטעל, מיט װעלכען עס האבען זיך בענוצט אלע חשמונאי'שע פיהרער אײנער נאכ'ן אנדערן: ער האט אװעקגעשיקט א דעפוטאציע קײן רוים, אום צו בענײען דעם אלטען אבמאך. די דעפוטאציע איז פרײנדליך אויפגענומען געװארען און דער סענאט האט שריפטליך בעשטעטיגט, אז אנטיוכס מוז צוריק אומקעהרען יהודה די אלע פלעצער, װאס ער האט אײנגענומען און האט קײן שום אויבערשטע רעכט נישט איבער יהודה און איהרע אײנװאוינער (332). אנטיוכס, װידער, האט דערװײל אונטערגענומען א נײעם קריעגס־צוג געגען די פארטהאנער, װעלכע האבען אויך אנגעהערט פריהער צו דער סורישער קרוין און װעלכע האבען זײט צעהן יאהר געפאנגען געהאלטען זײן ברודער דימיטריאס, און דא האט זיך דאס גליק פון איהם אבגעקעהרט: זײן ארמעע איז צושלאגען געװארען און ער אלײן האט זיך פון א פעלזען אראבגעװאר־

פען, אום אויך נישט געפאנגען צו ווערן. אויף דעם סורישען טראָן איז דאַן ווידער ארויף דימיטראָס (פון 128 ביז 125), וועלכען די פּארטהאנער האָבען בעפרייט; ער איז אָבער פערהאַסט געווען ביים פאָלק און נאָכדעם, ווי ער איז צושלאָגען געוואָרען פון דעם נייעם פרעטענדענט אלעקסאנדער צעבינא, האָט ער געמוזט אנטלויפען. דערמיט האָבען זיך נאָך די אונרוהען אין סוריען נישט געענדיגט; דאָרט האָט מען זיך נאָך אַ לאַנגע צייט געריסען און געשלאָגען איבער׳ן טראָן און געענדיגט האָבען זיך די דאָזיגע ארומרייסעניִשען צוזאַמען מיט דער ענדע פון דער גאַנצער סעלייקידישער דינאַסטיע.

די דאָזיגע שוואַכקייט פון סוריען האָט דעם פיהרער פון יהודה געגעבען די מעגליכקייט איננאַנצען צו איגנאָרירען דעם אָבמאַך, וואָס ער האָט געשלאָסען מיט אנטיוכס׳ן, און צוריקצושטעלען די פאָלשטענדיגע אונאָבהענגיגקייט פון זיין לאַנד. ער האָט זיך אָבער דערמיט אליין נישט בעגנוגענט; איהם האָט זיך געוואָלט פערברייטערן די גרענעצען פון לאַנד און צוברענגען יהודה צוריק צו דעם אומפאַנג, וועלכען זי האָט פערנומען אין די גליקליכע צייטען פון די אַמאָליגע מלכים. צו דעם צוועק האָט ער פאַר אַלעמען געזוכט צו פעראייניגען אלע אָבגעריסענע טיילען פון דעם יודישען פאָלק און צו פערשטאַרקען זייער בעציהונג צום צענטער, צו ירושלים. די כנסת הגדולה האָט דאַן ווידער (224) אוועקגעשיקט אַ בריעף צו די יודישע קהלות אין מצרים און צו זייער אָנגעזעהענסטען, יהודה אריסטאָבול, דעם קעניג׳ס לעהרער, אין וועלכען זי האָט זיי אויפגעפאָדערט מיטצופייערן דעם טאָג פון דער בעניייאונג פון בית המקדש.

אַ שטערונג אויף דעם וועג פון דער פאָלשטענדיגער פאָליטישער און רעליגיעזער צונויפשמעלצונג פון אלע טיילען פון פאָלק האָבען פאָרגעשטעלט מיט זיך אויך די שומרונים. די דאָזיגע בעפעלקערונג, וואָס האָט פון אייביג-אָן זיך בעצויגען מיט אַזאַ טיעפער שנאה צו יהודה, האָט פערנומען דעם סאַמע צענטער פון פאַלעסטינאַ, און אויסער דעם, וואָס זי האָט געאָגראַפיש געשטערט דעם דירעקטען פערקעהר צווישען יהודה און גליל, האָט זי בכלל געבייזט דעם רעליגיעזען געפיהל פון די יהודה׳ער מיט איהר היכלען טעמפעל אויף דעם בארג גריזים, ביי דער שטאָדט סיחון. יוחנן הורקנוס האָט דעריבער בעשלאָסען, איינצונעהמען דעם דאָזיגען צענטער פון לאַנד און אונטערטעניג צו מאַכען אויך די צוויי אנדערע שכנישע

פיינדליכע שבטים, פון וועלכע יהודה איז אמאל פיעל אויסגעשטא־
נען: די אדומ'ער פון דרום זייט, און די גריכען פון מזרח זייט.
אום איינצושליסען אזעלכע דריי טעריטאריומס אין די גרענעצען פון
יהודה האט זיך אבער געפאדערט א געוואלטיגע מיליטערישע מאכט,
און יוחנן האט זיך געזעהן געצוואונגען, איינצופיהרען ביי זיך א רע־
גולערע שטארקע ארמעע פון געדונגענע סאלדאטען. די געלד־מיטלען
אויף דעם האט יוחנן, ווי ס'האט זיך דערצעהלט אין פאלק, גענו־
מען פון דעם אוצר, וואס ער האט געפונען אין דוד המלך'ס קבר. —
דער ערשטער שריט אויף דעם וועג פון דער נייער ריכטונג
אין דער פאליטיק פון יהודה, — די ריכטונג פון אנפאלען און
איינגעהמען, אנשטאט דער ביזהעריגער פערטיידיגונגס־
פאליטיק — איז געווען געווענדט קיין מזרח, אויף יענער זייט ירדן.
דא האט ער בעלאגערט די אמאליגע מואב־שטאדט מעדאבא און
זי בעזיעגט. פון דארטין לאזט ער זיך אוועק צו דער הויפטשטאדט
פון שומרון, סיחון, און נעהמט זי איין צוזאמען מיט'ן בארג גרי־
זים, וואו ער צושמעטערט דעם שומרונ'ישען טעמפעל, וועלכער איז
שטענדיג געווען, ווי א דארן אין די יודישע אויגען. דער צושטע־
רונגס־טאג פון דעם טעמפעל („יום גריזים״) איז פון דאן אן יאהר
יעהרליך געפייערט געווארען אין יהודה מיט פאסטען און טרויערן,
און צוזאמען מיט דעם דאזיגען נצחון פון יהודה איז דער גלאנץ פון
שומרון שוין אויף אייביג פערשוואונדען געווארען. ווי דורך א וואונ־
דער האט זיך א קליינע צאהל מיטגליעדער פון דעם דאזיגען מערק־
ווירדיגען שבט דערהאלטען ביז צו דער איצטיגער צייט; דאס איז
אבער נישט מעהר, ווי א עלענדער שאטען, וואס האלט זיך קוים
ביי זיינע רעליגיעזע טראדיציעס, און „וואקעלט זיך צווישען יודענטום
און הייידענטום (געצענדיענסט)״. *)

א שווערערן קאמפף האט יוחנן געהאט צו פיהרען מיט די אדומ'־
ער. דאס איז א קליין פערביסען פאלק געווען, וואס האט נאך פון די
אלטסטע צייטען געטראגען אין הארצען א שנאה צו יהודה, און האט
נישט דורכגעלאזען קיין איינציגע געלעגענהייט איהר שלעכטס צו טאן.
אין א מלחמה־פאל האט די שכנות פון דעם דאזיגען אונאבהענגיגען

*) דובנאוו.

פאָלק, וואָס האָט זיך אַריינגעשניטען אין דעם דרום-טייל פון לאַנד, פאַרגעשטעלט מיט זיך אַ גרויס געפאַהר, ווייל די פערביסענע אדום'ער האָבען גערן דורכגעלאָזען דעם שונא'ס אַרמעע דורך זייער לאַנד און אָזויערנאָך געעפענט פאַר איהם דעם קירצסטען וועג צו דער יהודה'שער הויפטשטאָדט. הורקנוס האָט דעריבער גענומען אויף זיך די מיסיע, די אונשעדליך צו מאַכען, און האָט בעלאַגערט זייערע צוויי פעסטונגס-שטעדט אדאָרא און מאַריסא, נישט ווייט פון חברון. די בעלאַגערטע אדום'ער האָבען זיך געמוזט אונטערגעבען, און ווען דער פיהרער פון יהודה האָט זיי פאָרגעלעגט, אָדער זיך מגייר צו זיין, אָדער אויסצעוואַנדערן פון לאַנד, האָבען זיי זיך אָבגעשטעלט אויף דאָס ערשטע. דער גרעסטער טייל פון זיי האָט זיך געלאָזען מל'ן, זייערע געצענטעמפלען האָט מען צושטערט און זיי האָבען זיך אויסערליך געראַכענט פון דאַן אָן פאַר יודען — יעקב מיט עשו'ן האָבען זיך פעראייניגט, און דער עלטערער ברודער האָט געדיענט דעם יונגערען! דאָס איז אַ גלענצענדער נצחון געוועזען, און כמעט דער ערשטער פאַקט אין דער יודישער געשיכטע פון אסימילירען אין זיך אַ גאַנצען פאָלק און צווינגען איהם, אָנצונעהמען דעם יודישען גלויבען; באַלד אָבער האָט זיך דער איינגעשלונגענער קערפער שטאַרק אָנגעהויבען צו פיהלען אין דעם יודישען אָרגאַניזם, און — מיט טיפע, שמערצליכע וועהטאָגען. אונגליק און בלוטפערגיעסונג האָבען די דאָזיגע פעריודישטע אדום'ס קינדער מיט זיך אין יהודה מיטגעבראַכט, און ווען יודען וואָלטען דאַן האָבען צווישען זיך אַ וויים-ווייט-זיכטיגען נביא, וואָלט ער געגאַנגען איבער די פרעהליכע גאַסען פון ירושלים און פאַר דעם בעלויכטענעם חשמונאי'שען פאַלאַץ און וואָלט מיט אַ צעוועהטאָגט האַרץ געשריען צו די פערשכור'טע „זיגער": עס וועט קומען אַ טאָג, און דער טראָן פון די חשמונאים וועט צושמעטערט ווערן, און בלוט וועט פליעסען טייכען-ווייז אין די גאַסען פון יהודה, און יודען וועלן פערטריבען ווערן אין אַלע עקען פון דער וועלט — דורך די הענד פון אדום'ער און רוים'ער!...

דער נצחון איבער די אדום'ער האָט באַלד אַרויסגערופען אַ נייע קריעג מיט דער שטאָדט סאַמאַריאַ, וואָס איז געוועזען בעוואוינט פון מאַקעדאָניער און סוריער. הורקנוס האָט בעזעצט אַ גרופע אדום'ער נאָהנט פון דער שטאָדט, און זיי זענען אַלע מאָל בעפאַלען געוואָרען פון זייערע שטאָדטישע שכנים; ער האָט דאַן אַרויסגעשיקט אַהין אַ

מחנה סאלדאטען, אונטער דער אנפיהרונג פון זיינע צוויי זוהן אריסטאבול און אנטיגאן, וועלכע האבען די שטאדט בעלאגערט; און ווען דער סורישער קעניג, אנטיוכס IX קיזיקען, איז איהר געקומען צו הילף, איז ער פון אריסטאבלוס'ן בעזיעגט געווארען און האט געמוזט אנטלויפען קיין בית-שאן. דאן האט ער זיך געווענדעט צו דעם עגיפטישען קעניג, און בעקומענדיג פון איהם טויזענד מאן, — זיך נאכאמאל אריינגעריסען אין יהודה און חרוב געמאכט עטליכע שטעדט און דערפער; די יהודה'עאישער פרינצען האבען זיך אבער איצט אויך פאר איהם נישט דערשראקען און נישט אבטרעטענדיג פון סאמאריא, האבען זיי איהם געצוואונגען אבצוטרעטען. דער דאזיגער נצחון האט אויפ'ן פאלק א געוואלטיגען איינדריק געמאכט, און די לעגענדע דערצעהלט, אז אין דעם אויגענבליק, ווען די שלאכט האט זיך אזוי גליקליך געענדיגט, האט דער אלטער כהן גדול, יוחנן הורקנוס, מקריב געווען א קרבן אין בית המקדש, און א בת-קול פון הימעל האט זיך דערטראגען צו זיינע אויערן: „דיינע יונגע פרינצען האבען בעזיעגט אנטיוכס'ן!"

דער לעצטער האט אבער דעם קאמפף נישט אויפגעגעבען און אריינגעשיקט קיין יהודה צוויי קריגס-פיהרער, קאלימאנדראס און עפיגראטאס, מיט א נייער מחנה סאלדאטען; האבען זיי אבער אויך נישט בעסער געמאכט. דער ערשטער איז אינגאנצען צושלאגען געווארען, און דער צווייטער האט פערראטען דעם סורישען קעניג און פאר געלד איבערגעגעבען אינ'ם רשות פון יהודה די שטאדט בית-שאן און נאך אנדערע פלעצער פונ'ם עמק יזרעאל ביז צו די כרמל-בערג, וועלכע האבען אנגעהערט ביז אהער צו די גריכען. דערנאך האט זיך אויך די שטאדט סאמאריא אונטערגעגעבען, און הורקנוס האט זי געלאזען ביז צו דעם לעצטען שטיין פערוויסטען, און מיט וואסער-גראבענס און קאנאלען דורכציהען, אום עס זאל קיין שפור נישט בלייבען פון דער אמאליגער בליהענדער שטאדט. דאס איז פארגעקומען דעם פינפאונצוואנציגסטען טאג אין חודש חשון (109), און ער איז אריינגענומען געווארען אין דער רייהע פון די נאציאנאלע געדענק-טעג, צוזאמען מיט די טעג 15 און 16 אין חודש סיון, — די טעג ווען יודען האבען צוריק בעזעצט די שטאדט בית-שאן און די אנדערע פלעצער.

אזוי האט יוחנן הורקנוס פערווירקליכט די גרויסע פלענער פון די חשמונאים. די זעלבסטשטענדיגקייט פון יהודה איז געווען פעסט געזיכערט,

איהרע שונאים—די סירער, אדומ'ער, שומרונים, — זענען אממעהר־סטענטייל בעזיעגט געוועזן; דאס לאנד האט זיך פריי ענטוויקעלט און פאר דעם יודישען פאלק האבען זיך צוריק אומגעקעהרט די טעג פון דוד און שלמה; אלע טיילען פון דעם יודישען פאלק האבען זיך פעראייניגט: עס איז געווארען איין גוף — יהודה, און איין נשמה — דער בית־המקדש.

ווי זיין פאטער, האט אויך יוחנן געלאזען אויסגיסען יהודה'שע מטבעות, און ווי יענער, איז ער אויך געבליבען ביי דעם טיטול כהן־גדול און פירשט. צווישען די מטבעות, וואס זענען געגאסען געווארען אין זיין צייט, געפינען זיך אנדערע מיט דעם אויפשריפט: „יהוחנן (הכהן) הגדול וחבר היהודים" (יוחנן דער כהן גדול און די יהוד'ער־געזעלשאפט), וואס טראגט אויף זיך מעהר א פרייען, רעפובליקאנישען שטעמפעל: די מטבעות ווערען אויסגעגאסען נישט בלויז אין זיין נאמען נאר אויך אין'ם נאמען פון פאלק; דאנעגען אבער טראגען אויף זיך א טייל פון זיינע מטבעות אנ'אנדער אויפשריפט: יהוחנן הכהן הגדול ראש חבר היהודים (יוחנן דער כהן גדול און דער עלטסטער פון דער יהוד'ער־געזעלשאפט).

דריטעס קאפיטעל.

דאס אינערליכע לעבען און דער פארטייען-קאמפף.

(142)—106

די שטורמישע מלחמות מיט די ארומיגע פעלקער, וואס יהודה האט נישט אויפגעהערט צו פיהרען אין דעם משך פון איבער א האלבען יאהר-הונדערט, האבען געהאט א געוויסע ווירקונג אויך אויף דעם אינערליכען לעבען פון פאלק. די נצחונות מיט די מפלות, די פריינדליכע און פיינדליכע בעריהרונגען מיט פערשידענע פעלקער און דער איבערגאנג פונ'ם ארימען דערשלאגענעם לעבען צו א לעבען פון רייכטום און פרייהייט, — האבען פונאנדערגעטרייסעלט אלע לעבענס-בעגריפען פון פאלק און אויפגעוועקט אין איהם אלע זיינע גייסטיגע קרעפטען. צוזאמען מיט דער ענטוויקלונג און פערטיעפונג פון דאס אייגענע, פון דאס פאלקסטימליכע, האבען זיך אריינגעריסען אין דער יודישער גאס אויך פרעמדע זיטען און לעבענס-פארמען; יודען האבען איבערגענומען פון זייערע שכנים די קריעגס-קונסט, און די פאלאצען אין ירושלים האבען אנגעהויבען געבויט צו ווערען לויט די געזעצען פון דער גריכישער ארכיטעקטור און אינ'ם גריכישען סטיל. אויב די ברייטערע מאסען פון פאלק האבען אליין, מיט זייער אייגענעם אינסטינקט פערשטאנען, ארויסצושטופען ביסליכווייז דעם אראמעאישען דיאלעקט פון דער יודישער גאס און אריינצוברענגען אנשטאט איהם דעם העברעאישען; אויב דאס פאלק פלעגט אין דער שפראך זינגען זיינע לידער, פיהרען זיינע געשעפטען און זאגאר אויך לייענען זיינע מלוכה=

אקטען , — האבען זיינע פיהרער און בכלל יענע אלע , וועלכע זענען געשטאנען בראש פון דעם מלוכה-לעבען זיך בענוצט מיט דער גריכישער שפראך , און פיעל פון זיי האבען זיך אפילו אנגעהויבען מיט גריכישע נעמען צו רופען . די דאזיגע מלוכה-מענשען און אריסטאקראטען האבען אין אלגעמיין געשטרעבט נאר צו פערגרעסערן די פאליטישע מאכט פון יהודה און אויסצושפרייטען איהרע גרענעצען ; זיי האבען געזעהען אין יהודה א פאליטישען שטאאט , גלייך מיט די וועלטליכע מלוכות פון די ארומיגע אנדערע פעלקער , — א שטאאט מיט א קעניג , וואס דארף פיהרען מלחמות , פערגרעסערען אלע מאל דאס לאנד מיט די טעריטאריומס פון אנדערע פעלקער און שטעהן שטענדיג אויף דער וואך פון דעם אינטערנאציאנאלען פאליטישען לעבען.

אזא מין בליק איז אבער געווען געגען די אייביגע טראדיציעס פון דער יודישער נבואה , וועלכע האבען זיך נאך דערהאלטען ביי די פרומע קלאסען פון פאלק . אין די דאזיגע קרייזען האט געהערשט די זיכערע איבערצייגונג , אז ניט דאס איז די מיסיע פון דעם יודישען פאלק , צו לעבען אזוי ווי אלע אנדערע פעלקער און צו זיין גלייך מיט זיי ; די יודישע געזעלשאפט האט , לויט דער מיינונג , געדארפט פערנעהמען א גאנץ בעזונדער פלאץ צווישען דער רייהע פון די אנדערע פעלקער , און זיך איינגאנצען שטיצען ניט אויף קיין פאליטיק און ניט אויף קיין מלחמה-גבורות , נאר אויף די יסודות פון דער תורה , פון דעם רעליגיעזען מאראל , פון „גאט'ס ווארט״ . יודען דארפען זעלבסטשטענדיג זיין , אום זיי זאלען קענען לעבען לויט זייערע אייגענע געזעצען און היטען זייערע נאציאנאלע אייגענטימליכקייטען ; קוים אבער האבען זיי דאס ערדייכט , דארפען זיי שוין מעהר קיין מלחמות ניט פיהרען , דארפען זיי שוין קיין אויסערליכע פאליטיק ניט טרייבען , נאר היטען און אויפהויבען ביז צו דער העכסטער מדרגה די אייגענטימליך-יודישע סאציאלע ארדנונג , וועלכע איז פון גאט אליין ספעציעל בעשטימט געווארען פאר זיין „אויסדערוועהלטען פאלק״ .

און אט , אויף דעם באדען פון דער מיינונגס-פערשידענהייט האבען זיך אויסגעבילדעט דריי פארטייען : די א י ס י י ם , די פ ר ו ש י ם און די צ ד ו ק י ם . די ערשטע האבען זיך אויסגעטיילט פון די חסידים (חסידים הראשונים) , וועלכע האבען זיך צוריקגעצויגען פונ'ם גאנצען טומעל , פון די אלע מלחמה געשרייען און בכלל פון דעם גאנצען וואכענדיגען לעבענס-גערויש , אום זיך איבערצוגעבען איינגאנצען די העכע-

רעֶ אִינטעֶרעֶסעֶן פון גײַסט און צו לעֶבּעֶן „מִיט גאָט”. דִי מִיטגלִיעדעֶר פון דעֶר דאָזִיגעֶר סעֶקטעֶ, וועֶלכֶע אִיז בִּכלל געֶשטאַנעֶן העֶכֶעֶר פון יעֶדעֶר געֶזעֶלשאַפטס-פאָרם און פון יעֶדעֶן סאָרט בִּירגעֶרלִיכֶעֶן צוזאַמעֶנלעֶבּעֶן, האָבּעֶן זִיךְ אײַנגעֶאָרדעֶנט אַ גאַנץ בּעֶזונדעֶרן יִשוב אִין דִי בּעֶרג און אִין דִי מדבריות, וואו זײ האָבּעֶן געֶלעֶבּט אַלס בּרודעֶר-געֶמײַנדעֶ לויט בּעֶזונדעֶרעֶ געֶזעֶצעֶן.

נִישט אַלעֶ פרומעֶ האָבּעֶן אָבּעֶר געֶפונעֶן פאַר רִיכֿטִיג צו געֶהן מִיט דעֶם וועֶג פון אָבּזונדעֶרן זִיךְ און אַנטלויפעֶן פון לעֶבּעֶן. דִי מעֶהרהײַט פון דעֶר פרומעֶר יודִישעֶר אִינטעֶלִיגעֶנץ האָט גאַנץ אַנדעֶרש פעֶרשטאַנעֶן דעֶם בּעֶגרִיף פון דעֶר יודישעֶר תורה. דִי תורה הײַסט יעֶדעֶן יודעֶן לעֶבּעֶן מִיט גאָט; דאָס הײַסט אָבּעֶר נאָךְ נִישט, אַז עֶר דאַרף אַנטלויפעֶן פון לעֶבּעֶן. בּלײַבּעֶן אִין פאָלק, שאַפעֶן, אַרבּײַטעֶן, בּויעֶן, אויסנִיצעֶן אַלעֶ געֶבִּיטעֶן פון לעֶבּעֶן און אויסבִּילדעֶן אַזאַ געֶזעֶלשאַפט, וואָס זאָל זִיךְ שטִיצעֶן אִינגאַנצעֶן אויף דעֶר תורה און פעֶרקעֶרפּעֶרן מִיט זִיךְ גאָט'ס ווִילעֶן, — דאָס אִיז דעֶר זִין פון דִי אײבִּיגעֶ יודִישעֶ נבואה-אִידעֶאַלעֶן. און ווײַל דִי עֶקזִיסטעֶנץ פון אַזאַ מִין געֶזעֶלשאַפט אִיז נאָר דאַן זִיכֶעֶר, ווען דאָס לאַנד געֶפִינט זִיךְ נִישט אונטעֶר דעֶם יאָךְ פון אַ פרעֶמדעֶר, געֶצעֶנדִיענעֶרִישעֶר אמונה, — דאַרף מעֶן הִיטעֶן דִי אונאָבּהעֶנגִיגקײַט פון יהודה און זִי פעֶרטײדִיגעֶן מִיט אַלעֶ געֶזעֶצלִיכֶעֶ מִיטלעֶן דאָס אִיז געֶוועֶן דעֶר געֶדאַנקעֶן-גאַנג פון דעֶר צווײטעֶר, נאַציאָנאַל-רעֶלִיגִיעֶזעֶר פּאַרטײ — פון דִי פּרושים.

אַנטקעֶגעֶן דעֶר דאָזִיגעֶר פּאַרטײ, וועֶלכֶעֶ האָט פאָרגעֶשטעֶלט מִיט זִיךְ דִי מעֶהרהײַט פון פאָלק, זעֶנעֶן אַרויסגעֶטרעֶטעֶן דִי פּאַקטִישעֶ בּעֶוועֶגעֶר פון דעֶם מלוכה-מעֶכֿאַנִיזם: דִי דִיפּלאָמאַטעֶן, קרִיעֶגס-פִיהרעֶר און שטאַאַטס-בּעֶאַמטעֶ. שטִיצעֶנדִיג זִיךְ אִינגאַנצעֶן אויף אַ רעֶלִיגִיעֶזעֶן יסוד, האָבּעֶן דִי פּרושים געֶמוזט שטעֶהן דורכֿאויס דעֶרפאַר, אַז אַלעֶ עֶפעֶנטלִיכֶעֶ אַנגעֶלעֶגעֶנהײטעֶן זאָלעֶן זײַן שטרעֶנג צוגעֶפּאַסט צו דִי געֶזעֶצעֶן פון דעֶר תורה און צו דִי הויכֶעֶ מאָראַלִישעֶ אִידעֶאַלעֶן פון דעֶר נבואה, און דִי פאָדעֶרונג אִיז דִי וועֶלטלִיכֶעֶ רעֶגִיעֶרִינג אַלס אַזעֶלכֶעֶ, נִישט אִימשטאַנד געֶוועֶן צו בּעֶפרִיעֶדִיגעֶן. דִי פּאַקטִישעֶ טעֶטִיגקײַט פון אַ מלוכה-מעֶכֿאַנִיזם לאָזט זִיךְ נִישט שטעֶנדִיג אײַנשלִיעֶסעֶן אִין דִי עֶנגעֶ ראַהמעֶן פון דעֶם רעֶלִיגִיעֶזעֶן געֶזעֶץ, און אָט דעֶר קאָנפלִיקט צווִישעֶן דעֶם אײבִּיגעֶן אִידעֶאַל און דעֶר אַלטעֶגלִיכֶעֶר ווִירקלִיכקײַט האָט אַרויסגעֶרופעֶן דִי צוזאַמעֶנשטעֶלונג פון דעֶר דרִיטעֶר פּאַרטײ, — פון דִי

צדוקים, וועלכע האבען געלעגט מעהר געוויכט אויף די וועלטליכע מלוכה־אינטערעסען, ווי אויף די אינטערעסען פון די אמונה־אידעאלען.

פון די דריי פארטייען האבען נאר די לעצטע צוויי זיך אקטיוו בעטהייליגט אינ׳ם פאליטיש־געזעלשאפטליכען לעבען פון לאנד, און אם־שטארקסטען האט זיך דער געגענזאץ צווישען די ביידע ריכטונגען ענט־וויקעלט אין דער צייט פון יהונתן׳ס מלוכה, ווען דאס פאלק האט זיך אבגערוהט פון די אויסערליכע מלחמות.

די פרושים (אבגעשיידטע: פון אנדערע פעלקער, פון זינד) האבען געוואלט זעהען אין יהודה א גייסטיגע רעפובליק, וואו ס׳הערשט דער רעליגיעזער מאראל, וואו אלץ איז דורכגעדרונגען מיט דעם גייסט פון די יודישע געזעצען און טראדיציעס. אבטרעטען פון דער תורה, הייסט פערראטען דעם פאלק, אפילו אויך אין דעם פאל, ווען דאס ווערט געטאן צוליעב די אינטערעסען פון דער מלוכה, — די פרושים זענען איבערצייגט געווען, אז דער גורל פון דער מלוכה אלץ איינס, ווי דער גורל פון יעדען איינצעלנעם מענשען, ליעגט ביי גאט אין די הענד און אז נאר די געטליכע השגחה אליין איז אימשטאנד צו ברענגען דעם יודישען פאלק צרות אדער פריידען.

גאט האט אלץ בעשאפען, גאט איז דער איינציגער האר פון דער וועלט, דער איינציגער פיהרער פון מדינות און פעלקער, און יודען זענען זיינע אויסדערוועהלטע קינדער, וועלכע דארפען געהן אין זיינע וועגען, היטען זיין תורה און דינען אלס מוסטער פאר אלע אנדערע פעלקער. און וואס וועלן זיי דערפאר בעקומען? מיט וואס וועט זיי די געטליכע גערעכטיגקייט בעלוינען פאר זייער פרומקייט, פאר זייער גאטספארכטיגער עהרליכקייט? אויף דער פראגע האט די תורה אליין און מיט איהר דאס גאנצע ביבלישע יודענטום געענטפערט: וועט איהר פרום זיין, וועט אייך גוט זיין. איהר וועט זיצען אויף אייער ערד, דער רעגען וועט קומען אין זיין צייט, דער וויינשטאק וועט בליהען און ארויסגעבען זיסע פרוכטען און קיין שונא וועט אייך נישט בעאונרוהיגען און קיינער וועט אייערע קינדער פון אייך נישט אוועקנעהמען — איהר וועט לעבען גליקליך און רוהיג.

דעם איצטיגען בירגער פון דער חשמונאים־מלוכה האט אבער אט די תשובה שוין נישט בעפריידיגט. די בילדער פון דער נאהנטער פער־גאנגענהייט זענען איהם נאך פריש געווען אין זכרון; איהם זענען נאך פאר די אויגען געשטאנען די תליות מיט די אויפגעהאנגענע יודישע מו־

טער'ם, די מערות מיט די הונדערטער פערברענטע אויף קדוש השם, די טויזענדער געפייניגטע, געשענדעטע און געפאנגענע, און דאס האט שוין ארויסגערופען ביי איהם א ביטערען פראטעסט אויך געגען דער אונגערעכטיגקייט, וואס ווייזט זיך כסדר ארויס אין דעם אלטעגליכען לעבען: סטייטש, פארוואס לעבט זיך דעם רשע גוט און דעם צדיק שלעכט? וואו איז דא די הימלישע גערעכטיגקייט?

דאן זענען די פרושים געקומען און האבען ערקלערט, אז דאס אמת'ע לעבען הויבט זיך אן ערשט נאכ'ן טויטט; די וועלט איז נאר א מין פארהויז צום סאלאן — יענע וועלט, און דארט וועט ערשט די געטליכע גערעכטיגקייט בעלויהנען דעם צדיק און בעשטראפען דעם רשע. דערביי „וועלן די צדיקים אויפשטעהן צום אייביגען לעבען (תחית המתים) און די רשעים — צו אייביגער שאנד", ווי ס'איז געשריבען אין ספר דניאל. פערשטעהענדיג די גאנצע וויכטיגקייט פון דער דאגמע האבען די פרושים זי אריינגענומען אינ'ם סיסטעם פון יודענטום אלס איינעם פון די עיקרים, אויף וועלכע די יודישע אמונה שטיצט זיך, און ביסליכווייז האבען זיך פון דער דאגמע אויסגעבילדעט נאך אנדערע פארשטעלונגען און בעגריפען (השארת הנפש, גיהנם, גן-עדן א. א. וו.), וואס האבען שפעטער אויסגעפילט א בעדייטענדען פלאץ אין דער יודישער ליטעראטור.

צוזאמען מיט דער שטרענגער פאדערונג, צוצופאסען דאס גאנצע אלטעגליכע, וואכעדיגע לעבען צו דעם רעליגיעזען געזעץ, — איז אבער אויסגעוואקסען א נייע שוועריגקייט: די געשריבענע געזעצען פון דער תורה זענען צו קורץ און צו ווייניג געוועזען, אום ארומצונעהמען די פערשיעדענארטיגע און פערפלאנטערטע ערשיינונגען פון דעם איצטיגען לעבען, וואס האט זיך פאר דער צייט אינגאנצען געענדערט און אנגענומען א גאנץ אנדער פארם. דא זענען ווידער געקומען די פרושים און אויסגעפילט דעם חסרון; זיי האבען צוזאמענגענומען די אלע זיטען און פאלקס-מנהגים, וואס דאס לעבען אליין האט געשאפען אין דעם משך פון צעהנדליגער דורות, און זיי ערקלערט, אויסגעטייטשט און געגעבען א בעשטימטע, צום איצטיגען לעבען צוגעפאסטע פארם. די דאזיגע נישט געשריבענע געזעצען, וועלכע האבען געלעבט אין פאלק און זענען צוזאמען מיט איהם געוואקסען, האבען איצט א סך מיטגעהאלפען צו רעפארמירען די יודישע געזעצגעבונג, נישט אנגרייפענדיג אין דער זעלבער צייט איהר אייגענטימליכען און רעליגיעזען גייסט.

און דערבײַ אַלײן האָבען זיך די פּרושים נישט אָבגעשטעלט. זײ האָבען זיך גענומען אויסטײַטשען און ערקלערען די געזעצען פון דער תורה מיט דער הילף פון פערשידענע לאָגישע געזעצען, און אויף אַזאַ אופן בעקומען די מעגליכקײַט, אַרויסצודרינגען פון זײ די אַלע פּראַקטישע געזעצען, וואָס די איצטיגע לעבענס-בעדינגונגען האָבען געפאָדערט. די דאָזיגע אויסטײַטשונגען און ערקלערונגען; זענען ווידער, פון זײער זײַט, אויך פערהײַליגט געוואָרען און האָבען בעקומען די זעלביגע פערפליכטונגס-קראַפט, וואָס עס האָבען געהאַט אין זיך די איצטיגע „דברי סופרים”, די איצטיגע פאָרמולירטע פאָלקס-געזעצען. אַזוי האָט די רעליגיעזע דיסציפּלין בּיסליכווײַז און אונבעמערקטערהײַד אַרומגענומען דאָס גאַנצע וואָכעדיגע לעבען פון פאָלק, זיך צופּאַסענדיג צו דער ענטוויקלונג פון זײַנע בעגריפען און בעדערפעניסען. די אַלע געזעצען וועגען שבת און וועגען די יום-טוב'דיגע תפלות זענען אין יענער צײַט בעשטימט און אויסגעפילט געוואָרען; עס זענען אַרײַנגענומען געוואָרען אין דעם רעליגיעזען געזעץ די אַלע יום-טובים און היסטאָרישע פײַער-טעג, וועלכע זענען אין דער תורה גאָרנישט דערמאָהנט, ווײַל דאָס פאָלק אַלײן האָט זײ אײַנגעפיהרט, צום אַנדענקען פון געוויסע געשעהענישען אין זײַן לעבען. אין די געזעצען וועגען כשר און טרפה, וועגען פאַמיליען-ריינהײַט, וועגען די רײַניגונגען אין בית-המקדש א. א. וו. האָבען זיך די פּרושים שטרענג געהאַלטען בײַ דער טענדענץ פון אָבזונדערן יודען וואָס מעהר פון דער אַרומיגער וועלט, און בנוגע צו די געביטען האָבען זײ אָנגעהויפט וואָס מעהר סיגים און חומרות; דאַגעגען אָבער האָבען זײ אײַנגעפיהרט זעהר גרויסע פערלײַכטערונגען אין דעם שטראָפקאָדעקס פון דער תורה. אין דער הינזיכט האָבען זײ געזוכט אויסצוטײַטשען דעם געשריבענעם געזעץ אַזוי, אַז ער זאָל זײַן צוגעפּאַסט צו די איצטיגע פאָלקס-בעגריפען. אַזוי האָבען זײ, למשל, שאַרף געקעמפפט געגען טוידט-שטראָף, און דעם בעקאַנטען פסוק: עין תחת עין (אַנ'אויג פאַר אַנ'אויג) האָבען זײ ערקלערט אין דעם זין, אַז די תורה מײַנט דאָ נאָר אַ געלד-שטראָף.

די פּרושים האָבען זיך בכלל אויסגעצײַכענט מיט זײער שטרענגער געזעצליכקײַט, מיט זײער צניעות, מיט זײער מעסיגקײַט בנוגע צו פערשידענע לעבענס-תאוות, מיט זײער מילדקײַט און גאַסטפאָרכטיגער גוטסקײַט. אײנער פון די בעריהמטע פּרושים, ר' יהושע בן פרחיה, וועלכער האָט געלעבט (מיט זײַן חבר נתאי הארבאלי) אין הורקנוס'ס

צייט, פלענט שטענדיג זאָגען: „מאַך דיר א רבי׳ן, קויף דיר א חבר און אורטייל יעדען מענשען צום גוטען.” די דאָזיגע גוטע זיטען און דער גאַנצער גאַנג פון׳ם פראַקטישען יודאַאיזם, וואָס האָט זיך געהאַלטען ביי די פרומע קלאַסען נאָך פון עזרא׳ס צייטען אָן, האָבען צוגעצויגען צו זיך די ברייטסטע מאַסען פון פאָלק, אַזוי אַז די אינערליכע פערוואַלטונג פון דער מלוכה און פון בית-המקדש האָט זיך געפונען איינגעצען ביי די פרושים אין די הענד.

דאַגעגען האָבען די הויכע מלוכה-שטעלעס, די אַרמעע-פיהרונג און צוזאַמען דערמיט אויך די רייכטימער און דער אויסערליכער גלאַנץ — זיך געפונען אין די הענד פון די צדוקים. די דאָזיגע אַריסטאָקראַטען זענען געקומען אין אַ נעהנטערער בעריהרונג מיט דער אויסערליכער העלעניסטישער וועלט, און האָבען איינגעפיהרט אין זייער פריוואַטען לעבען אַ סך העלעניסטישע זיטען און מנהגים. דאָס זענען געווען מענשען מיט הויכער וועלטליכער בילדונג, וואָס האָבען געשטרעבט צו פעראייניגען די אידעען פון דער יודישער תורה מיט דער אויסערליכער שענער פאָרם פון דער העלעניסטישער קולטור, און וואָס מעהר אָבצושוואַכען די מחיצה צווישען יודען און די אַרומיגע קולטורעלע פעלקער. אַלס פאַטריאָטישע יודען האָבען זיי קודם כל געזאָרגט פאַר דער פאָליטישער גרויסקייט פון יהודה, פאַר דער אויסשפרייטונג פון די יהודה׳שע גרענעצען און פאַר דער מאַכט פון דעם חשמונאי׳שען הויף; דערביי זענען זיי אָבער געווען צו-וועניג דורכגעדרונגען מיט דעם רעליגיעזען געפיהל, אום איבערצולאָזען גאָט אַליין די דאגה פאַר דער אונאָבהענגיגקייט און גרויסקייט פון יהודה. די מלוכה דאַרף פאָרמעל היטען די געשריבענע געזעצען פון דער אייביגער יודישער קאָנסטיטוציע, פון דער תורה; דאָס דאַרף איהר אָבער נישט שטערען צו ענטוויקלען זיך אַזוי, ווי עס פערלאַנגען פון איהר דער צייט-גייסט און די פראַקטישע אינטערעסען. קוים האָט וועלכער ס׳איז פאָליטישער אָבמאַך אָדער וועלכע ס׳איז מלחמה געמוזט אָנריהרען אַ געבאָט פון דער תורה, האָבען זיך די צדוקים שטענדיג געשטעלט אויף דער זייט פון די מלוכה-אינטערעסען; איבערהויפט האָט גאָט, נאָך זייער מיינונג, דעריבער געגעבען דעם מענשען אַ פרייען ווילען, כדי ער זאָל זיך אַליין אויסטרעטען זיין לעבענס-וועג, כדי ער זאָל אַליין זיין דער בעל הבית פון זיין גורל, און דער גרויסער בעשעפער פון דער וועלט מישט זיך גאָרנישט אין די מענשליכע אָנגעלעגענהייטען. בעלויהנט ווערט דער

צדיק פאר זיינע גוטע מעשים באלד אויף דער וועלט — מיט די גוטע מעשים גופא; און דאס זעלבע איז אויך מיט די שלעכטע מעשים פון די רשעים. גוטע מעשים ברענגען גוטס און שלעכטע — שלעכטס פאר'ן לעבען גלייך, און מ'דארף גארנישט אנקומען צו קיין גלויבען אין „תחית המתים" און „יענע וועלט."

נאטירליך, האט אזא מין אנשויאונג שוין נישט געקענט פערפליכטען קיינעם צו אפפערן וואס ס'איז פון זיינע איצטיגע לעבענס-פערגניגענס, און בכלל איינצושליסען דאס גאנצע לעבען אין א רייהע פון גזירות און סיגים. די צדוקים האבען דעריבער נישט געוואלט אנערקענען די אלע אויפטועכצען און נייע פערפליכטונגען פון די נייע פערהיילינגטע פאלקס-מנהגים און מסורות. זיי האבען אוועקגעשטעלט אלס פרינציפ, אז ווירקליך און הייליג זענען נאר יענע געזעצען, וועלכע שטעהען דייטליך און אויסדריקליך געשריבען אין די חמשה חומשי תורה, און די אלע אנדערע פערפליכטונגען, וועלכע זענען מיט דער צייט געשאפען געווארען, האבען קיין בעדייטונג נישט. דאס האט געבראכט פון איין זייט צו פערשיעדענע פערלייכטערונגען אינ'ם אלטעגליכען לעבען בנוגע צו די געזעצען וועגען כשר און טרפה, וועגען ארבייטען אום שבת אדער אום יום-טוב, וועגען פאמיליען-בעציהונגען און נאך אזעלכע רעליגיעזע אנגעלעגענהייטען, און פון דער צווייטער זייט האט עס ארויסגערופען די שרעקליכסטע אכזריות'ן בנוגע צו דער גע-ריכטס-מאכט, וועלכע האט אויסגעטייטשט די פערעלטערטע שטראפען פון דער תורה אין זייער בוכשטעבליכען זין.

די מיינונגס-פערשיעדענהייט צווישען די פרושים מיט די צדוקים איבער פערשיעדענע ריטועלע דינים האט זיך אפט פונאנדערגעפלאקערט אין א לייידענשאפטליכען וכוח. צווישען די פראגען, וואס האבען ארויס-גערופען אזא מין מחלוקת, האט זיך געפונען אויך יענע וועגען די דינים פונ'ם וואסער-גיעסען אויפ'ן מזבח אום סוכות. די פרושים האבען זיך זעהר הארב בעצויגען צו דער עבודה פון די לויים אין בית-המקדש, און ארויסגעגעבען מאסען דינים און גזירות, אום צו פערהיטען די בע-ריהרונג פון אונרייניע מענשען אדער כלים; די צדוקים, דאגעגען, האבען געלאכט דערפון און צווועהענריג, ווי זיי לויפען יעדעס מאל צו בעקען וואשען אנ'אנדער כלי, האבען זיי איראניש בעמערקט: „אין גיכען וועלן די פרושים הייסען רייניגען אויך דעם זונען-באל".

„די צדוקים האבען אין אלגעמיין פארגעשמעלט מיט זיך א קלאס פון טוי-

פּישע וועלטמענשען, וועלכע זענען שטרענג-קאָנסערוואַטיוו בנוגע צו דער פאָרמעלער פרומקייט, און ווילען פונדעסטוועגען נישט דערלאָזען, אַז די עטיש-רעליגיעזע בעגריפען זאָלען האָבען אַ איינפלוס אויף דער ספערע פון די פּראַקטישע, פּריוואַטע און געזעלשאַפטליכע, אינטערעסען".*)

אין אַ זייט פון די דאָזיגע צוויי פּאַרטייען, וועלכע האָבען געקעמפט צווישען זיך פאַר דעם סאָציאַלען אין רעליגיעזען טיפּ פון דער יהודה'שער מלוכה, איז געשטאַנען די דריטע סעקטע אָדער גרופּע, וואָס האָט אינגאַנצען איינגעאָרדענט איהר לעבען אויף די יסודות פון דער אינדיווידועלער זעלבסט-פערפאָלקאָמענונג און האָט געדיענט אלס יסוד פאַר אַ גאַנץ נייער ערשיינונג אין דער מענשליכער געשיכטע. דער דאָזיגער אָרדען איז בעשטאַנען פון אַ בעדייטענדער צאָהל איסיים (פון דעם סיר'ישען וואָרט חעסעי-חסיד), ביי וועלכע דאָס גאַנצע לעבען האָט זיך קאָנצענטרירט נאָר אין די רעליגיעזע אידעען און געפיהלען. דאָס זענען געוועזען מענשען, וואָס האָבען זיך פערטיעפט אין זיך אַליין, אין זייער איינענער אינערליכער וועלט, און האָבען געזוכט פריהער פון אַלץ אַ רעטונג פאַר דער נשמה.

מענשען הייליגע, ריינע, מיט געוויסע מיסטישע נייגונגען, האָבען זיי געוואָלט הייליג לעבען. די אַלטעגליכע, די וואָכעדיגע, די וועלטליכע וועלט האָט פאַר זיי קיין בעדייטונג נישט געהאַט — לעבען דאַרף דער מענש נאָר אין זיך און נאָר מיט גאָט. אָבטויטען דאַרף דער מענש אין זיך יעדע תאוה, יעדען פערלאַנג, יעדען וועלטליכען בעגעהר, און לעבען דאַרף ער ריין, הייליג, זיך בעהעפטענדיג מיט דער אייביגקייט, מיט די העכערע וועלטען.

זיי האָבען זיך דעריבער דערווייטערט פון דעם שטאָדט-טומעל און איינגעאָרדענט זייער ישוב אין די מדבריות. איבערנעהמענדיג אינגאַנצען די ריינהייטס-געזעצען פון די לויים אין בית-המקדש, לויט וועלכע די בעציהונג מיט יעדען וועלטליכען מענשען האָט פעראונרייניגט, זענען זיי געוועזען געצוואונגען צו פערקעהרען נאָר מיט זייערע גלייכע, און דאָס האָט זיי געטריבען זיך צו פעראייניגען אין איין אָרדען, וואו יעדערער איז פערפליכטעט שטרענג צו היטען די געזעצען. אום אָנצוקומען אלס מיטגליעד אין דעם אָרדען, האָט דער קאַנדידאַט געמוזט אַ גאַנצען

*) דובנאָוו.

יאָהר אויסגעפּרובט וואָרן, און ערשט דאַן איז ער צוגעלאָזען געוואָרען צו דער צערעמאָניע פון די „וואַשונגען". דאַן האָט ווידער געמוזט אַוועקגעהן אַ לאַנגע צײַט, און נאָכדעם האָט דער נײַער מיטגליעד געמוזט געבען אַ פײַערליכע שבועה, אַז ער וועט זיך אונטערגעבען אַלע בעפעהלען פון די עלטסטע, אַז ער וועט נישט בעהאַלטען קײן זאַך פון די „ברידער" און וועט קײנעם נישט אַרויסגעבען די סודות פון'ם אָרדען; דאָס האָט איהם שוין געמאַכט פאַר אַ פּאַקטישען מיטגליעד פון דער געזעלשאַפט און געגעבען דאָס רעכט זיך צו בעטײליגען אין'ם ברידערליכען מאָלצײַט.

די בעל הבתי'שקײט איז בײַ די איסיים אינגאַנצען געווען אַוועקגעשטעלט אויף קאָמוניסטישע יסודות. יעדער מיטגליעד האָט אַרײַנגעטראָגען אין דער קאַסע פון אָרדען זײַנע הכנסות, און דער גאַנצער אָרדען איז אויסגעהאַלטען געוואָרען פון דער אַלגעמײנער סומע. די קלײדונג זאָגאַר איז אויך געווען די זעלבינע פאַר אַלע מיטגלידער: ווײַסע גראָבע מאַנטלען אום ווינטער, און לײַכטע הילעס אום זומער. דערבײַ האָט יעדער אײנציגער געמוזט פערדינען אויף זײַן לעבען פון פיזישער אַרבײַט; אַ סך פון זײ האָבען זיך בעשעפטיגט מיט ערד-אַרבײַט און מיט אַנדערע מלאכות — האַנדלען האָט קײן איסי נישט געטאָרט.

לעבען מיט אַ פרוי איז דעם איסי ערלויבט געווען, אָבער נאָר אויף אַזוי פיעל, אויף וויפיעל דאָס איז נויטיג, אום קינדער צו האָבען; די מעהרהײַט פון די איסיים האָט אינגאַנצען געקוקט אויף דער חתונה, ווי אויף עטוואָס זינדיגעס, קערפּערליכעס, און האָט אויסגעמיטען יעדען פערקעהר מיט אַ פרוי, זאָגאַר אויך — אַ געזעצליכען.

אַזאַ מין קאָלאָניע האָבען זיך די איסיים אײַנגעאָרדענט צו מערב זײַט פון ים המלח, אין דעם אָאַזיס עין-גדי וואו די פּאַלמען-בוימער האָבען כמעט בעפרידיגט זײערע שפּײַז-בעדערפעניסען, און פון דעם דאָזיגען צוזאַמענלעבען שטאַמט אויך דער בעקאַנטער מאמר: „אַ חסיד זאָגט: דײַנס געהערט צו דיר און מײַנס געהערט אויך צו דיר". עס זענען ממילא נישט געווען בײַ זײ קײן אָרימע און קײן רײַכע, און דאָס רעזולטאַט דערפון איז געווען, אַז זײער זין האָט זיך ביסלעכווײַז בעפרײַט פון אַלע ערדישע אינטערעסען, און איז אינגאַנצען פערזונקען געוואָרען אין אַ ווײַטער, טרוימעריש-אידעאַלער וועלט.

די איסיים האָבען זיך אויסער דעם נאָך אויסגעצײכענט מיט

פיעל אנדערע אייגענטימליכקייטען. ווי די יודען אמאל, וואנדערנדיג אין דער מדבר, האט אויך יעדער איסיי שטענדיג געטראגען מיט זיך א רידעל, אום אויפצושארען די ערד און צו פערדעקען די אונריינקייט, און דערצו איז אין זייער קליידונג אריין אויך א מין פעל-פארטוך אדער האנדטוך, מיט וועלכען זיי האבען זיך בענוצט ביי זייערע אפטע וואשונגען. די איסיים פלעגען לייענען קריאת-שמע אין דער פריה צוזאמען מיט'ן אויפגאנג פונ'ם מארגענשטערן, און נאך געוויסע כונות און פארבערייטונגען, אין דער צייט פון וועלכע עס איז קיין וואכעדיג ווארט נישט אויסגערעדט געווארען, פלעגט זיך יעדערער פערזינקען אין זיין תפלה, וואס איז אייגענטליך בעשטאנען פון פרייע געפיהלען און האט געטראגען דעם כאראקטער פון א מין פרייער „השתפכות הנפש". נאך די תפלות האבען אלע געמוזט אוועקגעהן ארבייטען, און קומענדיג צוריק פון דער ארבייט האבען זיך אלע ווידער געטובל'ט און אנגעהויבען מאכען הכנות צו דעם אלגעמיינעם מאלצייט, וועלכער האט ביי זיי פערנומען דעם פלאץ פון די קרבנות אין בית המקדש.

דער מאלצייט פלעגט פארקומען אונטער דעם סדר: „זיך אבריינינגענדיג, קומען זיי אריין אין עס-צימער, ווי אין א הייליגען ארט. נאכדעם, ווי זיי זעצען זיך איין שווייגענדיג, לעגט דער בעקער אוועק א חלק ברויט פאר יעדען בעזונדער, און דער קוכער שטעלט אוועק נעבען יעדען איינציגען א כלי מיט איין געריכט. פאר'ן עסען ריכט אב דער כהן א תפלה, און קיינער רירט זיך נישט צו צום עסען ביז ער האט זי נישט געענדיגט. נאכ'ן מאלצייט — בעט ער ווידער. אנהויבענדיג און ענדיגענדיג דאס עסען לויבען אלע גאט און דאנקען איהם פאר די שפייז, וואס ער האט זיי געשענקט. דערנאך נעהמען זיי פון זיך אראב זייערע מאלצייטס-קליידער, אלס הייליגע, און לאזען זיך ווידער אוועק ארבייטען ביז'ן אבענד. קומענדיג, עסען זיי ווידער לויט דעם זעלביגען סדר" (יוסיפון).

די איסיים האבען זעהר שטרענג אבגעהיט די געזעצען וועגען שבת-רוה, און א סך פון די סיגים און גזירות, וואס זיי האבען אויף זיך גענומען, זענען שפעטער אריינגענומען געווארען אין די פערפליכטונגען פון תלמוד; די דאזיגע פראקטישע פרומקייט האט אבער נאך נישט אויסגעפילט זייער גאנצען לעבענס-אינהאלט. זייער אסקעטיזם, זייער שטילקייט און זייער רעליגיעזע טרוימעריי, האט זיי ביסלעכווייז

איננאנצען אבגעווענדעט פון דער קלארער און לאגישער תורה מיט איהר ניכטערער לעבענס-אנשויאונג, מיט איהרע דייטליכע, צום לעבען צוגעפאסטע געזעצען; זיי האבען אנגעהויבען זוכען אין דער תורה שטאף פאר זייער טרוימערישער פאנטאזיע, פאר זייערע מיסטעריעזע שווערמערייען, און האבען אויף אזא אופן געשאפען דעם יסוד פאר דעם קומענדיגען יודישען מיסטיציזם. זיי האבען די ערשטע אנגעהויבען אריינצולעגען פערשידענע רמזים און סודות אין די אותיות פון גאט'ס נאמען (יהוה), געפינענדיג, אז קוים איז דער נאמען אזוי הייליג, מוז אין זיינע איינצעלנע בוכשטאבען אויך זיין עטוואס געהיימעס, הייליגעס. די דאזיגע רמזים און סודות זענען וואס ווייטער אלץ מעהר פערטיעפט און פערברייטערט געווארען, און אין צוזאמענהאנג דערמיט האט זיך ביי זיי אויסגעבילדעט א גאנצע רייהע פארשטעלונגען וועגען גוטע און שלעכטע גייסטער, וועגען מלאכים און שדים, וועגען כשוף און געהיים-זעהעריי און נאך אזעלכע פערנעבעלטע בעגריפען, וואס האבען מיט דער ווירקליכער יודישער לעבענס-תורה גארנישט צו טאן.

צוליעב זייערע אייגענטימליכע מנהגים און פאנטאסטישע לעבענס-בעגריפען זענען די איסיים בעטראכט געווארען פון פאלק נישט בלויז אלס הייליגע, נאר אויך אלס מענשען, וואס זענען אימשטאנד וואונדער צו בעווייזען. דאס פאלק האט געגלויבט, אז די איסיים קענען פאראויסזאגען די צוקונפט, פותר זיין חלומות און אויך היילען אלערליי קראנקהייטען. דאס לעצטע איז געשטאנען אין צוזאמענהאנג דערמיט, וואס עטליכע פון די איסיים האבען זיך ווירקליך בענוצט מיט געוויסע קרייטעכצער אויף צו היילען קראנקע.

דערפאר אבער האבען זיי קיין שום איינפלוס נישט געהאט אויף דעם פאליטישען לעבען פון לאנד. זייער צאהל איז בכלל געוועזען גע-ווען זעהר קליין און אין די בעסטע צייטען אפילו, האט אויך זייער ארדען נישט געצעהלט מעהר פון פיערטויזענד מיטגליעדער. דערצו איז נאך צוגעקומען אויך דער אומשטאנד, וואס דער גרעסטער טייל מיטגליעדער פון דעם ארדען האט געלעבט נישט פערהייראטעט, און די צוגעקומענע מיטגליעדער פון אויסוועניג האבען נישט געקענט אויספילען דעם שאדען פון דער נאטירליכער פערמינדערונג.

ביים רודער פון דער מלוכה-שיף זענען אלזא געשטאנען די פיהרער פון די אנדערע צוויי פארטייען — פון די פרושים מיט די צדוקים, און פאר דער צייט פון יוחנן-הורקנוס איז צו קיין אפענעם

קאָנפליקט צווישען זיי נישט געקומען. דער לעצטער האָט ביידע פּאַרטייען גלייך אויסגענוצט: די צדוקים אַלס קריעגספיהרער און דיפּלאָמאַטען, און די פרושים — אַלס געזעץ-לעהרער, ריכטער און בעאַמטע איבער אַלע אינערליכע אַנגעלעגענהייטען. די בעציהונג, ווידער, פון די פּאַרטייען צו הורקנוס'ען איז אויך געווען איינגעטיילט און בעשטימט: די צדוקים האָבען געשעצט אין איהם דעם שטאַאַטסמאַן און מלוכה-פיהרער, און די פרושים — דעם פרומען כהן-גדול, וועלכער האַלט זיך שטרענג ביי זייערע רעליגיעזע אויסטייטשונגען און בעגריפען.

ווייניגער בעדייטענדע סכסוכים צווישען די פרושים מיט די צדוקים פלעגען פון צייט צו צייט אויסברעכען אין דער טעטיגקייט פון דער העכסטער יהודה'שער רעגיערונגס-אינסטיטוציע, פונ'ם ס נ ה ד ר י ן. די דאָזיגע פערזאַמלונג פון אויסגעוועהלטע פאָלקס-פאָרשטעהער האָט עקסיסטירט אין ירושלים נאָך פון די אַלטסטע צייטען, און פלעגט שטענדיג געפיהרט ווערן פון דעם כהן-גדול, וועלכער האָט פאַרגעשטעלט מיט זיך די אָפיציעלע פערזאָן פאַר דער הערשענדער אויבערמאַכט. איצט, נאָך דער איבערקעהרעניש אין לאַנד, וואָס האָט פערוואַנדעלט יהודה אין אַ זעלבסטשטענדיגער מלוכה מיט אַ אייגענעם פירשטליכען כהן-גדול, האָט זיך דער כאַראַקטער פון דער אינסטיטוציע אויך געענדערט. די פריהערדיגע „ג ע ר ו ז י ע” (אויף פערסיש: בעראַטונג, פערזאַמלונג) בעקומט איצט דעם גריכישען נאָמען ס נ ה ד ר י ן (בית-דין הגדול) און איהרע פונקציעס ווערן וואָס ווייטער אַלץ ברייטער און זעלבסטשטענדיגער. אָן דער שפּיץ פון סנהדרין, אַלס פאָרזיצענדער (נשיא), שטעהט איצט דער רעגירענדער פירשט, וועלכער איז צוזאַמען דערמיט אויך כהן גדול-און שופט, און אין איהם בעטייליגען זיך פאָרשטעהער נישט בלויז פון די גייסטיגע און געלעהרטע שיכטען, נאָר אויך פון די פּאָליטישע פּאַרטייען; אַזוי אָבער, ווי דער העכסטער מלוכה-פיהרער איז אָפט פערנומען מיט אַלגעמיינע מלוכה-אינטערעסען, פערטרעט איהם אין סנהדרין, אַלס וויצע-פּאָרזיצענדער, דער עלטסטער פון די דינים, וואָס טראָגט דעם טיטול א ב - ב י ת ד י ן. דאָס „גרויסע סנהדרין” אין ירושלים איז בעשטאַנען פון איין און זיבעציג מיטגלידער, וועלכע פלעגען זיך צונויפקלויבען אין דעם אויסערליכען זאַל פון בית המקדש, וואָס איז געווען בעקאַנט אונטער דעם נאָמען „ל ש כ ת ה ג ז י ת”; פאַקטיש האָבען אָבער די זיצונגען

געקענט פארקומען אויך ביי דריי און צוואנציג מיטגליעדער, און דאס האט געהייסען „דאס קליינע סנהדרין". צווישען די מיטגליעדער פון סנהדרין האבען זיך געפונען. פארשטעהער פון דער גייסטיגער און וועלטליכער אריסטאקראטיע, כהנים, שופטים (ריכטער), געלעהרטע און געזעצקענער; און אויסער דער דאזיגער העכסטער געזעצגעבענדער אינסטיטוציע אין דער הויפטשטאדט, זענען נאך געווען פערשידענע קלענערע בית-דינ'ם אין די קלענערע שטעדט.

געשטיצט האט זיך דאן די גאנצע יודישע געזעצגעבונג אויף די געבאטען און פערזאגען פון דעם אונבעריהרבארען הייליגען קאדעקס — פון דער תורה. די ארבייט פון סנהדרין איז דעריבער בעשטאנען אין דעם, אויסצוטייטשען די דאזיגע פערפליכטונגען פון דער תורה, צוצופאסען צו זיי די איצטיגע לעבענס-בעדינגונגען און ארויסצוגעבען לויט זיי פאקטישע אורטיילען. אין די פאליטישע אנגעלעגענהייטען פון לאנד האט זיך דאס סנהדרין געמישט נאר אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל די אנגעלעגענהייט האט געהאט א שייכות צו די רעליגיעזע בעגריפען פון דער תורה. דאס סנהדרין האט אבגעהיט די ריינהייט פון די כהנים-משפחות און פון די פאמיליען-פערבינדונגען בכלל, פיהרענדיג צו דעם צוועק ספעציעלע פאמיליען-ביכער. דורך דער דאזיגער אינסטיטוציע פלעגען אויך געמאכט ווערן די אסטראנאמישע בעאבאכטונגען און אויסרעכנונגען, אום צו קענען בעשטימען, ווען עס הויבען זיך אן די יום-טובים און ווען זיי ענדיגען זיך.

די געריכטס-זיצונגען פון סנהדרין פלעגען פארקומען עפענטליך. דערביי פלעגען די געריכטס-מיטגליעדער זיין אויסגעזעצט אין א האלבען קרייז, אום זיי זאלען זיך קענען זעהען איינער דעם אנדערן, און צוויי שרייבערס זענען געשטאנען פון דער רעכטער און דער לינקער זייט און האבען פערשריבען די מיינונג פון די ריכטער. אום ארויסצוטראגען א בעפרייאונגס-אורטייל איז גענוג געווען (ביי קרימינעלע פראצעסען) א איינפאכע מעהרהייט, און דאגעגען האט זיך געפאדערט צו א בעשולדיגונגס-אורטייל א מעהרהייט פון צוויי דריטעל שטימען, ד. ה. דרייצעהן פון דריי און צוואנציג. די אויספרעגונג פון די געריכטס-מיטגליעדער איבער דער שולדיגקייט פונ'ם אנגעקלאגטען פלעגט זיך אנהויבען פונ'ם יונגסטען און ענדיגען מיט'ן פארזיצענדען; דער דאזיגער סדר איז איינגעפיהרט געווארען, אום די מיינונגען פון די עלטערע מיטגליעדער זאלען נישט ווירקען אויף די יונגערע. אויסער

דעם, האָבען זיך שטענדיג געמוזט אַרויסזאָגען פריהער די בעפרייער און דערנאָך די בעשולדיגער, און די איינמאָל אַרויסגעזאָגטע בעפרייאונגס-מיינונג האָט שוין נישט געקענט מעהר גענומען ווערן צוריק.

ביי אַזעלכע בעדינגונגען איז אַ טוידט-אורטייל געווען אַ זעלטענע ערשיינונג אין דער פּראַקטיק פונ'ם סנהדרין, און דאָס איז געווען די פרוכט פון דעם איינפלוס פון די פּרושים און פון זייער געזעץ-אויסטייטשונג. די צדוקים, האַלטענדיג זיך שטרענג ביי די געשריבענע געזעצען פון דער תורה, זענען געווען פיעל שטרענגער אין זייערע אורטיילען; זיי האָבען אָבער פאַרגעשטעלט מיט זיך אין סנהדרין די מינדערהייט — די פּראַקטישע אויסטייטשונג פון געזעץ איז דאָ אינגאַנצען געלעגען אין די הענד פון די פּרושים. די צדוקים האָבען דערפאַר געהאַט מעהר איינפלוס אויף דער אויסערליכער פּאָליטיק פון לאַנד און זי געפיהרט אין אַ געוויסער, איינענער ריכטונג. *)

אַזוי האָבען די ביידע פּאַרטייען איינגעטיילט צווישען זיך זייערע איינפלוס-ספערען אין דער הנהגה פון לאַנד, און איבער זיי איז געשטאַנען דער פירשטליכער כהן גדול, וועלכער האָט, ווי געזאָגט, פיעל מיטגעווירקט דערפאַר, אַז דער דאָזיגער אויבערפלעכליכער שלום זאָל מיט קיין זאַך נישט געשטערט ווערן. היטענדיג, פון איין זייט, אַלע דינים און חומרות לויט די געזעץ-ערקלערונגען פון די פּרושים, האָט ער פון דער צווייטער זייט, געלעבט גוט אויך מיט די צדוקים. זיי זענען געווען זיינע מיט-קעמפּפער, זיינע קריגס-פיהרער און זיינע מלוכה-יועצים. זייער פיהרער, יהונתן, איז געווען דעם פירשט'ס פערזענליכער פריינד, און ביז זיין טיפער עלטער האָט יוחנן איינגעהאַלטען דעם אינערליכען אַנטאַגאָניזם צווישען די ביידע פּאַרטייען, און געזעהען, ער זאָל זיך נישט פונאַנדערפלאַקערן און אַרויסרייסען.

לאַנג האָט אָבער די דאָזיגע גלייכגעוויכט זיך נישט געקענט האַלטען און, ווי עס קומט געוועהנליך פאָר ביי אַזאַ פאַל, איז גענוג איין וואָרט, איין בעוועגונג, אום איינצוואַרפען דעם בנין, וואָס איז געבויט געוואָרען אין דעם משך פון אַ סך יאָהרען. אַזאַ מין וואָרט, וואָס איז גאַנץ צופעליג אַרויסגערעדט געוואָרען, האָט דאָ אויך געדיענט אַלס אויפרייס-מאַטעריאַל, און געענדיגט האָט זיך דער אויפרייס מיט גרויסע סכסוכים און מחלוקת'ען אויך — מיט בלוט-

*) לויט דוב[illegible]ץ

פערגיעסונגען און שוידערהאַפטע רציחות.

פאָרגעקומען איז דער אויסברוך פון דעם אזוי לאַנג בעהאַלטע־נעם געגענזאַץ אויף דעם פאָלגענדען אופן: זיך אומקעהרענדיג צוריק פון א מלחמה, וואָס האָט זיך געענדיגט מיט א גלענצענדען נצחון איבער א שטאַרקען שונא, האָט יוחנן־הורקנוס געלאָזען אײַנאָרדנען א גרויסאַרטיגען מאָלצײַט, צו וועלכען ער האָט אײַנגעלאַדען די חשובים פון די פרושים און די צדוקים — אָהן אונטערשיעד. אויף גאָלדע־נע טישען זענען דערלאַנגט געוואָרען די טײַערסטע מאכלים, און אַרײַנקומענדיג אין זעהר א הײַטערער שטימונג, האָט זיך יוחנן געווענ־דעט צו זײַנע געסט מיט דעם פאָרשלאַג, זיי זאָלען איהם אָפען זאָ־גען, צי ער האָט עפּעס עובר געווען געגען געזעץ און צי ער היט נישט אָב פּינקטליך אַלע בעפעהלען און פערבאָטען פון דער תורה. די געסט זענען געריהרט געוואָרען פון דער דאָזיגער עהרליכער פראַ־גע, און האָבען אויסגעדריקט זײַער אינערליכע צופריעדענהײַט מיט זײַן הערשען איבערן פאָלק; דאַן האָט זיך אויפגעהויבען אײַנער פון די פרושים, א געוויסער אליעזר, און זיך געווענדעט צו הורקנוס'ן מיט דער שאַרפער אַרויספאָדערונג: „אויב דו ווילסט זײַן עהרליך, נעהם אַראָב פון זיך דעם חושן ואפוד (די כהונה־גדולה־קליידער) און בעגניגען דיך מיט דעם הערשער־טיטול אַליין"! און ווען דער ערשטוינטער יוחנן הורקנוס האָט איהם געפרעגט, וואָס'רע פערברעך ער האָט אויף איהם אויפצווײַזען, האָט דער פאַנאַטישער אליעזר איהם פעסט און דײַטליך געענטפערט: „ווײַל מיר האָבען געהערט פון די זקנים, אז דײַן מוטער האָט זיך געפונען אין געפאַנגענשאַפט בײַ די סורי'ער (און א זוהן פון א געפאַנגענער טאָר אין בית המקדש נישט זײַן)."

טיעף אָנגעגריפען פון דער דאָזיגער שענדליכער בעליידיגונג, האָט יוחנן־הורקנוס זיך דאָך דערוויײַל גאַנץ רוהיג פערהאַלטען צו דעם אינצידענט, און בעפעהלען צו בעשטימען א גענויע אויספאָרשונג וועגען דער בעשולדיגונג; ווען די אויספאָרשונג האָט זיך אָבער געענדיגט און עס האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אז די בעליידיגונג האָט קײַן שום גרונד נישט, האָט זיך זײַן בעם פונאַנדערגעפלאַקערט. דאַן האָבען זיך די צדוקים בענוצט מיט דער גינסטיגער געלעגענהײַט, און זײַער פיהרער יהונתן האָט זיך בעמיהט אײַנצורעדען דעם בעליידיגטען פירשט, אז די פרושים האָבען איהם מיט א כיון א שלײַדער געטאָן אין פנים אזא שווערע בעשולדיגונג, אום איהם צו ערניעדריגען אין די אויגען פון פאָלק. דאָס האָט דעם הערשער נאָכמעהר אויפגערײַצט, און ער

האָט געפאָדערט פון די אָנפיהרער פון דער פּרושים-פּאַרטיי, זיי זאָלען בעשטימען אַ שטראָף פאַר דעם בעלייידיגער; און ווידער איז זיין איינגעלייבטע פערלעצט געוואָרען: ער האָט געגלויבט, אַז די דאָזיגע פּאַרטיי-אָנפיהרער וועלען זיך בעציהען צו דעם בעשולדיגטען זעהר האַרב און איהם משפּט'ן פאַר מאַיעסטעטס-בעליידיגונג; אַזאַ מין בעזונדער פערברעכען, אַלס אויסנאַהם, איז אָבער איננאַנצען גאָרנישט געווען במציאות אין דעם שטראָף-קאָדעקס פון די פּרושים, און זיי האָבען איהם געמשפּט סתם פאַר רכילות.

דאָס האָט איננאַנצען דערפילט די מאָס פון זיין פערדרוס, און דעם צדוקי'שען פיהרער איז איצט גאַנץ לייכט אָנגעקומען צו איבערצייגען הורקנוס'ן, אַז די פּרושים זענען איהם נישט טריי און ער דאַרף זיי דורכאויס דערווייטערן פון דער מלוכה-פיהרונג.

עס איז שווער צו זאָגען, וויפיעל אמת ס'איז געלעגען אין דער איבערצייגונג און אויף וויפיעל די פּרושים זענען ווירקליך נישט צופרידען געווען מיט דעם קריעגערישען כהן גדול; זיכער איז אָבער דאָס, אַז דער בעליידיגטער פיהרער האָט זיך געלאָזען איבערצייגען פון די צדוקים, און איז איננאַנצען אַריבער אויף זייער זייט. אַלע עפענטליכע פּאָליטישע, געזעלשאַפטליכע און רעליגיעזע אינסטיטוציעס פון לאַנד זענען בעזעצט געוואָרען מיט אָנהענגער פון דער צדוקי'שער פּאַרטיי, און דאָס רעזולטאַט דערפון איז געווען — אַ טיעפע שנאה צו די חשמונאים, וואָס האָט אָנגעהויבען וואַקסען אין די רייהען פון די פּרושים און זייערע אָנהענגער.

די פּרוכט פון דער דאָזיגער פיינדליכער שטימונג האָט הורקנוס אַליין נישט געזעהען — ער האָט געלעבט אַ גאַנץ קורצע צייט נאָך דער איבערקעהרעניש, און איז געשטאָרבען אויף דעם איין און דרייסיגסטען יאָהר פון זיין הערשען (106), איבערלאָזענדיג נאָך זיך פאַר די קומענדיגע דורות זכרונות פון ליכטיגע, גוטע צייטען. אין דער עפּאָכע פון זיין הערשען האָט דאָס יודישע פאָלק ערדייכט די העכסטע שטופע פון זיין גייסטיגער און מאַטעריעלער אויפלעבונג; רייך האָט דאָס פאָלק געלעבט, פריי און שטאַרק האָט עס זיך געפיהלט, און דער איבערפלוס פון זיינע גייסטיגע קרעפטען האָט זיך אויסגעגאָסען אין דער פאָרם פון פערשיעדענע סאָציאַלע און עטישע שטרעמונגען, אין דער פאָרם פון אַ גייסטיגען פּאַרטיי-קאַמפּף.

פירטעס קאַפּיטעל.

אַריסטאָבול I, אַלעקסאַנדער יאַנאַי און שלומית אַלעקסאַנדראַ.

(106—69)

יוחנן הורקנוס האָט איבערגעלאָזען פינף זיהן: יהודה-אַריסטאָבול, אַנטיגאָנאָס, אַלעקסאַנדער, אַבשלום און נאָך איינעם אַ פינפטען, וואָס זיין נאָמען איז געבליבען אונבעקאַנט. לויט דעם געזעץ פון דער יהודה'שער קאָנסטיטוציע האָט איצט די הערשאַפט צוזאַמען מיט דער כהונה-גדולה געדאַרפט איבערגעהן צום עלטסטען זוהן, צו יהודה-אַריסטאָבול. דער לעצטער אינצידענט מיט די פרושים איז אָבער נישט אַריבער איננאַנצען שפורלאָז, און דער אַלטער פירשט האָט פאַר זיין - ידט בעשטימט זיין פרוי אַלס הערשערין פון יהודה און זיין עלטסטען זוהן האָט ער איבערגעלאָזען בלויז דעם כהן-גדול-טיטול.

אַריסטאָבול — דער זעלביגער, וואָס האָט צוזאַמען מיט זיין ברודער אַנטיגאָנאָס אָבגעהאַלטען אַ גלענצענדען נצחון איבער די סאַמאַריער—האָט זיך אָבער מיט די כהן-גדול-קליידער נישט בעגנוגענט; ער האָט געוואָלט אויך הערשען. און ער האָט עס אויסגעפיהרט: — פערשליסענדיג דער מוטער אין אַ געפענגעניש, (וואו זי איז

אין גיכען אויסגעגאַנגען פון הונגער) און בעזײַטיגענדיג אויך די ברידער, — האָט ער זיך געלאָזען קרוינען אַלס קעניג פון יהודה, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס לויט די טראַדיציעס פון פאָלק האָט געקענט טראָגען דעם טיטול נאָר אַזאַ, וואָס אין זײַנע אָדערן פליעסט דאָס בלוט פון דוד המלך. דער קעניגליכער טיטול האָט אָבער נישט פערגרעסערט נישט זײַן מאַכט און נישט זײַן אָנזעהען, און אויף די מטבעות, וואָס זענען געגאָסען געוואָרען אין זײַן צײַט, שטעהט אויך נישט מעהר, ווי: „יהודה כהן גדול וחבר היהודים (יהודה דער כהן גדול און די יהוד'ער=געזעלשאַפט)".

אין זײַן בעציהונג צו די פּאַרטײַען איז אַריסטאָבול נאָך פיעל ווײַטער אַוועק פון זײַן פאָטער (אין די לעצטע יאָהרען) און ווי ס'איז צו זעהען פון די ווענינע ידיעות, וואָס זענען דערגאַנגען צו אונז איבער דער קורצער צײַט פון זײַן הערשען, האָט ער זיך אינגאַנצען אונטערגעוואָרפען דעם אײַנפלוס פון די וועלטליכע צדוקים. צוליעב זײַן איבערטריבענער ליעבע צו אַלעם גריכישעם איז ער פון די גריכישע היסטאָריקער געקרוינט געוואָרען מיט דעם בײַנאָמען פילהעללען (העלענענפרײַנד); גראָד דאָס אָבער האָט אָבגעשטויסען פון איהם די ברײַטע מאַסען פון פאָלק, וועלכע זענען געשטאַנען אויף דער זײַט פון די פרושים און האָבען זיך געהאַלטען בײַ די נאַציאָנאַלע טראַדיציעס און מנהגים.

קעניג אַריסטאָבול איז נישט בעליעבט געווען בײַם פאָלק אויך צוליעב זײַנע אַכזריות'דיגע מעשים געגען זײַן מוטער און געגען זײַנע ברידער. פון די לעצטע האָט אַריסטאָבול געלאָזען בײַ זיך נאָר זײַן ליעבלינג אַנטיגאָנאָס, און ווען זײַנע הויף=יועצים האָבען איהם אײַנגערעדט, אַז ער, אַנטיגאָנאָס, זוכט זיך צו ערווערבען די ליעבע פון דער אַרמעע און פון פאָלק, אום לײַכטער צוצוקומען צו דער מאַכט, — האָט ער אויך איהם געלאָזען אומברענגען.

דער דאָזיגער טרויעריגער פאַקט ווערט פון פאָלק אַזוי געשילדערט: ס'איז געווען סוכות, און דער קעניג אַריסטאָבול איז געלעגען קראַנק. דערווײַל האָט זיך אַנטיגאָנאָס אומגעקעהרט פון אַ געלונגענער מלחמה, און גלײַך נאָך זײַן אָנקומען אין שטאָדט, האָט ער זיך, אין פולער בעוואָפנונג און אָן דער שפיץ פון דער אַרמעע, געלאָזען געהן צום בית=המקדש, אום אָבצוהיטען די עבודה און אָבצוהאַלטען אַ תפלה פאַר'ן קעניגס געזונד. דאָס פאָלק האָט דעם בעליעבטען פרינץ בע-

גייסטערט אויפגענומען, און דערמיט האבען זיך זיינע שונאים בענוצט, אום צו פערקלערן דעם קראנקען קעניג, אז זיין ברודער טראגט זיך ארום מיט א פלאן פון א מלוכה-איבערקעהרעניש און צו דעם צוועק האט ער זיך עם איצט אזוי פייערליך אוועקגעלאזען צום בית-המקדש. דער אויפגערייצטער קעניג האט דאן אבגעגעבען א בעפעהל זיין לייבוואך — צו טוירטען יעדען, וואס וועט פרובען אריינגעהן אין פאלאץ א בעוואפענטער, און אין דער זעלביגע צייט האט ער געשיקט א געהיימען שליח צו אנטיגאנע'ן מיט דעם אנזאג, דער לעצטער זאל זיך גלייך מעלדען צו איהם נישט בעוואפענט. דער שליח איז אבער איבערגענומען געווארען פון די פערביסענע הויף-לייט, וועלכע האבען איהם אנגערעדט, ער זאל איבערגעבען אנטיגאנאס'ן אים קעניג'ס נאמען, ער זאל שוין קומען אין פאלאץ אין זיין נייער בעוואפנונג; אנטיגאנאס האט ערהאלטען דעם פאלשען בעפעהל, און איז גלייך אוועק צום פאלאץ, — וואו ער איז דערהרג'עט געווארען פון זיין ברודער'ס לייב-שומרים. דער טוידט פון דעם געליבטען ברודער האט נאכמעהר פערשטארקט די קראנקהייט פון דעם פיזיש-שוואכען קעניג, און ער איז אין א קורצע צייט ארום געשטארבען, זיצענדיג אויפ'ן טראן נישט מעהר ווי איין יאהר.

די אויסערליכע פאליטיק פון יהודה האט זיך ווייטער געפיהרט אין דער ריכטונג פון דעם אלטען יוחנן-הורקנוס, און אריסטאבול האט אויך געשטרעבט צו פערברייטערן די גרענעצען פון זיין לאנד. ער האט אונטערגענומען א קריעגס-צוג (צוזאמען מיט זיין ברודער אנטיגאנאס) געגען די איטורעער און טראכאניטען און האט אריינגענומען דעם גאנצען געביט, וואס זיי האבען בעוואוינט, אין די גרענעצען פון יהודה; דערביי האט ער זיך אויך געהאלטען ביי זיין פאטער'ס סיסטעם, און די בעזיעגטע פעלקער זענען געצוואונגען געווארען אנצונעהמען די יודישע אמונה.

נאך אריסטאבול'ס טוידט איז דער טראן פון יהודה איבערגעגאנגען צו זיין יונגערען ברודער יהונתן אדער יאנאי, מיט דעם גריכישען נאמען אלעקסאנדער. ער איז געוועזען דער עלטסטער פון די דריי געפאנגענע ברידער, וואס די אלמנה פון דעם פערשטארבענעם קעניג האט איצט בעפרייט, און אזוי ווי אריסטאבול איז געשטארבען אהן קינדער, האט דער נייער קעניג און כהן גדול, אלעקסאנדער-יאנאי, געמוזט חתונה האבען (מיבם זיין) מיט דער אלמנה פון

זיין פערשטארבענעם ברודער, וואס האט זיך אויך גערופען מיט א דאפעלען נאמען: **שלומית אלעקסאנדרא.**

ווי ס'איז צו גלויבען, האט דער נייער קעניג אין דער ערשטער צייט זיך דערנעהנטערט צום פאלק און זאגאר אויך צוריקגעגעבען די פרושים זייערע אלע אמאליגע פאסטענס. דער פיהרער פון די פרושים, **שמעון בן שטח**, האט אנגעהויבען, אלס א ברודער פון דער קעניגין, אפט צו קומען אין הויף, און דאס פאלק בכלל האט זיך בעצויגען צום קעניג מיט צוטרוי און ליעבע; דער דאזיגער צושטאנד האט זיך אבער לאנג נישט געצויגען. א זוהן פון א קריגערישער פאמיליע איז אלעקסאנדר יאנאי פון געבורט אן געוועזן א סאלדאט, און דערצו איז צוגעקומען נאך א אומשטאנד, וואס האט איהם געהאלפען בעזונדער שטארק ענטוויקלען זיינע קריגערישע איינענשאפטען. דער עלטער יוחנן-הורקנוס האט דעם איצטיגען קעניג אין דער יוגענד נישט ליעב געהאט, און נישט קענענדיג איהם פערטראגען נעבען זיך, האט ער איהם אוועקגעשיקט ערציהען קיין גליל, וואו דער נישט-בעגאבטער פרינץ האט זיך אינגאנצען איבערגעגעבען זיינע קריגערישע נייגונגען. איצט, ווען דער צופאל האט דעם קאמפפס-לוסטיגען אלעקסאנדער-יאנאי אוועקגעשטעלט אן דער שפיץ פון דער יהודה'שער מלוכה, האט ער געזעהען פאר זיך נאר איין איינציגע מיסיע: וואס מעהר מלחמות, וואס מעהר קאמפפס-נצחונות. איהם האט אבער געפעהלט די פיהרער-קראפט און דער פאליטישער טאקט, און מיט זיינע אומגעלומפערטע ארויסטרעטונגען האט ער נאר פערשווענדעט די פאלקס-קרעפטען, און נישט איין מאל צוגעבראכט זיין מלוכה ביז'ן שוועל פון אבגרונד. אויב אלעקסאנדער יאנאי'ן איז יא געלונגען דורכשניטליך צו פערברייטערן די גרענעצען פון יהודה אין די זיבען און צוואנציג יאהר פון זיין הערשען, האט ער עס געהאט נאר זיין גליק צו פערדאנקען, און יעדענפאלס נישט זיין קלוגהייט און זיין קראפט. ווי זיין פאטער, האט ער זיך אויך בענוצט אין זיינע קריעגס-צוגען מיט געדונגענע סאלדאטען פון די ארומיגע שבטים: די פיזידע'ער און ציליציע'ער. צו די סורישע סאלדאטען האט ער קיין צוטרוי נישט געהאט, צוליעב דער פיינדליכער שטימונג, וואס האט געגליהט ביי זיי אין הארצען, בנוגע צו זייער אמאליגער וואסאלין, צו יהודה.

אלעקסאנדער'ס ערשטער בליק איז געוועזן געווענדעט אויף ד ברעג-לענדער פון דעם מיטעללענדישען ים, וועלכע זענען איצט, צו-

ליעב די ארומרייכעניש ען אינ'ם סורישען הויף, איננאנצען אונאבהענגיג געוואָרען; און פון די דאָזיגע פרייע טעריטאָריומס, וועלכע זענען געווען בעפעלקערט מיט גרעקען און פיניקער, האָט בעזונדער צוגעצויגען די אויפמערקזאמקייט פונ'ם יהודה'שען קעניג די שטאָדט פטאָלאָמעאוס (עכו) מיט איהר רייכער בעפעלקערונג און אויסגעצייכענטען האפען. דער קריגערישער אַלעקסאנדער יאנאי האָט בעלאַגערט די דאָזיגע שטאָדט מיט אַ גרויסער מחנה סאָלדאטען; דאַן האָבען זיך די איינוואוינער געווענדעט נאָך הילף צו דעם עגיפטישען פרינץ פטאָלאָמעאוס לאַטוראָס, וועלכער האָט געפיהרט אַ קאַמפף נעגען זיין מוטער קלעאָפאַטראַ. דער לעצטער האָט זיך אָנגעחאַפּט אָן דעם פאָרשלאָג, וואָס האָט איהם געגעבען די מעגליכקייט אי צו פערגרעסערען זיין מאַכט, אי זיך צוצורוקען נעהנטער צו די גרענעצען פון זיין מוטער'ס מלוכה, און ער איז צוגעקומען מיט דרייסיג טויזענד סאָלדאטען צו דעם יהודה'שען האפען. אַ קורצע צייט זענען די פיינדליכע לאַגערן געשטאַנען איינער געגען אַנדערן, און ענדליך אין אַ שבת'דיגען טאָג, האָט זיך פונאַנדערגעפלאַקערט די גרויסע שלאַכט, וואָס האָט זיך געענדיגט מיט דער פאָלשטענדיגער מפלה פון דער יהודה'שער אַרמעע. טויזענדער געפאַלענע זענען אויפ'ן שלאַכט-פעלד געבליעבען, מאַסען זענען געפאַנגען געוואָרען און די איבריגע זענען זיך צולאָפען. און דערמיט אַליין האָט זיך נאָך דער עגיפטישער פרינץ נישט בעפריעדיגט: ער איז שרעקליך אויפגערייצט געווען געגען דער בעפעלקערונג פון יהודה דערפאַר, וואָס די יהודים אין עגיפטען שטיצען זיין מוטער אין איהר קאַמפף מיט איהם פאַר'ן עגיפטישען טראָן, און אויסער זיין נצחון איבער אַלעקסאַנדער'ן האָט ער זיך נאָך געוואָלט נוקם זיין אויך אָן די פריעדליכע איינוואוינער פון יהודה. ער האָט זיך אַריינגעריסען אין לאַנד און געהרג'עט און גערויבט נישט שוינענדיג אפילו — פרויען און קליינע קינדער.

אַלעקסאַנדער יאַנאַי האָט זיך דאַן געזעהען געצוואונגען נאָכצוגעבען דעם שטאַרקען געגנער, און ער האָט געשלאָסען אַ פריעדענס-אָבמאַך מיט דעם עגיפטישען פרינץ. דאָס איז אָבער געווען נישט מעהר, ווי אַ דיפּלאָמאַטישער מאַנעווער, אום צו געווינען צייט; אַלעקסאַנדער האָט כלומר'שט נאָכגעגעבען אַלע פאָדערונגען פון דעם עגיפּטישען טראָן-פּרעטענדענט, און אין דער זעלביגער צייט האָט ער שוין געהאַט פאַרטיג אַ פּלאַן, ווי אַזוי זיך נוקם צו זיין אָן זיין בעזיע-

גער און ווי אַזוי צוריק צו געווינען די אַלע פערלוירענע פּאָזיציעס און פּריוועלעגיעס. ער האָט געשלאָסען אַ געהיימען אָבמאַך מיט פּטאָלאָמעי'ס מוטער, וועלכע האָט געקוקט מיט שרעק אויף דעם אונגעהויערען נצחון פון איהר זוהן און איז אויך געוועזען פּעראינטערעסירט אין דעם, איהם וואָס מעהר אָבצושוואַכען.

און דאָ האָט זיך אויך אַרויסגעוויזען די בלויזע צופעליגקייט פון אַלעקסאַנדער'ס פּאָליטיק, וואָס האָט דעם יהודה'שען פאָלק שיער נישט געקאָסט זיין פרייהייט. בעקוכענדיג פון אַלעקסאַנדערן דעם פאָרשלאָג, איהם צו שטיצען מיט מיליטער, איז אין דעם עגיפּטישען מלוכה-ראַט דערוועקט געוואָרען די פראַגע, צי לויהנט נישט פאַר קלעאָפּאַטראַ'ן אויסצונוצען איינגאַנצען די הילפלאָזע לאַגע פון יהודה און זי צוריק איינצושליעסען אין דער רייהע פון די עגיפּטישע פּראָווינצען — אַזוי ווי זי איז געוועזען אַמאָל. און דער דאָזיגער פּלאַן וואָלט זיכער אָנגענומען וועהרן, און יהודה וואָלט זיכער אַרונטערפאַלען אונטער דער מאַכט פון אַ פרעמדער מלוכה; דאָ איז אָבער צוגעקומען אַ זייטיגער פאַקטאָר, וואָס האָט געווירקט צום גונסטען פון דער יהודה'שער זעלבסטשטענדיגקייט און זי ביים לעבען דערהאַלטען: אין דער עגיפּטישער אַרמעע האָבען צוויי אַלעקסאַנדרינישע יודען, די ברידער חלקיה און חנניה, פערטרעטען זעהר הויכע פּאָסטענס, און אָט דער לעצטער איז שאַרף אַרויסגעטרעטען געגען דעם פּלאַן פון פערשקלאַפען יהודה. ער האָט דער עגיפּטישער קעניגין פּשוט געדראָהט מיט אַ אויפשטאַנד פון אַלע איהרע יודישע אונטערטאַנען, און דערצו איז די בעדייטונג פון זיינע פערזענליכע פעהיגקייטען אַלס דיפּלאָמאַט און קריגספיהרער אויך צו גרויס געוועזען, אום צו קענען זיך נישט רעכנען מיט זיין צופרידענהייט אָדער אונצופרידענהייט.

קלעאָפּאַטראַ האָט זיך אַלזאָ געמוזט אָבזאָגען פון די אַלע פיינדליכע פּלענער געגען יהודה, און נאָך דעם אָבמאַך, וואָס זי האָט געשלאָסען מיט אַלעקסאַנדערן, האָט זי איהם אַרויסגעשיקט צו הילף אַ גרויסע מחנה סאָלדאַטען אונטער דער אָנפיהרונג פון די זעלביגע צוויי יודישע ברידער. די דאָזיגע עגיפּטישע אַרמעע האָט מציל געוועזען נישט בלויז די פרייהייט פון דעם יודישען פאָלק, נאָר אויך — זיין לעבען, ווארום פּטאָלאָמעאוס לאַטוראָס האָט זיך נאָך פריהער דערוואוסט פון די אונטערהאַנדלונגען, וואָס אַלעקסאַנדער פיהרט מיט זיין מוטער, און ער האָט שוין געהאַט אַ גרויסען טייל פון דער יהודה'שער

ערד מיט יודיש בלוט פערגאסען—מיט בלוט פון יודישע מוטער'ס און יודישע קינדער, וועלכע זענען צוהאקט געווארען אויף קליינע שטיקלעך און געווארפען געווארען אין קאלענדריגען וואסער. לאטוראס האט שוין געהאט איינגענומען די שטארקסטע פונקטען פון יהודה; צוקומענדיג צו עזה האט איהם אבער בעגעגענט די עגיפטישע ארמעע, און נאך א גאנצער רייהע צוזאמענשטויסען אויפ'ן ים און אויף דער יבשה האט דער יודישער אנפיהרער פון קלעאפאטרא'ס מיליטער (חלקיה איז געבליעבען אויפ'ן שלאכט=פעלד) בעזיעגט איהר זוהן — דעם עגיפטישען קרוין=פרינץ. דער לעצטער האט זיך דאן אומגעקעהרט צוריק אויף זיין אינזעל ציפער, און יהודה האט פריי אבגעצויגען דעם אטעם נאך די אלע איבערגעלעבטע בלוטיגע אונרוהיגע געשעהענישען.

ארום זעקס=זיעבען יאהר האט זיך די שטילע צייט געצויגען. דאס אינערליכע לעבען אין לאנד איז זיך דערווייל געגאנגען מיט זיין וועג, און אזוי לאנג ווי דער קריעגערישער קעניג איז געווען פערנומען מיט זיינע מלחמות, האט ער זיך בעצויגען גאנץ נייטראל צו די אייביגע סכסוכים צווישען די פרושים מיט די צדוקים, אדער ער האט זיך אינגאנצען נישט אינטערעסירט מיט זיי. נעהנטער צו די סכסוכים איז געשטאנען זיין פרוי שלומית, וועלכע איז אליין געווען א הייסע אנהענגערין פון די פרושים, און א דאנק איהר איינפלוס איז איהר ברודער, שמעון בן שטח, אימשטאנד געווען אויסצוגלייכען אלע מחלוקת'ען און צו דערהאלטען דעם עפענטליכען שלום.

די דאזיגע נייטראליטעט האט אבער לאנג נישט אנגעהאלטען. אדער די קריעגערישע שטרעמונגען פון דעם מגושם'דיגען קעניג האבען זיך אנגעשטויסען אן די אייביגע נבואה=אידעאלען פון די פרושים=פאלקס=פיהרער, אדער דער דעספאטישער הערשער האט געזעהען אין דעם צוריק ערווארבענעם איינפלוס פון די דעמאקראטישע פרושים א שטערונג אויף דעם וועג פון זיין מאכט, אדער ער האט סתם געוואלט צוציהען אויף זיין זייט די קריעגערישע צדוקים, — א פאקט איז, אז אלעקסאנדער איז מיט איין מאל ארויסגעטרעטען אלס אפענער געגנער פון די פרושים און האט אויף א חוצפה'דיגען אופן אנגעגריפען זייערע הייליגסטע געפיהלען. דאס איז געווען אינ'ם יום=טוב סוכות, און אלעקסאנדער האט ערפילט די עבודה אין בית המקדש אלס כהן גדול. דאס פערזאמעלטע פאלק איז געשטאנען טיעף בעגייסטערט פון דער ארומיגער פייערליכקייט, פון דער ארומיגער הייליגער שטימונג און

האָט געוואָרט אויף דעם מאָמענט, ווען דער כהן גדול וועט, לויט אַן'אַלטער מסורה, אַרויפגיסען אַ זילבערן קענדיל וואַסער אויפ'ן מזבח; דער לעצטער האָט דאָס אָבער נישט געטאָן, און אַנשטאָט אַרויפצוגיסען דאָס וואַסער אויפ'ן מזבח, האָט ער עס מוטוויליג אויסגעגאָסען פאַר זיינע פיס. פערביטערט און אויפגעקאָכט פון דעם דאָזיגען חוצפה'דיגען אַרויסטריט האָבען די פערזאַמעלטע פערוואָרפען דעם פערהאַסטען כהן גדול מיט די אתרוגים, וואָס זיי האָבען געהאַלטען אין די הענד, און עס וואָלט אפשר דער שענדליכער בעליידיגער פון די פאָלקס-געפיהלען מיט זיין לעבען בעצאָהלט דערפאַר, ווען ער וואָלט נישט רופען גלייך צו היִלף זיינע געדונגענע פיזידישע און ציליציִדישע סאָלדאַטען, וועלכע זענען ווי צוגעגרייט געווען צו דעם אויפשטאַנד און האָבען זיך ווי צורייצטע, ווילדע חיות אַרויפגעוואָרפען אויפ'ן פאָלק. ביז זעקס טויזענד מאַן זענען דאַן געפאַלען אין בית המקדש אַלס קרבנות פון אַלעקסאַנדער'ס אכזריות, און אום אויסצומיידען נאָך אַזאַ אויסברוך פונ'ם פאָלקס-צאָרן אין דער צוקונפט, האָט ער זיין פּלאַץ אין בית המקדש אָבגעטיילט פון דעם זאַל, וואו דאָס פאָלק האָט זיך געפונען, מיט אַ הויכער וואַנט. און נישט נאָר אין בית המקדש — נאָך דעם בלוטיגען צוזאַמענשטויס איז אויך אין לעבען אַן'אייזערנע וואַנט אויסגעוואַקסען, אַ וואַנט פון צאָרן און פערביטערונג, וואָס האָט אָבגעטיילט דעם פאָלק פון זיין טיראַנישען הערשער מיט זיינע שטיצער און אַנהענגער. די אונגליקליכע שפּאַלטונג אין דעם יודישען פאָלקס-לעבען פאַר די צייטען פון רחבעם און ירבעם האָט זיך איצט איבערגעחזר'ט אין דער געשטאַלט פון די ביידע פּאַרטייען, וואָס זענען גרייט געוועזען צו קעמפּפען צווישען זיך — אויף לעבען און טוידט.

און דער בלוטיגער הערשער האָט זיך צוריק צו זיין אַרבייט גענומען — שוין צו לאַנג איז ער אויף איין אָרט געזעסען. ער האָט זיך נאָך אַלץ אַרומגעטראָגען מיט זיינע גרויסע קריעגס-פּלענער, און איצט האָט ער געגלויבט צו געפינען אַן'אויסרעד דערצו. ער האָט געוואָרפען אַן'אויג אויף די געגענדען פון יענער זייט ירדן און אין דרום-מזרח זייט פון טבריה, און האָט זיך אַוועקגעלאָזען אַהין מיט מיליטער; איהם איז אָבער אַרויס אַנטקעגען דער נאַבאַטעאישער קעניג אָבאָדאַ און האָט איהם פערנאַרט אין אַ טיעפען גראָבען צווישען די גלעד-בערג, וואו אַלעקסאַנדער'ס אַרמעע איז כמעט אינגאַנצען

אומגעקומען און ער אליין איז קוים א לעבעדיגער צוריקגעקומען קיין ירושלים.

דאס האט נאכמעהר צופלאמט די פערביטערונג פון די פרושים און זיי נייעם שטאף געגעבען צו דער אגיטאציע געגען אלעקסאנדערן. אין א פערלויף פון זעקס יאהר (פון 84 ביז 89) האבען נישט אויפגעהערט די בלוטיגע אויפשטאנדען און די אינערליכע מלחמות. אלעקסאנדערן האט זיך אפילו איינגעגעבען צו דערשטיקען יעדען אויפשטאנד גלייך ביי זיין אויסברוך מיט דער הילף פון געדונגענע סאלדאטען; די אינערליכע פערביטערונג פון פאלק איז ער אבער נישט אימשטאנד געוועזען איינצושטילען. ביי יעדער „בערוהיגונג“ איז בלוט פערגאסען געווארען און דאס האט געדיענט אלס אנהויב פאר א נייעם אויפשטאנד.

ענדליך איז דער דעספאטישער אלעקסאנדער שוין אויך מיעד געווארען, און ער האט דער ערשטער אויסגעשטרעקט זיין האנד צו די פרושים; זייער פערביטערונג איז אבער צו [illegible]ארק, צו גיפטיג געוועזען און זיי האבען זיין האנד אבגעשטויסען. אלעקסאנדער האט פארגעלעגט די פרושים, זיי זאלען איהם ארויסשטעלען זייערע פריעדענס-בעדינגונגען; אויף דעם האבען די לעצטע איהם געענטפערט, אז זייער ערשטע בעדינגונג איז — זיין טוידט.

און ביז אזוי ווייט איז דערגאנגען דער פערביטערטער כעס פון די פרושים, און אזוי שטארק האט געפלאמט אין זייערע הערצער דער דורשט, זיך נוקם צו זיין אן דעם בלוטיגען הערשער מיט זיינע יועצים און שטיצער, אז זיי האבען גארנישט בעמערקט די אונגליקען, וואס רייסען זיך אריין אין לאנד צוזאמען מיט די בלוטיגע ברידער-מלחמות, און ביי זיי איז רעכט געווארען זיך צו ווענדען צו דעם דעמאלדיגען סירישען קעניג, דימיטריאס אייקעראס, מיט דעם פארשלאג, ער זאל אריינפיהרען זיינע סאלדאטען אין יהודה און קעמפפען מיט זיי צוזאמען געגען דעם חשמונאי'שען הערשער, וואס האט פערפלעקט דעם טראן מיט'ן בלוט פון זיין פאלק.

און ס'איז ווירקליך אזוי געוועזען. אנטיוכס עפיפאנוס'עס אייניקעל האט מיט פערגניגען אנגענומען דעם פארשלאג פון די יהודה'שע רעוואלוציאנערען, און זיך גלייך אריינגעריסען מיט א מחנה סאלדאטען אין צענטר פון יהודה; דאן איז איהם אלעקסאנדער ארויס אנטקעגען ביז שכם, און אויף דער שומרונישער ערד האט זיך צופלא-

קערט א בלוטיגע שלאכט, אין וועלכער עס האבען געקעמפפט יודען געגען יודען און גריכען געגען גריכען.

געענדיגט האט זיך דער בלוטיגער צוזאמענשטויס מיט דער פאלשטענדיגער פערניכטונג פון אלעקסאנדער'ס געדונגענע מחנות, און ער אליין האט געמוזט אנטלויפען און זיך בעהאלטען אין די בערגפון אפרים (98).

דא האבען זיך די יהודה'שע רעוואלוציאנערען אבגעשטעלט. זיי האבען זיך נוקם געווען אן דעם פערהאסטען קעניג: ער איז עלענד, פערטריבען, זיין מאכט איז דערשלאגען. וואס וועט אבער מיטן פאלק זיין? סאלדאטען פון א פרעמדער מלוכה האבען אין זייערע הענד יהודה'שע שטעדט, יהודה'שע דערפער; קינדער פון א פרעמדען, געצענדיענערישען פאלק קעמפפען פאר די יודישע אידעאלען, זענען זיך נוקם פאר פערשוועכטע יודישע הייליגקייטען. שטעהט דא נישט פאר א שרעקליכע געפאהר פאר דעם קיום פון דער גאנצער אומה?

און דאס פאטריאטישע געפיהל האט געזיעגט: זעקס טויזענד פרושים זענען איבערגעגאנגען אויף אלעקסאנדער'ס זייט, און דער סירישער הערשער האט געמוזט פערלאזען דאס לאנד. געבליבען איז אבער נאך א גרויסע צאהל פערביסענע און וויטענדע פרושים-רעוואלוציאנערען, וואס האבען בעשלאסען ווייטער צו פיהרען דעם קאמפף געגען אלעקסאנדערן אהן דער הילף פון פרעמדע סאלדאטען; זיי איז אבער אלעקסאנדער'ן נישט שווער אנגעקומען צו בעזיעגען, און ווען זיי האבען זיך ענדליך בעהאלטען אין דער פעסטונג ביתם, האט ער זיי בעלאגערט און איינגענומען. די געפאנגענע רעוואלוציאנערען זענען אבגעפיהרט געווארען אין ירושלים, און ווידער האט דער מערדערישער קעניג פערפלעקט די גאסען פון דער יהודה'אישער הויפטשטאדט מיט א שוידערהאפטער בלוט-באד: ער האט געלאזען (אונטער דעם איינפלוס פון זיין צדוקישען פריינד דיאגאן) אויפהענגען אכט הונדערט פון די געפאנגענע רעוואלוציאנערען, טוידטענדיג פריהער זייערע ווייבער און קינדער — זיי אין די אויגען.

די לעגענדע גיט נאך צו, אז וועהרענד די דאזיגע בלוטיגע סצענעס, האט אלעקסאנדער זיך געפונען אין דער געזעלשאפט פון אויסגעלאסענע פרויען, מיט וועלכע ער האט געשכור'ט און געהוליעט. איז דאס געווען פשוטע אכזריות פון א מערדערישער נאטור אדער א פערשכור'טער אויסברוך פון לאנג דערשטיקטע נקמה-ליידענשאפטען? גי-

כער לאָזט זיך ג״ויבען דאָס ערשטע, און אַלס אָזעלכען האָט איהם אנערקענט אויך דאָס פאָלק, קרוינענדיג איהם מיט דעם שענדליכען ביינאָמען טראַציד (ווילדער, תלין, רוצח); אַלעקסאַנדער האָט זיך אָבער צו דער צייט גאַנץ ווענינ גערעכענט מיט דער שטימונג פון פאָלק און ער האָט איצט מיט פולער צופריעדענהייט געפייערט דעם יום טוב פון זיין פאָלשטענדיגען נצחון איבערן אינערליכען שונא. ביז פופציג טויזענד מאַן פון ביידע זייטען זענען אומגעקומען אין דעם פערלויף פון דער צייט, זינט עס האָבען זיך אָנגעהויבען אין לאַנד די בלוטיגע מלחמות, און איצט האָבען די פרושים אינגאַנצען בעפרייט אַלעקסאַנדער'ן מיט זיין באַנדע פון יעדער פעראַנטוואָרטליכקייט. די גרויזאַמע שחיטות און רציחות פון דער לעצטער צייט האָבען אונמעגליך געמאַכט פאַר די פרושים, צו פערבלייבען אין לאַנד, און אין דער נאַכט פון די אַכט הונדערט תליות זענען אַכט טויזענד פרושים, מיט זייער אָנפיהרער שמעון בן שטח, אַנטלאָפען פון יהודה. מיט טיעפע וואונדען אין הארצען האָבען די דאָזיגע בעסטע זיהן פון פאָלק זיך דערווייטערט פון זייער היים, פון זייערע בערגער און טאָלען, פון זייער בית־המקדש; זייערע אויגען זענען אָבער אויך ווייטער געווענדעט געבליבען צו דער זייט פון יהודה, און טיעף אין הארצען האָבען זיי נישט אויפגעהערט צו האָפען אויף יענער צייט, ווען גאָט וועט אויפריכטען זייער לאַנד און עס בעפרייען פון זיינע שלעכטע אַכזרי'שע פיהרער. בעזעצט האָבען זיך די עמיגראַנטען אין סוריען און מצרים.

און יהודה האָט זיך „בערוהיגט" — קיינער איז דעם בלוטיגען הערשער אין וועג נישט געשטאַנען. ער האָט זיך דעריבער געקענט איצט פריי איבערגעבען זיין אַלטער ליידענשאַפט צו פיהרען מלחמות, און ער האָט עס ווירקליך געטאָן. נישט קוקענדיג אויף זיינע אַלע מפלות האָט זיך אַלעקסאַנדער'ן שוין ביז דער צייט דאָך געהאַט איינגעגעבען צו פערגרעסערן יהודה מיט אַ גאַנצער רייהע שטעדט און געגענדען: אויף דער זייט ירדן פון ראַפיא און דרום ביז צו די כרמל־בערג אין צפון, און אויף יענער זייט — פון סעליציא אין צפון ביז דער פאַלמען־שטאָדט צהר, אין דרום־זייט פון ים המלח. די איינגענומענע פונקטען האָט אַלעקסאַנדער געלאָזען גוט בעפעסטיגען, און די פעסטונגען אַלעקסאַנדריאָן ביים ירדן, מכרת ביים ים המלח און הירקאַניאָן, וואָס איז אויכגעשטעלט געוואָרען נאָך פאַר

זײַן פאָטער, זענען געווען בערימט אַלס אונבעזיגבאַרע שוץ-פּאָזיציעס. צוזאַמען מיט די פיעל אײַנגענומענע געביטען איז אַרונטערגעפאַלען אונטער דער יהודה'שער קרוין אויך אַ גרויסע נריכישע בעפעלקערונג, און אַלעקסאַנדער האָט געלאָזען אויסגיעסען מטבעות, וואָס האָבען געהאַט אויף זיך צווײ אויפשריפטען: אַ העבראַישען מיט אַ גריכישען. דאָס איז געווען דער ערשטער פאַקט אין דער נײַער יודישער מלוכה פון בענוצען זיך אָפיציעל אויך מיט אַן'אַנדער שפּראַך אויסער העבראַיש. די דאָזיגע בײדע אויפשריפטען האָבען בעצײכענט אַלעקסאַנדער'ן אַלס קעניג, װעהרענד די פריהערדיגע מטבעות האָבען נאָך געטראָגען אויף זיך דעם טראַדיציאָנעלען בלויז-העבראַישען אויפשריפט: יהונתן הכהן הגדול וחבר היהודים (יהונתן — יאַנאַי — דער כהן גדול און די יהוד'ער-געזעלשאַפט).

איצט האָט זיך אַלעקסאַנדער װידער אװעקגעלאָזען אויפ'ן שלאַכט-פעלד, און נאָך אַ דרײַ-יעהריגען קאַמפף מיט פערשידענע געגנער, װאָס האָט זיך געענדיגט אַמאָל מיט אַ מפלה און אַמאָל מיט אַ נצחון פון דער יהודה'שער אַרמעע, — האָט זיך אַלעקסאַנדער דאָך אומגעקעהרט קײן ירושלים אַלס זיעגער. יהודה איז װידער פערגרעסערט געװאָרען מיט עטליכע בעדײַטענדע טעריטאָריומס, און דער אַלטער חלום פון די ערשטע חשמונאים איז שוין כמעט פערווירקליכט געװאָרען: די גרענעצען פון יהודה האָבען פערנומען דעם גאַנצען שטח — פון ים ביז'ן מדבר. די דאָזיגע נצחונות פון דער לעצטער צײַט האָבען געמילדערט אַביסל אויך די בעציהונג פון פאָלק צום קעניג, און עס האָט זיך געלאָזען גלויבען, אַז די אַלע אַלטע חטאים און רציחות פון דעם גרויזאַמען הערשער זענען פערשוואונדען געװאָרען פונ'ם פאָלקס זכרון.

בכלל האָט זיך אַלעקסאַנדער אין דער צײַט גאַנץ װעניג אָבגעגעבען מיט די אינערליכע אַנגעלעגענהײַטען פון לאַנד — ער איז כסדר פערנומען געװעזען מיט זײַנע מלחמות. לײַדענדיג פון אַ שטאַרקען פיעבער, װאָס האָט איהם אונאויפהערליך געמאַטערט אין די לעצטע יאָהרען פון זײַן לעבען, האָט ער דאָך דאָס בעליבטע שלאַכט-פעלד נישט פערלאָזען, און בײַ אײנער פון זײַנע מיליטערישע אָפּעראַציעס, בײַ דער בעלאַגערונג פון באַגאַראַ, האָט זיך זײַן קראַנקהײַט שטאַרק פערערגערט. דער שאָטען פון טויט האָט אָנגעהויבען אַרומשוועבען פאַר די אויגען פון דעם קריגערישען הערשער.

און — דאס געוויסען האט אין איהם ערוואכט. ער האט בעשטימט דער פרומער און עהרליכער קעניגין, וועלכע איז צו איהם געקומען, אלס פאקטישע מלוכה=פיהרערין און האט איהר אנגעזאגט, זי זאל זיך דערנעהנטערן צו די פרושים, זי זאל זיי איבערגעבען די גאנצע הנהגה פון לאנד און קיין זאך נישט טאן אהן זייער איינשטימונג. דערביי האט ער איהר אויך אויסגעדריקט זיין ווילען, מ'זאל די סאלראטען נישט געבען צו וויסען וועגען זיין טוידט, אזוי לאנג ביז די בעלאגערטע פעסטונג וועט זיך נישט אונטערגעבען, און דאן — זאל מען זיין קערפער איבערגעבען צו די פרושים אין די הענד, זיי זאלען איבער איהם אויסאיבען זייערע נקמה=געפיהלען אדער — איהם בעגראבען מיט כבוד.

און די פרושים האבען ווירקליך אויסגעאיבט זייערע נקמה=געפיהלען, אבער נישט איבער'ן קערפער פון געשטארבענעם. דער קערפער פון געשטארבענעם אלעקסאנדער יאנאי (אויפ'ן 25=טען יאהר פון זיין לעבען און 27=טען פון זיין הערשען) איז איבערגעפיהרט געווארען קיין ירושלים, וואו די קעניגין האט איהם געלאזען בעגראבען מיט פייערליכקייט און פאראד. די פרושים האבען אבער דעם טאג פון זיין שטארבען אריינגענומען אין דער רייהע פון די נאציאנאלע יום=טובים, און אין דער בעשטימונג פונ'ם דאטום לויט די רעגירונג'ס=יאהרען פונ'ם חשמונאי'שען כהן גדול, האבען זיי אנגעהויבען צו שרייבען: „אין דעם און דעם יאהר צו דער הערשונג פונ'ם כהן=גדול", אנשטאט דעם טראדיציאנעלען נוסח: „אין דעם און דעם יאהר צו דער הערשונג פונ'ם כהן=גדול פון דעם אלערהעכסטען גאט".

אן דער שפיץ. פון יהודה איז איצט אוועקגעשטעלט געווארען שלומית, מיט דעם הערשער=נאמען אלעקסאנדרא; און אויב ס'איז מעגליך צו רעדען וועגען צוויי ריכטונגען אין א מלוכה=לעבען, וואס זענען איננאנצען אנטקעגענגעזעצט איינע דער אנדערער, לאזט זיך עס אמבעסטען אילוסטרירען מיט דער מלוכה=ענדערונג, וואס איז פארגעקומען אין יהודה נאך דעם טוידט פון דעם קריעגערישען קעניג. אלעקסאנדער האט דאס לאנד געהאלטען אין די גאנצע זיבען און צוואנציג יאהר פון זיין הערשען, ווי אין א ווילדען, ברויזענדען שטורם; איז רוהיג געווארען פון אויסוועניג, האבען זיך אין לאנד גופא אנגעהויבען מהומות און איבערקעהרענישען און בלוט=פערגיעסונגען, און ביי דער מינדעסטער בערוהיגונג אין לאנד, האט עס זיך

גלײַך ווידער אָנגעהויבען צו טרײַסלען צוליעב אַ מפּלה פון אויסווענינ.

איצט אָבער האָט זיך אָנגעהויבען אַ נײַע צײַט פאַר דער אויסגעמאַטערטער יהודה, — אַ צײַט פון מנוחה און פריעדען. אַלײַן אַ איבערצײַגטע אָנהענגערין פון די פּרושים, האָט די קעניגין דאָך פערשטאַנען זיך נישט איבערצובויגען אינגאַנצען אין אײַן זײַט, אום נישט נאָכאַמאָהל אויפצורײַצען די אויפגערעגטע לײַדענשאַפטען און דעם בלוטיגען האַס, וואָס האָבען געהאַלטען די בײדע פּאַרטײַען, ווי צווײַ פײַנדליכע לאַגערן, אײנע געגען דער אַנדערער. די פּרושים ווי די צדוקים, בײדע האָבען ליעב דאָס פאָלק, בײדע ווילען איהם זעהען גליקליך, — זאָלען זײ-זשע בײדע געמײַנזאַם אַרבײַטען פאַר זײַן גליק און וואָהלשטאַנד, יעדערער אויף דעם געביט, צו וועלכען ער איז אַממעהרסטען צוגעפּאַסט. אַט דעם וועג פון׳ם אַלטען יוחנן הורקנוס אין די ערשטע יאָהרען פון זײַן גרויסקײַט, האָט זיך אויך אַלעקסאַנדראַ אויסגעוועהלט, און אַזוי ווי ער, האָט זי אויך איבערגעבען אַלע אינערליכע אָנגעלעגענהײַטען פון לאַנד אין די הענד פון די פּרושים, איבערלאָזענדיג די פיהרונג פון דער אויסערליכער פּאָליטיק און פון דער אַרמעע — די צדוקים.

דאָס פאָלק האָט פאַר אַלעקסאַנדראַ׳ס הערשאַפט פרײַ אָבגעאָטעמט. קײנער פון די שכני׳שע פירשטען האָט נישט געוואַגט זיך אַרײַנצורײַסען אין די גרענעצען פון דער מעכטיגער יהודה; דער אַריסטאָקראַטיש-שטרענגער רעזשים האָט אָנגעהויבען אָבצוטרעטען זײַן פּלאַץ די דעמאָקראַטיש-מענשענפרײַנדליכע אײַנפיהרונגען פון די פּרושים, און די נאַטור אַלײַן האָט אויך געבענשט דאָס לאַנד מיט אַ אונגעוועהנליכער פרוכטבאַרקײַט.

אַלס כהן גדול האָט די קעניגין בעשטימט איהר עלטסטען זוהן הורקנוס, אַ מענש מיט אַ שוואַכען כאַראַקטער און מיט גאַנץ ווענינ פעהיגקײַט צו וועלכען ס׳איז שאַרפען, עפענטליכען אַרויסטריט, און דאַגעגען האָט זי דעם יונגערן זוהן, אַריסטאָבול, מיט דעם קריעגערישען טעמפּעראַמענט און די צדוקישע נײַגונגען פון פאָטער, — אינגאַנצען דערווײַטערט פון די מלוכה-אָנגעלעגענהײַטען. די מיטווירקונג און די גאַנצע פּאַקטישע אינערליכע הנהגה פון לאַנד איז איצט אַלזאָ איבערגעגאַנגען צו די נאָהנטע יועצים און הויף-לײַט פון דער קעניגין, און די יענען געוועזען כסדר פּרושים. דעם ערשטען פּלאַץ צווישען די דאָזיגע יועצים, וואָס האָבען געהאַט אַ שטאַרקען אײַנפלוס אויף דעם

גאנג פון דער מלוכה־פיהרונג, איז געוועזען דער קעניגינ'ס ברודער, שמעון בן שטח, וועלכער האט זיך נאך אלעקסאנדער'ס טוידט אומגעקעהרט קיין יהודה צוזאמען מיט זיין חבר יהודה בן טבאי און מיט נאך פיעל פון די פערטריבענע פרושים. זיין בעטהייליגונג אין דעם מלוכה־לעבען פון יהודה פאר דער צייט איז געוועזען אזוי אנגעזעהען, אז די כראניקער שטעלען איהם שטענדיג צוזאמען מיט דער קעניגין און שרייבען: „אין די טעג פון שמעון בן שטח און דער קעניגין שלומית.“

ביי אזא צושטאנד האט זיך דער איינפלוס פון די צדוקים אינ־גאנצען פערלארען, און זייערע פאזיציעס זענען איצט אזוי שוואך גע־ווען, אז זיי האבען כמעט אהן א ווידערשטאנד געמוזט בײַסלעכווייז אב־טרעטען אלע זייערע פלעצער אין די רעליגיעזע און געזעלשאפטלי־כע אינסטיטוציעס פון לאנד. אן דער שפיץ פון סנהדרין האבען זיך אוועקגעשטעלט שמעון בן שטח מיט דעם דערמאהנטען בן טבאי, און זייער ערשטע ארבייט איז געוועזען אויסצוראטען די איבערגעבליבענע שפורען פון די פריהערדיגע, צדוקי'שע, איינפיהרונגען און ארדנונגען. אויף וויפיעל דאס פאלק איז צופריעדען געוועזען פון דעם דאזיגען גייס־טיגען אויפשטאנד געגען דער שטרענגער געזעצליכקייט פון די צדוקים, קען עדות זאגען דער פאקט, וואס עס האט בעשטימט צו פייערן יאהר יעהרליך דעם טאג (14 תמוז), ווען עס איז צוריק איינגעפיהרט געווארען אין לאנד דער שטראף־קאדעקס פון די פרושים.

די רעסטאוראציע (צוריקאויפשטעלונג, בעניי־אונג) פון סנהדרין און פון גאנצען לעבען אין לאנד האט אויך איהרע קרבנות געפא־דערט. דאס סנהדרין האט פעראורטהיילט עטליכע פון די צדוקי'שע אנפיהרער, אויף וועלכע דאס פאלק האט געקוקט, ווי אויף שולדיגע אין די אלע הריגות און שחיטות פון דעם געוועזענעם הערשער, און נאך דער בעשטעטיגונג פון דער קעניגין, איז דער אורטהייל אויסגעפיהרט געווארען. אט די יורידישע בעשטראפונג פון די עטליכע פערהאסטע צדוקים האט אבער נישט געהאט אזא ווירקונג אויפ'ן לאנד, ווי די גאנצע טעטיגקייט פונ'ם בענייטען סנהדרין, וואס האט זיך אין זיין פראקטיק כסדר אנגעשטויסען אן צדוקי'שע בעגריפען און געזעץ־אויס־טייטשונגען. דאס פאלק מוז אנהויבען לעבען צוריק לויט די געזעצען פון דער תורה, ווי די מסורה טייטשט זיי אויס; דער לעבענס־גייסט פון פאלק דארף נישט פערגליווערט ווערן, דארף זיך נישט איינ־

שליעסען אין די ראהמען פון דעם געשריעבענעם װארט, נאר איהם װעבען און װײטער ציהען און צופאסען זײנע אלטעגליכע אינטערעסען צו דעם הױכען גײסט פון דער געטליכער תורה; די גאנצע געזעצגעבונג פון לאנד דארף פיהרען דערצו, עס זאל אױפגעהױבען װערן די יודישע געזעלשאפט און פערקערפערן מיט זיך די העכסטע אידעאלען פון דער יודישער נבואה — דאס איז געװען די הײסע שטרעבונג פון די איצטיגע בענײער; און כדי װאס בולט'ער צו מאכען דעם שטעמפעל פון זײער גײסט און לעהרע אויף דעם לעבען פון פאלק, האבען זײ געמוזט פערשטארקען זײערע געזעצען און דינים מיט פערשיעדענע סיגים און חומרות און הארבע שטראפען, װאס זענען אפט דערגאנגען ביז צו די שארפסטע עקסטרעמען. עס איז געװען א סכסוך צװישען די פרושים מיט די צדוקים אין דער פראגע װעגען בעשטראפען פאלשע עדות (בײ קרימינעלע פראצעסען). לױט די צדוקים איז אױסגעקומען, אז פאלשע עדות דארפען נאר דאן בעשטראפט װערן, אויב דער אנקלאגער איז צוליעב זײער עדות זאגען פערארורטײלט און בעשטראפט געװארען, און דאגעגען האבען די פרושים געפאדערט א שטראף פאר א פאלשען עדות אפילו אויך אין דעם פאל, װען די פאלשקײט פון זײן עדות זאגען האט זיך ארױסגעװיזען נאך פאר'ן אורטײל און דער בעשולדיגטער איז ארױס פרײ. איצט איז פארגעקומען אזא פאל אינ'ם בענײטען סנהדרין, און יהודה בן טבאי האט דעם עדות בעשטראפט „אויף צו-להכעים די צדוקים“, דערבײ איז ער אבער בעגאנגען א געװאלדיגען יורידישען פעהלער און האט אינגאנצען פערגעסען, אז לױט דעם זין פון געזעץ קען מען נאר דאן בעשטראפען פאר פאלש עדות זאגען, װען נעגען דעם בעשולדיגטען זענען ארױסגעטרעטען צװײ עדות, אבער נישט אײנער, װײל בײ אײן עדות קען אין אלגעמײן קײן בעשולדיגונגס-אורטײל נישט ארױסגעטראגען װערן. אזא עקסטרעמע שטרענגקײט צוליעב די פאדערונגען פון דער צײט האט זיך נאך עטליכע מאל ארױסגעװיזען אין דער טעטיגקײט פון סנהדרין, און װי די לעגענדע דערצעהלט איז שמעון בן שטח'ס אײגענער זוהן אויך געפאלען אלס קרבן פון אזא מין יורידישען טעות.

די דאזיגע בײדע פיהרער האבען דעריבער אנגעזאגט זײערע נאכפאלגער, זײ זאלען זײן פארזיכטיג בײם אױספרעגען די עדות און דעם בעשולדיגטען און זעהן אױסמײדען יעדען טעות, און צו דעם צװעק

פֿון אײַנפֿלאַנצען אַט די געריכטליכע פֿאָרזיכטיגקײט איז, װײַזט אויס, געשאַפֿען געװאָרען אין יענער צײַט אויך די שענע ערצעהלונג שושנה. דאָרט דערצעהלט זיך פֿאָלגענדעס: צװײ אויסגעלאַסענע מענער האָבען געװאָרפֿען אַ נ׳אויג אויף דער גאָטספֿאָרכטיגער און ערהליכער פֿרוי פֿון דעם אָנגעזעהענעם יהויקים, מיט׳ן נאָמען שושנה, און װען זי האָט מיט פֿעראַכטונג אָבגעװאָרפֿען זײער שענדליכען פֿאָרשלאָג, זענען זײ אַרויסגעטרעטען אין געריכט און האָבען עדות געזאָגט, אַז זי האָט בײַ זיך אין גאָרטען פֿערבראַכט אַ לאַנגע צײַט אין אויסגעלאַסענע אומאַר־מונגען מיט אַ יונגען מאַן. די ריכטער האָבען געגלויבט די עדות און די פֿרוי האָט שוין געזאָלט פֿעראורטײַלט װערן; דאָ האָט זיך אָבער אויפֿגעשטעלט דער קלוגער דניאל און געפֿרעגט די עדות, אונטער װעלכען בוים די שענדליכע אומאַרמונגען זענען פֿאָרגעקומען, און װען די לעצטע האָבען זיך סותר געװען אײַנע די אַנדערע אין זײערע רײד האָט דאָס געריכט אײַנגעזעהען, אַז זײ האָבען פֿאַלש עדות געזאָגט און געװאָלט פֿערגיסען אונשולדיג בלוט.

דאָס בעניײַטע סנהדרין האָט רעפֿאָרמירט אַלע געביטען פֿון דעם פֿאָלקס־לעבען און אומעטום געזוכט אַרײַנצוברענגען די יסודות פֿון גע־רעכטיגקײַט און געװיסענהאַפֿטער פֿרומקײַט. מיט שמעון בן שטח׳ס נאָמען איז פֿערבונדען די אײַנפֿיהרונג פֿון דער „כתובה“, װאָס האָט געהאַט אַ גרויסע װירקונג אויף דעם גאַנג פֿונ׳ם פֿאַמיליען־לעבען בײַ יודען, שטערנדיג פֿון אײן זײַט דעם מאַן אָבצוגט׳ען דער פֿרוי פֿאַר דער מינדעסטען קלײניגקײַט, און פֿערזיכערנדיג פֿון דער צװײטער זײַט דער הילפֿלאָזער פֿרוי מיט אַ געװיסער מאַטעריעלער שטיצע.

נאָך װיכטיגער איז די אַנדערע אײַנפֿיהרונג פֿון דעם װײַטזיכטי־גען פֿאָלקס־פֿיהרער. ער האָט געלאָזען עפֿנען שולען אין די גרעסערע שטעדט, און אײַנגעפֿיהרט, אַז „אַלע קינדער מוזען געהן אין שול“. דאָס איז דער זיכערסטער װעג געװען צו ערציהען דעם פֿאָלק אין אַ געװיסער ריכטונג, אײַנצוװאָרצלען אין איהם די בעגריפֿען פֿון דער יודישער תורה און צו פֿערשפּרײטען צװישען די ברײטערע מאַסען די יודישע געזעץ־װיסענשאַפֿט.

בנוגע צו דער עבודה אין בית המקדש האָבען אויך די פּרושים צוריק אײַנגעפֿיהרט די אַלע דינים און מנהגים, װאָס די צדוקים האָ־בען געהאַט מבטל געװען. אַזױ האָבען זײ איצט מיט פֿרײד און בע־גײַסטערונג געפֿײַערט דאָס װאַסער־גיעסען אויפ׳ן מזבח אום סוכות, און

מיט דער צייט איז אט די צייטווייליגע פייערונג פערוואנדעלט געווארען אין א יעהרליכען פאלקס=יום=טוב, פון וועלכען מ'האט שפעטער דערציהלט, אז ווער עס האט נישט בייגעוואוינט אט די פרייד אין בית המקדש (שמחת בית השואבה), האט קיינמאל קיין שטורמישע פאלקס=שמחה נישט געזעהען. אין דער נאכט פלעגט דער בארג פון בית המקדש אזוי בעלויכטען ווערן, אז די גאנצע שטאדט האט אויסגעזעהען, ווי פערזונקען אין א פייערדיגען ים, און ליכטשטראמען האבען זיך אריינגעריסען אין אלע ווינקעלעך. דאס גאנצע פאלק איז געווען פערזאמעלט ארום בית המקדש, וואו עס האבען זיך געטראגען אין דער לופטען פריעהליכע, פייערליכע לידער; אויף יעדען איינעם פון די פופצעהן טרעפ, וואס האבען געפיהרט פון דער עזרת=נשים צו איינער פון די העכערע עזרות, פלעגט דער לוים=כאר, אין דער בעגלייטונג פון הארפען, קלאנג=בעקענס און נאך אינסטרומענטען, זינגען אויסגעוועהלטע קאפיטלען פון תהלים (שיר המעלות'ען), וואו ס'האט זיך אמעהרסטען גערעדט וועגען דער צוריקקעהרונג פונ'ם ערשטען גלות און וועגען די חסדים, וואס גאט טוט מיט זיין פאלק. צום סוף פלעגט זיך דער כאר ווענדען צום פערזאמעלטען פאלק:

לויבט, פרייזט גאטס נאמען,
לויבט איהם, איהר גאטס קנעכט.

און די פערזאמעלטע פלעגען איהם ענטפערן:

לויבט גאט—גאט איז גוט,
בעזינגט זיין נאמען — זיין נאמען איז זים;
דען יעקב'ן האט ער זיך אויסדערוועהלט,
ישראל'ן—פאר זיין שאץ.

א עהנליכער יום=טוב פאר'ן פאלק איז געווען חמשה עשר באב — דער טאג, ווען עס פלעגט געשענקט ווערען פיעל האלץ פאר'ן בית המקדש. אין דעם יום=טוב האבען זיך בעזונדער בעטייליגט די בנות ציון (ציונ'ס טעכטער), וועלכע פלעגען פערברענגען דעם גאנצען טאג אין געזאנג און טענץ. די פייערונג פלעגט פארקומען אויף איינעם פון די פרייע פלעצער, אין א וויינגארטען, וואו גאנצע שארען יונגע, וויים=געקליידעטע מעדלעך האבען בעצויבערט די ארומיגע יונגע לייט מיט זייערע טאנץ=קאראהאדען, וואס זיי פלעגען בעגלייטען מיט גע=

רייַמטע העברעאישע ליעדער. ווי ס'איז צו גלויבען, איז דער דאָזיגער יום־טוב אויך איינגעפיהרט געוואָרען אַלס דעמאָנסטראַציע געגען די צדוקים, וועלכע האָבען נישט אַנערקענט דעם גאַנצען מנהג פון שענקען האָלץ פאַר'ן מזבח.

צו די אַלע רעפאָרמען אין דער געזעצגעבונג און אין דעם גאַנצען סאָציאַלען לעבען פון לאַנד איז צוגעקומען נאָך איינע, וואָס האָט אויך, ווי די מעהרסטע איינפיהרונגען פון יענער צייט, פערפאָלגט צוויי צוועקען: אַרויסצוטרעטען דעמאָנסטראַטיוו געגען אַ געוויסער אַנשויאונג פון די צדוקים און אויפצוועקען דאָס נאַציאָנאַלע געפיהל ביי די טהיילען פונ'ם יהודה'שען פאָלק, וואָס האָבען געלעבט אין אַנדערע לענדער, ווייט פון יהודה, און נישט געהאַט קיין פערבינדונג מיט דעם לעבענס־נערוו פון דער יהודה'שער אומה, מיט'ן בית המקדש. די צדוקים האָבען איינגעפונען, אַז די טעגליכע קרבנות און איבערהויפט די הוצאות פון בית המקדש דאַרפען נישט אַנערקענט ווערען פאַר קיין פאָלקס־זאַך, און דאָס געלד אויף דעם דאַרף גענומען ווערען פון איינצעלנע פרומע מנדבים; די בעראַטונג אונטער דעם פאָרזיץ פון דער קעניגין האָט אָבער אָנגענומען אַן'אַנדער בעשלוס. זי האָט בעשטימט, אַז יעדער יוד פון צוואַנציג יאָהר אָן (גרים און בעפרייטע שקלאַפען אויך אין כלל) איז פערפליכטעט אַריינצוברענגע מינדעסטענס אַ האַלבען שקל (אַרום 11 ק.) יעהרליך אינ'ם אוצר פון בית המקדש. די דאָזיגע נדבה האָבען פרייוויליג גענומען אויף זיך צו צאָהלען נישט בלויז די יודען פון יהודה, נאָר אויך אַלע יהוד'ער, וואָס האָבען זיך געפונען אין די אַרומיגע לענדער, און צו דעם צוועק זענען בעשטימט געוואָרען דריי אַלגעמיינע יעהרליכע זאַמלונגען אין פערשידענע צייטען: פאַר יהודה אין אָנהויב פון פריהלינג, פאַר די נעהנטערע לענדער (עגיפטען און סיריען) — אַרום שבועות, און פאַר די ווייטע לענדער (בבל, מדין און קליין־אַזיען) — אַרום סוכות. די רייַכסטע זאַמלונגען זענען שטענדיג געוועען די שפּעטערדיגע — די אויסלענדישע יודען זענען רייך און פרייגיעביג געוועען און אָנשטאָט די זילבערנע אָדער קופּערנע שקל'ס און דינר'ס פון יהודה, פלעגען זיי געבען גאָלדשטיקער. אין די לענדער, אין וועלכע ס'האָבען זיך געפונען אַ סך יהוד'ער, פלעגען זיי אויסקלויבען אַ מיטעלפּונקט, וואו עס פלעג'ען צוגעשיקט ווערען אַלע געזאַמעלטע נדבות, אום פון דאָרטין דאָס צו בעזאָרגען קיין ירושלים, — צו וואָס עס פלעגען אויסגע־

קליבען ווערן די אנגעזעהענסטע מענשען פון לאַנד. אזעלכע מיטעל־פונקטען זענען געווען ניזיבים און נהרדעה אין בבל זין מעסאָפּאָטאַמיען; אַפּאַמעאַ און לאַאָדיצעאַ אין קליין־אַזיען, און פּערגאַמום און אַנדראַמיטיום אין דער געגענד עאָליס. די דאָזיגע דריי־פאַכיג געזאַמעלטע יעהרליכע הכנסה איז גענוג געווען אויף צו דעקען אַלע הוצאות פון בית המקדש, און עס פלעגען זיך נאָך אָבשטעלען געוויסע סומען, פון וועלכע עס האָט זיך מיט דער צייט אָנגעזאַמעלט אַ בעדייטענדער קאַפּיטאַל.

אזוי איז דער צדוקישער איינפלוס ביסלעכווייז אַרויסגעשטופּט געוואָרען פון אַלע ספערען פונ'ם פאָלקס־לעבען אין יהודה, און דאַגעגען איז דער איינפלוס פון די פרושים אַלץ בולט'ער, טיעפער און שטאַרקער געוואָרען; איינס נאָך דאָס אַנדערע זענען אַלע אַלטע געזעצען ווידער איינגעפיהרט געוואָרען, און צו זיי זענען צוגעקומען פיעל נייע, וואָס האָבען זיך אויך איינגעזויגען אין פאָלק און זענען געוואָרען אַ טייל פון זיין נאָרמאַלען לעבענס־גאַנג. צוגעגאַנגען איז דאָס, נאַטירליך, נישט לייכט; די צדוקים האָבען נישט איין מאָל אָנגעווענדעט זייערע לעצטע קרעפטען צו שיצען חאָטש וויפיעל ס'איז פון זייערע פערלוירענע פּאָזיציעס, און דעם סנהדרין איז נישט איינמאָל אויסגעקומען צו משפּט'ען יענע, וואָס זענען אַליין נאָר וואָס געשטאַנען אָן דער שפּיץ פון דער יהודה'שער געזעצגעבונג. די איצטיגע העכסטע ריכטער זענען אָבער געווען איבערגעגעבענע פאָלקס־פיהרער און קיין שום ווייכקייט און פאַלשקייט האָט פאַר זיי נישט עקסיסטירט דאָרט, וואו ס'האָט זיך געהאַנדעלט וועגען די אינטערעסען פון כלל, וועגען דער גייסטיגער אויסבילדונג פון פאָלק. ווען עס האָט זיך אַרויסגעוויזען די פאַלשקייט פון די עדות, אויף דעם סמך פון וועלכע שמעון בן שטח'ס זוהן איז פערמשפּט'ט געוואָרען צום טוידט, און די ריכטער זענען גענויגט געווען איהם צו בעפרייען, האָט דער פערמשפּט'ער אַליין — לויט דער לעגענדע — זיי אויפמערקזאַם געמאַכט אויף דעם, וואָס לויט'ן געזעץ קען מען נישט גלויבען די עדות, ווען זיי נעהמען זייער פריהערדיגע עדות־זאָגען צוריק, און דערביי האָט ער זיך געווענדעט צום פאָטער מיט דער אַרויספאָדערונג: „אויב דו ווילסט, אַז דאָס גליק פון יהודה זאָל דורך דיין האַנד בעפעסטיגט ווערן, בעטראַכט מיך, ווי אַ שוועל, וועלכער מ'טרעט אַריבער אָהן שום בעדויערן“; און דער פאָטער האָט איהם געפאָלגט — דער היטער פון

געזעץ האט דערשטיקט אין זיך זיינע פאטער-געפיהלען צוליעב די אינטערעסען פון דעם העכערן אידעאל. דאס זעלבע איז געווען אויך מיט דעם צווייטען פיהרער, מיט יהודה בן טבאי; דער לעצטער איז אויסערסט שטרענג געווען אין זיין געריכטליכער בעציהונג צו די צדוקים, און אין דער זעלבער צייט איז זיין פערזענליכע בעציהונג צו בעשולדיגטע אין אלגעמיין געווען פיעל ווייכער, מילדער. ער פלעגט זאגען: „אזוי לאנג, ווי די בעלי-דברים שטעהען פאר דיר, בעטראכט זיי ביידע פאר שולדיגע; איז אבער דער אורטהייל שוין ארויסגעטראגען — דארפסטו זיי שוין ביידע רעכנען פאר אונשולדיג".

די שארפע געריכטליכע מיטלען, מיט וועלכע די פרושים האבען זיך בענוצט אויף צו פערפאלגען די צדוקים האבען ענדליך ארויסגערופען ביי די לעצטע א שטארקע פערביטערונג, און זיי האבען זיך געווענדעט צו דעם יונגען פרינץ אריסטאבול, וועלכער האט זיך פאר זיי ווארים אנגענומען און אויסגעפועל'ט פאר זיי א אודיענץ ביי דער קעניגין. די צדוקים האבען דאן אויסגעוועהלט א דעלעגאציע פון זייערע עלטסטע פארשטעהער, און די לעצטע האבען זיך געקלאגט פאר דער קעניגין אויף די פערפאלגונגען געגען זיי, ערקלערענדיג איהר דערביי, אז זיי וועלע געצוואונגען זיין איבערצוגעהן אין דיענסט פון די יהודה'שע שכני'שע מלוכות נבט אדער סיריען, און איבערלאזען דאס פאטערלאנד אינגאנצען אהן מיליטערישער בעשיצונג. דאס האט אויף דער קעניגין געווירקט, און זי האט בעשטימט עטליכע פון די צדוקים אלס קאמענדאנטען פון מעהרערע פעסטונגען. נאר די דריי שטארקסטע פעסטונגען האט זי זיי מורא געהאט אנצופערטרויען: מכרת, הירקאניא און אלעקסאנדריא.

פון די אויסערליכע מלוכות איז יהודה א לאנגע צייט נישט בעאונרוהיגט געווארען. עס האט זיך געמאכט, אז טיגראנעס, דער קעניג פון ארמעניען, וואס האט צו יענער צייט שוין געהאט בעהערשט גאנץ סיריען, האט געוואלט איינעהמען אויך יהודה אלס א געוועזענע אונטערטעניגע פראווינץ פון סיריען. ער האט בעלאגערט פטאלאמעאיד און געשטעלט אויף אזא אופן אין געפאהר יאפא מיט איהרע ארומיגע וואסער-געביטען, אזוי אז אלעקסאנדרא האט נישט געזעהען פאר זיך קיין אויסוועג, און האט געשיקט צו איהם שלוחים מיט טייערע מתנות און א פריינדליכען בריעף; דאס האט אבער דעם ארמענישען בעזיעגער נאך נישט בעוואויגען אראבצונעהמען די בעלאגערונג פון דער יהודה'-

שער פעסטונג און ער וואָלט זיכער אָבגעריסען אַ בעדייטענדען טייל פון דער יהודה׳שער ערד, ווען ער וואָלט נישט דערהערען פלוצלונג, אַז די רוימישע לעגיאָנען אונטער דער אָנפיהרונג פון דעם בעריהמטען לוקולוס האָבען זיך אַריינגעריסען אין אַרמעניען. אַזוי איז די געפאַהר פאַר יהודה אַריבער, און ווידער האָט אין לאַנד געהערשט פריעדען און מנוחה.

באַלד אָבער האָט זיך אַ נייע געפאַהר אָנגערוקט, — אַ געפאַהר, וואָס האָט טיעף אָנגעגריפען דעם נערוו פון דעם יהודה׳שען מלוכה=לעבען און איהם איינגאַנצען פונאַנדערגעטרייסעלט. די גרייז=גרויע קעניגין איז האָפנונגסלאָז קראַנק געוואָרען און דער היציגער אַריסטאָבול איז גלייך צוגעטרעטען צו דער פערווירקליכונג פון זיין פּלאַן וועגען אַ איבערקעהרעניש אין דער מלוכה=פיהרונג, האָבענדיג אויף זיין זייט — די קריעגערישע צדוקים. אַריסטאָבול האָט שטילערהייד פערלאָזען ירושלים און איז געקומען אין דער גאַליליע׳אישער פעסטונג גאַבאַטאַ, וועלכע דער צדוקישער קאָמענדאַנט גאַלעסט האָט איהם גלייך איבערגעגעבען; אין אַ משך פון פופצעהן טאָג האָבען שוין איין און צוואַנציג אַזעלכע פעסטונגען זיך געפונען אונטער זיין מאַכט, און דערצו האָט ער זיך נאָך צוגעדונגען הילפס=מחנות פון די קליינע סירישע פירשטען, פון די פעלקער אויף יענער זייט ירדן און פון דעם רוימישען טראַכאָניטען=שבט. דער שוואַכער כהן=גדול און טראָן=יורש, הורקנוס, האָט געזעהען די געפאַהר און געבעטען הילף ביי דער קראַנקער קעניגין; דאָס איינציגע, וואָס זי איז אָבער איצט אימשטאַנד געווען צו טאָן, איז געווען דאָס איבערגעבען אין זיינע הענד און אין די הענד פון די איבריגע פאָלקס=פיהרער די דריי טריי=געבליבענע שטאַרקע פעסטונגען, אין איינער פון וועלכע ס׳האָט זיך געפונען אויך דער אוצר המלוכה.

באַלד נאָכדעם איז די קעניגין געשטאָרבען, איבערלאָזענדיג דעם פאָלק אויף דער שוועל פון אַ בלוטיגער בירגער=קריעג, וואָס האָט זיך געענדיגט צוזאַמען מיט דער אַזוי שווער אויסגעקעמפּטער אונאָבהענגיגקייט פון יהודה. ניין יאָהר איז די עהרליכע שלומית געזעסען אויף דעם יהודה׳שען טראָן און דאָס זענען גליקליכע יאָהרען געווען אין דער געשיכטע פון דער בעניייטער יודישער מלוכה; איהרע לעצטע טעג זענען אָבער געווען אויך די לעצטע פון דער יהודה׳שער פרייהייט, און איהר טוידט — דער טוידט פון דער לעצטער זעלבסטשטענדיגער הערשערין אין יהודה.

פינפטען קאַפּיטעל.

די לעצטע חשמונאי'שע מלכים.

דער צונעגרייטער אויפשטאַנד האָט זיך פונאַנדערגעפלאַקערט
גלייך נאָכ'ן טוידט פון דער אַלטער הערשערין. בלייבענדיג ביז איהרע
לעצטע מינוטען אַ טרייע אָנהענגערין פון דער פאָלקס-פּאַרטיי, האָט זי
די קרוין צוזאַמען מיט דעם כהן-גדול-טיטול איבערגעגעבען איהר על-
טערן זוהן, הורקנוס'ן, אין וועלכען די פרושים האָבען געזעהען זייַ-
ער קעניג — דעם קעניג, וואָס וועט זיך נישט יאָגען איינצונעהמען
פרעמדע לענדער, וואָס וועט נישט פערפלאָנטערן דאָס לאַנד אין אַ
גען פון פּאָליטישע סכסוכים און קריעגערייען און וועט שטיצען די
סאָציאַלע אויסבילדונג פון דעם יהודה'שען פאָלק, זיין ווייטערדיגע ענט-
וויקלונג אין דער ריכטונג פון די אַלטע טראַדיציעס און אידעאַלען און
די פערבעסערונג פון זיין עקאָנאָמישער לאַגע.

אַנדערש האָבען אָבער געקוקט אויף דער לאַגע פון לאַנד די
צדוקים. פאַר זיי איז הורקנוס געוועזען נישט בלויז אַ קעניג פון דער
פּאַרטיי, וואָס פערפאָלגט זיי, וואָס האָט ביי זיי אוועקגענומען די מאַכט
פון די הענד און לאָזט זיי נישט לעבען, ווי זיי ווילען; זיי האָבען
אין הורקנוס'ען אויסער דעם אַלעמען געזעהען אויך אַ שוואַכען הער-

שער און א שלעכטען קריעגער. יהודה איז שטארק, זי איז אבער ארומגערינגעלט מיט נאך שטארקערע שכנים, וואס ווילען זי איינשלינגען, און די פליכט פונ'ם הערשער איז קודם כל — צו שיצען דאס לאנד. ביים רודער פונ'ם מלוכה־לעבען דארף אלזא שטעהן א מענש מיט קריעגערישע פעהיגקייטען, וואס איז אימשטאנד נישט בלויז זיך אנטקעגען צו שטעלען דעם שונא, נאר אויך אנצופאלען אויף איהם; וואס איז אימשטאנד אבצוהיטען און צו פערגרעסערן די פאליטישע מאכט פון זיין לאנד, קורץ: א קעניג, וואס קען פיהרען א קאמפף און איהם ענדיגען מיט נצחון. און אט די אלע פעהיגקייטען האט אין זיך דער יונגערער ברודער פון דעם געזעצליכען טראן־יורש — אריסטאבול.

און אויב ביי דעם פריהערדיגען קאמפף צווישען די פרושים מיט די צדוקים זענען די ברייטערע שיכטען פון פאלק כמעט אינגאנצען געשטאנען אויף דער זייט פון די ערשטע, האט זיך איצט, ביי דעם קאמפף צווישען דעם קעניג פון די פרושים און דעם קעניג פון די צדוקים, די לאגע בעדייטענד געענדערט; איצט איז א גרויסער טייל פון פאלק אליין אויך אריבער אויף דער זייט פון דעם ענערגישען אריסטאבול און דער לעצטער האט גלענצענד פערשטאנען אויסצוניצען די דאזיגע גינסטיגע שטימונגען. זייענדיג פאלשטענדיג צוגעגרייט צו דעם אויפשטאנד און האבענדיג ארום זיך א שטארקע, גוט בעוואפענטע ארמעע, האט אריסטאבול דאך נישט געוואגט אפען ארויסצוטרעטען מיט זיין פארדערונג אזוי לאנג, ווי די מוטער האט נאך געאטעמט; צוזאמען אבער דערמיט, ווי די קעניגין איז געשטארבען און הורקנוס איז ארויף אויפ'ן טראן, האט ער זיך אנגעהויבען דערנעהנטערן מיט זיין מחנה צו דער הויפטשטאדט. הורקנוס האט איהם ארויסגעשיקט אנטקעגען א טייל פון די געדונגענע סאלדאטען, וואס ער האט איבערגענומען פון דער מוטער, און ביי יריחו איז פארגעקומען דער ערשטער צוזאמענשטויס צווישען די פיינדליכע לאגערן פון ביידע ברידער.

געענדיגט האט זיך דער צוזאמענשטויס דערמיט, וואס דער גרעסטער טייל פון הורקנוס'ס סאלדאטען איז איבערגעגאנגען אין די רייהען פון דעם העלדישען אריסטאבול, און דער קעניג האט זיך בעהאלטען אין דער פעסטונג באריס (עקרא), וואו ער האט געהאלטען געפאנגען אלס משכון אויך די פרוי און קינדער פון זיין ברודער.

דער לעצטער האט זיך אבער נישט אבגעהאלטען, און ווען ער איז אריין אין ירושלים און האט שוין געהאט איינגענומען אויך דעם בית המקדש, האט זיך דער בעזיעגטער אונטערגעגעבען. די ברידער האבען אנגעהויבען פיהרען אונטערהאנדלונגען און ענדליך איז צווישען זיי, אונטער א שבועה אין בית המקדש, געשלאסען געווארען א פריעדענס־אבמאך, לויט וועלכען דער וועלטליכער, קריעגערישער אריסטאבול האט בעקומען די קרוין און דער שוואכער, פריעדליכער הורקנוס איז געבליעבען ביי דער כהונה גדולה. אום צו בעפעסטיגען דעם אבמאך האט אריסטאבול'ס זוהן, אלעקסאנדער, חתונה געהאט מיט הורקנוס'ס טאכטער, אלעקסאנדרא.

דער נייער קעניג האט קיין גרויסע ענדערונגען אין דעם איננערליכען לעבען פון לאנד נישט אריינגעבראכט, און חאטש ער איז געווען ענג פערבונדען מיט די צדוקים, וועלכע האבען איהם געהאלפען בעקומען די מאכט, האט ער דאך נישט געוואגט מיט געוואלט ארויסצוטרעטען געגען זייערע געגנער, די פרושים, און געגען די רעליגיעזע און געזעלשאפטליכע איינפיהרונגען פון די לעצטע. קיין מאטעריאל פאר א שטארקען אויסברוך צווישען די ביידע פארטייען האט זיך דא, אלזא, נישט געוויזען, און דער איננערליכער קאנפליקט צווישען זיי האט מיט דער צייט ווירקליך אנגעהויבען צו פערליערען זיין שארפקייט און זיין פערביטערטקייט; דא זענען אבער ארויס אויף דער ארענע פון דעם יהודה'שען מלוכה־לעבען גאנץ זייטיגע פינסטערע פערזאנען, וועלכע זענען געווען פעראינטערעסירט אין דעם, אז אט די רוהיגקייט זאל געשטערט ווערן און עס זאלען זיך צוריק אומקעהרען פאר'ן לאנד די צייטען פון איננערליכע מהומות און בלוטיגע ברודער־מלחמות.

דער בעדייטענדסטער פון די דאזיגע פערזענליכקייטען, וואס האט דירעקט צוגעפיהרט יהודה צו דער שוועל פון אונטערגאנג, איז געווען אנטיפאטאר, איינער פון די אנגעזעהענסטע צווישען די אדומ'ער, וועלכע יוחנן הורקנוס האט אונטערגעווארפען דער יהודה'שער קרוין און געצוואונגען זיך צו אסימילירען מיט דעם יודישען פאלק און אנצונעהמען זיין גלויבען. א שפראצלינג פון א אריסטאקראטישער אדומי'שער משפחה און א זוהן פון אנטיפא, וועלכער האט פאר אלעקסאנדער־יאנאי פערטרעטען דעם פאסטען פון א קריעגס־הויפטמאן איבער דער גאנצער אדומי'שער פראווינץ, האט אנטיפאטאר

איצט אויך פערנומען איינעם פון די אנגעזעהענסטע פלעצער אין דעם יהודה'שען הויף און געשפּיעלט א בעדייטענדע ראָליע אין דעם מלוכה-לעבען פון לאנד . דער שוואכער הורקנוס II האט זיך גענויטיגט אין א ענערגישען פיהרער און וועג-ווייזער , און איז נאך אלס קרוין-פּרינץ שוין ארונטערגעפאלען אינגאנצען אונטער דעם איינפלוס פון דעם אדומי'טי-שען אינטריגאן , וועלכער האט געבויט פערשידענע פלענער , אום אריינצוקריגען אין זיינע הענד די גאנצע פּאקטישע ממשלה איבער'ן לאנד .

איצט , נאכדעם ווי דער טראָן פון יהודה איז פערנומען געווא-רען פון אזא ענערגיש-קריגערישען פיהרער , ווי אריסטאבול , איז אנטיפּאטער'ן פארגעשטאנען , זיך אבצוזאגען פון אלע זיינע האפנונגען און פלענער , און דאס האט זיך דעם אדומי'שען אריסטאקראט נישט געוואלט . ער האט זיך דעריבער גענומען איצט אין אנ'אנדער זייט און זיין ערשטע ארבייט איז געווען , צו אגיטירען געגען דעם אונגע-זעצליכען קעניג , אריסטאבול , און צו שפּיעלען אין דער וועלביגער צייט אויף די סטרונעס פון דעם כלומרשט-בעליידיגטען הורקנוס . דער לעצטער האט שוין לאנג געהאט שלום געמאכט מיט זיין גורל און נישט געקלערט וועגען קיין שום ארויסטריט געגען זיין ברודער ; אנ-טיפּאטער האט איהם אבער אזוי לאנג אויפגערייצט און אזעלכע מיט-לען אנגעווענדט דערצו , אז ער איז ענדליך מרוצה געווארען צוצו-שטעהן צו דעם טייוועלשען פּלאן . אנטיפּאטער האט שוין אלץ געהאט אבגעמאכט מיט דעם נאבאטע'אישען קעניג ארעטאס , און אין א גע-וויסער פינסטערער נאכט איז ער צוזאמען מיט הורקנוס'ן פערשוואונדען געווארען פון ירושלים , אוועקפיהרענדיג דעם לעצטען אין דער נאבאטע'-אישער הויפּטשטאדט פּעטרא . דא איז צווישען ביידע זייטען געשלאסען געווארען א אבמאך , לויט וועלכען דער נאבאטע'אישער קעניג האט זיך פערפּליכטעט צו שטיצען דעם יהודה'שען קרוין-פּרעטענדענט און דער-פאר איז זיך דער לעצטער מתחיב אבצוטרעטען נאבאטעא צוועלף פונקטען פון דעם יהודה'שען טעריטאריום , וועלכע זענען נאך פאר אלעקסאנדער-יאנאי'ן אבגענומען געווארען פון די אראבער (אין מזרח-און דרום-מערב-זייט פון דעם טוידטען ים) .

אדעטאס האט זיך דאן , צוזאמען מיט הורקנוס'ן , אוועקגע-שטעלט אן דער שפּיץ פון פופציג טויזענד אראבישע סאלדאטען , און די מחנה האט זיך אוועקגעלאזען צו די גרענעצען פון יהודה (65-66) .

דער איבערראשטער אַריסטאָבול האָט זיך גלײַך געכאַפּט און איז אַרויס דער מתנה אַנטקעגען; דעם אָנגריף פון׳ם שטאַרקען געגנער האָט ער אָבער נישט געקענט בײַשטעהן. גרויסע טײלען פון זײַן אַרמעע זענען פרײַ־ווילינ איבערגעגאַנגען אויף דער זײַט פון די שטאַרקערע און ער אַלײן איז אַנטלאָפען קײן ירושלים, וואו ער האָט זיך בעהאַלטען אין דער פעסטונג אויפ׳ן הר הבית (בית־המקדש־באַרג).

אַרעטאַס איז צוגעטרעטען צו דער בעלאַגערונג פון ירושלים. די בעלאַגערטע האָבען זיך אַ לאַנגע צײַט העלדיש פערטײדיגט; עס האָט אָבער אָנגעהויבען אויספעהלען אין שטאָדט לעבענס־מיטעל, און צוזאַמען דערמיט האָט זיך געמוזט אָבשטעלען אויך די עבודה אין בית־המקדש, ווײַל עס איז נישט געווען, וואָס מקריב צו זײַן. אַריס־טאָבול האָט דאַן אַפּעלירט צו דעם רעליגיעזען געפיהל פון די יהודה׳־עאישע בעלאַגערער, און געבעטען, זײ זאָלען אַרײַנלאָזען אין שטאָדט אַ געוויסע צאָהל בהמות, וואָס איז נויטיג צו דער עבודה אין בית המקדש פון דעם נאָהנטען יום־טוב — פסח.

אין אָנהויב איז די בקשה בעפרידיגט געוואָרען: יעדען טאָג פלעגט זיך פון דעם פעסטונגס־וואַל אַראָבלאָזען אויף אַ קײט אַ קאָרב מיט געלד — טויזענד דראַכמען: אַזוי איז געווען אָבגעמאַכט — און דערפאַר פלעגען די בעלאַגערער זײ אַרויפשיקען צוריק די נויטיגע צאָהל שעפסען און בארַאנעס; אַזוי אָבער ווי די בעלאַגערונג האָט זיך לאַנג געצויגען און עס האָט זיך נישט פאָראויסגעזעהען קײן ענדע צו דער לאַגע, האָט אײנער פון די בעלאַגערער פאָרגעלעגט (ניכער אַנטיפּאַטאַר אַלײן), מ׳זאָל אויסנוצען דעם דאָזיגען מאַנגעל אין קרבנות און צווינגען די בעלאַגערטע, זײ זאָלען זיך אונטערגעבען. די עצה איז אָנגענומען געוואָרען, און צווישען די בעלאַגערער־הירקאַניסטען האָבען זיך געפונען זאָגאַר אויך אַזעלכע, וואָס האָבען געפועל׳ט בײַ זיך, אַנצוווענדען דערבײַ אַ געמײנעם שווינדעל און זיך אַרײַנצורײַסען מיט אַ פערגיפטעטע קויל אין׳ם סאַמע הארץ פון דעם נאַציאָנאַלען רע־ליגיזען געפיהל. אין אַ געוויסען טאָג נאָכדעם, האָבען זײ אָנשטאָט די פערלאַנגטע שעפסען און רינדער, אַרויפגעשיקט די בעלאַגערטע — אַ ח ז י ר. דער דאָזיגער חוצפה׳דיגער וואַנדאַליזם האָט טיעף בעטריבט די געמיטער פון די פרומע יהודה׳עער, און ווי די פאָלקס־לעגענדע דערצעהלט, האָט זיך גלײַך נאָכדעם דורכגעטראָגען אַ שרעקליכער אוראַגאַן דורכ׳ן גאַנצען לאַנד און האָט פערטראָגען אַלע תבואות פון

די פעלדער און אלע פרוכטען פון די גערטנער, אזוי אז דאס לאַנד איז געפײניגט געװאָרען פון הונגער. די זעלבינע לענענדע שטעלט אויך נאָך אַנדערע צרות פון פאָלק אין צוזאַמענהאַנג מיט דער דערמאָהנטער הײליגקײטס-פערשװעכונג און װי אַ טײל װילען האָבען שטעהט אין צוזאַמענהאַנג דערמיט אויך דער פערבאָט, צו האָדעװען חזירים און צו האַנדלען מיט זײ.

דער צושטאַנד פון דער בעלאַגערונג האָט זיך אָבער דערמיט נאָך אַלץ נישט געענדערט, און די הירקאַניסען זענען געפאַלען אויף אַנ'אַנדער המצאה. באַלד אין אָנהויב פון דער בעלאַגערונג האָבען פיעל פון די בעלאַגערטע פערלאָזען די שטאָדט, און צװישען זײ האָט זיך געפונען אויך חוניו (חוני המעגל), אײנער פון די פערהײליגטע יהודה'ער, װאָס דאָס פאָלק האָט געקוקט אויף איהם, װי אויף אַ בעל-מופת און געגלויבט, אַז ער איז אימשטאַנד מיט זײַנער אַ תפלה אַלץ אויפצוטאָן, זאָגאַר אויך צו ענדערן די געזעצען פון דער נאַטור. ער האָט אַמאָל, לויט דעם גלויבען פון פאָלק, מציל געװען מיט זײַנע תפלות דאָס לאַנד פון אַ פאָלשטענדיגער אויסטריקעניש, און איצט, נישט װעלנדיג בײַװאוינען די שרעקליכע שחיטות און ברודער-מלחמות, האָט ער זיך בעהאַלטען אין אַ אײנזאַמער געגענד, װײַט פון שטאָדט. די סאָלדאַטען פון הורקנוס'ס לאַגער האָבען איהם אָבער דאָ אויך געפונען און געפאָדערט, ער זאָל שילטען מיט גאָט'ס נאָמען די אַריסטאָבוליסטען און אויסבעטען אויף זײ אַ מפלה. דער געטליכער חוניו האָט דאַן אויפגעהויבען זײַנע אויגען צום הימעל און געזאָגט: „גאָט, האַר פון דער װעלט! אָט די, װאָס שטעהען דאָ אַרום מיר, זענען קינדער פון דײַן פאָלק, און יענע, װאָס װערען דורך זײ בעלאַגערט, — זענען דײַנע הײליגע דינער. בעט איך בײַ דיר — ערפיל נישט דאָס, װאָס בײדע זײַטען װינשען זיך אײנע די אַנדערע!" די צעװילדעװעטע, צורײצטע סאָלדאַטען האָבען זיך געפיהלט שענדליך אָבגענאַרט אין זײער האָפנונג, און זײ האָבען דעם הײליגען מענשענפרײַנד — מיט שטײנער פערװאָרפען.

דערװײַל, אין דער צײַט װען דאָ האָט זיך געצויגען די בירגער-מלחמה, האָט זיך אַ שרעקליכער װאָלקען אָנגערוקט אויף דעם האָריזאָנט פון דער גאַנצער מזרח-װעלט, און דער זעלבער גורל פון איהרע אַרומיגע שכנות האָט אויך יהודה בעגעגענט. יהודה'ס לעצטע שעה האָט געשלאָגען — דער רוימישער אָדלער האָט אַרײַנגעזעצט זײַנע

שאַרפֿע נעגעל אין ישראל'ס לייב און זיי שוין נישט אַרויסגעצויגען פריהער, ביז פון דער יהודה'שער זעלבסטשטענדיגקייט איז נאָר אַ שאָטען געבליבען. די פון נצחון פערשכּור'טע רוימישע לעגיאָנען, אונטער דער אָנפיהרונג פון בעריהמטען פּאָמפּעיוס, האָבען זיך אַריינגעריסען אין דער פאָרדערשטער אַזיען, וואו זיי האָבען שוין געהאַט דורכגעפיהרט אַ טהייל פון דעם גרויסען פּלאַן, לויט וועלכען די גאַנצע אַמאָליגע סיריען, וואָס איז איצט פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ רייהע קלענערע מלוכות, — האָט געמוזט אַרונטערפאַלען אונטער דער רוימישער קרוין. די טאָן-געבער פון דער איצטיגער העלעניזירטער מזרח-וועלט זענען געווען טיגראַן מיט זיין שטאַרקער אַרמעניען, די מעכטיגע פּאַרפיאַנער, אַרעט מיט דער ערוואַכטער אַראַביען און ענדליך פּאָנטיע מיטרידאַט, דער העלדישער קעניג פון הינטער-קאַווקאַז, וואָס האָט געוואַגט דעם לייב צו פערטשעפּען — זיך אָנצוהויבען מיט רוים.

אָט האָט זיך אָבער דער לייב פונאַנדערגעלאָזען און — לענדער און מלכים זענען פאַר זיינע פיס געלעגען. אַרמעניען, הינטערקאַווקאַז און פיניקיע האָבען זיך שוין געפונען אונטער דער הערשאַפט פון דער רוימישער מאַכט, און דער זעלביגער גורל איז איצט פאָרגעשטאַנען סיריען. אַהין האָט פּאָמפּעי געשיקט זיין לעגאַט סקוואַר, וועלכער האָט אויפ'ן וועג זיך דערוואוסט פון דער ברודער-מלחמה, וואָס קומט איצט פאָר ביי די טויערן פון דער יהודה'שער הויפטשטאָדט, און האָט זיך גלייך אוועקגעלאָזען מיט זיין מחנה אויפ'ן אָרט פון קאַמפף. ביי זיין ערשטען אַרויפטריט אויף דער יהודה'שער ערד איז ער אָבער באַלד בעגריסט געוואָרען פון ביידע צדדים, וועלכע האָבען איהם אָנפערטרויט זייער גורל און געבעטען, ער זאָל זיך אָננעהמען פאַר זיי. דער בעלאַגערער, ווי דער בעלאַגערטער, ביידע האָבען זיך אָנגעכאַפּט אָן דעם רוימישען קריעגספיהרער, און אַרויסגעשיקט צו איהם שלוחים מיט טייערע מתנות, און דאָ האָט אַריסטאָבול בעזיעגט זיין ברודער: אַריסטאָבול'ס שליח האָט געבראַכט מזומ'ענע פיער הונדערט טאַלאַנטען, וועהרענד די שלוחים פון הורקנוס אָדער, ריכטיגער, פון אַנטיפּאַטער, האָבען נאָר צוגעזאָגט אַזאַ סומע צו ברענגען. דער רוימישער לעגאַט האָט זיך איצט אַלזאָ אָפען געשטעלט אויף אַריסטאָבול'ס זייט און לויט זיין בעפעהל איז אַרעט געצוואונגען געווען אַראָבצונעהמען די בעלאַגערונג פון ירושלים און אָבצוטרעטען מיט זיינע אַראַבישע סאָלדאַטען פון דער

יהודה׳שער גרענעץ. דער בעפרייטער אריסטאבול האט זיך ארויסגעריסען פון ירושלים און נאכגעיאגט די אראבער מיט די הירקאניסטען, און ענדליך (ביי פאפיראן) האט ער זיי דערשלאגען; דער רוימישער קריעגס־פיהרער האט זיך אומגעקעהרט צו זיין פריהערדיגען מארשרוט.

דער דאזיגער כלומרש׳טער נצחון איבערן „שונא” האט פערבלענדעט אריסטאבלוס׳ען די אויגען, און ער האט געגלויבט, אז ער איז ווירקליך דער טריאומפירענדער, זעלבסטשטענדיגער קעניג פון יהודה. ער האט אין די צוויי יאהר (פון 65 ביז 63) געלאזען מטבעות אויסגיעסען, אויף וועלכע ער איז געווען בעצייכענט אלס קעניג און האט זיך געפרובט זאגאר אנפאלען אויף פערשיעדענע שכני׳שע טעריטאריום׳ס און זיי איינעהמען.

גאנץ אנדערש האט מען אבער געקוקט אויף דער לאגע פון יהודה אין די טאן־געבענדע ספערען פון דעם רוימישען מלוכה־לעבען. דארט האט זיך איצט פונאנדערגעקאכט מיט׳ן גאנצען ברען דער אפעטיט צו בעהערשען דעם מזרח, און איבערגעגעבען איז אט די אויפגאבע געווארען דעם בעריהמטען בעזיעגער פונ׳ם העלדישען מיטרידאט, פאמפעיוס׳ען, — דעם זעלביגען געוועזענעם קאנסול, וואס האט אין זיין לעבען נאר איין ציעל פאר זיך געזעהען: בעהערשען רוים, בעזיעגען דעם רוימישען פאלק, און איין וועג, אום דעם ציעל צו ערגרייכען: וואס מעהר פרעמדע פעלקער בעזיעגען און אונטער דער רוימישער הערשאפט ארונטערברענגען, וואס מעהר קריעגס־טראפעען דעם רוימישען פאלק אונטערטראגען און וואס מעהר אוצרות פאר זיך אליין אנזאמלען.

זיך אוועקלאזענדיג מיט זיינע העלדישע לעגיאנען אין דער בריי־טער מזרח־וועלט האט דער וויטזיכטיגער קריעגס־פיהרער געטראכט אייגענטליך נישט וועגען יהודה — צו אונבעדייטענד איז די דאזיגע פראווינץ געווען פאר דער מעכטיגער וועלט־רעפובליק. פאמפעיוס האט געוואלט די אמאליגע סיריען איינעהמען, די אמאליגע מלוכה פון דעם גרויסען אלעקסאנדער, וואס האט געהאט אין איהרע גרענעצען אלע איצטיגע מזרח־מלוכות; קוים האט אבער דער צופאל (אין דער געשטאלט פון דעם ברודער־קאמפף) זיך מקדים געווען און איהם שוין געבראכט און וועלכע ס׳איז בעציהונגען מיט דער יהודה׳שער מלוכה, האט ער זי שוין מעהר פון אויג נישט אראבגעלאזען.

און דער „צופאל” אליין האט זיך אויך אזוי שנעל נישט געענ־

דינגט. פּאָמפּעיוס האָט בעקומען די פאָלשטענדיגע דיקטאַטאָרישע מאַכט איבער אַלע ברעג־לענדער פונ'ם מיטעללענדישען ים, און איז געוואָרען פאַר'ן גאַנצען מזרח דער „קעניג איבער אַלע קעניגען". און אָט, אין דער צייט, ווען דער שאָטען פון דעם רוימישען אָדלער האָט שוין געשוועבט איבער אַלעמענס קעפּ, האָט זיך אין יהודה נאָך שטאַרק פונאַנדערגעקאָכט די מלחמה פאַר דער „מאַכט". די נשמה פון דעם ברודער־קאַמפּף איז איצט אויך געווען אַנטיפּאַטאָר, וועלכען עס האָט זיך איינגעגעבען אַריבערצוציהען דעם דערמאָהנטען סקאַוור אויף זיין זייט, און צווישען די פערשידענע שלוחים, וואָס זענען געקומען בעגריסען דעם מעכטיגען „קעניג איבער אַלע קעניגען" אין זיין רעזידענץ דמשק, האָט זיך געפונען אַ דעלעגאַציע אויך פון דעם יהודה'שען קעניג אַריסטאָבול. די דעלעגאַציע האָט געבראַכט מיט זיך אַ טייערע און קינסטלערישע מתנה, וואָס האָט דעם גרויסען רוימישען טריאומפאַטאָר אַליין אויך אין ערשטוינונג געבראַכט און בעצויבערט: אַ זעהר קינסטלעריש אויסגעאַרבייטען גאָלדענעם ווייַנשטאָק מיט גאָלדענע טרויבען און בלעטער אינ'ם ווערט פון פינף הונדערט טאַלאַנטען. פּאָמפּעיוס האָט זיך געאיילט אַוועקצושיקען דעם דאָזיגען ערשטען אָנזאָג פון זיין טריאומף קיין רוים, וואו דאָס איז אַוועקגעשטעלט געוואָרען אַלס ציערונג אינ'ם קאַפּיטאָלישען יופּיטער־טעמפּעל; דאַגעגען אָבער האָט ער זיך נישט געאיילט צו ערפילען אַריסטאָבולס פערלאַנג — צו סאַנקציאָנירען זיין רעכט אויף דעם יהודה'שען טראָן. ער האָט בעפעהלען דורך די שלוחים, די בעלי־דברים אַליין זאָלען קומען פאָרלעגען פאַר איהם זייערע טענות, און געגען זייער ווילען, האָבען זיי דאָך געמוזט קומען. הורקנוס האָט זיך דאַן בערופען אויף זיין בכורה, אויף זיין געבורטס־רעכט, און האָט דערביי אָנגעוויזען אויף נאָך פערשידענע אונגעזעצליכקייטען אין אַריסטאָבול'ס מלוכה־פיהרונג, וועלכע זענען בעשטעטיגט געוואָרען פון פיעל אָנגעזעהענע יהודה'ער; אַריסטאָבול, ווידער, האָט ערקלערט, אַז הורקנוס איז פשוט נישט פעהיג צו פיהרען די מלוכה און ער האָט געמוזט איבערנעהמען אויף זיך די העכערע פערוואַלטונג פון לאַנד צוליעב די אינטערעסען פון לאַנד גופא. אויסער די צוויי קרוין־פּרעטענדענטען איז אַרויסגעטרעטען נאָך אַ דריטער טוען — אַ דעפּוטאַציע פון דער נייטראַלער בעפעלקערונג, וואָס אַנערקענט איבגאַנצען נישט די נויטיגקייט פון אַ קעניג פאַר'ן לאַנד און וויל איינפיהרען צוריק דעם אַמאָליגען טעאָקראַטישען רעזשים.

די דאָזיגע רעפּובליקאַנער האָבען זיך בעזונדער געקלאָגט אויף די לעצטע חשמונאים, אַז זיי האָבען געענדערט די יהודה'שע קאָנסטיטוציע און מיט געוואַלט פערוואַנדעלט די טראַדיציאָנעלע גייסטיגע פאָלקספיהרונג (כהונה גדולה) אין אַ פעסטער מאָנאַרכיע, וואָס פערקנעכט נאָר דעם פאָלק און ברענגט איהם קיין נוצען ניט.

פּאָמפּעיוס האָט אויסגעהערט די אַלע טענות און קיין בעשטימטען ענטפער ניט געגעבען — איהם האָבען די אינערליכע ארומרייסענישען אין יהודה געקענט נאָר פערלייכטערן זיין שפּעטערדיגע אַרבייט. ער האָט צוגעזאָגט צו בעזוכען דאָס לאַנד און אַליין איינצופיהרען דאָרט אַ אָרדנונג, און איז דערוויילע אַוועק ענדיגען זיין אַרויסטריט געגען די אַראַבער-נאַבאַטעער; דער שטאָלצער און קריגערישער אַריסטאָבול האָט אָבער דאָך אַרויסגערופען ביי איהם אַ מורא פאַר אַ שטאַרקען ווידערשטאַנד אים פאַל פון וועלן איינגעהמען יהודה, און ער האָט זיך בעמיהט מיט אַלע מעגליכקייטען ניט אָבצולאָזען פון זיך דעם הייסבלוטיגען חשמונאי.

און דער חשד האָט זיך ווירקליך בעשטעטיגט: אַריסטאָבול האָט דערשפּירט די געפאַהר, וואָס רוקט זיך אָן אויף זיין לאַנד, און איז, אונערוואַרטעט פאַר פּאָמפּעיוס'ען, אַוועק קיין יהודה, וואו ער האָט זיך בעפעסטיגט אין דער שטאַרקער באַרג-פעסטונג אַלעקסאַנדריאַ (צו צפון זייט פון יריחו, אינ'ם ירדן-טאָל). פּאָמפּעי האָט דאַן אויפגעגעבען זיין קאַמפּף געגען די אַראַבער און איז אַרויף מיט זיין מחנה אויף דער יהודה'עאישער ערד. דאָ האָט ער אַרויסגעפאָדערט אַריסטאָבלוס'ען צו זיך, און דער יהודה'שער קעניג איז געצוואונגען געוועזען איהם נאָכצוגעבען, אום ניט נאָכמעהר אויפצורייצען דעם רוימישען זיעגער; דער לעצטער האָט זיך שוין אָבער מיט קיין הבטחות ניט בעפרידיגט און אויף זיין פערלאַנג, האָט איהם אַריסטאָבול געמוזט איבערגעבען די בעדייטענסטע יהודה'עאישע פעסטונגס-פונקטען.

אַ בעליידיגטער, מיט אַ פלאַמענדען געפיהל פון נקמה-דורשט אין האַרצען, האָט זיך אַריסטאָבול אומגעקעהרט קיין ירושלים מיט דעם פעסטען בעשלוס — טריי צו בלייבען דער טראַדיציע פון דעם אַלטען חשמונאים-שטאַם: מיט געוועהר אין האַנד פאַר'ן פאָלק צו קעמפּפען.

עס איז שוין אָבער צו שפּעט געווען. זיך דערוויסענדיג פון די דאָזיגע מלחמה-פאָרברייטונגען, האָט פּאָמפּעיוס גלייך צוגעפיהרט זיין אַרמעע ביז צו די טויערן פון ירושלים, און ווידער האָט דער פער-

ביטערטער אַריסטאָבול נישט געזעהן פאַר זיך קיין אַנדער אויסוועג, ווי — זיך אונטערגעבען. די רוימישע לעגיאָנען האָבען אָבגעקיהלט דעם חשמונאי'שען העלדענמוט, און אַריסטאָבול האָט זיך פערפליכטעט, איבערצורײַסען די מלחמה=פאָרבערײַטונגען, צו בעצאָהלען קאָנטריבוציע און איבערצוגעבען ירושלים אין די הענד פון דער רוימישער מאַכט.

פּאָמפּעיוס האָט דאַן פערהאַלטען אַריסטאָבלוס'ען בײַ זיך און געשיקט זײַן פערטרעטער גאַביניוס מיט אַ מיליטער=אָבטײלונג קיין ירושלים, אום אײַנצונעהמען פון די אײַנוואוינער די צוגעזאָגטע קאָנטריבוציע; איהם איז אָבער אויסגעקומען זיך גלײַך אומצוקעהרען אין לאַגער צוריק — די יהודה'עאישע פּאַטריאָטען האָבען איהם נישט אַרײַנגעלאָזען אין שטאָדט און אינגאַנצען נישט אַנערקענט די געצוואונגענע הבטחות פון זײער געפאַנגענעם קעניג. דאָס האָט אינגאַנצען דערפילט די מאָס פון פּאָמפּעיוס'ס כעס, און ער האָט בעלאַגערט ירושלים (63).

און לאַנג איז דעם רוימישען פיהרער נישט אויסגעקומען צו וואַרטען. די הירקאַניסטען און צוזאַמען מיט זײ אויך בעדײַטענדע טײלען פון דער איבעריגער נײטראַלער בעפעלקערונג האָבען נישט אײַנגעזעהען קיין שום נוצען אין אַ אָפענעם ווידערשטאַנד געגען די רוימישע לעגיאָנען, און האָבען געעפענט פאַר די לעצטע די טויער'ן פון שטאָדט. עס האָט זיך אָבער געפונען אין פאָלק אַ בעדײַטענדע צאָהל בעגײַסטערטע פּאַטריאָטען, וואָס האָבען בעשלאָסען בײַ זיך צו קעמפּפען ביז זײער לעצטען אָטעם=צוג געגען די געצענ'דיענערישע בעדריקער פון דער יהודה'שער מאַכט, אין וועלכע זײ האָבען געזעהען אויך די צושטערער פון דעם יודישען גלויבען, און אַט די העלדישע קעמפּפער פאַר'ן גלויבען און פאַר'ן פאָטערלאַנד האָבען זיך בעפעסטיגט אויפ'ן הר=הבית, פערניכטענדיג די בריק, וואָס האָט פעראײַניגט דעם בית המקדש מיט'ן שטאָדט, און זיך פערטײדיגענדיג מיט אַ אונגעוועהנליכער גבורה.

דער דאָזיגער באַרג האָט פאָרגעשטעלט מיט זיך אַ שטאַרקע פעסטונג, און די געניטע רוימישע קריעגער האָבען זיך לאַנג געמוזט מאַטערן און אָנשטרענגען, ביז זײ איז געלונגען איהם אײַנצונעהמען. מיט העלדישער זעלבסט=אָפּפערונג פלעגען זיך די בעלאַגערטע אַרויסרײַסען פון זײער לאַגער און בעשיטען די מחנה פון שונא מיט אַ האָגעל פון קוילען, שטערנדיג איהם אויף אַזאַ אופן צוצוטרעטען נאָהנט

צו די ווענט פון בית־המקדש; דערצו איז דער בארג פון צפון זייט געוועזן גוט געשיצט מיט פעלזען, קינסטליכע גראבענס און טורעמס, און פאמפעיוס איז געצוואונגען געוועזן אראבצוברענגען פון טירוס גרויסע בעלאגערונגס־מאשינעס, אום צו צושמעטערן די טורעמס, און מאסען האלץ פון די וויטע וועלדער, אום די גראבענס אנצופילען. אזוי האט זיך די בעלאגערונג פערצויגען, און דער בית־המקדש וואלט זיך אפשר נאך א לאנגע צייט געהאלטען, ווען עס וואלט נישט צוקומען דא איין אומשטאנד, וואס האט די רוימער בעדייטענד פערלייכטערט זייער ארבייט: די בעלאגערטע קעמפפער פאר'ן גלויבען, פאר דער תורה, האבען אין דער זעלבינער צייט גופא נישט געוואלט אבטרעטען פון דער תורה אפילו אויף דאס מינדעסטע, און לויט איהרע געזעצען האט מען זיך אום שבת געמעגט בענוצען מיט געוועהר נאר אויף צו פערטיידיגען דעם איינגענעם נפש, אבער נישט אויף צו שטערען די בעלאגערער אין זייערע אנפאלען אויף די פעסטונגס־ווענט. עס פערשטעהט זיך, אז די רוימער האבען זיך לייכט אנגעשטויסען אן דער ערשיינונג און האבען פערשטאנען גוט אויסצוניצען די פאלשטענדיגע פאסיוויטעט פון די בעלאגערטע אין דעם פערלויף פון א בעשטימטען מעת־לעת אין דער וואך. נישט בעגעגנענדיג קיין ווידערשטאנד, האבען זיי דעם גאנצען שבת'דיגען טאג זיך בעשעפטיגט ספעציעל מיט דער ארבייט פון צושמעטערן די מויערן, און ענדליך, אין א געוויסען שבת (סיון־יוני 63), איז איין טורם פון בית־המקדש געפאלען און דורך דער עפנונג האט דער יונגער זוהן פון דעם בעריהמטען רוימישען דיקטאטאר סוללו דער ערשטער זיך אריינגעריסען אין בית־המקדש מיט זיין סאלדאטען־אבטיילונג.

און קיינער האט זיך די זיעגער נישט אנטקעגענגעשטעלט — די זעלביגע יהודה'עאישע רעוואלוציאנערען, וואס האבען גאנצע דריי מאנאטען אויסגעהאלטען דעם קול'ענשטורם פון די רוימישע שליידער־מאשינעס און אזוי העלדיש פערטיידיגט דעם גייסטיגען לעבענס־נערוו פון זייער פאלק, אט די זעלביגע העלדישע קעמפפער זענען איצט געשטאנען בעגייסטערט, טיעף פערזונקען אין א פייערליכער תפלה צו דעם אלערהעכסטען גאט פון ישראל. דאס האט פון דעסטוועגען נישט געשטערט די זיעגער זיך ארויפצעווארפען אויף די בעזיעגטע מיט דעם וואוט פון צורייצטע חיות און צו פערפלייצען די עזרות פון גאט'ס הייליגען הויז מיט'ן בלוט פון די הייליגסטע ישראל'ס קינדער. אין דעם

אונגליקליכען טאג האבען צוועלף טויזענד יהודה'איִשע פאטריאָ־
טען זייערע לעבענס פערלוירען אונטער דער שווערד און די פערשיע־
דענע פיין־מיטלען פון די אכזרי'שע רוימער, און גאָט'ס הויז איז פער־
וואנדעלט געוואָרען אין א שחיטה־הויז, און טויזענדער אבגעהאקטע קעפּ
פון היילינע כהנים האבען זיך געוואלגערט צוזאמען מיט די פריהער־
דיגע קרבנות אויפן היילינען מזבח, און פון פלאמען איז דער הימעל
רויט געווען, — פון פלאמען, אין וועלכע די יהודה'איִשע פאטריאָ־
טען האבען זיך אליין געוואָרפען, מיט גאָט'ס נאָמען אויף די ליפּען,
נישט וועלנדיג אריינפאלען אין די הענד פון די בלוטיגע רוימער.

פאָמפּעיוס אליין האט דערהייל אויסגענוצט די געלעגענהייט, אויף
זיך צו בעקאָנען מיט דעם כאראקטער פון דעם יודישען גלויבען, וועגען
וועלכען עס האבען זיך ארומגעטראָגען פערשיעדענע לעגענדען
אין דער גאנצער דעמאלדיגער „ציוויליזירטער" וועלט. נאך אנטיוכס
עפּיפאנעס האט געהאט פערשפּרייט דעם קלאנג, אז די יהודה'עער
פערגעטערן אין זייער טעמפּעל א עזעל־קאָפּ, פראווען משונה'דיגע ווילדע
צערעמאָניעס און האבען א תורה, וואס איז פול מיט אכזרי'ישע,
מענשענפיינדליכע געזעצען; דער רוימישער טריאומפאטאָר האט
זיך איצט דעריבער איינגאנצען פערלוירען, אריינקומענדיג אינ'ם
„קדשי קדשים" פונ'ם יודישען טעמפּעל און נישט זעהענדיג דאָרט קיין
שום עזעל־קאָפּ און קיין שום אבבילדונג פון גאָט בכלל. א טעמפּעל
אָהן א שום בילד; א טעמפּעל פאר א גאָט, וואס איז אינגאנצען אונ־
זיכטבאר, וואס האט אינגאנצען קיין בילד און קיין פאָרם און קיין גע־
שטאלט נישט — דאס איז פאר דעם רוימישען געצענדיענער אינגאנ־
צען אונבעגרייפליך געווען, און אט די בילדלאָזע היליגקייט, וואס האט
דאָ געשוועבט ארום איהם, האט „בעזיגט דעם זיגער". דער געלד־
גייציגער רוימישער קריגס־פיהרער האט בעפעהלען נישט צו ריהרען
דאס מינדעסטע פון די טייערע גאָלד־ און זילבער־כלים, וואס האבען
זיך געפונען אין דעם איינגענומענעם בית־המקדש, און אויך נישט פון
דער בית־המקדש־קאסע, וואו עס איז געלעגען א סומע פון צוויי טוי־
זענד טאלאנטען. ער האט זאגאר פעראָרדענט, מען זאל ברענגען דעם
גאנצען בית־המקדש אין אָרדנונג און בעניימען אין איהם צוריק דעם
גאָטעס־דיענסט.

נאָכדעם האט פאָמפּעי גענומען איינפיהרען אין לאנד די צוגעזאָג־
טע „אָרדנונג". טרייַ בלייבענדיג די אלטע טראדיציע פון דעם רוימי־

שען פאלק, די טראדיציע פון בעזיעגען דאס לאנד און עס נישט בעהערשען, איינגעהמען די אויבער-מאכט איבערן פאלק אבער נישט פיהרען עס, — האט פאמפעיוס אויך יהודה געלאזען די פולע פרייהייט בנוגע צו דער אינערליכער פערוואלטונג. דאס לאנד, וואס איז מיט הונדערט יאהר צוריק ארויסגעריסען געווארען פון דער סורישער הערשאפט און האט בעקומען א אייגענע הערשער-דינאסטיע אין דער געשטאלט פון די חשמונאים, איז איצט ארונטערגעפאלען אונטער דעם פראטעקטאראט פון רוים און איז געווארען איינע פון די רוימישע שוץ-מלוכות; אין לאנד איז אבער דערוויל אלץ געבליבען ביים אלטען. אלס פיהרער פון פאלק און כהן-גדול האט פאמפעיוס בעשטימט הורקנוס'ען, וועלכער האט איצט פערלוירען דעם טיטול „קעניג“ און בעקומען דעם נאמען „עטנארך“ (פיהרער, הויפט). דערביי האט ער בעשטימט פאר א מין אפוטרופוס איבער'ן גאנצען לאנד מיט'ן עטנארך צוזאמען דעם בעקאנטען אנטיפאטאר, וועלכער האט פערשטאנען צו געווינען פאר זיך די סימפאטיע פון דעם רוימישען זיעגער.

דער זיעג האט זיך אבער דערמיט אליין נאך נישט געענדיגט. אויסער דעם יעהרליכען מס, וואס יהודה האט פון איצט אן געמוזט אנהויבען אריינצוטראגען אין דער רוימישער מלוכה-קאסע אלס בעזיעגט לאנד, האט פאמפעיוס נאך געלאזען צושמעטערן די מויערן פון שטאדט, און דערצו האט ער דאס לאנד גופא אויך איינגעשלאסען אין ענגערע גרענעצען. די אלע האפענשטעדט און ברעג-געגענדען, וואס זענען געווען בעוואוינט פון גריכען, האט פאמפעיוס ערקלערט אלס פריי-שטעדט, און אזוי האט ער בעפרייט אויך די שטעדט אויף יענער זייט ירדן, וועלכע זענען מיט אזוי פיעל מיה אויסגעקעמפפט געווארען פאר יהודה דורך יוחנן-הורקנוס און אלעקסאנדער-יאנאי. סאמאריא, סקיטאפאליס (בית-שאן) און אנדערע שטעדט אינ'ם עמק יזרעאל, ווייטער גדרה, היפאס, פעלא, דיאן, פילאדעלפיא און נאך עטליכע פון די געוועזענע סורישע שטעדט זענען אויך אבגעריסען געווארען פון יהודה און פעראייניגט געווארען מיט דעם גאנצען סורישען געביט, וואס האט איצט געבילדעט א בעזונדער רוימישע שטאטהאלטערשאפט אין אזיען. לויט די אלטע טראדיציעס פון דער רעפובליקאנישער רוים האבען די אלע בעפרייטע שטעדט בעקומען א ברייטע זעלבסט-פערוואלטונג; עס איז דעריבער קיין וואונדער נישט, וואס די בעפעלקערונג פון דארטין האט געקוקט אויף פאמפעיוס'ען

ווי אויף איהר אויסלעזער, און האט דאטירט איהר פרייהייט פון זיין נצחון איבער ירושלים (פאמפעיאנישע ערא). צעהן אזעלכע [פריישטעדט האבען זיך פעראייניגט און געבילדעט א פעדעראציע אונטער דעם נאמען דעקאפאליס, און אט דער גאנצער געביט פון דער נייער רוימישער פראווינץ — סוריען, איז איבערגעגעבען געווארען אינ'ם רשות פון דעם דערמאהנטען לעגאט סקאוור.

פון די קריעגסגעפאנגענע האט פאמפעיוס די מעהר היציגע פאטריאטען געהייסען קעפען און די איבריגע האט ער מיטגעפיהרט מיט זיך קיין רוים. צווישען די לעצטע האבען זיך געפונען אויך דער קעניג אריסטאבול II, זיינע צוויי טעכטער און זיינע צוויי זיהן, אנטיגאן און אלעקסאנדער. די דאזיגע קעניגליכע פאמיליע (אויסער אלעקסאנדער'ן, וועלכער איז אנטלאפען פון וועג) איז שפעטער, נאך פאמפעיוס'עס אנקומען קיין רוים, איינגעשפאנט געווארען אין זיין טריאומף-וואגען, צוזאמען מיט נאך פיעל אנדערע בעזיעגטע קעניגען און פרינצען פון דער גרויסער מזרח-וועלט. די איבריגע גרויסע מחנה געפאנגענע, וואס פאמפעיוס האט מיטגעבראכט מיט זיך פון יהודה, האט זיך אויסגעמישט מיט דער איבריגער יודישער בעפעלקערונג, וואס האט געלעבט אין רוים, און אריינגעבראכט א סך לעבען אין דער דארטיגער יודישע געמיינדע.

אזוי האט זיך געענדיגט די גאלדענע צייט פון דער בעניימטער יהודה'שער מלוכה, וואס האט זיך אנגעהויבען מיט דעם מכבי'אישען אויפשטאנד. אלס שקלאפען, ארים און דערשלאגען, זענען ציון'ס קינדער געבראכט געווארען אין דער מעכטיגער, שטאלצער רוים; דאס איז אבער נאך נישט געוועזען דאס לעצטע ווארט פון דער היסטאריע. די בעציהונגען צווישען ירושלים און רוים האבען זיך נאך געצויגען א סך, א סך צעהנדליגער יאהרען, און די רוימישע סאלדאטען האבען נישט איין מאל נאך פערטרונקען ירושלים'ס גאסען מיט'ן בלוט פון איהרע קינדער, און מחנות געפאנגענע פון יהודה זענען נישט איין מאל נאך געשפאנט געווארען אין רוימישע טריאומף-צוגען. נאר דא איז פארגעקומען אין דער געשיכטע עטוואס מערקווירדיגעס: אט די זעלביגע עלענדע שקלאפען, אט דער הייפעל יהודה'ער פון דעם „בארבארישען" מזרח האט זיך אנגעהויבען ביסליכווייז אונטערצוגראבען אונטער דעם יסוד פונ'ם גאנצען רוימישען וועזען, פון דער גאנצער רוימישער וועלט-און לעבענס-אנשויאונג, פון דעם גאנצען רוימישען לעבען, דענקען און שאפען און געענדיגט האט זיך די דאזיגע צושטערונגס-ארבייט מיט דעם פאלשטענדיגען נצחון פון די בעזיעגטע יהודה'ער איבער די מעכטיגע רוימישע זיעגער. —

זעקסטעס קאפיטעל.

יודען אין די ארומיגע לענדער און דאס אינערליכע לעבען פון יהודה.

צוזאמען מיט דעם שאטען פון פאליטישער קנעכטשאפט, וואס האט זיך פערצויגען איבער יהודה, האבען זיך פערשטארקט און פער־גרעסערט די יודישע קאלאניעס אין די ארומיגע, שכני'שע לענדער. אזעלכע יודישע קאלאניעס האבען פון די אלטסטע צייטען אן עקסיס־טירט אין מעסאפאטאמיען, סיריען, קליין־אזיען, מצרים און קירעניי־קע; און אין די לעצטע צעהנדליגער יאהרען, נאכדעם, ווי יהודה האט אנגעהויבען קומען אין א נעהנטערן פאליטישען פערקעהר מיט דער רוימישער רעפובליק, איז צו זיי צוגעקומען די בעדייטענדע קהלה פון יהודה'ער אין רוים. די נישט־יודישע קוועלען פון דער חשמונאים־עפאכע הייסען צו דערצעהלען, אז „די יהודה'ער זענען שוין אריינגעדרונגען אין אלע שטעדט, און ס'איז נישט לייכט צו געפינען וועלכען ס'איז ארט אויף דער ערד, וואס זאל זיין פריי פון זיי" (סטראבאן), און ווי ס'דריקט זיך אוים איינס פון די אלטסטע סיבילינישע ביכער, זענען „אלע ערדען און אלע וואסער'ן פול מיט יהודה'ער".

געבילדעט האבען זיך די דאזיגע יודישע קבוצים אין יענער צייט, ווען יהודה איז איבערגעגאנגען פון איין מלוכה צו דער אנ־

דערער, און יעדער נייער הערשער האט זיך אדער נוקם געווען אן די פערעקשנט'ע יהודה'ער און זיי פערטריבען פון זייער לאנד אדער ער האט געזעהען אין זיי א מיטעל צו א געוויסען פאליטישען צוועק און האט זיי בעזעצט מאסענווייז אין זיינע אנדערע פראווינצען. ביסלעכווייז האבען זיך די יודישע אימיגראנטען איינגעלעבט אין זייערע נייע וואוינונגס-פלעצער, און מיט דער צייט האבען זיי זאגאר בעוויזען זיך צו ערווערבען נישט בלויז רייכטום און א בכבוד'יגען פלאץ אין דעם דארטיגען האנדעל, נאר אויך א בעדייטענדען איינפלוס אויף דער גאנצער קולטורעלער און פאליטישער ענטוויקלונג פון דער סביבה, אין וועלכער זיי האבען זיך געפונען; דאס האט געבראכט דערצו, אז אויך שפעטער, ווען יהודה האט ווידער אויפגעבליהט אונטער דער מאכט פון די חשמונאים און ירושלים איז געווארען, אויסער דער גייסטיגער, אויך דער פאליטישער צענטר פאר דער גאנצער אומה, האבען זיך די דאזיגע אויסגעוואנדערטע מאסען נישט געאיילט אומצוקעהרען אין זייער היים. זיי האבען זיך נאר בעטייליגט אין די הוצאות פון בית המקדש מיט יעהרליכע נדבות און אויסער דעם פלעגען זיי גרופעס-ווייז קומען פון צייט צו צייט בעזוכען די הייליגע שטאדט.

דעם בעדייטענדסטען פלאץ צווישען די דערמאהנטע יודישע קאלאניעס אויסער ארץ ישראל פערנעהמט די פון עגיפטען. די ערשטע גרופע יהודה'ער האט פטאלאמעאוס I אהין געבראכט, און מיט איין יאהרהונדערט שפעטער האבען זיך שוין געפונען אין מצרים ביז א מיליאן יודען, וועלכע זענען געווען צעווארפען איבערן גאנצען לאנד — פון דעם ליבישען מדבר אין צפון ביז די גרענעצען פון אביסיניען אין דרום. א טעטיגע ראליע האט די דארטיגע יהודה'אישע בעפעלקערונג אנגעהויבען צו שפיעלען, ווען יהודה איז אבגעריסען געווארען פון עגיפטען (פאר פטאלאמעאוס V) אלס א פראווינץ, וואס איז אריינגענאנגען אין די גרענעצען פון סיריען, און ביידע מלוכות זענען געווען פעראינטערעסירט אין דעם, צוצוציהען די יהודה'ער אויף זייער זייט. די יהודה'ער אין עגיפטען זענען שטענדיג געווען געטרייע אנהענגער פון דער פטאלאמעאישער דינאסטיע, און דער זעקסטער פטאלאמעער, פילאמעטער, האט גערן געעפענט די טויערן פון זיין לאנד פאר די גרויסע מחנות אנטלאפענע פון יהודה, ווען דער סירישער דעספאט אנטיוכס עפיפאנעס האט דארט געווילדעוועט

מיט זיינע שוידערהאפטע צוואנגס-מיטלען און אכזריות'ען. צווישען די האזיגע אנטלאפענע האט זיך געפונען אויך חוניו IV, דער זוהן פון דעם כהן גדול חוניו III, ביי וועלכען די העלעניסטען האבען אפּגענומען דעם כהן גדול-טיטול; און אזוי ווי אין דעם עגיפטישען הויף האט מען דאן כסדר געזוכט פלענער, ווי אזוי צוריק ארויסצורייסען פון אנטיוכס'ן די מאכט איבער יהודה, האט מען דעם אנגעזעהענעם יהודה'עאישען מיוחס, חוניו, אויפגענומען מיט כבוד און פריינדשאפט. דאס האט דעם לעצטען געגעבען די דרייסטקייט ארויסצוטרעטען מיט זיין פלאן וועגען גרינדען אין מצרים א נייעם רעליגיעזען צענטר, אויך אין דער געשטאלט פון א בית המקדש, וואו ער אליין, אלס געזעצליכער יורש, זאל ערפילען די פליכטען פון א כהן-גדול.

אין דער יודישער קאלאניע איז דער פלאן אויפגענומען געווא-רען מיט צופריעדענהייט — ביי די פערשארפטע בעציהונגען, וואס האבען איצט געהערשט צווישען דעם עגיפטישען און דעם סירישען הויף, האבען זיי נאר געקענט צופריעדען זיין מיט דעם פלאן פון אן'אייגענעם בית המקדש, מיט אן'אייגענעם געזעצליכען כהן גדול, וואס וועט זיי אינגאנצען אונאבהענגיג מאכען פון ירושלים און זיי בעפרייען פון פערקעהרען אזוי אפט מיט דער סירישער יהודה. חוניו האט דאן פארגעלעגט זיין בקשה פילאמעטער'ן, און דער לעצטער האט איהם אבגעגעבען א בעדייטענדען שטח ערד אין דעם שטעדטיל לעאנטאפאליס, אין דער געגענד פון העליאפאליס, צו צפון-מזרח זייט פון מעמפיס, וואו ס'איז אמאל געשטאנען אן'אלט-עגיפטישער טעמפעל. אויף דעם פלאץ האט חוניו געלאזען אויפגעשטעלען א טעמ-פעל פאר דעם יודישען גאט, — א טעמפעל מיט א מזבח, לויט דעם מוסטער פונ'ם בית המקדש אין ירושלים, נאר קלענער און ארימער פון יענעם. איהם איז אויך געלונגען זיך צוזאמענצושטעלען דעם נויטיגען שטאט כהנים און לויים פון די אנגעלאפענע יהודה'ער, און די הוצאות אויף דעם זענען גענומען געווארען פון די מלוכה-שטייערן פון דער גאנצער געגענד, וואס האט בעקומען דעם נאמען אניאן (חוניו-אניאן) און איז אינגאנצען אוועקגעשטעלט געווארען אונטער דער אויבערשטער פערוואלטונג פון דעם יהודה'עאישען כהן-גדול.

אום צו בעקומען אויך א רעליגיעזע סאנקציע פאר זיין בית המקדש (בית חוניו), האט זיך חוניו בערופען אויף דער אלטער

נבואה פון ישעיהו: „אין יענעם טאג וועט שטעהן א מזבח פאר גאט אינ'ם לאנד מצרים און א מדבר צום אלערהעכסטען אויף איהר גרענעץ"; דאס האט אבער, ווי ס'ווייזט אויס, גאנץ ווייניג געווירקט אויף דער בעפעלקערונג פון ארץ־ישראל, און דארט האט מען די גאנצע צייט נישט אויפגעהערט קרום צו קוקען אויף „חוניו'ס טעמפעל" אין לעאנטאפאליס, וואס האט עקסיסטירט איבער צוויי הונדערט יאהר און האט איבערגעלעבט מיט דריי יאהר זיין אריגינאל פון ירושלים. אין מצרים גופא, זאגאר, האבען זיך אויך געפונען א סך יודען, וואס האבען נישט איבערגעריסען איצט זייערע בעציהונגען מיט דעם פערהייליגטען צענטר אין דער הייליגער שטאדט; זיי פלעגען, ווי ביז אהער אזוי אויך איצט, געהן קיין ירושלים (עולי רגל, פילגרימען) אויף די גרעסערע יום־טובים און שיקען אהין זייערע יעהרליכע נדבות, און נאך דעם ערשטען גרויסען נצחון פון די מכבי'ער, האבען די פאלקס־פיהרער פון יהודה געפונען פאר א פליכט, איינצולאדען די עגיפטישע גלויבענס־ברידער אין דער בעגייטער יהודה'עאישער הויפטשטאדט, אום זיי זאלען זיך בעטייליגען אין דער פייערליכער בענייאונג פון בית המקדש (חנוכת הבית, חנוכה).

אין אלגעמיין איז די לאגע פון יודען אין מצרים געוועזען זעהר א גוטע. זיי האבען זיך בעטייליגט אין אלע צווייגען פון דעם פאליטישען, געזעלשאפטליכען און קולטורעלען לעבען, און אומעטום האבען זיי זיך געפיהלט גלייכבערעכטיגט מיט די איינגעבוירענע בירגער פון לאנד. אממעהרסטען קאנצענטרירט זענען די יודען געוועזען אין דער עגיפטישער הויפטשטאדט אלעקסאנדריע, דער צווייטער בעדייטענדער צענטר פון דער דעמאלדיגער ציוויליזאציע נאך רוים. פון די פינף קווארטאלען, אין וועלכע די שטאדט איז געוועזען איינגעטיילט, האבען יודען פערנומען כמעט גאנצע צוויי, און זייער צענטראלער פונקט איז געוועזען דער קווארטאל דעלטא, וואס איז געלעגען ביים האפען. דאס איז א „יודיש שטעדטיל" געוועזען, וואו עס איז געוועזען קאנצענטרירט כמעט דער גאנצער עקספארט און אימפארט פון לאנד. קומענדיג אין א געשעפטליכען פערקעהר מיט פערשידענע קולטור־צענטערן און זיך ענגער צוזאמענלעבענדיג מיט זייערע גריכישע שכנים, האבען די עגיפטישע יודען איבערגענומען פון זיי דעם פערפיינערטען געשמאק און דעם זין פאר קינסטלערישע אויסארבייטונגען, און קוים האט מען אין ירושלים געדארפט האבען קינסטלער צו דער בענייאונג

פון בית המקדש, האָט מען זיי גענומען אויסשרייבען פון דער אַלעקסאַנדריניש-יודישער קהלה. און נישט נאָר אויף די געביטען פון קונסט און האַנדעל — די אַלעקסאַנדרינישע יודען האָבען זיך אויסגעצייכענט זאָגאַר אויך אַלס מיליטער-פיהרער, און אָן דער שפּיץ פון דער עגיפּטישער אַרמעע פאַר פילאָמעטער'ן זענען געשטאַנען די יהודה'ער חוניו און דאָסיטעאוס. שפּעטער, ביי דעם צוזאַמענשטויס צווישען דעם חשמונאי אַלעקסאַנדער-יאַנאַי און דעם עגיפּטישען טראָן-פּרעטענדענט, פּטאָלאָמעאוס לאַטוראָס, איז די קעניגין קלעאָפּאַטראַ אַרויסגעטרעטען צו הילף דעם קעניג פון יהודה און האָט געשיקט געגען איהר זוהן אַ אַרמעע, אונטער דער אָנפיהרונג פון די צוויי יהודה'עאישע ברידער חלקיהו און חנניה, די זיהן פון דעם דערמאָהנטען חוניו IV.

די אַלעקסאַנדרינישע קהלה האָט געדיענט אַלס מיטעלפּונקט פאַר דער גאַנצער יהודה'עאישער קאָלאָניע אין מצרים. דאָ האָבען זיך, נאָך איידער חוניו האָט אויפגעשטעלט זיין בית המקדש, געפונען שוהלען (פּראָזייכען, סינאַגאָגען) צום דאַווענען אין אַלע טיילען פון שטאָדט, און פון זיי האָט זיך בעזונדער אויסגעצייכענט די הויפּט-שוהל מיט איהר שענער געביידע און קינסטלעריש-רייכע בעפּוצונגען. די דאָזיגע שוהלען האָבען געדיענט אויך אַלס לעהר-הייזער (בתי מדרשים), וואו עס פלעגען שבת און יום טוב ערקלערט און געלייענט ווערן קאַפּיטלען פון דער תורה און די נביאים. בראש פון דער יודישער קהלה אין אַלעקסאַנדריע איז געשטאַנען אַ בעזונדער נשיא (עטנאַרך), וואָס „האָט אַכטונג געגעבען אויפ'ן פאָלק, גע'משפט צווישען איינעם און אַנדערן; געזעהען, אַז אַלע פליכטען און פאָרשריפטען זאָלען ערפילט ווערן — ווי אַ פיהרער פון אַ אונאָבהענגיגער שטאָדט" (סטראַבאָן).

אַזוי האָבען יודען געלעבט אין דער עגיפּטישער הויפּטשטאָדט — פול מיט שטאָלצער אַכטונג צו זיך אַליין און טיעף געאַכטעט אויך פון די אַרומיגע בעלי בתים און שכנים. זיך בעטייליגענדיג אַקטיוו אין אַלע צווייגען פון דעם געזעלשאַפטליכען און פּאָליטישען לעבען און שפּיעלענדיג אומעטום אַ דאָמינירענדע, טאָן-געבענדע ראָליע האָבען זיי, נאַטירליך, געמוזט אַרויפציהען פון צייט צו צייט אויף זיך דעם כעס פון אַ פעראינטערעסירטער פערזאָן און דאַן איז זיי אויסגעקומען נישט וועניג צו ליידען; דאָס איז אָבער געווען מעהר אַ

פאליטישער צוזאמענשטויס, ווי די פערפאלגונג צוליעב דעם ראסענ-אונטערשיעד אדער צוליעב דעם יודישען גלויבען. אזוי, למשל, איז פארגעקומען, אז נאך דעם טוידט פון דעם גוטהערציגען פטאלאמעאוס פילאמעטער, האט זיין אכזריות'דיגער ברודער, פטאלאמעאוס VII פיסקאן, אנגעהויבען פיהרען א קאמפף פאר'ן טראן מיט דער קעניגין-אלמנה קלעאפאטרא (145). פיסקאן האט געהאט אויף זיין זייט די שטיצע פון רוים, דאגעגען אבער איז די סימפאטיע פון די אלעקסאנדרינישע יודען געוועזען אויף קלעאפאטרא'ס זייט, און בראש פון איהר מיליטער איז געשטאנען דער אויבען דערמאהנטער חוניו. דאס האט אויפגערייצט דעם ברוטאל-מערדערישען פרעטענדענט און ער האט זיך בעשלאסען אויף א שרעקליכען שריט: ער האט בעפעהלען זיינע סאלדאטען, צונויפצוטרייבען מאסען יודען מיט זייערע פרויען און קינדער אויף'ן מארק, און דאן ארויפלאזען אויף זיי א מחנה אויס-געהונגערטע, צורייצטע העלפאנטען; ביי דער אויספיהרונג פון דער נקמה איז אבער פארגעקומען עטוואס אונערווארטעטעס: אנשטאט זיך ארויפצעווארפען אויף די שוצלאזע יהודה'עער, האבען זיך די צעווילדעטע העלפאנטען אומגעווענדעט צו זייערע אייגענע פיהרער און אנגעמאכט צווישען זיי א חורבן. פיסקאן האט זיך דאן אבגעזאגט פון זיין ווילדער נקמה, און צום זכר פון דער ישועה, וואס איז בעטראכט געווארען פון פאלק אלס נס פון הימעל, איז אין דער אלעקסאנדרינישער יודישער געמיינדע איינגעפיהרט געווארען א יעהרליכער יום-טוב.

מעהר אבער, פיעל מעהר ווי אויף די דערמאהנטע געביטען, האבען די יודען אין אלעקסאנדריע געווירקט אויף דער אזוי גערופענער „אלעקסאנדרינישער ליטעראטור". דא האבען זיי געשאפען עטוואס אזוינס, וואס האט געהאט א בעדייטענדען איינפלוס אויף דעם גאנצען גאנג פון דער וועלט-געשיכטע, אויף דער גאנצער שפעטערדיגער ענטוויקלונג פון דעם מענשליכען אידעען-גאנג. בעשטאנען איז די דאזיגע אלעקסאנדרינישע ליטעראטור פון א גאנצער רייהע פער-שיעדענארטיגע וויסענשאפטליכע, פילאזאפישע און פאעטישע ווערק אין דער גריכישער שפראך; געשריבען זענען אט די ווערק געווארען פון שריפטשטעלער, וואס האבען אנגעהערט צו פערשיעדענע, מעהר אדער ווייניגער העלעניזירטע פעלקער; און אט, אין דעם לאבירינט פון העלענישע אידעען און פארמען האט זיך אמשטארקסטען בולט

אַרויסגעוויזען דער יודישער עלעמענט, דער עלעמענט פון דער יודישער וועלט- און לעבענס-אַנשויאונג. די אַלעקסאַנדרינישע יודען האָבען די ערשטע פּראָקלאַמירט פאַר דער אַלטער קולטור-וועלט דעם יודישען שאַפונגס-גייסט, און דאָס קאָן גערעכענט ווערן אויך פאַר דעם ערשטען ממשות'דיגען צוזאַמענשטויס צווישען די ביידע וועלט-קולטורען, דאָס יודענטום און דעם העלעניזם, אויף דעם העלענישען באָדען, — דער צוזאַמענשטויס, פון וועלכען דאָס יודענטום איז ענדליך אַרויס מיט אַ פאָלשטענדיגען נצחון.

דאָס בעדייטענדסטע ווערק, וואָס די אַלעקסאַנדרינישע יודען האָבען אַריינגעבראַכט אין דער דעמאָלדיגער אינטערנאַציאָנאַלער ליטעראַטור, איז געווען די ביבעל אין אַ גריכישער איבערזעצונג. צו אונז זענען נישט דערגאַנגען קיינע ידיעות וועגען די אייגענטליכע מאָטיווען, וואָס האָבען בעוואויגען די אַלעקסאַנדרינישע יודען, זיך צו פערנעהמען מיט דער אַרבייט פון איבערזעצען די תורה; בעקאַנט איז נאָר, אַז די איבערזעצונגס-אַרבייט האָט זיך אָנגעהויבען נאָך אין דריטען יאָהרהונדערט פאַר קריסטוס'ן און איז געענדיגט געוואָרען אין צווייטען, און אַז די אונטערנעהמונג איז געשטיצט געוואָרען געוויסערמאַסען פון דעם עגיפּטישען הויף. ס'איז איבערגעזעצט געוואָרען דער גאַנצער תנ"ך (תורה, נביאים און כתובים), עטליכע אַנדערע פּאָעטישע און רעליגיעז-פילאָזאָפישע ווערק און אויך אַ טייל פון די ווערק, וועלכע זענען שפּעטער אַריינגענומען געוואָרען אין דער רייהע פון די ביבלישע אַפּאָקריפען. דערביי האָבען זיך די איבערזעצער נישט געהאַלטען שטרענג ביים טעקסט און אָפט האָבען זיי זיך ערלויבט, צוצוגעבען פערשידענע ערצעהלונגען און תפלות, — פון די, וועלכע זענען אַרומגעגאַנגען אין פאָלק. דאָס האָבען זיי בעזונדער געטאָן אין די לעצטע ביבעל-ספרים, וועלכע זענען נאָך נישט שטאַרק פערהייליגט געווען.

אין יהודה האָט מען געקוקט אויף דעם פאַקט פון איבערזעצען די תורה אין אַ פרעמדער, וועלטליכער שפּראַך, ווי אויף אַ מין פּראָפאַנאַציע (הייליגקייטס-פערשוועכונג), און דער טאָג, ווען די איבערזעצונג איז געענדיגט געוואָרען, איז דאָרט בעשטימט געוואָרען אַלס טאָג פון טרויער פאַר'ן גאַנצען פאָלק. דאָרט האָט מען צופיעל געהאַט געליטען פון דער העלענישער וועלט, דאָרט האָט מען זיך צופיעל געשראָקען פאַר דעם שעדליכען העלענישען איינפלוס און צו

פיעל האבען די אמת'ע פערזארגער פונ'ם פאלקס-גייסט זיך בעמיהט איהם איינצוציהען וואס מעהר אין זיין אייגענער שאלעכץ, אום צו קאנען זיך גלייכגילטיג בעציהען צו אזא מין גייסטיגער היימישקייט מיט די געצענדיענערישע העלענישע פעלקער. די אלעקסאנדרינישע יודען האבען זיך אבער, ווי ס'ווייזט אויס, גארנישט נערעכענט מיט דער אונצופריעדענהייט, און יעדער נייער ספר, וואס איז ערשיענען אין יהודה, איז גלייך איבערגעזעצט געווארען אין אלעקסאנדריע, ווערענדיג, אויף אזא אופן, דאס אייגענטום פון דער גאנצער ציוויליזירטער וועלט. א דאנק דעם אומשטאנד זענען צו אונז דערגאנגען אזעלכע אוצרות פון יודישען גייסט און יודישער שאפונג, ווי „די חכמה פון יהושע בן סירא“, „דאס ערשטע בוך פון די מכבי'ער“, דער „ספר חנוך“ און נאך אנדערע „אפאקריפען“, וואס זייערע העברעאישע ארינינאלען זענען פערלוירען געגאנגען.

אויסער די דערמאהנטע איבערזעצונגען האבען זיך די אלעקסאנדרינישע יודען אליין אויך געפרובט בעארבייטען די יודישע פערגאנגענהייט, מיט דעם צוועק צו דערווייזען די גרויסקייט פון דעם יודישען גייסט און די נעטליכע אייביגקייט פון דער יודישער אמונה. אזוי האט א געוויסער יאזאן פון קירענייקע פערפאסט א גריכיש ווערק אין פינף טיילען, אין וועלכע ער האט אויספיהרליך געשילדערט די יהודה'עאישע בעפרייאונגס-בעוועגונג און די מלחמות פון די חשמונאים. פון דעם ווערק זענען צו אונז דערגאנגען נאר געקליבענע פראגמענטען, וועלכע זענען שפעטער צוזאמענגעשטעלט געווארען אונטער דעם נאמען „דאס צווייטע בוך פון די חשמונאים“. אין דעם „צווייטען“, אלעקסאנדרינישען בוך קומען אריין פערשיעדענע פאלקס-לעגענדעס וועגען די בעהאנדעלטע געשעהענישען, — אזעלכע, וואס אין דעם „ערשטען“, יהודה'עאישען, חשמונאים-בוך זענען זיי גאר נישטא. דאס אלעקסאנדרינישע חשמונאים-בוך איז בכלל געשריעבען אין דעם טאן פון די גריכישע רעטאריקער און האט נישט אין זיך, נישט די ביבלישע פשטות און נישט די שטרענגע זאכליכקייט פון דעם ערשטען ספר המכבים. פאר דעם אלעקסאנדרינישען אויטאר איז אין דעם קאמפף פון די חשמונאים מעהר וויכטיג דער רעליגיעזער עלעמענט, ווי די פאליטישע בעפרייאונג פון יהודה. ער בעמיהט זיך כסדר צו דערווייזען, אז די יודישע אמונה האט דא אבגעהאלטען א נצחון איבער די אכזריות'דיגע צוואנגס-מיטלען פון היידענטום, און

דאגעגען נעהט איהם דער פאליטישער נצחון גאנץ ווייניג אן.

אט די אלע ארבייטען זענען אבער געווען נישט מעהר, ווי די ערשטע שריט אויף דעם וועג פון א נעהנטערער גייסטיגער פערוואנדשאפט, פון א ענגערן גייסטיגען צוזאמענלעבען, — די ערשטע שריט, נאך וועלכע עס האט זיך איצט אנגעהויבען די אינטענסיווע שאפונגס־טעטיגקייט פון דעם יודישען גייסט. אליין דורכגענומען און בעאיינפלוסט פון די גריכישע פילאזאפישע אידעען און ענטציקט פון זייער פארם און שענקייט, האט די אלעקסאנדריניש־יודישע אינטעליגענץ קודם כל געשטרעבט, מקרב צו זיין די תורה צו דעם גריכישען געדאנקענגאנג און צו דערווייזען, אז דאס יודענטום און דער העלעניזם שטאמען ביידע, איינגענטליך, פון איין מקור און אנערקענען ביידע כמעט איינע און די זעלבע אמת׳ען. דאס האט, נאטירליך, געמוזט בעגעגענען א געוויסען ווידערשטאנד פון דער העלענישער זייט, וואו מ׳האט בעטראכט די גריכישע פילאזאפיע פאר דער איינציג ריכטיגער און איינציג בערעכטיגטער, און די יודישע שריפטשטעלער זענען, אויף אזא אופן, נישט ווילענדיג אריינגעצויגען געווארען אין א שארפער פאלעמיק, אין וועלכער זיי האבען זיך שוין בעמיהט נישט בלויז צו פערטיידיגען די יסודות פון יודענטום און זיי צו בערעכטיגען, נאר אויך זיי צו פראפאגאנדירען, זיי צו פערשפרייטען אין דער ארומיגער קולטור־וועלט. פעראייניגען די יודישע מיט דער העלענישער קולטור איז ארגאניש אונמעגליך געווען, און סוף כל סוף האט געמוזט אויסברעכען א ביטערער קאמפף צווישען דעם עצם מהות פון יודענטום, דעם עטישען מאנאטעאיזם, און דעם איינענטליכען וועזען פון דער גריכישער קולטור, דעם עסטעטישען פאליטעאיזם.

פון די ערשטע אלעקסאנדרינישע יהודה׳ער, וואס האבען געפרובט צוטרעטען צו דער תורה מיט דעם קריטעריום פון דער גריכישער אידעען־וועלט איז געווען א געוויסער אריסטאבול, וואס האט געלעבט אין אלעקסאנדריען פאר פטאלאמעאוס פילאמעטער׳ן (150—170). ער האט אנגעשריבען א ווערק וועגען משה׳ס געזעצגעבונג, אין וועלכען ער האט געזוכט צו דערווייזען, אז די אלע פילאזאפישע סיסטעמען פון די גריכישע דענקער פיטאגארוס, סאקראטוס און פלאטאן זענען אנגעוואונקען אין דער יודישער תורה, און אז משה׳ס לעהרע ענטהאלט אין זיך דאס בעסטע און טיעפסטע פון דעם אלעמען, וואס עס האבען געפרעדיגט די גריכישע פילאזאפען אין

אלע צייטען און דורות. דער אריסטאבול איז אויך געווען דער ערשטער, וואס האט זיך בענוצט מיט דער אלעגארישער מעטאדע, אום צו ערקלערן די אנטראפאמארפיסטישע שטעלען פון דער תורה (די אויסדריקען, וואס חאראקטעריזירען גאט אלס א וועזען מיט מענשליכע אייגענשאפטען; למשל: גאט האט געזאגט, גאט האט זיך אומגעקעהרט צו איהם א. ג. א.) ערקלערנדיג, אז אט די אלע שטעלען דארף מען נישט פערשטעהן בוכשטעבליך, נאר בילדליך, לויט דעם זין, וואס זיי ענטהאלטען אין זיך.

צו דעם צוועק פון ארויסווייזען די גרויסקייט פון דעם יודישען גייסט, איז אממעהרסטען אויסגענוצט געווארען די יודישע געשיכטע. אין דעם איינציגען צווייטען יאהרהונדערט פאר דער קריסטליכער ערא, האבען גאנצע דריי יודישע שריפטשטעלער בעארבייט די יודישע פערגאנגענהייט אין א גאנצער רייהע ווערק, אין וועלכע עס ווערט דערוויזען, אז משה האט דער ערשטער בעקאנט יודען מיט דער קונסט פון שרייבען, און פון זיי איז'ס ערשט איבערגעגאנגען צו די פיניקער, וועלכע האבען עס ווידער, פון זייער זייט, איבערגעגעבען די גריכען; אז די גאנצע עגיפטישע קולטור שטאמט פון די יודישע פאטריארכען אברהם, יוסף און משה, פון וועלכע דער לעצטער איז איבערהויפט דער איינציגער ענטדעקער און בעשעפער פון אלע וויסענשאפטען און קונסט-געביטען.

איינצעלנע עפיזאדען פון דער יודישער פערגאנגענהייט האבען געדיענט אלס סיושעטען אויך פאר פאעטישע שאפונגען. דער עלטערער פילאן האט אנגעשריבען א עפישע פאעמא „וועגען ירושלים", וואו ער האט בעזונגען דאס לעבען פון די ערשטע יודישע פאטריארכען און די פרעכטיגע גרויסקייט פון דער יהודה'עאישער הויפטשטאדט; א צווייטער דיכטער (גיכער א שומרוני), מיט'ן נאמען טעאדאט, האט אנגעשריבען א העלדען-פאעמא וועגען שכם, די הייליגע שטאדט פון די שומרונים, וועלכע יעקב'ס קינדער האבען איינגענומען נאך דער אוועקרויבונג פון זייער שוועסטער דינה; א געוויסער יחזקאל האט אנגעשריבען א דראמא, אין וועלכער ער האט געשילדערט דאס לעבען פון משה רבינו און דעם נס פון יציאת מצרים; און אזוי איז כמעט די גאנצע ביבעל בעהאנדעלט געווארען פאעטיש אדער פילאזאפיש.

די דאזיגע שטארקע ענטוויקלונג פון דער יודיש-העלענישער לי-

טעראַטור, וואָס איז איינגאַנצען דורכגעדרונגען געווען מיט דער איינציגער טענדענץ: צו לויבען דעם יודישען גייסט און דעם יודישען פאָלק, — האָט אַרויסגערופען אַ גאַנצע רייהע ווערק געגען יודען און געגען דעם יודישען גלויבען. אַזוי האָט אַ געוויסער עגיפּטישער גייסטליכער, מיט'ן נאָמען מאַנעטאָן, אָנגעשריבען אַ ווערק מיט די שענדליכסטע בלבולים אויף יודען, און ווי ס'איז צו גלויבען, איז דאָס ווערק זעהר פּאָפּולער געוואָרען און האָט זיך געוואונען אַ סך אָנהענגער און נאָכאַהמער. אָט דער אומשטאַנד האָט געצוואונגען די יודישע שריפטשטעלער צו געפינען פאַר זייערע פערטיידיגונגס־ווערק אַ מעהר איבערציינגענדע פאָרם, און פון דאַנען שטאַמט די אַזוי גערופענע „פּסעודאָגראַפישע" ליטעראַטור. יודען האָבען אָנגעהויבען אַריינצולעגען זייערע מיינונגען און אידעען אין מויל פון פערשידענע אַלגעמיינע בעריהמטע פּערזענליכקייטען; אַזוי איז ענטשטאַנען אַ גאַנץ ווערק „וועגען יודען" אויף דעם נאָמען פון דעם בעריהמטען גריכישען פילאָזאָף העקאַטאַ פון אַבדעראַ, וואָס האָט געלעבט אין דער צייט פון אַלעקסאַנדער דעם גרויסען. אין דעם ווערק זוכט דער גריכישער פילאָזאָף צו איבערציינגען דער וועלט, אַז די יודישע אמונה איז ריין פון יעדען מין אַבערגלויבען און די יודען זענען מיט לייב און לעבען איבערגעגעבען זייער גאָט און זיינע געזעצען; צו דעם צוועק שילדערט ער די בעדייטענדסטע מאָמענטען פון דער יודישער געשיכטע, און דערביי ברענגט ער אויך געוויסע עפּיזאָדען פון זיין אייגענער ערפאַהרונג. חאַראַקטעריסטיש איז די פאָלגענדע ערצעהלונג:

„ווען איך האָב מיך אַוועקגעלאָזען צום שוואַרצען ים, האָט זיך צווישען די אַנדערע יהודה'עאישע רייטער, וואָס האָבען אונז בעגלייט, געפונען אויך איינער מיט'ן נאָמען משולם, אַ מענש אַ שטאַרקער אין גייסטיג, אין קערפּערליך] און, ווי אַלע האָבען אויף איהם עדות געזאָגט, — דער בעסטער בויגען־שיסער צווישען אַלע גריכען און באַרבאַרען. אויפ'ן וועג האָט איין וואָהרזאָגער, וואָס האָט נביאות געזאָגט לויט דער בעוועגונג פון פויגעל־פליה (אָרניטאָמאַנטיע, זעהר אַ פערשפּרייטע ערשיינונג אין דער אַלטער וועלט), געהייסען דעם גאַנצען קאַראַוואַן זיך אָבשטעלען. דאַן האָט דער דערמאָהנטער מענש (משולם) געפרעגט, פאַרוואָס מ'געהט נישט ווייטער; דער וואָהרזאָגער האָט איהם אָנגעוויזען אויף די פליה־בעוועגונגען פון פויגעל און געזאָגט: אויב ער וועט זיך דאָ אָבשטעלען, דאַרפען מיר זיך אויך אָבשטעלען;

אויב ער וועט זיך אויפהויבען און פליהען פאראויס, וועלען מיר אויך קענען ווייטער געהן און אויב ער וועט פליהען צוריק, דארפען מיר זיך אומקעהרען צוריק אהיים. משולם האט דאן שווייגענדיג אנגע-שטעלט זיין פייל, א ציה געטאן און דערשאסען דעם פויגעל אויפ'ן ארט. דער וואהרזאגער און די איבריגע האבען זיך ארויפגעווארפען אויף משולם'ען און איהם אנגעהויבען צו בעשיטען מיט קללות; ער האט זיי אבער געענטפערט: „אונגליקליכע, וואס ווילט איהר פון מיר האבען?“ און נעהמענדיג דעם טויטען פויגעל אין האנד האט ער פארטגעזעצט: ווי אזוי האט עס דער פויגעל, וואס האט זיין אייגענעם לעבען נישט געקענט ראטעווען פון געפאהר, ווי אזוי האט ער עס געקענט אונז ראטען עטוואס קלוגעס וועגען אונזער וועג! ווען ער וואלט ווירקליך קענען פאראויסזעהען די צוקונפט, וואלט ער נישט געפלויגען אויף דעם ארט און וואלט זיך געשראקען פאר דער טויט-פייל פון דעם יהודה'ער משולם“.

א עהנליכע ארבייט איז „אריסטעאס בריעף“, וואס איז פערפאסט געווארען אינ'ם צווייטען יאהרהונדערט פאר דער קריסטליכער ערא. דאס איז א יודיש ווערק, געשריבען אין דער פארם פון א בריעף, וואס דער גריכישער בעאמטער אריסטעאס שרייבט צו זיינעם א פריינד, אין וועלכען ער דערצעהלט איהם, ווי אזוי עס איז געקומען דערצו, אז די ביבעל זאל איבערזעצט ווערן אין דער גריכישער שפראך. דא ווערט איבערגעגעבען א טיעפער פילאזאפישער דיאלאג וועגען דער יודישער תורה צווישען דעם יודישען כהן גדול און נאך יודישע חכמים פון איין זייט, און דעם קעניג פטאלאמעאוס פילאדעלפוס מיט זיינע מקורבים — פון דער צווייטער זייט. דער קעניג שטעלט די יודישע זקנים א גאנצע רייהע פראגען וועגען ענינים פון מאראל, פי-לאזאפיע, פאליטיק און געזעלשאפטליכע איינפיהרונגען, און ווערט אי-בערראשט פון זייערע טיעפזיניגע און ריכטיגע תשובות.

אין די אלע ווערק זעהט זיך דייטליך ארויס די דאפעלטע כונה: בעפרטיידיגען דעם יודישען גלויבען און פראפאגאנדירען איהם. בעזונ-דער בולט זעהט זיך אבער די פראפאגאנדיסטישע שטרעבונג ארויס אין די אזוי גערופענע סיבילליען. דארט ווערט אפען געפרעדיגט דאס יודענטום, אלס מוסטער פון אמת'ן גלויבען און הויכער זיטליכ-קייט. מיט דעם מויל פון גריכישע נביאות אדער געטליכע ארקולען ווענדעט זיך דער יודישער דיכטער צו דער גאנצער העלענישער

וועלט, און שרייט אויס צו איהר:

צו וואס טראגסטו אומזיסטע מתנות די טוידטע און קרבנות
— די געטער?
ווער האט אין דיין נשמה דעם טעות אריינגעבראכט?
ווער האט דיך אנגערעדט צו פערלאזען די שיין פונ׳ם גרוי-
סען גאט?

דער אויטאר ווייזט אן אויף יודען, ווי אויף די פארשטעהער
פון אמת׳ען גלויבען און זאגט:

זיי האט דער אונשטערבליכער דערהויכט, געמאכט פאר
נביאים פונ׳ם מענשען-געשלעכט,
זיי אליין האט ער געגעבען חכמה און גלויבען און גוטע
געפיהלען אין הארצען.
זיי עהרען נישט די צ...ילדונגען פון געטער, די אויסאר-
בייטונגען פון מענשענהענד;
זיי עהרען גאט, דעם אלמעכטיגען
און אונשטערבליכען, און דאן זייערע עלטערן.
מעהר פון אלע מענשען אין דער וועלט
געדענקען זיי די הייליגקייט פונ׳ם פאמיליען-געלעגער...
זיי גיבען זיך נישט איבער קיין אונרייניגע פערקעהרען מיט
יונגלינגע,
ווי די פיניקער, עגיפטער, לאטינער —
די פעלקער פון דער ווייטער עללאדע.

און עס מוסר׳ט דער אנאנימער דיכטער די געצענדיענערישע
פעלקער, און זאגט זיי פאר די גרויזאמסטע שטראפען פון דעם אל-
מעכטיגסטען גאט, און זעהט פאר זיי נאר איין אויסוועג — איננאנ-
צען איבערבויען און בעניייען זייער גייסטיגע וועלט, לויט די יסודות
פון יודענטום, פון דעם יודישען מאנאטעאיזם, פון דער יודישער
עטיק. דאס האט דער יודישע גייסט געקעמפפט מיט דער אלטער,
גריכיש-רוימישער וועלט פאר זיין וועזען, פאר זיין איינפלוס, און ענד-
ליך האט ער זי בעזיעגט: עס האט זיך אנגעהויבען די גרויסע בע-
וועגונג פאר דעם יודישען גלויבען, און אויף אזא אופן איז געשאפען
געווארען א באדען פאר דער נייער, עקסטרעמער פארם פון יודענ-
טום, — פאר דער תורה פונ׳ם נ ו צ ר י.

ווייניגער בעדייטענד אבער אויך מיט א בעשטימטען איינפלוס

אויף דעם ארומיגען לעבען איז געוועזען די יודישע קאלאניע אין
רוים. דארט, ווי אין גאנץ איטאליען בכלל, האבען זיך געפונען
מאסען יודען נאך פון די אלטע צייטען; דאס זענען געוועזען אממעהר-
סטענטייל יהודה׳ער פון מצרים און קליין אזיען, וואס האבען גע-
האט האנדעלס-בעציהונגען מיט דער רייכער רוימישער רעפובליק, און
זיך דארט בעזעצט. זיי האט אבער געפעהלט דער אינטעליגענטער
עלעמענט, וואס זאל זיי פיהרען, האלטען צוזאמען און געבען א
בעשטימטען כאראקטער, און דאס האבען זיי איצט בעקומען אין
דער געשטאלט פון די געפאנגענע, וואס פאמפעיוס האט מיטגעבראכט
מיט זיך פון יהודה. די לעצטע זענען פון די אלט-בעזעסענע יודען
אויסגעקויפט געווארען, און דאן איז די גאנצע יודישע קהלה אין רוים
אויך מעהר ארגאניזירט און גוט אוועקגעשטעלט געווארען. געוואוינט
האבען די רוימישע יודען, צוזאמען מיט די „פרייגעלאזענע“ (ליבער-
טיני׳ם), אויף דער רעכטער זייט פון טייך טיבער, נישט ווייט פונ׳ם
וואטיקאן-בארג, און ווי ס׳איז צו זעהען פון פערשידענע קוועלען הא-
בען זיי געשפיעלט נישט קיין קליינע ראליע אינ׳ם פאליטישען לעבען
פון לאנד. לויט די געזעצען פון דער רעפובליק האבען אלע איינ-
וואוינער פון לאנד געהאט שטים-רעכט בנוגע צו די וואהלען — דאס
אליין האט שוין די יודען געגעבען א בעשטימטע מאכט אין די הענד;
און אויף ווי ווייט זיי האבען פערשטאנען די דאזיגע מאכט אויסצונו-
צען, לאזט זיך דרינגען פון דעם פאקט, וואס דער בעריהמטער רוי-
מישער רעדנער ציצערא האט מורא געהאט צו האלטען זיינע א
יודענפיינדליכע רעדע אין דער געגענווא־ט פון יודען. עס האט זיך
געהאנדעלט דארט וועגען א געוויסען אנגעקלאגטען, מיט׳ן נאמען
פלאקוז, וואס איז בעשולדיגט געווארען אין בערויבען די יעהרלי-
כע נדבות פאר׳ן בית המקדש פון עטליכע קליין-אזיאטיש-יודישע
קהלות, און ציצערא האט איהם פערטיידיגט; דערביי האט ער בע-
מערקט, אז ער וואלט גערן גערעדט שטיל, אום עס זאלען איהם
נישט הערען די יהודה׳ער, וואס געפינען זיך צווישען פובליקום. זיין
העץ-רעדע נעגען יודען האט ער אבער דאך געהאלטען, און צווישען
אנדערעם האט ער אויך דאס געזאגט: „ווען ירושלים איז נאך נישט
בעזיגט געוועזען און די יהודה׳ער האבען נאך געלעבט אין פריעדען,
האבען זיי שוין אויך ארויסגעוויזען א טיעפע אבנייגונג נעגען דעם
גלאנץ פון דער רוימישער מלוכה, נעגען דעם שטאלץ פונ׳ם רוימי-

שען נאמען, נעגען אונזערע געזעלשאפטליכע געזעצען, און אין דער לעצטער מלחמה האט ערשט די יהודה'עאישע נאציאן איגנאנצען ארויסגעוויזען, ווי פיינדליך זי איז צו אונז געשטימט".

דאס איז אלץ געווען אין די לענדער, וואו יודען האבען זיך געפונען, אויסער יהודה. אין יהודה גופא, ווידער, איז די בעפעלקערונג צופיעל פערנומען געווען מיט קאנקרעטע, ממשות'דיגע לעבענספראגען, אום צו קאנען זיך איבערגעבען די ארבייט פון שאפען ליטעראטור. די חשמונאים האבען פערברייטערט די גרענעצען פון לאנד און פעראייניגט אלע טיילען פון פאלק, וועלכע זענען פריהער געווען צושפרייט איבער די פערשידענע צפון- און דרום-פראווינצען. צוזאמען מיט די דאזיגע איינגענומענע געגענדען האט זיך אבער אריינגעריסען אין יהודה א שטראם פון פרעמדע, גריכישע אדער העלעניזירטע, בעפעלקערונגען, וואס זענען אי לויט זייער ראסע, אי לויט זייער גייסט, אינגאנצען פרעמד געווען דעם יודישען פאלק און האבען נישט געקענט איינגעשלונגען ווערען אין זיין ארגאניזם, — ווי דאס איז געווען דער פאל מיט די ראסען-פערוואנדטע אדומ'ער. אזוי ווי אין געוויסע געגענדען פון לאנד (הינטער'ן ירדן) און אין עטליכע צענטערן פון גליל (שומרון) האבען אט די פרעמדע בעפעלקערונגען אויסגעמאכט די מעהרהייט נעגען די יודישע איינוואוינער, האט זיך געמוזט אויסארבייטען מיט דער צייט א בעשטימטע געגענזייטיגע בעציהונג צווישען דיביידע שיכטען און זייערע קולטורען, און די בעציהונג איז געווען א איינענארטיגע: פון איין זייט האבען זיך די אינערליכע עטיש-רעליגיעזע בעגריפען פון יודענטום אריינגעריסען ביסליכווייז אין דער געצענדיענערישער וועלט-אנשויאונג און אונטערגעגראבען אונבעמערקט איהרע יסודות; דא איז אלזא פארגעקומען דאס איינענע, וואס מיט דער אלעקסאנדריגישער יודיש-העלענישער ליטעראטור, און דער איינפלוס איז אויך געווען דער איינענער. פון דער צווייטער זייט אבער האט דער העלעניזם געווירקט אויף די אויסערליכע פארמען פון דעם יודישען לעבען און אויף איהם ארויפגעלעגט דעם שטעמפעל פון דער גריכישער קולטור. א קליין ווינקעלע אין דער גרויסער מזרח-וועלט, — וואס האט זיך דאן אינגאנצען געפונען אונטער דעם איינפלוס פון העלעניזם—, האט יהודה טיעף אינערליך דאך נישט אויפגעהערט ווייטער צו ציהען דעם פאדים פון איהר אייביגען אמת, פון איהרע אייביגע אידעאלען; אויסערליך אבער האט זי זיך אויף אונטערגעגעבען דעם דערמאהנטען מעכטיגען איינפלוס און פון איהם

בישט ווענינ געלערנט .

אין ענגערע בעציהונגען מיט דער ארומיגער קולטור איז יהודה געקומען אויך א דאנק איהר אינטערנאציאנאלען האנדעל . די איינגענומענע האפענס פון דעם מיטעללענדישען ים האבען געמאכט יהודה פאר א בעדייטענדען צענטער פון דעם וועלט-האנדעל . יהודה'ער עקספארטירען און אימפארטירען פערשידענע פראדוקטען אין און פון די פערשידענסטע לענדער , און ווערען אויף אזא אופן פערמיטלער צווישען דער ארומיגער ציוויליזאציע און זייער היימישען לעבען . עס רייסען זיך אריין מאסען גריכישע ווערטער אין דעם העבראיש-ארמי'שען דיאלעקט (דער דיאלעקט האט די יודען אין יהודה דאן גערידענט אלס אומגאנגס-שפראך) און זויגען זיך איין אין זיין מארך און בלוט ; די אריסטאקראטען הויבען זיך אן רופען מיט גריכישע נעמען ; די חשמונאים ווערען אלץ מעהר און מעהר פערוואנדעלט אין פשוט'ע וועלטליכע הערשער אהן א שום שאטירונג פון גייסטליכקייט , און מיט זיי געהען , נאטירליך , אויך די צדוקי'שע מאסען , וועלכע האבען פון אייביג אן געשטרעבט , צונויפצושמעלצען די יודישע מיט דער גריכישער קולטור .

געגען אט דעם שטראם פון גריכישע זיטען און לעבענס-פארמען , וואס האט געשטעלט אין געפאהר דעם עצם קיום פון יודענטום , זענען פעלזענפעסט און שטארק געשטאנען די פרושים . וואס מעהר אבזונדערן דאס פאלק פון דער געצענדינערישער ציוויליזאציע , וואס מעהר איהם אריינציהען אין זיין אייגענער שאלעכץ , וואס בולט'ער אויסדריקען אויף איהם זיין אייגענעם שטעמפעל — דאס איז זייער דעה'ז . און דינים אויף דינים ווערען געשריבען , און סיגים אויף סיגים ווערען געשאפען , און יעדער טריט פונ'ם יודענ'ס אלטעגליכען לעבען בעקומט א געוויסע ספעציפיש-יודישע שאטירונג , א געוויסע ספעציפיש-יודישע פיזיאנאמיע ; דאס האט דער נאציאנאלער ערהאלטונגס-אינסטינקט געהייסען דעם יודען , זיך אליין ארומצוימען , אום גאנץ צו בלייבען , אום נישט מיטגעצויגען צו ווערן מיט דעם שטראם פון דער ארומיגער קולטור .

ביי אזא אינטענסיווער טעטיגקייט פון די אויסגעוועהלטע יודישע גייסטער האט אייגענטליך די עפאכע געדארפט זיין זעהר רייך אין ליטעראַרישע שאפונגען — דאס איז אבער דא דער פאל נישט געוועזען . די סבה פון דער ערשיינונג ליעגט , ווי געזאגט , אין די ברענענדע לעבענס-פראגען , וואס האבען צו יענער צייט בעהערשט אינגאנצען די בעסטע זיהן פון פאלק , און דערצו לאזט זיך אננעהמען אויך די השערה , אז

פיעל בעדייטענדע ווערק פון יענער עפאכע זענען פשוט פערלוירען גע־גאנגען, א דאנק די טומעלדיגע געשעהעניששען.

צו די בעדייטענדסטע פון די ווערק, וואס זענען יא דערגאנגען צו אונז פון יענער צייט, דארף מען רעכנען די גרויסע היסטארישע בע־שרייבונג אונטער דעם נאמען „דאס ערשטע בוך פון די מכבים". דא ווערט געשילדערט דער קאמפף פון יהודה פאר איהר פרייהייט, אנהויבענ־דיג פון דעם ערשטען חשמונאי'שען אויפשטאנד און ענדיגענדיג מיט דעם חשמונאים־קעניג שמעון. לויט זיין סטיל און פארם איז דער „ספר המכבים" זעהר נאהנט צו די בעסערע היסטארישע ווערק פון דער ביבעל, און בעזונדער כאראקטעריסטיש פאר דעם בוך איז דאס, וואס אין איהם ווערט אמשטארקסטען בעטאנט דער פאליטישער עלע־מענט, און דער גאנצער ערפאלג פון די מכבי'ער ערקלערט זיך דא אלס פשוט'ער וועלטליכער העראאיזם אדער אלס פשוט'ע פאליטישע קלוגהייט, וואס האט מיט גאט און מיט זיין השגחה גארנישט צו טאן. דער העברעאישער (אדער ארמי'שער) אריגינאל פון דעם ווערק איז פערלוירען געגאנגען, און דערגאנגען צו אונז פון איהם איז נאר די גריכישע איבערזעצונג, וואס איז אריינגענומען געווארען אין דער אלעקסאנדרינישער ביבעל. אין יהודה גופא, דאגעגען, איז דער ספר המכבים נישט אריינגענומען געווארען אין דער רייהע פון די ביבעל־ווערק, — עס איז אריינגעפאלען צווישען די אפאקריפען (זיי־טיגע ספרים), וואס האבען נישט דעם אויטאריטעט פון די הייליגע שריפטען. דאס איז פארגעקומען דערפאר, וואס דער לעצטער טייל פון דער ביבעל (כתובים) האט שוין געהאלטען ביים אבגעשלאסען ווערן, און די גייסטיגע פיהרער פון פאלק האבען נישט געפונען פאר מעגליך איינצושליסען אזא וואכענדיג ווערק, ווי דער ספר המכבים, וואס האט נישט אין זיך קיין שום רעליגיעזע שאטירונג, — אין דעם רייכסטער פון די הייליגע ביבעל־ספרים.

שטארק בעליעבט אין יענער צייט איז געווען די אפאקאליפטי־שע שאפונגס־פארם, די פארם פון מיסטישע נבואות און „זעהונגען", עס ווייזען זיך נייע נביאים, וואס פרובען נאכאהמען דעם „ספר דניאל"; זיי טרעטען נישט ארוים, ווי די אלטע נביאים, אלס אפענע מוכיחים און פאראויסזאגער, נאר לעגען אריין זייערע געדאנקען און געפיהלען אין מויל פון א געוויסען הייליגען אדער חכם פון די אלטע צייטען. די דא־זיגע [illegible], וועלכע זענען שפעטער געזאמעלט געווארען אונטער דעם

אַלגעמײנעם נאָמען „דער ספר חנוך", זענען, װײַזט אויס, געשריבען געװאָרען אין העברעאיש אָדער ארמיש. „דער ספר חנוך" שטעלט פאָר מיט זיך אַ זאַמלונג פון פערשידענע „זעהונגען", װאָס זענען פערפאַסט געװאָרען פון פערשידענע אויטאָרען אין אַ פערלויף פון צװײ אָדער דרײַ הונדערט יאָהר, און זײַנע לעצטע טײלען האָבען שוין אין זיך שפורען פון קריסטענטום. אין די שפּעטערדיגע קאַפּיטלען (85-90) פון דעם אײגענאַרטיגען ספר, ענטװיקעלט דער אויטאָר די פאָלגענדע מײנונג װעגען דער װעלט-געשיכטע: די גאַנצע געשיכטע פון דער װעלט טײלט זיך אויף פערשידענע קרײַזען, אין'ם צענטער פון װעלכע עס געפינט זיך דאָס יודישע פאָלק. דאָס לעצטע איז געשילדערט אין דער געשטאַלט פון אַ סטאַדע שעפּסען, װאָס געהערט צו גאָט, און איז איבערגעגעבען געװאָרען אין די הענד פון װילדע חיות, װעלכע פײַניגען די אונגליקליכע שעפּעלעך און רײַסען שטיקער פון זײ. די פון גאָט בעשטימטע פּאַסטוכער קענען זײערע שעפּסעלעך נישט שיצען, נאָר אײנמאָל, װען אַ מחנה װילדע רויב-פויגעל האָט זיך אַרויפגעװאָרפען אויף גאָט'ס סטאַדע, האָט זי זיך אַנטקעגען געשטעלט.

"איך האָב געזעהען, װי בײַ די שעפּסען זענען הערנער אויסגעװאַקסען, — די ראָבען האָבען אָבער די הערנער אויסגעריסען. איך האָב געזעהען, װי בײַ אײנעם פון די שעפּסען איז אויסגעװאַקסען אַ גרויסער האָרן — דאַן האָבען זיך די אויגען בײַ אַלעמען געעפענט... איך האָב געזעהען, װי דער האַר פון די שעפּסען איז געקומען צו זײ, האָט גענומען אין האַנד דעם סצעפּטער פון זײַן צאָרן און איהם אַ װאָרף געטאָן אין דר'ערד, אַזוי אַז ער איז צופאַלען אויף ברעקלעך, און אַלע (װילדע) חיות און רויב-פויגעל זענען אַנטלאָפען פון די שעפּסען און פערשװאונדען געװאָרען אין'ם תהום פון דר'ערד, װאָס האָט זיך איבער זײערע קעפּ פערמאַכט. איך האָב געזעהען, װי די שעפּסען איז איבערגעגעבען געװאָרען די גרויסע שװערד, און די שעפּסען האָבען זיך אַװעקגעלאָזען נעגען אַלע חיות פון דר'ערד, אום זײ צו טוידטען, און אַלע חיות און רויב-פויגעל זענען אַנטלאָפען פאַר זײ. און איך האָב געזעהען, װי דער טראָן האָט זיך אויפגעהויבען אין'ם געליבטע לאַנד, און דער האַר פון די שעפּסען האָט זיך געזעצט אויף איהם..."

דאָס איז אַ פאַנטאַסטישע שילדערונג פון דעם חשמונאי'שען אויפ-

שטאַנד אין דער צײַט פון די סירישע רדיפות און פּײַניגונגען, און ווי ס'איז צו גלויבען, שטאַמט דאָס גאַנצע ווערק פון די איסיים, וועלכע האָבען אַלץ צוגעשריבען גאָט און געקוקט אויף דעם גאַנצען יודישען לעבען, ווי אויף „גאָט'ס קעניגרײַך".

צווישען די אַפּאָקריפען פון יענער עפּאָכע געפינט זיך נאָך אַ ווערק, וואָס איז אויך דערגאַנגען צו אונז אין אַ גריכישער איבערזעצונג. דאָס ווערק, „שלמה'ס פּסאַלמען", בעקלאָגט די אַרומטרײַסעניש אין דעם חשמונאַי'שען הויף און איז אין אַלגעמײַן בײַז געשטימט געגען דער חשמונאים-דינאַסטיע. „דוד'ס שטוהל" איז פערנומען געוואָרען פון אַ געשלעכט, וואָס גאָט האָט איהם נישט אויסגעוועהלט, און אַט איז איצט די הײליגע שטאָדט פערגאָסען געוואָרען מיט יודיש בלוט און דער הײליגער מזבח — פערשמוצט געוואָרען פון אונרײַנע געצענדיענער. און עס וויינט דער דיכטער, און שרײַט צו גאָט, און בעט איהם, ער זאָל שיקען זײַן „געזאַלבטען" אויסלײזער (משיח) פון דוד'ס הויז, וואָס וועט פערשטאַרקען ישראל'ס לאַנד, דערהײטערן די נישט ערהליכע הערשער און פערטרײַבען די געצענדיענער פון ירושלים.

נישט אויפגעהערט זיך צו ענטוויקלען האָט אויך די ליטעראַטור פון „חכמות" און „משלים" אין'ם גײַסט פון ספר בן-סירא. פון די דאָזיגע מאָראַל-פילאָזאָפישע אַפאָריזמען זענען צו אונז דערגאַנגען קלײנע טײלען — יענע, וועלכע זענען שפּעטער געזאַמעלט געוואָרען אין די „פּרקי אבות". דאָ זענען די אַפאָריזמען אַרײַנגעטראָגען געוואָרען אונטער די נעמען פון דרײַ „פּאָרען" (זוגות) געלעהרטע, פון וועלכע יעדעס אײנציגע איז געשטאַנען בראש פון אַ געוויסער לעהר-אינסטיטוציע אין פערשידענע צײַטען.

די ערשטע זענען דאָ יוסי בן-יועזר פון צרדה און יוסי בן-יוחנן פון ירושלים — צווײ געלעהרטע, וואָס האָבען אָנגעהערט, ווי ס'ווײַזט אויס, נאָך צו די אַלטע סופרים אָדער חסידים. זײ האָבען געלערנט:

„זאָל דײַן הויז זײַן אַ זאַמעלפּונקט פאַר געלערנטע; וואַלגער דיך אין'ם שטויב פון זײערע פיס און טרינק מיט דורשט זײערע ווערטער. — זאָל דײַן הויז זײַן ברײט פונאַנדערגעעפענט (פאַר בעטלער), און זאָלען אָרימע-לײט זײַן דײַנע בני בית. פלוידער נישט צופיעל מיט קײן פרוי".

זייערע נאָכפאָלגער זענען געווען יהושע בן פרחיה און נתאי פון ארבעל — בעריהמטע געלעהרנטע פון יוחנן הורק־נוס'ס צייט.

פון זיי זענען געבליעבען די פאָלגענדע אפאָריזמען:

„זוך זיך אויס א לעהרער, שאף דיר א חבר און אורטייל יעדען מענשען פון דער גוטער זייט; דערווייטער דיך פון א שלעכטען שכן, חבר דיך נישט מיט קיין זינדיגען און צווייפעל נישט אין (גאָט'ס) שטראָף".

נאָך זיי געהען די בעריהמטע געזעצגעבער און פאָרזיצענדע פון סנהדרין אין דער צייט פון דער קעניגין שלומית־אלעקסאנדרא: יהודה בן טבאי און שמעון בן שטח. אלס מענשען מיט א רייכער געריכטס־פראַקטיק האָבען זיי געלעהרנט:

„אַזוי לאַנג, ווי די בעלי דינים שטעהען פאַר דיר, בעטראַכט זיי ביידע פאַר אונגערעכטע, איז אָבער דער אורטייל שוין אַרויסגע־טראָגען, בעטראַכט זיי ביידע פאַר גערעכטע." „פרעג פלייסיג אויס די עדות, נאָר זיי פאָרזיכטיג אין דיינע שאלות, אום זיי (די עדות) זאָלען זיך פון די שאלות אליין נישט אויסלעהרנען זאָגען ליגען".*)

זיעבּעטעם קאַפּיטעל.

די ענדע פון דער חשמונאי'שער דינאַסטיע.

פּאָמפּעיוס האָט איינגענומען יהודה, האָט זי איבּערגעלאָזען אונטער דער השגחה פון זיינעם אַ פערטרעטער און איז אוועק קיין רוים. דאָס לאַנד, צוטומעלט און דערשלאָגען פון דעם שרעקליכען קלאַפּ, האָט געשוויגען — צו שטאַרק איז דער בּעזיעגער געוועזען, אום זיך איהם אַנטקעגען צו שטעלען, אום איהם מיט עפּעס אויפצורייצען. אין רוים גופא האָט מען זאָגאַר געקענט גלויבּען, אַז די יהודה'ער האָבּען שלום געמאַכט מיט זייער גורל און טראָגען אין האַרצען די בּעסטע געפיהלען צו די בּעזיעגער: וועגען דעם האָט שוין געזאָרגט דער איצטיגער פאַקטישער הערשער פון יהודה, אַנטיפּאַטער, וועלכער האָט נישט אויפגעהערט צו פרעסען דאָס פאָלק און אַרויסצורייסען פון איהם אַלע מאָל נייע מתנות פאַר די דעה־זאָגער פון דעם רוימישען מלוכה־לעבּען. די אויבּערשטע השגחה איבּער יהודה האָט זיך איצט געפונען אין די הענד פון דעם רוימישען לעגאַט סקאַוור, און ער האָט זיך קיין איין מאָל נישט געהאַט צו בּעקלאָגען אויף דער יהודה'אישער בּעפעלקערונג; אין זיין קאַמפּף מיט דעם אַראַבּישען קעניג אַרעט, האָט איהם אַנטיפּאַטער נישט ווייניג געשטיצט, און דאָס האָט פאַר אַלעמען געבּראַכט נוצען אַנטיפּאַטער'ן אַליין, וועלכער איז אויף אַזאַ אופן געוואָרען אַלץ מעהר חשוב אין די רוימישע הויכע „פענסטער".

אַ קורצע צייט נאָכדעם איז די רוהיגקייט פון לאַנד אַבּיסעל געש־

טערט געווארען. פון די קעניגליכע געפאנגענע, וואס פאטפעיוס האט געפיהרט מיט זיך קיין רוים, איז אריסטאבול'ס זוהן, אלעקסאנדער, אנטלאפען פון וועג, און קומענדיג צוריק קיין יהודה, האט ער צוזאמענגענומען ארום זיך אלע געטריע זיהן פונ'ם פאטערלאנד, וואס האבען אויסגעמאכט צוזאמען צעהן טויזענד מאן פוסגעהער און טויזענד פינף הונדערט רייטער. מיט דער קליינער אבער בעגייסטערטער ארמעע האט זיך דער זיעבען-און-פופציג יעהריגער אלעקסאנדער געלאזען קיין ירושלים, נאכדעם ווי ער האט שוין געהאט אין זיינע הענד עטליכע בעדייטענדע פעסטונגען. דער כלומרש'טער הערשער הורקנוס אדער, ריכטיגער געזאגט, אנטיפאטאר, האט דאן געמוזט פערלאזען די הויפט-שטאדט, און אלעקסאנדער האט זי בעפעסטיגט פון אלע זייטען, ווי ס'ווייזט אויס, איז אלעקסאנדערן געלונגען איבערצוקויפען אויך די רוימישע בעאמטע, און ער האט זיך געפיהלט אזוי ווייט זיכער אויף דעם יהודה'עאישען טראן, אז ער האט זיך ערלויבט זאגאר איינענע מטבעות אויסצוגיסען, מיט דער אויפשריפט: „קעניג אלעקסאנדער און כהן גדול יהונתן“.

דערווייל איז א נייער בעל הבית אנגעקומען אין סיריען, מיט'ן נאמען גאביניוס. דאס איז געווען איינער פון די פראווינציעלע רוימישע בעאמטע, אויף וועלכע ציצערא האט געזאגט, אז „זיי האבען אויסגעשעפט אונשעצבארע סומען געלד פון סיריען'ס רייכסטע אוצרות“, און פערפיהרט מלחמות מיט די פריעדליכע איינוואוינער, אום אוועקצונעהמען ביי זיי זייער האב און גוט'ס. אט דעם גאביניוסען איז אנטיפאטאר'ן געלונגען צו געווינען פאר זיך, און דער ערשטער האט גלייך ארויסגעשיקט א מתנה סאלדאטען, אונטער דער אנפיהרונג פון דעם שפעטער בעריהמט געווארענעם מארק אנטאניוס, געגען די רעוואלוציאנערען; בשעת נאכדעם איז גאביניוס אליין אויך ארויס מיט זיין ארמעע געגען אלעקסאנדערן, און אין דעם אפענעם קאמפף, וואס איז פארגעקומען צווישען די ביידע מחנות ביי ירושלים, האבען די רוימער געזיעגט. די יהודה'ער האבען זיך דאן געשיצט אין די פעסטונגס-פונקטען אלעקסאנדריום, מכרת און הירקאניום; גאביניוס האט זיי אבער אויך דארטין בעלאגערט, און זיי זענען געצוואונגען געוועזען, זיך אונטערצוגעבען. א דאנק דער פערמיטלונג פון אלעקסאנדער'ס מוטער איז איבער איהם די טוידט-שטראף, וואס האט איהם ערווארטעט, נישט אויסגעפיהרט געווארען, און דער רוימישער

פראקאנסול האט איהר זאגאר צוגעזאגט, זיך משתדל צו זיין אויף פאר איהרע איבריגע קינדער, וואס האבען זיך געפונען אין רוים אלס געפאנגענע, צוזאמען מיט'ן קעניג אריסטאבול.

אום אויסצומיידען נאך אזעלכע צוזאמענשטויסען אין דער צוקונפט האט גאביניוס ארויסגעגעבען א בעפעהל, וואס האט נאכמעהר געזאלט אבשוואכען די שוין אזוי אויך אבגעשוואכטע יהודה'עאישע מלוכה; נאך דער גרויסער צאהל קאנט-פראווינצען, וואס פאמפעיוס האט איינגאנצען אבגעריסען פון יהודה, האט גאביניוס דאס איבערגעבליבענע אויך צוגליעדערט און פונאנדערגעריסען. ער האט איינגעטיילט יהודה אין פינף ראיאנען (56), פון וועלכע יעדער ראיאן בעזונדער האט זיך געהאט זיין פערוואלטונגס-ראט, אדער סנהדרין, וואס האט געהאט צו זאגען וועגען אלע אינערליכע אנגעלעגענהייטען. די ראיאנען זענען געוועזען פאלגענדע: ירושלים, גזרה און יריחו אין יהודה גופא, צפורה אין גליל און עמאוס הינטער'ן ירדן. בראש פון די דאזיגע סנהדרינ'ס זענען אוועקגעשטעלט געווארען יהודה'ער פון דער צדוק'ישער אריסטאקראטיע, וואס איז שטענדיג געוועזען די ערשטע גרייט, שלום צו שליסען מיט'ן זיגער, און דערביי איז הורקנוס'ס מאכט נאכמעהר בעגרענעצט געווארען: פון איהם ווערט איינגאנצען אבגענומען די פאליטישע הערשאפט און ער בלייבט בלויז ביים טיטול כהן גדול. דאס האט געהייסען: כמעט איינגאנצען פערניכטען די גאנצקייט און זעלבסטשטענדיגקייט פון יהודה און פערוואנדלען דאס גאנצע לאנד אין א רייהע פריי-שטעדט; גאביניוס האט אבער, צום גליק, נישט בעוויזען צו פערווירקליכען איינגאנצען דעם דאזיגען פלאן, און זיינע נאכפאלגער האבען זיך פון דער אידעע אבגעזאגט.

און די אונרוהען אין לאנד האבען זיך דערווייל אויך בעגייט. דער חשמונאים-קעניג אריסטאבול איז, צוזאמען מיט זיין זוהן אנטיגאן, אנטלאפען פון זיין געפאנגענשאפט, און היים זיך בעוויזען אין יהודה (56). דאס האט אויפגעוועקט אין פאלק די זכרונות פון דער נישט-ווייטער גליקליכער פערגאנגענהייט, און פריינד, ווי פיינד, האבען מיט הייסער בעגייסטערונג אויפגענומען דעם געוועזענעם זעלבסטשטענדיגען הערשער פון יהודה, און איהם גערופען, זיך צו שטעלען אן דער שפיץ פון פאלק און איהם צו בעפרייען פון זיינע דריקער. פון אלע זייטען זענען פרייוויליגע געקומען און געבעטען געוועהר.

און צו דער מחנה איז צוגעשטאנען אויך דער געוועזענער יהודה'עאישער קריגס־פיהרער, פיטאליאוס, דער זעלביגער, וואס האט אמאל אליין געקעמפפט געגען אריסטאבול'ן. עס האט זיך, אויף אזא אופן, צוזאמענגעשטעלט א בעדייטענדע מחנה, און ווידער האט מען זיך גענומען בעפעסטיגען די פונקטען אלעקסאנדריום, מכרת און הירקאניום; דער גורל פון פאטער איז אבער נישט בעסער געוועזן, ווי דער גורל פון זיין זוהן, וואס האט זיך אויך דא געשלאגען מיט א קורצער צייט צוריק: נאך א שטארקען צוזאמענשטוים מיט די רוימישע לעגיאנען, האט זיך אריסטאבול, איינגאנצען א פערוואונדעטער, געמוזט אונטערגעבען, און ווידער איז ער אלס געפאנגענער אוועקגעפיהרט געווארען קיין רוים (56). די קינדער אריסטאבולס זענען געבליבען פריי — דאס האט פאר זיי אויסגעפועל'ט גאביניוס אליין, בעפריעדיגענדיג די היסע בקשות פון זייער מוטער.

נישט מעהר גליקליך האט זיך געענדיגט אויך דער צווייטער אויפשטאנד פון דעם בעפרייטען פרינץ אלעקסאנדער. דאס איז פארגעקומען אין דער צייט, ווען גאביניוס איז אוועק קיין מצרים, אום אויסצוגלייכען די סכסוכים פון דעם דארטיגען הויף, און אלעקסאנדער האט געוואלט אויסניצען דעם מאמענט. ער איז געגאנגען פון דארף צו דארף און פון שטאדט צו שטאדט און געזאמעלט ארום זיך די געבליבענע פאטריאטען; דאס איז אבער געוועזן נישט מעהר, ווי א אונבעטראכטער שריט פון א פאנאטישען קעמפפער, און ביים בארג תבור איז ער איינגאנצען צוקלאפט געווארען פון גאביניוס'עס ארמעע. דא האט זיך בעטייליגט אויך דער אדומ'ישער אפוטרופוס פון דעם יהודה'עאישען הערשער, אנטיפאטאר, שטיצענדיג די רוימער אין זייער קאמפף מיט די יהודה'עאישע זעלבסט־אפפערנדע פאטריאטען!

אין דער צייט איז אין רוים פארגעקומען א בעדייטענדע געשעהעניש. דארט האבען זיך פעראייניגט יוליוס צעזאר, פאמפעיוס און קראסוס מיט דעם צוועק, איבערצונעהמען אין זייערע הענד די גאנצע הנהגה פון דער רעפובליק; פון די דאזיגע דריי טריאומווירען*) האט זיך יעדערער גענומען אין זיין רשות אנ'אנדער לאנד, און סיריען צוזאמען

*) טריאומוויראט — הערשאפט פון דריי פערזאן; פון דאנען: טריאומוויר — מיטגליעד פון טריאומוויראט.

מיט יהודה איז ארייננעפאלען אין די הענד פון דעם געלד-גיעריגען סוס. דער לעצטער האט דאן אנגעהויבען פיהרען א קאמפף מיט די פארטאנער און, אום אנצופילען זיין קאסע, האט ער בעזוכט אין וועג אויך די יהודה'עאישע הויפט-שטאדט. דא האט ער אפען געפאדערט די צוויי טויזענד טאלענטען פון דער בית-המקדש-קאסע, וואס פאמפעיוס האט געלאזען אונבעריהרט, און נאך פערשידענע פראבעס פון דער יודישער זייט, זיך אויסצוקויפען מיט קלענערע מתנות, האט ער די לעצטע צוגענומען, און נאכדעם ערשט זיך ארייננעריסען אין בית-המקדש און אוועקגערויבט פון דארטין אויסער די צוויי טויזענד טאלענטען אויך אלע גאלדענע כלים, וואס האבען אויסגעמאכט צוזאמען א סומע פון אכט טויזענד טאלענטען (54). מיט די אוצרות בעלאדען, האט זיך קראסוס מיט זיין ארמעע אוועקגעלאזען געגען די פארטאנער; דא האט איהם אבער דאס גליק פערלאזען: א טוידט-פאל האט דערשלאגען דעם מעכטיגען רוימישען פראקאנסול און פון זיינע הונדערט טויזענד סאלדאטען האבען קוים צעהן טויזענד בעוויזען צו אנטלויפען, אונטער דער אנפיהרונג פון קאסיוס לאנגינוס. די דאזיגע מפלה פון דעם רוימישען חיל האט צוגעגעבען מוט די ארומיגע אונטערדריקטע פעלקער, מורד צו זיין אין דער רוימישער מאכט, און צווישען די לעצטע האט זיך געפונען אויך יהודה; דא איז נאך פריש געווען דער צארן פון פאלק איבער די שענדליכע מעשים אין בית-המקדש, און דעם דערמאהנטען געוועזענעם יהודה'עאישען קריגס-פיהרער, פיטאלעאוס, איז נישט שווער אנגעקומען נאכאמאל צונויפצוזאמלען ארום זיך א בעדייטענדע צאהל בעגייסטערטע פאטריאטען, וואס זענען גרייט געווען זייער לעבען אוועקצוגעבען פאר דער בעפרייאונג פונ'ם פערשקלאפטען פאטערלאנד. ער האט צונויפגענומען זיין מחנה אין טאריכעא, נעבען דעם טייך טבריה, און ווידער איז א פערביטערטער קאמפף פארגעקומען צווישען רוימישע סאלדאטען און יהודה'עאישע פאטריאטען; אויך דאס מאל אבער האט זיך די שלאכט געענדיגט מיט דעם פאלשטענדיגען נצחון פון די רוימער: דרייסיג טויזענד יהודה'עאישע געפאנגענע זענען אוועקגעפיהרט געווארען אלס שקלאפען אין פערשידענע עקען פון דער וועלט (52) און דער פאטריאטישער יהודה'עאישער קריגס-פיהרער, פיטאלעאוס, איז געטוידט געווארען, — א דאנק דער ספעציעלער השתדלות פון דעם אדומי'שען שקלאף, אנטיפאטאר, וואס האט נאר איין ציעל פאר זיך געזעהען: וואס מעהר נושא חן צו זיין אין די אויגען פון די רוימישע בעלי-בתים.

דערווײַל איז אין רוים פֿאָרגעקומען עטוואָס אַזוינס, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסע בעדײַטונג פֿאַר אַלע אונטערגעוואָרפֿענע פּראָווינצען, און געשפּיעלט אַ בעזונדערע ראָליע אין פּאָליטישען לעבען פֿון דער קלײַנער יהודה. פֿון די צוויי געבליבענע טריאומווירען, צעזאַר און פּאָמפּעיוס, איז דעם ערשטען געלונגען צו קאָנצענטרירען די גאַנצע מאַכט איבער'ן לאַנד אין זײַנע הענד און צו פֿערוואַנדלען די גרויסע וועלט-רעפּובליק אין אַ מאָנאַרכישער אימפּעריע. דער גאַנצער מזרח האָט זיך נאָך אָבער אַלץ געפֿונען אונטער פּאָמפּעיוס'ס אײַנפֿלוס, און אָט, אום לײַכטער אַרויסצורײַסען די לעצטע פּאָזיציע פֿונ'ם געגנער'ס הענד, איז צעזאַר'ן אײַנגעפֿאַלען זיך צו בענוצען מיט'ן געפֿאַנגענעם יהודה'עאישען קעניג, אַריסטאָבול. דער לעצטער איז גלײַך בעפֿרײַט געוואָרען פֿון דעם געפֿענגניש, אין וועלכען ער האָט זיך די גאַנצע צײַט געפֿונען, און אויך צעזאַר'ס בעפֿעהל זענען איהם געגעבען געוואָרען צוויי לעגיאָנען סאָלדאַטען, מיט וועלכע ער האָט זיך געזאָלט אַוועקלאָזען קיין יהודה, אום צו קעמפֿפֿען דאָרט מיט די פּאָמפּעיאַנער. אין דעם אַלטען חשמונאי האָבען זיך פֿונאַנדערגעשפּיעלט די גלענצענדסטע האָפֿנונגען, און ער האָט זיך צוגעגרייט צו דעם ווייטען וועג; דעם פֿרעהליכען וועג אַליין איז איהם אָבער נישט בעשערט געוועזען אָפּילו אָנצוהויבען: עס האָבען זיך דערוואוסט פֿון דער אונטערנעהמונג פּאָמפּעיוס'עס אָנהענגער, און עטליכע פֿון זיי האָבען פֿערגיפֿטעט דעם אַלטען יהודה'עאישען קעניג, פּונקט פֿאַר זײַן אָבפֿאָהרען פֿון רוים. אין דער זעלביגער צײַט איז אַריסטאָבול'ס עלטסטער זוהן, אַלעקסאַנדער, געטוידט געוואָרען (49) לויט פּאָמפּעיוס'עס בעפֿעהל דורך דעם סירישען שטאַטהאַלטער סציפּיאָ. די איבריגע גליעדער פֿון אַריסטאָבול'ס אונגליקליכער פֿאַמיליע, זײַן פֿרוי אַלעקסאַנדראַ און זײַן זוהן אַנטיגאָן, האָבען געפֿונען שוץ בײַ דעם פֿירשט פֿון חלקית, פּטאָלאָמעאוס, ווײַל זײַנער אַ זוהן, פֿיליפּיאָן, האָט זיך פֿערליעבט אין אַריסטאָבול'ס טאָכטער, אַלעקסאַנדראַ, און מיט איהר חתונה געהאַט. פֿון דער גאַנצער חשמונאים-דינאַסטיע זענען איצט אַלזאָ געבליבען, אַלס פּאָליטישע פֿאָרשטעהער, נאָר הורקנוס דער כהן-גדול, וועלכער האָט זיך אינגאַנצען געפֿונען אונטער דעם אײַנפֿלוס פֿון זײַן אַרומי'שען אַפּוטרופּוס, און דער דערמאָהנטער אַנטיגאָן, וועלכער האָט נאָך איצט אויך פּרעטענדירט אויף דעם טראָן פֿון יהודה.

און דער ריזענקאַמפף צווישען די צוויי מעכטיגע געגנער איבער דעם טראָן פון דער גרויסער רוימישער אימפּעריע — האָט זיך ווייטער געצויגען. דאָס האָט געפיהרט דערצו, אַז אויך אין ירושלים האָט מען ענדליך געמוזט אָננעהמען אַ בעשטימטען בעשלוס וועגען דער בעציהונג צו די צוויי קעמפפענדע צדדים, און אַנטיפּאַטער האָט געפונען פאַר מעהר פּאַסענד, זיך צו שטעלען אויף דער זייט פון פּאָמפּעיוס'ען, ד. ה. אויף דער זייט פון דעם, אַ דאַנק וועמען ער איז אַ מאַכט געוואָרען. די רעגירונג פון הורקנוס=אַנטיפּאַטער האָט פלינק צונויפגעזאַמעלט אַ מחנה פון יהודה'עאישע סאָלדאַטען, און זי אַוועקגעשיקט צו הילף פּאָמפּעיוס'ען; גלייך אָבער נאָך דער שלאַכט ביי פאַרסאַל, וואו די גרויסע פראַגע איז ענטשידען געוואָרען נ י ש ט צום גונסטען פון פּאָמפּעיוס'ען, און צ ע ז אַ ר איז געוואָרען דער האַר פון דער רוימישער וועלט, האָט אַנטיפּאַטער געענדערט זיין שטימונג און איז געוואָרען אַ הייסער אָנהענגער פון דעם גרויסען רוימישען זיעגער. צעזאַר האָט זיך אַוועקגעלאָזען אין עגיפּטען און זיין לאַגע דאָרט איז געווען זעהר אַ שווערע, ער האָט געהאַט ווייניג סאָלדאַטען, איז געווען אָבגעריסען פון רוים און האָט זיך געפונען צווישען אַ פיינדליכער בעפעלקערונג; דאַן איז אַנטיפּאַטער שנעל געקומען צו לויפען צו איהם מיט אַ הילפס=מחנה פון דריי טויזענד מאַן, מיט געלד און פּראָוויאַנט, און האָט זיך, צוזאַמען מיט דעם פּערגאַמאַנישען קעניג מיטרידאַט, בעטהייליגט אין צעזאַר'ס אָנפאַלען אויף די עגיפּטער. אויסער דעם האָט זיך דעם אַדומישען העררשער פון יהודה איינגעגעבען, אַריבערצוציהען אויף צעזאַר'ס זייט די עגיפּטישע יהודה'ער פון דעם „חוניו=ראַיאָן", ווייזענדיג זיי אַ בריעף פון דעם כהן גדול הורקנוס, אין וועלכען ער בעט זיי, צו שטיצען צעזאַר'ן און איהם צו ליפערן פּראָוויאַנט פאַר זיין אַרמעע.

אַט די שטיצע פון דער קליינער יהודה האָט צעזאַר אַזוי שנעל נישט פערגעסען, און קומענדיג, אַ קורצע צייט נאָכדעם, אין סיריען, האָט ער זיך אַרויסגעוויזען בעזונדער גענייגט צו דער יהודה'שער רעגירונג. אומזיסט האָט זיך דאַן אַריסטאָבול'ס לעצטער זוהן, אַנטיגאָן, געפּרובט פערטהיידיגען פאַר צעזאַר'ן זיין רעכט אויף דעם יהודה'שען טראָן — אַנטיפּאַטער'ן איז גאַנץ לייכט אָנגעקומען צו איבערצייגען דעם גרויסען שטאַאַטס=מאַן, אַז אַנטיגאָן געהערט צו דער פּאַרטיי פון די יהודה'עאישע פּאַטריאָטען, וואָס איז פיינדליך געשטימט צו

רוים און בעשטעהט אין אלגעמיין פון „רעוואלוציאנערען און אונרוהיגע עלעמענטען“, און אז די רעגיערונג, דאגעגען, פון דעם כהן גדול הורקנוס איז איינגאנצען איבערגעגעבען די אינטערעסען פון דער רוי־מישער מלוכה. אנטיגאנ׳ס פאדערונגען זענען פון צעזאר׳ן אבגעוואָרפען געוואָרען, און ער האט בעשטימט הורקנוס׳ן אלס עטנארך (פיהרער) און כהן גדול, און אנטיפאטאר׳ן האט ער בעלויהנט מיט דעם טיטעל „רוימישער בירגער“ און געמאכט פאר אנ׳אפוטרופוס אדער איבערש־טען אויפזעהער פון יהודה (47). דערביי האט די פאליטישע לאגע פון יהודה גופא אויך בעקומען פון איהם עטליכע בעדייטענדע פער־לייכטערונגען; ער האט ערלויבט אויפצושטעלען צוריק די פעסטונגס־ווענט פון ירושלים, וועלכע זענען צושמעטערט געוואָרען ביי דער בעלאגערונג פון פאמפעיוס׳עס מחנה, און די אלע טעריטאָריומס, וואס האבען אנגעהערט פריהער צו יהודה, האט ער איצט צוריק איינגעשלאָ־סען אין איהרע גרענעצען.

אין דער קורצער צייט פון זיין הערשען האט צעזאר בכלל א סך אויפגעטאן פאר דער פאליטישער רעסטאוראציע (צוריק־אויפשטעלונג) פון לאנד. אין זיין צייט האט זיך די איבערשטע מאכט פון רוים גאנץ ווענינג געשפירט אין דער אונטערטעניגער יהודה, און דערצו האט ער נאך מיט א גאנצער רייהע דעקרעטען בעפעסטיגט איהר גאנצקייט און איהר זעלבסטשטענדיגע פערוואלטונג. הורקנוס׳ן זענען פערזיכערט געוואָרען די אלע הכנסות און רעכטע, וואס האבען איהם געקומט אלס כהן־גדול און פירשט, און ער מיט זיינע קינדער און קינדס־קינדער זע־נען אפיציעל אנערקענט געוואָרען פאר „פריינד און גענאסען“ פון דער רוימישער מלוכה. יהודה איז אין דער צייט בעפרייט געוואָרען אויך פון די אלע שווערע אבצאהלונגען און קריעגס־שטייער׳ן, וואס האבען ביז דאן געדריקט דער בעפעלקערונג.

און נישט נאר יהודה — אויך אלע איבריגע יהודה׳עאישע קאלאָנ־יעס, וואס זענען געווען צושפרייט איבער די רוימישע פראָווינצען: סיר־יען, קליין אזיען, עגיפטען און מעסאפאטאמיען, האבען געפונען אין צעזאר׳ן א פריינדליכען בעשיצער. די דאזיגע „יהודה׳עער אין דער פרעמד“ האבען זיך נישט איין מאל געקלאגט פאר דער רוימישער מאכט איבער די דריקונגען און גזירות, וואס זיי האבען אויסצושטעהן פון זייערע שכנים־בעלי־בתים, און צעזאר האט זיך שטענדיג געשטעלט אויף דער זייט פון די יהודה׳עער. די רוימישע מאכט האט גאראנטירט די יהודה׳עער

פון אַלע איהרע פּראָווינצען די פּאַלעסטינענסישע גלייכבערעכטיגונג מיט אַלע איבריגע טיילען פון דער בעפעלקערונג, און זיי געגעבען דאָס רעכט אָבצורעכטען פריי זייער גאָטעס־דיענסט, צו זאַמלען נדבות פאַר׳ן בית־המקדש און צו האָבען זייערע אייגענע געריכטס־אַנשטאַלטען. דאָס רעזולטאַט פון די אַלע טובות איז געוועזען די הייסע איבערגעגעבענקייט, וואָס אַלע יידען האָבען געפיהלט צו דעם רוימישען דיקטאַטאָר, און לויט דער עדות פון אַ בעקאַנטען רוימישען היסטאָריקער, האָט קיין אַנדער פאָלק נישט אַזוי האַרציג, ווי דאָס יודישע, בעוויינט דעם פריהצייטיגען טוידט פון יוליוס צעזאַר.

אַזאַ האַרציגע בעציהונג צו דעם רוימישען הערשער האָט זיך אָבער בעמערקט נאָר ביי די יהודה׳עער אויסער יהודה. אין יהודה גופא, דאַגעגען, האָבען אַט די אַלע חסדים און הנחות פון דעם גרויסמוטיגען בעזיעגער קיין שום דאַנקבאַרקייט נישט אַרויסגערופען. דאָרט, האָט מען אין דעם גרויסען יוליוס צעזאַר געזעהען קודם כל דעם בעזיעגער, דעם הערשענדען רוימער, און דערצו איז נאָך צוגעקומען אַ אינערליכע, לאָקאַלע סבה, וואָס האָט אָבגעשטויסען דעם פאָלק פון צעזאַר׳ס הערשאַפט און איהם געשטויסען אויף דעם וועג פון אויפשטאַנדען און איבערקעהרענישען. אַט די סבה איז געוועזען: אַנטיפּאַטאַר. מיט שרעק און ווערטאָג האָבען די בעסטע זיהן פון פאָלק זיך צוגעקוקט צו די מעשים פון דעם „אדומי׳שען עבד", וועלכער האָט זיך אַלץ מעהר און מעהר פערפעסטיגט אין דעם יהודה׳שען הויף און אַריינגענומען בילעכווייז אין זיינע הענד די גאַנצע מאַכט איבער׳ן לאַנד. דער כלומרשט׳ער פירשט־כהן־גדול הורקנוס האָט נאָר פון יוצא־וועגען ערפילט זיינע פליכטען אין בית המקדש און אין סנהדרין; ער איז שוין אָבער לאַנג פערשקלאַפט געוועזען ביי דעם פאַקטישען מלוכה־פיהרער, אַנטיפּאַטאַר, און האָט נישט אַרויסגעוויזען קיין שום לעבעדיגע איניציאַטיווע דאָרט, וואו עס האָט זיך געהאַנדעלט וועגען די העכסטע מלוכה־אינטערעסען אָדער וועגען דעם כבוד פון דער אומה. דער אַלמעכטיגער אפּוטראָפּוס האָט זיך דערייבער ערלויבט צו טאָן מיט׳ן פאָלק אַלץ, וואָס איהם איז איינגעפאַלען, און פערזיכערנדיג זיך אַ פעסטע שטיצע אין רוים, האָט דער אדומי׳שער קאַנצלער אָנגעהויבען פערווירקליכען זיין אַלטען חלום — דעם חלום פון אַ איינענער דינאַסטיע אין יהודה. פון זיינע פיער זיהן, האָט ער דעם עלטערן, פּאַזאַעל, בעשטימט אַלס קאָמענדאַנט פון ירושלים און גאַנץ יהודה און דעם צווייטען, פינף־און־צוואַנציג־

יעהריגען הורדוס, אלס קאמאנדאנט פון גליל (47).

אט דער לעצטער קריגערישער אדומ׳ער, וואס איז אינגאנצען ווייט געוועזען פון די נאציאנאלע יודישע טראדיציעס, וואס האט נישט געפיהלט קיין שום ליעבע און צוגעבונדענקייט צו דעם יודישען פאלק, און איז דורכגעדרונגען געוועזען מיט טיעפער אכטונג צו דער רוימישער קראפט און צו די אויסערליכע שענע פארמען פון דער גריכישער קולטור, — אט דער אדומ׳ער איז געווארען א מין בייזער דעמאן פאר דער יהודה׳עאישער נאציאן, און נישט איין מאל האט ער זיך ערלויבט מיט זיין פוס איהר האלז צוצופרעסען. צוזאמען מיט די ערשטע שריט פון זיין פאליטישער קאריערע האט זיך גלייך אזוי ווי א פינסטערער שאטען פערצויגען איבער׳ן גאנצען לאנד, און די בעסטע הערצער פון פאלק זענען דורכגענומען געווארען מיט א ביטערער פערצווייפלונג.

אנקומענדיג קיין גליל, האט ער געפונען די גאנצע געגענד אין נישט קיין רוהיגען צושטאנד. א גרופע רעוואלוציאנערען־אריסטאבוליסטען האבען זיך דארט פעראייניגט, און אונטער דער אנפיהרונג פון דעם גליל׳עאישען פאטריאט חזקיה האבען זיי זיך בעפעסטיגט אין די בערג, פון וואנען זיי פלעגען פון צייט צו צייט זיך ארויסחאפען און אנפאלען אויף סירי׳ער און רוימער. די רוימער האבען געקוקט אויף דער מחנה, ווי אויף א פשוט׳ער רויבער־באנדע און אויף חזקיה׳ן, ווי אויף דעם רויבער־הויפטמאן; דאס פאלק האט אבער געקוקט אויף זיי ווי אויף הייסע פאטריאטען, וואס געהען זיך נוקם זיין פאר זיין עהרע און פאר זיין בערויבטער פרייהייט. דער איבערגעגעבענער רוימער־פריינד אנטיפאטאר איז גלייך צוגעשטאנען צו די ערשטע, צו דער רוימישער און סירישער בעפעלקערונג, און אויף דעם סמך האט זיך הורדוס גענומען נאכיאגען דער „באנדע" און זי פערפאלגען. ער האט אונטערגענומען א קריגס־צוג געגען דער רעוואלוציאנערער מחנה, און נאכדעם ווי ער האט זי געפאנגען, האט ער אהן א שום דין און משפט געטוידט דעם אנפיהרער, חזקיה, מיט נאך א גאנצער רייהע פון זיינע מיטהעלפער. די סירי׳ער און רוימער האבען זייער העלדישען בעשיצער אויסגעדריקט דעם טיעפסטען דאנק; דער רוימישער בעל הבית פון סיריען, סעקסטוס צעזאר, א נאהנטער קרוב פון דעם רוימישען דיקטאטאר, האט דעם יונגען הורדוס בעעהרט פאר זיין ארויסטריט מיט אלערליי כבודים; די קינדער פון דעם יהודה׳שען פאלק האבען אבער געטרויערט. זיי האבען געזעהען, אז דא וואקסט א גיפטיגע

שלאַנג, וואָס גערעהט זיך איינזויגען אין דעם צעוועהטאָגטען קערפּער פון דער יודישער אומה און אַרויספּרעסען פון איהם דעם לעצטען טראָפּען בלוט. פון אַלע זייטען האָבען זיך אָנגעהויבען הערען געשרייען געגען דעם חוצפּה'דיגען ווילקיר פון דעם בלוטיגען אדומי, וועלכער האָט זיך ערלויבט צו בעגעהן מיט יודישע פּאַטריאָטען, ווי מיט פּשוט'ע רויבער, און האָט נישט איבערגעגעבען די פערמשפּט'ע דעם סנהדרין, ווי דאָס געזעץ האָט געפאָדערט. און ענדליך האָבען די פּרושים און די פאָרשטעהער פון דער אַריסטאָקראַטיע אויסגעוועהלט פון זיך א דעפּוטאַציע, וואָס האָט זיך געווענדעט צו הורקנוס'ען און איהם אויפמערקזאַם געמאַכט אויף דער טרויעריגער לאַגע, אין וועלכער ער געפינט זיך. „ביז ווי לאַנג וועסטו אַזוי רוהיג צוזעהען דאָס אַלץ, וואָס דאָ קומט פאָר? — האָבען די אויסגעוועהלטע פון פאָלק גע'טענה'ט צו זייער הערשער — צי זעהסטו דען נישט, אַז אַנטיפּאַטער מיט זיינע זיהן האָבען צוטיילט צווישען זיך די גאַנצע מאַכט, ווערהענד דו רופסט דיך נאָר קעניג און קענסט קיין זאַך נישט אויפטאָן? פערמאַך־זשע נישט מעהר די אויגען דיינע, — דיין לאַגע איז נישט אונגעפעהרליך, און דו טאָרסט דיך נישט אַזוי לייכטזיניג בעציהען צו זיך אַליין און צו דער קעניגליכער הערשאַפט. נאָר זיך אַליין נישט אָב מיט דער איבערצייגונג, אַז אַנטיפּאַטער מיט זיינע זיהן פערטרעטען דיך כלומר'שט; קוק דיך צו און זעה, אַז זיי אַנערקענען זיך אָפען פאַר פולבערעכטיגטע הערשער. אָט האָט אַנטיפּאַטער'ס זוהן, הורדוס, פערבראַכען געגען אונזער געזעץ, בעשטראָפענדיג חזקיה'ן מיט זיינע חברים אָהן אַ שום חקירה ודרישה. לויט אונזער תורה טאָר מען אפילו דעם ערגסטען פערברעכער נישט בעשטראָפען אָהן אַ גערייכטליכער אויספאָרשונג, און ער האָט זיך ערלויבט דאָס צו טאָן אויף זיין אייגענער פעראַנטוואָרטליכקייט, נישט האָבענדיג פון דיר קיין שום פאָלמאַכט". צו די דאָזיגע טענות זענען נאָך צוגעקומען אויך די מוטער'ס פון די בעשטראָפטע, וועלכע פלעגען טאָג טעגליך בעלאַגערן די טהירען פון בית המקדש, זיך וואַרפען פאַר די פּיס פון כהן גדול און בעשווערען איהם, צו משפּט'ען הורדוס'ן פאַר זיינע פערברעכערישע מעשים.

הורקנוס האָט זיך דאַן געזעהען געצוואונגען נאָכצוגעבען. ער האָט ערלויבט דעם סנהדרין צו משפּט'ען הורדוס'ען, און אין זיין נאָמען איז דער לעצטער אויפגעפאָדערט געוואָרען צו קומען צום בעשטימטען טערמין אין סנהדרין, אום צו פערטיידיגען זיינע מעשים. הורדוס איז

געקומען אין דעם בעשטימטען טאג, אָבער נישט, ווי קיין געוועהנלי-
כער בעשולדיגטער: געטראָגען האָט ער אויף זיך א פורפור-מאַנטעל,
בעגלייט איז ער געווען פון א מיליטערישער סוויטע, און אויסער דעם
האָט שוין הורקנוס פון פריהער נאָך בעקומען א בריעף פון סעקסטוס
צעזאַר, אין וועלכען דער יהודה'עאישער הערשער ווערט אויפגעפאָדערט
דורכאויס צו בעפרייען דעם רוימישען ליעבלינג. די מיטגליעדער פון
סנהדרין האָבען אַראָבגעלאָזען די אויגען צו דר'ערד — קיינער פון זיי
האָט נישט געוואַגט אַרויסצוטרעטען מיט'ן בעשולדיגונגס-אַקט געגען דעם
בעוואָפענטען און פון דער רוימישער מאַכט געשיצטען אָנגעקלאָגטען.
דאַן האָט זיך אויפגעהויבען דער עלטסטער און געלעהרנטסטער פון
סנהדרין, שמעיה, און זיך אָנגענומען פאַר דעם כבוד פון דער העכ-
סטער יהודה'עאישער געריכטס-אינסטיטוציע; ער האָט געזאָגט: „בעשול-
דיגטע פלעגען זיך ביז אַהער ווייזען פאַר אונז מיט א דערשלאָגען גע-
מיט, שוואַרץ געקלייד, — מיט טרויער אָבוואַרטענדיג זייער אורטהייל.
און דאָ שטעהט פאַר אונז איינער, וואָס ווערט בעשולדיגט אין א שווע-
רען פערברעכען, — אין א פורפור-מאַנטעל, אַרומגערינגעלט מיט בעוואָ-
פענטע סאָלדאַטען, אַזוי ווי גרייט אונז אַלע צו דערשלאָגען, אים פאַל,
אויב מיר וועלען איהם פאַר שולדיג ערקלערן! גאָר נישט איהם טא-
דעל איך; איך טאַדעל דעם קעניג און אייך, פאַרוואָס איהר לאָזט צו
אַזאַ מין חוזק מאַכען פון דער גערעכטיגקייט. ווייסט-זשע איהר אַלע,
אַז דער זעלביגער, פאַר וועמען איהר ציטערט איצט, וועט אייך אַלע-
מען אַמאָל איבערגעבען דעם תלין און די הענד".

דער דאָזיגער מוטיגער אַרויסטריט האָט געמאַכט א שטאַרקען
איינדריק אויף אַלע מיטגליעדער פון סנהדרין, און דאָס גאַנצע געריכט
איז גרייט געווען צוצוטרעטען צו דער בעשולדיגונג; דאָ האָט זיך אָבער
אַריינגעמישט הורקנוס. וועלכער האָט מורא געהאַט, זיך אָנצוהויבען
מיט דער רוימישער מאַכט, און אויף זיין בעפעהל איז די זיצונג אָב-
געלעגט געוואָרען. הורדוס האָט זיך דערווייל בענוצט מיט דער געלע-
גענהייט און איז אַנטלאָפען קיין דמשק, וואו סעקסטוס צעזאַר האָט
איהם אויפגענומען מיט אָפענע אָרעמס און בעשטימט פאַר א מיליטע-
רישען קאָמאַנדיר (סטראַטעג) איבער גאַנץ צעלאָסיריען (46).

איצט, אַלס הויכער רוימישער בעאַמטער, האָט זיך הורדוס גע-
פיהלט איינגאַנצען זיכער, און אַט די זיכערהייט האָט ער גלייך געוואָלט
אויסנוצען, אום זיך נוקם צו זיין אין די יהודה'עאישע פאַטריאָטען מיט

זייער סנהדרין. אן דער שפיץ פון א רוימישער ארמעע האט זיך הורדוס אוועקגעלאזען צו דער יהודה'אישער הויפטשטאדט און ער איז שוין גרייט געווען זי צו בעפאלען; דא זענען איהם אבער ארויס אנטקעגען זיין פאטער, אנטיפאטאר, און זיין ברודער, פאזאעל, און זיי האבען איהם ערקלערט, אז דער איצטיגער אנפאל קען שאדען די אינטערעסען פון זייער צוקינפטיגער פאליטישער קאריערע. הורדוס האט זיך דאן אומגעקעהרט מיט זיין חיל צוריק קיין גליל, און אלס צעלאסירישער סטראטעג האט ער צו יענער צייט א סך אויפגעטאן, אויף צו שטיצען די מאכט פון צעזאר'ס שטעל־פערטרעטער אין סיריען, דערשטיקענדיג יעדען אויפשטאנד פון די פערבליבענע פאמפעיאנער.

די דאזיגע הארציגע איבערגעגעבענקייט פון אנטיפאטאר'ס משפחה צו די צעזאר'יאנער האט זיך געצויגען אזוי לאנג, ווי די לעצטע זענען געווען ביי דער מאכט. נאך דער גרויסער איבערקעהרעניש אין דעם רוימישען מלוכה־לעבען, האט זיך אבער די לאגע אינגאנצען געענדערט. יוליוס צעזאר איז געפאלען אלס קרבן פון א בלוטיגער פערשווערונג (44), און די אלגעמיינע אונרוהען, וואס האבען ארומגענומען דער גאנצער רוימישער אימפעריע, האבען טיעף אנגעגריפען אויך דער קליינער יהודה. איין מיטגליעד פון דער פערשווערונג, דער בלומרשט'ער „רעפובליקאנער". קאסיוס לאנגינוס, איז געקומען צו לויפען קיין סיריען, אום צונויפצוזאמלען געלד און סאלדאטען, און אזוי ווי יעדע סעקונדע האט איהם געקענט ארויסרייסען די מאכט פון די הענד, איז ער זיך בעגאנגען מיט דער בעפעלקערונג נישט בעסער פון דעם ערגסטען פערסישען סאטראפ. מיט בלוטיגע שטראפען און אכזריות'דיגע צוואנגס־מיטלען זענען אויפגעמאהנט געווארען די אונגעהייערע אבצאהלונגען, וואס דער רוימישער פרעטענדענט האט ארויפגעלעגט אויף אלע שיכטען פון פאלק, און קומענדיג קיין יהודה האבען איהם אין דער ארבייט פלייסיג געהאלפען — די אדומי'שע פאלקס־דריקער. די נעכטיגע איבערגעגעבענע צעזאר'יאנער האבען איצט מיט דער געטריישאפט פון שקלאפען געדיענט צעזאר'ס מערדער, און אויב ער האט געפונען פאר נויטיג צו שטיקען דעם יהודה'שען פאלק און ארויסצורייסען פון איהם מיט אכזריות'דיגער געוואלט דעם לעצטען ביסען פון מויל, זענען זיי איהם בעהילפיג געווען אין זיין ארבייט און האבען גלייך מיט איהם געפייניגט און געשטיקט „זייערע" אונטער־

מאנען, ווען פיער יהודה'עאישע שטעדט (לידא, עמאום א. נ. א.) האבען נישט צוגעשטעלט צו דער בעשטימטער צייט דעם ארויפגעלעגטען שטייער, האט קאסיוס געלאזען בינדען אלע דארטיגע איינוואוינער און זיי פערקויפען פאר שקלאפען; אין דער זעלביגער צייט האט ער אבער זעהר גוט געלעבט מיט אנטיפאטאר'ס משפחה און גאנץ גערן בעשטימט הורדוס'ן אויף זיין פריהערדיגען פאסטען, אויף דעם פאסטען פון א רוימישען סטראטעג.

אין יהודה האט זיך די שנאה צו די אדומי'שע פיהרער נאך שטארקער צופלאמט. דער אונגליקליכער שאטענקעניג האט זיך ענדליך אויך ארומגעזעהן, אז די אדומ'ער ווילען זיך אויף זיין האלז ארויפזעצען, און דער הויף צוזאמען מיט'ן פאלק האבען אנגעהויבען צו זוכען א מיטעל, ווי אזוי זיך צו בעפרייען פון דעם פערהאסטען אנטיפאטאר מיט זיינע זיהן. הורקנוס'ס נאהענטער יועץ איז געווארען דער אלטער יהודי'עאישער קריעגספיהרער מאליך — א איבערגעבענער פריינד פון דער חשמונאים-דינאסטיע, און ער האט פערקלערט א פלאן, צו פערגיפטען דעם הויפט-שולדיגען אין אלע צרות, אנטיפאטאר'ן. אין דער פערשווערונג האבען זיך, אויסער מאליכ'ען, בעטייליגט אויך עטליכע הויף-דיענער און מיליטער-בעאמטע, און זיי האט זיך איינגעגעבען איבערצוקויפען דעם הויפישען שר המשקים (וויין-גיעסער) — דער לעצטער האט אין אנטיפאטאר'ס בעכער אריינגעשיטעט סם (43). אט די נקמה האט אבער די לאגע נאך פערערגערט: הורדוס האט זיך גלייך נוקם געווען פאר זיין פאטער'ס טוידט, און אויף זיין בעפעהל איז מאליך באלד געטוידט געווארען פון רוימישע סאלדאטען. די געבליבענע מיטגליעדער פון דער פערשווערונג האבען דאן געפרובט ארגאניזירען א אויפשטאנד אין לאנד; אויך דאס אבער האט זיך נישט איינגעגעבען, און הורדוס מיט זיין ברודער האבען דעם אויפשטאנד בעצייטענס דערשטיקט. דאס האט אבער נישט אבגעהאלטען אריסטאבול'ס לעבען-געבליבענעם זוהן, אנטיגאן, זיך אריינצורייסען אין יהודה, געשטיצט אויף דעם מיליטער פון זיין שוואגער, דעם פירשט פון חלקית, — דעם גליקליכען אדומ'ער האט אבער אויך דא דאס גליק נישט פערלאזען, און ער האט צוקלאפט די מחנה פון דעם חשמונאי'שען פרעטענדענט. דאס האט דעם שטאלצען אדומ'ער נאכמעהר חוצפה צוגעגעבען, און ווען ער איז אריינגעטרעטען אין די טויערן פון ירושלים נאך דעם „אויפשטאנד", האט

איהם הורקנוס, בעגלייט פון די אַנגעזעהענסטע פאָלקס-פאָרשטעהער, געמוזט אונטערטראָגען אַ נצחון-קראַנץ (42). אַזוי איז כסדר געוואַקסען די מאַכט און די גרויסקייט פון אַנטיפּאַטער'ס יורש, און דער חשמונאי'שער הערשער האָט פאַר איהם וואָס ווייטער אַלץ מעהר מורא געקריגען. אום זיך צו בעוואָרענען פון דער געפאַהר האָט הורקנוס זיך געזעהען געצוואונגען צו מאַכען הורדוס'ען פאַר אַ מיטגליעד פון זיין הויז, און ער האָט איהם געגעבען פאַר אַ פרוי זיין אייניקעל — די בעריהמטע שענהייט מ ר י ם. אַזוי איז דער אדומי'שער עבד אַריין אין'ם קעניגליכען הויז פון די חשמונאים, וואו ער האָט שפּעטער אויסגעריסען די לעצטע בלימעלעך פון דעם שענעם שטאַם און איהם ענדליך אינגאַנצען פערניכטעט.

און אין רוים איז דערווייל פאָרגעקומען אַ נייע איבערקעהרעניש. די רעפּובליקאַנישע אַרמעע פון קאַסיוס און ברוטוס איז ביי פיליפּי צושלאָגען געוואָרען, און די רוימישע וועלט איז געלעגען פאַר די פיס פון אָ ק ט אַ ו ו י אַ ן און מ אַ ר ק אַ נ ט אָ נ י ו ס (42). די מזרח-פּראָווינצען, צווישען זיי אויך י ה ו ד ה, זענען אַרונטערגעפאַלען אונטער דער הערשאַפט פון דעם צווייטען, און אין די יהודה'עאישע פּאַטריאָטען האָט צוריק אויפגעלעבט די האָפנונג, זיך ענדליך דאָך צו בעפרייען פון דער אדומי'שער ממשלה. ווען אַנטאָניוס איז געקומען קיין סיריען האָט זיך איהם פאָרגעשטעלט אַ דעפּוטאַציע פון די אַנגעזעהענסטע יהודה'ער, וועלכע האָט איהם געשילדערט די טרויעריגע לאַגע פון לאַנד, און זיך בעקלאָגט אויף דער אוזורפּאַטאָרישער (פערחאַפּענדער, גזלני'שער) פּאָליטיק פון די אדומי'שע ברידער. הורדוס האָט אָבער אויך נישט גערוהט; דער איבערגעגעבענער רעפּובליקאַנער האָט זיך פלינק איבערגעוואָרפען אויף אַנטאָניוס'עס זייט, און די אַלע בעקלאָגונגען אויף איהם זענען גלייך צושוואומען געוואָרען. דער רוימישער מאַכטהאָבער האָט נישט אַנערקענט די טענות פון דער יהודה'עאישער דעפּוטאַציע, און איבערגעלאָזען די השגחה איבער יהודה אין די הענד פון די אדומי'שע ברידער.

שפּעטער, ווען אַנטאָניוס האָט זיך געפונען אין עפעס, האָט זיך איהם ווידער פאָרגעשטעלט אַ יהודה'עאישע דעפּוטאַציע — דאָס מאָל שוין פון הורקנוס'ען אַליין. די איצטיגע שלוחים פון דעם יהודה'עאישען עטנאַרך האָבען זיך משתדל געווען וועגען בעפרייען די יהודה'ער, וואָס קאַסיוס האָט געהאַט געפאַנגען פאַר דעם נישט איינגע-

טראַגנעם אָבצאָהל, און װענען אײַנשליסען צוריק אין די גרענעצען פון יהודה די טעריטאָריומס, װאָס די טיר׳ער האָבען פערכאַפּט. אַנטאָניוס האָט די בקשות ערפילט, און דאַגעגען האָט ער װידער אָבגעזאָגט די בקשה פון אַ נײַער יהודה׳עאישער דעפּוטאַציע, װאָס האָט זיך נאָכאַמאָל געפּרובט מײַיתדל זײַן װעגען בעזײַטיגען הורדוס׳ען מיט זײַן ברודער פון דער יהודה׳שער מאַכט. אַנטאָניוס איז, איבעריגענס, בעפרײַנדעט געװען מיט דעם רוימער-פרײַנד אַנטיפּאַטאָר נאָך פון די צײַטען, װען ער איז געװען אין יהודה אַלס אָפיציער אין דער אַרמעע פון דער פּראָקאָנסול גאַביניוס, און איצט, אַלס צװײַטער הערשער פון דער רוימישער מלוכה, האָט ער געװיס קײַן גרונד נישט געהאַט, צו בעזײַטיגען פון דער אונרוהיגער יהודה אַזעלכע איבערגעגעבענע בעשיצער פון די רוימישע אינטערעסען װי אַנטיפּאַטאָר׳ס זיהן. ער האָט איצט דעריבער נאָך פערשטאַרקט זײַער מאַכט, בעשטימענדיג זײ פאַר טעטראַרכען, ד. ה. פאַר די אָפיציעלע הערשער פון יהודה (41).

די הערשאַפט פון דעם מעכטיגען צװײַטען טריאומװיר האָט זיך אָבער באַלד פונאַנדערגעטרײַסעלט. די אונגעהױערע פערשװענדערײַען פון די רוימישע מאַכט-האָבער האָבען אײַנגעשלונגען אוצרות מיט גאָלד, און דאָס אַלץ איז אַרױסגעפּרעסט געװאָרען פון די מזרח-פּראָװינצען אין דער פאָרם פון אונגעװעהנליכע שטײַערן, קאָנטריבוציעס און גלאַט רױבערײַען — אָהן אַ שום מאָטיװ. דאָס האָט ענדליך געמוזט אַרױסרופען בײַ די אונטערדריקטע אַ שטאַרקען פערלאַנג, זיך צו בעפרײַען, און װען די העלדישע פּאַרטאַנער, אונטער דער אָנפיהרונג פון פּרינץ פּאַקאָרוס און דעם קריעגספיהרער באַרזאַפּאַרנעס, האָבען זיך פערשטאַרקט אין דער פאָדערשטער אַזיען, האָבען זיך כמעט אַלע רוימישע װאַסאַלען (אונטערגעװאָרפענע פירשטען) געשטעלט אויף זײַער זײַט. שטעהענדיג בײַ די ברעגען פון טײַך אפרת, האָבען די פּאַרטאַנער געשטרעבט צום מערב, צו סיריען און פּאַלעסטינא, און אין דער צײַט, װען מאַרק אַנטאָניוס איז געלעגען אַ פערשכור׳טער אין די אָרעמס פון דער פערפיהרערישער עגיפּטישער קעניגין קלעאָפּאַטראַ, זענען זײ אַלץ טיעפער און טיעפער אַרײַנגעדרונגען אין סיריען, האָבענדיג שוין אין זײַערע הענד פיניקיען און שטעהענדיג אויף דער שװעל פון יהודה. דעם דאָזיגען מאָמענט האָט אויסגענוצט דער לעצטער פּרעטענדענט פון דער השמונאים-דינאַסטיע, אַנטיגאָן, און האָט אָנגעהױבען פיהרען אונטערהאַנדלונגען

מיט די פארטאנער וועגען העלפען איהם בעקומען דעם יהודה'שען טראָן. די פארטאנער האבען אנגענומען זיינע בעדינגונגען, און זענען אריין אין לאנד מיט צוויי גרויסע מחנות: איינע, אונטער דער אנפיהרונג פון פאקארוס'ען, האט זיך געלאזען געהן גלייך מיט'ן ברעג פון ים, און די צווייטע, אונטער בארזאפארנעס'ן, — אויפ'ן וועג קיין ירושלים. ביים כרמל-בארג האבען זיך מאסען יהודה'ער פעראייניגט מיט דער פארטאישער ארמעע, אלס מיטקעמפפער פאר דער בעפרייאונג פון דעם אדומי'שען יאָך; אויסער דעם האט אנטיגאָן אליין אויך צוזאמענגענומען ארום זיך א מחנה פון טויזענדער פריישוויליגע יהודה'עאישע פאטריאטען, און האט זיך אריינגעריסען אין ירושלים. דא האט זיך צופלאקערט א בלוטיגע שלאכט צווישען די אדומי'שע אנהענגער און דעם פאלק, וואס איז אינגאנצען געשטאנען אויף דער זייט פון דעם חשמונאי'שען פרעטענדענט, און האט פערנומען דעם בית-המקדש. הורדוס מיט זיין ברודער, דאגעגען, האבען זיך בעפעסטיגט אין דעם קעניגליכען פאלאץ און אין דער שטאדט-פעסטונג, פון וואנען זיי האבען זיך העלדיש געוועהרט געגען דעם אנפאלענדען שטראם פון די פאלקס-מאסען, וואס האט זיך פון מינוט צו מינוט פערגרעסערט מיט נייע מחנות עולי-רגל'ניקעס (פילגרימען; ס'איז געווען שבועות).

דערווייל איז איין מחנה פון די פארטאנער שוין געשטאנען ביי די טויערן פון ירשלים, און איהר אנפיהרער, פאקארוס, האט פארגעלעגט הורקנוס'ען מיט פאזאעל'ן, זיי זאלען, אלס שלוחים, אוועק צו בארזאפארנאס'ן אין לאגער, אום דארט איבערצורעדען מיט איהם וועגען די פריעדענס-בעדינגונגען, און ווי נאר זיי זענען ארויס פון ירושלים האט מען זיי געשמיעדט אין קייטען אלס געפאנגענע. הורדוס האט זיך גלייך דערוואוסט דערפון, און נישט זעהענדיג קיין שום מעגליכקייט, זיך צו פערטיידיגען, איז ער ביינאכט אנטלאָפען פון שטאדט, מיטנעהמענדיג מיט זיך אלע מיטגליעדער פון זיין פאמיליע — צווישען די האט זיך געפונען אויך זיין כלה, מרים — און א קליינע מיליטערישע סוויטע. אין וועג איז איהם עטליכע מאל אויסגעקומען זיך צו פערטיידיגען געגען פערשיעדענע אנפאלער, ענדליך האט ער זיך אבער דאך דערשלאגען ביז צו דער פעסטונג מאסאדע, ביים ברעג פון ים-המלח, וואו ער האט די גאנצע פאמיליע איבערגעלאזען אונטער דער שוץ פון איבערגעגעבענע סאלדאטען און דעם קאמענדאנט פון פעסטונג — זיין ברודער יוסף. ער אליין איז דאן אוועק אין דער נאבאטע'אישער הויפטשטאדט, פעטרא,

וועגען שליעסען א אָבמאַך מיט דעם נאַבאַטעאישען קעניג.

און די פּאַרטאַנער האָבען דערוויַיל געבעל־הבתי׳ וועט אין לאַנד. פון די צוויי גענפאַנגענע, וועלכע זיי האָבען איבערגעגעבען אַנטיגאָנען, האָט דער אדומי פאזאעל זיך אַליין דאָס לעבען גענומען, צושמעטערנדיג דעם קאָפּ אָן א פעלזען, און דער אַלטער הורקנוס איז געבליעבען אַלס געפאַנגענער נאָכדעם, ווי מ׳האָט געמאַכט איבער איהם א אָפּעראַציע, וואָס האָט איהם אויף אייביג שוין אונפעהיג געמאַכט צו פערנעהמען דעם פּאָסטען פון א כהן־גדול: מ׳האָט איהם אָבגעשניטען די אויערן (א בעל־מום האָט, לויט׳ן דין פון דער תורה, קיין כהן־גדול נישט געטאָרט זיין).

שפּעטער, ווען די פּאַרטאַנער האָבען פערלאָזען דאָס לאַנד, האָבען זיי דעם אונגליקליכען שאָטען־קעניג מיטגעפיהרט מיט זיך קיין בבל, און אַנטיגאָן האָט זיך געפיהלט גאַנץ פעסט אויף דעם יהודה׳שען טראָן; ער האָט געלאָזען אויסגיעסען אייגענע מטבעות מיט דער אויפשריפט: „מתתיהו, דער כהן־גדול און די יהודה׳עער־געזעלשאַפט" — אויף איין זייט, און אויף דער צווייטער — „קעניג אַנטיגאָן". איהם איז אויך געלונגען צו פערטרייבען די איבערגעבליעבענע טיילען פון די רוימישע גאַרניזאָנען, אַזוי אַז יהודה איז אינגאַנצען אָבגערייניגט געוואָרען פון פרעמדע סאָלדאַטען, און זי האָט זיך געקענט אויף א קורצע צייט איבער־געבען דער זיסער אילוזיע פון ווידער־ערוואָרבענער פאָלשטענדיגער פרייהייט נאָך אַזוי פיעל אינערליכע און אויסערליכע מלחמות.

באַלד אָבער האָט זיך יהודה ווידער בעגעגענט אויג אין אויג מיט איהר ביטערסטען פיינד, און שולדיג אין דעם איז, טיילוויז, געוועזען אַנטיגאָן אַליין. דער לעצטער חשמונאים־קעניג איז געוועזען א גאַנץ קורצזיכטיגער שטאַאַטסמאַן און ער האָט נישט פערשטאַנען אויסצונוצען די לאַגע, וואָס איז אייגענטליך געוועזען זעהר גינסטיג פאַר איהם; דער רוימישער העררשער פון די מזרח־פּראָווינצען אַנטאָניוס האָט זיך בכלל גאַנץ וועניג אינטערעסירט מיט זייערע אינערליכע אַרומרייסעגישען און די רייצענדע קלעאָפּאַטרא איז איהם פיעל ליעבער געוועזען פון דער בייזער מלחמה־געטין; די פּאַרטאַנער, ווידער, האָבען געהאַלטען אין איין אַרויסשטופּען די רוימער פון זייערע איינגענומענע פּאָזיציעס, און וואָלט אַנטיגאָן פערשטעהן, אונטערצוהאַלטען דעם גיפטיגען האַס, וואָס דאָס פאָלק האָט געטראָגען אין הארצען צו די רוימער און צו דער אדומי׳שער משפחה, וואָלטען איהם די רוימער אַליין אויך געחנפה׳ט, אום צו געפינען אין איהם א שטיצע נעגען די פּאַרטאַנער; ער האָט דאָס אָבער

נישט פערשטאנען, און אנשטאט צו פעראייניגען די פערשידענע פאטריאטישע מחנות, וואס זענען צושפרייט געווען איבער׳ן גאנצען לאנד, און אויסצובילדען פון זיי איין גאנצע נאציאנאלע ארמעע, האט ער זיך אינגאנצען איבערגעגעבען זיינע נקמה-געפיהלען געגען די אדומי׳ער און געהאלטען אין איין רודפ׳ען זייערע נאהנטע און אנהענגער. אזוי האט אנטיגאן פערבראכט די דריי יאהר פון זיין הערשען און קיין בעדייטענדען שריט נישט געמאכט אויף צו פערפעסטיגען זיין לאגע און געבען איהר א געוויסען זיכער׳ן באדען, און אין דער זעלביגער צייט האט זיין געגנער, הורדוס, קיין איין סעקונדע נישט גערוהט און קיין איינציגע גינסטיגע מינוט נישט דורכגעלאזען.

נאכדעם ווי זיינע אונטערהאנדלונגען אין פעטרא האבען קיין ערפאלג נישט געהאט, האט זיך הורדוס איינער אליין געלאזען וואנדערן דורך די יהודה׳עאיש-אדומי׳שע מדבריות און איז ענדליך אנגעקומען קיין מצרים. אין אלעקסאנדריע האט ער געגלויבט צו געפינען זיין בעשיצער אנטאניוס; דער לעצטער איז אבער גראד אוועק קיין רוים, און די קעניגין קלעאפאטרא לעגט איהם פאר, ער זאל אריינטרעטען אין איהר ארמעע אלס קריעגס-פיהרער. דער אדומי׳שער העלד דאנקט פאר דעם כבוד און לאזט זיך אויך אוועק קיין רוים — איהם הערט נישט אויף צו שוועבען פאר די אויגען די **קרוין פון יהודה**. אויפ׳ן ים שטעהט ער אויס א ביטערן קאמפף מיט שטורעמס און בראזענדע חוואליעס; ער קומט אבער קיין רוים, און קומט — אין דער ריכטיגער צייט. די ביידע טריאומווירען האבען געשלאסען צווישען זיך א פעסטע פעראייניגונג, אנטאניוס מיט אקטאוויא׳ן זענען שלום און איינשטימיג אין אלע הינזיכטען, און נאכדעם ווי הורדוס שטעלט זיך פאר דעם ערשטען און שילדערט איהם די אלע געשעהענישען אין יהודה פאר דער לעצטער צייט, בלייבט ביי ביידע בעשלאסען, אנצולעהרנען דעם רעוואלוציאנערען חשמונאי און צוריק צושטעלען די מאכט פון די פריהערדיגע געזעצליכע הערשער; און אזוי ווי הורקנוס געפינט זיך אין גלות, ווייט פון יהודה, בלייבט הורדוס דער איינציגער און פאסענדסטער קאנדידאט אויף דעם יהודה׳שען טראן. אזוי האט הורדוס בעוויזען אין א פערלויף פון זיבען טאג צו בעפעסטיגען פאר זיך אלע פאזיציעס, און אנערקענט צו ווערן פון דער ספעציעלער פערזאמלונג פאר דעם געזעצליכען **קעניג** פון יהודה! נאך דער דאזיגער פייערליכער זיצונג פון סענאט איז הורדוס

אין דער בעגלייטונג פון די טריאומווירען, קאנסולען און דעם גאנצען אדעל אריינגעפיהרט געווארען אין קאפיטאליום, וואו ס'זענען געבראכט געווארען קרבנות צו די געטער (40) — ווי מ'האט זיך נוהג געווען ביים אוועקלעגען אין ארכיוו א סענאט'ס-דעקרעט.

דער עהרגייציגער אדומי האט ערדייכט זיין ציעל — ער האט בעקומען פון דער מאכט דעם קעניגליכען טיטול. דערמיט האט זיך אבער זיין אויפגאבע נאך נישט געענדיגט, און איהם איז נאך פאר-געשטאנען א שווערען קאמפף דורכצומאכען, ביז ער האט בעקומען די מעגליכקייט צו געניעסען די פרוכט פון זיין ערפאלג — צו ווערן דער ווירקליכער געקרוינטער הערשער פון יהודה. אנטאניוס בעמיהט זיך, אויפצוהאלטען הורדוס'ן אין רוים און שענקט איהם די פריינד-ליכסטע אויפמערקזאמקייט; דער לעצטער פערגעסט אבער נישט איין מינוט וואס איהם שטעהט נאך פאר, און פערלאזט רוים. אין ניין און דרייסיגסטען יאהר זעצט זיך הורדוס ארוים אין דעם פאלעסטיני-שען האפען עכו, און מיט דער געלד-שטיצע, וואס ער בעקומט גלייך פון א געוויסען רייכען יהודה'ער, דינגט ער זיך סאלדאטען און שטעלט זיך צונויף א קריעגס-ארמעע. א קליינע מיליטערישע אונטער-שטיצונג בעקומט ער אויך פון דעם רוימישען שטעל-פערטרעטער אין סיריען, ווענטידיוס, און מיט דער מחנה לאזט ער זיך אוועק קיין גליל, וואו ער נעהמט איין שטאדט נאך דער צווייטער; פון דארט ווארפט ער זיך אריבער אין דרום, אום צו בעפרייען זיין פא-מיליע פון דער פעסטונג מאסאדא, וועלכע איז בעלאגערט געווארען פון אנטיגאנ'ס סאלדאטען. בעפרייט מאסאדא, טרעט הורדוס צו צו דער בעלאגערונג פון ירושלים; דא ווערט ער אבער אבגעשטויסען פון אנטיגנ'ס ארמעע. די ארטיגע רוימישע מאכט שטיצט איהם אויך גאנץ שוואך — דער גארניזאן אין יהודה, אונטער דער אנפיהרונג פון סילאן, איז אונטערגעקויפט פון דעם חשמונאי'שען הערשער, און דער גרעסטער טייל פון דער גרויסער רוימישער ארמעע אין סיריען איז פערנומען אין קאמפף מיט די פארטאנער.

הורדוס געפינט זיך אין א קריטישער לאגע, און דאס ווערט אויסגענוצט אין דער שוין איינגענומענער גליל. עס ברעכט דארטין אוים א נייער אויפשטאנד, און הורדוס קען זיך קיין עצה נישט גע-בען מיט די פאטריאטישע באנדעס, וואס בעהאלטען זיך אין בערגער און הויהלען און מאכען אן פון דארטען שרעקליכע חורבונות אין זיין

קלײנער ארמעע. דאס רײצט נאכמעהר אויף דעם אדומי'שען נאך נישט נעקרוינטען הערשער, און ער הויבט אן בעהאנדלען די בעזיע־גטע מיט דער שוידערהאפטסטער און שרעקליכסטער אכזריות. צווײ מויזענד אײנוואוינער פון פינף אײנגענומענע שטעדטליך לאזט ער פערב־רענען לעבעדיגערהײד, זײנע סאלדאטען רײסען זיך ארײן אין די ענט־דעקטע הויהלען און שענדען און פײניגען און צורײסען אויף שטיקער הונדערטער פאמיליעס: מענער, פרויען און קינדער. און אויך דאס ווירקט נאנץ ווענינ — דער גרעסטער טײל פון די געפאנגענע וויל זיך נישט אונטערגעבען, און שטארבט מיט א בלוטיגער קללה אויף די ליפען. אײן אלטער פאטריאט האט מיט זײנע אײגענע הענד אויס־געהרג'עט אלע מיטגליעדער פון זײן פאמיליע און אראבגעווארפען זײ־ערע קערפער'ס אין אבגרונד, צוך אלײן מיטווארפענדיג צוזאמען מיט זײ. נישט ווײט פון דער ענטדעקטער מערה איז געשטאנען הורדוס אלײן, און דער פאטריאטישער קינדער־ און זעלבסט־מערדער האט אין זײנע לעצטע מינוטען נישט אויפגעהערט צו שילטען און צו בעלײדי־גען דעם „אדומי'שען עבד", חאטש דער לעצטער האט איהם צוגע־זאגט פאלשטענדיגע אונבעריהרליכקײט.

ארום צוויי יאהר האט זיך געצויגען די דאזיגע מלחמה צווישען הורדוס'עס סאלדאטען און די יהודה'אישע פאטריאטען. הורדוס האט בעקומען נײע צוויי לעגיאנען פון דער רוימישער ארמעע, וואס האט אונטער דער צײט בעוויזען, צו בעזיגען די פארטאנער (38); שארף און ענערגיש ארויסטרעטען נעגען אנטיגאנ'ען האבען נאך אבער די אונטערגעקויפטע רוימישע מיליטער־פיהרער אלץ נישט געוואלט. דאס האט בעוואוגען הורדוס'ן איבערצולאזען זײן מחנה אונטער דער אנפיהרונג פון זײן ברודער, יוסף, און ער אלײן איז אוועק צו אנ־טאניוס'ען, וועלכער האט געהאט צו יענער צײט בעלאגערט די שטאדט סאמאסאטא, אין דער צובונטעוועטער פראווינץ קאמאגענע. דארט שטיצט הורדוס נישט ווענינ די אונטערנעהמונג פון זײן בעשי־צער און בעקומט פון איהם דערפאר א בעדײטענדע הילף: אנטאניוס בעפעהלט זײן נײעם סירישען שטעלפערטרעטער, סאזיוס, ער זאל ענערגיש ארויסטרעטען צו הילף הורדוס'ען אין זײן קאמפף מיט דעם „פײנד פון רוים", אנטיגאן.

דער לעצטער האט זיך אבער דערווײל בענוצט מיט דער גע־לעגענהײט, וואס הורדוס איז געוועזען ווײט פון יהודה, און זײן ארמעע

האָט אָבּגעהאַלטען אײן נצחון נאָכ׳ן אַנדערן איבּער די מחנות סאָלדאַטען פון דעם אדומי׳שען פּרעטענדענט. בּײַ יריחו איז הורדוס׳עס מיליטער, אונטער דער קאָמאַנדאַ פון זײַן בּרודער יוסף, אײנגאַנצען צוקלאַפּט געוואָרען, און אויף אַנטיגאָנ׳ס בּעפעהל האָט מען דעם געפאַנגענעם יוסף׳ן אַלײן — אָבּגעהאַקט דעם קאָפּ. די יהודה׳עאישע פּאַטריאָטען האָבען איצט אָבּגעצאָהלט זײערע בּעזיגער מיט דער זעלבּיגער מאָס, מיט וועלכער יענע האָבען זײ געצאָהלט, און גאַנצע מחנות העראָד׳יאַנישע (הורדוס-העראָד) בּעאַמטע אָדער אָנהענגער זענען געפּײַניגט און געטוידט געוואָרען. הורדוס האָט זיך דערוואוסט פון דעם אַלעמען נאָך אין אַנטיוכיאַ, און בּײַ איהם איז בּעשלאָסען געוואָרען, נישט בּלויז צו בּעזיגען דעם פײַנד, נאָר איהם פּשוט צו פערניכטען. זיך אַרײַנרײַסענדיג אין לאַנד מיט זײַנע נײַע רוימישע לעגיאָנען, האָט ער די צוריק אָבּגענומענע שטעדט און דערפער פערפלײצט מיט׳ן בּלוט פון דער פריעדליכער בּעפעלקערונג, שוין נישט רעדענדיג וועגען די קעמפּפענדע פּאַטריאָטען, און אַט די טײַכען בּלוט האָבען זיך געצויגען איבּער׳ן גאַנצען לאַנד — בּיז ירושלים.

צו דער בּעלאַגערונג פון ירושלים איז הורדוס צוגעטרעטען אין פריהלינג פון זיבּען און דרײַסיגסטען יאָהר. צוזאַמען מיט די לעגיאָנען, וואָס האָבען זיך געפונען אונטער סאָזיוס׳עס אָנפיהרונג, האָט די בּעלאַגערונגס-אַרמעע געצעהלט בּיז הונדערט טויזענד מאַן פוסגעהער, רײַטער און אַרטילעריע-אָבּטײלונגען; און ווען די גאַנצע אַרמעע איז געווען קאָנצענטרירט אַרום שטאָדט, האָט הורדוס ערשט אָנגעהויבּען אויסצונוצען אַלע רעגעלן פון דער רוימישער קריעגס-קונסט, וועלכע ער האָט בּיז אַהער אַזוי גרינדליך שטודירט. ווי דער אַמאָליגער רוימישער קריעגספיהרער פּאָמפּעיוס, האָט ער אויך געלאָזען אָנשיטען הויכע וואַלען און אויפשטעלען אויף זײ אונגעהויערע טורעמס מיט שלײַדער-מאַשינעס, און די צײַט, ווען עס איז פאָרגעקומען די דאָזיגע בּעלאַגערונגס-אַרבּײַט, אונטער דער אָנפיהרונג פון אַראָבּגעבּראַכטע ספּעציאַליסטען, האָט הורדוס געפונען פאַר גינסטיג, אויף צו פײַערן זײַן חתונה מיט דער חשמונאי׳שער פּרינצעסין, מיט וועלכער ער איז שוין לאַנג פער׳קנס׳ט געווען. פאָרגעקומען איז אַט די חתונה אין סאַמאַריאַ, — דאָרט האָט דער אדומי׳שער קאַנדידאַט אויף דער יהודה׳עאישער קרוין געפײַערט זײַן געזעצליכע פערבּינדונג מיט דער שענער יהודה׳עאישער קעניגין-טאָכטער, וועלכער ער האָט שפּע-

טער דאָס לעבען פערגיפטעט און צום שאַפאָט געפיהרט.

זיך אומקעהרענדיג צוריק אין לאַנער, איז הורדוס צוגעטרעטען צו דער באַמבאַרדירונג פון די שטאָדט־טויערן. די בעלאַגערטע האָבען זיך פערטהיידיגט מיט דעם גאַנצען גלוט פון זייער ליעבע צו דער חשמונאי׳שער דינאַסטיע און האַס צו דעם בלוטיגען אדום׳ער; זיי פלעגען זיך אַרויסרייסען פון שטאָדט דורך געהיימע, אונטערערדישע וועגען, אָנפאַלען אויף די נעהנטערע מיליטער־אַבטהיילונגען, און צושמעטערן די שלייַדער־מאַשינעס, און אויסער דעם האָבען זיי זאָגאַר בעוויזען אויפצושטעלען פאַר דער צייט אַ נייע מויער־וואַנט. און דאָס אַלץ איז פאָרגעקומען נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס אַ בעדייטענדער טהייל פון די אָנגעזעהענסטע פרושים האָט שוין דאַן געהאַט אייַנגעזעהען די אוננוצבאַרקייט פון דער בלומרשט׳ער פערטהיידיגונג און געראַטען, צו עפנען פאַר׳ן שונא די טויערן פון שטאָדט!

פיערציג טאָג האָט זיך די בעלאַגערונג געצויגען. דאַן איז גענומען געוואָרען די ערשטע פעסטונגס־וואַנט, און אין פופצעהן טאָג אַרום — די צווייטע. אַנטיגאָן מיט דעם טהייל איבערגעבליעבענע פאַטריאָטען האָבען זיך נאָך פערטהיידיגט אַ געוויסע צייט אין דעם אויבערשטען טהייל פון שטאָדט און אין די גרויסע הויפען פון בית המקדש; די בעלאַגערער האָבען אָבער ענדליך די פונקטען אויך אייַנגענומען, און צוזאַמען דערמיט איז ירושלים פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ מורא׳דיגער שחיטה־שטאָדט. די אויסגעמאַטערטע און צורייצטע סאָלדאַטען האָבען זיך, ווי צעווילדעטע הונגעריגע וועלף, אַרויפגעוואָרפען אויף די בעזיעגטע יהודה׳ער. אַלט און יונג, פרויען און קינדער, קעמפפענדע „פאַטריאָטען״ און פריעדליכע אייַנוואוינער — אַלעמענס בלוט האָט זיך צוגויפגעגאָסען און אויפ׳ן מזבח זענען כהנים פאַר קרבנות געבראַכט געוואָרען.

לאַנג האָבען די רוימישע סאָלדאַטען געווילדעוועט אין דער יהודה־שער הויפטשטאָדט, און ענדליך איז געקומען דערצו, אַז הורדוס אַליין האָט זיך געזעהען געצוואונגען, אָבצושטעלען די דאָזיגע שחיטות און רציחות. הורדוס׳ען האָט זיך נישט געוואָלט אוועקשטעלען זיין טראָן אין אַ שטאָדט פון חורבות און מתים, און ער האָט זיך מיט היץ געווענדעט צו זיין רוימישען קאָלעגא, יענער זאָל זעהן אייַנשטילען זיינע סאָלדאַטען און זיי אָבהאַלטען. „צי ווילט איהר דען אינגאַנצען פערניכטען אין שטאָדט — האָט ער צו איהם געטענה׳עט — יעדען שפור פון אַ לעבעדיגען מענשען

און פון א מענשליכער וואוינונג און מיך אוועקזעצען קעניגען איבער א טוידטען מדבר?” און ווען די איצטיגע בעזיעגער האבען זיך אויך געוואלט אריינרייסען אין די אינוועניגסטע צימערן פון בית־המקדש, ווי דער אמא־ליגער פאמפעיוס האט געטאן, האט זיך זיי הורדוס געשטעלט אין וועג און קאטעגאריש ערקלערט, אז ער וואלט אין דעם פאל זיך אינגאנצען געמוזט אבזאגען פון דעם נצחון, ווייל דאס פאלק, וואלט איהם קיינמאל גישט מוחל זיין די שולד פון פערשוועכען גאט׳ס הויז. ווי ס׳ווייזט אוים, האט אבער די ערקלערונג גאנץ ווייניג געווירקט, און די פאגראם־טעטיג־קייט פון די זיעגער האט זיך ערשט דאן אבגעשטעלט, ווען הורדוס האט יעדען איינציגען פון זיי בעפריעדיגט מיט פריוואטע רייכע מתנות. דא־נעגען האט דער נייער קעניג ארויסגעוויזען זיין גאנצע אכזריות בנוגע צו דעם געפאנגענעם אנטיגאן. דעם לעצטען האט סאזיוס מיטגעפיהרט מיט זיך קיין אנטיוכיא, וואו אנטאניוס אליין האט געזאלט בעשטימען זיין גורל. ווערלנדיג האבען דעם לעצטען יהודה׳עאישען מאנארך אין זיין טריאומף־וואגען, איז אנטאניוס גענייגט געווען, איהם צו לאזען לעבען; דא האט זיך אבער אריינגעמישט דער אדומי׳שער יורש פון דעם חשמונאים־טראן און אויף זיין הייסען פערלאנג, איז אנטיגאן גלייך אין אנטיוכיא געטוידט געווארען מיט דעם שענדליכסטען טוידט, וואס מ׳האט זיך דאן געקענט פארשטעלען: מ׳האט איהם אראבגעהאקט דעם קאפ מיט א האק.

אזוי האט געענדיגט זיין לעבען דער לעצטער הערשער פון דער דינאסטיע, וואס האט בעשאפען די פאליטישע זעלבסטשטענדיגקייט פון יהודה און געהערשט אין לאנד הונדערט מיט דריי יאהר.

ערשטעס קאפיטעל.

הורדוס.

(4—37).

דריי און דרייסיג יאהר האט זיך דאס לאנד געפונען אין דעם צושטאנד פון איביגע איבערקעהרעניש, בירגער-מלחמות און בלוטיגע אונרוהען — דאס זענען געוועזען די גסיסה-יאהרען פון דער יהודה'שער זעלבסטשטענדיגקייט און פון דער חשמונאי'שער דינאסטיע. אין דעם פערלויף פון דער בלוטיגער עפאכע האט דאס פאלק פערלוירען הונדערטער טויזענדער פון זיינע בעסטע קינדער אין פערביטערטען קאמפף מיט די אינערליכע און אויסערליכע שונאים; יהודה'ס גורל איז שוין אבער לאנג בעשלאסען געוועזען: צוזאמען מיט'ן גאנצען מזרח איז זי אויך ארונטערגעפאלען אונטער דעם פראטעקטאראט (אויבערשטע הערשאפט) פון דער מעכטיגער רוים, און ביי די אונאויפהערליכע אויפשטאנדען און נישט-לאיאלע ארויסטרעטונגען פון דער יהודה'שער בעפעלקערונג, איז דעם אדומי'שען יועץ פון חשמונאי'שען הויף, אנטיפאטער'ן, גאנץ לייכט געוועזען, זיך צו געווינען די סימפאטיע פון די רוימישע בעלי-בתים. און ביי דער סימפאטיע אליין האט זיך דער געשיקטער אנטיפאטער נישט אבגעשטעלט — אלס איבערגעגעבענער בעשיצער פון די רוימישע אינ-

טערעסען געלינגט עס איהם, אריינצונעהמען ביסליכווייז אין זיינע הענד די גאנצע פאקטישע מאכט איבערן לאנד, און נאך א גאנצער רייהע בלוטיגע איבערקעהרענישען און ברודער-מלחמות בעקומט ענדליך זיין זוהן הורדוס די מעגליכקייט, זיך אוועקצוזעצען אויף דעם יהודה'שען טראָן.

הורדוס האט איינגענומען יהודה מיט דער הילף פון רוימישע סאלדאטען, און אין די גאנצע פיער און דרייסיג יאהר פון זיין הערשען האט דאס פאלק נישט אויפגעהערט צו קוקען אויף איהם, ווי אויף א פיינדליכער מאכט, וואס האט זיך אריינגעריסען אין הארצען פון יהודה, און פערשוועכט איהרע היילינגסטע טראדיציעס; פון די אלע איבערגעלעבטע אונרוהען און בלוטפערגיעסונגען איז אבער דאס פאלק שרעקליך אויסגעמאטערט געוועזען און האט אראבגעבויגען דעם קאפ פאר דער רוימישער מאכט, וואס איז געשטאנען הינטער די פלייצעס פון זיין ארומי'שען הערשער. הורדוס ווידער, פון זיין זייט, האט זיך איצט אויך גאנץ ווייניג גערעכענט מיט דער סימפאטיע פון פאלק, און זיין גאנצע ארבייט איז געוועזען נאר, צו בעפעסטיגען די הערשענדע מאכט אין זיינע הענד און צו דערווייטערן פון פאלק יענע אלע עלעמענטען און פערזאנען, וואס האבען איהם געקענט זיך שטעלען אין וועג אדער פערטענדירען אויף זיין גרויסקייט.

הורדוס'עס ערשטער שריט, גלייך נאך זיין גלענצענדען נצחון איבערן „שונא", איז געוועזען, אויסצוראטען דעם לעצטען שפור פון די פערבליבענע פאטריאטען און פאלקס-פיהרער. ער האט בעפוילען, צו בעוואכען אלע ארויסגאנגס-טויערן פון שטאדט און צו פערהאלטען דארט די אנטלויפענדע. אויף אזא אופן איז איהם געלונגען צונויפצונעהמען א גאנצע מחנה אנהענגער פון דעם פריהערדיגען רעזשים, צווישען וועלכע עס האבען זיך געפונען אויך פינף און פערציג מאן פון די אנגעזעהענסטע יהודה'עאישע פאמיליעס, און אויף זיין בעפעהל זענען זיי אלע געטוידט געווארען; דערביי האט ער זיך בענוצט מיט דער מעטאדע פון זיינע רביים, די רוימער, און קאנפיסקירט דאס גאנצע פערמעגען פון די פערארטיילטע. פון די דאזיגע קאנפיסקירטע רייכטימער האבען זיך אנגעזאמעלט אונגעהויערע אוצרות, און דאס האט דער ארומי ביסליכווייז און בסדר אונטערגעטראגען זיין רוימישען בעשיצער, אנטאניוס, די פערשוועגדעריען פון וועלכען עס האבען פאר זיך קיין גרענעץ נישט געהאט. פון די דערמאהנטע אומגעקומענע אריסטאקראטען האט זיך גע-

ראַטעוועט נאָר די איינציגע פאַמיליע בני־בבא, וועלכע איז, ווי ס׳ווייזט
אויס, געווען פערוואַנדט מיט די חשמונאים. די דאָזיגע פאַמיליע האָט
אַרויסגעוויזען אַ פערעקשנ׳טען ווידערשטאַנד ביי הורדוס׳עס בעלאַגע־
רונג פון ירושלים, און געראַטעוועט האָט זי זיך איצט, אַ דאַנק דער
געהיימער הילף פון זיין וואַך־קאָמאַנדיר, קאָסטאָבאַר, וועלכער האָט
איהר געגעבען די מעגליכקייט צו אַנטלויפען און זיך אויסצובעהאַלטען.
נישט פערגעסען האָט הורדוס אויך זיינע אַמאָליגע שופטים, די מיט־
גליעדער פון סנהדרין, וועלכע האָבען איהם מיט צוויי יאָהר צוריק
געוואָלט פערמשפט׳ן אַלס רוצח; זיי זענען איצט אַלע פערטריבען
געוואָרען פון לאַנד, און געבליבען פון זיי זענען נאָר די צוויי בע־
ריהמטע פרושים שמעיה און אבטליון, וועלכע האָבען בעת דער בע־
לאַגערונג פון ירושלים געראַטען, צו עפנען פאַר די רוימער די טוי־
ערן פון שטאָדט.

נאָך דעם אַלעמען האָט זיך אָבער דער אדומי׳שער הערשער
נאָך אַלץ נישט זיכער געפיהלט אויף דעם טראָן פון יהודה — עס
האָבען נאָך געלעבט צוויי מיטגליעדער פון דער פריהערדיגער, בע־
ליעבטער דינאַסטיע, און ביידע האָבען פאַר איהם מיט דער צייט
געקענט ווערן געפעהרליך. דער אַלטער געוועזענער קעניג און כהן
גדול, הורקנוס III, וועלכען די פאַרטאַנער האָבען געהאַט מיט־
געפיהרט מיט זיך אַלס געפאַנגענעם, האָט זיך געפונען אין בבל, און
דאָ, מיט איהם צוזאַמען אין הויף, האָט געלעבט זיין שוויגער אַלעק־
סאַנדראַ, די טאָכטער פון דעם דערמאָהנטען הורקנוס, מיט איהר
יונגען זוהן, אַריסטאָבול. דער אַלטער הורקנוס איז בעפרייט גע־
וואָרען פון זיין געפאַנגענשאַפט און האָט זיך אָבגעשטעלט אין בבל,
וואו די יהודה׳עאישע קאָלאָניע האָט איהם אויפגענומען מיט קעניגלי־
כען כבוד, און זיך בעצויגען צו איהם, ווי צו דעם געוועזענעם הער־
שער און כהן גדול פון דער יהודה׳שער אומה. דאָס האָט אָבער דעם
אַלטען חשמונאי נישט בעפריעדיגט, און ער האָט דורכאויס געוואָלט
זיך אומקעהרען אין זיין לאַנד. הורדוס, ווידער, האָט מורא געהאַט
צו לאָזען דעם געזעצליכען קעניג אין אַ פרעמדען לאַנד, צווישען אי־
בערגעגעבענע פערעהרער, וועלכע עס קען נאָך איינפאַלען, זיך אָנ־
צונעהמען פאַר איהם און צו פועל׳ן ביי די פאַרטאַנער, זיי זאָלען איהם
צוריק אומקעהרען דעם טראָן, פון וועלכען זיי האָבען איהם אַראָבגע־
נומען; ער האָט דעריבער געפונען פאַר פאַסענדער דער געפאַהר

אנטקעגען צו קומען. דורך זיין פריינד סאראמאלא פון אנטיוכיא האט ער אליין איינגעלאדען צו זיך דעם אלטען קעניג, און ווען יענער איז אנגעקומען אין ירושלים (36), האט איהם הורדוס אויפגענומען מיט דער גרעסטער ליעבע און צערטליכקייט. ער האט איהם גערופען „פאטער”, און אלס אזעלכען האט ער איהם אבגעגעבען דעם אויבען-אן ביים טיש און אין די ראטס-פערזאמלונגען; דאס האט דעם לייכטגלויביגען הורקנוס אזוי פערפיהרט, אז ער האט גארנישט בעמערקט דעם לויערנדען בליק, מיט וועלכען דער בלוטיגער אדומ'ער האט איהם באגלייטעט, און איז פאר דעם לעצטען ווירקליך כמעט אינגאנצען אונשעדליך געווארען. דאגעגען אבער איז הורדוס'ען פיעל שווערער אנגעקומען צו פאראליזירען די געפאהר פאר איהם, וואס עס האט פארגעשטעלט מיט זיך דער צווייטער חשמונאי, אריסטאבול. א זוהן פון דעם אונגליקליכען קעניג אלעקסאנדער און א ברודער פון דער איצטיגער קעניגין, מרים, איז דער זיעבעצעהן-יעהריגער און וואונדערשענער חשמונאים-פרינץ געווען דער ליעבלינג פון פאלק, און דאס האט א שרעק אנגעווארפען אויף דעם אדומ'ישען אוזורפאטאר. וועלנדיג איהם וואס מעהר דערווייטערן פון דער עפענטליכקייט און פון וועלכען ס'איז איינפלוס אויף דער געזעלשאפטליכער מיינונג, האט הורדוס איהם אויך געהאלטען ביי זיך אין הויף, וואו ער האט מיט'ן פאלק קיינע דירעקטע בעציהונגען נישט געהאט, און ווען ס'איז געקומען די צייט צו בעשטימען א כהן גדול, האט ער זיך אבגעשטעלט אויף א געוויסען חננאל פון בבל, אויסמיידענדיג אינגאנצען זיין שוואגער, וועלכער איז איצט געווען דער איינציגער געזעצליכער יורש פון דער כהונה-גדולה.

מיט דעם איינפאל האט הורדוס אבער גאנץ ווייניג אויפגעטאן. אריסטאבול'ס מוטער, די קעניגין-אלמנה אלעקסנדרא, האט גוט פערשטאנען די אלע בעהאלטענע כונות פון איהר איידימ'ס מעשים, און די איצטיגע בעליידיגונג האט איהר געגעבען די דרייסטקייט ארויסצוטרעטען געגען איהם אין א אפענעם דיפלאמאטישען קאמפף. זי האט זיך געווענדעט צו דער עגיפטישער קעניגין קלעאפאטרא מיט דער בקשה, יענע זאל ווירקען אויף דעם רומישען געביטער, אנטאניוס, און זעהען, אז הורדוס זאל בעשטימען איהר זוהן פאר א כהן-גדול. קלעאפאטרא, וועלכע האט שוין לאנג געהאט אויסזיכטען אויף געוויסע טיילען פון דער פאלעסטינישער ערד, האט איצט מיט צופריעדענהייט גענומען אויף זיך צו פער'מסר'ן הורדוס'ען פאר זיין הערשער, און דער לעצטער האט זיך

שטארק פעראינטערעסירט מיט דעם גורל פון דעם יונגען חשמונאי'שען פרינץ. די קעניגין אלעקסאנדרא האט דאן בעזארגט אנטאניוס'ען די פארטרעטען פון איהרע צוויי קינדער, דעם פרינץ אריסטאבול און דער קעניגין מרים, און דער רוימישער טריאומפאטאר איז אויף אזוי ווייט ענטציקט געווארען פון זייער שענהייט, אז ער האט פערלאנגט צו זעהען אריסטאבול'ן ביי זיך. הורדוס האט זיך דאן געזעהען געצוואונגען נאכצוגעבען: ער האט אבגענומען דעם כהן גדול-טיטול פון חננאל'ן (געגען געזעץ; לויט דעם יודישען דין האט מען א כהן גדול נישט געטארט מעביר זיין פון זיין אמט) און בעשטימט אויף זיין ארט פאר א כהן גדול דעם יונגען חשמונאי'שען פרינץ (35).

דאס איז געווען אלעקסאנדרא'ס ערשטער נצחון; זי האט זיך אבער ביי איהם אליין נישט אבגעשטעלט. שטילערהייד האט זי אויך ווייטער נישט אויפגעהערט צו פיהרען איהר דיפלאמאטישען קאמפף, האבענדיג פאר זיך דעם איינציגען ציעל: צוריקצושטעלען די גרויסקייט פון דער אלטער דינאסטיע. הורדוס האט אבער דערווייל אויך נישט גערוהט; פון איין זייט האט ער נישט געקענט גלייכגילטיג צוזעהען, ווי דער חשמונאי'שער פרינץ, אין דער ראליע פון א כהן גדול, דרינגט אלץ טיעפער און טיעפער אריין אין הארצען פון פאלק און ווערט וואס ווייטער אלץ מעהר בעליבט און געעהרט, און פון דער צווייטער זייט האט ער זיך געפיהלט מאכטלאז געגען די אלע דיפלאמאטישע בעציהונגען, וואס זיין שוויגער האט געהאט מיט דעם עגיפטישען הויף, וויסענדיג, אז קלעאפאטרא, און ממילא אויך אנטאניוס, שטעהען אויף איהר זייט. הורדוס האט דאן בעשלאסען אנטקעגען צו קומען דערווייל דער געפאהר, אויף וויפיעל דאס איז מעגליך, און האט בעפוילען זיין וואך, נאכצושפיאנירען דער קעניגין-אלמנה, איהר נישט ארויסצולאזען פון פאלאץ און צו זעהען אין אלגעמיין, אז זי זאל נישט שטעהן אין קיינע פערדעכטיגע בעציהונגען מיט קיינעם.

די דאזיגע „אויפזיכט" האט אבער דער שטאלצער קעניגין נאכמעהר אויפגערייצט געגען איהר איידים, און זי האט בעקלערט א פלאן, זיך ארויסצוגנב'ענען פון פאלאץ צוזאמען מיט אריסטאבול'ן, און צו אנטלויפען מיט איהם קיין אלעקסאנדריע, צו דער קעניגין קלעאפאטרא, דער פלאן איז אויסגעארבייט געווארען מיט אלע איינצעלהייטען, און אלץ איז שוין געווען צוגעגרייט, ארויסצוטראגען ביינאכט דער קעניגין מיט איהר זוהן און זיי צו בעזארגען צו דער שיף, וואס האט געזאלט

גלייך אבגעהן קיין עגיפטען; דא האט זיך אבער הורדוס דערוואוסט פון דער פערשווערונג, און פון דער גאנצער זאך איז, נאטירליך, גארנישט געווארען. מורא האבענדיג, די מעשה זאל נישט דערגעהן צו קלעאפאטרא'ן, האט ער זיך בעמיהט, צוצוגעבען דעם פאקט א צופעליגען, אינשולדיגען כאראקטער, און האט זיך בעצווינגען אפען גאנץ פריינדליך צו זיין דיפלאמאטישער שוויגער; טיעף אין הארצען האט ער אבער נישט אויפגעהערט צו זוכען מיטלען, ווי אזוי זיך נוקם צו זיין אן איהר און ווי אזוי איהר אונשעדליך צו מאכען, און אין א גאנץ קורצע צייט ארום האט ער זיין שרעקליכע נקמה אויסגעאיבט.

דאס איז געוועזען אין פינף און דרייסיגסטען יאהר. דער פרעהליכער יום-טוב סוכות האט זיך נאר וואס געענדיגט, און ווידער האט די פערגיפטעטע איינגעליעבע פון דעם אדומ'ישען הערשער א טיעפע וואונד בעקומען: די פייערליכקייט פון דער עבודה אין בית-המקדש האט בעגייסטערט דעם פערזאמעלטען פאלק, און זעהענדיג ביים מזבח דעם בילד-שענעם און בליהענד-יונגען חשמונאי אין זיינע פרעכטיגע כהן גדול-קליידער, האט זיך די בעגייסטערונג ארויסגעריסען, און די לופט איז פערהילכט געווארען פון ענטוזיאסטישע אויסגעשרייען לכבוד דעם יונגסטען צווייגעל פון דעם שענעם חשמונאים-בוים. הורדוס'ען האט די דאזיגע בעגייסטערטע דעמאנסטראציע טיעף אנגעגריפען, און זיין גיפטיגע שנאה צו די איבערגעבליבענע חשמונאים האט זיך נאך שטארקער צופלאקערט; ער האט אבער געשוויגען און מיט קיין שריט נישט ארויסגעוויזען דאס, וואס ער האט אין הארצען געטראגען. ער האט זיך בעטייליגט אין אלע יום-טוב'דיגע פאלקס-פערוויילונגען און פרעהליכקייטען און גאנץ גערן אנגענומען די איינלאדונג אויף דעם פאמיליען-באל פון דער קעניגין אלעקסאנדרא. דא האט הורדוס גאנץ מונטער פערבראכט און געפלוידערט מיט אריסטאבול'ן און מיט די איבריגע הויפלייט, און ווען די גאנצע פרעהליכע געזעלשאפט האט זיך אוועקגעלאזען צום טייך, איז דער יונגער כהן גדול אויך מיטגעגאנגען. אלע האבען זיך גענומען באדען און ארויסווייזען פערשידענע קונסט-שטיק אין שווימען, און דאס זעלבע האט אויך אריסטאבול געטאן; דא האבען זיך אבער אונטערגעכאפט עטליכע פון דער זעלביגער סוויטע, און כלומר'שט שטיפענדיג, האבען זיי דעם יונגען פרינץ אזוי לאנג געהאלטען אונטער'ן וואסער, ביז ער איז דערשטיקט געווארען.

א טיעפער טרויער האט דעם גאנצען פאלק ארומגענומען, ווען

י׳האָט זיך פערשפרייט איבער׳ן לאַנד די ידיעה וועגען דעם אונגליק ליכען „צופאַל״. הורדוס אַליין האָט כלומר׳שט בעווייגט מיט ביטערע טרערען דעם פריהצייטיגען טוידט פון זיין געליעבטען שוואָגער, און אויף זיין בעפעהל איז די לויה פון דעם אומגעקומענעם כהן גדול פאַרגעקומען מיט אַ אונגעוועהנליכער פייערליכקייט; די דאָזיגע טרערען האָבען אָבער קיינעם נישט אָבגענאַרט. אַלע האָבע געוואוסט, ווער עס איז דער אמת׳ער שולדיגער אינ׳ם „צופעליגען״ טוידט פון דעם בעליעבטען אַריסטאָבול, און אויב קיינער האָט נישט געוואַגט דאָס אָפען אַרויסצוזאָגען, האָט דאָס די ערשטע געטאָן אַלעקסאַנדראַ, דעם אומגעקומענעם׳ס מוטער.

ביי דער לעצטער איז איצט פערפולט געוואָרען די מאָס פון געדולד, און זי האָט זיך נאָכאַמאָל געווענדעט צו דער עגיפטישער קעניגין, פער׳מסר׳נדיג הורדוס׳ען אַלס מערדער פון איהר זוהן. קלעאָפּאַטראַ, וועלכע האָט נאָך אַלץ נישט אויפגעהערט צו טראַכטען וועגען פערגרעסערען איהר לאַנד מיט עטליכע געביטען פון יהודה, האָט גלייך איבערגעגעבען די דאָזיגע בעשולדיגונג איהר קעניגליכען שקלאַף, אַנטאָניוס׳ען, און דער לעצטער האָט איהר צוגעזאָגט, צו פאָדער׳ן ביי הורדוס׳ען אַן ערקלערונג וועגען דער גאַנצער געשיכטע. אַ קורצע צייט נאָכדעם האָט זיך אָנגעהויבען דער רוימישער קאַמפף מיט די אַרמעניער און אַנטאָניוס איז אָנגעקומען אין דער סירישער שטאָדט לאַאָדיצעאַ. דאָ האָט ער אַרויסגערופען צו זיך דעם יהודה׳עאישען קעניג, און, וועלנדיג נישט וועלנדיג, — דער אונטערטעניגער הערשער האָט זיך געמוזט אונטערגעבען און פאָהרען. און געוואוסט האָט ער, אַז די איצטיגע לאַגע זיינע איז זעהר אַ קריטישע — זיין שוויגער האָט איהם פער׳מסר׳ט פאַר קלעאָפּאַטראַ׳ן, און איהר שקלאַף, אַנטאָניוס, וועט זיך געוויס אָן איהם נוקם זיין פאַר דעם טוידט פון זיין שיצלינג. הורדוס האָט דעריבער בעשטימט פאַר׳ן אָבפאָהרען זיין שוואָגער יוסף אַלס פיהרער פון אַלע מלוכה־אַנגעלעגענהייטען, און דערביי האָט ער איהם נאָך בעפוילען, שטרענג אַכטונג צו געבען אויף די פאַמיליען־מיטגליעדער פון הויף, און אין פאַל, אויב ער וועט זיך נישט צוריק אומקעהרען — צו טוידטען דער קעניגין. עס איז שווער צו זאָגען עטוואָס בעשטימטעס וועגען דעם אינערליכען מאָטיוו פון דעם דאָזיגען אייגענאַרטיגען בעפעהל; עס לאָזט זיך אָבער אָננעהמען די השערה, אַז דאָס איז פשוט געווען אַ רעזולטאַט פון זיין ליידענשאַפטליכער ליעבע צו דער זעלביגער קעניגין,

וואס האט נישט געקענט רוהיג בלייבען ביי דעם געדאנק, אז נאך זיין טויט חעט זי אנ'אנדערער בעזיצען, און אפשר אויך — אנטאניוס אליין.

נאך די אלע פעראָרדנונגען און בעפעהלען האט זיך הורדוס, בעלאדען מיט פערשידענע טייערע מתנות, אוועקגעלאזען קיין לאאדיצעא, און געגען זיין איינענער ערוואַרטונג, האט איהם דא אויך דאס גליק נישט פערלאזען. מיט זיינע רייכע מתנות און פאלשע חניפות איז איהם געלונגען איינגאנצען צו געווינען פאר זיך דעם רוימישען הערשער, און יענער האט אויף ווייטער אויך איבערגעלאזען אין זיינע הענד די פולע קעניגליכע מאכט פון יהודה (34).

א פרעהליכער איבער דעם גליקליכען אויסגאנג פון זיין רייזע האט זיך הורדוס אומגעקעהרט אין דערהיים; דא האט איהם אבער שוין בעגעגענט דער בייזער דעמאן, וואס האט איהם דערנאך זיין גאנצען לעבען נישט אויפגעהערט צו קוועלען און צו פייניגען. אין דער צייט, ווען ער איז נישט געווען, איז אין הויף פארגעקומען א גאנצע איבערקעהרעניש. ס'האבען זיך פערשפרייט קלאנגען, אז הורדוס איז פון אנטאניוס'ען געטוידט געווארען און — מורא האבענדיג פאר א הויף-רעוואלוציע — אלעקסאנדרא מיט דער קעניגין מרים זענען שוין גרייט געווען צו אנטלויפען פון ירושלים אונטער דער שוץ פון דעם רוימישען לעגיאן, וואס האט זיך געפונען נישט ווייט פון שטאדט. געהאלפען אויספיהרען דעם פלאן האט דער רעגענט יוסף אליין, וועלכער האט נישט געקענט בייסטעהן דעם צויבער פון דער קעניגין און איהר אויסגעזאגט דעם אינהאלט פון קעניג'ס בעפעהל. דאס אלץ איז הורדוס געוואהר געווארען, קומענדיג צוריק קיין ירושלים, פון זיין שוועסטער שלומית (סאלאמעא), וועלכע האט פון אנהויב אן געהאסט דער שטאלצער חשמונאי'ערין פאר איהר גרויס האלטען זיך, און איז איצט אויף איהר בעזונדער אויפגעקאכט געווען פאר דער צערטליכער אויפמערקזאמקייט, וואס זי, מרים; האט ארויסגערופען ביי איהר מאן, יוסף. די דאזיגע האלב-פאלשע ענטדעקונג פון דער אייפערזיכטיגער שוועסטער וועגען מרים'ס גרייטקייט צו אנטלויפען פון הויף און וועגען איהרע בעציהונגען מיט יוסף'ן, האט אויף הורדוס'ן געמאכט א געוואלטיגען איינדרוק. דעם שוואגער, יוסף'ן, לאזט ער טוידטען; דער שוויגער אלעקסאנדרא האט ער מורא צו שטארק אנצוגרייפען, וויסענדיג, אז זי געפינט זיך אונטער קלעאפאטרא'ס שוץ, און ער בע-

פעהלט איהר צו האלטען אונטער א שטרענגער אויפזיכט; און אויך די קעניגין וואלט פון איהם איהר בלוטיגע שטראף בעקומען, ווען זיין ליעבע וואלט דאס מאל נישט גובר זיין אין איהם דעם כעס און די פערביטערונג.

אויסער די גרענעצען פון דער פאמיליע האט הורדוס געהאט אין יענער צייט אויסצושטעהן פערשידענע אונרוהען און אנפאלען פון נאך פערשידענע זייטען. א איבערגעבליבענע שוועסטער פון דעם לעצטען חשמונאים־קעניג אנטיגאן איז געגאנגען זיך נוקם זיין פאר איהר ברודער און פאר איהר דינאסטיע, און — מ׳ווייסט נישט ווי אזוי — האט בעקומען אין איהר מאכט די פעסטונג הירקאניום (32); קלעאפאטרא, ווידער, האט אזוי לאנג געוועבט די נעץ פון איהרע אינטריגעס און איינפאלען, ביז זי האט ענדליך אויסגעפיהרט איהר׳ס: אנטאניוס האט איהר אוועקגעשענקט די גאנצע יהודה׳עאישע געגענד פון יריחו, וואס איז געווען בעריהמט מיט איהרע טייערע באלזאם־פלאנצונגען און שענע פאלמען, און צוזאמען דערמיט האט ער איבערגעגעבען אין איהר רשות א בעדייטענדען טייל לאנד אויפ׳ן ברעג פון מיטעללענדישען ים. נישט וועלנדיג פערליערען די גרויסע הכנסות פון דעם פרוכטבארען באדען, האט איהם הורדוס געמוזט אבדינגען פון דער קעניגין און צאהלען דערפאר צוויי הונדערט טאלענטען יעהרליך.

און דערמיט אליין האבען זיך נאך די אונרוהען נישט געענדיגט. אין רוים האט זיך א נייער שטורם איבערגעטראגען, און א ציטערניש איז אנגעפאלען אויף אלע איהרע אונטערטעניגע פראווינצען. עס האט אויסגעבראכען די גרויסע קריעג צווישען ביידע מעכטיגע טריאומווירען — אנטאניוס און אקטאוויאן, און דער איבערגעגעבענער הורדוס וויל לויפען קיין רוים מיט אן׳ארמעע, צו העלפען זיין בעשיצער; דא מישט זיך אבער ווידער אריין די עגיפטישע קעניגין, און אויף איהר פערלאנג, בעפעהלט אנטאניוס דעם יהודה׳עאישען הערשער, ער זאל ארויסטרעטען אין א קאמפף געגען דעם אראבישען קעניג, מאליך, דערפאר, וואס ער האט איהר נישט פינקטליך איינגעצאהלט די שטייערן פאר די טיילען פון זיין לאנד, וואס אנטאניוס האט איהר געהאט אוועקגעשענקט.

הורדוס האט נאך דאן געמוזט פאלגען, און געגען זיין אייגענעם ווילען האט ער אנגעהויבען צו פיהרען די קריעג מיט דער

שבני'שער נאבאטעא (אראביען). געצווינגען האט זיך אט די קריגע א לאנגע צייט און האט איינגעשלונגען א אונגעהויערע צאהל קרבנות; געענדיגט האט זי זיך אבער מיט דעם פאלשטענדיגען נצחון פון דער יהודה'עאישער ארמעע (31). די אראבער האבען זיך פערפליכטעט צו צאהלען יהודה א יעהרליכען מס און זענען כמעט אינגאנצען ארונטער-געפאלען אונטער איהר פראטעקטאראט.

צו יענער צייט האט יהודה איבערגעלעבט א שטארקע נאטור-קאטאסטראפע: א שרעקליכע ערד-ציטערניש האט אנגעמאכט געוואל-דיגע חורבנות אין גאנצען לאנד און בעגראבען אונטער די חורבות פון די איינגעפאלענע בנינים מאסען מענשען און אנדערע בעלי חיים.

און אינ'ם צענטר פון דער וועלט-פאליטיק, אין רוים, איז דער-וויל ווידער פארגעקומען א בעדייטענדע, היסטארישע געשעהעניש. אין דער בעריהמטער שלאכט ביי אקציום איז אנטאניוס אינגאנצען צוקלאפט געווארען, און נאכדעם ווי ער איז אנטלאפען קיין עגיפטען, איז זיין געהעזענער מיטהערשער אקטאוויאן אויגוסט צעזאר געווארען דער איינציגער האר און געביטער פון דער גרויסער רוימישער אימ-פעריע. הורדוס האט זיך דאן ווידער געפונען אין דעם צושטאנד פון א פערצווייפעלטען וואסאל, וועלכער ווייס נישט, צי זיין איצטיגער סויווערען (אויבער-הערשער) וועט איהם מוחל זיין די שטיצע און די פריינדליכקייט, וואס ער האט ארויסגעוויזען ביז אהער דעם פריהערדיגען הערשער; ער האט דעריבער קודם-כל בעשלאסען ארויסצווייזען דערוויל מיט וואס ס'איז זיין לאיאליטעט (אונטערטעניגקייט) דעם איצטיגען מעכטיגען טרי-אומפאטאר, און אזא געלעגענהייט האט זיך איהם גלייך געמאכט אין דער געשטאלט פון א באנדע סירישע גלאדיאטארען (קעמפפער אויף דער ארענע מיט ווילדע אקסען), וואס האט געוואלט צוקומען ביז עגיפ-טען, און דאן, צוזאמען מיט'ן האר אנטאניוס, זיך אוועקלאזען קיין רוים געגען אקטאוויאנ'ען. הורדוס האט פלינק אנגעבאטען זיינע שטיצע אקטאוו-יאנ'ם סירישען שטעלפערטרעטער, דידיוס'ען, און זיי איז ווירקליך געלונגען צוזאמען צוצושלאגען די „רעוואלוציאנערען”.

די דאזיגע שטיצע אליין האט הורדוס נאך געפונען פאר ווייניג, אום צו געווינען פאר זיך דעם צוטרוי און די צונויגונג פונ'ם נייעם הערשער, און ער האט בעשלאסען, זיך פערזענליך פארצושטעלען פאר איהם. דא איז אבער ווידער פארגעקומען דאס, וואס עס קומט געוועהנליך פאר מיט הערשער, וועלכע זיצען אויף שפיזען און שווערדען; מיט דער הילף

פון סאָלדאַטען, פּײַניגונגען און טוידט-שטראָפען איז הורדוס'ען געלונגען פעסט צו האַלטען זײַן טראָן אין ירושלים, וועלכער האָט נאָך פאַר זיך קײַן שום טראַדיציע נישט געהאַט, וועלכער איז פערהאַסט געווען בײַם פאָלק, און אויף וועלכען ער אַלײַן האָט אויך געקוקט, ווי אויף עטוואָס גע'גזל'טעס, פערחאַפּטעס; דאָס האָט געמוזט ברענגען דערצו, אַז ער זאָל ציטערן צו פערלאָזען זײַן רעזידענץ חאָטש אויף אַ קורצער צײַט, און זעהען אין יעדער פּאָליטישער איבערקעהרעניש — אַנ'אַטענטאַט אויף זײַן קרוין, אויף זײַן טראָן. אויב הורדוס האָט ביז אַהער גאַנץ רוהיג פערטראָגען נעבען זיך די אַנוועזענהײַט פון דעם אַכציג יעהריגען הורקנוס II, וועלכער האָט ווירקליך שוין מעהר קײַן שום שיכות נישט געהאַט צו דעם ארומיגען פּאָליטישען לעבען, האָט ער איצט אָנגעהויבען זעהן אין איהם אַ געוועזענעם קעניג, וואָס האָט נאָך איצט אויך אַלע רעכט אויפ'ן טראָן און קען זײַ בײַ יעדער פּאַסענדען מאָמענט — אַרויסשטעלען, און אַט דער חשד האָט זיך בײַ איהם נאָכמעהר פערשטאַרקט זינט עס האָבען זיך דערטראָגען צו איהם קלאַנגען וועגען געוויסע געהײַמע אונטערהאַנדלונגען, וואָס זײַן שוויגער אַלעקסאַנדראַ פיהרט אים אַלטען'ס נאָמען מיט דעם שכני'שען אַראַבישען קעניג. הורדוס האָט דעריבער בעשלאָסען, זיך אײן מאָל פאַר אַלע מאָל אינגאַנצען צו בעפרײַען פון דעם מענשען, וואָס קען פאַר איהם געפעהרליך ווערן, און אויף זײַן בעפעהל איז געטוידט געוואָרען דער אונגליקליכער געוועזענער קעניג און כהן-גדול, וועלכער איז צו-שוואַך געווען צו דערהאַלטען אין זײַנע הענד די גרויסע ירושה פון זײַנע מעכטיגע זיידעס, און האָט אַלײַן, אויף זײַן אײגענעם שוים, אויסגעהאָרעוועט פאַר זיך אַ גיפטיגע שלאַנג.

איצט האָט זיך הורדוס אָנגעהויבען גרײטען אין וועג. די פיהרונג פון דער מלוכה האָט ער אויף דער צײַט איבערגעגעבען זײַן פיערטען ברודער, פעראָר'ן, און וועלנדיג פאַראַליזירען אויך דעם כעס און די נקמה-געפיהלען פון דער קעניגין מיט איהר מוטער, האָט ער די לעצטע אַוועקגעשיקט אין דער פעסטונג אַלעקסאַנדריום, וואו זײַ האָבען זיך געזאָלט געפינען די גאַנצע צײַט פון זײַן אָבוועזענהײַט אונטער דער שטרענגסטער אויפזיכט פון דעם איטור'עער סאָעמי; דעם לעצטען, ווי אַמאָל זײַן ברודער, יוסף'ן, איז איצט אויך איבערגעגעבען געוואָרען דער געהײַמער בעפעהל, צו טוידטען בײַדע פרויען, אים פאַל, אויב ער וועט זיך נישט אומקעהרען צוריק פון דער רײַזע.

הורדוס'ען האָט אָבער דאָס איצטיגע מאָל אויך אָבגעגליקט. קוי-

מענדיג קיין רהאדאס, וואו עס האט דאן אויפגעהאלטען דער מעכטיגער אקטאוויאן אויגוסט, האט הורדוס אמשטארקסטען ארויסגעוויזען די גאנצע דיפלאמאטישע בויגזאמקייט פון זיין נאטור; דער אלמעכטיגער דעספאט ביי זיך אין לאנד איז ווי א אונטערטעניגער שקלאף געשטאנען פאר זיין בעפעהלער און געביטער: ער האט ארויגענומען פון זיך אלע קעניגליכע בעפוצונגען און איז געשטאנען פאר דעם רוימישען הערשער פול מיט איבערגעגעבענער הכנעה, ווי גרייט צו נעהמען אויף זיך יעדען בעפעהל פון זיין געביטערישען מויל. און דערביי אליין האט ער זיך נישט אבגעשטעלט: הורדוס האט זיך בעמיהט צו איבערציינגען אקטאוויאנ'ען, אז ענדערנדיג יעדעס מאל זיינע בעציהונגען צו דעם אדער יענעם פארשטעהער פון דער רוימישער מאכט, בלייבט ער אבער שטענדיג דער זעלביגער איבערגעגעבענער פריינד און בעשיצער פון די רוימישע אינטערעסען, און דאס האט אקטאוויאן אליין אויך געמוזט אנערקענען. ער האט דעריבער דעם יהודה'אישען הערשער זעהר פריינדליך בעהאנדעלט, און אויסער דעם, וואס ער האט איהם אומגעקעהרט דאס קעניגליכע דיאדעם, האט ער איהם נאך בעעהרט אויך מיט פערשידענע אנדערע כבודים (30).

הורדוס האט זיך דאן, א גליקליכער, אומגעקעהרט אהיים, און נאך איידער ער האט בעוויזען זיך רעכט צו אריענטירען אין דעם אינערליכען צושטאנד פון די פאמיליען-אנגעלעגענהייטען, איז ער שוין ווידער געלאפען צו זיין נייעם בעשיצער. דער לעצטער האט דאן נאר וואס געהאט איינגענומען קליין אזיען און זיין איצטיגער מארשרוט איז געווען קיין מצרים — איינאנצען צו בעזיגען די מאכט פון די פטאלאמעער; דאס האט דער געשיקטער הורדוס ווידער אויסגענוצט, אום ארויסצעווייזען אקטאוויאנ'ען זיין איבערגעגעבענקייט. ער איז ארויס דעם רוימישען הערשער אנטקעגען מיט טייערע מתנות און האט פערזארגט דעם לעצטענ'ס ארמעע מיט אלעם נויטיגען, אזוי אז אקטאוויאנ'ען איז שוין דערנאך נישט שווער אנגעקומען צו בעזיגען מצרים און איהר איינגאנצען ארונטערצעווארפען אונטער דער מאכט פון רוים. אומזיסט האט די פערפיהרערישע קלעאפאטרא געפרובט אויך דעם הערשער אריינציהען אין איהר נעץ, ווי דעם פריהערדיגען אנטאניוס'ען — דער איצטיגער רוימישער זיעגער איז צו הארטנעקיג געווען, און פאר איהר איז קיין אנדער אויסוועג נישט געבליבען, ווי נאכטאן אנטאניוס'ען און זיך אויך דאס לעבען נעהמען. דאן האט זיך

דער גרויסמוטיגער זיגער דערמאָהנט אָן דער שטיצע, וואָס הורדוס האָט איהם אַרויסגעוויזען, און ווען דער לעצטער איז געקומען איהם בעגריסען, האָט איהם אָקטאַוויאַן אַוועקגעשענקט קלעאָפּאַטראַ'ס לייבוואַך, וואָס איז בעשטאַנען פון פיער הונדערט גאַליער (אָדער קעלטען), און דערצו האָט ער איהם אויך אומגעקעהרט צוריק די אַלע וואַסער-שטעדט און די יריחו-געגענד, וואָס אַנטאָניוס האָט געהאַט אַוועקגעשענקט קלעאָפּאַטראַ'ן; אויסער דעם האָט ער דערנאָך אײַנגעשלאָסען צוריק אין די גרענעצען פון יהודה אויך אַ גאַנצע רייהע פון די דערבײַאיגע האַלב-גריכישע פּרײַשטעדט (יפה, עזה, גדרה, א. נ. א.) און דעם גאַנצען ראַיאָן פון סאַמאַריאַ, וועלכע פּאָמפּעיוס האָט געהאַט אָבגעריסען פון פּאַלעסטינאַ. יהודה האָט איצט אַלזאָ געהאַט אין איהר אומפאַנג דעם זעלבינען שטח, וואָס אין די גליקליכסטע צײַטען פון די מיטעלסטע חשמונאים.

הורדוס האָט ערדײַכט די העכסטע שטופע פון זײַן גליק און גרויסקײַט, און האָט זיך געפיהלט פעסט און זיכער אויף זײַן הערשער-שטוהל; איהם איז אָבער נישט בעשערט געווען פרײַ צו געניסען די פרוכט פון זײַן גליק, און אויב נישט פון אויסווענינ, האָט זיך דאָס אונגליק בעפעסטיגט אין דעם ענגען נעסט פון זײַן פאַמיליען-קרײַז און דאָרט איהם פערגיפטעט די בעסטע מינוטען פון זײַן לעבען.

הורדוס קומט צוריק פון זײַן טריאומף-רײַזע, און שטויסט זיך אָן אָן דער אָפענער פעראַכטונג און דעם גיפטיגען האס פון זײַן לײַדענשאַפטליך-געליעבטער קעניגין, מיט וועלכער ס'איז דאָס איצטיגע מאָל וויעדער פאָרגעקומען דאָס אײַנגענע, וואָס בײַ זײַן אָבפאָהרען צו אַנטאָניוס'ען: טיעף אָנגעגריפען פון דער שענדליכער געפאַנגענשאַפט, האָבען זיך די מוטער מיט דער טאָכטער אָהן אַלעמען אויך נישט געקענט בעציהען מיט קיין ליעבע צו דעם מערדער פון זייערע טײַערסטע און נאָהנטסטע; דאָ איז אָבער דערצו נאָך צוגעקומען דער אומשטאַנד, וואָס מרים'ען איז אויך דאָס מאָל געלונגען אַרויסצובעקומען פון איהר אויפזעהער דעם אינהאַלט פון איהר מאַנ'ס שרעקליכען בעפעהל, לויט וועלכען זי מיט דער מוטער האָבען געדאַרפט געטוידט ווערן, אים פאַל, אויב ער וואָלט נישט צוריקגעקומען. פאַר דער שטאָלצער חשמונאי'ערין איז איצט אונמעגליך געוואָרען, גלײַכגילטיג איבערצוטראָגען די אָנוועזענהײַט פון איהר בלוטיגען מאַן, און נאָך זײַן צוריקקומען האָט זי דאָס איהם גאַנץ אָפען אַרויסגעוויזען. טעג פון גיהנם-פּײַן און העלישע יסורים האָבען זיך

דאן אנגעהויבען פאר דעם גליקליכען קעניג אין זיין פרעכטיגען פאלאץ, און נישט פון קיין אנדערער, ווי פון זיין נאהנטסטער און טייערסטער — דער קעניגין. דא האט בעקומען שטערצליכע, גיפטיגע וואונדען נישט בלויז דער פערהאסטער קעניג־קנעכט, וואס האט מיט מערדערישער געוואלט אראבגעריסען די קרוין מיט די קעפ צוזאמען פון איהר ווירען, פאטער און ברודער, — דא האט א גיפטיגע פייל דורכגעלעכערט דאס הארץ אויך פון דעם פערראכטעטען מאן, פון דעם אבגעשטויסענעם ליעבהאבער, און דאס האט דעם בלוטיגען אדומי אינגאנצען ווילד געמאכט. א שטורם פון צורייצטער, וויטענדער אכזריות האט געברויזט אין הורדוס׳עס הארץ, און דעם פייער האבען געזוכט נאכמעהר פונאנדערצופלאקערן זיין שוועסטער סאלאמעא און זיין מוטער קיפראס. די לעצטע האבען בעשולדיגט דער שטאלצער קעניגין אין אלערליי חטאים, און ענדליך זענען זיי דערגאנגען ביז אזוי וויים, אז זיי האבען אונטערגעקויפט איינעם פון דער דיענערשאפט און יענער האט עדות געזאגט פאר הורדוס׳ען, אז מרים האט איהם אנגערעדט ארייצושיטען סם אינ׳ם וויין בעכער פון קעניג. די צוואנגס־אויספארשונג איבער מרים׳ס דיענער האט אבער די בעשולדיגונג נישט בעשטעטיגט, און דאגעגען האט דער לעצטער ערקלערט, אז די פערביטערטע שנאה פון דער קעניגין צו איהר מאן שטאמט פון דעם שרעקליכען געהיימען בעפעהל, וואס ער האט אבגעגעבען סאעמי׳ן. דא האט זיך אין הורדוס׳ן פונאנדערגעקאכט דער אייפערזיכטיגער מאן — ער האט געגלויבט, אז נאר א דאנק דעם, וואס זי איז געווען מיט איהר אויפזעהער אין זעהר אינטימע בעציהונגען, איז איהר געלונגען ארויסצובעקומען פון איהם דעם געהיימען בעפעהל — און אויף זיין פערלאנג איז דער איטור׳ער גלייך געטוידט געווארען, און די קעניגין איז איבערגעגעבען געווארען אין געריכט. דאס געריכט איז צוזאמענגעשטעלט געווארען פון א גרופע ספעציעל בעשטימטע הויף־מקורבים, און זעהענדיג די פיינדליכע שטימונג פון דעם בייזען הערשער, האבען זיי איהם צוליעב געטאן און — ארויסגעטראגען א טוידט־אורטייל איבער ציון׳ס שענסטער טאכטער.

פון דעם קלאפ איז דער פער׳שכור׳טער הערשער צו זיך געקומען, און אנגעהויבען אבצולעגען די אויספיהרונג פון דער שטראף פון איין טאג אויפ׳ן אנדערן; דא האט זיך אבער ווידער אריינגעמישט די גיפטיגע שלאנגען־טאכטער סאלאמעא, און האט אנגעווענדעט אלע מעגליכע מיטלען, אום צו איבערצייגען איהר ברודער, אז אויב

ר ווערט נאָך אָבהאַלטען די אויספיהרונג פון דער שטראָף, ווערט בעשטימט אויסברעכען אַ אויפשטאַנד אין לאַנד און דאָס פאָלק ווערט מיט געוועהר אין האַנד געהן פערטיידיגען דאָס לעבען פון דער בע־ליעבטער קעניגין. דאָס האָט געווירקט און — די קעניגין מרים איז גע־פיהרט געוואָרען צום עשאַפאָט. שווייגענדיג און פול מיט שטאָלצער פער־אַכטונג האָט די העלדישע מערטירערין איהר שענעם קאָפּ אויסגעשטרעקט — ווי אַ אמת׳ע טאָכטער פון די קעניגליכע חשמונאים־העלדען (29).

מרים׳ס טוידט האָט אָבער דעם פייער אין הורדוס׳עס ברוסט נישט געשטילט. שטראָמען בלוט און גאַנצע הויפענס מענשליכע קעפּ האָט שוין דאַן דער בלוטיגער אדומי אויף זיין געוויסען געטראָגען; אָט די אַלע צוזאַמען האָבען אָבער נישט אַזוי געפּייניגט און געקוועלט זיין פערוואונדעטער נשמה, ווי דער פערכשופ׳טער אָנבליק פון דער איינציגער בליהענד־יונגער, טוידטער קעניגין. הורדוס האָט זיך נישט געקענט שענקען דאָס פערלוירענע גליק, און אַריינפאַלענדיג אין אַ ווילדען כעס, האָט ער געלאָזען טוידטען די אַלע מיטגליעדער פון דעם געריכט, וואָס האָט איהר פעראורטהיילט; מרים׳ס שאָטען האָט איהם אָבער נאָך אַלץ נישט אויפגעהערט צו פערפאָלגען, און ער האָט פערטויבט אין זיך די יסורים מיט רוישענדע, פערשכור׳ט־ווילדע מאָלצייטען, טרינקערייען און יאַגד־קאָמפּאַניעס. פון דעם אַלעמען איז זיין אָרגאַניזם רואינירט געוואָרען און ער איז אַריינגעפאַלען אין אַ שווערער, געפעהרליכער קראַנקהייט. געלעגען איז ער נישט אין ירושלים, נאָר אין סאַמאַריאַ, וואו ער איז פּלוצלונג קראַנק געוואָרען, און אַזוי ווי אין דער הויפּטשטאָדט האָבען זיך פערשפּרייט קלאַנגען, אַז דער קעניג ווערט שוין מעהר פון זיין קראַנקען־בעט נישט אַראָב, האָט די אַלטע קעניגין אַלעקסאַנדראַ ווידער אָנגעהויבען וועבען איהר דיפּלאָמאַטישע נעץ. זי האָט געפּרובט זיך פערזיכערן מיט אַ געוויסער מאַכט, אום צו בעקומען די רעגענטעשאַפט איבער די אונמינדיגע קינדער פון מרים׳ען מיט הורדוס׳ען, אים פאַל אויב דער לעצטער ווערט שטאַרבען; עטליכע פון די פעסטונגס־קאָמענדאַנטען, מיט וועל־כע זי האָט אָנגעהויבען פיהרען אונטערהאַנדלונגען, האָבען אָבער פֿאַרטראָגען די גאַנצע מעשה הורדוס׳ען, און אָט די נאָהנטע געפאַהר האָט אין איהם צוריק אויפגעוועקט זיינע לעבענס־כחות. הורדוס בע־פעהלט קראַנקערהייד, גלייך צו בעשטראָפען דער שוויגער, און זיין בעפעהל ווערט פּינקטליך ערפילט (28). מיט איהר טוידט איז

אָבגעהאַקט געוואָרען דאָס לעצטע צווייגעל פון דעם שענעם שטאַם — זי איז געווען די לעצטע ריין־בלוטיגע טאָכטער פון דעם חשמונאים־געשלעכט. אין אַ קורצע צייט אַרום זענען געטוידט געוואָרען אויך די לעצטע זייטיגע קרובים פון דעם חשמונאים־הויז, די פאַמיליע בני־בבא. נאָך אַנטיגאָנ׳ס מפלה האָט זיך די דאָזיגע פאַמיליע געראַטעוועט אַ דאַנק דער פריינדליכער שטיצע פון דעם הויפּט־מאַן קאָסטאָבאַר, וועלכער האָט זיי געהאָלפען אַנטלויפען און גאַנצע צוועלף יאָהר געהאַלטען בעהאַלטען ביי זיך, אין סאַמאַריאַ. עס האָט זיך אָבער געמאַכט, אַז ער האָט חתונה געהאַט מיט הורדוס׳עס שוועסטער, סאַלאָמעאַ, וועלכע איז געבליבען אַנ׳אלמנה נאָך דער בעשטראָפונג פון איהר מאַן יוסף; און אַט, ווען זי האָט, אין עטליכע יאָהר אַרום, געוואָרפען אַנ׳אומ־חן אויף איהר מאַן, האָט זי איהם פער׳מסר׳ט פאַר הורדוס׳ען, און איהם בעשולדיגט אין דעם, אַז ער האָט די גאַנצע צייט אויסבעהאַלטען די נאָהענטע קרובים פון די חשמונאים, וואָס האָבען געוויזען אַזאַ פערעקשנ׳טען ווידערשטאַנד ביי דער בעלאַגערונג פון ירושלים. קאָסטאָבאַר איז דאַן געטוידט געוואָרען, און צוזאַמען מיט איהם אויך די גאַנצע פאַמיליע בני בבא (25).

אַט די לעצטע בלוט־באָד האָט, ווי ס׳זעהט אויס, אינגאַנצען בערוהיגט הורדוס׳עס געמיט, און צוזאַמען מיט דער צייט הויבט זיך אָן אַ נייער פעריאָד אין זיין הערשער־לעבען (14—25). דער אויפגעקומענער קעניג דערפיהלט מיט אַמאָל די גאַנצע זיכערקייט און פעסטקייט פון זיין גליקליכער לאַגע, און ווערט בעהערשט פון אַ פער׳שכור׳טער לעבענס־לוסטיגקייט, וואָס שפּיגעלט זיך אָב אויך אויפ׳ן פאָלק און אויפ׳ן לאַנד. ווי די העלעניסטען אין די אַמאָליגע אַלטע צייטען, הויבט הורדוס איצט אויך אָן אַריינצוברענגען אין לאַנד דעם קולט פון לעבען אַן און פאַר זיך, דעם קולט פון וועלטליכער פרעהליכקייט און קערפּערליכען לעבענס־גענוס, און געפינענדיג זיך אינגאַנצען אונטער דעם איינפלוס פון דעם איצטיגען, רוימישען העלעניזם, בעקומען אַלע זיינע איינפיהרונגען אין יהודה אויך אַ רוימיש־העלענישען כאַראַקטער. הורדוס לאָזט אויפשטעלען אין ירושלים אַ טעאַטר לויט דעם גריכישען מוסטער, — אַ טעאַטר אויפ׳ן פרייען פעלד מיט אַ אונגעהויער־גרויסער גאַלעריע פאַר׳ן פּובליקום, וואָס קומט זיך צונויף פון אַלע עקען לאַנד, אום צו זעהען די „פאָרשטעלונגען” אויפ׳ן סצענע. דאָ ווכט מען אָבער ניט צו פערפיינערן דעם געש־

באק פון פובליקום און איהם גייסטיג צו ענטוויקלען, ווי דאס איז געווען אמאל אינ׳ם אלטען גריכענלאנד, — נאר צו רייצען זיינע ניעדריגסטע אינסטינקטען. אויפ׳ן סצענע קומען פאר פערשיעדענארטיגע גימנאסטישע איבונגען, אטלעטישע געשלעגען, געשלעגען צווישען מענשען מיט ווילדע חיות און נאך אזעלכע אונטערהאלטענדע בילדער, וואס זענען געווען גאנץ גוט צוגעפאסט צו דעם קריגערישען און אויסגעלאסענעם כאראקטער פון די רוימער, אבער נישט צו דער גאטספארכטיגער פריעדליכקייט און פאמיליענריינקייט פון די יהודה׳ער. הורדוס האט, למשל, איינגעפיהרט אין ירושלים דעם בעריהמטען יום־טוב לכבוד דעם רוימישען אימפעראטאר אויגוסט, וואס פלעגט געפייערט ווערן יעדע פיער יאהר אין אלע רוימישע פראווינצען; צו דעם יום טוב פלעגען ספעציעל אויפגעשטעלט ווערן פרעכטיגע בנינים מיט סטאטוען און פערציערונגען און דאן פלעגען פארקומען רייכע, ווילד־פרעהליכע פאלקס־פערוויילונגען. הורדוס האט זיך צו דעם יום־טוב בעצויגען מיט א בעזונדער איבערגעגעבענקייט, און אויף זיין בעפעהל זענען צונויפגעזאמעלט געווארען טויזענדער מענשען פון גאנץ יהודה און אויך פון אנדערע לענדער, אום מיטצופייערן די גרויסע שמחה און זיך צו בעטייליגען אין די גלאדיאטאר־שפיעלען און אטלעטען־שלעגערייען, וואס זענען אויסגעפיהרט געווארען דורך ספעציעל אנגאזשירטע ארטיסטען.

אט די וואכעדיגע, טעמפע פרעהליכקייט אין דער הייליגער הויפטשטאדט האט געמוזט ארויסרופען א שטארקען פראטעסט פון דער זייט פון די גייסטיגע פאלקס־פיהרער און אויך פון די פאלקס־מאסען, וועלכע זענען דורכגענומען געווען מיט גאנץ אנדערע לעבענס־בעגריפען און א גאנץ אנדער וועלט־אנשויאונג. לויט די דאזיגע בעגריפען האבען אט די אלע שפילערייען און פערוויילונגען אין אלגעמיין געמוזט בעטראכט ווערן, ווי נארישע עולם־הזה־זאכען, וואס זענען פערבונדען מיט הונדערטער קליינע עבירות געגען די געזעצען פון דער תורה; און אויסער דעם האבען די פריעדליכע און ווייכהארציגע יהודה׳ער נאך בעזונדער געזעהען א שרעקליכע אכזריות אין אזא שפיעל, למשל, ווי דער גלאדיאטארען־קאמפף, וואו „מענשען ווערן צוריסען פון ווילדע חיות, אום צו דערפרעהען דערמיט אנדערע מענשען". און נישט בלויז דעם יודישען מאראל — די דאזיגע פערוויילונגען האבען גאנץ אפט אנגעגריפען אויך דעם עצם יסוד פון דעם יהודה׳עאישען מאנאטעאיזם; אזוי איז, צום ביי־

שפיעל, פארגעקומען עטליכע מאל, אז הורדוס האט געלאזען ארויס־שטעלען אין א עפענטליכען פערוויילונגס־פלאץ זיינע טראפעען (קריעגס־רויב, שלל־מלחמה) אין דער געשטאלט פון פערשידענע בעוואפענטע פי־גורען, און די יהודה'עאישע בעפעלקערונג האט אין דעם געזעהען — עבודה־זרה־בילדער. ביי אזא פאל איז די אויפרעגונג פון פאלק אמאל אזוי גרויס געוועזען, אז הורדוס האט געפונען פאר נויטיג, איינצולאדען אין טעאטער די אנגעזעהענסטע שטאדט־בעלי־בתים און פאר זיי אין די אויגען געלאזען אראבנעהמען די קליידונג פון די „טראפעען", אום אויף אזא אופן זיי צו איבערצייגען, אז דאס זענען נישט קיין געצען־בילדער, נאר פשוט'ע הילצערנע פיגורען אין מיליטערישער קליידונג.

אזעלכע איינצעלנע פאקטען און איבערצייגונגען האבען אבער גאנץ ווייניג געקענט העלפען אויף צו בערוהיגען די אויסגעוועהלטע גייסטיגע פיהרער פון פאלק, וועלכע האבען געמוזט זיין נעגען דעם עצם מהות פון די אלע פערוויילונגען אין אלגעמיין; נעגען דער גאנצער שיטה פון מא־כען דאס לעבען וואכעדיג און ברוטאל, פון לעהרנען דעם מענשען זוכען דאס לעבען אין לעבען גופא, אין זיינע אלזייטיגע קערפערליכע און גייסטיגע פערגניגענס, און נישט אין קיין הויכע אייביגע אידעאלען, און נישט אין דעם אייביגען לעבען, וואס וועט זיך אנהויבען ערשט נאכ'ן טוידט. און אט די פיינדליכע שטימונג האט ארויסגערופען הייסע פאנאטיקער, וואס האבען בעשלאסען זייער לעבען איינצושטעלען און אומצוברענגען דעם „געבילדעטען דעספאט", וועלכער פיהרט דעם פאלק אויפ'ן וועג פון צוזאמענלעבען זיך מיט דער ארומיגער געצענדינערישער וועלט. אין דער פערשווערונג זענען אריינגעגאנגען צעהן בירגער פון ירושלים, וועלכע זענען געקומען אין טעאטער מיט בעהאלטענע קינזשאלען אונטער די פאלעס; די אונטערנעהמונג איז אבער אויסגעגעבען געווארען נאך פאר דעם אנפאל, און די אנפאלער, וועלכע האבען זיך ביי דער אויספארשונג בעריהמט מיט זייער פאטריאטישער פערשווערונג און זיי איינגאנצען בעשטעטיגט, — זענען געטוידט געווארען אונטער אכזריות'־דיגע ענויים. דאס פאלק, וואס האט געקוקט אויף די פערשווארענע, ווי אויף ווירקליכע פאטריאטישע „קדושים" (הייליגע, מערטירער), האט זיך שפעטער נוקם געוועזען פאר זייער טוידט: דער „מסור", וואס האט די פערשווערונג ארויסגעגעבען, איז פון פאלק צוריסען געווארען אויף שטיקער.

אט די אלע ארויסטרעטונגען פון פערשידענע פאלקס־שיכטען נעגען איהם און זיינע איינפיהרונגען, האבען אין הורדוס'ען ארויסגערופען

דעם פערלאנג זיך נאכמעהר צו רייצען מיט'ן פאלק און צו טאן אלץ אזוי, אז דאס רעליגיעזע אדער נאציאנאלע געפיהל פון פאלק זאל זיך פיהלען בעליידיגט. הורדוס האט ליעב געהאט צו בויען שטעדט, און די אלע שטעדט, וואס זענען דורך איהם ענטשטאנען, האט ער אנגערופען מיט נעמען פון דעם רוימישען קעניגליכען הויז אדער פון זיין אייגענער דינאסטיע; דאס איז נאך אבער גארנישט געווען געגען דעם, וואס ער האט זיך גענומען מיט א מין צו־להכעיס'דיגער פלייסיגקייט אבבויען צוריק די אמאליגע האלב־געצענדיענערישע שטאדט סאמאריא, — די שטאדט, וואס איז פון אייביג־אן פערהאסט געווען אין יהודה און איז אמאל דורך דעם חשמונאים־קעניג יוחנן־הורקנוס אראבגעטראגען געווארען ביז'ן לעצטען שטיין. דעם יסוד צו דער רעסטוראציע (צוריקאויפשטעלונג) פון סאמאריא האט געלעגט פאמפעיוס, און הורדוס האט איצט נישט בלויז געלאזען פערגרעסערן דעם שטח פון שטאדט אויף צ האלבען מייל, נאר זי אויך בעפוצט מיט די שענסטע בנינים און געמאכט פאר זיין צווייטער רעזידענץ. ער האט געלאזען דארט אויסבויען א שטארקע פעסטונג און א געצענדיענערישען טעמפעל לכבוד דעם רוימישען העררשער אויגוסט, און אויך די שטאדט אליין האט געטראגען אויף זיך דעם לעצטענס נאמען (אויף גריכיש: „סעבאסטא“ — הייליגער, ווי אויף לאטייניש: אויגוסט). דאס האט געזאלט זיין א מין קאנקורענטין דער פערהייליגטער הויפטשטאדט ירושלים, מיט איהרע אלטע זכרונות און טראדיציעס. —

אין ירושלים גופא האט ער אויך א סך געבויט און איבערגעבויט. אין דעם העכערן טייל פון שטאדט האט ער געלאזען אויפשטעלען פאר זיך א פאלאץ, וואס איז בעשטאנען כמעט אינגאנצען פון מארמאר און גאלד, און האט בעצויבערט מיט זיין פרעכטיגער שענקייט. דער פאלאץ איז ארומגערינגעלט געווארען מיט שטארקע פעסטונגס־וואלען, און צו דעם צוועק פון שיצען דעם טייל שטאדט איז איבערגעבויט געווארען אויך דער טורעם פון בית־המקדש, וואס האט געטראגען דעם נאמען פון הורדוס'עס פריהערדיגען בעשיצער — אנטאניוס.

אויסער די הויפטשטעדט, האט הורדוס געגרינדעט א גרויסע האפענשטאדט ביים ברעג פון ים, וואו עס האט זיך פריהער געפונען דער אזוי גערופענער סטראטאן־טורעם (נישט ווייט פון יפה), און צו דער שטאדט, וואס האט בעקומען דעם נאמען ק ס ר י ה (קעסאר־קיסר, צעזאר), האט ער צוגעבויט אויך א גלענצענדען האפען, וועלכער האט אבגע־

קאַסט אונגעהויערע סומען געלד און איז געווען בערימהמט אַרום מיט זיינע בעקוועמע איינריכטונגען; אין שטאָדט זענען אויפגעשטעלט געוואָרען צוויי ריזיגע טורעם־זיילען מיט די אָבבילדונגען פון דעם רוימישען הערשער אויגוסט און דער שטאָדט רוים, אַזוי אַז די נאַציאָנאַליסטען האָבען געקוקט אויף דער שטאָדט, ווי אויף אַ „קליינע רוים" און אַזוי האָבען זיי זי אויך גערופען. שפּעטער איז קסריה געוואָרען דער צענטר פון דער רוימישער מאַכט אין איהר קאַמפּף מיט יהודה, און אין פאָלק איז געשאַפען געוואָרען דאָס שפּריכוואָרט, אַז „קסריה האָט שטענדיג טריאומפירט, ווען ירושלים האָט געוויינט".

צוזאַמען מיט זיינע רוימישע בעשיצער, האָט הורדוס זיך אַליין אויך נישט פערגעסען, און ער האָט געלאָזען פעראייביגען זיין נאָמען און די נעמען פון זיינע פערשידענסטע פאַמיליענמיטגליעדער אין אַ גאַנצער רייהע מאָנומענטען, שטעדט און פעסטונגען. צוויי מייל צו דרום־מערב זייט פון ירושלים, אויף אַ בערגעל, וואו ער האָט אַמאָל אָבגעהאַלטען אַ גלענצענדען נצחון איבערן פאָלק, האָט ער איצט אויפגעשטעלט אַ לוקסוס־פּאַלאַץ אונטערן נאָמען הערָאָדיום. דאָס איז געווען אַ פּרעכטיגער שלאָס מיט הויכע טורעמס, וואו ס'איז געזאָרגט געוואָרען פאַר לוקסוס און פערגניגען; צוויי הונדערט טרעפּ פון ווייסען, ריינסטען מראַמאָר האָבען אַרויפגעפיהרט אין די אויבערשטע עטאַזשען, און נאָך אונגעהויערע אויסגאַבען און אָנשטרענגונגען איז הערָאָדיום ענדליך בעזאָרגט געוואָרען אויך מיט אַ גוט איינגעריכטעטער וואַסער־לייטונג. אין דער זעלביגער געגענד האָבען זיך געפונען אויך די נייע שטעדט אַנטיפּאַטרידאַ און פאַזאַעלידאַ, און די פעסטונג קיפּראָס.

און נישט נאָר אין יהודה אַליין — דער עהרגייציגער הורדוס האָט גוט געוואוסט, אַז אויף דער ליעבע פון דעם יהודה'שען פאָלק קען ער קיין סך נישט רעכענען, און ער האָט זיך געוואָלט בעליעבט מאַכען ביי אַנדערע פעלקער. מיט די אונשעצבאַרע אוצרות, וואָס ער האָט אַרויסגעפּרעסט פון פאָלק, אין דער פאָרם פון פערשיעדענע שטייערן, האָט דער יהודה'עאישער דעספּאָט זיך פּאָפּולער געמאַכט אין דער גאַנצער אַרומיגער וועלט. הורדוס האָט געלאָזען אויף זיינע קאָסטען בויען גימנאַזיומס אין טריפּאָליס און דאַמאַסקוס, אויפשטעלען פעסטונגען אין ביבלאָס, איינאָרדנען טעאַטערן, צירקען, עפענטליכע פּלעצער און טעמפּלען אין סידאָן, רהאָדאָס, אַנטיוכיא, אַשקלון און נאָך אַנדערע פּונקטען פון דעם רוימישען מזרח. די דאָזיגע גרויסמוטיגע רייכע נדבות

האָבען הורדוס'ען בעליעבט און בעריהמט געמאַכט צווישען די שכני'שע סיריער און גריכען, און אפילו אויגוסט אַליין איז אויך געווען פון איהם העכסט צופריעדען. ער האָט זיך זאָגאַר אויסגעדריקט, אַז הורדוס פערדיענט צו טראָגען אויפ'ן קאָפּ די קרוין פון גאַנץ סיריען און עגיפּטען, און האָט איהם אויסגעדריקט זיין פערעהרונג מיט אַ בעדייטענדער ממשות'דיגער מתנה: אויגוסט האָט געשענקט הורדוס'ען די געגענדען באַטאַנעאַ, אויראַניטיס און דאָס וואולקאַנישע צוריסענע, ווילדע טראַכאָניטיס, ווייל דאָרט האָבען זיך אויפגעהאַלטען מאַסען רויבער-באַנדעס, און קיינער אויכער הורדוס'ען, איז נישט אימשטאַנד געווען, זיי אויסצוראָטען. דאָס לעצטע איז הורדוס'ען אויך נישט לייכט אָנגעקומען, און ער האָט אַ לאַנגע צייט זיך געמוזט אַרומשלאָגען מיט דער איינגעבוירענער ווילדער בעפעלקערונג און ענדליך איבערלאָזען דאָרטין, אַלס שטענדיגע וואַך, אַ מחנה פון דריי טויזענד אדומ'ער. און די טראַכאָניטען האָבען זיך פאַר דער וואַך אויך נישט איבריג דערשראָקען — דאָס איז צו זעהען פון דעם פאַקט, וואָס שוין אין די לעצטע יאָהרען פאַר זיין טויט האָט נאָך הורדוס געפונען פאַר נויטיג צו זוכען אַ בעזונדערע מאַכט אויף צו פּאַראַליזירען זייער רויבערישע טעטיגקייט. ער האָט דאַן בעוואויגען אַ געוויסען בבל'ניש-יהודה'עאישען הויפּטמאַן, מיט'ן נאָמען זאַמאַריס, וועלכער האָט מיט הונדערט פאַמיליען-מיטגליעדער און פינף הונדערט בעוואָפענטע בעגלייטער אַריבערגעוואַנדערט אי-ער'ן טייך אפרת, — זיך צו בעזעצען אין באַטאַנעאַ, אום צו האַלטען אין צוים די דאָרטיגע טראַכאָניטען.

אויף ווי ווייט הורדוס האָט קיין צוטרוי נישט געהאַט צו דעם יהודה'עאישען פאָלק און זיך מיט איהם נישט גערעכענט זעהט מען אויך דערפון, וואָס דער גאַנצער שטאַט פון זיינע הויף-מענשען און נאָהנטע מקורבים איז בעשטאַנען פון פרעמדע. אַ געוויסער אין זיין צייט בעריהמטער פילאָזאָפישער רעדנער און געשיכטע-שרייבער, ניקאָלאַאוס פון דאַמאַסקוס, איז געווען זיין נאָהנטסטער פריינד און ראַטגעבער, און האָט איהם אָפט פערטרעטען אין זיינע מלוכה-אַרבייטען; דער ווייניג געבילדעטער הורדוס האָט זיך ביי דעם גריכישען געלעהרנטען געוואָלט אויסלערנען די אַלע השלמות און ידיעות, וואָס זענען נויטיג געווען אין יענער צייט, אום זיך צו קענען געפינען אין אַ אינטעליגענטער גריכישער געזעלשאַפט; און דאַגעגען האָט דער זעלביגער ניקאָלאַאוס אָנגעשריבען אַ אַלגעמיינע געשיכטע אין הונדערט פיער און פיערציג טיילען, וואו ער האָט געלויבט אין הימעל אַריין זיין קעניגלי-

כען תלמיד און בעשיצער. א צווייטער גריכישער אינטעליגענט, פטאלאמעאוס, האט ביי איהם פערטרעטען דעם פאסטען פון א קאנצלער אדער פון א פינאנץ=מיניסטער; א דריטער גרעק, אנדראמאכוס און א רוימער געמעלוס זענען געווען די ערציהער פון זיינע צוויי זיהן, און אזוי איז ער בסדר ארומגערינגעלט געווען מיט מענשען נישט פון דעם פאלק, אויבער וועלכען ער האט געקעניגט; אין הורדוס'עס לעבען, האלטען זיך און דענקען איז אין אלגעמיין געווען גאנץ וועניג יהודה'עאישעס, און ער האט נאר דעם ריינעם אמת געזאגט, ווען ער האט זיך אויסגעדריקט פאר איינעם פון זיינע דערמאהנטע מקורבים, אז די גריכען זענען איהם נעהנטער צום הארצען, ווי די יהודה'עער.

ביי אזא בעציהונג צום פאלק אליין און צו זיין קולטור איז גאנץ פערשטענדליך די שנאה און די טיעפע אינערליכע אבנייגונג, וואס דאס איינענע, יהודה'עאישע פאלק האט געשפירט צו זיין הערשער. הורדוס איז דעם פאלק אינגאנצען פרעמד געווען, און מעהר ווי פערראכטונג און אכזריות האט עס פון איהם נישט געזעהען. עס האט איהם דעריבער גאנץ וועניג געהאלפען אויך די גרויסמוטיגע גוטהערציגקייט, וואס ער האט ארויסגעוויזען דעם פאלק אין א שטארקען הונגער=יאהר, ווען ער (24) האט אויפגעקויפט פון זיין פערמעגען אוצרות מיט תבואה אין מצרים און עס צוטיילט דער הונגערנדער בעפעלקערונג אומזיסט. דאס פאלק איז איהם א ווייל דאנקבאר געוועזען; באלד אבער האט עס ווידער געזעהען פאר זיך דעם דעספאטישען פרעמדען הערשער, וואס האט אלע זיינע הייליגקייטען פערשוועכט און אויסגעלאכט דאס טייערסטע און העכסטע פון זיין קולטור=לעבען. די יהודה'עער האבען געהאט ביז דאן דריי אינסטיטוציעס, אין וועלכע ס'האט זיך פערקערפערט די גאנצע וועלטליכע און גייסטיגע מאכט איבערן פאלק: די מלוכה, די כהונה=גדולה און דאס סנהדרין, און אט די אלע דריי אינסטיטוציעס האבען א דאנק הורדוס'ען איינע נאך דער אנדערער פערלוירען זייער אויטאריטעט. די מלוכה האט ער זיך אליין גענומען, און בנוגע צו דער כהונה=גדולה האט ער איינגעפיהרט א פרייע, ווילקירליכע „בעשטימונג“, אנשטאט דעם מנהג פון ירושה, וואס האט זיך דערביי פראקטיצירט. נאך דער מערדערישער בעזייטיגונג פון דעם חשמונאי'שען כהן=גדול, אריסטאבול, איז ווידער בעשטימט געווארען אויף דעם פאסטען דער פריהערדיגער חננאל; דאן איז ארויף אויף דעם עהרענשטוהל א געוויסער יהושע בן פפי, דער האט אבער נישט בעוויזען, לאנג אויף זיין פאסטען צו בליי=

בען, און ער אליין איז אין דעם גאנץ ווייניג שולדיג געווען. דא איז פארגעקומען דאס, אז א קורצע צייט נאך מרים'ס טוידט האט דער קעניג זיך געפונען א כרייסט אין די ארעמס פון א געוויסען אלעקסאנדריני־שען כהן'ס א טאכטער, און אין דעם זכות איז אט דער כהן, מיט'ן נאמען שמעון בן באעטוס, בעשטימט געווארען פאר א כהן־גדול. דער לעצטער האט זיך אין גיכען ארויסגעוויזען פאר א איבערגעגעבענעם אנהענגער פון הורדוס'עס פאליטיק, אזוי אז דער גייסטיגער פיהרער פון דעם יהודה'שען פאלק האט [illegible] צייט געשטיצט די אונטערנעהמונגען פון זיין קעניגליכען איידים.

וואס עס געהערט צום סנהדרין, האט הורדוס זיין מאכט אויף אזוי פיעל בעגרענעצט, אז עס האט אייגענטליך אינגאנצען אויפגעהערט צו שפיעלען די בעדייטענדע ראליע אין דעם פאלקסלעבען, וואס עס האט געשפיעלט נאך פון די אלטסטע צייטען. אין זיין צייט האט די גאנצע אינסטיטוציע בעקומען דעם כאראקטער פון דעם קעניג'ס א ראטס־פערזאמלונג, וואס בעשטעהט בלויז פון פערשיעדענע הויף־מקורבים און נאך אזעלכע שופטים, וועלכע זענען שטענדיג גרייט געווען צו משפט'ען אזוי, ווי הורדוס'ען האט געפאסט. פון די פאלקס־פיהרענדע פארטייען, וויעדער, האבען זיך די איסיים איבערהויפט נישט אבגעגעבען מיט קיין וועלט־זאכען, און די פרושים האבען נישט אנערקענט, נישט הורדוס'ען אלס וואסאל, און נישט אויגוסט'ען אלס איבערשטען הערשער. ווען הורדוס'ען איז איינגעפאלען צו פאדערן פון פאלק א שבועה (20), אז עס וועט טריי דיענען איהם און אויגוסט'ען, האבען זיך די פרושים אבגעזאגט און נישט געוואלט שווערען, און נאר א דאנק דער גרויסער פאפולאריטעט פון דעם פריעדליכען הלל האט ער זיי נישט בעשטראפט דערפאר און בעפרייט פון דער שבועה.

הורדוס האט דעריבער זיין גאנץ לעבען געהאלטען אין איין שרעקען זיך פאר אנ'אויפשטאנד פון פאלק, און אום דאס צו פערהיטען, האט ער ארגאניזירט א גאנצע ארמעע פון שפיאנען, וואס האבען געדארפט זיך געפינען צווישען פאלק און נאכשפירען זיינע רעד און זיינע טועכצען. הורדוס אליין פלעגט אויך אפט זיך אריינ'גנב'ענען פערקליידעטערהייד צווישען המון און זיך צוהערען צו זיינע שמועסען, און ווער איז געווען יענעם, וואס האט זיך אויסגעדריקט נישט פריינדליך וועגען דעם יהודה'שען הערשער. ער איז גלייך געהיים אוועקגעפיהרט געווארען אין דער פעסטונג הורקאניום, וואו ער האט בעקומען זיין אכזריות'־

דינגע שטראף . „אין שטאָדט , ווי איבער די ווינגען זענען אַרומגעגאַנגען שפּיאָנען" און די בירגער האָבען נישט געטאָרט זיך צוזאַמענקומען און געהן אָדער רעדען קאָמפּאַניעס־ווייז . ·

דאָס אַלץ האָט פון דעסטוועגען נישט געשטערט דעם אדומ׳ישען דעספּאָט , אונטערצוקויפען , פון דער צווייטער זייט , דעם פאָלק און צו זוכען זיין ליעבע . נאָך דער טריקעניש , וואָס האָט זיך געצויגען עטליכע יאָהר כסדר , האָט הורדוס בעפרייט דאָס לאַנד פון אַ דריטעל שטייערן , און אין דער זעלביגער צייט איז ער צוגעטרעטען צו אַ גראַנדיעזער אונטערנעהמונג , וואָס האָט אי ווירקליך אַרויסגערופען די טיעפסטע דאַנקבאַרקייט צו איהם פון אַלע פאָלקס־שיכטען , אי בעפריעדיגט זיין ליידענשאַפטליכע תאוה צו בויען . הורדוס האָט זיך גענומען איינגאַנצען רעסטאַוורירען און בעניייען דעם פערנאַכלעסיגטען בית־המקדש , וואָס איז געשטאַנען פון זרובבל׳ס צייטען אָן , און האָט אויסגעזעהען עלענד און אָרים צווישען די רייך־פערפּוצטע שלעסער און פּאַלאַצען פון דער בעניייטער ירושלים .

די פאָלקס־פערטרעטער , פאַר וועלכע הורדוס האָט אויסגעדריקט זיין ווילען , צו צוטרעטען צו דער בעניייאונג פון בית־המקדש , האָבען זיך אין אָנהויב בעצויגען צו דער זאַך מיט שרעק און פערצווייפלונג ; זיי האָבען געגלויבט , אַז הורדוס מיינט דאָ נאָר אָבצונאַרען דעם פאָלק , און זיין אמת׳ע כוונה איז — צו פערניכטען איינגאַנצען דעם רעליגיעזען צענטער פון דער אומה און אַזוי אָדער אויף אַנ׳אַנדער אויפן איהם צו בערויבען . הורדוס האָט זיי אָבער בערוהיגט און פערזיכערט , אַז דער אַלטער בית המקדש וועט נישט אָנגעריהרט ווערען אַזוי לאַנג , ווי דאָס גאַנצע בוי־מאַטעריאַל און דער גאַנצער אַרבייטער־שטאַט וועט זיך נישט געפינען אויפ׳ן פּלאַץ . אום איינגאַנצען צו בערוהיגען דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאָלק , האָט הורדוס אַוועקגעשטעלט די אַרבייט אונטער דער השגחה פון די בעדייטענדסטע כהנים און פּרושים , וועלכע האָבען געדאַרפט זעהען , אַז אַלץ זאָל געמאַכט ווערען לויט די געזעצען פון דער תורה , און באַלד נאָכדעם , אויף דעם אַכצעהנטען יאָהר פון זיין הערשען , האָט זיך די אַרבייט אָנגעהויבען . אַ קאַראַוואַן פון טויזענדער משא־פוהרען , בעלאָדען מיט טייערע קוואַדראַט־שטיינער און מאַרמאָר־זיילען , האָט זיך כסדר געצויגען אויפ׳ן וועג קיין ירושלים , און גאַנצע צעהן טויזענד אַרבייטער־ספּעציאַליסטען זענען אַוועקגעשטעלט געוואָרען ביי דער אַרבייט . די אינוועניגסטע איינריכטונגען

און פערציערונגען האבען פערנומען צוויי יאהר, און דאן האט זיך ערשט אנגעהויבען די רעכטע בוי-ארבייט פון די אויסווענינגסטע מויערן, הויפען, זאלען, געוועלבטע קולוארען און פערשידענע ווילען, וואס האט זיך געצויגען גאנצע אכט יאהר — כמעט ביז׳ן חורבן פון דעם זעלביגען בית המקדש.

אין דעם בית המקדש האט הורדוס אריינגעלעגט נישט בלויז אונגעהויערע אוצרות גאלד, נאר אויך זיין גאנצען שעפּפערישען גייסט, זיין גאנצען קונסט-געשמאק, און איהם איז ווירקליך געלונגען צו בעשאפען עטוואס פרעכטיג-שענעס, בעצויבערנדעס. דאס איז געווען א מייסטער-ווערק, וואס האט ארויסגערופען די בעוואונדערונג פון דער גאנצער אלטער וועלט, און ווי דאס יהודה׳שע פאלק אליין האט זיך שפעטער אויסגעדריקט, האט „דער קיין שענעם בנין נישט געזעהען, ווער עס האט נישט געזעהן הורדוס׳עס בית המקדש". דער גאנצער אומפאנג פון דעם בית המקדש-בארג, וועלכער איז געווען ארומגענומען מיט א פעסטער און הויכער מויער-וואנט, האט בעטראפען זעקס סטאדיען, ד. ה. עלף הונדערט פינף און צוואנציג מעטער, און דער צענטער פון דעם קאלאסאלען בנין האט זיך געזעהען אין אלע זייטען אויף דעם שטח פון א סך מיילען. דער הויכער דאך פון דעם בית המקדש איז געווען בעפוצט מיט פערגולדטע שפיצען, וואס האבען געפינקעלט און געשטראהלט אונטער דעם גלאנץ פון דער גאלדענער מזרח-זון; אונבעוואוסטזיניג האבען אבער הורדוס׳עס אינזשינירען אויפגעטאן מיט די דאזיגע דאך-שפיצען נאך א וויכטיגע זאך: די לעצטע האבען געדיענט אויך אלס בליץ-אבציהער און האבען פערהיט דעם בית המקדש פון די עלעקטרישע וואלקענשטראמען.

דער יום-טוב פון בענייען דעם בית המקדש איז געפייערט געווארען מיט א אונגעוועהנליכען פאראד און מיט רייכע פאלקס-פערוויילונגען; די גרויסע שמחה האט אבער געהאט אין זיך אויך א גרויסע מאס טרויער פאר די בעסערע זיהן פון פאלק. אויף די לעצטע האט געמוזט ווירקען שלעכט שוין דאס אליין, וואס אויף הורדוס׳עס בעפעהל איז אט דער פאלקס-יום-טוב פעראייניגט געווארען מיט דער פייערונג פון זיין אייגענעם נצחון איבער׳ן פאלק: דאס חנוכת הבית פון בית המקדש איז געפייערט געווארען אין דעם זעלביגען טאג, ווען הורדוס האט זיך, מיט צוואנציג יאהר, אוועקגעזעצט אויף דעם פערבלוטיגטען טראן פון יהודה; און דערצו איז נאך צוגעקומען נאך

א פאקט, וואס האט בעזונדער שטארק אנגעגריפען אי דעם רעליגיעזען, אי דעם נאציאנאלען געפיהל פון די איבערגעבליבענע יהודה'עאישע פאטריאטען: דער ארומי'שער הערשער האט דעם ניי-אויפגעבויטען בית המקדש גלייך אוועקגעשטעלט אונטער דער שוץ פון רוים, און האט געלאזען אויפשלאגען איבער דעם אויסוועניגסטען הויפט-אריינגאנג פון בית המקדש א אדלער-בילד — דאס עמבלעם פון דער רוימישער קריעגס-מאכט. לויט דעם געזעץ פון דער יודישער תורה איז יעדע פלאסטישע אבבילדונג איבערהויפט פערבאטען געווען אלס עטוואס אזוינס, וואס א שיכות צו עבודה-זרה, און אזא עמבלעם אויפ'ן טויער פון בית המקדש האט געמוזט אנפילען מיט א טיעפען טרויער די הערצער פון די אמת'ע פאלקס-פריינד. הורדוס האט אויך איינגעפיהרט אלס חוב, מקריב צו זיין יעדען טאג א קרבן פאר זיין רוימישען בעשיצער, אויגוסט, וועלכער האט דאס דאן אפשר גארנישט פערלאנגט; שפעטער האט דער קרבן אנגעהויבען צו דיענען אלס אויסדריק פון אונטערטעניגקייט, און האט קיינמאל נישט געטארט פערמיטען ווערן.

געענדיגט מיט דער ארבייט פון בית-המקדש, וואס האט איהם איינגאנצען בעהערשט, האט הורדוס זיך צוריק אומגעקעהרט צו זיינע פערזענליכע אונטערהאלטונגען און פערגניגענס. אלס האלב-אבהענגיגער וואסאל האט הורדוס אין יענער צייט גאנץ ווייניג געשפירט די אויבערשטע מאכט פון רוים; ער האט געהאט דאס רעכט צו לאזען אויסגיעסען אייגענע מטבעות, ארויסצולאזען אויף דער בעפעלקערונג פערשיעדענע שטייערן און אויסצוניצען זיין מאכט אין די גרענעצען פון לאנד אהן א שום קאנטראל. דאס אלץ האט צוגעגעבען הורדוס'ען א בערייטענדען אנזעהען אין אלע שכני'שע לענדער, און זאגאר אויך אין רוים גופא האט מען זיך צו איהם בעצויגען מיט אכטונג און ליעבע. זעענדיג עטליכע מאל אין רוים, האט ער זיך אויפגעהאלטען ביי אויגוסט'ען אין הויז, און דארט האט ער בעוויזען נאהענט בעפריינדעט צו ווערן אויך מיט דעם בעריהמטען מארק אגריפא, אויגוסט'ס איידים. דער לעצטער איז שפעטער געקומען אלס גאסט צו הורדוס'ען אין ירושלים, און האט געפונען פאר א פליכט פון זיין זייט אויסצודריקען מיט עפעס זיין אכטונג דעם יהודה'עאישען פאלק; ער האט געלאזען מקריב זיין אויף זיין רעכנונג א גרויסע צאהל קרבנות אין בית-המקדש, און דאס פאלק איז פון דער העפליכקייט אזוי געריהרט געווען, אז עס האט איהם ארויסבעגלייט

פון שטאָרט ביז'ן שיף, בעשיטענדיג דעם וועג מיט בלומען (15).

וועגען דער פערזענליכער פריינדשאַפט, וואָס האָט געהערשט צווישען דער פאַמיליע פון דעם רוימישען אימפּעראַטאָר און דעם יהודה'עאישען וואַסאַל, רעדט זיך פיעל אין די היסטאָרישע קוועלען פון דער רוימישער זייט, און לויט דעם אויסדריק פון אַ געוויסען רוימישען היסטאָריקער, האָט אויגוסט נאָך זיין איידים (אַגריפּאַ'ן) אַממעהרסטען ליעב געהאַט הורדוס'ען, און ביי אַגריפּאַ'ן אין הארצען האָט הורדוס פערנומען דעם ערשטען פּלאַץ נאָך אויגוסט'ען. ווען אַגריפּאַ האָט געמאַכט זיין רייזע איבער קליין־אַזיען האָט איהם הורדוס בעגלייט אין וועג, און ווען עטליכע פון די דאָרטיגע יהודה'עאישע קאָלאָניעס האָבען זיך בעקלאָגט פאַר דעם רוימישען מאַכטהאָבער אויף די פערשיעדענע דריקונגען און גזירות, וואָס זיי האָבען אויסצושטעהן פון זייערע גריכישע שכנים, — האָט זיך הורדוס אויך אָנגענומען פאַר זיי און אַגריפּאַ האָט בעפרידיגט זייערע בקשות.

די דאָזיגע שטיצע, וואָס ער האָט אַרויסגעוויזען די יהודה'ער אין דער פרעמד, האָט הורדוס גלייך אויסגענוצט אַלס רעקלאַמע פאַר זיך, און זיך אומקעהרענדיג צוריק פון דער רייזע קיין ירושלים, האָט ער גערופען צונויפרופען אַ גרויסע פאָלקס־פערזאַמלונג, פאַר וועלכער ער האָט אויספיהרליך געשילדערט די גרויסע טובה, וואָס ער האָט דאָ געטאָן די דערווייטערטע יהודה'ער; ביי דער געלעגענהייט האָט ער געשענקט דעם פאָלק אויך אַ פיערטעל פון די שטייער־חובות, וואָס זענען געבליעבען שטעהן פון פערגאַנגענעם יאָהר.

אַזוי האָט הורדוס זיך בעמיהט מיט פערשיעדענע מיטלען, אויך דעם פערגניגען צו ערדייכען — זיך צו ערווערבען די ליעבע פון זיין אייגענעם פאָלק. און ער האָט ווירקליך גערעכענט רעכנען אויף אַ געוויסען ערפאָלג אין דער היניזיכט; דאָ האָט זיך אָבער ווידער אָנגעהויבען פאַר איהם אַ צייט (4—14) פון פאַמיליען־אונרוהען און בעשטראָפונגען, וואָס האָט צושטערט די רוהיגקייט פון זיין גליק און ניט געלאָזען איהם שוין מעהר געניעסען פון זיינע אַרומיגע נצחונות ביז די לעצטע טעג פון זיין לעבען. די אייביגע אונרוהען, אינטריגעס און טויט־שטראָפען אין דעם ענגען קרייז פון זיין פאַמיליע, האָבען זיך ווי אַ שווערע לאַסט אַרויפגעלעגט אויף די פּלייצעס פון דעם זעכציג־יעהריגען דעספּאָט, און דאָס האָט איהם ווידער אַריינגעבראַכט אין יענעם צושטאַנד פון טעמפּער פערצווייפלונג, ווען עס ענדיגט זיך

דער מענש און עס הויבט זיך אָן די חיה.

הורדוס האָט געהאַט אַרום זיך אַ גרויסע, פיעלצאָהליגע פאַמיליע, און אָנשטאָט דער מאָנאָגאַמישער אָרדנונג, וואָס האָט זיך די גאַנצע צייט פראַקטיצירט אין דעם חשמונאי׳שען הויף, האָט ער דער ערשטער אָנגעהויבען צו לעבען מיט אַ סך פרויען. אין דער יוגענד נאָך האָט הורדוס חתונה געהאַט מיט אַ בירגער-מיידעל, דאָריראַ, וואָס האָט איהם געבוירען אַ זוהן אַנטיפּאַטאָר; שפּעטער אָבער, ווען ער האָט חתונה געהאַט מיט דער חשמונאי׳אישער פּרינצעסין, האָט ער זיין ערשטער פרוי מיט׳ן זוהן אַוועקגעשיקט ווייט אין דער פּראָווינץ, און אַנטיפּאַטאָרן איז ערלויבט געוואָרען צו קומען אין הויף נאָר אויף די גרעסערע יום-טובים. די חשמונאי׳אישע פּרינצעסין האָט געלאָזען הורדוס׳ען פינף קינדער, פון וועלכע עס זענען פערבליעבען אין דער געשיכטע נאָר די צוויי זיהן — אַלעקסאַנדער און אַריסטאָבול; נאָך איהר טוידט האָט ער אָבער געלעבט מיט נאָך אַנדערע אַכט פרויען, פון וועלכע עס זענען בעוואוסט די אויבען-דערמאָהנטע אַלעקסאַנדריגישע כהן-טאָכטער, מרים II, די שומרון׳ערין מאַלטאַקאַ און קלעאָפּאַטראַ פון ירושלים. די לעצטע צוויי האָבען איהם געבוירען דריי זיהן: אַרכעלעאוס, הורדוס-אַנטיפּאַ און פיליפּ.

אין דעם ערשטער צייט נאָך מרים׳ס טוידט האָט הורדוס בעשטימט אַלס יורשים פון דער מלוכה די צוויי זיהן, וואָס זענען איהם געבליעבען פון איהר, אַלעקסאַנדער׳ן און אַריסטאָבול׳ן. ער האָט זיי אַוועקגעשיקט קיין רוים, וואו זיי האָבען זיך ערצויגען אין הויז פון אַזיניוס פּאָלאָניוס, איינער פון אָנגעזעהענסטע פערזענליכקייטען אין׳ם רוימישען הויף און אַ נאָהנטער בעקאַנטער פון די גרויסע דיכטער ווירגיליוס און האָראַציוס. אויגוסט צעזאַר אַליין האָט זיך אויך זעהר פריינדליך בעצויגען צו די צוויי יהודה׳עאישע פּרינצען, און זיי אַריינגענומען אין׳ם קרייז פון זיין הויף-געזעלשאַפט. אַזוי האָבען זיי פערבראַכט אין רוים פינף יאָהר; דאַן איז הורדוס אַליין געפאָהרען נאָך זיי און זיי געבראַכט קיין ירושלים. דאָ האָט ער די יונגע זיהן גלייך חתונה געמאַכט: דעם עלטערן, אַלעקסאַנדערן, האָט ער געגעבען פאַר אַ פרוי דער פּרינצעסין גלאַפירא, דעם קאַפּאַדאָקיאישען קעניג׳ס טאָכטער, וועלכע האָט זיך דעריבער מגייר געווען

דער יונגערער, אַריסטאָבול, האָט חתונה געהאַט מיט דער טאָכ-

בער פון הורדוס'עס שוועסטער — ב ע ר ע נ י ק א.

געוואלט האט הורדוס דערמיט ווייטער צונויפבינדען די ביידע משפחות, זיינע מיט דער חשמונאי'שער, אום עס זאל מיט דער צייט אינגאנצען פערשוואונדען ווערן די אייזערנע וואנט, וואס איז ביז אהער געשטאנען צווישען זיי; איהם האט זיך דאס אבער נישט איינגעגעבען. דער אונשולדיגער טוידט פון זייער קעניגליכער מוטער האט געלאזען א טיפען איינדריק אין די הערצער פון די שטאלצע פרינצען, און זיי האבען נאך איצט אויך נישט אויפגעהערט זיך צו בעציהען מיט א געוויסער פעראכטונג צו די איבריגע מיטגליעדער פון דער גאנצער פאמיליע, נישט אויסשליעסענדיג אויך הורדוס'ען אליין. — שטארקער פון אנדערע האט עס געשפירט די טאכטער פון דער אדומי'שער סאלאמעא, און נאכדעם ווי זי האט זיך איינמאל געקלאגט פאר דער מוטער, אז אריסטאבול בעציהט זיך צו איהר גרינגשעצענד, ווי צו א פרוי פון א נידריגען געשלעכט, האט די שלאנגענפרוי סאלאמעא, די צווייטע מערדערין פון דער געוועזענער חשמונאי'שער קעניגין, וויעדער גענומען בעקלערען א פלאן געגען די פערבליעבענע חשמונאים (נאר פון דער מוטער'ס זייט), זיך נישט אבשטעלנדיג אויך פאר דעם, וואס איינער פון די צוויי זיהן איז דער מאן פון איהר טאכטער. זי האט זיך פעראייניגט אין דער ארבייט מיט איהר ברודער פעראר, און צוזאמען איז ביי זיי געבליעבען, אויסצונוצען צו דעם צוועק הורדוס'עס ערשטגעבוירענעם זוהן א נ ט י פ א ט א ר'ן. זיי האבען דאן גענומען איינרעדען הורדוס'ען און איהם איבערצייגען, אז דאס פאלק ווייזט ארויס א בעזונדער ליעבע צו די קינדער פון דער געטוידטער חשמונאי'ערין און אז די לעצטע טראגען אין הארצען א טיפע שנאה צו איהם און זוכען פלענער, ווי אזוי אבצונעהמען ביי איהם די קרוין. דאס האט דעם אלטען אדומי אויפגעקאכט, און ער איז שוין גרייט געוועזען זיי צו בעשטראפען, איהם איז אבער געלונגען זיך איינצוהאלטען, און דאס מאל האט ער זיך בעגנוגענט דערמיט, וואס ער האט אנגענומען זיין שוועסטער'ס עצה און געלאזען אראבברענגען אין הויף אנטיפאטער'ן. בלוטיגע שונאים איינע די אנדערע, האבען זיך אט די דריי — סאלאמעא, פעראר און אנטיפאטער — דאך פעראייניגט אין זייער האס צו די חשמונאי'שע פרינצען; דער לעצטער, אנטיפאטער, האט גלייך נאך זיין אנקומען קיין ירושלים אנגעהויבען צו שפיעלען פאר'ן פאטער די ראליע פון א איבערגעגעבענעם זוהן, וועהרענד ער האט איהם אין דער אמת'ען נישט ווייניגער געהאסט

פון זײנע חשמונאי׳שע קאָנקורענטען. דער פאַלשער און גיפטיגער אַנטיפּאַטאָר האָט זיך וואָס ווײטער אַלץ מעהר דערנעהנטערט צום אַלטען הערשער, און אין דער זעלביגער צײט נישט אױפגעהערט אַנצושיקען פערשידענע מסירות און בעשולדיגונגען געגען די צװײ חשמונאישע קרוין־יורשים, צו װעלכע הורדוס האָט זיך שוין אַזױ אױך בעצױגען מיט חשד און שנאה. יעדע בעװעגונג פון אײנעם פון די פּרינצען, יעדעס װאָרט און יעדע בעגריסונג פון פאָלק, װאָס איז געװען געװענדעט צו זײ, — איז אין הויף אױסגעטײטשט געװאָרען אַלס אַקט פון שנאה צום קעניג אָדער אַלס הכנה צו אַ פערשװערונג, און דאָס אַלץ האָט אַנטיפּאַטאָר געטאָן נישט אַלײן, נאָר מיט׳ן מויל פון אַנדערע זײטיגע, אַזױ אַז הורדוס האָט נישט געקענט זעהען אין די אַלע בעשולדיגונגען קײן שום פּניה פון אַנטיפּאַטאָר׳ס זײט; דאָס האָט זיך געצױגען אַזױ לאַנג, ביז דער לעצטער האָט ענדליך זײן ציעל ערײכט: הורדוס האָט איהם אַנערקענט אַלס יורש פון דער מלוכה, און װען אַגריפּא האָט זיך אומגעקעהרט פון זײן אָזיען־רײזע צוריק קײן רױם, האָט הורדוס מיטגעשיקט מיט איהם אַהין אַנטיפּאַטאָר׳ן — אַלס טראָן־יורש פון יהודה.

אַט דער שריט פון דעם אַלטען הערשער האָט געמוזט נאָכמעהר אױפרײצען די זיהן פון דער חשמונאי׳שער מוטער, און זײ האָבען אָפען אױסגעדריקט זײער אונצופרידענהײט מיט דעם פאָטער׳ס מעשים. דאָס איז װידער אױסגענוצט געװאָרען פון אַנטיפּאַטאָר׳ס חברה, און ער אַלײן, אין זײנע בריעף פון רױם, האָט אױך אונטערגעהאַלטען די דאָזיגע שטימונג, מיט פערשידענע, כלומר׳שט־זײטיגע פאַקטען. דאָס אַלץ האָט זיך געענדיגט דערװײל דערמיט, אַז הורדוס האָט גענומען די בײדע פּרינצען מיט זיך און אַלע דרײ האָבען זיך פאָרגעשטעלט דעם רױמישען הערשער; דער לעצטער האָט אױסגעהערט די טענות פון בײדע זײטען, און גערעטען הורדוס׳ען, שלום צו װערן מיט זײנע קינדער און זיך מעהר נישט אַרומצוקריגען מיט זײ.

דאָס האָט אָבער געװירקט נאָר אױף אַ קורצע צײט. דער פאַלשער אַנטיפּאַטאָר האָט דאָס געװעהר פון האַנד נישט אַװעקגעלעגט, און איהם צו הילף זענען געשטאַנען סאַלאָמעאַ מיט פעראָר׳ן, װעלכע האָבען אױסגענוצט יעדען שריט פון זײערע געגנער, אום צו בעשאַפען אַ נײע נעץ פון מסירות, בעשולדיגונגען און פאַלשקײטען. די לאַגע פון די בײדע ברידער איז װאָס אַ טאָג װײטער געװאָרען אַלץ מעהר אונ־

ערטרעגליך, און נישט בעזיצענדיג דערצו די דיפלאמאטישע פארזיכטיגקייט און איינגעהאלטענקייט פון זייער אדומ׳ישען ברודער, האבען זיי ווידער אפען אויסגעדריקט זייער פעראכטונג דער גאנצער פאטערליכער פאמיליע; אויף דעם סמך איז שוין צו הורדוס׳ען דערטראגען געווארען, אז זיי האבען געזאגט: אויב מיר וועלען בעקומען די מאכט, וועלען מיר די מענער פון דער קעניגליכער פאמיליע מאכען פאר דארפסשרייבער׳ס און די פרויען, — וואס רופען זיך פרינצעסינס, — וועלען מיר אויספוצען אין זעק און אוועקזעצען בייא׳ן שפין־רעדעל.

אזוי האט אין דעם קעניגליכען הויף כסדר געקאכט פון רכילות און פאלשקייטען. עס האט גע׳מסר׳ט איין פארטיי אויף דער צווייטער, א מאן אויף א ווייב, א ברודער אויף א שוועסטער, און דערביי זענען ענטדעקט געווארען די שענדליכסטע מעשים און כונות. דאס האט שטארק געווירקט אויף דעם קראנקהאפט־צורייצטען הורדוס, און זיין אכזריות האט זיך ווידער פונאנדערגעקאכט. ער האט בעשטימט א צוואנגס־אויספארשונג איבער דער דינערשאפט פון די פרינצען, און נאך א גאנצער רייהע שרעקליכע ענויים און פייניגונגען, האבען זיי געזאגט דאס, וואס מ׳האט געוואלט, אז זיי זאלען זאגען. עס איז איבערגענומען געווארען אויך אלעקסאנדער׳ס א בריעף, אין וועלכען ער האט זיך געקלאגט אויף דער עולה, וואס דער פאטער איז נעגען איהם בעגאנגען, איבערגעבענדיג די מלוכה אנטיפאטער׳ן, און זיך שטיצענדיג אויף די בעשולדיגונגען, האט הורדוס בעפעהלען צו ארעסטירען אלעקסאנדער׳ן. דאן איז געקומען צו לויפען דעם לעצטענ׳ס שווער, דער קאפידאקייא׳שער קעניג, ארכעלאאוס, און א דאנק זיין דיפלאמאטישער האלטונג איז איהם געלונגען הורדוס׳ען צו בערוהיגען און ווידער צו שליעסען שלום צווישען דעם פאטער און די זיהן.

דערווייל, אין דער צייט פון די דאזיגע אלע אינוועניגסטע סכסוכים און פאמיליען־אינטריגעס, האט זיך אנגערוקט אויף הורדוס׳ען א פינסטערער וואלקען גאר פון אנ׳אנדער זייט. דער שכנ׳ישער אראבישער הערשער סילעאוס, האט געטראגען א כעס אויף הורדוס׳ען דערפאר, וואס דער לעצטער האט איהם נישט געוואלט געבען זיין שוועסטער סאלאמעא פאר א ווייב אנדערש, סיידען ער זאל זיך מגייר זיין; ווען עס האט זיך דעריבער איצט געמאכט, אז א באנדע פון די רויבערישע טראכאניטען איז אנטלאפען פון הורדוס׳עס מאכט און האט געזוכט שוץ ביי איהם אין לאנד, האט ער זי אויפגענומען און נישט

געוואלט ארויסגעבען הורדוס'עס שלוחים; הורדוס האט דאן אוועקגע־שיקט א מיליטער־עקספעדיציע קיין אראביען, וועלכע האט צושלאגען סילעאוס עם מחנה, אנגעמאכט א חורבן אין לאנד און אבגענומען די בראכאניטען. דאס האט נאך שטארקער אויפגעקאכט דעם אראבישען הערשער געגען הורדוס'ען, און ער האט איהם פער'מסר'ט פאר אוי־גוסטען. און דער לעצטער האט די מסירה אנגענומען — ער האט אנגעשריבען הורדוס'ען א בייזען בריעף, אין וועלכען ער האט איהם מודיע געווען, אז פון איצט אן וועט ער זיך בעציהען צו איהם נישט ווי צו א פריינד, נאר ווי צו א אונטערטעניגען פירשט. הורדוס האט זיך שטארק דערשראקען, און געשיקט שלוחים צו צעזאר'ן, זיך צו פערענטפערן; דער לעצטער האט זיי אבער נישט אנגענומען, און ערשט דאן ווען עס איז געקומען צו איהם הורדוס'עס גריכישער ראט־געבער, דער בעקאנטער ניקאלאאוס פון דאמאסקוס, און האט אויפ־געוויזען דעם הערשער, אז הורדוס איז נישט אריבערגעטרעטען די גרענעצען פון זיין מאכט, — האט זיך אויגוסט בעפריעדיגט און אנ־געשריבען הורדוס'ען א פריינדליכען בריעף.

אונטער דער צייט האבען זיך די הויפישע אינטריגעס און פאלש־קייטען אלץ ווייטער פערפלאנטערט און פערוויקעלט, און ענדליך איז צו הורדוס'ען דערגאנגען א נייע מסירה אויף די חשמונאישע פרינצען, — א נייע מסירה וועגען א פערשווערונג, מיט נייע עדות און נייע צוואנגס־אויספארשונגען, ביי דעם גאנג פון וועלכע די בעשולדיגטע אליין האבען ערקלערט, אז אין קיין פערשווערונג האבען זיי זיך נישט בעטייליגט און זיי האבען נאר געוואלט אנטלויפען פון פאטער'ס הויז, ווייל זיי האבען נישט געקענט מעהר איבערטראגען די פיינדליכע בע־ציהונג צו זיי. הורדוס האט דאן געלאזען ארעסטירען די בעשולדיג־טע זיהן און אוועקגעשיקט שלוחים צו אויגוסט'ען מיט דער בקשה, ער זאל ערלויבען, זיי צו בעשטראפען. אויף דעם האט אויגוסט צע־זאר געענטפערט הורדוס'ען, אז ער ערלויבט איהם צו בעהאנדלען די פרינצען, ווי ער אליין פערשטעהט, נאר ער ראט איהם, צו בעשטימען וועגען דער גאנצער זאך א בעזונדער געריכט, מיט דער בע־טייליגונג פון עטליכע העכערע רוימישע בעאמטע. און אזא געריכט איז ווירקליך צוזאמענגעשטעלט געווארען; דא איז אבער אויך פארגע־קומען דאס איינענע, וואס מיט דער בעשולדיגטער קעניגין: דאס געריכט האט געוואלט צופריעדען שטעלען דעם צוקאכטען הערשער

און אַרויסגעטראָגען אַ טויט-אורטייל איבער זיינע צוויי זיהן. די לעצטע זענען אויף הורדוס'עס בעפעהל אוועקגעפיהרט געוואָרען קיין סאַמאַריאַ און דאָרט, אין דער זעלביגער שטאָדט, וואו ער האָט מיט דרייסיג יאָהר צוריק געפייערט זיין חתונה-פערבינדונג מיט זייער אונגליקליכער מוטער, — איז אויסגעפיהרט געוואָרען איבער זיי די שרעקליכע טוידט-שטראָף (7).

הורדוס האָט געמיינט, אַז ער וועט שוין איצט קענען פריי אָבאָטעמען נאָך די אַלע אונרוהען און אינטריגעס; ער האָט אָבער אַ גרויסען טעות געהאַט. די פערשווערונג געגען זיינע צוויי זיהן, וועלכע איז אָנגעפיהרט געוואָרען פון זיין איצטיגען קרוין-יורש אַנטיפּאַטאָר, איז אייגענטליך געווענדעט געוועזען אויך געגען איהם אַליין, און די אויסגעפיהרטע טוידט-שטראָף האָט נאָר דערנעהנטערט זיין רייהע און איהם אַליין אַרויסגערוקט אין פאָדער-גרונד. אַנטיפּאַטאָר איז פון הורדוס'ען בעשטימט געוואָרען אַלס טראָנפאָלגער פון יהודה; דער „איבערגעגעבענער“ זוהן האָט זיך אָבער נישט געפיהלט זיכער מיט דער ירושה, אַזוי לאַנג ווי דער פאָטער האָט געלעבט, און געלעבט האָט ער פאַר איהם שוין צו-לאַנג; אַנטיפּאַטאָר האָט מורא געהאַט פאַר די קלענערע דריי פּרינצען: אַרכאַלעוס, הורדוס-אַנטיפּאַ און פיליפּ, וועלכע האָבען זיך אויך איצט ערצויגען אין רוים, און געקענט צו יעדער צייט אַרויסטרעטען מיט טענות און תביעות צום אַלטען הערשער, און אויספועל'ן ביי איהם געוויסע פּריווילעגיעס. דער אדומי'שער זוהן האָט איצט דעריבער געשלאָסען אַ נייעם אָבמאַך מיט הורדוס'עס ברודער, פעראָר, לויט וועלכען ביידע האָבען גענומען אויף זיך צו אַרבייטען געמיינזאַם פאַר דער פערווירקליכונג פון זייער פערלאַנג — אומצובריינגען דעם אַלטען הערשער.

פעראָר'ן האָט געשטויסען אויף דעם וועג די פּערזענליכע שנאה, וואָס ער האָט געפיהלט צו זיין ברודער צוליעב אַ געוויסען סכסוך וואָס האָט מיט אַ קורצער צייט צוריק אויסגעבראָכען צווישען זיי און אָט די שנאה האָט אַנטיפּאַטאָר אויסגענוצט צו זיין צוועק. דאַגעגען אָבער האָט סאַלאָמעאַ אָבגעטיילט זיך פון פעראָר'ן און איז געבליבען טריי איהר קעניגליכען ברודער; דאָס האָט געצוואונגען די פערשוואוירענע זיך שטאַרק צו היטען, און אַזוי ווי אין דער פערשווערונג האָבען זיך בעטייליגט אויך אַנטיפּאַטאָר'ס מוטער, דאָרידאַ, פעראָר'ס פרוי מיט איהר מוטער און שוועסטער, פלעגען זיי בעזונדער אָבהאַלטען גע-

הײמע זיצונגען. די לעצטע איז געלונגען איבערצוקויפען הורדוס'עס לײב-דיענער באגאאס און אויך א געוויסען שענעם יונגען מאן, קארוס, מיט וועלכען דער אלטער בעל עבירה איז געשטאנען אין אוננאטירליכע געשלעכטליכע בעציהונגען. און די איצטיגע פערשווערונג האלט זיך זיכער אײנגעגעבען, ווען נישט די שארפע שפיאנען-אויגען פון דער איבערגעגעבענער סאלאמעא, וועלכע האט אויפמערקזאם געמאכט הורדוס'ען אויף דער געפאהר, וואס איהם שטעהט פאר; ווי ס'זעהט אויס איז אבער צום קעניג נישט דערגאנגען דער גאנצער פערשווערונגס-פלאן מיט אלע זײנע אײנצעלהײטען, און פעראר מיט אנטיפאטאר'ן זענען געבליבען נישט בעשטראפט. דער קעניג האט זיי נאר צושײדט און אוועקגעשיקט זײן ברודער אין דער טראכאניטען-געגענד הינטערן ירדן, וואו יענער איז שוין לאנג בעשטימט געווארען פון דער רוימישער מאכט אלס טעטראַרך; אנטיפאטאר ווידער האט דאן געבעטען זײנע רוימישע פרײנד, זיי זאלען זעהען, אז הורדוס זאל איהם שיקען קײן רוים, און דער לעצטער, וועלכער האט אנטיפאטאר'ן אין קײן ערנסטער זאך נישט חושד געווען, האט איהם ווירקליך געשיקט קײן רוים, אום צו בעקומען דארט די בעשטעטיגונג פון אויגוסט צעזאר אויף זײן לעצטער צואה, אין וועלכער ער האט איהם, אנטיפאטאר'ן, בעשטימט פאר זײן טראן-יורש.

דערווײל אבער איז דא פארגעקומען עטוואס אונערווארטעטעס, שרעקליכעס. פעראר איז פלוצלונג געשטארבען, און אזוי ווי עס האבען זיך פערשפרײט קלאנגען, אז ער איז געשטארבען פון א פערגיפטונג, האט הורדוס בעשטימט א גענויע אויספארשונג וועגען דעם גאנג פון זײן קראנקהײט און וועגען די לעצטע מינוטען פון זײן לעבען. און אט די אונטערזוכונג האט ענטדעקט דעם סוד, וועלכען קײנער האט זיך גאר נישט געקענט פארשטעלען: די בעשולדיגטע פרוי האט מודה געווען, אז פעראר מיט אנטיפאטאר'ן צוזאמען האבען בעשלאסען צו פערגיפטען דעם קעניג, און דאס גיפט איז שוין צוגעגרײט געווען, נאר צום סוף האט פעראר חרטה געהאט; דאן זענען שוין געקומען נאך עדות און אלע האבען אויפגעוויזען, אז אנטיפאטאר האט זיך א סך מאל פײנדליך אויסגעדריקט וועגען זײן פאטער און האט זיך ארומגעטראגען מיט דעם פלאן, איהם צו פערגיפטען.

די דאזיגע ענטדעקונג האט הורדוס'ען געטראפען, ווי א דונער-שלאג. הײסט עס, אז אט דער זוהן, וועלכען ער האט אויפגעהויבען פון

זיין ניעדריגקייט און בעשטימט פאר דעם יורש פון דעם יהודה'שען טראן, אז דער זוהן, צוליעב וועלכען ער האט זיין שווערד אויפגעהויבען איבער די צווי זיהן פון דער אונפערגעסליכער חשמונאי'שער קעניגין, — אז אט דער זוהן האט איהם געוואלט אומברענגען! א שטורם האט אויפגעברויזט אין הורדוס'עס ברוסט, און ער איז גרייט געוועזען דעם פעררעטערישען זוהן מיט זיינע אייגענע הענד אויף שטיקער צו צורייסען. ווי קריעגט מען איהם אבער צוריק קיין ירושלים? הורדוס איז דעריבער געצוואונגען געווען, אבצונארען אנטיפאטער'ן און אינגאנצען צו בעהאלטען פון איהם זיין גיפטיגען צארן. און דאס האט געווירקט: אנטיפאטער האט גארנישט געוואוסט פון פעראר'ס טוידט און האט זיך געלאזען פאהרען קיין ירושלים, און ווי נאר ער האט איבערגעטרעטען די טהיר פון פאטערס הויף, האט איהם גלייך בעגעגענט דער תלין מיט זיינע אויסגעשטרעקטע ארעמס. אויפ'ן צווייטען טאג נאך זיין אנקומען קיין ירושלים, איז אנטיפאטער שוין געשטאנען פאר'ן גרויסען געריכט אונטער דער אנפיהרונג פון דעם רוימישען שטעלפערטרעטער אין סיריען, קווינטיליוס וואַרוס, וואס האט זיך דאן געפונען אלס גאסט אין ירושלים. דא איז דורך א גאנצער רייהע עדות קלאר דערוויזען געווארען אנטיפאטער'ס שולד, און איהם איז נישט געבליעבען מעהר צו טאן, ווי רחמים צו בעטען ביי זיינע ריכטער. אט די תחנונים האבען אבער אויך קיינעם פון די ריכטער נישט געריהרט, און דער קאלטער, מערדערישער אנטיפאטער האט זיין בלוטיגע שטראף בעקומען. ער איז דערווייל געשמידט געווארען אין קייטען, און שלוחים זענען עקסטרא אוועקגעשיקט געווארען צו אויגוסט צעזאר קיין רוים, אום צו בעקומען פון דעם לעצטען די בעשטעטיגונג אויף דעם טוידט-אורטהייל, וואס דאס געריכט האט ארויסגעטראגען איבער דעם יהודה'עאישען קרוין-פרינץ.

די דאזיגע שרעקליכע איבערלעבונגען און גייסטיגע אונרוהען האבען זיך זעהר שלעכט אבגערופען אויפ'ן געזונדס-צושטאנד פון דעם זיעבציגיעהריגען הערשער, און ער איז ארויף אויף דער בעט, פון וועלכער ער איז שוין מעהר כמעט נישט אראב. הורדוס האט געפיהלט, אז עס רוקען זיך אן זיינע לעצטע טעג, און ער האט קודם-כל זיך געאיילט אנצושרייבען א נייע פאליטישע צואה, אין וועלכער ער האט בעשטימט זיין זוהן הורדוס-אנטיפא אלס מלוכה-יורש. דאס איז אבער נאך נישט געוועזען זיין לעצטע ארבייט—איהם איז נאך בעשערט געוועזען צו פערגיעסען דאס בלוט פון נאך א פאר צעהנדליג יהודה'עאישע פאטריאטען און

ארויסצורופען געגען זיך נאך טויזענדער גיפטיגע קללות, וואס האבען איהם שוין בעגלייט ביז'ן קבר. דאס איז פארגעקומען אויף דעם פאלגענדען אופ'ן: נישט האבענדיג קיין ריכטיגע ידיעות וועגען הורדוס'עס געזונדם-צושטאנד, האבען זיך אין שטאדט ארומגעטראגען ידיעות, אז דער קעניג האלט ביים שטארבען אדער איז שוין געשטארבען. דאס האט צונגעגעבען מוט א קליינעם הייפעל בעגייסטערטע פרושים-פאטריאטען, אונטער דער אנפיהרונג פון די בעריהמטע געלעהרנטע און געזעץ-קענער יהודה בן צריפה און מתיתיהו בן מרגלת, און זיי האבען בעשלאסען אפען צו דעמאנסטרירען די אונאבהענגיגקייט פון יהודה און די צוגעבונדענקייט פון איהרע זיהן צו די געזעצען פון דער תורה. צו דעם צוועק האבען אט די צוויי געלעהרנטע צוזאמען מיט זייער גאנצער מחנה תלמידים זיך אוועקגעלאזען אין א בעשטימטען טאג צו די טויערן פון בית-המקדש, און אראבגעריסען פון דארטין דעם גאלדענעם רוימישען אדלער — דעם סימבאל פון געצענדיענסט און שקלאפעריי. דערביי האט זיך דער גאנצער עולם געפונען אין בית-המקדש, און ווען א מחנה פון הורדוס'עס סאלדאטען איז געקומען צו לויפען אויפ'ן פלאץ פון דער רעוואלוציאנערער דעמאנסטראציע, האבען זיך גאנץ וועניג געפרובט אנטלויפען און די צוויי אנפיהרער צוזאמען מיט פיערציג פון די תלמידים זענען געבראכט געווארען פאר דער גסיסה-בעט פונ'ם אייזערנעם הערשער. דא האט אין דעם אויסגעהענדען טיראן נאך איין מאל ערוואכט דער אינסטינקט פון ווילדער נקמה צוזאמען מיט דער ליידענשאפט צו זעהען פערגאסענעם מענשליכעם בלוט; עס האט זיך אנגעהויבען דער פערהער, און דא איז ווידער הורדוס'ען אויסגעקומען צו הערען אזא טאן, וועלכען ער האט זיך געוויס נישט פארגעשטעלט צו הערען פון א גאנצער גרופע יהודה'ער, אויף דעם זיבען און דרייסיגסטען יאהר פון זיין הערשען אין לאנד. אויף הורדוס'עס פראגע, צי זיי האבען געוואגט אראבצורייסען דעם גאלדענעם אדלער? ענטפער'ן די בעשולדיגטע פריי און אפען: יא! אויף זיין צווייטער פראגע: אויף וועמענס בעפעהל? — ענטפערן די זעלבינע: „אויף דעם בעפעהל פון אונזער תורה", און ענדליך אויף זיין דריטער פראגע: פארוואס זענען זיי פרעהליך, ווען זיי שטעהט פאר א באלדיגער טוידט, — האבען זיי געענטפערט: „וויל נאכ'ן טוידט ערווארט אונז דאס גרעסטע גליק". [illegible] אויפגעקאכטער האט ער זיי אלע געלאזען אבפיהרען קיין יריחו, [illegible] זיי זענען פערברענט געווארען לעבעדיגערהייד, און אויסער דעם [illegible] ער נאך אבגעזאגט פון זיין פאסטען

דעם כהן גדול מתתיהו דערפאר, וואס ער האט דערלאזען די מאניפעסטאציע.

אונטער דער צייט איז פון אויגוסט'ען אנגעקומען די ערלויבניש, אויסצופיהרען די שטראף איבער אנטיפאטאר'ן. דער קראנקער דעספאט האט דערשפירט דעם טעם פון בלוטיגער נקמה, און איז ווי ביי בעלעבט געווארען; באלד האט איהם אבער די שרעקליכע קראנקהייט ווידער בעהערשט, און זיינע יסורים זענען אזוי גרויס געוועזען, אז ער האט געחאפט א מעסער און געוואלט אליין זיך דאס לעבען נעהמען. די נאהנטע האבען איהם אבגעהאלטען פון דעם שריט, און אין שטאדט האבען זיך דערוויייל פערשפרייט קלאנגען, אז דער קעניג איז שוין געשטארבען; די דאזיגע קלאנגען האבען זיך דערטראגען אויך צו אנטיפאטאר'ן אין געפענגעניש, און ער האט געפרובט אונטערקויפען זיין וועכטער, אום יענער זאל איהם בעפרייען; דער וועכטער האט אבער דעם גאנצען פלאן פון דער פערשווערונג איבערגעגעבען אין הויף, און דאס האט הורדוס'ען אזוי אויפגערייצט, אז ער האט בעפויהלען גלייך אויסצופיהרען די טויט־שטראף איבער דעם געפאנגענעם זוהן, און דאס לעצטע איז באלד געשעהען. דער פאקט פון טויטען דעם דריטען זוהן האט געמאכט אן'אונגעהויערען איינדריק אויך אויסער די גרענעצען פון יהודה, און דער רוימישער הערשער האט זיך אויסגעדריקט, אז ער וואלט שוין בעסער וועלן זיין הורדוס'עס א חזיר איידער זיינער א זוהן.

אלס א פראדוקט פון די אלע שוידערהאפטע רציחות האבען זיך שפעטער אויסגעבילדעט פערשיעדענע לעגענדעס וועגען געוויסע בעפעהלען, וואס הורדוס זאל האבען ארויסגעגעבען פאר זיין טויט. צו די לעצטע געהערט אויך דער כלומר'שטער בעפעהל, צונויפצוזאמלען די אנגעזעהענסטע לייט פון יהודה אין איין ארט און זיי אלע אויסצו'הרג'ענען אין דעם טאג פון זיין טויט, כדי דאס פאלק זאל האבען צו בעוויינען דעם טויט פון זיינע בעסטע קינדער און נישט קאנען דערווייל אויסדריקען זיין שמחה איבער דעם, וואס עס איז בעפרייט געווארען פון דעם פערהאסטען טיראן.

אויפ'ן פינפטען טאג (4 פאר דער נייער צייטרעכנונג) נאך דער אויסגעפיהרטער טויט־שטראף איבער אנטיפאטאר'ן איז הורדוס געשטארבען (אויפ'ן ניין און זעכציגסטען יאהר פון זיין לעבען). זיינע קרובים און מיליטערישע בעאמטע האבען מיט א אונגעוועהנליכען פאראד אי־

בערגעפיהרט זיין קערפער פון יריחו קיין הערארדיום, — די פעסטונג וואס דער פערשטארבענער הערשער האט פאר זיין לעבען געלאזען אויפשטעלען אויף זיין נאמען צו דרום-זייט פון ירושלים; דאס פאלק אליין האט זיך אבער אין דעם טרויער נישט בעטהייליגט, און אנשטאט צו בעוויינען דעם טויט פונ'ם „גרויסען" הערשער, ווי עס האבען איהם גערופען זיינע נישט-יודישע מקורבים, האבען זיינע יהודה'עאישע אונטערטאנען זיך געקענט נאר פרעהען מיט דער ענדע פון דעם „אדומי'שען עבד", וואס האט זיך מיט'ן בלוט פון פאלק און זיינע געזעצליכע פיהרער דערשלאגען א וועג צו דעם טראן פון יהודה און גאנצע זיעבען און דרייסיג יאהר זי געשטיקט און מיט די פיס געטרעטען איהרע הייליגקייטען.

צווייטער קאַפּיטעל.

אַרכעלאַוס און די ערשטע פאָלקס-בעוועגונגען.

(פון 4 פאַר ביז 6 נאָך דער קריסטליכער ערא).

דער לאַנג-ערוואַרטעטער טויט פון דעם בלוטיגען דעספּאָט האָט פונ'ם ביי אויפגעוועקט אין פאָלק זיין גאַנצען פערביטערטקייט כעס פאַר די אַלע אכזריות'דיגע דריקונגען און בעליידיגונגען, וואָס עס האָט איבערגעטראָגען פון איהם אין די יאָהרען פון זיין הערשען. הורדוס האָט, אמת, אַ סך אויפגעטאָן פאַר'ן לאַנד: אין זיין צייט האָט יהודה פערנומען דעם זעלבינגען שטח, וואָס אין די גליקליכסטע צייטען פון די חשמונאים; די שטעדט זענען איבערגעבויט און פערשענערט געוואָרען; די האַפענס פון ים זענען פול געווען מיט שיפען פון די פערשיעדענסטע לענדער און דער האַנדעל האָט געבליהט; דער בית המקדש האָט געשטראַהלט אין זיין אונגעוועהנליכער, פּרעכטיגער שיינהייט און האָט דערמאָהנט אן די גליקליכע צייטען פון דוד און שלמה, — דעם פאָלק אליין האָבען אָבער אָט די אַלע גליקען נאָר גערייצט און פערוואונדעט. אליין אַ דורכגעדרונגענער ליעבהאָבער און פערעהרער פון דער גריכיש-רוימישער קולטור מיט איהרע קערפערלי-

לע אויסגעלאסענקייטען, מיט איהר זינליכען לעבענס-קולט, האט דער אדומי'שער הערשער פון יהודה, ביי אלע זיינע אונטערנעהמונגען פאר'ן לאנד, אין זינען געהאט איינענטליך נאר די ארומיגע, פרעמדע פעלקער, בעזונדערס — די רוימער; איהם האט געפעהלט די אינערליכע צוגעבונדענקייט און אכטונג צו די רעליגיעזע און נאציאנאלע טראדיציעס פון דעם יהודה'שען פאלק, וואס האט פארגעשטעלט מיט זיך פונקט דעם היפך פון דער רוימישער וועלט-אנשויאונג; און אזוי איז אויסגעקומען — אפטמאל אויך געגען זיין ווילען — אז צוזאמען מיט די נוצען, וואס ער האט געבראכט זיין לאנד איז געוואקסען די שנאה צו איהם פון דער היימישער בעפעלקערונג. הורדוס האט רייך געמאכט יהודה, דערביי האט ער אבער ארויסגעפרעסט פון די יהודה'ער דעם לעצטען טראפען פון זייער פערהארעוועטען פערמעגען, אום צו לאזען אויפשטעלען אויף זיין רעכנונג געצענדינערישע טעמפלען אין דער גאנצער מזרח-וועלט; הורדוס האט פערשענערט דאס לאנד מיט א גאנצער רייהע ניי-אויפגעבויטע שטעדט, פעסטונגען, טעמפלען און פאלאצען, די לעצטע האבען אבער אלע געטראגען די נעהמען פון רוימישע מאכטהאבער אדער פון זיינע איינענע פאמיליען-מיטגלידער, און אויף אזא אופן פערלעצט דאס נאציאנאלע געפיהל פון פאלק; דאס זעלביגע איז פארגעקומען אויך מיט'ן בעניימען בית המקדש, אויף וועלכען הורדוס האט געלאזען אויפהענגען א צייכען פון דער רוימישער מאכט. צו דעם אלעמען איז נאך צוגעקומען די שנאה פון פאלק צו זיין דעספאטישען הערשער, וואס האט אומגעבראכט די בעסטע זיהן פון דער אומה און פיעל פון זיי געפייניגט אין געפענגעניש — עס איז נאך פריש געווען דער רושם פון דעם אכזריות'דיגען טויט, מיט וועלכען הורדוס האט ערשט ניט לאנג געלאזען אומברענגען די העלדישע פאטריאטען פאר זייער דעמאנסטראציע געגען דעם רוימישען אדלער.

און אט, מיט דער שטימונג פון פאלק איז אויסגעקומען זיך צו בעגעגענען דעם נייעם הערשער פון יהודה, ארכעלאוס'ען. הורדוס האט אויסער די זיהן, וואס ער האט געלאזען אומברענגען, געהאט נאך זעקס זיהן (פון זיינע צעהן פרויען) און נאך די פערשידענע צוואות, וועלכע ער האט שוין געהאט געשריבען און מבטל געווען, האט ער אין די לעצטע טעג פון זיין לעבען געמאכט נאך איין שריט וואס האט ווידער געפיהרט צו פאמיליען-סכסוכים און מחלוקת: ניש

געפינענדיג צווישען זיינע זיהן די איינציגע פּאַסיגע פּערזאָן, וואָס זאָל זיך קענען אַוועקשטעלען בראש פון דער גאַנצער מלוכה, האָט ער זי צוטהיילט אויף דריי פּראָווינצען און זיי איינגעטהיילט לויט דעם פאָלגענדען סדר: זיין זוהן פון דער שומרונ'ערין מאַלטאַקאַ, אַרכעלאַוס'ען, האָט ער איבערגעגעבען יהודה מיט'ן טיטול קעניג; דעם צווייטען זוהן, הורדוס-אַנטיפּאַ — גליל און פּערעאַ, מיט'ן טיטול טעטראַרך, און דעם יונגסטען זוהן, פיליפּ — די טעטראַרכיע אויף יענער זייט ירדן, וואָס איז בעשטאַנען פון די ווילד-בעפעלקערטע געגענדען בשן, טראַכאָניטים און פּאַניאַס. ביי דער חלוקה פון יהודה האָט דער אדומי נישט פערגעסען אויך אָן די איבריגע מיטגליעדער פון זיין פאַמיליע; זיין געטרייער שוועסטער, שלומית, האָט ער אָבגעשריעבען די הכנסות פון עטליכע שטעדט, און די ווייטערע קרובים — גרויסע אַרענדעס און בעדייטענדע סומען געלד.

צופריעדען מיט דער צואה איז געבליעבען נאָר איין אַרכעלאַוס, און די איבריגע יורשים, צו וועלכע עס איז צוגעשטאַנען אויך די דערמאָהנטע שלומית, האָבען געזוכט צו ווירקען אויף דעם רוימישען הערשער, ער זאָל די צואה נישט בעשטעטיגען. דאָס האָט בעוואוינגען אַרכעלאַוס'ען, זיך צו פערזאָרגען מיט דער שטיצע פון פאָלק, און גלייך נאָכדעם, ווי די אַרמעע האָט איהם בעגריסט אַלס קעניג, איז ער געקומען קיין ירושלים. דאָ איז ער אָבגעזעסען „שבעה", און קומענדיג אויפ'ן אַכטען טאָג אין בית-המקדש, האָט ער זיך געווענדעט צום פערזאַמעלטען פאָלק מיט אַ בעגריסונגס-רעדע, אין וועלכער ער האָט איהם צוגעזאָגט אַלערליי פריהייטען און גליקען. דאָס פאָלק האָט זיך אָבער פון די הבטחות נישט געלאָזען פערפיהרען, און האָט אַרויסגעשטעלט דעם קרוין-יורש אַ רייהע קלאָר-פאָרמולירטע פאָדערונגען, וועלכע האָבען געזאָלט אינגאַנצען ענדערן דעם ביזהעריגען רעגירונגס-סיסטעם און עפענטליך אַנערקענען די רעכט, וואָס דאָס פאָלק האָט, זיך אַליין צו בעשטימען זיינע געזעצען און לעבענס-פאָרמען. אין דער רייהע פאָדערונגען האָבען זיך געפונען אויך די: צו פערמינדערן די שווערע יעהרליכע שטייערן; צו בעפרייען פון יעדען אָבצאָהל די נויטווענדיגסטע לעבענס-פּראָדוקטען; פריי צו לאָזען אַלע פּאָליטישע געפאַנגענע, וואָס פיינען זיך אין די ציטאַדעלען און געפענגענישען; שטרענג צו בעשטראָפען די ריכטער, וואָס האָבען אַרונטערגעריסען אַ טויט-אורטהייל איבער די פּאַטריאָטישע צושטערער פון דעם רוימישען אָדלער און

אראבצוזעצען פון זיין אמט דעם פערהאסטען כהן-גדול יועזר.

ארכעלאוס האט אויסגעהערט די טענות פון פאלק און געפרובט פערציהען די זאך אויף א געוויסע צייט; ער האט ערקלערט די פערזאמעלטע, אז ער וועט די אלע פארערונגען בעטראכטען, ווען די רוימישע מאכט וועט איהם בעשטעטיגען אלס הערשער פון יהודה, און דערווייל זאל דאס פאלק רוהיג בלייבען. דאס פאלק האט אבער נישט געוואלט און נישט געקענט בלייבען רוהיג: עס האט געהאסט די אדום׳ער און זיך געוואלט בעפרייען פון זייער גזלני׳שער הערשאפט, און ווען די שלוחים פון דעם נייען הערשער זענען געקומען צום פאלק מיט דער דיפלאמאטישער תשובה, זענען זיי בעגעגענט געווארען מיט הילכיגע פיינדליכע געשרייען געגען דער גאנצער דינאסטיע פון די אדומי׳שע שקלאפען. אלע אכזריות׳דיגע דריקונגען, א רייהע גראבע פערלעצונגען פון די היילינגסטע יהודה׳שע געפיהלען, די גאנצע פרעמדקייט און פעראכטונג בנוגע צו דעם יהודה׳שען פאלק און זיין נאציאנאלען גייסט, וואס האט זיך געשפירט אין יעדען שריט פון דעם אדומי׳שען הויף, — אלץ האט איצט אויפגעוואכט אינ׳ם זכרון פון די פאטריאטיש צופלאמטע פאלקס-מאסען, און דער דאזיגער פאלקס-צארן איז געווארען וואס ווייטער אלץ דראהענדער צוזאמען דערמיט, ווי עס האבען אנגעהויבען אנקומען אין ירושלים גרויסע מחנות עולי-רגל (פילגרימען) פון אלע עקען לאנד צוליעב דעם יום-טוב פסח.

עס האט געשמעקט מיט א פאלקס-אויפשטאנד, און ארכעלאוס האט זיך גענומען פאר׳ן געווער. דער ערשטער בלוטיגער צוזאמענשטוים איז פארגעקומען ערב פסח, ווען די אונאויפהערליך-וואקסענדע פאלקס-מאסע האט אויסגעדריקט איהר פראטעסט געגען די אדום׳ער אין א פייערליכער מאניפעסטאציע. ארכעלאוס האט דאן ארויסגעשיקט געגען די מאניפעסטאנטען א מחנה סאלדאטען; דאס האט אבער נאכמעהר אויפגערייצט די פאטריאטען, און זיי האבען בעגעגענט די סאלדאטען מיט שטיינער. פון די לעצטע זענען א סך פערוואונדעט געווארען און די איבריגע זענען זיך צולאפען; דערמיט האט זיך אבער דער צוזאמענשטוים נאך נישט געענדיגט. די מאניפעסטאנטען האבען זיך פערזאמעלט אין בית-המקדש, וואו זיי האבען אויף א ווייל געשטילט זייער צארן און זענען צוגעטרעטען צו דער פייערונג פון דעם „קרבן-פסח"; דאס האט דער יונגער אדומי אויסגענוצט און צוזאמענגענומען ארום בית-המקדש דאס גאנצע מיליטער, וואס האט זיך געפונען אין דער

הויפּטשטאָדט. אַ מחנה רייטער־סאָלדאַטען האָט בעוואַכט די אַרויסגאַנגס־טויערן און געטויט די אַנטלאָפענע, און אין דער זעלביגער צייט האָט זיך דאָס פּוס־מיליטער אַריינגעריסען אין בית־המקדש און אויסגעהרג׳עט פון דעם פערזאַמעלטען פאָלק ביז דריי טויזענד מאַן. גלייך נאָך דער שחיטה האָט אַרכעלאוס בעפעהלען, נישט צו פייערן דאָס יאָהר (4) אינ־גאַנצען דעם יום־טוב פון קרבן פסח, און די טויזענדער אָנגעקומענע עולי־רגל זענען געצוואונגען געוואָרען, צו פערלאָזען די הייליגע שטאָדט. אַזוי האָט דער זוהן פון דעם אדומי׳שען טראָן־רויבער געמאַכט זיין ערשטען שריט אויף דעם וועג צו דער קרוין פון יהודה; דאָס פאָלק האָט זיך דאַן נאָכמעהר איבערצייגט, אַז עס האָט נישט צו ערוואַרטען קיין גוטס פון הורדוס׳עס יורשים, און אַרכעלאוס האָט אויך געזעהען, אַז ער האָט גאַנץ ווייניג צו רעכנען אויף דער שטיצע פון פאָלק אין זיין קאַמפּף מיט די איבריגע יורשים.

און די לעצטע האָבען נישט געשוויגען. די שחיטה אין ירושלים האָט זיי געדינט אַלס שטאָף פאַר אַ בעשולדיגונג נעגען אַרכעלאוס׳ען, און זיי זענען דערמיט אַוועק קיין רוים, אום צו ווירקען אויף אויגוסטוסען. דאָס האָט געצוואונגען אַרכעלאוס׳ען זיך צו פאָהרען פערטיידיגען, און ער האָט געמוזט פערלאָזען די יהודה׳שע הויפּטשטאָדט. איבערלאָזען דער בעפעלקערונג אין דעם צושטאַנד אָהן אַ בעדייטענדער שמירה האָט ער אָבער מורא געהאַט, און אויף זיין פערלאַנג האָט דער רוימישער לעגאַט אין סיריען, קווינטיליוס וואַרוס, אַריינגעפיהרט אין ירושלים איינעם פון די דריי לעגיאָנען, וואָס ער האָט געהאַט אין זיין רשות. דערביי איז וואַרוס אַליין געבליבען אין אַנטיוכיא, וואו ער האָט געהאַט זיין הויפּט־קוואַרטיר, נישט זעהענדיג אין דער אונרוהיגער יהודה׳שער בעפעלקערונג קיין געפאַהר פאַר דער רוימישער מאַכט. דער־ווייל זענען אָבער אין רוים דערגאַנגען ידיעות וועגען אַ אויפשטאַנד אין ירושלים געגען די הערָאָדיאַנער און רוימער, און אויגוסטוס האָט געפונען פאַר נויטיג צו שיקען קיין יהודה אַ ספּעציעלען פּראָקוראַטאָר אויף צו־ריקצושטעלען די אָרדנונג אין לאַנד. דער לעצטער, אַ געלדגיעריגער און אכזריות׳דיגער אַדמיניסטראַטאָר מיט׳ן נאָמען סאַבינוס, איז אָנגע־קומען קיין ירושלים גלייך נאָך אַרכעלאוס׳עס אָבפאָהרען; דאָ האָט ער פערנומען דעם קעניגליכען פּאַלאַץ און געוואָלט בעקומען אין זיינע הענד די קעניגליכע רייכטימער און די אוצרות פון בית המקדש, און אַזוי ווי דאָס האָט זיך איהם נישט לייכט איינגעגעבען, האָט ער געוואָלט פער־

שיעדענע מיטלען, אַרויסצורופען האָטש וועלכען ס'איז אויפשטאַנד פון פאָלק. און אויף דעם האָט ער נישט געדאַרפט לאַנג וואַרטען: זיין אכזריות'דיגע בעציהונג צו דער בעפעלקערונג פון יהודה איז דערגאַנגען ביז אזוי ווייט, אז ביים פאָלק איז ענדליך רעגט געוואָרען אַרויסצוטרעטען אין אַ אָפענעם קאַמפף געגען דעם מעכטיגען גאַרניזאָן פון די בעדריקער.

דאָס איז געוועזן אינ'ם יום-טוב שבועות. מחנות פון טויזענדער עולי-רגל האָבען ווידער פערפלייצט די גאַסען פון דער הייליגער הויפט-שטאָדט און ווידער איז דאָס הארץ פון פאָלק צופלאַמט געוואָרען פון די דריקונגען, גזירות און בעליידיגונגען, וואָס עס הערט נישט אויף אויסצושטעהן פון דער געצענדיענערישער מאַכט. אַ שטראָם פון ווילדער פערצווייפלונג האָט בעהערשט דער גאַנצער מחנה פּאַטריאָטען און, ווי פון זיך אַליין, זענען אויסגעוואַקסען פיהרער, וועלכע האָבען איינגעטיילט די מאַניפעסטאַנטען אין דריי אָבטיילונגען: איינע האָט פערנומען דעם היפּאָדראָם, אַ צווייטע — דעם בית המקדש און די דריטע האָט זיך בעפעסטיגט אַרום דעם קעניגליכען פּאַלאַץ אין דעם העכערן טייל פון שטאָדט, וואו עס האָט זיך געפונען סאַביניום. דער לעצטער האָט זיך דאַן דערשראָקען פאַר די יהודה'שע רעוואָלוציאָנערען, און האָט זיך אַרויפגעקליבען אויף דעם הויכען פּאַזאַעל-טורעם; זיינע סאָלדאַטען האָט ער אָבער בעפעהלען אָבצושלאָגען די אַטאַקע פון די פּאַטריאָטען, און ביי די ווענט פון בית המקדש איז פאָרגעקומען אַ בלוטיגע שלאַכט. די פּאַטריאָטען האָבען פערנומען די דעכער פון די אויסערליכע בית המקדש-גאַלערעען און פון דאָרטען באָמבאַרדירט די רוימער מיט קוילען און שטיינער; דאַן האָבען די לעצטע אונטערגעצונדען די גאַנצע קאָלאָנאַדע און באַלד איז די אויסערליכע געביידע פון בית המקדש געשטאַנען אינגאַנצען אין פלאַמען.

העלדישע קעמפפער זענען פערברענט געוואָרען אונטער די פאַלענדע חורבות, און יענע, וואָס האָבען זיך געראַטעוועט פון פייער, זענען אומגעקומען פון די רוימער. און מעהר האָבען די לעצטע נישט געדאַרפט: זיי האָבען זיך גלייך אַריינגעריסען אין בית המקדש, וואו זיי האָבען גערויבט און געגנב'עט אונגעשטערט, און דער „העלדישער“ סאַביניוס, וועלכער האָט איצט אויך שוין געוואַגט זיך צו בעטייליגען אין דער „קריגס-אָפּעראַציע“, האָט אַוועקגערויבט פאַר זיך אַליין פון דער בית-המקדש-קאַסע — פיער הונדערט טאַלאַנטען.

די דאָזיגע שענדונג פון דעם הייליגען טעמפּעל האָט אַרײַנגעגעבען נאָכמעהר עקשנות און פערצווייפלונג די געבליבענע פּאַטריאָטישע קעמפּפער. זיי האָבען בעלאַגערט דעם קעניגליכען פּאַלאַץ און אונטערלעגענדיג מינעס אונטער די טורעמס, האָבען זיי געדראָהעט די בעלאַגערטע, (צווישען וועלכע עס האָט זיך געפונען אויך סאַבינוס) און זיי געוואָרענט, זיך אונטערצוגעבען. צו די רעוואָלוציאָנערען איז צוגעשטאַנען אויך אַ טייל פון הורדוס'עס אַרמעע, און סאַבינוס'ען איז צוגעזאָגט געוואָרען פאָלשטענדיגע אונבערירליכקייט, אויב ער וועט אַרויסגעהן מיט זײַנע סאָלדאַטען און פערלאָזען ירושלים. ער האָט אָבער מורא געהאַט זיך אָנצופערטרויען די, וואָס האָבען פון איהם אַזוי פיעל געליטען, און בעשלאָסען זיך צו בעפעסטיגען אין דעם ציטאַדעל פון פּאַלאַץ, ביז וואַרוס וועט איהם קומען צו הילף.

און אין גאַנצען לאַנד האָט דערווײַל געהערשט אַ פאָלשטענדיגע אַנאַרכיע. די מאַכט פון די רוימער איז אויף אַ קורצע צייט אָבגעשוואַכט געוואָרען, און בײַ דער פערביטערטער שנאה, וואָס די פאָלקס-מאַסען האָבען געטראָגען אין הארצען צו די רוימער און צו דער העראָדיאַנישער דינאַסטיע, איז גאַנץ לײַכט אָנגעקומען פערשידענע „העלדען", צונויפצוזאַמלען אַרום זיך גאַנצע מחנות „אונצופרידענע"; און אַזוי האָט כמעט יעדער ווינקעל פון לאַנד געהאַט אַ בעזונדער אויפשטאַנד, מיט אַ בעזונדער אָנפיהרער און אויך — מיט גאַנץ בעזונדערע ציעלען. הורדוס'עס אַ געוועזענער שקלאַף, אַ געוויסער שענער און העלדישער מאַן מיט'ן נאָמען ש מ ע ו ן, איז געשטאַנען בראש פון אַ מחנה קעמפּפער, וואָס האָט איהם אָנערקענט פאַר אַ קעניג, און ער האָט פערברענט דעם שענעם קעניגליכען פּאַלאַץ, וואָס הורדוס האָט געלאָזען אויפבויען אין יריחו. אַ צווייטען קעניגליכען פּאַלאַץ אין ליוויאַס, נישט ווייט פון ירדן, האָט פערברענט אַן אַנדער אָנפיהרער, וואָס איז אויך געשטאַנען בראש פון אַ אייגענער מחנה. אַ דריטע גרופּע, וואָס איז בעשטאַנען פון דעם געוועזענעם פּאַסטוך אַ ט ר אָ נ ג ע ס מיט זײַנע פיער ברידער, האָט אויך אָרגאַניזירט אַ קאַמפּפס-מחנה, וואָס איז בעפאַלען די רוימער און האָט זיך העלדיש געשלאָגען מיט זיי. און אַזוי האָט דאָס גאַנצע לאַנד פאָרגעשטעלט מיט זיך איין גרויסע שלאַכט-פעלד; שטעדט זענען חרוב געוואָרען, בלוט האָט זיך געגאָסען טײַכען-ווייז, דאָס גאַנצע פריעד-

ליבע לעבען איז געשטערט געוואָרען, און אין דעם אַלעמען איז קיין זין און קיין סיסטעם און קיין איינינקייט נישט געווען — די אַנאַרכיע האָט געוועלטיגט.

אין דעם כאַאָס פון איינגענוציגע אויפשטאַנדען און ווילדע מהומות האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אמת'ער ליעבע צום פאָלק נאָר איינער פון די אַלע פּראָווינציעלע רעוואָלוציאָנערען. דאָס איז געווען אַ זוהן פון דעם גאַליל'ער הזקיה, וועלכען הורדוס האָט געהאַט געטויט פאַר זיין אויפשטאַנד געגען די רוימער, מיט'ן נאָמען יהודה. אָט דער יהודה הגלילי (פון גליל) האָט צוזאַמענגענומען אַרום זיך אַ מחנה בעגייסטערטע עהרליכע פּאַטריאָטען און מיט זיינע אָנפאַלען אויף די רוימישע און הערָאָדיאַנישע סאָלדאַטען האָט ער די לעצטע נישט ווייניג שאָדען געבראַכט. בעפאַלענדיג די שטאָדט צפורה, האָט ער פערנומען דאָס גאַנצע געוועהר, וואָס האָט זיך געפונען אין דעם דאָרטיגען קעניגליכען אַרסענאַל און דערמיט בעוואָפענט זיין מחנה, וועלכע איז פון טאָג צו טאָג גרעסער און פּאָפּולערער געוואָרען.

ענדליך האָט זיך אָבער וואַרוס דערוואוסט פון די אַלע אונרוהען, און ער האָט מאָביליזירט דאָס גאַנצע רוימישע מיליטער, וואָס ער האָט געהאַט אין זיין רשות (איבער צוואַנציג טויזענד מאַן). צו דער מחנה איז נאָך צוגעקומען אַ גרויסע צאָהל אַראַבישע סאָלדאַטען פון דעם שכנ'ישען נאַבאַטעא'ישען קעניג, וועלכער האָט איצט בעקומען אַ גינסטיגע געלעגענהייט, זיך נוקם צו זיין אָן יהודה פאַר דער מפלה, וואָס ער האָט געהאַט, זיך שלאָגענדיג מיט הורדוס'ען. דער מאַרשרוט פון וואַרוס'עס אַרמעע איז געווען דורך גליל; דאָ האָט זיך צופלאַקערט אַ בלוטיגע שלאַכט צווישען די רוימישע סאָלדאַטען און אַ מחנה פּאַטריאָטען, אונטער דער אָנפיהרונג פון יהודה הגלילי, פאַר דער שטאָדט צפורה; דער קאַמפף האָט זיך געענדיגט מיט דעם נצחון פון די רוימער: יהודה מיט זיין מחנה איז אַנטלאָפען, די שטאָדט איז אינגאַנצען פערברענט געוואָרען און די איינוואוינער זענען פערקויפט געוואָרען פאַר שקלאַפען. דעם זעלביגען גורל האָט געהאַט אויך די שטאָדט חמת (עמאַוס), וואו עס האָט געהערשט דער אָניפיהרער אַנטראָנגעס, און אויך דער לעצטער איז אַנטלאָפען מיט אַ גרויסען טייל פון דער בעפעלקערונג. פון דאָרטין האָט זיך וואַרוס אַוועקגעלאָזען קיין שומרון, וואו די בעפעלקערונג האָט זיך איינגענטליך

ניִשט בעטײליגט איִן קײן אויפשטאַנד ; די רוימישע סאָלדאַטען האָבען דאָ דעריבער קײנעם פון דער בעפעלקערונג ניִשט געריהרט , נאָר דער אַראַבישער אַוואַנגאַרד האָט גערויבט און חרוב געמאַכט אַלץ , וואָס ער האָט בעגעגענט אויף זײַן וועג .

אין ירושלים גופא האָט וואַרום שוין קײן סך אַרבײט ניִשט געהאַט. דערזעהענדיג די אונגעהויערע מאַכט פון דעם רוימישען לעגאַט האָבען זיך די פאַטריאָטישע קעמפפער דערשראָקען און איִנגאַנצען אויפגעגעבען די בעלאַגערונג . די אָנגעקומענע רעוואָלוציאָנערען פון דער פראָווינץ זענען זיך צולאָפען יעדערער איִן זײַן היים און די אײַנוואוינער פון דער הויפשטאָדט האָבען זיך אָבגעזאָגט פון דער רעוואָלוציע . דאָס האָט פון דעסטוועגען נישט אָבגעהאַלטען דעם זיעגער פון בעשטראָפען די בעזיגטע: וואַרום האָט פונאַנדערגעשיקט קלײנע מיליטער־אָבטײלונגען איִבער׳ן גאַנצען לאַנד , און אויף אַזאַ אופן איז איהם געלונגען צו פאַנגען אַרום צוויי טויזענד פאַטריאָטען . וועלכע ער האָט געלאָזען אויפהענגען . דער בעפרײַטער סאַביניוס איז אויך אַנטלאָפען גלײַך פון ירושלים — ער האָט מורא געהאַט, וואַרום זאָל איהם נישט בעשטראָפען פאַר זײַנע אונגעזעצליכקײַטען .

אַזוי האָט זיך געענדיגט דער ערשטער אויסברוך פון דעם יהודה׳שען פאָלקס־צאָרן , — דער אויסברוך , וואָס איז געווען ווילד און סטיכיש , ווי דער צאָרן פון פאָלק אַלײן , און האָט מעהר פון אַלעמען נוצען געבראַכט דער רוימישער מאַכט . די רוימער האָבען איצט נאָכמעהר פערפעסטיגט זײער פאָזיציע איִן יהודה , אַזוי אַז דאָס לאַנד האָט זיך שוין פאַקטיש געפונען אונטער דער אונמיטעלבאַרער הערשאַפט פון רוים .

דאָס לעצטע האָט, איבריגענס , דעם פאָלק איצט וועניג געשראָקען — אַזוי טיעף איז געווען די שנאה , וואָס עס האָט געטראָגען אין הארצען צו דער דינאַסטיע פון די בלוטיגע אדום׳ער. זאָלען שוין בעסער די רוימער אַלײן הערשען איבער׳ן לאַנד , אַבי ניִשט די אדומי׳שע „עבדים״ (קנעכט) — אַזוי האָבען אין יענער צײַט געטראַכט די בעסטע קינדער פון פאָלק , און וויסענדיג , אַז אין רוים ווערט איצט בעשטימט דער גורל פון יהודה צוליעב דעם ספסוק איבער הורדוס׳עס צואה , האָט דאָס פאָלק אַוועקגעשיקט אַהין אַ דעפּוטאַציע פון פופציג אָנגעזעהענע יהודה׳ער . די לעצטע האָבען זיך משתדל געווען פאַר דעם רוימישען מאַכטהאָבער , אַז ער זאָל ערקלערען יהודה פאַר אײנער פון די סירישע פראָווינצען , וואָס געפינען זיך אונטער דער אויבערשטער הערשאַפט

פון רוים און ווערן אינערליך פערוואלטעט פון פאָלק אליין. דאס איז פאָרגעקומען אין דעם בעריהמטען פרעכטיגען אַפּאָלאָ-פּאלאץ, וואו די יורשים פון דעם „גרויסען" הורדוס זענען געשטאַנען פאַר'ן טראָן פון דעם רוימישען הערשער און געבעטעלט די קרוין פון יהודה; פאַר דעם צווייטען יורש, הורדוס-אַנטיפּאַ, איז אַרויסגעטרעטען מיט אַ שענער פערטהיידיגונגס-רעדע דער יונגער אַנטיפּאַטער, שלומית'ס זוהן. ער האָט בעשולדיגט אַרכעלאוס'ען אין פערשידענע אונגעזעצליכע מעשים און איהם דערביי פאָרגעוואָרפען אויך דאס, וואס ער האט זיך שוין ערלויבט צו שפּיעלען אין יהודה די ראָליע פון אַ דעספּאָטישען הערשער און געלאָזען אויס'הרג'ענען דריי טויזענד מאַן, נאָך איידער די רוימישע מאַכט האָט איהם בעשטעטיגט אלס קעניג. דאַן איז אַרויסגעטרעטען אַרכעלאַוס'עס פערטהיידיגער, דער בעקאַנטער ניקאָלאַוס פון דמשק, און האָט זיך פעררופען אויף די גרויסע פערדיענסטען פון דעם פערשטאָרבענעם הורדוס בנוגע צו דער רוימישער מאַכט; ער האָט אויך בעשטעטיגט, אַז הורדוס האָט געשריבען די לעצטע צואה מיט'ן פולען פערשטאַנד. און ווען דער פערטהיידיגער אַרכעלאוס האָט זיך נאָך דער רעדע אַראָבגעלאָזען פאַר'ן הערשער אויף די קניע, האָט איהם דער לעצטער געהייסען אויפשטעהן און געזאָגט, אַז ער אַנערקענט איהם פאַר ווירדיג צו טראָגען אַ הערשער-טיטול. דערמיט איז אָבער דער ירושה-ספסוך נאָך אַלץ נישט אויסגעגלייכט געוואָרען, און אויף דער צווייטער פייערליכער זיצונג, וואס איז ווידער פאָרגעקומען אין דעם זעלבינגען פּאַלאַץ, זענען אַרויסגעטרעטען מיט זייערע טענות די שלוחים פון דעם יהודה'שען פאָלק. זיי האבען זיך געקלאָגט פאַר דער רוימישער מאַכט אויף דעם גאַנצען סיסטעם פון הורדוס'עס הערשען און געשילדערט די פינסטערע ווירקליכקייט פון יהודה: הורדוס האָט טיראַניזירט דאס לאַנד, די בעסטע זיהן פון פאָלק אומגעבראַכט, דאס גאַנצע פערמעגען פון דער בעפעלקערונג אַרויסגעפּרעסט, די היילינגסטע טראַדיציעס פון דער נאַציאָן אויסגעלאַכט און פערלעצט, און דערצו נאָך אַריינגעבראַכט אין דער פרומער יהודה אויסגעלאַסענקייט און אַפּיקורסות; און דער יורש פון דעם אדומי'שען דעספּאָט, אַרכעלאַוס, האָט זיין ערשטען שריט גלייך דורכגעווייקט מיט'ן בלוט פון פאָלק — די שרעקליכע שחיטה אין בית-המקדש איז נאָך איבערגעגאַנגען הורדוס'עס אַכזריות'ען; זאָל-זשע דער רוימישער הערשער אינגאַנצען בעפרייען יהודה פון דער פערהאַסטער נישט-יהודה'שער דינאַסטיע און דאס פאָלק וועט זיך אליין איינ-

אָרדנען זײנע אינערליכע אַנגעלעגענהײטען , אונטער דער אויבערשטער השגחה פון אַ רוימישען פּראָקוראַטאָר .

געגען די טענות פון די יהודה׳שע פאָלקספערטרעטער איז ווידער אַרויסגעטרעטען דער דערמאָהנטער סיריש־גריכישער בעשיצער פון דעם אדומי׳שען טראָן־יורש . ער האָט פערזיכערט די פאַרשטעהער פון דער רוימישער מאַכט , אַז די געגנער פון הורדוס׳עס דינאַסטיע זענען אויך פערביסענע געגנער פון דער רוימישער אויבער־הערשאַפט און אַז דאָס יהודה׳שע פאָלק ווערט כסדר מאַכען רעוואָלוציעס און איבערקערענישען, אום אַראָבצעוואַרפען פון זיך אײנגאַנצען דעם רוימישען יאָך ; דער רוימישער אָדלער אין יהודה מוז דעריבער האָבען אַזאַ איבערגעגעבענע בעשיצענדע קראַפט , ווי עס איז הורדוס׳עס בעסטער זוהן , אַרכעלאוס .

און די פערטײדיגונג האָט געווירקט : אויגוסט האָט אויך אָנערקענט, אַז הורדוס׳עס יורשים קענען ווירקליך דיענען אלס איבערגעגעבענע בעשיצער פון די רוימישע אינטערעסען , און האָט בעשטעטיגט דעם לעצטענס צוואה (3). לויט דעם בעשלוס זענען אַרכעלאוס׳ען איבערגעגעבען געוואָרען די געביעטען יהודה, שומרון און אדום מיט׳ן טיטול ע ט נ אַ ר ך (נישט ק ע נ י ג); דעם צווייטען יורש , הורדוס־אַנטיפּאַ — די געביטען גליל און פערעאַ מיט׳ן טיטול ט ע ט ר אַ ר ך . און דער דריטער, פיליפּ , האָט בעקומען די טעטראַכיע , וואָס איז בעשטאַנען פון די געגענדען טראַכאָניטיס און בשן . די הכנסות פון די שטעדט : יבנה, עזה און פאַזאַעליד זענען אויך בעשטעטיגט געוואָרען פון קייזער פאר הורדוס׳עס שוועסטער .

די האָפנונג פון פאָלק , בעפרייט צו ווערען פון דער פיינדליכער דינאַסטיע , איז אַלזאָ ווידער צושוואומען געוואָרען , און דער ערגסטער פון די פערבליבענע אדום׳ער , אַרכעלאוס , איז אָוועקגעשטעלט געוואָרען אָן דער שפּיץ פון יהודה . דאָס איז געווען הורדוס׳עס אַ זוהן מיט אַלע פעהלערן פון פאָטער , נאָר אָהן זיין גרויסקייט און דיפּלאָמאַטישער געשיקטקייט ; ווי הורדוס , האָט ער אויך אויף יעדען טריט און שריט פערלעצט די רעליגיעזע און נאַציאָנאַלע געפיהלען פון פאָלק, און אויך זיין בליק איז שטענדיג געווען געווענדעט נאָר אין דער זייט פון ר ו י ם . ניין יאָהר האָט אַרכעלאוס געהערשט איבער יהודה (פון 4 פאר ביז 6 נאָך דער קריסטליכער צייטרעכנונג) און פאר דער קורצער צייט האָט ער בעשטימט און אַראָבגעזעצט דריי כהנים גדולים ; צוליעב פּאָליטישער נישט־כשר׳קייט איז דער כהן גדול י ו ע ז ר פערביטען געוואָ־

רען מיט זיין ברודער אליעזר, און דער לעצטער האט ווידער גע־מוזט אבטרעטען זיין פלאץ א געוויסען יהושע פון דער פאמיליע שת. ארכעלאוס האט טיעף פערוואונדעט דאס רעליגיעזע געפיהל פון פאלק אויך מיט א אקט פון זיין פריוואט־לעבען: ער האט חתונה געהאט מיט דער קאפידאקייאישער פרינצעסין גלאפירא, די אלמנה פון זיין גע־הרג׳עטען שטיף־ברודער אלעקסאנדער (דעם זוהן פון הורדוס׳ען מיט דער חשמונאי׳שער קעניגין מרים), פון וועלכען זי האט געהאט קינדער, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס לויט דעם יהודה׳שען געזעץ איז אזא פערבינדונג שטרענג פערבאטען. דאס פאלק האט איהם די עבי־רה נישט געקענט מוחל זיין, און ווען די זעלביגע גלאפירא איז אין א קורצע צייט ארום געשטארבען, איז עס אויסגעטייטשט געווארען פון די ברייטע מאסען אלס א צייכען פון הימעל: פאר׳ן טויט איז געקומען צו איהר אין חלום דער געשטארבענער אלעקסאנדער, האט איהר געמוסר׳ט דערפאר, וואס זי לעבט אונגעזעצליך מיט זיין ברו־דער, און אנגעזאגט, אז ער וועט זי אין גיכען נעהמען צו זיך, אויף יענער וועלט.

צוליעב די אלע מעשים איז כסדר געוואקסען די שנאה פון פאלק צו דעם אדומי׳שען הערשער; דער לעצטער האט זיך אבער דערמיט גאנץ ווייניג גערעכענט. ער האט נישט אויפגעהערט צו דריקען דאס פאלק און ארויסצופרעסען פון איהם וואס מעהר שטייערן, אום צו קענען בעפריעדיגען זיין ליידענשאפט צו בויען, וואס ער האט געירשנ׳ט פון פאטער צוזאמען מיט זיינע איבריגע איינענשאפ־טען. ער האט געלאזען צוריק אויפשטעלען א פרעכטיגען פאלאץ אין יריחו, אנשטאט דעם, וואס די רעוואלוציאנערען האבען געהאט פער־ברענט, דער פאלאץ איז ארומגעפלאנצט געווארען מיט פיניקישע פאלמען און מיט דער צייט האט זיך דא אויסגעבילדעט א נייער ישוב אונטערן נאמען ארכעלאאיד.

דאס פאלק האט אבער דערווייל נישט אויפגעהערט צו בויען פערשיעדענע פלענער, מיט דעם צוועק, זיך צו בעפרייען פון דעם פערהאסטען הערשער, און ענדליך, ווען צו די יהודה׳ער זענען צו־געשטאנען די שומרונ׳ער, וועלכע האבען אויך געקרעכצט אונטער׳ן שווערען יאך פון דעם ארומי׳שען דעספאט, איז ביי ביידע בעפעלקע־רונגען בעשלאסען געווארען, זיך געמיינזאם צו בעקלאגען אויף איהם פאר זיין רוימישען געביטער. עס איז אוועקגעשיקט געווארען א דעפוטאציע פון

יהודה׳עאישע און שומרונישע בירגער, און זייערע טענות זענען געווען אזוי איבערצייגענד, אז דער רוימישער הערשער האט גלייך ארויסגערופען ארכעלאוס׳ען צו זיך. דער לעצטער איז געקומען; ער איז אבער נישט אימשטאנד געווען, זיך ריין צו וואשען פון די אלע בעשולדיגונגען, וואס די פאלקס־שלוחים האבען איהם אין פנים געשליידערט, און— האט זיין שטראף בעקומען: דער נעכטיגער הערשער פון יהודה איז פערטריבען געווארען, ווי א פערברעכער, אין דער גאלישער שטאדט וויענא (6 נאך קריסט.). אין דער זעלביגער צייט האט יהודה דערלעבט א נקמה אויך אין איהר צווייטען „בערוהיגער", ווארום; ער איז אויף אויגוסט׳ס בעפעהל אוועקגעשיקט געווארען קיין גערמאניע, און דארט איז ער, צוזאמען מיט זיינע אויסגעוועהלטע רוימישע לעגיאנען, אומגעקומען אין דער בעריהמטער שלאכט מיט גערמאנ׳ען.

אזוי האט יהודה ערדייכט דעם פערלאנגטען „נצחון", — דעם נצחון, וואס האט אייגענטליך נאר פערענדיגט דעם פראצעס פון איהר אונטערגאנג. יהודה האט איצט פערלוירען דעם לעצטען שפור פון איהר פאליטישער זעלבסטשטענדיגקייט, און איז אינגאנצען פערוואנדעלט געווארען אין א רוימישער פראווינץ, וואס ווערט פערוואלטעט פון א רוימישען פראקוראטאר. די טעטראכיעס פון הורדוס־אנטיפא (גליל און פערעא) און פיליפ (טראכאניטים און בשן) זענען דערוויל פערבליבען אין זייער ביזהעריגער לאגע; נאר די שטעדט, וועלכע האבען לויט דער צואה, אנגעהערט צו הורדוס׳עס שוועסטער, זענען איצט פערעכענט געווארען אלס פריוואט־אייגענטום פון דעם רוימישען הערשער, ווייל שלומית אליין האט זיי פאר איהר טויט אבגעשריבען דער קייזערין ליוויא.

דריטעם קאַפּיטעל.

די ערשטע רוימישע פּראָקוראַטאָרען.

(פֿון 6 ביז 38 נאָך קריסט.)

עס הויבט זיך אָן אַ נייע, שרעקליכע צייט פאר יהודה — דער גוסס האָט פלוצלונג דערשפּירט, אַז זיינע לעצטע שעה'ען האָבען געשלאָגען, און ער שטרענגט אָן אַלע זיינע כחות און פּרובט זיך ראַנגלען מיט'ן טויט. יהודה האָט זיך אַליין אריינגעוואָרפען אין די אָרעמס פון איהר רוימישען בעשיצער; דער לעצטער האָט אָבער געהאַט גאַנץ אַנדערע בעגריפען פון שוץ און רעכט, און בעשיצען יהודה האָט ביי איהם געהייסען — זי דערשטיקען. די יהודה'ער פון יענער עפּאָכע זענען, ווי ס'ווייזט אוים, גאַנץ ווייניג בעקאַנט געוועזען מיט דעם גרונד־כאַראַקטער פון דעם רוימישען מלוכה־וועזען, און זיי האָבען געגלויבט, אַז צוזאַמען דערמיט, ווי יהודה וועט אַרונטערפאַלען אונטער דער צענטראַלער רוימישער מאַכט, וועלן אַלע פונקציעס פון דער אינערליכער פאָלקס־פערוואַלטונג איבערגעהן צום פאָלק אין די הענד, און רוים וועט זיך איבערלאָזען נאָר די אויבערשטע השגחה איבער'ן לאַנד, וואָס וועט זיך ווייניג אָנזעהען אין לאַנד גופא; דאָס איז אָבער געוועזען אַ דאָפּעלער טעות: די אויבערשטע הערשאַפט פון רוים האָט זיך ווירקליך נאָר גאַנץ שוואַך געשפּירט אין אַלע איהרע

איבעריגע אונטערגעווארפענע פראווינצען, און זי האט זיי געגעבען די ברייטסטע אויטאנאמיע; פאר דער אונטערגעווארפענער יהודה האט זי אבער געמוזט האבען א גאנץ בעזונדער מאסשטאב, ווייל די יהודה'שע בעפעלקערונג האט, לויט איהר וועזענטליכען גייסט און כאראקטער, נישט געקענט ארויסוויזען בנוגע צו דער געצענדיענערישער מאכט די אפיציעלע לאיאליטעט (אונטערטעניגקייט), וואס עס האבען איהר ארויסגעוויזען אלע אנדערע פעלקער. דאס יהודה'שע פאלק, אלס א אבגעשלאסענער עלעמענט, מיט בעזונדערע אייגענשאפטען, מיט א בעזונדער גייסט און מיט א אייגענער געטליך-אידעאלער וועלט-אנשויאונג, — האט זיך געמוזט בעציהען מיט א געוויסער פעראכטונג צו דער גאנצער געצענדיענערישער גרויסקייט פון די זיעגער און מאכטהאבער, און אין דער צייט, ווען אלע איבריגע פעלקער פון דער מעכטיגער אימפעריע האבען זיך כמעט אהן א שום קאמפף אונטערגעווארפען דעם איינפלוס פון איהר געטער- און קייזער-קולט, האט יעדע פראבע פון אזא מין איינפלוס אין יהודה ארויסגערופען א בלוטיגען אויפשטאנד און איז בעטראכט געווארען אלס א געפאהר פאר דעם קיום פון דער אומה. ביי אזא פערהאלטען זיך פון דעם אונטערגעווארפענעם פאלק בנוגע צו דער אויבערשטער הערשאפט זענען די קאנפליקטען געווען אונפערמיידליך, און דאס האט דעם פערטרעטער פון דער מאכט שטענדיג געגעבען די מעגליכקייט, פאקטיש אויסצואיבען אלע זיינע אויבערשטע רעכט און צו ווערן פאר'ן לאנד — א זעלבסטהערשענדער דיקטאטאר.

דער צענטר פון דער יהודה'שער פערוואלטונג איז איצט געווארען קסריה, וואו עס האט זיך בעזעצט דער רוימישער פראקוראטאר. דער לעצטער האט געהאט די אויפגאבע, צו האלטען די ארדנונג אין לאנד, איינצומאהנען די פערשיעדענע שטייערן און צו קאנטראלירען די טעטיגקייט פון די יהודה'שע געריכטס-אנשטאלטען, — א פונקציע, וואס האט כמעט אינגאנצען פאראליזירט די טעטיגקייט פון דער יהודה'שער יוסטיץ און פערקלענערט די פאליטישע בעדייטונג פונ'ם סנהדרין.

אום צו שיצען די אויבערשטע רעכט פון רוים אין דער אונטערגעווארפענער פראווינץ האט דער פראקוראטאר געהאט אין זיין רשות א בעדייטענדע מיליטערישע מאכט, וואס איז געווען צושפרייט איבער'ן גאנצען לאנד. אין ירושלים האט זיך דער שטענדיגער רוי-

מישער גאַרניזאָן אויפגעהאַלטען אין דער פעסטונג אַנטאָניום אויפ'ן הר הבית (בית־המקדש־באַרג), און אין די גרעסערע יום־טובים, ווען עס פלעגען זיך צונויפקומען אַ סך עולי רגל אין דער הויפטשטאָדט און די מאַכט האָט מורא געהאַט פאַר אונרוהען, איז דער פראָקוראַטאָר אַליין אויך געקומען קיין ירושלים מיט זיין מיליטערישער סוויטע. אין אַזעלכע טעג פלעגען די רוימישע סאָלדאַטען פערנעהמען די גאַלערעען אַרום בית־המקדש, כדי אויף אַזאַ אופן צו היטען די „אָרדנונג", און גאַנץ אָפט האָט די ערשיינונג נופא פון בעוואָפענטע געצענדיענער אויף דער שוועל פון דעם פערהייליגטען נאַציאָנאַלען טעמפעל — אַרויסגערופען בלוטיגע אונרוהען און צוזאַמענשטויסען.

נאָך מעהר דריקענד און שרעקליך פאַר'ן פאָלק איז געווען די פונקציע פון איינמאָהנען די שטייערן. לויט דעם רוימישען סיסטעם זענען די שטייערן געווען דאָפעלע: ערד־שטייערן און קאָפ־שטייערן. דערצו זענען נאָך צוגעקומען אַ מאַסע אינדירעקטע אָבצאָהלונגען, וואָס פלעגען אויפגעמאָהנט ווערן נישט דורכ'ן פראָקוראַטאָר און זיינע אַגענטען, נאָר דורך אַרענדאַטאָרען, וואָס פלעגען דאָס אָבדינגען פון דער רעגירונג און נעהמען פאַר זיך אין מאָנאָפאָל די אָבגע־צאָהלטע לעבענס־פּראָדוקטען. פון די דאָזיגע דאָפעלע שווערע אָב־צאָהלונגען האָט די בעפעלקערונג ביז אַהער גאָרנישט געוואוסט, און זי האָט זיך אין אָנהויב בעצויגען צו דעם גאַנצען צענז־סיסטעם, ווי צו אַ געוויסער פאָרם פון שקלאַפעריי: קיינער איז נישט קיין בעל־הבית איבער זיך, און די קעפ, די ערד און דאָס פערמעגען פון אלע בירגער געהערן צום רוימישען קייזער, וועלכער קען מיט זיי טאָן, וואָס ער וויל. די חוכרים (אַרענדאַטאָרען, מוכס'ניקעס) זענען ביים פאָלק שרעקליך פערהאַסט געווען; זיי ווערן אומעטום געשילדערט אַלס די שענדליכסטע בעשעפענישען און דאָס געזעץ האָט זאָגאַר נישט אָנערקענט זייער עדות־זאָגען און זייער שווערען.

וויסענדיג די בעדייטונג פון דער כהונה־גדולה, וועלכע האָט פאָרגעשטעלט מיט זיך דעם צענטער פון דער יהודה'שער גייסטיגער מאַכט, האָט די רוימישע מלוכה געלאָזען פאַר זיך אויך דאָס רעכט צו בעשטימען אַ כהן־גדול. דער פראָקוראַטאָר פלעגט זיך, נאַטירליך, רעכנען דערביי מיט די אינטערעסען פון רוים, און כדי זיכער צו זיין אין זיין רעכט, האָט ער אלע כהונה־גדולה־קליידער און די אַנדערע נויטיגע מכשירים פון דער יום־טוב'דיגער עבודה אין בית־המקדש

איבערגעגעבען אינ'ם רשות פון דעם רוימישען פעסטונגס-קאָמענדאַנט אין ירושלים, וואָס האָט זיי געדאַרפט אַרויסגעבען אויף יעדען יום-טוב און גלייך נאָך יום-טוב — צוריק אַרעסטירען.

דאָס זענען געווען די פונקציעס, אין וועלכע עס האָט זיך אויסגעדריקט די איבערשטע הערשאַפט פון רוים בנוגע צו דער אונטערגעוואָרפענער יהודה. דאָס פאָלק האָט נישט געוואוסט אין אָנהויב אָבצושאַצען די אמת'ע בעדייטונג פון די זכיות, וואָס די רוימישע מאַכט האָט זיך איבערגעלאָזען, און האָט זיך בעצויגען צו זיי נאָכגיביג; גלייך אָבער ביי דעם ערשטען שריט, וואָס רוים האָט געמאַכט צו רעאַליזירען איהרע זכיות און זיי איינצופיהרען אין לעבען, — האָט דאָס פאָלק אַ ציטער געטאָן. אויגוסט האָט בעשטימט פאַר אַ פּראָקוראַטאָר איבער יהודה אַ געוויסען קאָפּאָניוס, און אין דער זעלבער צייט האָט ער בעפעהלען דעם רוימישען פערוואַלטער פון סיריען, סולפּיציוס קווירינוס, ער זאָל איינפיהרען אין יהודה דעם רוימישען צענז, ד. ה. איינאָרדנען אַ אַלגעמיינע פאָלקס-צעהלונג און אַ אויספיהרליכע אָבשאַצונג פון די אונבעוועגליכע גיטער אין לאַנד, אום צו קענען בעשטימען דערנאָך די קאָפּ- און ערד-שטייערן, וואָס דאַרפען פון איצט אָן איינגעמאָהנט ווערן פאַר דער רוימישער מלוכה-קאַסע. און אָט, ביי דער דאָזיגער פאָלקס-צעהלונג, וואָס איז דורכגעפיהרט געוואָרען מיט דער גאַנצער שטרענגקייט פון דעם רוימישען געזעץ, איז גלייך פאָרגעקומען אַ שטאַרקער צוזאַמענשטויס צווישען די בריימע יהודה'שע פאָלקס-מאַסען און דער רוימישער מאַכט. די יהודה'ער האָבען נישט געוואָלט מיט'ן גוטען ווילען פערשקלאַפען זיך מיט זייער פערמעגען ביי דעם רוימישען הערשער, און די פאָרשטעהער פון פאָלק האָבען אָנגעווענדט אַ סך מיה, אום צו בערוהיגען די מאַסען און זיי אָבצוהאַלטען פון אַקטיווע אַרויסטרעטונגען געגען די מאַכטהאָבער. אין ירושלים גופא האָט דאָס געטאָן דער כהן-גדול יועזר, און איהם האָט זיך ווי ס'איז איינגעגעבען, דאָס פאָלק צו בערוהיגען; אין דער פּראָווינץ איז אָבער די אויפרעגונג געוואַקסען פון טאָג צו טאָג, און בעזונדער האָבען זיך אין דער הינזיכט אויסגעצייכענט די גליל'ער, וועלכע האָבען די גאַנצע צייט נישט אויפגעהערט צו קעמפפען פאַר דער בעפרייאונג פון פאָטערלאַנד.

דאָ האָט דער בעריהמטער פּאַטריאָטישער העלד יהודה (הגלילי) זיך פעראייניגט מיט איינעם פון די פרושים-קנאים, צדוק, און צוזאַמען

האָבען זיי געגרינדעט די פּארטיי זעלאָטען (קנאים, פאנאטיקער), וואס האט זיך געשטעלט פאר א אויפגאבע, אקטיוו צו קעמפפען מיט דער רוימישער מאכט פאר דער בעפרייאונג פון יהודה. געקעמפפט האָבען אָט די קנאים־רעוואָלוציאָנערען אין גאָט'ס נאָמען; זיי האָבען אויסגעטייטשט די בעגריפען פון דער תורה אין דעם זין, אז נאָר גאָט אליין בעזיצט די הערשאפט און נאָר איהם אליין דארף מען אונטערטע־ניג [ז]ין. יעדערער איז דעריבער פערפליכטעט צו אָפּפערן אלץ, וואס ער בעזיצט: זיין פערמעגען, זיין פאמיליע און זאגאר אויך זיין לעבען, אום צו בעקעמפפען יענע קראפט, וואס פאָדערט פון יהודה, אז זי זאל איהר אונטערטעניג זיין. גאָט איז דער האר און געביטער פון יהודה און זיין תורה איז די יהודה'שע קאָנסטיטוציע — דאס איז געוועזען דער דעוויז פון די זעלאָטען, און זייער איינפלוס איז געוואקסען צוזאמען דערמיט, ווי דער יאָך פון די רוימער האט זיך אָנגעהויבען שטארקער און דריקענדער צו פיהלען אין דעם אלטעגליכען לעבען פון פאלק.

צו אונז זענען ניט דערגאנגען קיין קוועלען וועגען דעם, מיט וואס עס האט זיך געענדיגט דער קאָנפליקט צווישען קווירינויס'ען און די רעוואָלוציאָנערען פון גליל, און בכלל וויסען מיר גאנץ וועניג, וואס עס איז פאָרגעקומען אין יהודה פאר יענער צייט; עס איז בעקאנט נאָר דער פאקט, אז פאר קאָפּאָניוס'ען האָבען די אלטע יהודה'שע שונאים, די שומרונים, געפונען א געלעגענהייט, זיך נוקם צו זיין אָן יהודה דערפאר, וואס דער חשמונאי יוחנן הורקנוס האט געלאָזען אמאל צושטערן זייער טעמפעל אויפ'ן בארג גריזים. דאס איז פאָרגעקומען פסח ביי־נאכט, ווען די טויערן פון בית המקדש זענען איבגאנצען אָפען גע־ווען, האָבען זיך אריינגעריסען אהין עטליכע שומרונים און פונאנדער־געוואָרפען אין די אינוועניגסטע עזרות ביינער פון א טויטען מענשען, מיט דעם צוועק, מטמא צו זיין דעם בית המקדש. פון דאן אָן האָ־בען די כהנים פערשטארקט די שמירה ארום בית המקדש און גע־זארגט דערפאר, אז קיין זייטיגע מענשען זאָלען אהין ניט אריינדרינגען.

נאָך קאָפּאָניוס'ען האט פערנומען די שטעל פון א פּראָקוראטאָר איבער יהודה א געוויסער מארק אמביוויוס (9) און דער האט אָבגעטרעטען זיין פלאץ איינעם מיט'ן נאָמען אניוס רופוס (15—12).

אין 14־טען יאָהר נאָך דער קריסטליכער צייטרעכנונג איז אוי־גוסט געשטאָרבען, און יהודה צוזאמען מיט צעהנדליגער אנדערע פּראָווינצען פון דער רוימישער אימפעריע, איז געלעגען פאר די פיס

פון זיין אראָפּטירטען זוהן — טיבעריוס. אונטער זיין הערשאַפט האָט יהודה געטהאָן פרייער אָבגעאָטעמט: ער האָט פערלייכטערט די משא פון די שווערע אָבצאָהלונגען און בעשטימט פאַר אַ פּראָקוראַטאָר איבער יהודה אַ געוויסען וואַלעריוס גראַטוס, וועלכען ער האָט איבערגעלאָזען אויף דעם פּאָסטען גאַנצע עלף יאָהר (15—26). טיבעריוס האָט גוט געקענט דעם כאַראַקטער פון די רוימישע פּראָווינציעלע מושלים, און פלעגט זאָגען: „טרייב נישט אָב די פליעג, וואָס האָט זיך שוין זאַט אָנגעטרונקען מיט דיין בלוט — עס וועלען קומען אַנדערע, הונגעריגע פליעגען און זיך נעהמען אויפ׳ס ניי זויגען און אויסזויגען דיין בלוט ביז׳ן לעצטען טראָפּען”. ער האָט דעריבער מבטל געווען דעם סיסטעם פון בייטען אָפט די „פליעגען”, און שייקענדיג אַ נייעם פּראָקוראַטאָר אין דער פּראָווינץ, האָט ער איהם עטליכע מאָל איבערגע׳חזר׳ט, אַז „אַ גוטער פּאַסטוך שערט זיינע שעפּסען, אָבער שינדט נישט אַראָב די פעל פון זיי”.

פאַר די עלף יאָהר פון גראַטוס׳עס הערשען אין יהודה זענען דאָרט, ווי ס׳ווייזט אויס, קיין בעזונדערע געשעהענישען נישט פאָרגעקומען; דער רוימישער פּראָקוראַטאָר האָט נאָר ברייט אויסגענוצט זיין רעכט, צו בעשטימען אַ כהן גדול און פאַר זיין צייט האָבען זיך געביטען גאַנצע פינף כהנים גדולים: ענן, ישמעאל בן פבי, אליעזר (ענן׳ס זוהן), שמעון בן קמחית און יוסף כיפא. דער לעצטער האָט פערנומען דעם פּאָסטען אַ לאַנגע צייט, נישט קוקענדיג אויף דעם — און אפשר גראָד צוליעב דעם — וואָס ער איז פערהאַסט געווען ביים פאָלק פאַר זיין שטרענגקייט און האַרטהערציגקייט.

אין יענער צייט איז פאָרגעקומען אַ שטאַרקער צוזאַמענשטויס צווישען יהודה׳עער און דער רוימישער מאַכט אויף דעם באָדען פון גלויבען. דאָס איז געשעהען אין רוים גופא, וואו עס האָט זיך שוין אָנגעהויבען צו שפּירען די ווירקונג פון דער יהודה׳עאיש-העלעניִשער ליטעראַטור; אין דער לעצטער זענען היים פּראָפּאַגאַנדירט געוואָרען די עטיש-מאָנאָטעאיסטישע יסודות פון יודענטום, און צווישען די פיעל אַנדערע רעליגיעזע אַנשויאונגען פון דער מזרח-וועלט האָט דער ווילד-פרעמדער, מיסטישער עקסטאַז פון דעם יהודה׳עאישען קולט געמאַכט אַ בעזונדער שטאַרקען איינדריק אויף די העכערע שיכטען פון דער רוימישער געזעלשאַפט. רוימישע אַריסטאָקראַטען האָבען אָנגעהויבען אַרויס-

געזעצען שטארקע נייגונגען צו דעם יהודה'עאישען גלויבען, און װען עס איז פארגעקומען אזא פאל מיט דער פרוי פון דעם רוימישען סענאטאר סאטורנינוס, פולוויא, און זי האט דורך עטליכע רוימישע יהודה'ער געשיקט זאגאר רייכע מתנות פאר'ן בית־המקדש אין ירושלים, — האט טיבעריוס געזעהען אין דעם א רעזולטאט פון דער אגיטאציע, װאס עס פיהרט די יהודה'עאישע בעפעלקערונג אין רוים געגען דעם אפיציעלען רוימישען קולט. ער האט דאן געלאזען ארויסטרייבען פון רוים אלע יהודה'עאישע איינוואוינער צוזאמען מיט די גרים, און א דאנק דער עצה פון זיין מיניסטער סעיאן, זענען פיער טויזענד יונגע יהודה'ער פערשיקט געווארען אויף דער אינזעל סארדיניען, אויף צו קעמפפען מיט די דארטיגע רויבער־באנדעס (19). דאס איז געוועזען די ערשטע פערפאלגונג, װאס די יהודה'ער האבען געהאט איבערצוטראגען אויסער די גרענעצען פון זייער לאנד ספעציעל פאר זייער גלויבען.

גראטוס'עס נאכפאלגער איז געוועזען פאנטיוס פילאטוס, א מענש מיט א אונגעוועהנליך אכזריות'דיגער נאטור, װאס זיין נאמען איז פערשריבען געווארען מיט שאנד און פערא̈כטונג נישט בלויז אין דער געשיכטע פון יהודה. פון אלע פראקוראטארען, װאס האבען געהערשט איבער יהודה פאר איהם, איז ער געוועזען דער ערשטער, װאס האט געוואגט אנצוגרייפען די עמפפינדליכסטע זייט פון דעם יהודה'שען נאציאנאלען גייסט — דעם רעליגיעזען געפיהל. ביז איהם האבען די פערטרעטער פון דער רוימישער מאכט זיך גערעכענט מיט די פערהייליגטע בעגריפען פון דעם יהודה'עאישען פאלק, און וויסענדיג ווי שטרענג עס איז לויט דעם יהודה'שען גלויבען פערבאטען יעדע זאך, װאס האט נאר עפעס א שייכות צו דער פערעהרונג פון א מענשען אדער א מענשליכע אבבילדונג, — האבען זיי זייערע סאלדאטען־אבטהיילונגען פערבאטען צו טראגען איבער די גאסען פון ירושלים די מיליטערישע פאהנען, אויף װעלכע עס האט זיך געפונען די אבבילדונג פון דעם רוימישען הערשער; די דאזיגע שוינונג פון דעם רעליגיעזען פאלקס־געפיהל האט זיך פראקטיצירט אין דער גאנצער צייט, זינט יהודה איז ארונטערגעפאלען אונטער דער רוימישער הערשאפט, און זאגאר די מטבעות, װאס זענען דא געגאסען געווארען, האבען אויך געהאט אויף זיך נאר דעם נאמען פון קייזער, אבער נישט זיין בילד — אויף אזוי פיעל איז פאר אלעמען קלאר געווען, אז אפילו דער מינדעסטער אויסדריק פון דעם רוימישען

„קייזער־קולט” האָט קיין פלאַץ נישט דאָרט, וואו ס'הערשט דער קולט פון אַ אַבסאָלוטען, איין־איינציגען גאָט.

פילאַטוס האָט אָבער גאַנץ אַנדערש פערשטאַנען זיין אויפגאַבע אַלס פראָקוראַטאָר. ער האָט איבערגענומען דעם פּאָסטען אין דער צייט, ווען דער קייזער מיט'ן סענאַט צוזאַמען האָבען געציטערט פאַר דעם דערמאָהנטען יהודה'ער־פיינד ס ע י א ן, און ער האָט אויסגעטייטשט זיין אויפגאַבע אין דעם זין, אַז יהודה מוז א י נ ג אַ נ צ ע ן בעזיגט ווערן. נישט ש ו י נ ע ן דאַרף מען דאָס רעליגיעזע געפיהל פון די פערעקשנ'טע יהודה'ער, נאָר ר י י צ ע ן, און דערביי מוז מען דאָס גאַנצע לאַנד אין דער מ ו ר א ה א ל ט ע ן. און ער האָט זיך גענומען דורכפיהרען אָט די אויפגאַבע מיט דער גאַנצער גרויזאַמקייט פון זיין נאַטור; באַלד איז איהם אָבער אויסגעקומען זיך צו איבערצייגען, אַז עס איז לייכטער צו בעזיגען צעהן שטאַרקע פעלקער, ווי צו בעהערשען דעם איינציגען גייסט פון די דאָזיגע „באַרבאַרישע” יהודה'ער.

אין אַ געוויסער נאַכט האָט פילאַטוס געלאָזען אַריינפיהרען קיין ירושלים אַ מיליטער־אָבטיילונג מיט דער פאָהן, אויף וועלכער ס'האָט זיך געפונען דאָס קייזער־בילד. ווען די איינוואוינער פון שטאָדט האָבען דערזעהן די פאָהן, זענען זיי פערציטערט געוואָרען; שלוחים פון פאָלק זענען גלייך אַוועקגעלאָפען קיין קסריה, און האָבען געבעטען דעם פראָקוראַטאָר, ער זאָל צונעהמען די בילדער פון דער הייליגער הויפּטשטאָדט. גאַנצע פינף טעג זענען זיי נישט אָבגעטרעטען פון זיין פאַלאַץ און האָבען נישט אויפגעהערט איהם צו בעשטורמען מיט זייער בקשה; ער האָט זיי אָבער אָבגעזאָגט און ערקלערט, אַז צונעהמען די קייזער־בילדער פון דער הויפּטשטאָדט, וואָלט הייסען: בעליידיגען דעם קייזער. אויפ'ן זעקסטען טאָג, ווען ער האָט געזעהען, אַז די יהודה'ער טרעטען נישט אָב פון זיין פאַלאַץ, האָט ער זיי צוזאַמענגענומען אויף איין פלאַץ און אָבשליסענדיג איהם פון אַלע זייטען מיט סאָלדאַטען, האָט ער געדראָהעט די בעלאַגערטע מיט'ן טויט, אויב זיי וועלן זיך נישט אָבזאָגען פון זייער פערלאַנג; אַ שטורם פון הייסע פראָטעסטען איז געווען דער ענטפער אויף זיין פאָדערונג, און ווען די סאָלדאַטען זענען שוין גרייט געווען זיך אַרויפצוּוואַרפען אויף די „ווילדע” יהודה'ער, האָבען זיך די לעצטע געלעגט אויף דר'ערד און אויסגעשטרעקט די העלזער, ערקלערענדיג, אַז זיי ווילען לעבער שטאַרבען, איידער צו־

זעהן, ווי די הייליגע שטאָדט ווערט פערשוועכט. די דאָזיגע גייסטי־גע שטאַרקייט האָט בעזיעגט דעם בעזיעגער — פילאַטוס האָט בע־פעהלען, אַרויסצופיהרען די קייזער־בילדער פון ירושלים.

אין אַ קורצער צייט אַרום האָט זיך פילאַטוס ווידער געפּרובט צוטרעטען צו דעם זעלבּיגען פּונקט, נאָר פון אַנ'אַנדער זייט. ער האָט געלאָזען אַריינפיהרען קיין ירושלים די גאָלדענע פאַנציִרען, אויף וועלכע ס'איז געווען אויסגעקריצט דעם קייזער'ס נאָמען, און זיי אוועקגעשטעלט אינ'ם קעניגליכען פּאַלאַץ, וואו דער פּראָקוראַטאָר מיט זיין סוויטע פלעגט זיך אויפהאַלטען, קומענדיג אין דער הויפּט־שטאָדט. דאָס איז אויך געטאָן געוואָרען נאָר כדי צו רייצען דאָס פאָלק, און ווען אַ דעפּוטאַציע פון דער העכערער געזעלשאַפט האָט איהם געבעטען, ער זאָל די פאַנציִרען צונעהמען פון ירושלים, האָט ער זי אָבגעזאָגט. די לעצטע האָט זיך דאַן בעקלאָגט אויף פילאַט'ן פאַר טיבעריוס'ן אַליין, און ער האָט בעפעהלען, מ'זאָל די פאַנצי־רען צוריק אוועקפיהרען קיין קסריה, אין דעם דאָרטיגען אויגוסט־טעמפּעל.

אַ שטאַרקערער צוזאַמענשטויס צווישען פילאַטוס'ען און דער יהודה'שער בעפעלקערונג איז פאָרגעקומען ביי אַ דריטען צופאַל. פי־לאַטוס האָט געוואָלט צוציהען וואַסער קיין ירושלים פון אַ טייך, וואָס האָט זיך געפונען צוויי הונדערט סטאַדיען חוץ פון שטאָדט, און געלד אויף דעם אַלעמען האָט ער גענומען פון דער — בית המקדש־קאַסע. דאָס פאָלק האָט איהם דאָס נישט געקענט שענקען, און ווען ער איז אַליין מיט די אַרבייטער פון דער וואַסער־לייטונג אָנגעקומען קיין ירושלים, איז ער אַרומגערינגעלט געוואָרען פון אַ גרויסער פאָלקס־מאַסע, וואָס האָט הויך פּראָטעסטירט געגען דער עולה און געהייסען אָבשטעלען די אַרבייט. פילאַטוס האָט דאַן בעפעהלען אַ גרויסע צאָהל פון זיינע סאָלדאַטען זיך איבערצוקליידען אין יהודה'עאישע מלבושים, און אויסמישענדיג זיך אין דער פערזאַמעלטער מאַסע האָבען די סאָל־דאַטען גענומען שלאָגען די שוצלאָזע יהודה'ער. פון די לעצטע זע־נען דערביי אַ סך געטויט און פערוואונדעט געוואָרען.

נאָך צעהן יאָהר ליידען (26—36) איז יהודה בעפרייט געוואָ־רען פון דעם מערדערישען פּראָקוראַטאָר, און ווידער איז דאָס גע־שעהען אַ דאַנק דעם צופאַל, וואָס ער האָט זיך פערמישעפּעט אויך מיט די שומרונים. ביי די לעצטע איז צו יענער צייט אויפגעשטאַ־

נֶען אַ גֶעווִיסֶער משיח אָדֶער נביא, וואָס האָט צוזאַמֶענגֶענוּמֶען אַ גרויסֶע צאָהל שומרונים אִין דֶעם דאָרף טִירַאט אַבאַ, און האָט זֵייא צוגֶעזאָגט, אויסצוגֶעפִינֶען אויפ'ן באַרג גריזים דִי הֵיילִיגֶע כלים פון דֶעם משכן, וואָס האָט עֶקזִיסטִירט אִין משה'ס צֵייטֶען. פִּילאַטוּס, וועֶלכֶער האָט אִין יעֶדֶער גרעֶסעֶרֶער פאָלקס־פֶערזאַמלוּנג גלֵייך גֶעזֶעהֶען אַ אויפשטאַנד גֶעגֶען רוים, האָט אַרוּמגֶערִינגעֶלט דִי פֶערזאַמעֶלטֶע מִיט סאָלדאַטֶען און גֶעלאָזֶען הרג'ענֶען דִי פּאָרנֶעהמסטֶע פון זֵייא (36); דאָס האָט אויפגֶערֶעגט גֶעגֶען אִיהם אַלֶע שומרונים און זֵייא האָבֶען זִיךְ גֶעקלאָגט אויף אִיהם פאַר דֶעם רוימִישֶען לֶעגאַט אִין סִירִיעֶן, וו ִי ט ע ל י ו ם. דֶער לֶעצטֶער האָט דאַן אַוועֶקגֶעשִיקט פִּילאַטוּס'ן עֶן קֵיין רוים, זִיךְ פֶערטֵיידִיגֶען פאַר טִיבֶעריוּס'עֶן, און פון דאָרטִין אִיז עֶר שוין מעֶהר צוּרִיק נִישט גֶעקוּמֶען.

וויטֶעליוּס האָט אַרויסגֶעווִיזֶען אַ בֶּעזוּנדֶער גֶענֵייגטקֵייט צוּ יהודה, און האָט נִישט בלויז גֶעשוינט דִי גֶעפִיהלֶען פון פאָלק, נאָר אויךְ זִיךְ בֶּעצוֹיגֶען צו זֵייא מִיט אַ גֶעווִיסֶער אַכטוּנג. קוּמֶענדִיג קֵיין ירושלים האָט עֶר אַלֵיין גֶעלאָזֶען ברעֶנגֶען אַ קרבן אִין בית המקדש, און אויסֶער דִי קלֶענֶערֶע פֶערלֵייכטֶערוּנגֶען, וואָס עֶר האָט גֶעמאַכט דֶעם פאָלק בנוגע צו שטֵייעֶרן און נאָךְ אַזֶעלכֶע זאַכֶען, האָט עֶר בֶּעפרֵייט יהודה פון אַ שווֶערֶער בֶּעלֵיידִיגוּנג, וואָס האָט אָנגֶערִיפֶען אִין אִיהר נאַציאָנאַלֶען כבוד, אִין אִיהר רֶעלִיגִיעֶזֶען גֶעפִיהל: עֶר האָט צוּרִיק אִיבֶּערגֶעגֶעבֶען אִין בית־המקדש דִי כהונה־גדולה־קלֵייא־דֶער און דִי אִיבּרִיגֶע מכשירים פון דֶער עבודה, וועֶלכֶע זעֶנֶען בִּיז אַהֶער גֶעלֶעגֶען אונטֶער'ן שלאָס אִין דֶער פֶעסטוּנג אַנטאָניוּם און פלֶעגֶען אַרויסגֶעגֶעבֶען ווֶערן פון דֶעם רוימִישֶען קאָמֶענדאַנט נאָר אויף אִיבֶּער יום־טוב. וויטֶעליוּס האָט אויךְ אַראָבגֶעזֶעצט פון זֵיין אַמט דֶעם פאָלקס־פֶערהאַסטֶען כהן־גדול יוֹסף כִּיפא און בֶּעשטִימט אויף זֵיין פלאַץ אַ גֶעווִיסֶען י הוֹנתן פון דֶער משפחה ענן.

דאָס אַלֶץ אִיז פאָרגֶעקוּמֶען אִין יהודה גופא, דאָס הֵייסט אִין דֶעם טֵייל לאַנד, וועֶלכֶען דִי רוימֶער אַלֵיין האָבֶען בֶּעהֶערשט; אִין דִי קאַנט־פּראָווִינצֶען דאַנֶעגֶען, דאָרט וואוּ עֶס האָבֶען נאָךְ גֶעהֶערשט דִי יורשים פון דֶעם אדומי'שֶען קֶענִיג, האָט זִיךְ דֶער בֶּעפעֶלקֶערוּנג פִיעֶל רוּהִיגֶער גֶעלֶעבּט. בֵּיידֶע טֶעטראַרכֶען, הוֹרדוֹס־אַנטִיפּא אִין גליל און פֶּערעֶא און פִילִיפּ אִין טראַכאָנִיטִיס און בשן, זֶענֶען, ווִי בֶּעוואוּסט, גֶעוועֶזֶען אונטֶערגֶעוואָרפֶען דֶער רוימִישֶער מאַכט; דאָרט

האָט זיך אָבער די דאָזיגע מאַכט גאַנץ שוואַך געשפּירט און די פּראָווינצען זענען כמעט אין אַלע הינזיכטען געווען פאָלקאָם אונאָבהענגיג פון דער צענטראַלער פערוואַלטונג. דאָס איז געשטאַנען אין אַ ענגען צוזאַמענהאַנג דערמיט, וואָס די טעטראַרכען אַליין זענען געווען מעהר רוימער, ווי יהודה'ער, און אין זייער אַדמיניסטראַטיווער טעטיגקייט האָבען זיי שטענדיג אין זינען געהאַט די אינטערעסען נישט פון דעם בעהערשטען פאָלק, נאָר פון דער רוימישער מאַכט. די בעפעלקערונג פון די דאָזיגע פּראָווינצען איז אויך נישט אומעטום געווען אַ יהודה'עאישע; אַזוי איז פיליפּ'ס טעטראַרכיע, וואָס איז בעשטאַנען פון די געביטען: בשן, טראַכאָניטיס, גאַלאַן, חרן און פּאַנעאַס, כמעט אינגאַנצען געווען בעזעצט מיט סירער און גריכען.

פיליפּ האָט אויך געירשה'נט פון פאָטער די ליידענשאַפט צו בויען, און פאַר דער צייט פון זיין הערשען זענען אין דער קליינער מלוכה צוגעקומען עטליכע נייע שטעדט. דעם ישוב פּאַנעאַס, ביים ירדן, האָט ער געלאָזען איבערבויען און פערגרעסערן, און האָט איהם אַ נאָמען געגעבען קסריה (קייזער); אום אונטערצושיידען די שטאָדט פון דער האַפענשטאָדט קסריה, וואָס הורדוס האָט געלאָזען אויפבויען, איז די ערשטע גערופען געוואָרען קסריה-פיליפּי. ער האָט איבערגעבויט אויך די שטאָדט בית-סעיד און זי אָנגערופען יוליאַדאַ, אויפ'ן נאָמען פון אויגוסט'ס טאָכטער.

אין דער הינזיכט פון קעמפּפען און בלוט פערגיסען איז אָבער פיליפּ גאָרנישט ענהליך געווען צו זיין פאָטער. גאַנצע זיבען און דרייסיג יאָהר האָט ער געהערשט איבער דער פּראָווינץ, וואָס די רוימישע מאַכט האָט איהם אָנפערטרויט, און אין דער גאַנצער צייט איז די מנוחה פון די דאָרטיגע איינוואוינער קיין איינציג מאָל נישט געשטערט געוואָרען. אַרומפאָהרענדיג איבער'ן לאַנד האָט ער מיטגעפיהרט מיט זיך זיין ריכטער-שטוהל, און ווען מ'האָט זיך צו איהם אין וועג געווענדעט מיט וועלכען ס'איז ספסוק, האָט ער זיך גלייך אָפּגעשטעלט אויפ'ן שטוהל, אויסגעהערט די טענות פון ביידע בעלי-דברים און אַרויסגעטראָגען זיין אורטייל. געשטאָרבען איז ער אין 34-טען יאָהר נאָך דער נייער צייט-רעכנונג, און אַזוי ווי ער האָט נאָך זיך קיין יורש נישט איבערגעלאָזען, איז די טעטראַרכיע איבערגעגעבען געוואָרען, לויט טיבעריוס'עס בעפעהל, אינ'ם רשות פון דעם רוימישען פערטרעטער אין סיריען, אַלס אַ טייל פון דעם סירישען געביעט.

מעהר יהודה'עאיש לויט איהר געאָגראַפישער לאַגע און לויט דעם פערנעהם פון דער בעפעלקערונג איז געווען די טעטראַרכיע פון הורדוס'עס צווייטען יורש, הורדוס=אַנטיפּאַ. אין זיין טעטראַרכיע זענען אַריינגעגאַנגען די פּראָווינצען גליל און פּעריאַ; פון זיי איז די ערשטע געווען אינגאַנצען בעפעלקערט מיט פּאַטריאָטישע יהודה'עער, וועלכע האָבען אָפט פערקעהרט מיט זייערע ברידער פון יהודה און האָבען נעשטיצט יעדע בעוועגונג פאַר דער בעפרייאונג פון דעם פעראייניגטען לאַנד.

ווי זיין פאָטער און זיינע ברידער, האָט אויך אַנטיפּאַ געהאַט אין זיך גאַנץ ווייניג יהודה'עאישעס, און אויך זיין אידעאַל איז געווען, וואָס מעהר נושא חן צו זיין אין די אויגען פון די רוימער. זיין ערשטע אַרבייט איז געווען, אָבצובויען צוריק די שטאָדט צפּורה, וועלכע וואָרום האָט געהאַט צושטערט און זיין קאַמפּף מיט יהודה הגלילי. ער האָט די שטאָדט פערגרעסערט אין בעפעסטיגט און געמאַכט פאַר זיין רעזידענץ; באַלד אָבער האָט ער אָנגעהויבען בויען אַ נייע שטאָדט אויף דעם וואונדער=שענעם ברעג פון'ם ים כנרת, און ווען טיבעריוס איז אַרויף אויף דעם רוימישען טראָן, האָט ער די שטאָדט אָנגערופען אויף זיין נאָמען: טיבעריאַס (טבריה) און געוואָלט אַהין איבערטראָגען זיין הויפּט=קוואַרטיר. ער האָט געוואָלט אַריבערציהען אין דער נייער הויפּטשטאָדט וואָס מעהר איינוואוינער; די פרומע יהודה'עער האָבען אָבער אַהין נישט געוואָלט אַריינקומען, ווייל זיי האָבען דאָרט געפונען ביינער פון מענשליכע קערפּער'ס און דאָס האָט געהייסען, אַז זיי ווערן אַלע טמא און פערליערען דעם צוטריט צום בית=המקדש און צו יעדער הייליגער אַרבייט. דער טעטראַרך האָט דעריבער געמוזט בעזעצען זיין הויפּט=שטאָדט מיט אַ פרעמדער, אָנגעלאָפענער בעפעלקערונג, און ווען די שטאָדט איז ענדליך בעוואוינט געוואָרען, האָט ער דאָרט געלאָזען אויפשטעלען פאַר זיך אַ פּרעכטיגען פּאַלאַץ, וואָס איז געווען בעפּוצט מיט פערשידענע פיגורען, — אַ אקט, וואָס האָט אויך שטאַרק פערלעצט דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאָלק.

מיט דער רוימישער מאַכט איז אַנטיפּאַ געשטאַנען אין די בעסטע בעציהונגען, און ווען עס איז פאָרגעקומען אַמאָל, אַז דער נאַבאַטעאישער קעניג איז אַרויסגעטרעטען געגען איהם מיט געוועהר און ער איז געווען צו שוואַך זיך צו שיצען, האָט טיבעריוס בעפעהלען דעם רוימישען פערוואַלטער פון סיריען, וויטעליוס'ען, ער זאָל מיט זיין גאַנצער מיליטערישער מאַכט אַרויסטרעטען צו הילף דעם טעטראַרך פון

גליל. פארגעקומען איז דער צוזאמענשטויס איבער א ראמאנטישען צופאל: אנטיפא'ס ערשטע ווייב אין געווען די טאכטער פון דעם דער־מאהנטען נאבאטעאישען קעניג; ער האט אבער מיט איהר נישט לאנג געלעבט בשלום, און פאהרענדיג איינמאל קיין רוים, האט ער זיך אויפ'ן וועג פערליעבט אין דער פרוי פון זיין שטיף־ברידער הורדוס, וועלכער האט געלעבט אין קסריה אלס פריוואט־מאן. די פרוי, הורדיה, א טאכטער פון דעם געהרג'טען אריסטאבול, האט איהם אויך געליעבט. און אויף זיין פערלאנג האט זי פערלאזען דעם מאן, פון וועלכען זי האט שוין געהאט געבוירען א טאכטער, און חתונה געהאט—געגען דעם יהודה'־שען געזעץ — מיט'ן געליעבטען. דאן איז אנטיפא'ס ערשטע ווייב אנט־לאפען צו איהר פאטער ארעט, און אין גיכען איז פארגעקומען א בלוטי־גער קאמפף צווישען די מחנות פון דעם אראבישען שווער מיט זיין יהודה'עאישען איידים, — א קאמפף, וואס האט זיך געענדיגט מיט אנטי־פא'ס מפלה. ער האט זיך אבער נישט געוואלט אונטערגעבען און געבע־טען שטיצע ביי זיין רוימישען בעשיצער, און אלס ענטפער אויף דעם, האט וויטעליוס בעקומען דעם בעפעהל, ארויסצוטרעטען מיט זיין מילי־טער געגען ארעט'ן. וויטעליוס האט בעשטימט דעם מארשרוט פאר זיינע לעגיאנען פון עכו (פטאלאמעאום) דורך יהודה קיין גליל; דא האט ער זיך אבער ווידער אנגעשטויסען אן דער פראגע וועגען די פאהנען מיט די קייזער־בילדער, און ווען א דעפוטאציע פון יהודה האט זיך געווענדעט צו איהם און געבעטען, ער זאל דאס מאל אויך שוינען דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאלק, — האט ער געענדערט דעם מארשרוט און געפיהרט זיינע סאלדאטען פון יענער זייט ירדן, נישט אריינקומענדיג מיט זיי אין יהודה גופא.

פון דער מיליטערישער עקספעדיציע איז, איבריגענס, גארנישט געווארען. עס איז אנגעקומען פלוצלונג די ידיעה וועגען טיבעריוס'עס טויט (37), און וויטעליוס האט זיך געמוזט אומקעהרען קיין אנטיוכיא.

פיערטעס קאַפּיטעל.

דאַס אינערליכע לעבען פון פאָלק אין יהודה און אין די אַרומיגע לענדער.

יהודה האָט פערלוירען איהר זעלבסטשטענדיגקייט און איז פערוואנדעלט געוואָרען אין אַ רוימישער פראָווינץ מיט אַ רוימישער פערוואלטונג (פריהער אין דער געשטאַלט פון דער אדומי׳שער דינאַסטיע און דערנאָך — פון אַ רוימישען פראָקוראַטאָר). און די פרעמדע מאַכט האָט זיך מיט דעם נאָמען אַליין נישט בענוגענט: זי האָט אַריינגענומען אין איהרע הענד אַלע געביעטען פון דעם יהודה׳שען פאָלקס־לעבען און זיך בעמיהט אַרויפצולעגען אויף זיי איהר שטעמפעל. די יהודה׳שע געריכטס־טעטיגקייט איז אַרונטערגעפאַלען אונטער אַ רוימישער קאָנטראָלע; פאַר אַ כהן גדול איז בעשטימט געוואָרען נישט דער, וואָס איז אויסגעוועהלט געוואָרען פון פאָלק, נאָר יענער, וואָס האָט נושא חן געווען בייַ דעם רוימישען מאַכטהאָבער; די יהודה׳שע שטעדט זענען פערפוצט געוואָרען מיט מאָנומענטען פון הויכגעשטעלטע רוימער; די נייַ אויפגעשטעלטע הייַזער און פאַלאַצען זענען געבויט געוואָרען אין׳ם רוימישען סטיל און דער גאַנצער טאָן פון לעבען אין די ספערען, וואָס זענען געשטאַנען נעהנטער צו דער מאַכט, איז געוואָרען אַ רוימישער.

די דאָזיגע נייַע לאַגע, וואָס האָט פון איין זייַט מיטגעבראַכט מיט זיך פערשיעדענע ממשות׳דיגע רעפּרעסיעס געגען פאָלק, און

דער געשטאלט פון נייע פערפליכטונגען, שטייערן און אנדערע דרי־קונגען; און פון דער צווייטער זייט — געשטעלט אין געפאהר די אייגענארטיגע גייסטיגע פיזיאנאמיע פון דער אומה, — האט ארויס גערופען א בעזונדער שטארקע, אינטענסיווע טעטיגקייט אין די רייהען פון דער פאפולערער פאלקס־פארטיי, די פרושים. פון די איבריגע צוויי פארטייען, די צדוקים און די איסיים, האבען די ערשטע, די צדוקים, איינגאנצען אויפגעהערט צו עקסיסטירען אלס פארטיי מיט בעשטימטע לאזונגען און מיט א געוויסען איינפלוס אויפ'ן פאלק, צו־זאמען דערמיט, ווי הורדוס האט זיך בעפעסטיגט אויף דעם יהודה'־שען טראן. די דאזיגע וועלטליכע יהודה'עאישע אריסטאקראטען, מיט זייער שטארקער נייגונג צו די אויסערליכע לעבענס־פארמען פון דער גריכיש־רוימישער וועלט, האבען געקעמפפט פאר די געבליבענע פערטרעטער פון דער חשמונאי'שער דינאסטיע, אזוי לאנג ווי עס איז נאך געווען וועלכע ס'איז האפנונג, זיי צוריק אומצוקעהרען צו דער מאכט; קוים איז אבער די לעצטע האפנונג פערשוואונדען געווארען (נאך אנטיגאנ'ס טויט) און דער אדומי'שער הערשער איז געזעסען פעסט און זיכער אויף דעם טראן פון יהודה, האבען זיך בעדייטענדע טיילען פון דער פארטיי אונטערגעגעבען, און זיך צופאסענדיג צו די נייע בעדינגונגען, האבען זיי איצט, אין דער אדומי'שער רעגירונג, געשפיעלט די זעלביגע ראליע, וואס פריהער — אין דער חשמו־נאי'שער.

די עקסטרעמע געגנער, וויעדער, פון די צדוקים, די איסיים האבען אויך נישט געהאט קיין דירעקטען איינפלוס אויף די ברייטע מאסען פון פאלק. זייער נעגאטיווע בעציהונג צו יעדער פארם פון מאכט, מלוכה און וועלטליכקייט איבערהויפט, האט קיינמאל נישט אנגענומען דעם כאראקטער פון וועלכען ס'איז אקטיווען ארויסטריט געגען דער מאכט מיט איהרע איינפיהרונגען. די איסיים האבען נאר איין מאכט אנערקענט — די מאכט פון גאט, און פאר דער מאכט עקסיסטירען נאר אינדיווידואומען, איינציגע מענשען, וועלכע דארפען זיך וואס מעהר דערווייטערן פון דעם ערדישען און וועלטליכען לעבען, וועלכע דארפען זיך הייליגען, רייניגען און נעטליך זיין. ווען הורדוס האט (אין 20־טען יאהר) געצוואונגען דער יהודה'שער בעפעלקערונג, זי זאל דורך א שבועה איסדריקען זיין טראן און דער רוימישער אויבער־הערשאפט איהר טריישע אונטער־

טעניגקייט, האבען די איסיים נישט געוואלט שווערען; דער קלוגער אדומי האט אבער גאנץ גוט פערשטאנען, אז אזעלכע „רעוואלוציאנערען" זענען פאר איהם נישט געפעהרליך, און ער האט געגען זיי קיינע רעפרעסיעס נישט אנגעווענדט. דער דאזיגער בלוטיגער טיראן, וואס זיין גאנץ לעבען איז געווען איין לאנגע קייט פון אכזריות און רציחות, האט זיך בכלל בעצויגען מיט א טיעפער עהרפורכט צו די הייליגע איסיים און גאנץ אפט האט ער זיי זאגאר ארויסגעוויזען א בעזונדערע צוגענייגטקייט; דאס האט זיך גענומען — ווי ס'האט זיך אין פאלק שפעטער דערצעהלט — פון דעם פאלגענדען פאקט: ווען הורדוס איז נאך א קינד געווען, האט איינער פון די הייליגסטע איסיים, מיט'ן נאמען מ נ ח ם, אויף איהם נביאות געזאגט, אז ער וועט אמאל קעניגען איבער יהודה, וועט זיין מעכטיג און גרויס און — וועט א סך זינד בעגעהן געגען גאט און זיינע געבאטען; שפעטער, ווען מנחם'ס נבואה איז מקוים געווארען און אנטיפאטאר'ס יורש האט זיך שוין גאנץ פעסט געפיהלט אויף דעם יהודה'שען טראן, האט ער געשיקט נאך דעם הייליגען „זעהער" און איהם געפרעגט, וויפיעל יאהר ער וועט קעניגען. מנחם האט אבער געשוויגען און נישט געוואלט ענטפערן אויף דער געשטעלטער פראגע; דאן האט הורדוס אליין אנגעהויבען צעהלען, פרעגענדיג: צעהן יאהר? צוואנציג? דרייסיג? און ווען דער הייליגער האט מיט קיין צייכען זיך נישט ארויסגעזאגט געגען אט די אנגעגעבענע צאהלען, האט הורדוס דערפון ארויסגעדרונגען, אז ער וועט רעגירען איבערן לאנד נישט וועניגער פון דרייסיג יאהר. דאס האט איהם שטארק הנאה געטאן און ער האט געטראגען אין הארצען א געוויסען געפיהל פון דאנקבארקייט צו דעם הייליגען איסיי און זיין ארדען.

די איינציגע, וואס האבען זיך אנטקעגענגעשטעלט דער מאכט און געזוכט צו שיצען דעם פאלק פון איהר שעדליכען איינפלוס, זענען געווען די פ ר ו ש י ם. אט די נאציאנאל-גייסטיגע פארטיי, וואס האט פארגעשטעלט מיט זיך דעם קערנדיגסטען עלעמענט פון דער אומה, האט שטענדיג געזעהען פאר זיך נאר איין ציעל: דאס פאלק מוז דערהאלטען ווערן, אלס נאנצער וועזען, מיט זיין בעשטימטער גייסטיגער פיזיאנאמיע, מיט זיין תורה, מיט זיין גאט. און ווייל די פרעמדע מאכט שטערט די פרייע אויסבילדונג פון דעם יהודה'שען גייסט און ברענגט מיט מיט זיך נייע נארמען, נייע פערפליכטונגען

און גאנץ אפט אויך שווערע רעפרעסיעס, דארף מען קעמפפען געגען איהר מיט די זעלביגע מיטלען, וואס זי אליין שטעלט ארויס — מיט דער פשוט'ער קראפט; דאס איז געווען דער געדאנקען־גאנג פון א געוויסען טהייל פון דער פארטיי, פון די אזוי גערופענע קנאים, פון וועלכע ס'האט זיך אויסגעבילדעט די אקטיווע אפאזיציע.

פון די רייהען פון די דאזיגע בעגייסטערטע פאטריאטען האבען געשטאמט די אלע אויפשטאנדען און רעוואלוציאנערע ארויסט־רעטונגען, וואס זענען פארגעקומען אין לאנד אין דעם פערלויף פון דער גאנ־צער צייט, דאס הייסט: זינט פאמפעיוס האט איינגענומען יהודה. דער אנפיהרער פון די גליל'עאישע מחנות, געגען וועלכען הורדוס האט געקעמפפט, נאך איידער ער איז געווארען הערשער פון יהודה, חזקיה, האט אנגעהערט צו דער גרופע; די גרויסע פאלקס־מאניפעס־טאציע פאר די לעצטע טעג פון הורדוס'עס הערשען, ביי וועלכער ס'איז אראבגעריסען געווארען דער רוימישער אדלער פון בית המקדש, איז אנגעפיהרט געווארען פון די בעריהמטע פרושים יהודה און מתיתיהו, און אויך די לעצטע פאטריאטישע קעמפפער, יהודה הגלילי און צדוק, וועלכע האבען ארגאניזירט די העלדישע קאמפפס־גרופען אונטער דעם נאמען זעלאטען (קנאים, פאנאטיקער), — זענען געווען פרושים.

אט די אלע אקטיווע רעוואלוציאנערען האבען אבער אויסגעמאכט צוזאמען נישט מעהר, ווי א קלייענער טהייל פון דער גרויסער פאלקס־פאר־טיי; די מעהרהייט אונטער די פרושים און זייערע בעדייטענדע פיהרער האבען זיך גאנץ אנדערש בעצויגען צו דער אויפגאבע פון בעשיצען דעם פאלק. פריעדליבע גייסט־מענשען בכלל און דערצו אויך חייטזיכטיגע פאלקס־פריינד, האבען אט די דירעקטע נאכפאלגער פון די אמאליגע סופרים געפיהלט און פערשטאנען, אז דאס קליינע יהודה וועט זיך שוין איצט אזוי גיך נישט בעפרייען פון דער פראקטישער פרעמדער הערשאפט, און זיי האבען גענומען בויען פעסטונגען ארום דעם יהודה'שען פאלק, פערשטארקענדיג אין איהם זיין אייגענעם גייסט און ארויפלעגענ־דיג א ספעציפיש־יהודה'שען שטעמפעל אויף יעדען טריט פון זיין אלטעג־ליכען לעבען. די זעלבסטשטענדיגקייט פון לאנד איז אונטערגעגאנגען; מ'מוז דעריבער דעם פאלק היטען פון דעם פרעמדען איינפלוס, און זעהן פערשטארקען אין איהם דעם בעוואוסטזיין פון זיין „איד", פון זיין אייגענארטיגער וועלט־אויפפאסונג — דאס איז געווען דער דעוויז פון די

פּאַסיווע, פריערליכע פּרושים, וועלכע האָבען זיך אינגאַנצען אָפּגעזונדערט אין א זייט פון דער מאַכט און נישט אַרויסגעוויזען עפענטליך קיין שום אָפּאָזיציע בנוגע צו איהרע איינפיהרונגען און אָרדנונגען. די מאַכט האָט געקאָנט דערפון נאָר צופריעדען זיין, און האָט זיך בעצויגען דערפאַר מיט א געוויסער נאָכגיביגקייט צו די גרויסע גייסטער פון פאָלק, און דאָס האָבען די לעצטע אויסגענוצט, אום א נייע מאַכט צו ענטוויקלען, — די מאַכט פון דעם געטליכען וואָרט, פון דער תּורה. עס האָט זיך ענטוויקעלט א אינטענסיווע טעטיגקייט, וואָס האָט זיך געשטעלט פאַר א ציעל, צו בעלייכטען פון אלע זייטען די יהודה'שע געזעצגעבונג און זי אַזוי אויפצושטעלען, אַז זי זאָל אַרומנעהמען דעם גאַנצען אַלטעגליכען לעבען פון פאָלק; צוזאַמען דערמיט, ווי די פּראַקטישע געזעצגעבונג איז אַלץ מעהר און מעהר קאָנצענטרירט געוואָרען אין די הענד פון דעם אדומי'שען אָדער רוימישען מאַכטהאָבער, איז געוואַקסען די צאָהל פון די פּרושים־געזעצגעבער, וואָס האָבען טעאָרעטיש בעגרינדעט דעם זין פון געזעץ און אויף דעם יסוד ענטוויקעלט א גאַנצע רייהע פון נייע לאָגישע מעגליכקייטען און שלום־פאָלגערונגען.

די ערשטע פאָרשטעהער פון דער דאָזיגער נייער ריכטונג זענען געווען שמעיה און אבטליון. די דאָזיגע „פּאָר" האָט אין סנהדרין פאַר הורקנוס דעם II־טען געשפּיעלט די זעלביגע ראָליע, וואָס די פריהערדיגע פאָרזיצענדע: שמעון בן שטח און יהודה בן טבאי; ווען עס איז פאָרגעקומען אין דעם סנהדרין די שטורמדיגע זיצונג וועגען דעם יונגען הורדוס, וואָס האָט אונגעזעצליך בעשטראָפט די גליל'עאישע פּאַטריאָטען, האָט שמעיה אַרויסגעוויזען א בעזונדער מוט און איז אַרויסגעטרעטען אַלס בעשולדיגער געגען דעם שיצלינג פון די רוימער, וואָס איז געקומען צו דעם משפּט מיט א סוויטע פון רוימישע סאָלדאַטען; דער זעלביגער שמע.. האָט אָבער שפּעטער איינגעזעהען, אַז דאָס פאָלק האָט קיין האָפנונג נישט צו בעקעמפען דעם שונא, און ער האָט געראַטען, צו עפנען פאַר הורדוס'ען די טויערן פון ירושלים. הורדוס האָט דערפאַר איבערגעלאָזען די ביידע פאָלקס־פיהרער אין לאַנד, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס זיי האָבען נישט געוואָלט געבען די דערמאָהנטע שבועה, וועגען דיענען טריי דעם אדומישען טראָן און די רוימער. פון סנהדרין — וואָס האָט פאַר הורדוס'עס צייט אינגאַנצען פערלוירען זיין חשיבות און זיין אויטאָריטעט — האָבען זיי אָבער מיט דער צייט, ווי

ס׳ווייזט אויס, געמוזט בעזייטיגט ווערן, און דאן האבען זיי געגרינדעט די ערשטע אינסטיטוציע, וועלכע האט זיך אין א געוויסען זין דערהאלטען ביי אונז ביז היינטיגער צייט און האט דערהאלטען מיט זיך אויך די גאנצקייט פון דער אומה; זיי האבען געשאפען א מין אקאדעמיע פאר דער יהודה׳שער געזעצגעבונג, א מין ישיבה, וואו ס׳זענען איבערגעגעבען, אויסגעטייטשט און בעלויכטען געווארען די פערשיעדענע מסורות (טראדיציעס) וועגען יענע פארמען פון דעם רעליגיעז-געזעלשאפטליכען לעבען, וועלכע זענען אין דער תורה נישט דייטליך בעשטימט.

פון דער „פאר" גייסטיגע פאלקספיהרער זענען פערבליבען די פאלגענדע לעבענס-רעגעלן, וועלכע זענען שפעטער אריינגענומען געווארען אין דער זאמלונג פון די זעלבע אונטער׳ן נאמען: פרקי אבות:

„שמעיה זאגט: האב ליעב די ארבייט און האב פיינד די רבנות און גיעב זיך נישט צו דערקענען דער מאכט".

„אבטליון זאגט: איהר חכמים! זייט פארזיכטיג אין אייערע רייד, טאמער וועט איהר בעשטראפט ווערן מיט דער שטראף פון גלות, און איהר וועט פערטריעבען ווערן אין אזא ארט, וואו ס׳איז דא שלעכט וואסער; עס וועלן טרינקען (פון דעם וואסער) די תלמידים, וואס געהען אייך נאך, און וועלן שטארבען, און עס וועט אויסקומען, אז גאט׳ס נאמען איז פערשוועכט געווארען".

נאכמעהר בעדייטענד און מיט א טיעפערער ווירקונג אויף דער אינערליכער אויסבילדונג פון יודענטום, איז געווען די טעטיגקייט פון דער שפעטערדיגער „פאר", פון הלל און שמאי. הלל (געלעבט פון 75 פאר ביז 5 נאך דער קריסט. צייטרעכנונג) האט אליין געשטאמט פון בבל, וואו ער האט אנגעהערט צו א מיוחס׳דיגער פאמיליע, וואס האט געצויגען איהר שטאם-בוים ביז דוד המלך. קיין ירושלים האט ער, ווי ס׳שיינט, איינגעוואנדערט צוזאמען מיט׳ן קעניג הורקנוס II אין זעקס און דרייסיגסטען יאהר, און דא איז ער געווארען איינער פון די פלייסיגסטע און בעסטע תלמידים אין דער ישיבה פון די בעריהמטע רביים שמעיה און אבטליון.

די אונגעוועהנליך-רייכע פערזענליכקייט פון דעם גרויסען הלל האט זיך דערהאלטען אין זכרון פון פאלק, ווי א ליכטיג בילד, וואס בעווייזט זיך איינמאל אין הונדערטער יאהרען. דאס איז געווען א לעבעדיגע פערקערפערונג פון אידעאלער מענשענליעבע, בעצויבערנ-

דער ענוות און אונבעגרענעצטער גוטסקייט, און אַ דאַנק איהם זענען אָט די אַלע איינגעשאַפטען אַריינגענומען געוואָרען אינ'ם עצם מהות פון יודענטום אַלס פּרינציפּ, אַלס יסוד און צענטר פון דער גאַנצער יודישער לעבענס־לעהרע. ווען אַ געוויסער געצענדיענער האָט זיך אַמאָל געווענדעט צו איהם, הלל'ן, מיט דעם פערלאַנג, ער זאָל איהם צוזאַמענפאַסען דעם גאַנצען וועזען פון דער תורה אין איין זאַץ, האָט איהם הלל געענטפערט:

„וואָס דיר איז נישט אַנגענעהם, טו אויך נישט דיין חבר — דאָס איז די גאַנצע תורה, און אַלעס איבּריגעס איז נישט מעהר, ווי אַן ערקלערונג דערצו. געה, לעהרן!“

מיט דעם גייסט זענען דורכגעדרונגען אויך די איבּריגע לעבענס־רעגעלן, וואָס זענען פערבּליבען פון איהם אין די פּרקי אבות:

„הלל זאָגט: זיי פון אהרן'ס תּלמידים: ער האָט ליעב שלום (פריעדען) און יאָגט נאָך דעם שלום; ער האָט ליעב מענשען און איז זיי מקרב צו דער תורה“.

לעהרנען די תורה אַליין און זי מיט ליעבע איבּערגעבען אַנדערע — דאָס איז ביי הלל'ן איינע פון די הייליגסטע פליכטען. ער פלעגט זאָגען: ווער עס זוכט צו פערשפּרייטען זיין נאָמען, פערליערט זיין נאָמען, ווער עס פערמעהרט נישט (זיינע קענטעניסען), פערמינדערט זיי; און ווער עס לעהרנט נישט, איז ווערט דעם טויט; און דער, וואָס בענוצט זיך מיט דער טאַגאַ (מאַנטעל פון אַ תּלמיד חכם) — געהט אונטער“.

ער האָט אויך געזאָגט: „אויב איך אַליין בין נישט פאַר מיר — ווער איז פאַר מיר? און ווען איך בין אַליין פאַר זיך — וואָס בין איך (וואָס'רע ווערט האָב איך)? און אויב נישט איצט — טאָ ווען דען?“

הלל'ס ווייכקייט, ענוות און מענשענפריינדליכקייט האָט געהאַט דעם כאַראַקטער פון עטוואָס איבּערמענשליכעס, איבּערנאַטירליכעס, און גאַנץ אָפט האָבען זיך אָבגעשפּיעלט אויף דעם באָדען פערשיעדענע סצענעס. די לעגענדע דערצעהלט: עס האָבען זיך צוויי מענשען פערוועט אום דעם, אַרויסצוברענגען הלל'ן פון געדולד און איהם צו פערבּייזערן. איז איינער פון זיי געקומען צום בעריהמטען

הלל פֿרייטאָג פֿאַרנאַכט, ווען ער האָט זיך געהאַלטען אין וואַשען און ריינינען לכבוד שבת, און האָט איהם אַרויסגערופֿען צו זיך. הלל האָט איבערגעריסען זיין אַרבייט און איז אַרויסגעקומען צו דעם חוצפּה'דיגען בעזוכער מיט דער פֿראַגע: „וואָס ווילסטו, מיין קינד?" דאַן האָט איהם יענער פֿאָרגעלעגט עפּעס אַ נאַרישע פֿראַגע (פֿאַרוואָס זענען די פּנים פֿון דער און דער בעפֿעלקערונג גראָב און ברייט?) און הלל האָט איהם אויף איהר געענטפֿערט; אין עטליכע מינוט אַרום איז דער בעזוכער ווידער געקומען מיט אַ נייער נאַרישער פֿראַגע, און אַזוי עטליכע מאָל כסדר; ער האָט אָבער נאָרנישט געפּועל'ט — הלל האָט איהם יעדעס מאָל גאַנץ העפֿליך געענטפֿערט, דאַן האָט דער בעזוכער, ענדליך, פֿערלוירען די געדולד און אויסגעשריען: אַזעלכע ווי דו, הלל, זאָלען קיין סך נישט זיין ביי יודען! אויף דעם האָט איהם הלל מילד געפֿרעגט: „פֿאַרוואָס, מיין זוהן?" „ווייל איך האָב צוליעב דיר דעם געוועט פֿערשפּיעלט" — האָט איהם יענער געענטפֿערט, און הלל האָט געזאָגט: „בעסער זאָלסטו פֿערשפּיעלען דעם געוועט, איידער איך זאָל פֿערליערען די געדולד".

ביי דעם אַלעמען איז אָבער הלל דאָך קיין אַסקעט נישט געווען; ער האָט נאָר געזוכט אַריינצוברענגען וואָס מעהר ליעבע און מילדקייט אין דער בעציהונג פֿון איין מענשען צום אַנדערן. הלל האָט געלעהרנט: דו זאָלסט דיך נישט אָבשיידען פֿון דער געזעלשאַפֿט; זאָלסט זיך אַליין נישט גלויבען, ביז דעם טאָג פֿון דיין שטאַרבען; זאָלסט נישט אורטיילען דיין חבר, ביז דו וועסט נישט צוקומען אויף זיין אָרט; זאָלסט נישט זאָגען אַזוינס, וואָס מ'קען עס נישט פֿערשטעהן, מיט דער האָפֿנונג, אַז מ'וועט עס פֿערשטעהן, און זאָלסט נישט זאָגען: ווען איך וועל פֿריי ווערן וועל איך לעהרנען — טאָמער וועסטו נישט פֿריי ווערן.

הלל האָט שטאַרק מקפּיד געווען אויף דער ריינקייט פֿון קערפּער. דער מענש איז געשאַפֿען געוואָרען — האָט ער געלעהרנט — אין גאָט'ס געשטאַלט, און ער דאַרף היטען דעם דאָזיגען צלם אלהים און איהם ריין האַלטען.

וועגען הלל'ס פֿלייסיגקייט אין לעהרנען אַלס תלמיד פֿון די בעריהמטע שמעיה און אבטליון האָט זיך אין פֿאָלק דערצעהלט פֿאָלגענדעס: דער יונגער הלל איז געווען זעהר אָרים. איינמאָל האָט זיך געמאַכט, אַז ער האָט נישט געהאַט צו בעצאָהלען די קליינע סומע

פאַר'ן אײַנטריט אין יענעם בית המדרש, וואו שמעיה און אבטליון האָבען געלעהרנט מיט זײַערע תלמידים; הלל איז דאַן אַרויפגעקראָכען אויפ'ן פענסטער, און דאָ איז ער אַזוי לאַנג געלעגען מיט צוגעפרעסטע אויערן צום שויב, ביז דער שניי האָט איהם אינגאַנצען פערדעקט. אין אַזאַ צושטאַנד האָט מען איהם געפונען אויף צומאָרגענס אין דער פריה, ווען ער האָט פערשטעלט מיט זיך די שײַן פון פענסטער, און געפונען האָט מען איהם אַזוי פערטיעפט אין די געדאַנקען פון לערנען, אַז ער האָט גאָרנישט געפיהלט קיין קעלט און קיין וועהטאָג.

בײַ אַזאַ אונגעוועהנליכער התמדה איז הלל'ן געלונגען צו ווערן דער ערשטער צווישען זײַנע חברים; געוואוסט האָבען אָבער דערפון נאָר געצעהלטע תלמידים, און נאָך דעם טויט פון שמעיה און אבטליון זענען אַוועקגעשטעלט געוואָרען בראש פון דער אינסטיטוציע צוויי גאַנץ אונבעדײַטענדע פרושים פון דער פאַמיליע בתירה (בני בתירה); די לעצטע האָבען, ווי ס'שײַנט, פערטרעטען דעם פאָסטען נאָר אַ קורצע צײַט, און זײַער שטעלפערטרעטער איז געוועזען הלל. דאָס איז פאָרגעקומען אויף דעם פאָלגענדען אופן: עס איז אויסגעפאַלען אין יענעם יאָהר שבת ערב פסח, און די געזעץ-לעהרער האָבען נישט געוואוסט, ווי צו ענטשײַדען דעם דין וועגען קרבן-פסח: צי מעג מען איהם מקריב זײַן אום שבת, צי נישט? עס האָבען נישט געגעבען קיין קלאָרען ענטפער וועגען דער פראַגע אויך די פאָרזיצענדע פון דער אַקאַדעמיע, די בני בתירה. דאַן האָט אײַנער זיך אָבגערופען: דאָ געפינט זיך אײַנער פון בבל, מיט'ן נאָמען הלל, וועלכער האָט געלעהרנט תורה בײַ שמעיה און אבטליון, און ווײַסט, ווי מ'דאַרף זיך בעגעהן אין אַזאַ פאַל; און ווען מ'האָט הלל'ן געפרעגט, צי האָט ער נישט געהערט ווען ס'איז פון די רביים, וואָס מ'דאַרף טאָן מיט'ן קרבן פסח, ווען עס פאַלט אויס ערב פסח אום שבת, — האָט ער געענטפערט, אַז דער קרבן פסח, ווי יעדער קרבן תמיד, איז דוחה שבת און מ'דאַרף איהם מקריב זײַן. דאַן האָט זיך ענטוויקעלט אַ היציגער וכוח וועגען דער פראַגע, און הלל האָט בעפעסטיגט זײַן מײַנונג מיט אַ קל וחומר:*) דער קרבן פסח מיט'ן

---

*) אַ געוויסע לאָגישע בעגרינדונג, וואָס דרינגט אַרויס די האַרבערע זאַך (חומר) פון דער לײַכטערער (קל).

קרבן תמיד (אלטעגליכער קרבן), ביידע זענען נישט קיין פריוואטע, נאר געזעלשאפטליכע קרבנות, און ביי ביידען גלייך בענוצט זיך די תורה מיט דעם אויסדריק: במועדו (אין דער צייט); היינט מה־דאך דער קרבן תמיד (פאר וועלכען עס קומט א פיעל לייכטערע שטראף, אויב מ׳ברענגט איהם נישט) איז דוחה שבת, איז דאך א פשיטא־שוין דער קרבן פסח (פאר וועלכען די תורה זאגט צו א פיעל הארבערע שטראף);

די דאזיגע בעגרינדונג האט אבער ארויסגערופען אויך א סך געגען־בעגרינדונגען, וואס האבען געדרונגען פונקט דעם היפך דערפון; דאן האט הלל אויסגערופען: „אזוי האב איך געהערט פון שמעיה און אבטליון!" — און דער גאנצער קאלעגיום האט זיך אונטערגעגעבען. הלל׳ס נאמען האט דאן אנגעהויבען צו וואקסען, און ענדליך האבען די בני בתירה איהם אליין אבגעטרעטען זייער פלאץ אלס פארזיצענדע פון דער אינסטיטוציע (30).

הלל האט געשפיעלט איצט אין דער בענייאונג פון יודענטום די זעלביגע ראליע, וואס עס האט געשפיעלט מיט הונדערט יאהר פריהער דער גרויסער עזרא. ער האט קודם כל איבערגעגעבען זיינע תלמידים דעם רייכען מאטעריאל פון מונדליכע מסורות (תורה שבעל פה), וועלכען ער האט זיך ערווארבען אלס תלמיד פון שמעיה און אבטליון; אט דער פערדיענסט איז נאך אבער גאנץ קליין, אים פערגלייך מיט דעם אנדערן, וואס האט געשאפען א נייעם, פעסטען באדען פאר דער יודישער געזעצלעהרע. הלל האט אונטערגעבראכט דעם מנהג פון שטיצען זיך אויף אויטאריטעטען, און האט אריינגעבראכט א בעשטימטען סיסטעם פון געוויסע לאגישע פערבינדונגען און שלום־פאלגערונגען אין דעם ווילדען כאאס פון געשריבענע און מונדליך איבערגעגעבענע געזעצען און געזעצען צו געזעצען (סיגים, חומרות), וועלכע זענען זיך פונאנדערגעוואקסען אין דעם פערלויף פון די אלע פערגאנגענע דורות. ער האט אריינגעבראכט אין דעם פערפלאנטערטען געזעצען־קנויל יענעם לעבעדיגען עלעמענט, וואס האט דעם לעצטען געגעבען די מעגליכקייט, זיך אליין אויפצופלאנטערן און קלאר צו ווערן, נישט אנקומענדיג צו דעם אויטאריטעט פון געצעהלטע פערזאנען.

יעדעס געזעץ מוז זיך שטיצען אויף דער תורה, אויפ׳ן פסוק; די בעגרינדונג אבער פון געזעץ און דער גאנצער פראצעס פון צופאסען דעם איצטיגען לעבענס־פאל צו דעם אונבעשטימטען אויסדריק

פון דער תורה — דאָס זאָל געשטיצט זיין נישט בלויז אויף דעם זכרון פון דעם אָדער יענעם איבערבּרענגער פון דער מסורה, נאָר אויף בּע־ (?)מטע לאָגישע יסודות. הלל האָט אויסגעאַרבּייט זיבּען לאָגישע פאָרמולעס (שבע מדות שהתורה נדרשת בהן), מיט דער הילף פון וועלכע יעדעס געזעץ האָט געקאָנט אַרויסגעדרונגען ווערן פון דער תורה. און אָט די אַרויסגעדרונגענע געזעצן האָבּן בּעקומען דעם זעלבּיגען אויטאָריטעט, וואָס עס האָבּן פריהער געהאַט די צונגעגעבּענע, מונדליכע סיגים און דינים, ד. ה. די זעלבּיגע געטליכע קראַפט, וואָס עס האָבּן אין זיך די בּפירוש׳ע געזעצן פון דער תורה גופא. די דאָזיגע פאָרמולעס, וועלכע זענען שפּעטער פערדאָפּעלט און נאָך טיעפער אויסגעאַרבּייט געוואָרען, האָבּן געדיענט אלס פעסטען יסוד פאַר דעם אונגעהויערען בּנין פון דער יודישער (יהודה׳עאיש־יודיש) געזעצלעהרע, וואָס איז בּעקאַנט אונטערן נאָמען תלמוד.

הלל׳ס סיסטעם פון אויסטייטשען דעם זין פון געשריבּענעם געזעץ און לאָגיש אַרויסדרינגען פון איהם די פאָרמען און לעבּענס־פאַקטען, וואָס לאָזען זיך אין איהם איינפּאַסען — האָט בּעדייטענד אָבּגעשוואַכט אויך דעם אַלטען אַנטאַגאָניזם צווישען די פרושים און די צדוקים, ווייל די אַלע מסורות, וואָס האָבּן זיך בּיז אַהער געשטיצט נאָר אויף דעם אויטאָריטעט פון געוויסע פּערזאָנען, האָבּן איצט בּעקומען די סאַנקציע פון דער תורה אַליין. און די פאָלגען פון דעם נייעם סיסטעם האָבּן זיך גלייך אַרויסגעוויזען אלס זעהר גינסטיג פאַר די פּראַקטישע לעבּענס־אינטערעסען פון פאָלק. לויט דעם געזעץ פון דער תורה האָבּן אין דעם יאָהר פון שמיטה (דאָס זיבּעטע יאָהר, ווען קיין זאַך האָט נישט געטאָרט געאַקערט און געזייהט ווערן) אַלע חובות געזאָלט פערליערען זייער קראַפט; מיט דער לאַגע האָבּן זיך אָבּער בּענוצט אַ סך בּעלי־חובות, וועלכע האָבּן אָבּגעצויגען דעם צאָהלונגס־טערמין בּיז׳ן שמיטה־יאָהר, כדי דאַן אינגאַנצען נישט צו דאַרפען צאָהלען, און דאָס האָט זיך געמוזט זעהר שלעכט אָבּרופען אויף דעם גאַנצען צושטאַנד פון האַנדעל אין לאַנד, ווייל קיי־נער האָט דעם אַנדערן קיין זאַך נישט געוואָלט לייהען. כדי צו בּעזייטיגען די דאָזיגע ערשיינונג, האָט הלל דאַן מתקן געווען אַ נייע תקנה: ער האָט פעראָרדענט, אַז פאַר דעם שמיטה־יאָהר זאָל דער מלוה (קרעדיטאָר) אַריינגעבּען אין געריכט אַ שריפטליכע ערקלערונג, לויט וועלכער אַלע זיינע חובות געהען איבּער אין׳ם רשות פון דער געריכטס־

מאַכט און די לעצטע איז מחויב, זיי פאַר איהם אויפצומאָהנען אין
אלע צייטען. די דאָזיגע נוצליכע תקנה, וואָס האָט זיך זעהר גוט
אָבגערופען אי אויף דער האַנדעלס-טעטיגקייט פון לאַנד, אי אויף
דעם זיטליכען צושטאַנד פון דער בעפעלקערונג, — האָט בעקומען
דעם גריכישען נאָמען פרוזבול (פראָזבאָל, איבערגעבען).

דעם צווייטען ראַנג נאָך הלל'ן האָט פערנומען א בעריהמטער
געלעהרנטער פון די איסיים מיט'ן נאָמען מנחם; דער לעצטער איז
אָבער נישט צופריעדען געוועזען פון הלל'ס נייע איינפיהרונגען, און ער
האָט זיך אָבגעזאָגט פון זיין פּאָסטען. דעם פּלאַץ האָט דאַן פערנו-
מען שמאי, א שטרענגער און האַרטער מענש, וואָס איז געווען
פּונקט דער היפך פון דעם מילדען און גוטהערציגען הלל. שמאי
האָט שטענדיג געזעהען פאַר זיך נישט דעם לעבעדיגען מענשען, נאָר
דעם געזעץ פון דער תורה, און אין דער צייט, ווען הלל האָט
געשטרעבט און געזוכט מיטלען, בעליעבט צו מאַכען די תורה
אויפ'ן פאָלק און צוצופּאַסען איהרע געזעצען צו די בעדינגונגען פון
לעבען, — האָט שמאי נישט צוגעלאָזען קיין שום פערלייכטערונגען
בנוגע צו די געבאָטען פון דער תורה, און זיינע אויסטייטשונגען אין
דער הלכה זענען כמעט אלע געווען דורכגעדרונגען מיט איין בע-
שטימטען לאָזונג: „מ'טאָר נישט". נישט די תורה איז געגעבען גע-
וואָרען דעם מענשען אויף צו רעגולירען די פאָרמען פון לעבען, נאָר
דאָס גאַנצע לעבען איז געשאַפען געוואָרען דערפאַר, אום דער מענש
זאָל קאָנען היטען די געבאָטען פון דער תורה; דאָס געזעץ דאַרף
זיך דעריבער מיט'ן מענשען און מיט זיינע לעבענס-בעדינגונגען נאָר-
נישט רעכנען — דער מענש מוז זיך אונטערגעבען, ווען אפילו די
פּשוט'ע נאַטירליכע מעגליכקייט איז געגען דעם.

די דאָזיגע אונגעוועהנליך-שטרענגע בעציהונג צו די געבאָטען
פון דער תורה האָט אַרויסגערופען אין פאָלק פערשיעדענע איראָנישע
מעשיות וועגען שמאי'ס פּריוואַט-לעבען. מ'האָט דערצעהלט, אַז שמאי
האָט געצוואונגען זיינעם א קליינעם יונגעל צו פאַסטען די בעשטימטע
תעניתים; אַז ווען ביי איהם איז געבוירען געוואָרען א אייניקעל, א
יונגעל, אום סוכות, האָט ער אַראָבגענומען דעם סופיט פון צימער,
וואו די קינפּעטאָרין איז געלעגען, און בעדעקט דעם חלל מיט סכך,
כדי דאָס נייגעבוירענע קינד זאָל ערפילען די פליכט פון זיצען אין
סוכה, און נאָך אַזעלכע מעשיות. אום צו אילוסטרירען דעם אונטער-

שיעד צווישען הלל'ס גוטסקייט און שמאי'ס האַרטקייט, האָט זיך אין פאָלק דערצעהלט, אַז דער זעלביגער געצענדיענער, וואָס איז שפּעטער געקומען צו הלל'ן מיט דעם בעריהמטען פאָרשלאָג (ער זאָל איהם איבערגעבען דעם וועזען פון דער תורה אין עטליכע ווערטער), איז געוועזען פריהער בײַ שמאי'ן און ער האָט איהם אַרויסגעטריבען.

ווי ס'ווייזט אויס, איז שמאי אין אַלגעמײנען געוועזען נעגען אָננעהמען גרים, און אין פאָלק האָט זיך נאָך דערצעהלט, אַז איינער איז געקומען צו שמאי'ן און געזאָגט: איך וויל אָננעהמען די תורה און היטען איהרע געזעצען, אָבער נאָר די געשריבענע (תורה שבכתב) און נישט די איבערגעגעבענע (תורה שבעל פה). פון דעם פאָרשלאָג האָט זיך דער שטרענגער יהודה'שער געזעצלעהרער אויך שאַרף אָבגעזאָגט, און הלל דאַגעגען האָט איהם אָנגענומען און צוגעצויגען דעם געצענדיענער צום יודענטום. נאָך דעם אַלעמען איז אָבער שמאי דאָך נישט געוועזען קײן פינסטערע, מענשענפײַנדליכע נאַטור; דאָס איז צו זעהען פון דעם מאמר אין די פרקי אבות: „שמאי זאָגט: מאַך דײַן תורה פאַר אַ קביעות (אַ שטענדיגע זאַך), רעד וועניג און טו אַ סך און נעהם אָן יעדען מענשען מיט אַ פרײַנדליכען פנים".

אָט די אַלע חלוקי דעות בנוגע צו פערשידענע עטישע און רעליגיעזע פראַגען זענען אָבער נישט אַזוי וויכטיג געוועזען, ווי די מײנונגס-פערשידענהייט, וואָס האָט זיך אַנטוויקעלט צווישען די צוויי גרויסע געזעץ-לעהרער איבער שאלות פון דעם אַלטעגליכען לעבען. די „מדות" אויף צו „דרשה'נען" די תורה (מדות שהתורה נדרשת בהן), וואָס הלל האָט אײַנגעפיהרט, האָבען געמוזט פיהרען צו נעגענזייטיגע טעאָרעטישע פשט'לעך און דרינגענישען, און אַזוי איז אויסגעקומען, אַז אײן פסוק אין דער תורה איז פון איינעם אויסגעטײַטשט געוואָרען אַזוי און פון דעם צווייטען פונקט פערקעהרט. אויף אַזאַ אופן האָבען זיך אויסגעבילדעט צוויי בעזונדערע ריכטונגען — און ווי ס'איז צו גלויבען אויך בעזונדערע ישיבות — אין דער יודישער געזעצלעהרע, פון וועלכע איינע האָט זיך גערופען אויף הלל'ס נאָמען (בית הלל), און די צווייטע — אויף שמאי'ס (בית שמאי). די ראָזיגע ביידע ריכטונגען האָבען זיך שטאַרק אונטערשיידט אויך אין זייער בעציהונג צו די פּאָליטישע געשעהענישען פון לאַנד; דער מילדער און פריעדליכער הלל פון בבל האָט זיך בכלל פערהאַלטען גאַנץ פּאַסיוו צו די מאַכטהאָבער און זײַן בעציהונג צו די געצענדיענער פון

דער ארומיגער וועלט איז אויך געווען א מילדע, א צוגעלאזענע. דאגעגען אבער איז דער יהודה'ער שמאי דורכגעדרונגען געווען מיט א הייסער, ביטערער שנאה צו די בעדריקער פון לאנד און צו אלע געצענדיענער, און אט די שנאה איז פון איהם איבערגעגאנגען אויך צו זיינע תלמידים און נאכפאלגער. די לעצטע זענען געשטאנען אין נאהנטע בעציהונגען מיט די „זעלאטען", וואס זענען אנגעפיהרט געווארען פון דעם פאנאטישען רוימערפיינד יהודה הגלילי; דערביי איז כאראקטעריסטיש דער פאקט, אז די נאכפאלגער פון דעם שטרענגען שמאי האבען מיט דער צייט בעקומען אויף זייער זייט די מעהרהייט פון דער פרושים-פארטיי, און זיי האבען געקענט דורכפיהרען אלע זייערע געזעצען און איינפיהרונגען.

אין יענער צייט האבען זיך שטארק פערגרעסערט די יהודה'שע קאלאניעס אויך אויסער די גרענעצען פון יהודה; יודען האבען זיך צושפרייט איבער אלע פראווינצען פון דער רוימישער מלוכה און בבבל האט זיך זיי דארט נישט שלעכט געלעבט. אין רוים גופא האבען געלעבט א סך יודען, וועלכע זענען פאר יוליוס צעזאר פערגלייכט געווארען אין אלע זייערע רעכטע מיט די איבריגע בירגער פון לאנד; שפעטער, אין די יאהרען פון אויגוסט צעזאר, איז די לאגע פון די רוימישע יהודה'ער געווען נאך פעסטער און זיי האבען שוין פארנעשטעלט מיט זיך א בעדייטענדע צאהל. ווען די דעפוטאציע פון יהודה איז געקומען צו אויגוסטען בעטען, ער זאל נישט בעשטעטיגען הורדוס'עס צוואה און איבערלאזען יהודה אונטער דער דירעקטער הערשאפט פון רוים, — האבען זיך גאנצע אכט טויזענד רוימישע יהודה'ער משתדל געווען דערפאר, און געשטיצט די שלוחים פון דער אומה אין זייער ארבייט. פאר טיבעריוס'ען האבען די רוימישע יהודה'ער דאס ערשטע מאל אנגעהויבען פיהלען דעם טעם פון רעליגיעזע פערפאלגונגען: צוליעב דעם צופאל מיט דער אריסטאקראטישער פרוי (פולוויא), וואס האט זיך מגייר געווען, האט טיבעריום בעפעהלען ארויסצוטרייבען אלע יהודה'ער פון גאנץ איטאליען, אויב זיי וועלן זיך נישט אבזאגען פון זייער אמונה; די דאזיגע רדיפות האבען זיך אבער נישט לאנג געצויגען, און אין זיינע לעצטע יאהרען איז דער זעלביגער הערשער אויך געווארען בעסער געניגט צו די יהודה'ער און זייער אמונה.

נישט ערגער האט זיך פאר דער צייט געלעבט אויך די יודען אין מצרים. נאך דער מפלה פון דער בעריהמטער קלעאפאטרא, ווען

מצרים איז אויך אַרונטערגעפאַלען אונטער דער רוימישער הערשאַפט, האָבען די דאָרטיגע יהודה'ער בעקומען די אַלע רעכט, וואָס זיי האָבען געהאַט פריהער. דער רוימישער זיעגער, אָקטאַוויאַן, האָט זיך זאָגאַר אַרויסגעוויזען צו זיי בעזונדער פריינדליך, און אויף זיין בעפעהל איז דער נשיא (אַראַבאַרך) פון די יהודה'ער אין מצרים בעשטימט געוואָרען פאַר א ממונה איבער די שטייער־קאַמערן פון עטליכע האַפענס. די דאָזיגע גוטע לאַגע פון די יודען אין מצרים האָט זיך געצויגען ביז א געוויסער צייט נאָך הורדוס'עס טויט, און זייער קולטור (די יודיש־העלענישע) האָט זיך דערווייל כסדר ענטוויקעלט.

אין די אַנדערע לענדער האָט זיך דאַן בעמערקט די זעלביגע אייגענאַרטיגע ערשיינונג: די אייגענע יהודה'ער, וואָס בײַ זיך אין דערהיים האָבען זיי געקעמפט געגען דער רוימישער מאַכט און נישט געוואָלט אַרויסווייזען געגען איהר קיין שום צייכען פון אונטערטעניגקייט, — די זעלבינע האָבען אין די רוימישע פראָווינצען א ו י ס ע ר יהודה פאָרגעשטעלט מיט זיך גאָר, פערקעהרט, דעם לאָיאַלסטען (אונטערטעניגסטען) עלעמענט אין דער בעציהונג צו די אָרטיגע סיריש־גריכישע בעפעלקערונגען, און די רוימישע מאַכט האָט זיי דערפאַר געשענקט בעזונדערע זכיות און פריווילעגיעס. אזא פאַל איז פאָרגעקומען אין סיריען און קליין אַזיען; יודען האָבען דאָרט געלעבט גאַנץ אָבגעזונדערט פון דער אַרומיגער געצענדיענערישער בעפעלקערונג און האָבען געהיט די אייגענע געזעצען און מנהגים. די דאָזיגע אָבגעזונדערטקייט האָט אַרויסגערופען א שטאַרקען פערדרוס בײַ די אָרטיגע העלענישע אָדער העלעניזירטע פאָלקס־מאַסען, און די שטאָדט־פערוואַלטונגען האָבען זיך גאַנץ אָפט געפרובט בעגרענעצען די יודישע רעכט; די יודען האָבען זיך דאַן געווענדעט צו זייער בעשיצערין, דער רוימישער מאַכט, און די לעצטע האָט אַרויסגעגעבען בעפעהלען, וואָס האָבען ענטהאַלטען אין זיך בעזונדערע זכיות פאַר דער יודישער בעפעלקערונג. אין איינעם אזא בעפעהל זאָגט זיך:

„יוליוס גאַי, דער רוימישער פּרעטאָר און קאָנסול, שיקט זיין גרוס די הויפטלײַט, דעם ראַט און דעם פאָלק פון (דער אינזעל) פּ אַ ר אָ ס. אין דער אָנוועזענהייט פון אייערע שלוחים האָבען זיך צו מיר געמאָלדען דעפּוטאַטען פון די ד ע ל אָ ס'ע ר י ה ו ד ה'ע ר און עטליכע פון די יהודה'עאישע פערשיקטע און ערקלערט, אַז איהר שטערט זיי, דורך פערשידענע פערפליכטונגען און פעראָרדנונגען,

אבצוהיטען זייערע אייגענע מנהגים, צו זאמלען געלד פאר זייערע פערזענליכע און רעליגיעזע בעדערפעניסען, — וועהרענד אפילו אין רוים גופא איז זיי דאס אויך נישט פערוועהרט. אין זיין בעפעהל וועגען פערבאטען אין שטאדט יעדען מין פערזאמלונג, האט אונזער פרעטאר און קאנסול גאי צעזאר ארויסגענומען נאר די יהודה'ער פון דעם אלגעמיינעם כלל און האט זיי ערלויבט צו זאמלען געלד און אויך זיך אליין צונויפצוקומען אויף זייערע בעראטונגען. דאס זעלבע בעפעהל איך אויך, און פערבאטענדיג אלע מיני פערזאמלונגען און צוזאמענקומעניסען, ערלויב איך אויסשליסליך נאר די יהודה'ער זיך צונויפצוקומען און אבצוהאלטען זייערע בעראטונגען, לויט די איינפיהרונגען און געזעצען פון זייער גלויבען. איהר דארפט דעריבער אבשאפען די אלע פערארדנונגען, וואס איהר האט ארויסגעגעבען געגען אונזערע פריינד און גענאסען, צוליעב דעם אויסגעצייכענטען און לויבווירדיגען פערהאלטען זיך פון די יהודה'ער".

אזעלכע „פריי-בריעף" זענען מיט דער צייט ארויסגעגעבען געוואָרען א גאנצער רייהע יהודה'עאישע קאלאניעס אין פערשיעדענע קליין-אזיאטישע שטעדט. און די „בריעף" האט די רוימישע מאכט גאראנטירט די יהודה'ער דאס רעכט, צו לעבען לויט זייערע אייגענע געזעצען און מנהגים, עפענטליך אבצוהאלטען זייערע גאטעסדיענסטען, צו בויען שוהלען, צו היטען זייערע שבתים און יום-טובים און זיך צונויפצוקומען אין יעדער צייט אהן א שום שטערונג. אין געוויסע ערטער איז שוין דאן אויך דערוועקט געוואָרען די פראגע וועגען דער בעטייליגונג פון יהודה'ער אין'ם רוימישען מיליטער-דיענסט, ווייל די יהודה'עאישע סאלדאטען האבען דאך נישט געקאנט ערפילען זייערע מיליטערישע חובות אום שבת און עסען די טרפה מאכלים פון דער ארמעע; עס האבען זיך דעריבער געפונען עטליכע שטעדט אין קליין אזיען, וואו די יודען זענען אינגאנצען בעפרייט געוואָרען פון מיליטער-דיענסט.

צוליעב דעם, וואס געוויסע פראווינציעלע בעאמטע האבען געפרובט שטערן די יהודה'ער פון די ארומיגע לענדער צו שטעהן אין אזא לעבעדיגען פערקעהר מיט דער הויפט-שטאדט פון יהודה און צו שיקען גרויסע סומעס געלד פאר דעם דארטיגען בית-המקדש, — האבען די יהודה'עאישע קאלאניעס אויסגעפועלט ביי דער צענטראלער מאכט, זי זאל זיי גאראנטירען אויך די פרייהייט. דער ערשטער, וואס האט ארויסגעגעבען א בעפעהל וועגען דעם, איז געוועזען יוליוס צעזאר, און

נאך איהם איז געקומען אויגוסט און האט די דאזיגע גאראנטיע נאכמעהר בעפעסטיגט . ער האט ארויסגעגעבען וועגען דער פראגע עטליכע ספעציעלע עדיקטען (בעפעהלען) , פון וועלכע מיר ברענגען דא איין כאראקטעריסטישען מוסטער :

„צעזאר אויגוסט , דער העכסטער גייסטליכער , וואס בעזיצט די מאכט פון א פאלקס=טריבון , ערקלערט . אזוי ווי די יהודה׳עאישע אומה האט זיך ארויסגעוויזען נישט בלויז פון איצט , נאר אויך פון די פערגאנגענע צייטען (און בעזונדער פון די יאהרען , ווען עס האט געהערשט מיין פאטער , דער אימפעראטאר צעזאר און הורקנוס איז געווען דער כהן=גדול) פאר זעהר איבערגעגעבען דעם רוימישען פאלק , האב איך מיט מיינע געשוואוירענע יועצים , לויט דעם בעשלוס פונ׳ם רוימישען פאלק , בעשלאסען , אז די יהודה׳עער זאלען האבען דאס פולע רעכט , צו לעבען אונגעשטערט לויט זייערע געזעצען , ווי דאס איז געווען פאר דעם כהן=גדול פון אלערהעכסטען גאט , הורקנוס ; אז די הייליגע געלדער זאלען זיין אונבערירבאר : זיי זאלען כסדר בעזארגט ווערען קיין ירושלים און איבערגעגעבען ווערן אין די הענד פון די דארטיגע גבאים ; אז די יהודה׳עער זאלען נישט גערופען ווערען צו קיין גערייכטס=זיצונג נישט שבת און אויך נישט ערב=שבת פון ניין דעם זייגער . ווער עס וועט האבען אויף זיך דעם חשד , אז ער האט ארויסגעגנב׳עט הייליגע ספרים אדער הייליג געלד פון א יהודה׳עאישער שוהל אדער פון א יהודה׳עאישען פערזאמלונגס=זאל , יענער וועט אנגעקלאגט ווערן פאר גאט׳ס=לעסטערונג און זיין פערמעגען וועט קאנפיסקירט ווערן פאר דעם רוימישען אוצר המלוכה“ .

א בעזונדער פלאץ האט פערנומען די יהודה׳עאישע קאלאניע אין בבל , וואס איז געלעגען אינגאנצען אויסער דער ספערע פון דער רוימישער מאכט . דאס לאנד האט זיך געפונען אונטער דער הערשאפט פון די פארטאנער , און יודען האבען דא געלעבט אין א גרויסער צאהל נאך פון די צייטען פון דער פערסישער דינאסטיע . דא האט געלעבט עטליכע יאהר אלס געפאנגענער דער חשמונאי׳שער קעניג און כהן=גדול הורקנוס II און די יהודה׳עער האבען איהם אבגעגעבען גרויס כבוד ; א געבוירענער פון בבל איז געווען אויך דער כהן=גדול , וואס הורדוס האט געהאט בעשטימט גלייך נאך זיין ארויפטרעטען אויף דעם טראן פון יהודה , מיט׳ן נאמען חננאל , און ווען הורקנוס II האט זיך אומגעקעהרט קיין ירושלים , איז מיט איהם , ווי ס׳איז צו גלויבען , מיטגע-

גאַנגען פון בבל אויך דער בעריהמטער געזעץ-לעהרער הלל, וואָס האָט געגעבען אַ נײַע ריכטונג דער גאַנצער ענטוויקלונג פון יודענטום. אין בבל האָבען יודען געלעבט ווײַט פון די גרעסערע קולטור-צענטערן, און אַ דאַנק דעם האָט זיך בײַ זײ דערהאַלטען די נאַציאָנאַלע גײַסטיגע פיזיאָנאָמיע אין איהר גאַנצער רײנקײט, ד. ה. אָהן אַ שום אײַנפלוס פון די פרעמדע אידעען און בעגריפען.

אַזוי האָבען די יהודה'עער אויסער יהודה זיך אײַנגעאָרדענט זײַער לעבען צווישען די פעלקער פון דער גריכיש-רוימישער וועלט. די לעצטע האָבען יודען נישט ליעב געהאַט צוליעב פערשידענע טעמים: ערשטענס, האָבען די יודישע קאָלאָניעס פאָרגעשטעלט מיט זיך אָבגעשלאָסענע קוואַרטאַלען, וואו די בעפעלקערונג האָט געלעבט לויט בעזונדערע זיטען און מנהגים און מיט אַזעלכע בעגריפען פון גאָט, מענש און וועלט, וועלכע זענען אינגאַנצען אַנדערש געווען פון די אָנגענומענע, אײַנגעפעסטיגטע, געצענדיענערישע; צווײטענס, האָבען יודען קאָנקורירט מיט זײערע שכנים אויף די געביעטען פון האַנדעל און קולטור און כמעט שטענדיג פערנומען דאָרטין אַ העכערן פלאַץ, אַזוי אַז זײ האָבען אין אַ געוויסער מאָס געקענט שפּיעלען די דאָמינירענדע, טאָן-געבענדע ראָליע; און דריטענס, האָבען זיך די יודען אַרויסגעוויזען פאַר פריעדליכע און דאַנקבאַרע אונטערטאַנען פון דער בעשיצענדער רוימישער מאַכט, וועהרענד די העכערע קלאַסען פון די אײַנגעבוירענע פעלקער האָבען געטראָגען אַ טיעפע שנאה אין האַרצען צו די בעזיעגער און בעדריקער.

פון דעם דאָזיגען אַנטאַגאָניזם האָבען יודען אַ סך מאָל שטאַרק געליטען, און דאָס האָט אין זײ נאָכמעהר פערשטאַרקט די איבערצײַגונג פון דער זעלבסטשטענדיגער פּאָליטיק, בײַ וועלכער זײ דאַרפען זיך האַלטען. דאָ אין גלות, אין פרעמדע לענדער און צווישען פרעמדע פעלקער, זענען מיר צו-שוואַך, אום זיך דערהאַלטען אַלס אַ גאַנצער פּאָליטישער אָרגאַניזם, מיט אַ געוויסער פּאָליטישער קראַפט; מיר דאַרפען דעריבער קודם כל היטען די אַלע גײַסטיגע פעדים, וואָס בינדען אונז צונויף, און לעבען וואָס מעהר אָבגעזונדערט, וואָס מעהר אָבגעשלאָסען פון דער אַרומיגער וועלט, אום נישט פערשלונגען צו ווערן. און שטיצען דאַרפען מיר זיך אויף דער פאַקטישער הערשענדער מאַכט: איז רוים די הערשערין, וועלן מיר איהר אַרויסווײַזען אַלע סימנים פון אונטערטעניגקײט, אַבי זי זאָל אונז לאָזען דאָס רעכט, זיך אַלײן אײַנ…

צואָרדנען אונזוערע אינוועניגסטע, גייסטיגע אַנגעלעגענהייטען — דאָס איז געווען דער אונבעוואוסטזיניגער אינהאַלט פון דעם קאַמפף פאַר׳ן קיום פון דער אומה, וואָס עס האָבען געפיהרט — אין איין און דער זעלבינער ריכטונג — כמעט אַלע אָבגעריסענע טיילען פונ׳ם פאָלקס־צענטר. דער נאַציאָנאַלער ערהאַלטונגס־אינסטינקט האָט איבער די דאָזיגע טיילען פון פאָלק אַזוי ווי אויסגעפרובט די מעטאָדע פון אויסער־ליכער אונטערטעניגקייט און אינערליכער פרייהייט, — די מעטאָדע, וואָס איז שפּעטער געוואָרען דאָס אייגענטימליכע פון דעם גאַנצען יודישען פאָלק.

פאָרלויפיג האָבען אָבער די יודישע קאָלאָניעס אין דער אַרומי־גער וועלט געהאַט נאָך איין פונקט, וואָס האָט אַ סך מיטגעווירקט אויף צו דערהאַלטען דעם נאַציאָנאַלען געפיהל ביי די דערווייטערטע פאָלקס־טיילען: עס האָט נאָך עקסיסטירט דער פּאָליטישער און גייס־טיגער צענטר פון דער אומה, און אויסער די נדבות פאַר׳ן בית המקדש, פלעגען מויזענדער עולי רגל פון די ווייטסטע לענדער קומען אויף יעדען יום־טוב קיין ירושלים, „זיך זעהען מיט גאָט“ און זיך צוריק פערבינדען מיט׳ן פאָלק.

פינפטעס קאַפּיטעל.

די ענטשטעהונג פון קריסטענטום.

דאָס איז געווען אין די צייטען פון פּאָנטיוס פּילאַטוס. יהודה האָט געקרעכצט אונטער דעם שווערען יאָך פון דער פירטער פרעמדער מאַכט (אשור־בבל, פרס, סיריען און רוים), און האָט איבערגעטראָגען פערשידענע רעפּרעסיעס, גזירות און שווערע בעליידיגונגען. נישט אין גלות—דאָס פאָלק האָט זיך דערווייל נאָך געפונען אויף זיין אייגענער ערד; צו־שטאַרק איז אָבער די פרעמדע מאַכט געווען און צו פיעל האָט זי זיך ערלויבט אריינצורייסען אין די הייליגסטע בעהעלטענישען פון דער פאָלק'ס נשמה. האָט די בעליידיגטע און דערשלאָגענע אומה טיעף אינערליך געפיהלט, אז זי לעבט איבער דעם מיטען פון סוף? האָט זי איצט בעגריפען דעם כאַראַקטער פון דער רוימישער פּאָליטיק און פערשטאַנען, אז יהודה האָט שוין נישט מעהר צו האָפען אויף אַ זעלבסטשטענדיגען מלוכה־לעבען? — אויב נישט די גאַנצע אומה, האָט עס אַ בעדייטענדער טייל פון איהר זיכער געפיהלט; און דאָס דאָזיגע בעוואוסטזיין פון דער אייגענער שוואַכקייט און הילפלאָזיגקייט וואָלט ווירקליך געפיהרט דעם פאָלק אויף דעם וועג פון אונטערגאַנג און פערניכטונג, ווען די יהודה'ער וואָלטען נישט זיין אַ פאָלק פון גייסט, אַ פאָלק פון גלויבען.

אונזער פּיין ציהט זיך שוין הונדערטער יאָהרען; אין דעם משך

פון א גאנצער רייהע דורות און תקופות ווערן מיר כסדר געפלאגט און געדריקט דא פון דער און דא פון דער צווייטער געצענדריגערישער, ווילדער מאכט: אונזערע בעסטע קינדער ווערן געפייניגט און אומגעבראכט; ווילען מיר היטען די געבאטען פון אונזער תורה מוזען מיר דערפאר מיט אונזער בלוט בעצאהלען; די עזרות פון בית המקדש זענען שוין נישט איין מאל פול געוועזען מיט הויפענ'ס קעפ פון מענשען-קרבנות, — מיט הויפענס קעפ פון יודען-מערטירער, וואס האבען זיך ארויפגעווארפען אויף די שפיצען פון זייערע אייגענע שווערדען מיט גאט'ס נאמען אויף די ליפען; איז נאך וועניג געוועזען דאס אלץ, האבען מיר איצט דערשפירט אויף זיך די דריקענדע צוואנג פון דעם אייזערנעם רוימישען יאך. מיט וואס-זשע, פרעגט זיך, וועט זיך דאס סוף כל סוף ענדיגען? וואו איז דער פונקט, ביי וועלכען אט די אלע צרות וועלן אויפהערן און ס'וועט זיך אנהויבען א צייט פון מנוחה און פריעדען? — אזוי האבען ביטער געטענה'ט די פערצווייפעלטע זיהן פון דער בעליידיגטער אומה; דער נאציאנאלער ערהאלטונגס-אינסטינקט האט שוין אבער פון פריהער געהאט אנגעגרייט אויף דעם א קלארע און בעשטימטע תשובה: וואס טרויעריגער און פינסטערער עס ווערט אונזער לעבען אויף ד ר ' ע ר ד, אלץ העכער און העכער דארפען מיר אויפהויבען דעם קאפ צום ה י מ ע ל; וואס שרעקליכער און דריקענדער עס ווערט די מאכט פון די מ ע נ ש ל י כ ע הערשער, אלץ הארציגער און שטארקער דארפען מיר זיך איבערגעבען אין די הענד פון דער ג ע ט ל י כ ע ר מאכט, און וואס ערגער און פלאגענדער עס איז אונזער לאגע אין דער ג ע ג ע נ וו א ר ט, אלץ ליכטיגער און גליקליכער וועט שיינען אונזער שטערן אין דער צ ו ק ו נ פ ט. דער מעכטיגער רעליגיעזער געפיהל פון פאלק האט פון אייביג-אן פאראויסגעשפירט יעדען קריזיס אינ'ם פאלקס-לעבען און זיך צוגעפאסט צו איהם, און איצט, פאר דער נאהנטער געפאהר, האט ער ערגרייכט די העכסטע מדרגה פון זיין בעצווינגונגס-קראפט, פון זיין אינערליכער ווירקונג; די גאנצע אומה איז ווי בעהערשט געווארען פון איין שטארקער רעליגיעזער בעגייסטערונג, וואס האט פון איין זייט געמילדערט די ליידען פון יעדען איינצעלנעם, צוזאגענדיג איהם א ניי לעבען נאכ'ן טויט, און פון דער צווייטער זייט — געגעהרט די פאנטאזיע פונ'ם כ ל ל, פון פ א ל ק, מיט

די שענסטע האפנונגען אויף דער נאהנטער צוקונפט. די התלהבות'דיגע אמונה אין דער געטליכער השגחה האט ארויסגערופען אין זכרון פון פאלק די אלטע הבטחה פון א גאט-געזאלבטען, פון א מ ש י ח, און ווי די נביאים אמאל, אזוי האבען די איצטיגע גייסטיגע פאלקס-פיהרער אויך ענטוויקעלט כסדר דעם פאלגענדען געדאנק: דאס פאלק אליין האט פאר זיך נאר איין איינציגע אויפגאבע: עס דארף זיך רעלטפארטיגען פאר גאט, היטען די געבאטען פון דער תורה און דינען אלס מוסטער פון גייסטיגער ריינקייט און מענשליכער הייליגקייט פאר אלע פעלקער פון דער וועלט; די פרייהייט פון לאנד, דער וואוילשטאנד פון פאלק און די אלע איבריגע ערדישע און וועלטליכע גוטסקייטען — דאס וועט שוין קומען ד ע ר נ א ך, אלס בעלוינונג פון גאט דעם בעשיצער. ער וועט ארויסשיקען זיין געזאלבטען פון ד ו ד'ס הויזגעזינד (משיח בן דוד) און דער לעצטער וועט ברענגען מיט זיך גליק, ליכטיגקייט און איביגען שלום צווישען אלע אומות.

די דאזיגע אבסטראקטע פארשטעלונג פון דעם קומענדיגען משיח האט אבער די ברייטערע מאסען פון פאלק נישט בעפרידיגט. ביי די ממשות'דיגע רעפרעסיעס און בעליידיגונגען, וואס דאס פאלק האט איבערגעטראגען אויף יעדען טריט פון דער שטרענגער רוימישער פראקוראטור, האט זיין פאנטאזיע פון דעם געטליכען אויסלייזער אויך געמוזט זיין ממשות'דיג-געגני און בעשטימט. דער בעליידיגטער און דערשלאגענער האט געמוזט האבען פאר זיך א קלאר בילד פון זיין בעפרייער און העלפער: ווי ער וועט קומען און וואס'רע גליקען ער וועט מיט זיך ברענגען, — און דא זענען זיך די מיינונגען פון די פערשידענע פארטייען פונאנדערגעגאנגען.

די נאציאנאלע פ ר ו ש י ם האבען אין דעם ערווארטעטען משיח קודם כל געזעהען א נ א צ י א נ א ל ע ן אויסלייזער. די אלע גוטע און שלעכטע צייטען, וואס יהודה האט איבערגעלעבט, זינט דאס פאלק האט זיך צוריק אומגעקעהרט אהין פונ'ם גלות בבל, זענען נישט מעהר ווי א פארבריייטונג צו יענער גליקליכער צוקונפט, ווען עס וועט זיך בעוויזען משיח'ס אנזאגער (מבשר), א ל י ה ו ה נ ב י א. אין יענער צייט וועלן אלע צווייהטע און צושפרייטע קינדער פון דער יודישער אומה זיך אומקעהרען אינ'ם הייליגען לאנד, בעלאדען מיט רייכע מתנות פון די פעלקער, צווישען וועלכע זיי האבען געוואוינט; און

נישט נאָר די לעבעדיגע — אויך די טויטע וועלן לעבעדיג ווערן (תחית המתים): עס וועט זיך אָנהויבען אַ מין נייעס לעבען אונטער אַ נייעם הימעל און אויף אַ נייער ערד.

צו דעם בילד פון די קומענדיגע „משיח'ס צייטען" (ימות המשיח) זענען מיט דער צייט צוגעגעבען געוואָרען נאָך אַ גרופּע ליכטיגע שטריכען. די האָפנונגען פון כלל האָבען זיך צוזאַמענגעגאָסען מיט די האָפנונגען און פערלאַנגען פון'ם יחיד, און די פאָרשטעלונג פון דעם געטליכען אויסלייזער איז פון דור צו דור רייכער געוואָרען מיט פערשידענע ערדישע גליקען, הימלישע וואונדער און איבערנאַטירליכע שעהנקייטען. די דאָזיגע ערוואַרטעטע ליכטיגע צוקונפט האָט געפאָדערט אַ בעשטימטע בעציהונג צו זיך שוין איצט, אין דער געגענוואַרט, און דאָ זענען זיך די מיינונגען ווידער פונאַנדערגעגאַנגען. די אַקטיווע קנאים, די נאָכפאָלגער פון דעם בעריהמטען יהודה הגלילי, האָבען געדרונגען: אמת טאַקי משיח וועט קומען און וועט זיך נוקם זיין אָן די בעדריקער פון יהודה, און וועט צוריק אויפשטעלען די יהודה'שע גרויסקייט, אַזוי ווי אין די גאָלדענע צייטען פון דוד און שלמה. דערווייל אָבער הערשען די געצענדיענער איבערן לאַנד און גאָט'ס נאָמען ווערט פערשוועכט, דאַרף מען זיך מוסר נפש זיין און קעמפּפען געגען זיי און אַרויסרייסען פון זייערע הענד איין פּאָזיציע נאָך דער אַנדערער; די מעהר פּאַסיווע נאָכפאָלגער פון דעם שטרענג-פרומען שמאי האָבען נאָכמעהר איינגעפּרעסט און פערהייליגט דאָס אַלטעגליכע לעבען פון פאָלק און כסדר צוגעגעבען נייע דינים, נייע גזירות און נייע חומרות; און די פריעדליכע תלמידים פון דעם גרויסען הלל האָבען געזאָרגט דערפאַר, אַז אָט די אָנגעהויפטע דינים און פערפליכטונגען פון דעם וואָכענדיגען לעבען זאָלען נישט פערטעמפּען די מענשליכע געפיהלען פון פאָלק, אַז די יהודה'שע אומה זאָל ווערן די טרעגערין פון גייסטיגער ריינקייט און געלייטערטער מענשליכקייט פאַר אַלע אומות, און די יהודה'שע תורה זאָל זיך וואָס מעהר פערשפּרייטען אין פאָלק און אין דער אַרומיגער וועלט.

גאַנץ אַנדערש אָבער האָבען זיך פאָרגעשטעלט די ערשיינונג פון דעם קומענדיגען משיח — די אַסקעטישע איסיים. די דאָזיגע מיסטישע הימעל-מענשען, וועלכע האָבען זיך די גאַנצע צייט געפונען אויסער'ן לעבען פון לאַנד, אויסער אַלע פאָלקס-בעוועגונגען און איבערקערע-

רעגישען און בכלל אויסער יעדער פארם פון מלוכה און געזעלשאפט, האבען ביסליכווייז פערלוירען אינגאנצען דעם געפיהל פון נאציאנאלער איינינקייט. זארגען פאר'ן קיום פון דער אומה, קעמפפען פאר דער אדער יענער פארם פונ'ם סדר המלוכה, היטען די גאנצקייט פון דער נאציאן, אלס עטוואס בעזונדערעס, אבגעשלאסענעס — דאס אלץ האט געמוזט ארויסרופען נאר א טיעפען בטול ביי די היילינע נזירים פון די פערוואָרפענע הויהלען און מדבריות. דאס קליינליכע ערדישע לעבען האט געשאפען די בעגריפען: לאנד, מלוכה און פאלק; פאר גאט עקסיסטירט אבער אין דער אמת'ען נאר דער יחיד, דער איינצעלנער מענש, און ער דארף זיך אויפהויבען איבער דער ערד און איבער אלע איהרע הבל־הבלים'דיגע ערשיינונגען און אינטערעסען. דער מענש דארף „לעבען אין גאט”; זיין העכסטער אידעאל דארף זיין, ארצובערענגען אויף דר'ערד די „מלוכה פון הימעל” (מלכות השמים) און פערגעסט ער איין ווייל אן גאט און אן דעם העכערן זין פון זיין עקסיסטענץ, מאכט ער דאס לעבען קליין, וואכעדיג, ערדיש. די גאנצע טויזענד־יעהריגע פערגאנגענהייט פון דער יודישער אומה איז דעריבער נישט מעהר, ווי איין לאנגע קייט פון זינד און פערברעכען: אין דעם משך פון די אלע הונדערטער דורות האבען די מיליאנען יחידים פון פאלק כסדר געטראכט וועגען אזעלכע ערדישע זאכען, ווי לאנד און מלוכה. פאר די זינד פייניגט גאט זיינע אויסדערוועהלטע קינדער, און דער צושטאנד קאן שוין לענגער נישט דויערן; עס מוז פארקומען א גרויסע איבערקעהרעניש, די מלכות־השמים מוז זיך דערנעהנטערן, און צו דעם צוועק שיקט גאט זיין געזאלבטען, משיח'ן. אזוי האבען די איסיים אויסגעטייטשט דעם שענעם חלום פון דער אומה און געמאכט פון איהם א מיסטישען סימבאל פאר אלע אומות, פאר אלע מענשען פון דער ערד.

און דער דאזיגער סימבאל האט באלד אנגענומען א ממשות'דיגע, קערפערליכע געשטאלט. עס האט זיך בעוויזען א אנזאגער פון דעם ערווארטעטען משיח, און די שוואכע שטים, וואס ער האט אויפגעהויבען אין די מדבריות פון גליל, האט זיך צוטראגען ווייט איבער לענדער און ימים. דאס איז געוועזען איינער פון די איסיים מיט'ן נאמען יוחנן, וואס האט שפעטער בעקומען דעם ביינאמען המטבל (דער טויפער) צוליעב דעם, וואס ער האט אלע זינדיגע געהייסען זיך

טובל'ען אין ירדן . געלעבט האט ער לויט די זיטען און מנהגים פון אלע איסיים ; ער האט זיך געשפייזט מיט קרייטעכצער און ווילדען האניג , און איז געווען אנגעקליידט אין א קעמעל-פעל מיט א לעדערנעם גארטעל — ווי דער אמאליגער אליהו הנביא . זיין שטענדיגער ארט איז געווען אין די מדבריות ארום דעם טויטען ים , וואו עס האט זיך אויפגעהאלטען דער גאנצער ארדען פון די איסיים, און פון דארטין האט ער זיך אוועקגעלאזען אין די שטעדט און דערפער פון גליל און פערעא . דא האט ער גערופען דעם פאלק צו תשובה און חרטה , און געהייסען אלעמען , זיך רייניגען אין ירדן , אבוואשען פון זיך די זינד און זיין גרייט צו דעם גרויסען טאג : — „טוט תשובה , ווארום עס דערנעהנטערט זיך די מלוכה פון הימעל !“

דאס פאלק , וואס איז אהן דעם אויך דורכגעדרונגען געווען מיט א רעליגיעזער שטימונג און האט געווארט אויף א צייכען פון הימעל , האט זיך אויפמערקזאם צוגעהערט צו די שטראף-רייד פון דעם היילינגען נזיר . פון דער גאנצער סביבה ארום ירדן און אויך פון יהודה זענען געקומען מחנות פאלקס-מענשען צו דעם היילינגען יוחנן , זיך מתודה זיין פאר איהם און לאזען זיך פון איהם אבטובל'ען אין ירדן . אויף דער פראגע פון די צוהערער : וואס זאלען מיר טאן , אום אויסצומיידען גאט'ס שטראף ? — האט דער בעגייסטערטער משיח-אנזאגער געענטפערט : טיילט זיך אין אלץ מיט'ן ארימאן , טוט נישט קיין אונרעכט און בעליידיגט נישט קיינעם . די אלע , וואס זענען צוגעשטאנען צו איהם , האבען זיך דעריבער נישט אויסגעצייכענט מיט קיין זאך געגען די געוועהנליכע איסיים , און די פיהרער פון דער הערשענדער פאלקס-פארטיי , די פרושים , האבען נישט געזעהען קיין געפאהר אין דעם , וואס גרויסע מאסען פון פאלק זענען צוגעשטאנען צו דעם ארדען פון די היילינגע אסקעטען . די צוציהונגס-קראפט פון יוחנן'ס נביאות און שטראף-רייד איז אבער וואס ווייטער אלץ שטארקער געווארען ; פון אלע עקען לאנד האבען אנגעהויבען קומען מאסען יהודה'ער קיין גליל , כדי צו הערען גאט'ס ווארט , און די גאנצע זאך האט ענדליך ארויפגעצויגען אויף זיך די שנאה פון דער אדמיניסטראציע . אין גליל האט דעמאלט געהערשט הורדוס'עס זוהן , דער טעטרארך הורדוס-אנטיפא , וועלכער איז גאנץ ווייט געווען פון דעם איסיי'שען אסקעטיזם און האט נאך דערצו זיך אונגעזעצליך פערבונדען מיט דער שענער הורדיה , די פרוי פון זיין ברודער הורדוס. דער בעגייסטערטער מוכיח האט דעם זינדיגען הערשער

ניִשט געשוינט, און די פערזאַמעלטע פאָלקס־מאַסען האָבען ניִשט אײן מאָל געהערט פון איהם, וואָס׳רע שענדליכע מעשים עס טוען זיך אָב אין די אפּאַרטאַמענטען פון דעם פירשטליכען פּאַלאַץ און וואָס׳רע גרױזאַמע שטראָף עס ערוואַרט די דאָזיגע „פערשכור׳טע פון וויין און פון זנות״. דער טעטראַרך האָט דעריבער באַפעהלען, מ׳זאָל אויפזוכען דעם נביא און איהם אַרײַנזעצען אין געפענגניש. צי יוחנן איז דאָרט לאַנג געזעסען און צי ער האָט דערלעבט צו זעהען נאָך מיט זיינע אויגען דעם ערוואַרטעטען „משיח״ — דאָס איז ניִשט באַוואוסט; זיכער איז אָבער, אַז הורדוס האָט געלאָזען אויספיהרען איבער איהם אַ אַכזריות׳דיגע שטראָף.

די עוואַנגעלישע לעגענדע שילדערט זעהר ריהרענד די ענדע פון דעם הייליגען משיח־אַנזאָגער: אין פּאַלאַץ פון דעם גליל׳עאי׳שען טעטראַרך איז פאָרגעקומען אַ פּרעכטיגער באַל, אויף וועלכען עס זענען געווען פערזאַמעלט אַ סך אָנגעזעהענע, יהודה׳עאישע און ניִשט יהודה׳עאישע געסט; הורדוס־אַנטיפּאַ איז געווען פערשכורט פון שמחה, און האָט געבעטען דער יונגער פּרינצעסין סאָלעמעאַ, הורדיה׳ס טאָכטער פון איהר ערשטען מאַן, זי זאָל טאַנצען פאַר איהם. סאַלאָמעאַ האָט דאַן מיט אַ אומגעוועהנליכער גראַציע אויסגעפיהרט אַ רייהע שענע טענץ, און דער טעטראַרך איז אַזוי ענטציקט געוואָרען, אַז ער האָט זיך אַרויסגערופען צו ערפילען אַלץ, וואָס נאָר זי וועט בײַ איהם בעטען. אויף דעם האָט די פּרינצעסין געענטפערט, אַז זי בעט, מ׳זאָל איהר דערלאַנגען אויף אַ טאַץ... דעם קאָפּ פון יוחנן המטבל! דער הילדער פערלאַנג זאָל זיך האָבען גענומען דערפון, וואָס יוחנן פלעגט באַזונדער שטאַרק אָנפאַלען אויף איהר מוטער, הורדיה, און זי באַשולדיגען אין פערשידענע אויסגעלאַסענקייטען. און דער טעטראַרך האָט זיין צוזאָג ערפילט: אין אַ קורצער ווײַלע אַרום איז דער קאָפּ פון דעם געפאַנגענעם הייליגען געלעגען אויף אַ גאָלדענער טאַץ פאַר דער פערשכור׳טער טענצערין, און זי האָט עס צוגעטראָגען איהר מוטער — דעם קרבן פון זיין שאַרפער צונג.

נאָך דעם ווי יוחנן המטבל איז געפאַנגען געוואָרען, האָבען זיך פערשפּרייט איבערן לאַנד אַ גאַנצע רייהע פון זיינע תלמידים, וואָס האָבען פאָרטגעזעצט זיין אָנגעהויבענע אַרבייט; און אָט, פון די דאָזיגע תלמידים איז אויסגעוואַקסען איינער, מיט דעם נאָמען פון וועלכען עס איז פערבונדען די גאַנצע נייע ערא אין דער מענשליכער געשיכטע.

ישוע (אָבגעקירצט: ישו) אָדער יעזוס (די גריכישע פאָרם

פון דעם נאמען) פון נצרת, א שטעדטיל אין, גליל צו דרום=זייט פון
צפורה, איז געווען דער ערשטער זוהן פון א אונבעקאנטען בעל=
מלאכה מיט'ן נאמען יוסף און זיין פרוי מרים אדער מאריע, וואס
האט איהם, לויט דער לעגענדע, געבוירען, ווען זי איז נאך געווען
א כלה. די מוטער האט אויסער איהם געבוירען נאך פיער זיהן:
יעקב, יוסי, שמעון און יהודה, און עטליכע טעכטער; צי
ישו'ס עלטערען האבען ווירקליך אבגעשטאמט פון דוד המלך, ווי די
קריסטליכע לעגענדע גיט אן אלס א פאקט — דאס איז היסטאריש ניט
בעוויזען געווארען. פון ישו'ס יוגענד איז אויך גארניט בעוואוסט, און
וויל מען זיך מאכען א געוויסע פארשטעלונג פון זיינע קענטעניסען און
זיין בילדונג, מוז מען נעהמען דערביי פאר א מאסשטאב דעם קולטו=
רעלען צושטאנד פון זיין געבורטס=לאנד. די גליל'ער זענען געשטאנען
א סך ניעדריגער פון די יהודה'ער אין יודישע קענטעניסען; די לעצ=
טע האבען געהאט ביי זיך דעם בית המקדש און דעם צענטער פון דער
יודישער געזעצלעהרע, ווערענד אין גליל האט זיך, ביז'ן חרבן פון
בית שני, ניט געפונען קיין איינציגע אינסטיטוציע אויף צו פערשפריי=
טען די יודישע וויסענשאפט. די גליל'לעאישע בעפעלקערונג איז דערי=
בער געווען פראסטער, עם=הארצי'שער, און דערפאר אויך פינקטליכער
און שטרענגער בנוגע צום מקיים זיין די מינדעסטע געבאטען פון דער
תורה. פון זייערע געצענדיענערישע שכנים, די סיריער, האבען די
גליל'ער איבערגענומען א מאסע אבערגלויבעריען: זיי האבען געגלויבט
אין בייזע רוחות, דבוקים און אלערליי כשופים. זייער העבראאישער
דיאלעקט האט אויך געהאט אין זיך א מאסע אראמעאישע עלעמענטען,
און זיי האבען קיינמאל ניט געקענט אויסרעדען ריין די העבראאישע
ווערטער — פארוואס די יהודה'ער פלעגען הוזק מאכען פון זיי און קי=
קען אויף זיי מיט א געוויסען בטול. דאס שטעדטיל נצרת (נאזארעט)
אליין האט אויך ניט פארגעשטעלט מיט זיך קיין שום אויסנאהם: דאס
איז געווען א ארים שטעדטיל אין א ארימע געגענד, וואס איז געווען
ניט איבריג פרוכטבאר און ניט רייך אין נאטור=שענהייטען.

ווי ס'איז אלזא צו גלויבען האט זיך דער יונגער גליל'ער, ישו,
אויך ניט אויסגעצייכענט מיט קיין טיעפע קענטעניסען; דערפאר האט
ער אבער אין זיין פריהסטער יוגענד שוין געטראגען אין הארצען דעם
געפיהל פון זיטליכער ערנסטקייט און גאטס=פארכטיגער לעבענס=הייליג=
קייט. גאהנט אין גייסט צו דעם גרויסען מענשענפריינד, הלל, און

איננאַנצען דורכגעדרונגען מיט דעם מיסטישען עקסטאַז פון די איסיים, איז דער יונגער ישו געוועזען איינער פון די ערשטע, וואָס האָבען זיך אָבגערופען אויף דער אויפפאָדערונג פון יוחנן המטבל. דער טיעף פיהלענדער ישו ווערט נעהנטער בעקאַנט מיט די יסודות פון דער איסיי'שער לעבענס-לעהרע, און די לעצטע בעקומען ביי איהם דעם כאַראַקטער פון שטאַרקע איבערצייגונגען, וואָס ווערן אַרויסגעזאָגט אין אַ קאַטעגאָרישען טאָן. „גליקליך זענען די אָרימע, דען זיי געהערט די מלוכה פון הימעל“; „עס איז לייכטער, אַז אַ קעמעל זאָל דורכגעהן דורכ'ן שפּעלטיל פון אַ נאָדעל, איידער אַז אַ רייכער זאָל אַריינקומען אין הימעל“; „מ'קען נישט דינען צוויי הערען — גאָט און דעם מאַמאָן (געלד-גאָט)“. די איסיים זענען געווען שטרענגע געגנער פון יעדען מין שבועה, און ישו האָט געלעהרנט: „שווערט קיינמאָל נישט, נישט ביים הימעל, נישט ביי דער ערד און נישט ביי אייערע קעפּ, נאָר אייער יאָ זאָל זיין יאָ און אייער ניין זאָל זיין ניין“.

ווען יוחנן המטבל איז געפאַנגען געוואָרען פון הורדוס-אַנטיפּאַ, האָט ישו גענומען אויף זיך, פאָרטצוזעצען די אַרבייט פון דעם הייליגען נזיר. „טוט תשובה, דען עס איז נאָהענט די מלוכה פון הימעל!“ האָט איצט געשריגען צום פאָלק דער, וואָס האָט שפּעטער אַליין פערקערפּערט מיט זיך די דאָזיגע „מלוכה פון הימעל“ — משיח'ס צייטען. ישו האָט זיך אָבער נישט געוואָלט בעגנוגען מיט דער טעטיגקייט פון אַ מדבר-נביא, וואָס וואַרט, אַז די זינדיגע זאָלען צו איהם קומען; ער האָט אָנגעהויבען געהן צו די זינדיגע, און איז אַרויסגעטרעטען אין עטליכע גליל'אישע בתי-מדרשים מיט פייערדיגע דרשות, אין וועלכע ער האָט, ווי זיין רבי, גערופען צו תשובה און ריינינונג. נאָך אַ רייהע אַנדערע שטעדט, איז ער געקומען אויך אין זיין געבורטס-שטעדטיל נצרת און איהר סביבה; דאָ האָט ער אָבער קיין ערפאָלג נישט געהאַט: די היימישע בעפעלקערונג האָט חוזק געמאַכט פון דעם בעגייסטערטען הימעל-מענש, און איראָניש געפרעגט: „איז עס נישט דער זוהן פון אונזער סטאָליאַר יוסף?“ אַנדערע האָבען זאָגאַר געשריגען צו איהם: היי́ל דיך אַליין פריהער אוים, דערנאָך וועסט היילען אַנדערע.

דאַן האָט ישו בעשטימט, זיך צו דערווייטערן איננאַנצען פון די היימישע שטעדט, און איננאַנצען צו ווענדען זיין אַגיטאַציע אין דער זייט פון איין בעשטימטען קלאַס מענשען, וואָס נויטיגט זיך אַמטעהרסטען אין דער הילף פון גאָט'ס וואָרט. ישו האָט זיך אָבגעשטעלט אויף די

נידריגסטע שיכטען פון דער יהודה׳שער געזעלשאפט : אויפ׳ן פראָסטען המון , אויף די זינדיגע (עברינים) און פערשטויסענע , אויף די מוכס׳ניקעס און פראָסטיטוטקעס און אויף יענע אלע , וואס האָבען קיין צוטריט נישט געהאט נישט צו די בעגריפען פון דער תורה , נישט צו איהרע געבאָטען און אויך נישט צו די טראדיציעס פון דער אומה בכלל .

צו די דאָזיגע דערשלאָגענע און פערשטויסענע האָט זיך דער שפעטערדיגער אויסלייזער איצט געווענדעט מיט זיינע שטראָף- און טרייסט-ווערטער . ער האָט געוואָלט „ראטעווען די פערלוירענע שעפסעלעך פונ׳ם הויז ישראל״ , ווייל נאָר די קראנקע , ווי ער האָט זיך אליין אויסגעדריקט , נויטיגען זיך אין הילף , אום זיי זאָלען נישט פערלוירען געהן , אָבער די געזונטע , די געלעהרנטע און פרומע , דארפען קיין דאָקטאָר נישט . אום זיינע ווערטער זאָלען מאכען דעם געוויגשטען איינדריק , האָט ער געמוזט ווייזען פערשידענע וואונדער , און אַזוי ווי דאָס האָט זיך די גאנצע צייט פראקטיצירט צווישען די מיטגליעדער פון דעם איסייישען אָרדען , איז ישו אויך נישט אָבגעשטאנען פון די פריהערדיגע הייליגע : ער האָט געהיילט גייסטיגע און פיזישע קראנקע , ארויסגעטריבען „דבוקים״ און בכלל בעוויזען אלערליי מופתים .

דאָס האָט איהם אין א קורצער צייט שטארק פאָפולער געמאכט , און ווען ער איז געקומען אין דער שטאָדט כפר נחום (קאפערנאאום) אין דער געגענד פון ים כנרת , האָט ער שוין געפונען פאר זיך בעגייסטערטע צוהערער . די בעפעלקערונג פון דער דאָזיגער שטאָדט און דער שענער , פרוכטבארער געגענד , איז ווי צונעפאסט געווען פאר די בעגייסטערטע שטראָף-רייד פון דעם גרויסען גליל׳ער . דאָ האָבען זיך געפונען מעהר לייכטזיניגע , מעהר זינדיגע , און דער געגענדס צווישען רייכטום און אָרימקייט האָט זיך דאָ אויך מעהר בולט געזעהען , ווי אין די אנדערע גליל-שטעדט . ישו האָט דעם גינסטיגען פלאץ אויסגענוצט פאר זיין אגיטאציע , און די נידריגע שיכטען פון דער בעפעלקערונג זענען טיעף גערירט געוואָרען פון זיינע הארציגע , בעגייסטערטע רייד ; זיי האָבען אין זיינע ווערטער געפיהלט עטוואס נייעס , עטוואס נאָהנטעס און פשוט׳עס . דער עקזאלטירטער הימעל-מענש האָט הויך און שארף פראָטעסטירט געגען די גרויס-האלטער׳ס , די לומדים און פרושים , און ווער נאָך האָט אַזוי געפיהלט די גאווה׳דיגע פעראכטונג פון די דאָזיגע מיוחסים , ווי זיי , די עם הארצים , די זינדיגע און פערשטוי-

סענע! און גערופען האט דער בענײַסטערטער מוכיח נאָר צו אַנאַנדער גלויבען, אַ פערזענליכען, אַ פשוט׳ען, האָס פאָדערט נישט קײן לימודות און קײן פשט׳לעך, נאָר האַרציגקײט, גוטסקײט און האָבען שטענדיג גאָט אין האַרצען, — דאָס האָט דעם ערפאָלג פון זײַנע דרשות נאָך גרעסער געמאַכט. אַ סך פון זײַנע צוהערער האָבען זיך צוגעבונדען צו איהם און נישט געוואָלט זיך פון איהם אָבשײַדען. צו די דאָזיגע ישו׳ס ערשטע תלמידים פון כפר נחום געהערען: שמעון (מ׳ט׳ן בײַנאָמען כפת אָדער פעטרוס) און זײַן ברודער אנדרעאס, בײדע פישער׳ס; נאָך צוױי ברידער, יעקב (יאַקאָבוס) און יוחנן, און אײנער אַ רײַכער מוכס׳ניק, מ׳ט׳ן נאָמען מתיתיהו (אָדער לוי), וואָס ישו האָט זיך אויפגעהאַלטען בײַ איהם אין הויז. צו זײ זענען צוגעשטאַנען אויך געוויסע זינדיגע און אויסגעלאַסענע פרויען, פון וועלכע עס איז שפעטער בעריהמט געוואָרען די שענע מאַריא מאַגדאַלענא (פון דער שטאָדט מגדלא בײַ טבריה). די דאָזיגע פערשטויסענע נשמות זענען אונטער דעם אײַנפלוס פון ישו׳ס רײד אַרויפגעפיהרט געוואָרען אויף דעם וועג פון רײנקײט און גאָטס-פאָרכטיגקײט; אין יענער צײַט איז דאָס אָבער געווען אַ נישט געהערטע זאַך, אַז אַ יהודה׳עאישער הײליגער זאָל האָבען וועלכע ס׳איז מגע ומשא מיט פרויען, און דערצו נאָך מיט אַזעלכע.

אין כפר נחום האָט זיך ישו אויפגעהאַלטען אַ לענגערע צײַט. די צאָהל פון זײַנע אַנהענגער איז געוואַקסען, און ער האָט כסדר געפלאַנצט אין זײ ליעבע צו גאָט, האַרציגקײט, הײליגקײט און גוטע מדות. ישו האָט געשטרעבט אַרײַנצוברענגען אין שטאָדט יענע אַלע בעגריפען און לעבענספאָרמען, וואָס האָבען געהערשט אין די איסיי׳שע הויהלען און מדבריות. און ער האָט בעפעהלען זײַנע תלמידים און אַנהענגער, נישט צו טראָגען אין זײערע גאַרטלען קײן גאָלד און קײן זילבער, נישט איבערצולאָזען פאַר זיך מעהר ווי אײן מלבוש און נישט צו טראָגען קײן שיך אויף די פיס.

„איהר זאָלט נישט זאָרגען פאַר אײַערע לײַבער — האָט ישו געלעהרנט — איהר זאָלט נישט זאָרגען און קלערען וואָס וועט איהר עסען און טרינקען און אין וואָס וועט איהר זיך אָנקלײדען. דער נפש איז דאָך טײַערער פון עסען און דער גוף — פונ׳ם מלבוש. קוקט זיך צו און זעהט די פויגעל פון הימעל, וואָס זײיען נישט און שנײַדען נישט און זאַמלען נישט צונויף קײן תבואות, און אײַער פאָטער אין הימעל שפײַזט זײ, און איהר זענט דאָך פיעל העכער פון זײ". און פאַר

אייער קליידונג וואס דאגה'ט איהר? קוקט זיך צו צו די ליליען פון פעלד, וואס וואקסען און ארבייטען נישט און שפינען נישט. און איך זאג אייך, אז שלמה אין זיין גאנצער פראכט איז נישט געווען אזוי שען אנגעקליידט, ווי איינע פון זיי, און אויב גאט קליידט אזוי אן די גראזען פון פעלד, וואס היינט וואקסען זיי און מארגען ווערן זיי אריינגעווארפען אין פייער, איז דאך א פשיטא שוין אייך, קליין גלויביגע. איהר זאלט דעריבער נישט זארגען: וואס וועלן מיר עסען, וואס וועלן מיר טרינקען און אין וואס וועלן מיר זיך אנקליידען — דאס אלץ זוכען די געצענדיענער. אייער פאטער אין הימעל ווייסט דאך, אז איהר דארפט דאס אלץ האבען. זוכט פריהער די מלכות השמים (גאט'ס קעניגרייך) און זיין גערעכטיגקייט און דאס איבריגע וועט שוין ממילא קומען. איהר זאלט נישט קלערען וועגען דעם מארגענדיגען טאג, ווייל דער מארגענדיגער טאג וועט פאר זיך אליין קלערען און יעדער טאג האט גענוג זיינע צרות"...

„בעט און עס וועט אייך געגעבען ווערן, — האט ישו נאך אין א ארט געלערנט — זוכט נאך און איהר וועט געפינען, קלאפט אן און עס וועט אייך געעפענט ווערן. ווען ווער עס בעט — בעקומט, און ווער עס זוכט נאך — געפינט, און פאר דעם, וואס קלאפט אן — עפענט זיך די טהיר. אדער ווער געפינט זיך דא פון אייך איינער, וואס זיין זוהן האט ביי איהם געבעטען ברויט און ער האט איהם א שטיין געגע- בען? און ווען ער בעט ביי איהם פיש — וועט ער איהם דען א שלאנג געבען? איהר, מענשען שלעכטע, ווייסט דאך אויך, צו געבען גוטע מתנות אייערע קינדער, און אייער פאטער אין הימעל וועט געוויס שענקען נאר גוטס יענע, וואס בעטען ביי איהם". דעם בעפעהל פון דער תורה: „דו זאלסט ליעב האבען דיין חבר, ווי זיך אליין" (ואהבת לרעך כמוך), האט ער דערפיהרט ביז צו דער מדרגה פון זעלבסט- אפפערונג: „דו זאלסט דיך נישט שטעלן אקעגען דעם, וואס קומט דיר שלעכטס טאן. אויב ער שלאגט דיר אין דער רעכטער באק — גיב איהם אויך די לינקע; און ווער עס וויל זיך קריגען מיט דיר און אראבנעהמען דאס העמד פון דיין לייב — לאז איהם איבער דיין איבער- בגד; און דער וואס צווינגט דיך צו געהן מיט איהם איין שטרעקע וועג — געה מיט איהם צוויי..."

דער יסוד פון די אלע געדאנקען איז דעם דעמאלדיגען יודענטום נישט ניי און נישט פרעמד געווען. מענשענליעבע, לעבענס-הייליגקייט און אונבעגרענעצטע אמונה אין דער טיעפער גוטסקייט פון דעם

באריכהארציגען גאָט אין הימעל — דאָס האָט זיך פון אייביג אָן גע־רעכענט פאַר דעם עצם מהות פון יודענטום, און די הונדערטער מאמרים מיט דעם אינהאַלט, וואָס זענען דערגאַנגען צו אונז אין די תלמודים און מדרשים, שיידען זיך אין תוך גאַנץ וועניג אונטער פון די עוואַנגעלישע; די לעצטע צייכענען זיך נאָר אויס מיט זייער נייער פאָרם און מיט זייער אנטי־געזעלשאַפטליכען און אַנטי־נאַציאָנאַלען כאַראַקטער. אין יודענטום האָבען זיך די יסודות פון אמונה, הייליגקייט און מענשען־ליעבע צוגעפאַסט צו דעם מהות פון אַ בעשטימטער געזעלשאַפטליכער אָרגאַניזאַציע, פון אַ בעשטימטען פאָלק, וואָס האָט צו היטען זיין ספּעציפישע פיזיאָנאָמיע. די יודישע תורה האָט געזוכט איינצופלאַנצען אין יעדען יחיד פון דער אומה די אידעאַלסטע בעגריפען פון גאָט, מענש און וועלט; דערביי איז זי אָבער אינגאַנצען געשטאַנען אויף דעם נאַציאָנאַל־היסטאָרישען באָדען און האָט פערפליכטעט דעם זעלביגען יחיד, זיך צו פיהלען און צו לעבען, ווי אַ טייל פון'ם גאַנצען, ווי איינער פון כלל. די אידעאַלע בעגריפען זענען צוגעקומען צום פאָלק אין דער געשטאַלט פון נאָרמען און געזעצען, און זיינע נייטיגע פיהרער האָבען בסדר געוואָרנט דערפאַר, אַז די לעבענס־פאָרם פון דער פאָלקס־אָרגאַניזאַציע זאָל ווערען וואָס ווייטער אַלץ פעסטער און בעשטימטער.

און אָט דעם נאַציאָנאַל־געזעלשאַפטליכען באָדען פון דער יודישער תורה האָט דער גרויסער טרוימער פון נצרת אונטערגעגראָבען, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס ער האָט זיך געשטיצט אויף דער זעלביגער תורה און געפּרייזט איהרע בעגריפען און איהר מוסר. דער מיסטיש־בעגייסטערטער גליל'ער האָט אַוועקגעשטעלט אינ'ם צענטער פון זיין לעהרע דעם יחיד, דעם אינדיווידואום, אַלס עטוואָס בעזונדערעס, וואָס האָט צו דער גאַנצער אָרגאַניזאַציע קיין שייכות נישט, און גערעדט האָט ער גראָד צו יענע יחידים, וואָס די אָרגאַניזאַציע האָט זיי אַזוי ווי אַרויסגעשטויסען פון זיך דערפאַר, וואָס זיי האָבען נישט געוואָלט טראָגען די משא פון איהרע נאָרמען און געזעצען. ער האָט דעריבער גערעדט מעהר וועגען די אידעאַלע בעגריפען פון דער תורה (און דאָס אויך אין דער עקסטרעמסטער פאָרם און אין זיין אייגענעם נאָמען), ווי וועגען איהרע נאָרמען און געבאָטען, און די דאָזיגע געטליכע יודישע קאָנסטיטוציע, וואָס זאָגט צו דעם פאָלק קודם כל ערדישע גליקען און נאַציאָנאַלע גרויסקייט, — איז ביי

איהם פערוואנדעלט געווארען אין א מיסטישען לייטער צו דער מלוכה פון הימעל, וואו עס וועלען זוכה זיין אריינצוקומען נאר די ארימע און דערשלאגענע. — אויף דער פראגע פון א געוויסען פרוש: „וואס איז דער עצם מהות פון יודענטום?" האט ישו אויך, ווי דער גרויסער הלל, געענטפערט: „שמע ישראל, אונזער גאט איז איינציג, און דו זאלסט ליעב האבען דיין חבר, ווי זיך אליין"; אין דער צייט אבער, ווען דער גרויסער געזעץ-לעהרער האט אויסער דער תשובה נאך געווידמעט זיינע אלע יאהרען אויף צו פערשפרייטען אין פאלק די בעשטימטע רעליגיעזע פארמען פון זיין אלטעגליכען, ערדישען לעבען, האט דער גלילעאישער הימעל-טרוימער געשאפען פאר זיינע תלמידים און אנהענגער א קורצע תפלה (פאטער אונזער), כדי יעדער פון זיי זאל קענען אויסגיעסען זיין הארץ פאר גאט אין מינוטען פון הימעל-בענקשאפט.

ביי דעם אלעמען איז ישו אין דער גאנצער צייט נישט ארויסגעטרעטען אפען געגען דעם אפיציעלען יודענטום. ער האט געזאגט: „איך בין נישט געקומען פערמינדערן דאס געזעץ, נאר עס פערמעהרען; הימעל און ערד וועלען גיכער פערגעהן, איידער איין פינטעל פון געזעץ". ער איז נישט געווען געגען קרבנות, האט געטראגען אין זיין קלייד ציצית און האט זאגאר געפיהלט אין הארצען א טיעפע פעראכטונג צו די געצענדיענער פון דער ארומיגער וועלט. ער האט מיט די לעצטע גארנישט געוואלט האבען צו טאן, און געזאגט: „מ'דארף נישט ווארפען קיין הייליגע זאך פאר הינט און קיין פערל פאר חזירים — זיי וועלען עס מיט די פיס צוטרעטען און אייך פערניכטען".

און די צאהל פון זיינע אנהענגער איז דערווייל געוואקסען. פון כפר נחום איז ער געגאנגען אין די אנדערע גלילעאישע שטעדט און האט זיך ערווארבען נייע אנהענגער פון בית סעיד (יוליאדא), מגדלא און כאראזין. די תלמידים, וואס האבען זיך פון איהם נישט געוואלט אבשיידען און זענען איהם אומעטום נאכגעגאנגען, האבען געטאן אלץ, וואס ער האט זיי בעפעהלען. דאס פערמעגען איז צוטיילט געווארען אין אלע מיטגליעדער פון דער הייליגער משפחה האבען זיך גלייך געשפייזט פון איין קאסע; פון דער גרויסער צאהל אנהענגער האבען זיך אויסגעצייכנט עטליכע, וואס ישו האט זיי געשענקט מעהר צוטרוי און זיי זענען שפעטער פערדעכענט געווארען פאר די ערשטע צוועלף שפאסטאלען. אין אט, די דאזיגע גרויסע מחנה פון אנהענגער-פערגעמערער האט ענדליך צוגעבראכט דעם טיעפען מיסטישען חלום בין

צו זיין שטארקסטען אויסדריק. אין די ערשטע צייטען פון זיין ארויס־טרעטען האט ישו געקוקט אויף זיך נאר, ווי אויף א מוכיח, און העכסטענס נישט מעהר, ווי אויף א אנזאגער פון דער קומענדיגער „מלכות השמים"; נאכדעם אבער, ווי די צאהל פון זיינע בעגלייטער האט זיך כסדר פערגרעסערט און יעדעס ווארט פון זיין מויל איז בעטראכט געווארען ווי א געטליכע ענטדעקונג און האט ארויסגערופען ביי אלע א שטורם פון רעליגיעזער בעגייסטערונג, — האט אין איהם ביסליכווייז אנגעהויבען זיך פונאנדערצעוואקסען דאס געפיהל, אז ער אליין איז עס דער ערווארטעטער משיה, דער געשיקטער פון גאט, צו בעפעסטיגען אויף דר'ערד די מלוכה פון הימעל. א לאנגע צייט האט ער געטראגען דעם גרויסען סוד אין הארצען, און נישט געוואגט, איהם פאר'ן מויל צו ברענגען; ענדליך אבער איז דער חלום צייטיג געווארען און ער האט געמאכט דעם ערשטען שריט אויף דעם וועג צו דער מערטירער־קרוין.

דאס איז פארגעקומען אין דעם אבגעלעגענעם טאל, צו פוסענס פון בארג חרמון, נישט וויית פון קסריה־פיליפי, די הויפט שטאדט פון דעם טעטראך פיליפ, וואו דער ירדן שטראמט ארויס פון א מעכ־טיגען פעלזען. אין דעם דאזיגען איינזאמען ווינקעל האט ער געבראכט צוליבע פון זיינע פערטרויטסטע תלמידים, און דארט האט ער זיי ענטדעקט זיין געהיימסטען געדאנק. ישו האט זיי געפרעגט: פאר וועמען האלט איהר מיך? אויף דעם האט שמעון פעטרוס געענט־פערט: דו ביזט משיח (קריסטוס). ישו האט דאן שטארק געלויבט פעטרוס'ען און מודה געווען, אז ער איז ווירקליך משיח; דערביי האט ער אבער געבעטען די פערטרויטע, זיי זאלען נאך דערוויילע דעם סוד נישט ענטדעקען און מיט קיינעם וועגען דעם נישט רעדען. דאס איז געווען די געהיימע געבורטס־שעה פון קריסטענטום! ווען דער ווילביגער שמעון פעטרוס און נאך צוויי פון די פערטרויטע תלמידים, יעקב און יוחנן, האבען זיך ערלויבט צו מאכען דעם רבי'ן די בע־מערקונג, אז לויט דער מסורה האט דאך פאר משיח'ן געדארפט קומען דער מבשר, אליהו הנביא, — האט זיי ישו געענטפערט, אז יוחנן המטביל איז זיין מבשר, נאר קיינער האט נישט דערקענט אין איהם דעם געטליכען נביא.

ישו האט זיך אליין קיינמאל נישט אנגערופען משיח; דערפאר אבער האט ער אויסגעזוכט פאר זיך פערשיעדענע בעצייכנונגען, געגע־

מען פון בעקאנטע שטעלען אין די הייליגע שריפטען, וואס האבען געקאנט בעדייטען אי משיח, אי עטוואס אנדערעס. ער האט זיך אנגערופען „מענשענזוהן" (בן האדם), געשטיצט אויף דער נבואה אין דניאל: זעה, מיט די וואלקען פון הימעל קומט א מענשענזוהן און געלאנגט ביז א. א. וו.; און אין געוויסע שטעלען רופט ער זיך „גאט'ס זוהן" (בן אלהים) — ווי עס שטעהט אין תהלים: „גאט האט געזאגט צו מיר: דו ביזט מיין זוהן, איך האב דיך היינט געבוירען".

ווען ישו האט זיך געלאזען אנערקענען פון זיינע תלמידים פאר משיח'ן, בעפעהלענדיג זיי, צו האלטען דאס נאך דערוויל בסוד, האט ער זיי געטרייסט, אז עס וועט קומען באלד די צייט, ווען זיי „וועלען קאנען אלעמען איבערגעבען אין דער ליכטיגקייט דאס, וואס ער האט זיי פערטרויט אין דער פינסטער", ווען זיי „וועלען קאנען פון די דעכער אראבשרייען דאס, וואס זיי האבען קוים פערנומען מיט זייערע אויערן". די נבואה איז אבער נישט מקוים געווארען; די תלמידים האבען דעם סוד לאנג נישט געהאלטען און ווען ס'איז בעקאנט געווארען, אז ישו פון נצרת איז נישט בלויז דער צוגרייטער פון גאט'ס קעניגרייך, נאר אויך דער געשיקטער משיח אליין, איז זיין פרעסטיזש שטארק געפאלען. דער עולם האט געפאדערט פון איהם די אלע ערווארטעטע נסים, וואס זענען פערבונדען געוועזען מיט דער ערשיינונג פון משיח'ן, און ער האט זיי נישט געקענט בעווייזען; דאס האט א סך פון זיינע אנהענגער איינגאנצען אבגעשטויסען פון איהם, און די מעהר צוגעבונדענע האבען אויך אנגעהויבען שטארק צו פאדערען, אז ער זאל עפעס „אויפטאן" און ארויסטרעטען אלס משיח אפען, פאר דער גאנצער אומה.

דערווייל האבען זיך די קלאנגען וועגען דעם געטליכען משיח דערטראגען אויך אין הויף פון דעם גליל'עאישען טעטראַרך, און ער האט ווידער בעפעהלען צו פאנגען דעם „פערפיהרער". ישו האט דאן געמוזט אנטלויפען מיט זיינע אנהענגער פון איין ארט אין אנדערן, אום זיך אויסצובעהאלטען פון הורדוס'עס שפיאנען, און ווען איינער פון די סופרים איז אין יענער צייט צוגעקומען צו איהם און געזאגט: רבי, איך וועל דיך נאכגעהן, וואו דו וועסט געהן, — האט איהם ישו געענטפערט: „דער פוקס האט זיין נארע, די פויגעל פון הימעל האבען זייערע נעסטען, און דער מענשען-זוהן האט נישט קיין ארט, וואו דעם קאפ אנידערצולעגען".

אזוי צוגעדריקט פון אלע זייטען, האט ישו זיך געזעהען געצוואונגען, זיך אהעקצולאזען אין דער הויפטשטאדט פון יהודה.

אנקומענדיג דורך יריחו קיין ירושלים, האט ער זיך אויפגעהאלטען נישט אין מיטען שטאדט, נאר הינטען, נישט ווייט פון דער שטאדטוואנט, אין דארף בית־ענין, וואו ס'האבען זיך דעמאלט אויפגעהאלטען די מחוץ למחנה'דיגע (קרעציגע און אזוי טמאים, וואס האבען זיך נישט געטארט געפינען אין דער הייליגער הויפט־שטאדט). דא האט איהם אריינגענומען צו זיך אין הויז א געוויסער מחוץ למחנה'דיגער מיט'ן נאמען שמעון, און פון דאנען האבען אויך געשטאמט די בעקאנטע אנהענגער לאצארוס מיט זיינע צוויי שוועסטער מאריא און מארטא.

ענדליך איז ישו אנגעקומען אין שטאדט. ווי ער איז דארט אויפגענומען געווארען פון דער בעפעלקערונג — לאזט זיך געשיכטליך נישט דערווייזען; ווי ס'איז אבער צו גלויבען, האבען זיינע אנהענגער ערווארטעט צו זעהען פון איהם דא, אין דער הייליגער הויפטשטאדט, די גרעסטע מופתים און הימעל־וואונדער, און זייער בעגייסטערונג איז אזוי שטארק געוועזען, אז זיי האבען איהם אריינגעפיהרט אין שטאדט מיט א אונגעוועהנליכער פייערליכקייט און מיט הייליגע אויסגעשרייען: „משיח", „גאט'ס זוהן", „מלך פון יהודה"! די דאזיגע פייערליכע פערעהרונג האט צוגעגעבען דעם פערעהרטען אליין נאכמעהר מוט און גלויבען אין זיך, און ער האט זיך ערלויבט ארויסצוטרעטען געגען געוויסע איינפיהרונגען אין בית המקדש און געגען די גייסטיגע פיהרער פון דער אומה. די לעצטע האבען זיך ביז אהער בכלל בעצויגען מיט א געוויסען בטול צו דעם „הייליגען" פון גליל, וואס פיהרט זיך ארום מיט א כנופיא פון עמי הארצים, עברינים, מוכס'ניקעס, פראסטיטוטקעס און גלאט זינדיגע פרויען; איצט אבער, ווען ס'האבען זיך געטראגען אין דער לופטען אזעלכע אויסרופען, ווי „משיח" און „בן אלהים", — האבען זיי זיך אנגעהויבען בעציהען צו דער זאך ערנסטער. דא האט קיינער נישט געקענט אנערקענען דעם נישט געלעהרנטען גליל'ער פאר'ן אמת'ען משיח שוין נאר דערפאר אליין, וואס לויט דער נבואה האט דער ערווארטעטער אויסלייזער דורכאויס געמוזט שטאמען פון די מלכי בית דוד, און אנקומען גאר... פון בית־לחם; אויסער דעם האט דער הייליגער פון נצרת בכלל נישט בעפריעדיגט די אלע ליכטיגע, גייסטיגע און מאטעריעלע, האפנונגען,

האָט האָבען געלעבט אין דער פאָרשטעלונג פון פאָלק צוזאַמען מיט דער פאָרשטעלונג פון דעם קומענדיגען גאָט־געזאַלבטען. אין די אָפּיצ־יעלע קרייזען פון יודענטום האָט מען דעריבער אָנגעהויבען צו קוקען אויף דעם גליל'ער, ווי אויף אַ פאַלשען משיח, וואָס גראָבט אונטער די יסודות פון דעם נאַציאָנאַלען יודישען גלויבען, און בעזונדער שטאַרק איז געווען די בעשולדיגונג געגען איהם דערפאַר, וואָס ער האָט געלעסטערט גאָט, זיך אָנגעבענדיג פאַר זיינעם אַ זוהן.

אָט די לעצטע בעשולדיגונג האָט נאָך געמוזט בעזונדער בעשטע־טיגט ווערן, ווייל ס'האָבען זיך געפונען אַ סך, וואָס האָבען געזאָגט, אַז ישו אַליין האַלט זיך נישט פאַר אַ זוהן פון גאָט, און ער בענוצט זיך סתם מיט דעם אויסדריק „בן אלהים", ווי מיט אַ געוויסער מליצה פון תהלים. דאָ איז דעריבער זעהר וויכטיג געווען די עצות פון איינעם פון ישו'ס נאָהנטסטע תלמידים, יהודה איש־קריות (איסקאַר־יאָט), וועלכער האָט בעשטעטיגט דעם פאַקט, אַז דער נזיר פון גליל האַלט זיך פאַר אַ ווירקליכען „בן אלהים". ישו איז דאַן אַריינגעזעצט געוואָרען אין געפענגעניש, און אַלע זיינע אָנהענגער זענען פון איהם אַנטלאָפען; נאָר איין שמעון פעטרוס האָט זיך איצט אויך נישט געוואָלט אָבשיידען פון זיין פערגעטערטען רבי'ן. ווי לאַנג ער איז געזעסען אין געפענגעניש ביז'ן משפט—איז נישט בעוואוסט. עס איז בע־קאַנט נאָר דאָס, אַז אום ערב פסח איז ישו פאָרגעפיהרט געוואָרען פאַר'ן געריכט פון סנהדרין, וואו דער פאָרזיצענדער איז געווען יוסף כיפא, דער כהן גדול. די חקירה ודרישה איז בעשטאַנען נאָר אין דעם, וואָס די שופטים האָבען געוואָלט זיך איבערצייגען פון איהם אַליין, צי ער האָט זיך ווירקליך אָנגעגעבען פאַר אַ בן אלהים, ווי די עדות האָבען בעשטעטיגט. ווען איינער פון די שופטים האָט זיך געווענדעט צו איהם מיט דער פראַגע, האָט ער געשוויגען און גאָרנישט געענטפערט; דאַן האָט איהם דער פאָרזיצענדער נאָכאַמאָל געפרעגט, צי ער איז גאָט'ס זוהן, און אויף דעם זאָל איהם ישו האָבען געענטפערט: „דו זאָגסט עס", און גלייך דערנאָך צוגעגעבען: „באַלד וועט מען דעם מענשענזוהן זעהן זיצען ביי דער רעכטער זייט פון גאָט'ס טראָן, זיך טראָגענדיג אויף די וואָלקענס פון הימעל". פון די אַלע טענות האָבען די שופטים אַרויסגעדרונגען, אַז ישו האַלט זיך ווירקליך פאַר אַ גאָט געשיקטען און שרייבט זיך צו אַ געטליכע קראַפט; דער כהן גדול האָט דאַן געריסען

קריעה, און דאָס געריכט האָט איהם פעראורטהיילט אַלס גאָטטעסלעסטערער.

אויספיהרען די שטראָף אָהן דער ערלויבניש פון דער רוימישער מאַכט האָט אָבער דאָס סנהדרין קיין רעכט נישט געהאַט, און אַזוי ווי דער פּראָקוראַטאָר, פּאָנטיוס פּילאַטוס האָט זיך גראָד געפונען דאַן (צוליעב׳ן יום־טוב) אין ירושלים, האָט דאָס סנהדרין געבעטען בּיי איהם די דאָזיגע ערלויבניש. און פּילאַטוס האָט דעם אורטהייל בעשטעטיגט, האָטש נישט צוליעב די מאָטיווען, וואָס דאָס סנהדרין האָט דערבּיי אַרויסגעשטעלט. ווען ישו איז געבראַכט געוואָרען פאַר דעם רוימישען מאַכטהאָבער, האָט איהם דער לעצטער קודם־כל געפרעגט, צי ער האָט זיך אָנגעגעבען פאַר אַ מלך פון די יודען, און ווען ישו האָט איהם אויף דעם אויך געענטפערט: „דו זאָגסט עס”, האָט ער בעפעסטיגט דעם אורטהייל און געהייסען אויספיהרען איבער איהם די געוועהנליכע רוימישע טויט־שטראָף — אויפהענגען אויף אַ קרייץ (צלם). די דאָזיגע אַכזריות׳דיגע שטראָף האָט זיך פּראַקטיצירט אין יהודה זינט זי איז אַרונטערגעפאַלען אונטער דער רוימישער הערשאַפט, און נאָך מיט אַ קורצער צייט צוריק האָט וואַרוס געלאָזען אַזוי אויפהענגען אויף קרייצען בּיז דריי טויזענד פּאַטריאָטישע יהודה׳ער פאַר זייער בעטהייליגען זיך אין די רעוואָלוציאָנערע אַרויסטרעטונגען געגען דער רוימישער איבער־הערשאַפט. פאַר די צייטען פון דעם זעלבּיגען פּראָקוראַטאָר, פּילאַטוס, זענען אויך פיעל פּאַטריאָטען בעשטראָפט געוואָרען מיט דעם טויט, אַזוי אַז די אויסגעפיהרטע אַכזריות׳דיגע שטראָף איבער דעם היילינגען פון גליל האָט אין איהר צייט קיין בעזונדער רושם נישט געמאַכט, און אַזעלכע יהודה׳שע היסטאָריקער פון יענער עפּאָכע, ווי יוסטוס פון טבריה און יוסיפון (יאָזעפוס פלאַוויוס), וועלכע לאָזען נישט דורך די מינדסטע געשעהעניש אין דעם דעמאָלדיגען לעבען פון יהודה, — געהען פערבּיי איגנאָנצען שווייגענדיג די ערשיינונג פון ישו׳ס בעשטראָפונג. ווי די קריסטליכע לעגענדע דערצעהלט, איז ישו געקרייציגט געוואָרען (צווישען דעם 30־טען און 35־טען יאָהר) זעקס דעם זייגער אין דערפריה און ערשט אום ניין פאַר האַלבּען טאָג האָט ער אַרויסגעלאָזען זיין לעצטען אָטעם־צוג מיט דעם פּסוק פון תהלים (אין דער אַראַמעאישער שפּראַך): אלי, אלי, למה שבקתני (גאָט, מיין גאָט, פאַרוואָס האָסטו מיך פערלאָזען!) די קרייציגונג איז פאָרגעקומען הינטערן שטאָדט, אויף אַ פּלאַץ, מיט׳ן נאָמען גלגתא (גאָלגאָטאַ).

וואס איז ספעציעל בעשטימט געווארען צו דעם צוועק, און אט דער פלאץ איז שפעטער געווארען דער אויסגאנגס־פונקט פון דער גאנצער נייער ערא אין דער וועלט־געשיכטע.

ווען עס זענען אריבער די ערשטע שרעקען פון דער אויסגעפיהר־טער שטראף איבער דעם גרויסען רבי'ן האבען זיך זיינע נאהנטע תלמידים פערזאמעלט אין איין ארט, אום צו בעוויינען דעם אומגעקומע־נעם און צו בעשטימען דעם גאנג פון דער ווייטערדיגער טעטיגקייט, צוזאמען מיט די הייסערע אנהענגער פון גליל האט די גאנצע קאלאניע פון קריסטוס־גלויביגע געצעהלט ארום פינף הונדערט מאן. דאס זענען געווען טרוימערישע, בעגייסטערטע נאטורען, וואס דער שוידערהאפטער אכזריות'דיגער טויט פונ'ם הייליגען משיח האט נאכמעהר פערשטארקט אין זייערע הערצער דעם גלויבען אין זיין הייליגקייט און געטליכקייט. עס האבען זיך, אמת, געפונען אזעלכע, וואס האבען געפרעגט: סטייטש, ווי שיקט זיך עס, אז דער גרויסער משיח, דער געטליכער אויסלייזער פון יהודה און דער פארברענגער פון דער מלכות השמים, — זאל שטארבען מיט אזא שרעקליכען טויט? די הייסע פאנטאזיע פון דעם בעגייסטערטען גלויבען האט אבער אויף דעם אויך געפונען א תירוץ: עס איז געפונען געווארען א פסוק אין ישעיה, אין וועלכען עס זאגט זיך: ער ווערט ארויסגעריסען פונ'ם לאנד פון די לעבעדיגע און פאר די זינד פון זיין פאלק טראגט ער איבער וואונדען, — און דער פסוק איז אויס־געטייטשט געווארען אויף דעם נאר־וואס אומגעקומענעם משיח. די דאזיגע נבואה פון דעם אלטען נביא האט אלץ פערענטפערט און אלץ רעכט געמאכט: עס האט געמוזט אזוי זיין, ישו האט געמוזט אריבערטראגען אלערליי פיינען און יסורים; און יעדערער פון די תלמידים האט זיך דערביי דערמאהנט, אז ער האט דאס אלץ אליין געהערט פון דעם היי־ליגען משיח — ישו האט געזאגט, אז ער געהט אקעגען אלערליי פער־פאלגונגען און אפילו אויך דעם טויט. און קוים איז די פראגע געלונ־גען ווי ס'איז צו פערענטפערן, איז שוין נישט שווער אנגעקומען, רעכט צו מאכען אויך די צווייטע: „ווען־זשע וועט איצט אנקומען די אזוי לאנג ערווארטעטע מלכות השמים, נאכדעם ווי דער געשיקטער פון גאט זי ארויסצוברענגען, האט אויפ'ן קרייץ זיין טויט געפונען? די פאנטאסטי־שע האפנונג האט אויף דעם געענטפערט, אז דער הייליגער משיח וועט באלד צוריק קומען אין זיין גאנצער פראכט און שענקייט, בעגלייט פון גאנצע שארען מלאכים, און דאן וועט ער יעדערן בעלוינען נאך זיינע

מעשים נאָך. אין צוזאַמענהאַנג מיט די האָפנונגען, האָבען זיך באַלד פערשפרייט קלאַנגען, אַז ישו איז נאָר דריי טאָג געלעגען אין קבר און דאַן איז ער אויפגעשטאַנען תחית המתים — זיין קבר איז געפונען געוואָרען לעדיג. און ער האָט זיך ווידער געפונען צווישען די לעבעדיגע — איין תלמיד האָט דערצעהלט, אַז ער האָט משיח'ן געזעהען, אַ צווייטער, — אַז ער האָט מיט איהם גערעדט, אַ דריטער, — אַז ער האָט זוכה געווען זאָגאַר צו בעריהרען די וואונדען פון דעם הייליגען געקרייציגטען און צו עסען מיט איהם צוזאַמען. אַזוי איז דאָס בילד פון דעם געקרייציגטען משיח וואָס ווייטער אַלץ ליכטיגער און הימלישער געוואָרען אין דער פאָרשטעלונג פון די בעגייסטערטע משיח-טרוימער.

ביי דעם אַלעמען איז אָבער דערווייל דער גלויבען אין'ם נוצרי נאָך אַלץ נישט איבערגעגאַנגען די גרענעצען פון דער מענשליכער ספערע; די משיח-גלויביגע זענען נאָך נישט אַוועק דערווייל אין זייער בעגייסטערונג ביז אַזוי ווייט, צו בעטראַכטען דעם נוצרי פאַר אַ גאָט. לויט די בעגריפען, וואָס האָבען געהערשט דעמאָלט אין דעם אָרדען פון די משיח-אַנהענגער, איז ישו געווען אַ געטליכער, הייליגער מ ע נ ש, וואָס איז אויסגעוועהלט געוואָרען פונ'ם אַלמעכטיגען גאָט, צו ערפילען די שליחות פון זיינעם אַ געשיקטען, פון זיינעם אַ געזאַלבטען. און הייליג איז ער געווען דערפאַר, וואָס ער האָט אָבגעהיט אַלע געבאָטען פון גאָט'ס תורה און ערפילט גאָט'ס ווילען; זיי האָבען דעריבער אויך נישט אָבגעטרעטען אויף דאָס מינדעסטע פון די יודישע דינים און מנהגים, און האָבען שטרענג געהיט די מצוות שבת, מילה, כשרות פון עסען, א. א. וו. אין אַלע אַנדערע הינזיכטען און אין איהר לעבענס-אַנשויאונג בכלל האָט זיך די דאָזיגע גרופע פון די משיח-גלויביגע גאַנץ ווייניג אונטערגעשיידט פון די איסיים; די נוצרים האָבען זיך אויסגעצייכענט נאָר דערמיט, וואָס זיי האָבען זיך בעצויגען מיט אַ בעזונדער שעצונג צו אָרימע און דערשלאָגענע. אין זייער אָרדען האָבען זיך אַלע מיטגליעדער גלייך ערנעהרט פון דער איינציגער שותפות'דיגער קאַסע, און ביים אַריינטרעטען האָט יעדער נייער מיטגליעד געמוזט פערקויפען זיין האָב און גוטס און דעם קאַפּיטאַל אַריינטראָגען אין דער קאַסע. ווי די איסיים, האָבען די ערשטע אַנהענגער פון דעם גרויסען גליל'ער זיך אויך אָבגעהאַלטען פון אַלע ערדישע מותרות'ען און פערגניגענס; זיי האָבען נישט געגעסען קיין פלייש און נישט געטרונקען קיין וויין, נישט געלעבט מיט קיין פרויען, זיך נישט געזאַלבט מיט קיין אייל און נישט

געטראגען אויף זיך קיין טייערע מלבושים. יעדער מיטגליעד האט געהאט נאר איין לייבענקלייד. דער פארשטעהער פון דעם ערשטען יודיש-קריסט־ליכען ארדען איז געוועזן ישו'ס ברודער, יעקב (יאקאבו'ס); פון איהם ווערט דערצעהלט, אז ער האט קיין פערשכור'נדע משקה נישט געטרונקען, קיין שום פלייש נישט געגעסען, קיינמאל קיין שער אויפ'ן קאפ נישט געהאט און איינגאנצען נישט געהאט מעהר, ווי איין איינציג לייבענקלייד. נעבען איהם זענען געשטאנען בראש פון דעם אביונים-ארדען (די ערשטע נוצרים האבען זיך גערופען אויך אביונים) שמעון כפא אדער פעטרוס און יוחנן (יאהאנעס) דער זוהן פון זעבעדאי. פון די דאזיגע „זיילען פון קריסטענטום" איז שמעון פעטרוס געוועזן דער טעטיגסטער; ער האט געזוכט צו ערווערבען וואס מעהר אנהענגער פאר דעם ארדען פון די משיח-גלויביגע; דערביי ווערט ער אבער געשילדערט אין די קריסטליכע קוועלען, ווי א מענש מיט א שוואנקענדען, שוואכען כאראקטער. זיין אויפגאבע, ווי די איבריגע נאהנטע „תלמידים", איז בעשטאנען אין דעם, פארטצוזעצען די ארבייט פון ישו הנוצרי און יוחנן המטבל, ד. ה. צו געהן „צו די פערלוירענע פונ'ם הויז ישראל" און זיי צוצוגרייטען צו דער נאהנטער „מלכות השמים". די מיטלען דערצו, ווי אזוי צוצוקומען צו די ברייטערע מאסען פון פאלק און זיך צו ערווערבען זייער צוטרוי, — האבען זיי אויך גע'ירשה'נט פון זייערע רביי'ם: אויך זיי האבען געהיילט קראנקע, ארויסגעטריבען דבוקים און לעבעדיג געמאכט טויטע. א דאנק די דאזיגע תלמידים פון דעם גרויסען גליל'ער, האט זיך אין יהודה פערשפרייט די אמונה אין דער שטארקער מאכט פון שטן און אנדערע בייזע רוחות. אט די אמונה האט שוין עקסיסטירט אין יודענטום פריהער אויך; זי האט אבער ביז איצט נישט געהאט קיין רעליגיעזען כאראקטער און ערשט איצט, א דאנק דעם איינפלוס פון קריסטענטום, איז דאס געווארען א בעדייטענדער עלעמענט אין דעם מהות פון דער רעליגיע בכלל. ביים אנעהמען א נייעם מיטגליעד, פלעגט געפראוועט ווערן א געוויסע צערעמאניע פון בעשווערען די רוחות און פינסטערע כחות, אזוי ווי דער מיטגליעד וואלט זיך איצט דארפען בעפרייען פון דעם טייוועל, וואס האט איהם ביז אהער בעהערשט. די יהודה'ער האבען דעריבער טאקי געקוקט אין אנהויב אויף די נוצרים, ווי אויף שווארץ-קינסטלער און מכשפים.

אזוי האט אויסגעזעהען די קליינע גרופע פון ישו'ס תלמידים און אנהענגער אין דעם משך פון די ערשטע צעהן יאהר נאך זיין טויט. אין

די העכערע יהודה'עאישע קרייזען איז די דאזיגע גרופע כמעט ווי גארנישט בעמערקט געווארען — די צאהל פון איהרע מיטגליעדער איז צו קליין געוועזען, און צו פיעל איז זעהר לעבען בכלל עהנליך געוועזען צו'ם לעבען פון די איסיים. זיי זענען דעריבער צוגערעכענט געווארען צו די לעצטע און האבען קיין בעזונדער אויפמערקזאמקייט נישט צוגעצויגען. אין דער אמת'ען אבער האבען די תלמידים פון דעם געקרייציגטען משיח געטראגען אין הארצען עטוואס אזוינס, וואס די געוועהנליכע איסיים האבען דערפון געוויס נישט געוואוסט: א פייערדיגער משיח־גייסט האט געברענט אין די הערצער פון די דאזיגע טרוימערישע גליל'ער און צוזאמען דערמיט אויך א בעהאלטענע, אונבעוואוסטזיניגע שנאה צו די אומברענגער פון זייער היילינגען פיהרער. דאס שרעקליכע בילד פון דעם בלוט־טריעפענדען נוצרי מיט דער דערנער־קרוין אויפ'ן קאפ האט זיי שטענדיג פאר די אויגען געשוועבט, און ס'איז גענוג געוועזען די קראפט פון איין איינציגען מענשען, פונאנדערצובלאזען אט דעם פייער און צו מאכען פון איהם: א קוואל פון ליכט, לעבען און ווארימקייט פאר דער גאנצער געצענדיענערישער וועלט, און א שאטען פון טויט, פלאגען און פינס־טערניש פאר דער יודישער אומה. —